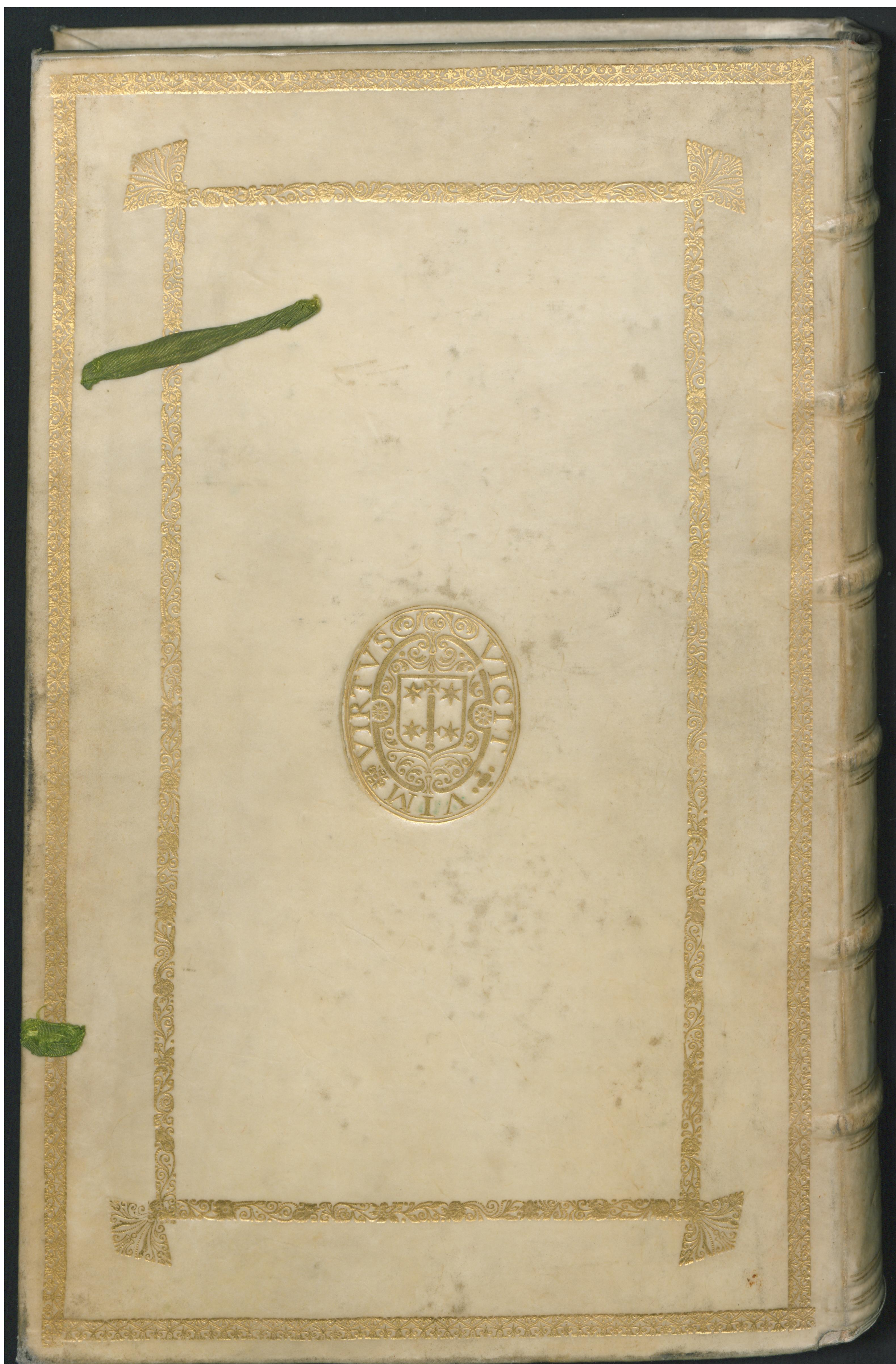
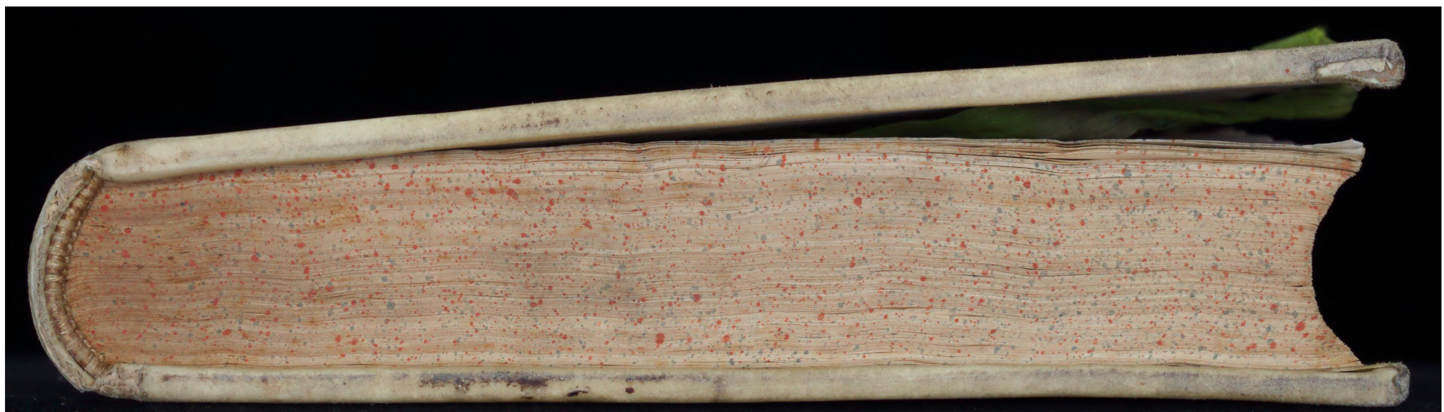

VIRTVS
VICIT
VIM

VICIT VIM VIRTVS

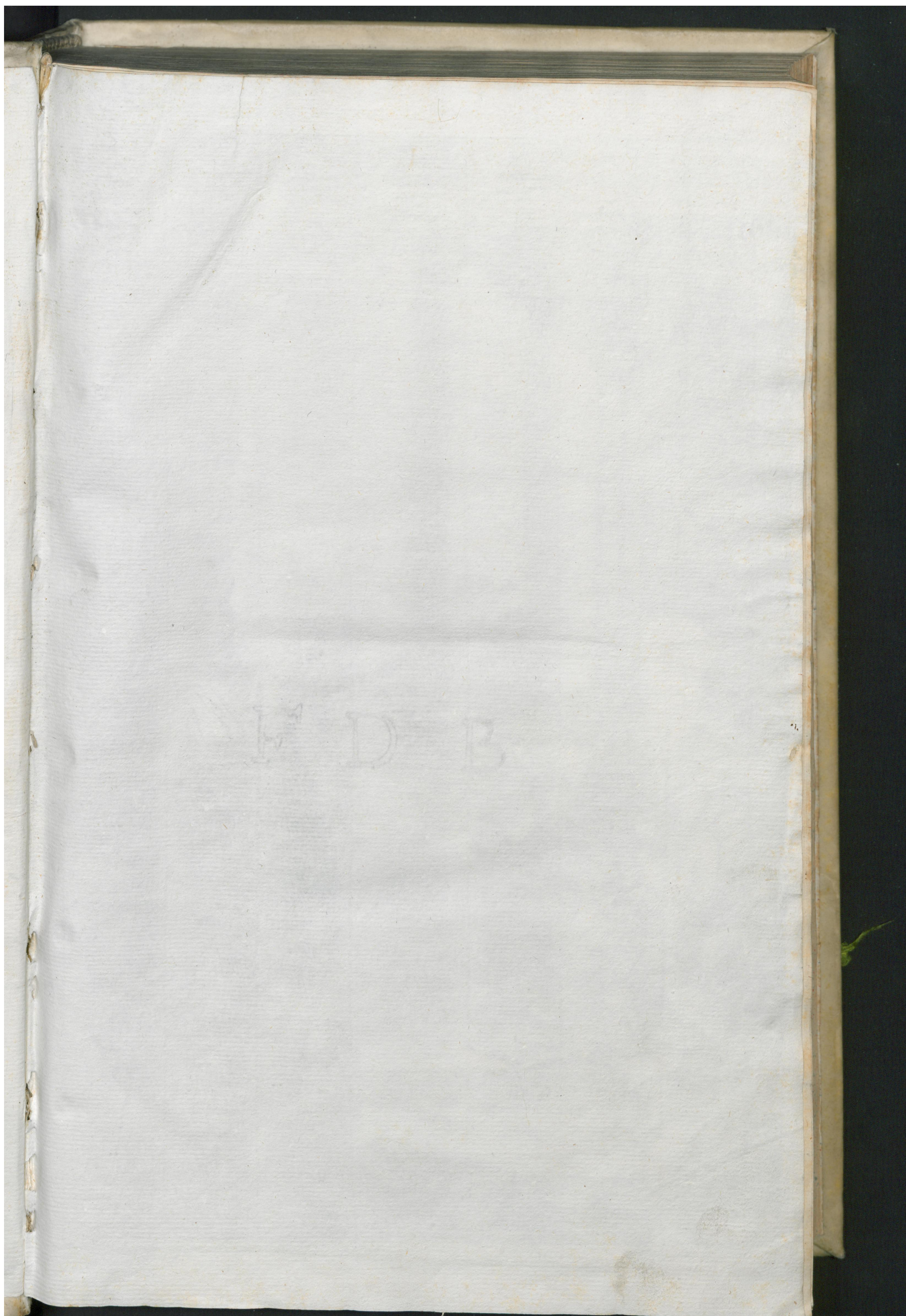

FR. JUNIUS DE PICTURA VETERUM
Adr. vr. Werff pinx.
J. Mulder fec.

FRANCISCI JUNII F.F.

DE PICTURA VETERUM LIBRI TRES,

Tot in locis emendati, & tam multis accessionibus aucti, ut plane novi possint videri:

ACCEDIT

CATALOGUS,

Adhuc ineditus, Architectorum, Mechanicorum, sed præcipue Pictorum, Statuariorum, Cælatorum, Tornatorum, aliorumque Artificum, & Operum quæ fecerunt, secundum seriem litterarum digestus.

ROTERODAMI,
Typis REGNERI LEERS,
MDCXCIV.

LECTORI BENEVOLO
JOANNES GEORGIUS GRAEVIUS
S. D.

EN tibi, Lector, desideratissimam Viri summi Francisci Junii de Pictura Veterum secundam editionem, infinitis in locis emendatam, & tot pulcherrimis locupletatam accessionibus, ut non interpolata, sed plane recens & novum opus videatur esse. Nam cum primum editos hos Commentarios eorum parens videret tantopere probari ab omnibus, qui & eruditionis interioris, vulgoque togato ignotæ, laudibus, & artis scienter pingendi intelligentia in primis eminebant, ut illorum auctoritate verteretur ex Latino in Britannicum, & Belgicum sermonem, manum denuo illis admovit, & in iis elimandis ac perpoliendis multum temporis & studii consumpsit. Ut vero dies diem docet, atque ipse Junius omne genus scriptorum iterato nocturna diurnaque manu versando, plura indies congerebat ad penum hanc exquisitæ elegantiæ observationibus, & illustrioribus præstantissimorum auctorum locis instruendam, tanta copia rerum egregiarum hanc commentationem amplificavit, ut quicunque φιλόκαλοι & φιλομαθεῖς id non ignorarent, mira illam videndi cupiditate flagrarent, acerrime quotidianoque quasi convitio novam efflagitantes ejus editionem. Hujus tanti desiderii sitis ut expleretur, summo mihi opere contendendum duxi. Complures anni sunt, cum hoc nomine compellavi Virum Nobilissimum, Dionysium Junium, cujus parenti, Senatori Groeningano, Franciscus Junius hæc scripta migrans in Britanniam commiserat. Nec difficilem se mihi præbuit in iis ad me curandis, cum fidem ei dedissem, me daturum operam ut quam primum subjicerentur prœlis; quam tamen tam facile quam speraram liberare non potui. Nam jacuerunt aliquamdiu temporum iniquitate, & fatuitate quorundam hominum sua bona non intelligentium. Quamvis autem serius spe tua, Lector, meisque votis prodeant, gratulaberis tamen tempori huic, ingenuis artibus tam infesto, cum nec classicorum feralis cantus, nec horridus militum clamor, qui ubique gentium illis obstrepit, potuerit deterrere Regnerum Leersium, eximium

mium virum, ab instituto magnis impensis & perquam nitide hoc opus publicandi. Nec ego dubito, quin operæ istius, quam navavit rei litterariæ, pretium sit laturus. Accedunt Picturæ Veterum Indices præstantium Artificum, &, quæ illi aut pinxerunt, aut finxerunt, aut condierunt, operum, veterum monumentis celebratorum. Hi nunquam antehac lucem publicam adspexerant. Quantopere illos expetierint viri docti cognosces, ne de aliis dicam, ex epistola magni Hugonis Grotii his subjecta. Vale. Trajecti Batavorum, postrid. Kalend. Maji cIↃ IↃc xcIv.

VITA
FRANCISCI F. F. JUNII
Auctore
JOANNE GEORGIO GRAEVIO.

Natale solum Francisci Junii est Heidelberga, nobilissima & amœnissima urbs ad Nicrum, Palatinatus Rhenensis caput, diu tam Palatinorum Principum, quam Musarum celebris sedes, sed quae fuit funesto hoc bello extincta, soloque aequata. In hac editus est anno nonagesimo primo superioris seculi. Pater ei fuit summus ille Theologus, Franciscus Junius, Biturix, quem non tantum illustravit singularis rerum divinarum scientia, sed & eruditionis multiplicis & diffusæ copia. Testimonio sunt Codinus de officiis Palatii, & magnae Ecclesiae Constantinopolitanae, ab illo in Latinam linguam conversus, & ejus annotationes cum ad hunc scriptorem, tum ad Manilium, epistolas Ciceronis ad Atticum, & Tertullianum. Tantam eruditionem ornabat rara & mirifica quaedam ingenii moderatio, multis insignibus spectata documentis in ecclesiis constituendis & optima fundandis disciplina, nec non in controversiis, si quae orirentur, sedandis ac sopiendis, non exasperandis, ac leniter ferendis iis, qui non plane eadem illi sentiebant in capitibus non nullis doctrinae Christianae. Matrem habuit & natalium dignitate, & eximiis animi corporisque dotibus conspicuam foeminam, Joannam, Simonis de l'Heremite, Toparchae Petinasartii, Scabini Antwerpiæ filiam. Hujus quoque gentis fuit Daniel Eremita, vir politissimus & disertissimus, cujus elegantia non modo juveni conciliavit Josephum Scaligerum, Isaacum Casaubonum, aliosque illius memoriae viros magnae doctrinae, sed & Principum Italiae, cum per illam iter faceret, praecipue Magni Etruriae Ducis, Ferdinandi Medices benevolentiam illi peperit, ut Ejus Comitatui adscriberetur, & postea cum illius Oratore mitteretur ad Romanum Imperatorem, & plerosque Principes Germaniae. De qua profectione duae in manibus doctorum sunt epistolae, multo elegantiae & urbanitatis sale persperſae, licet non nemini videantur esse justo dicaciores, sed quae in lucem post ejus fata sunt datae. In illa, in qua de Principum aulis, quas lustrarant, agit, multa desiderantur, quae tamen olim apud amicum meum, Marquardum Gudium, qui Regi Daniae fuit à Consiliis, vidimus. De utriusque generis majoribus Junii plura si expetis scire, vita est inspicienda Patris, quam ipse memoriae prodidit, sed Paullus Merula post ejus obitum divulgavit. Anno CIƆ IƆXCII *deliberatum fuit Parenti remigrare in patriam ad Henricum Magnum Galliarum Regem. Cum transiret Belgicam Foederatam Praepotentes Ordines Bataviae illi detulerunt Provinciam in Academia Leidensi docendi sacras litteras, quam magno celeberrimi illius Athenaei & Ecclesiae cum fructu administravit ad annum secundum hujus seculi, quo ex vivis excessit. Filius in his terris adolescebat. Cum aetas ferret, animum coepit ad Mathematicas disciplinas applicare, & bellicis artibus se dedere, hoc consilio, ut, cum se corroborasset, stipendia faceret sub ductu Arausionensis Principis. Sed cum post bellum*

pactis

pactis induciis duodecennibus componeretur anno CIↃ IↃC IX, *aliam vitae rationem iniit totum se mancipans cum ceterarum optimarum artium, tum praecipue sacrarum litterarum studiis. Hoc tempore collegit, digessit, & publicavit Patris sui scripta. Dein contendit in Galliam, & anno* CIↃ IↃC XX *ex illa trajecit in Britanniam, gratus ubique doctis & bonis omnibus propter ingenii doctrinaeque praestantiam, & morum temperatorum mirificam suavitatem. Captus amoenitate beatae illius insulae, & benevolentia virorum illustrium, qua tantum complectebantur hospitem, sedem ibi fixit, receptus in familiam illustrissimi Arundelliae & Surriae Comitis, & ipsos annos* XXX *in illa transegit. Quo tempore hos de Pictura Veterum libros condidit, qui Amsterodami typis mandati sunt à Guilielmo Blavio. Litterarum commercium ei tum intercedebat cum viris maximis, Hugone Grotio, Claudio Salmasio, Gerardo Joanne Vossio, cum quo soror Junii erat nupta, Jacobo Usserio, Archiepiscopo Armachano, ac non paucis aliis, quos eruditionis solidioris, spectataeque probitatis opinio super ceteros extulerat sui temporis & loci homines. In Anglia cum incidisset in multos veteres Anglosaxonicos libros, illam coepit linguam excolere, quam cum ad Belgicam, quae ei erat vernacula, Germanicam & Anglicam illustrandam, verasque pervestigandas origines plurimum facere cognosset, multum studii & operae in illa perdiscenda collocavit. Huic addidit postea cognitionem omnium veterum linguarum Septentrionalium, Gothicae, Francicae, Cimbricae, quae & Runnica dicitur, Frisicae. Unde didicit ex illis solis multas etiam Francicae, Hispanicae, Italicae linguae, qua nunc illae gentes utuntur, vocum origines & propriam notionem erui posse. Nam Gothi, Vandali, Franci, Burgundi, Allemanni, cum fatiscente Romano imperio illas terras occupassent, sermonem patrium illis intulerunt, cujus multa supersunt etiam nunc non obscura vestigia, quae ab illo deprehendi possunt, qui non expers est veterum istarum linguarum. Post annorum triginta moram in patriam tandem rediit Junius, precibus sororis, & aliorum necessariorum expugnatus. Nihil, cum revertisset ad suos, de gravissimis laboribus, & acerrima contentione rimandi prisca Septentrionis monumenta, vel aetas ingravescens relaxavit. Itaque totus erat in contexendis Anglosaxonicis, Francicis, & Cimbricis Lexicis ac Glossariis, & explanandis antiquissimis harum gentium scriptoribus. Specimen primum hujus suae industriae & doctrinae Amsterodami edidit anno* CIↃ IↃC LV *observationes in Willerami Abbatis Francicam Paraphrasin Cantici Canticorum, quam olim in lucem protraxerat Lugduni Batavorum Paullus Merula, vir clarissimus. Cum omni cura cogitationeque in hoc studiorum genere versaretur, & incredibili assiduitate urgeret hoc institutum, audivit saepius in occidentali Frisia pagos & oppidula esse, Worcomum, Staveram, Molqueram, qui vetere Frisica lingua intaminata uterentur, cujus magna esset affinitas cum Anglosaxonica; sed quae ab aliis Belgis non intelligeretur. Inflammatus studio haec penitius indagandi, relictis rebus & necessitudinibus in Frisiam illam interiorem contendit, ubi duos vertentes annos egit. Cum pectus implesset, cujus maxime cupidus erat, scientia, regressus ad Batavos bona quadam fortuna nactus est antiquissimum illum codicem Gothicum, qui argenteus dicitur, quoniam quatuor Euangelia litteris argenteis Gothicis in illo fuerunt descripta. Huic describendo, & dilucidando totum se dedit, brevique, cum id unice ageret, tam longe in incognitae linguae cognitione processit, ut non longe post Gothicam hanc Euangeliorum interpretationem cum Glossario Gothico publici juris*

ris

ris faceret, cui adjiciebatur eorundem sacrorum librorum Anglosaxonica versio vetusta, praesidio codicum manuscriptorum emendata, cum observationibus viri doctissimi Thomae Mareschalli. His omnibus linguis imbibendis cum satis diu insudasset, vidit, quod & privatim apud omnes, quibus cum agebat de hac doctrina, tum publice testatus est, Gothicam esse matrem omnium ceterarum Teutonicarum linguarum, ex qua profluxerit vetus Cimbrica, monumentis Runarum posteris tradita, nec non Suecica, Danica, Norwegica, Islandica, quibus illius plagae homines isto tempore suas animi cogitationes explicant. Ex Anglosaxonica, quae & ipsa aut propago est Gothicae, aut illius soror germana, & ejusdem matris filia, manavit Anglica, Scotica, Belgica, Frisica vetus. Ex Gothica & Saxonica orta est Francica, quae Germanicae superioris parens est. Harum veterrimarum linguarum, & dialectorum, quae ex illis ductae sunt, cognitionem invicto studio, & incredibili assiduitate non primus tantum assecutus est, sed & solus, viam secutus nullius ante tritam vestigiis. Fuerunt quidem, qui ante Franciscum in Anglosaxonica & Francica scrutanda non nihil curae studiique posuerunt, Cimbricae navavit operam Olaus Wormius, Gothicam ante hunc, uti & ceteras junctim, attigerat nemo, nisi quod de litteris priscis Gothorum commentariolum ediderat anonymi scriptoris, cum paucis quibusdam versibus Gothicis, ex antiquo illo Werdensi codice, qui argenteus vulgo audit, Bonaventura Vulcanius, celeberrimus sua tempestate Graecae linguae Professor Lugduni Batavorum. Post Junium, cum ille viam muniisset ad has quatuor linguas longo situ squalidas & sepultas revocandas in lucem rei litterariae bono, vir pereruditus, Georgius Hickesius, ecclesiae Anglicanae Presbyter, semitam a Junio factam ingressus, institutiones Grammaticas Anglosaxonicas & Gothicas conscripsit, quibus adjecit Rudolphi Jonae Grammaticam Islandicam, & Catalogum veterum librorum septentrionalium, qui in Anglia habentur, quorum magna pars debetur Francisco Junio. Is plurimas reliquit lucubrationes, quibus obsoletas has linguas explicavit, inter quas est Glossarium quinque linguarum, in quo illarum origines ex vetustis illis monumentis indagavit, quod summe reverendus, & de Ecclesia & re litteraria praeclare meritus Episcopus Oxoniensis, Joannes Fell, ὁ μακαρίτης, XI voluminibus describi nitidissime curavit, ut typis mandaretur, ut & uberrimum commentarium in Tatiani Harmoniam IV Euangeliorum Francicam, & alia plura, quorum seriem inferius videbis, quae omnia legavit Oxoniensi Academiae, cujus antistites nulli dubitamus operam daturos, ne tanto thesauro diutius careant patriarum antiquitatum studiosi. Triennio antequam moriebatur Junius in Britanniam remigravit, ut plures ibi Anglosaxonicos codices, quos nondum triverat, in Cottoniana tamen nonnullisque bibliothecis aliis servari norat, excuteret, ut, quae moliebatur, quantum posset, absolute perficeret, ac consummaret. Biennium posuit Oxonii in maxima dignatione apud omnes, ultimum vero vitae suae annum exegit Windsoriae apud sororis suae & magno parente non minorem filium, Isaacum Vossium, qui, quamvis esset peregrinae conditionis, in Collegium tamen Canonicorum, ut loquuntur, Windsoriensis ecclesiae singulari gratia Regis Potentissimi Caroli II, magnae eruditionis & ingenii fama & commendatione parta, suo fuit cooptatus merito, qui & ipse fatis est functus ante paucos annos. Apud hunc Junius annos natus octoginta sex beatam tandem animam exhalavit placidissime, doctrina, virtute morumque integritate vix ulli sui temporis secundus. Non tam morbo, quam senectute, cum cursum suum peregisset

ſet natura, ſolutus eſt. Firma fuit valetudine, ut proſperrima per omnem aetatem ſine ulla corporis offenſione uteretur, quamvis totos dies a ſummo mane uſque ad noctem incumberet litteris, & rariſſime, nec unquam niſi negotiorum ratio id ei quaſi imperaret, prodiret in publicum. Hora quarta matutina ſurgebat tam bruma, quam ſolſtitio, ſtabatque ante pluteos in Muſeo, uſque ad prandii horam, quae erat prima pomeridiana. In pluteis iſtis poſiti erant quinque Lexica illa, quae adornabat, & commentarii in veteres ſcriptores Teutonicos. In haec referebat quicquid in illo, quem evolvebat, codice dignum obſervatu animadvertebat. Hora prima prandebat, ſequente corpus exercebat vel in area ſubdivali ambulando contentius, aut etiam ſubſultim non nunquam currendo, aut, ſi id non ferret aſperior tempeſtas, per omnes ſcalas in coenaculum aſcendendo valetudinis tuendae cauſſa. Hora tertia recipiebat ſe in Muſeum, & interrupte ad octavam veſpertinam penſum quaſi ſuum texebat. Tum coenabat, & tam in prandio quam in coena libenter veſcebatur. A coena cubitum ibat. Itaque nemo mirabitur Junium, quamvis avia & tetra caligine, nec non vepribus & dumis horrida loca peragraret ſolus, tantum tamen ſpatii tam feliciter confeciſſe, & tot reliquiſſe volumina rerum adhuc ignotarum plena, qui improbum illum laborem, & indefeſſum ſtudium cogitat quod conferebat in has lucubrationes. Eadem aſſiduitate fuit olim verſatus in evolvendis Graecis Latiniſque omnis generis ſcriptoribus, antequam Teutonicarum linguarum ſtudio ſe totum dediſſet, quos ipſe multos vidi in ejus bibliotheca, compoſitos cum antiquis codicibus, & perpetuis ad marginem appoſitis annotationibus explanatos. Inde tanta Latinae dictionis mundities in ejus ſcriptis, ut nullo ſuorum aequalium diligenter & emendate ſcribendi laude inferior eſſet; inde & tanta locorum inſignium ex interioribus Graeciae & Latii penetralibus delibatorum copia fuit ei praeſto, cum in egregio hoc opere de Pictura Veterum elaboraret. In aſſiduitate tanta licet invitus admodum avocaretur ab his, quibus inſudabat, curis, tam longe tamen aberat omnis moroſitas ingeniique triſtitia, quae ſolet eſſe propria iis, qui a luce hominum & celebritate alieniores omne tempus & operam domi ſuae in doctrinae & litterarum ſtudiis conſumunt, praecipue ſenes, ut nihil ſene noſtro fieri poſſet ſuavius & facilius. Quicunque illum inviſebat, mira quadam excipiebat comitate, doctiſque & jucundis fabulis retinebat. Ipſe teſtis ei eſſe poſſum tantae humanitatis & dulcedinis, qui cum adoleſcens Amſterodami tum in ſororis aedibus degentem officii cauſſa tertio quoque die ſalutarem, ſemper tanquam primae admiſſionis homo non modo hilari vultu in Muſeum ejus recipiebar, ubi per aliquot horas mecum confabulabatur cum de aliis rebus litterarum ſacra ſpectantibus, tum praecipue de ſuis obſervationibus, quibus vernaculae linguae origines & vim ex illis carioſis membranis expiſcatus erat, ſed & invitabar, quoties digrediebar, ut ſaepius ad ſe reviſerem. Alii quoque hoſpites & adventores, qui optimarum artium ſtudiis tenebantur, aeque faciles habebant aditus. Nec minor in illo morum erat integritas & caſtitas, ſingulariſque pudor & ingenuitas, ac ſummum bene de aliis merendi ſtudium, ut ab omnibus, qui ejus virtutes non ignorabant, amaretur & coleretur tanquam homo ex aurei ſeculi reliquiis, qui non compendii ſpe, non aucupio famae, non ambitionis fumo ductus litteras colebat, ſed ut patriae & ſtudioſorum commodis ſerviret. Statura erat humili, facie graciliore, ſed commoda membrorum omnium aequitate. Windſoriae in arcis ſacello cathedrali,

li, ut vocant, est conditus. Ejus vero imago scite a praestantissimo pictore Van Dijckio descripta in Oxoniensi Academia est dedicata. Cui honorarium etiam tumulum cum elogio marmori inciso benigna illa studiorum mater poni jussit, monumentum sui in tantum virum studii, & memoris legatorum animi, quod his addidimus. In terra illa situs est Junius, quam semper vivus mire aestimavit, & omnibus in omni sermone praetulit. Cum in hanc suam Britanniam ultimo tramitteret, credidit fidei cognati sui Viri Nobilissimi Francisci F. N. Junii, qui tum temporis ab Illustribus Groeningensium Ordinibus ad consessum potentissimorum Ordinum Foederatae Belgicae, qui Hagae Comitum est, delegatus erat, hos commentarios, quos nunc vides, de Pictura & veteribus Artificibus, & illorum operibus. A parente venerunt ad filium, cui, qui eos mecum communicavit, acceptos referes. Vale Lector.

LECTOR,

Verbo te monitum volo, in anno natali Junii Grævium secutum esse perbrevem memoriam ejus vitæ, quæ ad eum Groeninga erat missa, non viso epitaphio Oxoniensi. Si verior in hoc est designatio illius anni, ut videtur probabilior esse, qui ex Isaaco Vossio, aut ipso Junio ante mortem ejus hæc nosse poterant, non natus fuit octoginta sex, sed octoginta octo cum obiret. Hæc isthic notare visum est, ne te illa sententiarum offendat discrepantia.

EPITAPHIUM.

FRANCISCO JUNIO,

FRANCISCI JUNII BITURIGIS FILIO,

NOBILITATE GENERIS, INTEGRITATE MORUM,
ET
OMNIGENA DOCTRINA CONSPICUO VIRO,
NATO HEIDELBERGÆ ANNO SALUTIS MDLXXXIX,
QUI PER OMNEM ÆTATEM
SINE QUERELA AUT INJURIA CUJUSQUAM
MUSIS TANTUM ET SIBI VACAVIT,

UNIVERSITAS OXONIENSIS,

CUI
SCRIPTA ET MONUMENTA LABORIS SUI
MORIENS PENE NONAGENARIUS COMMISIT,
IN GRATI ANIMI SIGNIFICATIONEM
LUBENS MERITOQUE
TITULUM POSUIT.
ANNO MDCLXXVIII.

IN

OXONIENSI BIBLIOTHECA

habentur hæc

FRANCISCI F. F. JUNII SCRIPTA,

quæ illi legaverat.

GLossarium V linguarum Septentrionalium. Hoc describendum curavit Joann. Fell ὁ μακαρίτης, Antistes Oxoniensis, IX voluminibus, quæ sunt excudenda sumtibus Universitatis Oxoniensis, auspiciis Gilberti Ironside S. T. P. Coll. Wadham Præfecti, & Academiæ Procancellarii.

Bedæ Historia Ecclesiastica tota notis illustrata Junii.

Chronologia Saxonica collata cum MS. & additione trium schedarum auctior.

Lambardi Latina emendata, ac variis notis illustrata.

Eadmerus ex editione Seldeni. Quædam in Seldeni notis ac spicilegio emendata.

Spelmanni Psalterium Saxonicum interlineare collat. cum MS.

Douglas's Translation of Virgil with marginal Notes.

Chaucerus per totum notis quibusdam illustratus.

Caedmonis Paraphrasis cum conjecturis extemporaneis & indiculo.

Somneri Lexicon Saxonicum cum variis lectionibus ex MSS.

Multi præterea scriptorum Anglosaxonicorum veteres codices, ut & multorum ἀπόγραφα, quæ ipse Junius manu sua ex veteribus membranis excerpsit & descripsit, in illa bibliotheca Oxoniensi custodiuntur, quorum indices habes in appendice Cl. Hickesii ad Grammaticam Islandicam p. 139 & sequentibus.

In Willerami Paraphrasin Cantici Canticorum notæ Francisci Junii longe auctiores.

Tatiani Monotessaron cum præfatione Victoris Episcopi Capuæ, cum annotationibus amplissimis Junii, in quibus comparantur cum Francica, Gothica & Anglosaxonica.

Vocabularius, qui inscribitur Teutonista edit. 1475, fol. interspersis per totum notis Junii.

Ejusdem auctarium notarum in Tatianum, justum volumen in 4.

Otfridi Euangeliorum liber, nitidissime scriptus cum indice Capitulorum à Junio parante novam editionem.

Annonis Archiepiscopi Coloniensis vita. Rythmice,

Glossarium Theotisco-Latinum cum notis secundum litteras Alphabeti in diversis fasciculis: A. Chartis 27 ex Bibl. Vossii. B. Chartis 56 ex eadem. C. Chartis 22 cum appendice ex eadem. D. Chartis 43 cum appendice ex eadem. E. Chartis 20 ex eadem. F. ex eadem penu libraria descripta.

Dictionarium Francicum mutilum, carens initio A. B. C.

Dictionarium alterum Francicum. Hæc duo in fasciculis sunt. Alterum etiam plenum.

Plures alios veteres Francicos libros manu sua descriptos, & Frisicos, reliquit Junius bibliothecæ Oxoniensi.

Leges Frisiorum, cod. MS. cum notulis quibusdam in margine Junii.

Liber legum Frisicarum impressus, in fine mutilus, cui ex Ubbone Emmio Junius nonnulla præmisit, cum ejusdem notis adspersis passim margini.

Jus Comitatus Frisiæ ex cod. Werneri Emmen, & aliæ leges Frisicæ ex Simonis Gabbamæ MSS. cum notis Junii.

FRANCISCI F. F. JUNII

DEDICATIO

editioni primæ apud Gulielmum Blaeu CIↃ IↃC XXXVII procuratæ præfixa.

Sereniſſimo, Potentiſſimo, Invictiſſimoque

MONARCHÆ

CAROLO,

DEI GRATIA

MAGNÆ BRITANNIÆ, FRANCIÆ, & HIBERNIÆ REGI,

FIDEI DEFENSORI, &c.

ERENISSIME PRINCIPUM,

ANnus nunc agitur ſextus decimus, quod in calamitoſo concuſſi Orbis motu inclytum Britanniæ veſtræ regnum, veluti intimum quendam feſtæ pacis receſſum ac ſinum, ingreſſus, & in nobiliſſimam familiam Arundellianam, commendantibus Lanceloto Wintonienſi olim Epiſcopo, & Guilielmo tunc Epiſcopo Menevenſi, nunc Archiepiſcopo Cantuarienſi, adſcitus, ex voluntate illuſtriſſimi Arundelliæ & Surriæ Comitis, omnibus fere probatiſſimorum auctorum ſcriniis excuſſis, non Artificum modo hiſtoriam, ſed & Artium imitatricium naturam, penitius inſpicere atque annotare cœpi. Quamvis autem non tam me vinceret præſtandi quod exigebatur fiducia, quam negandi verecundia; latius ſe tamen aperiente materia, plus quam imponebatur oneris ſponte ſuſcepi: ſimul, ut pleniori obſequio demererer tantum Heroëm, qui hunc minime ingratum laborem injunxiſſe videbatur: ſimul, ne vulgarem viam ingreſſus, alienis demum veſtigiis inſiſterem. Dum in his ſum, non potui non ſubinde grato erga Deum opt. max. ac veſtram Majeſtatem animo recolere, quantum ſit illud, quod Majeſtate veſtra publicæ pacis gubernaculis admota, cuivis detur altum ac pingue otium jucundiſſima quiete in literarum ſtudiis collocare. Quamobrem etiam non annorum, ſed ſæculorum prorogatione Majeſtatem veſtram dignam judicant, quotquot idonea ſtudiis ſuis obſequendi tempora porro exoptant. Omnes virtutes veſtras enumerare nunc locus non eſt, nec Majeſtas Veſtra ſplendida elogia libenter audit. Id propter, ut certa

quædam

quædam sacra non nisi silentio peraguntur, ita sincero quodam animi affectu tacitas laudes Vestras admirari malo, quàm divinum istum cœlestium virtutum consensum impari prædicatione devenustare. Siquidem in una Majestate vestra, vel ipsa fatente Invidia, præter cæteros Reges illa res clarior est, quam in Julio Cæsare extollit Salustius, quod prius defessi sint homines laudando atque admirando animi magnitudinem, clementiam, & benignitatem Vestram, quàm Vos faciendo, quæ gloria sempiterna digna sunt. Neque deerunt, qui animum hunc Vestrum seris pandant nepotibus. Ibit in sæcula Vestrum nomen, suumque ei decus constabit, quamdiu uspiam virtuti locus habebitur. Ut taceam (si tacere liceat, quod imprimis huc facit) summum erga omnes bonas Artes studium: quo fulgentissimo insigni, tanquam salutari quodam sidere, conspicua Majestas vestra caliginem superioris ævi feliciter disjicit, pacifici status ornamentis undique conquisitis. Hinc ista orbi Britannico circumfusa serenitas: hinc pristina decora ubique reviresçunt: hinc est, quod undequaque sæculum aurescit. Artes passim restituis, conservas, auges, cumulas, velut unicus dispensator felicitatis, justitiæ norma, optimorum Principum exemplar. Artificum delectissimos luculentis honorariis ornatos & novis commodis auctos, ad arduam generosissimæ Artis curam sedulo obeundam invitas atque excitas. Non est itaque, quod Antiquitatem, fœcundissimam bonarum Artium nutricem, sæculo huic nostro quidquam invidisse putemus. Rarus quidem est Apelles, rarus Phidias: fateor: quia non inveniunt fautores suos, cùm rari sint rerum Domini, qui tam excelsas mentes foveant atque in aulas suas benigne evocent. Nascuntur quidem etiam nunc innumeri Artifices: neque enim est, quod sola Arte fieri putemus, aut voto, aut suffragiis, ut Consules: sed non stimulantur ad majora, non pelliciuntur ad virtutum fastigia honestis stipendiis. Excitarentur dubio procul magnæ ac cœlestes animæ, si Principum cordatiores Vos tanta Majestate circumfusos atque acribus publicæ pacis curis intentos, literas pariter atque omnes humaniores Artes efflictim amare ac fovere, non audirent modo, sed re ipsa nobiscum quotidie experirentur. Vestro certe exemplo docentur omnes, quàm non injucundum, nec inutile oculorum atque animi delinimentum otii suavitas post seria ac severa negotia humanis mentibus commendet. Advertit ea res exteri quoque hominis animum: neque putavi diutius mihi fastidiendas aut negligendas Artes illas, quas non Regia modo Majestas vestra, sed tot ac tales florentissimi Regni proceres usque adeo studiose colunt atque suspiciunt. Quoniam tamen nullas ego hîc voluptates oculis, quos eruditos & bene exercitatos esse oportet, usurpare poteram; animo, quidquid illud est, perspiciendum duxi, illustrissimo præsertim Comite celeusma præbente. Altior itaque cupido invasit præcepta à proprio corpore veluti sejuncta & minutatim sparsimque in veterum monumentis discerpta congerendi, & in justæ Artis formam digerendi, ut aliquam Picturæ veteris imaginem, vel saltem qualemcunque imaginis umbram, animo complexus, commendatissimarum Artium amœnitatem pernoscerem. Nescio, an benigna hominum judicia mihi debeam polliceri; abunde felix, si tenuem quandam rei totius imaginem conformasse existimer: nam politæ & consummatæ gloriam, nec spero, nec affecto. Quum vero magni interesse arbitrentur omnes, talia ut scripta viris principibus sint commendata, & à benigno illorum judicio gratiam aliquam atque aditum commodum, ubi ubi opus est, assequantur: timide aggressus sum negotium, quo facilius efficitur, ut ii, qui nobile aliquod magnæ dedicationis patrocinium affe-

ctant,

ctant, molesti magis, quàm officiosi, fuisse videantur. Gestiebat quidem animus jamdudum, votiva hac tabella, nomini Vestro appensa, specimen aliquod meæ in Majestatem vestram observantiæ ac devotionis exhibere. Majestas etiam vestra libello huic famam, id est, vitam datura videbatur. Nimirum de sæculorum omnium judicio securus est, qui probatus est Vestro: & multa valde pretiosa ideo videntur, quia sunt templis dicata. Quid facerem? adeo multa interim pertentabant conscium pudorem meum, ut non sine tacito quodam æstuantis animi horrore periculosam insolentissimi ausi aleam posse subiri putarem. Majorem sciebam Majestatis vestræ celsitudinem, quàm ut descensuram huc sperarem: præterquam quod occupationibus Vestris publico bono parcendum erat: neque poteram tanti nominis majorem habere reverentiam, quàm si timerem profanare. Tot ac tantis remoris occurrentibus, ac tantùm non proterve irruentibus, jam jam repudiaturus videbar consilium, quod primum intenderam; quum variis cogitationibus circumactum bona spe implevit Vir reverendus & principalis judicii Vestri favore ad majora provectus, cujus mentionem silentio hîc præterire nefas habuissem, nisi ipse voluisset. Obsecutus itaque ejus Viri consilio, cujus mihi autoritas pro ratione sufficere debebat, Picturam veterem venerabundus offero Majestati vestræ: munus, si una censetur scriptione mea, sane pertenue; si animo, magnum; si rei dignitate, lectissimum: neque enim me movet, quod ignava depravati sæculi ingenia sublimem illam divinarum Artium vim, quam assequi non possunt, contemnere atque elevare student. Nimirum in arduo posita est Ars, & exiguis humani ingenii viribus altior, barbaro feroque ingenio ignaviam suam pertinaciter foventes despicit, aut clarissima luce sua caligantes eorum oculos obruit. Summa res, summæque rei pulcherrima cognitio fautorem atque approbatorem summum nacta, suo apud omnes, hoc est, summo loco erit: suimet adhæc subpudebit illos, qui dementer credunt, hoc argumentum esse Græculum nogotium, & meditamentum futile, si augustissimos Serenissimi vultus Vestri radios, toti terrarum orbi illustrando jam dudum datos, ad tenues hosce conatus meos flectere non gravaberis. Triumphat profectò, & porro triumphabit tanto Mæcenate Pictura. Nam quis posthac eam spernere audebit, quam viderit Majestati Vestræ in pretio esse? Scio quidem mihi apud plerosque pro laboris modulo laudem non processuram: quam tamen si Majestas vestra indulserit, majorem laudem, quàm laborem invenero. Si in homine peregrino deprehendes aliquid, quod non displiceat, unius Vestri judicio laudatus, titivillitii non faciam, quidquid viles gumiæ, vel bacchantes Dindymeni, insaniant: gratiam enim & genium, quem à me non habent, laboribus hisce Majestas vestra dabit, si Vestro eos nomini consecrari lubenti animo patiatur. Non potui itaque, nec debui quærere, cui has meas qualescunque lucubratiunculas commendatas mallem. Omnino Majestati Vestræ consecrandus fuit liber, qui Vestro in regno, Vobis potissimum vires inspirantibus, natus est, & crevit spe favoris Vestri consequendi. Invitavit quoque me ad majorem scribendi diligentiam favor Vester orbi notus, quo Artifices antiquorum gloriæ æmulos mirifice complecteris; quo nunc quotidie cœlestem illum spiritum, in multis alioquin aut sponte elanguescentem, aut sordidis curis oppressum, exsuscitas; quo singulorum in Vos studia animosque incredibiliter accendis. Ut cursum semel institutum constanter tenerem, effecit sublimis illa Majestas Vestra, ad quam cursum dirigebam. Non potui desperare, Vos spectans: & quemadmodum militem animat in prælia Regis magni præsentia; ita me viva Vestri recor-

datio

datio ſemper alacrem, ſemper recentem, reddidit. Veſter ille affectus omnibus, qui magnas Artes feliciter tractant, expoſitus atque obvius, faces animo meo mirifice ſubdidit; eoque dulcius mihi fuit placere Vobis hac in parte, quo dulcius Vobis eſt bene mereri de hisce Artibus; quod, ut nunc ſunt mores, vere eſt ſæculum corrigere. Unde etiam uſu venit, ut ambigam, Veſtræne Majeſtati acceptius, an commorientibus paſſim bonis Artibus & Moribus, utilius quid dare potuerim. Multorum enim animos pravis exemplis imbutos morbus hic jam olim invaſit, plurimum vitiis, parum virtuti operam dare. Et certe quis iſte eſt urbicarius mimologus, qui tanta fingere, vel in Comœdiis ludere, aut in Tragœdiis perſonare poſſit, quàm nunc fiunt plurima? ex quotidianis hoc & in frontem incurrentibus ſatis conſtat. Pace bonorum liceat dixiſſe; ipſi recti bonique vindices quàm non raro nefaria atque pudenda patrant? hanc animorum labem, ut ut ſeria tegant, otium prodit. Quotuſquiſque enim honeſtas atque innoxias recreationes ſectatur? Neque mirandum eſt, ſi nemo in hac contagione ſapere poteſt, niſi qui probitatis conſtantibus exemplis animum firmet ac pectus muniat. Sola Majeſtas Veſtra inventa eſt, quæ inveteratæ nequitiæ magno reſiſtit exemplo: ſola Majeſtas Veſtra quotidianum incorruptæ voluptatis ſpecimen ex nutu Veſtro pendentibus ſubditis ſuppeditat; cum poſt ardua Regni negotia feſſum animum oblectatura nuſquam dignius occupari poſſe otium docet, quàm in elegantiſſimarum Artium contemplatione. Tali certe retro ſæcula cathartico egere viſa ſunt. Quare poſthac danda nobis erit opera, ut Veſtro exemplo, dum alii voluptatibus ſerviunt, aut inhiant auro, aut captant honores, aut menſarum aſſeclæ de bellorum ſumma diſputant inter pocula; neque illorum voluptates contempſiſſe, neque ambitionem carpſiſſe, neque vanitatem traduxiſſe; ſed amœniſſimi elegantiſſimique ſtudii nobilitatem magno conſtantique animo proſecuti eſſe videamur. Supereſt votum ad ſupremum illum beatæ perennitatis arbitrum Deum, ut Majeſtatem Veſtram, Orbis univerſi bono ſceptris admotam, perdiu perennet. Preces ad Majeſtatem Veſtram ſubdo minutas, ut ſublimis ejus dignitas, cum humanitate certans, humiles hosce conatus meos non tam pretio ſui, quàm Vobis placendi ſtudio, æſtimare dignetur. Si ex hoc qualiſcunque obſequii genere, Majeſtati Veſtræ exploratum eſſe ſenſero, quanta cum alacritate ſerviam nomini, laudibus, æternitati Veſtræ: haud diu certe quæram, quod Majeſtate Veſtra magis ſit dignum: nihil enim non faciam, ut claro patrocinii Veſtri apud omnes teſtimonio æternum gaudeam appellari

MAJESTATIS VESTRÆ

obſervantiſſimus humillimusque cliens,

FRANCISCUS JUNIUS F.F.

EPISTOLA
HUGONIS GROTII
ad
FRANCISCUM JUNIUM.

MAgnas tibi gratias ago, Juni doctissime, pro donato mihi libro tuo de Pictura Veterum, qui ipse vivam habet ingenii eruditionisque tuæ picturam. Miror diffusam lectionem, judicium, ordinem, & quæ ex cunctis artibus ad hanc artem ornandam attulisti. Plane simile mihi videtur hoc opus tuum illis imaginibus quæ è lapillis diversicoloribus compaginatis fiunt, qualis illa Satyri Epigrammate Græco celebrata, & Theuderici Gothorum Regis memorata Procopio. Delectat varietas, multoque magis ex ista varietate consurgens pulchra species. Rogo te ut multa des nobis similia: ut vero Pictorum veterum nobis des nomina operaque, etiam ex promisso te convenio. Quo magis videas legisse me libri tui omnia, quæro quæ quid sint apud Claudianum vela Judaica. Scis Judæis impermissum ullam exhibere animantis effigiem vel in velis. Cogita an legendum *Lydiacis quæ pingitur India velis:* aut si quid habes melius, ad nos scribe. Ita etiam parte me levabis sollicitudinis quæ me movet, ut quotiescunque aliquem ex Anglia video, ex eo de te tuisque rebus inquiram. Quod si pateris & hoc adjici, meo ut nomine comiter salutes viros egregios, Seldenum, Patritium ὁμώνυμον [*cognominem*] tuum, Petlæum, & si qui his similes sunt alii, ad multa merita tua, quibus obstrictum me habes novum hoc adjeceris. Lutetiæ 31 Maji 1638.

Tuus toto animo,

H. GROTIUS.

ALIA EJUSDEM AD EUNDEM.

MUltis nominibus te amo, Juni doctissime, & abs te vicissim amari magni facio. Scis quàm vetus hæc sit inter nos amicitia, quàm firmas radices egerit. Cæterum in iis quæ nuper scripsi perlecto tuo de Veterum Pictura libro, cave credas quicquam à me huic amori datum. Sicut in causis judices, ita ex actis pronuntiant ut amici inimicique non discernant personam, ita mihi in scriptis alienis facere mos est. Et in hoc quidem quo certius mihi constet judicii mei ratio, exquisivi & aliorum virorum eruditissimorum sententias, quas omnes cùm meæ congruentes repererim, quæ ultra restabat dubitandi causa? Beasti me quod D. Seldeno & D. Patricio Junio memoriam mei renovasti. Plurimum ipsis debeo & publico nomine, ob labores ipsorum quibus humanum genus sunt demeriti, & privato, quod multis argumentis comperi eos mihi optime velle. Beneficium quod ultro offert D. Patricius Junius, faciendi mihi copiam lectionum variantium, quas è Græcis codicibus misit Cyrillus, maximi facio ut debeo, neque tantum gratissimum erit id munus, sed & operam dabo ut id quàm plurimis prosit. Venit jam ad vos D. P. Reigersbergius, cui uxor mea matertera est. Nemo est cui eum libentius quàm tibi commendem. Rogo igitur tuo consilio efficias, ut hæc peregrinatio ei fiat quàm utilissima. Talis autem erit, si te tuique similes noverit. Vale quàm suavissime. Lutetiæ 23 Septemb. Nov. Cal. cùm tertio ante die tuas 14 Julii datas accepissem.

Tuus ὁλοσχερῶς plane

H. GROTIUS.

PETRI PAULI RUBENII
AD EUNDEM
EPISTOLA.

MYN HEERE,

UE. sal seer verwondert wesen in soo langen tijd geen tijdinge van den ontfanck uwes Boecks door mij ontfangen te hebben, den welcken als blijckt uit UE. aengenamen van den 24. Mey, voor datum aen mij gedestineert was. Toch ick bidde UE. believe te gelooven, dat den voorzeiden Boeck mij nu eerst over 14. dagen behandight is door eenen van dese Stadt genoemd Leon Hemselroy, met vele excusen van soo spaeden bestellinge. Dit is de oorsaecke dat ick UE. brief oock niet beantwoordt en hebbe; want ick eerst wenschste den Boeck te sien ende te lezen, gelijck ick nu met attentie gedaen hebbe. Ende om de waarheid te seggen, ick bevinde dat UE. onse konste seer vereert heeft, immenso hoc totius antiquitatis thesauro tanta diligentia refosso, & ordine pul-

cherrimo

cherrimo publice distributo. Nam liber iste D. V. ut uno verbo dicam, vere promus condus est uberrimus omnium exemplorum, sententiarum & dogmatum quæ à veteribus uspiam sparsim ad dignitatem & lucem Artis Pictoriæ pertinentia, litteris consecrata maximo nostro emolumento hactenus perennarunt, itaque titulo & argumento libri de Pictura Veterum à D. V. ad unguem satisfactum censeo, monita etiam & leges, judicia, & exempla maximam nobis lucem afferentia passim inserta, & admiranda quadam eruditione elegantissimoque locutionis genere expressa, & ordine recto totum hoc opus perfectissime digestum, atque insigni cura & lima ad calcem usque perpolitum. Sed quoniam exempla illa veterum Pictorum phantasia tantum & pro cujusque captu magis aut minus assequi possumus, vellem equidem eadem diligentia similem quandoque tractatum excudi posse de Picturis Italorum, quorum exemplaria sive prototypa adhuc hodie publice prostant, & digito possunt monstrari & dicier hæc sunt. Nam illa quæ sub sensum cadunt, acrius imprimuntur & hærent, & exactius examen requirunt, atque materiam uberiorem proficiendi studiosis præbent, quam illa quæ sola imaginatione tanquam somnia se nobis offerunt, & verbis tantum adumbrata ter frustra comprensa (ut Orpheum Euridices imago) eludunt sæpe, & sua quemque spe frustrantur. Quod experti dicimus, nam quotusquisque nostrum si præclarum aliquod Apellis aut Timanthis opus à Plinio aut aliis auctoribus graphice descriptum, pro rei dignitate oculis subjicere tentaturus, aliquid non insulsum aut à veterum majestate non alienum præstabit, sed genio suo quisque indulgens, musteum aliquid pro Opimiano illo dulceamaro promit, & injuriam magnis illis manibus affert, quos ego veneratione summa prosequor, & vestigia euntium potius adoro, quàm vel sola cogitatione assequi me posse ingenue profiteor. *Ick bidde mijn Heere believe mij wel af te nemen 't gene ick met vriendelijcke liberteit ben seggende, met hope dat UE. ons naar soo goeden* promulsidem *niet en sal weigeren* ipsum caput cœnæ, *daer wij allegaeder seer naer verlangen: want tot noch toe en heeft ons niemant onsen appetijt voldaen, van alle die gene die alsulcken materie getracteert hebben,* nam oportet venire ad individua, ut dixi. *Waer mede ick gebiede mij uit gantscher herten in UE. goede gunste, ende grootelijcks voor de eere die mij geschied is met de presentatie van UE. Boeck ende vriendschap bedanckende, blijve in der eeuwigheid,*

Mijn Heere,

UE. ootmoedigen ende geaffectioneerden dienaer,

PIETRO PAUOLO RUBENO.

Antwerpiæ raptim & stans pede in uno, *den eersten Augusti* 1637.

ANTONII VAN DYCK *AD EUNDEM* EPISTOLA.

MYN HEERE,

D*En Baron Canuwe heeft mij uit Zee weder gesonden het Exemplaer van UE. werck* de Pictura Veterum, *het welck hij extraordinaris estimeert, en voor een seer geleerd werck houd. Ick meine vastelijck dat soo aangenaem aen de Weereld sal zijn dit Werck, als eenig dat noch in 't licht zij. Oock sal de kunste aen de Weereld klaerder gemaeckt worden door dit notabel werck. De vrucht van UE. werck sal wesen tot hervatting van de verloren kunste, 't welck een groote glorie ende content voor den Auteur sal wesen. Dese voorleden dagen hebbe bij mij eenige dagen gehad eenen seer geleerden man, den welcken dit werck oock getoond hebbe: ick en kan UE. niet genoegsaem seggen de groote estimatie die hij daer van maeckt, ende segt mij te zijn soo curieusen ende geleerden werck als hij noch gesien heeft, &c. Den voorsz. Baron Canuwe desidereert en supplieert het werck voldruckt zijnde een Exemplaer; neffens dat alle curieuse mannen 't selve sullen desidereeren. En mij occurreert UE. te versoecken te willen 't faveur doen, dat mits van den Cavalier Dighby een contrefeitsel hebbe laten snijden in plate, 't welcke nu soude laten uitgaen, dat UE. geliefde een klein commentarie te maecken om onder 't selve te schrijven, ende mij sal eere ende vriendschap geschieden. Ende desen tot geenen anderen einde, als offereerende aen UE. mijnen humilen dienst, terwijlen ick assureere te zijn ende te blijven,*

Mijn Heere,

UE. ootmoedigen dienaer,

ANT. VAN DYCK.

Desen 14. Augusti 1636.

ODE

In nobilissimi & eruditissimi Viri

FRANCISCI JUNII F. F.

Commentarium doctissimum

DE PICTURA VETERUM,

Ab Auctore majore parte locupletatum, publicatum, & recensitum post obitum Auctoris cura & studio Viri excellentissimi

JOH. GEORGII GRAEVII,

Histor. & Liter. Humanior. Professoris, de Academia Trajectina ad Rhenum, Re litteraria, & omnibus bonis optime meriti.

Magni parentis non manifestior
Proles, nec alto sanguine dignior,
Quam qui paternas usque laudes
A teneris meditatur annis,

Nec ante, avitis raptus adoreis
Apollinari pulcher in agmine
Calcar remittit destinatum,
Aut sibi propositos honores,

Quam laude vera reddat imagines,
Cerasque avitas, non minor inclytis
Parentibus, quos æmulatus
Ingenio, celerique nisu.

Hanc concitato remigio viam
Emensa Juni sanguine nobilis
Parente magno digna proles,
Nec minor ingenio vel arte.

Hic, quicquid Hellas visceribus suis
Complexa mater nobilis Artium,
Quos illa cultus, quos lepores,
Quas Veneres, Charitesque finxit;

Quas æmulatrix Hellade non minor
Complexa gazas Roma sinu suo;
Hos ille census tam beatos
Ingenio cumulavit acri.

Contentus illis nec calor igneus
Amœnitatum fontibus, addidit
Labore magno, quicquid Arctos
Pervigili meditata cura;

Scripsisse

FRANCISCUS JUNIUS F.F.
Hic dedit æternam claris Pictoribus umbram,
Quod dare Pictorum non potuere manus;
Vincit Apelleos hac Junius arte colores,
Junius ingenio nobilis, arte, domo.
Adn. vr. Werff pinx.
P. à Gunst sculpsit.

Scripsisse linguis quod popularibus
Feruntur Anglosaxones, & vagi
Gravesque Cimbri, quod feroces
Moribus, ingenioque Franci,

Quæ Brittonum gens rudera, Celtica
Quæ gens reliquit, Scanzia quos modos,
Quos mysticos Runis lepores
In populos modulata fudit,

Quo fulminatrix Gottica gens stylo
Tonabat olim, quo profugi Getæ,
Quo Pannones, quo Sarmatæque
Illyriique sono placebant.

Pluresque linguas ingenio vigil
Vasto reduxit jam prope mortuas,
Et quæ redundent hisce curis
Commoda suppeditavit orbi.

Non usitatis inde laboribus
Defunctus, orbem demeruit sibi,
Quo finis Europæus usque,
Explicat ingeniique cultus.

Testes, laborum cura nepotibus
Relicta seris, tanta operum seges
Æternitati consecrata,
Rudera tot revocata flammis.

Pars auspicato sidere carceres
Egressa, lucem jam videt, & dedit
Caro parenti grande nomen
Post cineres, meritosque plausus.

At pars, paterna morte, silentibus
Pene ablegata est cum patre Manibus,
Vixque invenit fidos penates,
Heu! patriis viduata curis.

Latetque doctis condita scriniis,
Aut in sinistros incidit arbitros,
Illiteratos nacta mores
A tineis metuit focisque.

Et hæc adisset pene pericula
Venusta proles, digna gravi patre,
Curæ nepotis Martiali
Tempore sollicite relicta,

Injurioso tempore, quo jacent
Silentque Musæ, vivida maximi
Ni cura Grævi perpolitas
Has tabulas revocasset orco.

Hæresque magni ni patrui sacras
Desideranti non animi lubens
Curas avitas tradidisset,
Hac celebri pietate lætus.

Laborioso munere quo parens
Antiquitatis cultor & arbiter
Æternitatem comparavit
Marmoribus, tabulisque pictis:

Et sic Apelles, Praxiteles, Myron,
His Junianis æqua laboribus,
His Grævianis æqua curis,
Fata ferent, meritisque digna,

Quos jam citatis Fama jugalibus
Ad alta mundi pictaque mœnia
Vexitque sacravitque, pigris,
Urbibus ac populo relictis.

Quod par juvandis ingeniis datum,
Cœloque missum, posteritas memor,
Æternitati consecratum
Læta feret geminum per orbem.

Discetque potor Gangis, & incola
Orbis Britanni, quaque bicorniger
Apollinares radit agros
Irriguo pater amne Rhenus,

Quot eruditis prospera Junii
Ditavit orbem cura laboribus,
Et perspicax quid lima Grævi
Præstiterit critica bilance.

JOH. MENSINGA.

CATA-

CATALOGUS
AUCTORUM
qui à FRANCISCO JUNIO laudantur.

A.

Accius.
Achilles Tatius.
Acron.
Acta Apostolorum.
Ælianus.
Æmilius Probus.
Æneas Sophista.
Agathias.
Agrætius Grammat.
Albricus.
Alciphronus.
Alexander Aphrodisiensis.
Alexander Sophista.
Ammianus Marcellinus.
Ammonius.
Anacreon.
Angelus Politianus.
Anthologia Græca.
Aphrodisius.
Apollonius Rhodius.
Apollonius Tyaneus.
Appianus.
Apostolius.
Apsines.
Apulejus.
Aratus.
Aristænetus.
Aristides.
Aristophanes.
Aristoteles.
Arnobius.
Arrianus.
Artemidorus.
Asconius.
Atalanta.
Athenæus.
Athenagoras.
Pomp. Atticus.
Attius.
Augustinus.
Avienus.
Aurelius Nemesianus.
Aurelius Prudentius.
Ausonius.
Autor Dial. de C.C.E.

B.

Basilius Magnus.
D. Bernardus.
Bion.
Bochartus.
Bodæus.
Boëthius.
Bromton.
Budæus.

C.

Cæsar.
Callimachus.
Callistratus.
Calphurnius Siculus.
Calpurnius Flaccus.
Mart. Capella.
Capitolinus.
Lud. Carrio.
Casaubonus.
Cassiodorus.
Cassius Parmensis.
Catalecta vett. Poëtarum.
Cato.
Catullus.
Cedrenus.
Censorinus.
Chronicon Casinense.
Cicero.
Claudius.
Clemens Alexandrinus.
Codex Theodosian.
Codinus.
Columella.
Coluthus.
Conradus Abbas Uspergensis.
Cornelius Celsus.
Cornificius.
Cornutus.
Q. Curtius.

D.

Damascenus.
Daniel.
Demetrius Phalereus.
Didymus.
Dio Cassius.
Dio Chrysostomus.
Diodorus Siculus.
Diogenes Laërtius.
Diogenianus.
Diomedes.
Dionysius Halicarnasseus.
Dionysius Periegeta.
Dionysius Sophista.
Dioscorides.
Donatus.
Dorotheus.
Draco.

E.

Ekkehardus Minimus.
Epicharmus.
Epiphanius.
Esaias.
Etymologicum Magnum.
Eunapius.
Euripides.
Eusebius.
Eustathius.
Exodon.
Ezechiel.

F.

Felix Faber.
Festus.
Florus.
Jul. Frontinus.
Fulgentius.
Fulgentius Placiades.

G.

Galenus.
A. Gellius.
Genesis.
Glossæ vett. plurimorum Autorum.
Glossarium Alamannicum.
Goldastus.
Gotfridus Viterbiensis.
Gregorius Nazianzenus.
Gregorius Nyssenus.
Grotius.
Gruterus.
Goldastus.

H.

Harpocration.
Heliodorus.
Heraclides Ponticus.
Hermogenes.
Herodianus.
Herodotus.
Hesiodus.
Hesychius.
Hieronymus.
Himerius.
Homerus.
Horatius.
Hyginus.

I.

Iamblichus.
Joannes Grammaticus.
Jornandes.
Josephus.
Isocrates.
Isidorus Pelusiota.
Julianus Imperator.
Julius Capitolinus.
Julius Firmicus.
Julius Obsequens.
Hadr. Junius.
Junius Philargyrus.
Justinus.
Juvenalis.

Lactan-

L.

Lactantius.
Latinus Pacatus.
Libanius.
Lilius Giraldus.
Lipsius.
T. Livius.
Longinus.
Longus Sophista.
Lucanus.
Lucianus.
Lucretius.
Luithprandus.
Lupus.
Lycon.
Lycophron.

M.

Machabei.
Macrobius.
Mamertinus.
Const. Manasses.
Manilius.
Martianus Capella.
Marius Victorinus.
Martialis.
Maximus Tyrius.
Menander Rhetor.
Meursius.
Minutius Felix.
Monasticum Anglicanum.
Moreti Autor.
Moschopius.
Moschus.

N.

Nazarius.
Nemesius.
C. Nepos.
Nicephorus Gregoras.
Nicetas Choniates.
Nicolaus Loënsis.
Laur. Noëlus.
Nonius Marcellus.
Numerorum Liber.

O.

Olympiodorus.
Oppianus.
Origenes.
Orosius.
Ovidius.

P.

Pacatus.
Pacuvius.
Palæphatus.
Palladius.
Math. Paris.
Paschalius.
Paulus Diaconus.
Paulus Leopardus.
Pausanias.
Persius.
Petitus.
Petronius.
Phædrus.
Philo.
Philoponus.
Philostratus.
Philostratus Junior.
Phlegon Trallianus.
Photius.
Phurnutus.
Pindarus.
Plato.
Plautus.
Plinius.
Plinius Junior.
Plutarchus.
Pollux.
Polyænus.
Polybius.
Pomponius Mela.
Porphyrius.
Pricæus.
Æmil. Probus.
Proclus.
Procopius.
Propertius.
Prosper.
Prudentius.
Psellus.

Q.

Quintilianus.
Quintus Smyrnæus.

R.

Rigaltius.
Rutgersius.

S.

Sallustius.
Salmasius.
Scaliger.
Scholiastes Aristophanis.
- - - Apollonii.
- - - Arati.
- - - Homeri.
- - - Luciani.
- - - Nicandri.
- - - Pindari.
- - - Sophoclis.
- - - Theocriti.
- - - Thucydidis.
Seldenus.
Seneca Rhetor.
Seneca Poëta.
Seranus.
Sulp. Servastus.
Corn. Severus.
Sulp. Severus.
Servius.
Sextus Empiricus.
Sidonius Apollinaris.
Silius Italicus.
Simocatus.
Sirmondus.
Solinus.
Somnerus.
Fl. Sosipater.
Spelmannus.
Stanlejus.
Statius.
Stephanus Bysantinus.
Henr. Stephanus.
Stobæus.
Strabo.
Stukius.
Suetonius.
Suidas.
Symmachus.
Synesius.

T.

C. Tacitus.
Tatianus.
Terentius.
Tertullianus.
Themistius.
Theocritus.
Theodoretus.
Theodorus Prodromus.
Theon Sophista.
Theophilus.
Theophrastus.
Theophylactus Simocatus.
Thucydides.
Tibullus.
Timæus.
Turnebus.
Tzetzes.

V.

Valerius Flaccus.
Valerius Maximus.
Varro.
Vegetius.
Velius Grammaticus.
Vellejus Paterculus.
Aur. Victor.
Victorinus.
P. Victorius.
Vinetus.
Virgilius.
Vitruvius.
Gerh. Vossius.
Is. Vossius.

X.

Xenophon.
Xiphilinus.

Z.

Zeno.
Zenobius.
Zonaras.
Zosimus.
Zymogala.

FRAN-

FRANCISCI JUNII DE PICTURA VETERUM

LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM LIBRI PRIMI.

Q Uum propositi nostri ratio ferat Picturæ initium, progressum, consummationem exsequi: primo libro, quid eam inchoaverit; secundo, quid eam provexerit; tertio, quid eam perfecerit, docebimus. Ac primo quidem libro, post generaliora quædam de ingenito mortalibus omnia imitandi studio, plurimum id imaginativæ facultatis beneficio juvari, atque ad majores ausus impelli contendimus; modo non sint immoderati nimis juveniliter lascivientis phantasiæ impetus. Quamobrem, quum frequenter admodum ista quidlibet fingendi intemperies Poëtas Pictoresque ex æquo soleat invadere, ea quoque occasione quid commune habeant inter se Pictura & Poësis excutimus; subnectentes interim nonnulla de iis, qui Picturas cum cura inspicere volunt.

CAPUT I.

§. 1. *Deus opt. max. creavit hominem, qui veluti parvus quidam est mundus, ad majoris mundi contemplationem imitationemque.*

§. 2. *Meritò itaque officio hominis præter cæteros satisfacere eos judicaremus, qui creaturarum contemplationi sedulò vacant; nisi humanam sortem magis etiam superare ii viderentur, qui res creatas non modo diligenti inspectione indagare, verum etiam solerti imitatione assequi student.*

§. 3. *Magnis præsertim animis non in singularium corporum imitatione acquiescentibus, sed ex emendatissimarum formarum consideratione perfectissimi exemplaris ideam animo inscribentibus, quam deinde sequatur Ars æmula Naturæ.*

§. 4. *Atque hæc est illa facultas imitatrix animis humanis penitus insita, quæque imitatricibus artibus viam præstravit, easque veluti è sinu suo produxit.*

§. 5. *Quamvis autem curiosæ Artium imitatricium diligentiæ tot tantaque totius Naturæ opera proponantur, ut neque plures scribæ sufficere iis, neque innumeræ tabulæ nuda eorum nomina capere possint; non est tamen quòd quemquam terreant res pene infinitæ, nullisque certis finibus aut pomœriis coërcitæ. Quotquot enim præcipuarum rerum imitationem rite semel imbiberunt, non multum hærere solent in aliis minoribus formis delineandis; & qui se ad totam Artem abunde instructos esse sentiunt, non desiderant particulatim admoneri, docti in universum.*

§. 6. *Artium harum cognitio non est multis obstructa difficultatibus, sed perfacilem perexpeditumque tramitem sui cupidis expandit: ita ut vel ex hac Arte sola intelligi possit, hanc vim inesse præceptis omnibus, non ut ea secuti Artifices præcipuam Artium laudem sint adepti; sed quæ sua sponte homines ingeniosi ac solertes fecerant, ea quosdam observâsse atque in Artes redegisse. Artem interim pervicacium quorundam præceptorum culpa perplexam, difficiliorem sibi reddunt discentes fœdis voluptatibus immersi.*

§. 7. *Negari quidem non potest, quin multa interim occurrant, quæ studia quorundam specie quadam difficultatis tardare soleant; præcipue tamen eorum, qui nimia in spe-*

ciem copia præceptorum ab Arte cognoscenda deterriti, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiciunt: sed omnia ista constantis animi assiduitate facile vincuntur.

§. 8. *Non est itaque cur eorum qui se huic studio dediderunt aut industria languescat, aut spes infringatur, si minime multos omnibus sæculis ad summum arduæ Artis fastigium ascendisse cogitent: neque enim pusillum statim dici meretur, si quid maximo est minus; quandoquidem in re tanta eminere est, & post duos esse.*

§. 9. *Nihil interim utilius Artium harum cultoribus, quam ut in ipso statim ingressu omnes eximiæ hujus facultatis modos gradusque ex Musarum ordine nominibusque hauriant.*

Mundus Latinis, κόσμος Græcis, ab ornatu denominatur.
* *Plin. nat. Hist. lib.* II, *cap.* 4.
† *Arnob. lib.* II; *Manil. lib.* IV; *Olympiod. in lib.* I *Meteorol. Aristotelis; Nemes. de natura hominis, c.* 1; *Greg. Naz. orat.* XXXIV; *Greg. Nyss. de hominis opificio, cap.* 16; *Jul. Firm. in Præfat. libri tertii Mathes.*
‡ *Nat. Hist.* II, 26.
┼ *Quint. Declam.* 260.

OPtimus maximus Universi fabricator talem fecit hunc mundum, ut eum Græci, consensu quoque Gentium suadente, κόσμον ornamenti nomine appellaverint; Latini* verò Mundum à perfecta absolutaque elegantia dixerint: hominem autem, qui μικρόκοσμος, *mundus minor* † est, non ideo proximum sibi genuit, ut vilitate juxta belluas esset; sed ut originis suæ memor, ad æternitatem gloriæ verâ virtutis viâ grassaretur. Jam olim sedet hæc sententia in animis hominum; pariterque & eruditi & rude vulgus cursu in eam vadit. Hæc sola ratio mortales animos tollit humo, atque in ipsum quasi cœlum subducit. Sed in magna copia rerum aliud alii Natura iter ostendit. Hic præclarâ audentiâ ipsius mundi mensuram animo agitans, ambitum ejus vocat ad digitos, & stellas posteris annumerans, sidera veluti ad normam expangit, *Cœlo*, ut verbis utar Plinii ‡, *in hæreditate cunctis relicto, si quisquam, qui rationem eam caperet, inveniretur.* Ille arcanissima quæque, ac veluti in ipsius Naturæ sinu involuta, non sine tacito tam seductæ majestatis horrore, indagat atque excutit: nubes, tonitrua, fulmina, tempestates, maria, & cætera quibus terræ ac terris vicina pulsantur, mente complecti studet: curiosus Naturæ speculator singula rimatur; omnia hæc ad se pertinere judicat; imo scit se in amplissimum hoc Theatrum spectatorem præconemque tantorum operum introductum. Quid enim aliud est homo, quam *animal Deo proximum, & in contemplationem omnium, quæcunque mundo contigerunt,* ┼ *constitutum?* Anaxagoras interrogatus ad quid genitus esset, in contemplationem, inquit, cœli, & solis, & lunæ, Diog. Laërt. lib. II in Anaxagora. Vide quoque Plutarchum περὶ Εὐθυμίας, sub finem illius opusculi; quemadmodum & Arriani Epictetum, lib. I, cap. 6; Dionys. Longinum περὶ ὕψους, §. 31; Jamblichum Protrept. cap. 3; Themistium Orat. 2; Senecam cap. 32 de vita beata; Lactantium divinar. institut. lib. III, cap. 9. *Ipse homo ortus est ad mundum* CONTEMPLANDUM ET IMITANDUM: *nullo modo perfectus, sed quædam particula perfecti*, Cicero lib. II de natura Deorum. *Credo Deos immortales sparsisse animos in corpora humana*, inquit idem Cicero in Catone majore, *ut essent qui terras tuerentur, quique cœlestium ordinem contemplantes,* IMITARENTUR *eum vitæ modo atque constantiâ.*

Ut hominis decus, ingenium; sic ingenii ipsius decus est bonarum Artium cultus.

§. 2 Qui hæc inspiciunt & discunt, transilire mortalitatem suam præter cæteros, atque in meliorem transcribi sortem viderentur, nisi essent alii, qui ea non solum scrutantur atque percipiunt, sed &, quantum humana ratio patitur, imitantur atque exprimunt. Eleganter sane Isidorus Pelusiota, lib. III, epist. CLXI: Οἱ ζωγράφοι σωματοποιοῦντες τὰ ἀσώματα, χεῖρα γράφειν ἐπιχειροῦσι μόνην στέφουσαν τῶν τῆς γῆς βασιλευόντων τὰς κορυφὰς, ἵνα δείξωσιν οὐρανόθεν αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν δεδόσθαι, *Pictores corporeis figuris quæ incorporea sunt exprimentes, manum pingunt quæ sola coronet vertices orbis terræ principum, ut ostendant principatum eis cœlitus datum.* Atque hoc quidem ex sententia Homeri, cujus est illud Iliad. β, 197. - - τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστιν, *honor à Jove summo.* Vide insignem Ecphantæ Pythagorici super hac re locum apud Stobæum Tit. XLVIII; qui titulus continet admonitiones de regno. Vegetius lib. II, cap. 5; *Princeps Deo regnat auctore*, &c. Vide quoque Cassiod. Variarum x, 31. Cæterùm, ut redeamus ad rem, totum hunc solertissimarum Artium ludum fusiùs exposuit Joh. Chrysostomus, Homiliâ in Psalmum L, Οἱ ζωγράφοι μιμοῦνται τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν, καὶ κεραννύντες τὰ χρώματα γράφουσι τὰς εἰκόνας τῶν ὁρωμένων σωμάτων, καὶ ποιοῦσιν ἀνθρώπους, καὶ ἄλογα, καὶ δένδρα, καὶ πολέμους, καὶ μάχας, καὶ αἱμάτων χειμάῤῥους, καὶ δόρατα, καὶ θώρακας, καὶ ἀσπίδας, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἰδιώτας, καὶ θρόνον βασιλικὸν, καὶ βασιλέα καθήμενον, καὶ βάρβαρον ὑποκείμενον, καὶ αἰχμὴν ἠκονημένην, καὶ ποταμοὺς ῥέοντας, καὶ πεδία ποικίλα, καὶ ἁπλῶς ἅπαντα τὰ ὁρώμενα διὰ τέχνης μιμούμενοι, παρέχουσι θεωρίαν τοῖς βλέπουσιν, *Pictores naturam arte imitantur, ac colores miscentes, corporum quæ sub aspectum cadunt, imagines depingunt, atque homines, & bruta, & arbores, & bella, & pugnas, & cruoris torrentes, & lanceas, & loricas, & clypeos, & reges, & privatos, & regium solium, & regem sedentem, & Barbarum infra eum jacentem, & peracutam cuspidem, & amnes fluentes, & varios campos effingunt, atque ut summatim loquar, omnia ea quæ oculis cernuntur,*

Pictores quidvis imitantur.

nuntur, contemplanda spectatoribus proponunt. Vide quoque Nicephorum Gregoram lib. VIII Hist. Rom. pag. 156 lin. 57 & seqq. Pressiùs Socrates apud Xenoph. lib. III Apomnem. Οἱ ζωγράφοι τὰ κοῖλα καὶ τὰ ὑψηλὰ, τὰ σκοτεινὰ καὶ τὰ φωτεινὰ, τὰ σκληρὰ καὶ τὰ μαλακὰ, τὰ τραχέα καὶ τὰ λεῖα, τὰ νέα καὶ τὰ παλαιὰ σώματα διὰ τῶν χρωμάτων ἀπεικάζοντες ἐκμιμοῦνται, *Pictores concava & eminentia, obscura & lucida, dura & mollia, aspera & lævia, nova & vetera corpora per colores repræsentando exprimunt.* Theophylactus etiam Simocatus epistola 37: Οἱ ζωγράφοι τοιαῦτα πλαστουργοῦσι τοῖς πίναξιν, ὅσα πράττειν ἡ φύσις οὐ δύναται, *Pictores talia per tabulas effingunt, quæ natura facere non potest.* Plinius libro XXXV, cap. 10: *Pinxit Apelles & quæ pingi non possunt: tonitrua, fulgetra, fulguraque: Bronten, Astrapen, Ceraunobolon appellant.*

§. 3. Et profecto inter tam multas variasque artes animi, quibus ingens claritudo paratur, non postrema est ars imitandi cuncta quæ cœlum capacissimo circumflexu tegit. Γραφική ἐστιν εἰκασία τῶν ὁρωμένων, *Ars pingendi est assimilatio eorum quæ videntur*, Xenoph. lib. III Apomnem. Magnum quidem est animatarum inanimatarumque rerum vivas quasdam imagines animo capere; majus tamen, earundem imaginum indiscretam similitudinem exhibere: præsertim, si non satis habeat Artifex inhærere singularium naturæ operum similitudini, sed potius ex diligenti speciosissimorum corporum inspectione perfectum aliquod exemplar animo inscribat, atque ad hoc, tanquam ad emendatissimum Polycleti canonem, conspicuæ pulchritudinis imagines describat. *Magni est ingenii*, inquit Tullius lib. I Tusculan. quæst. *revocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere.* Οἱ ἀγαλματοποιοὶ πᾶν τὸ παρ᾽ ἑκάστοις καλὸν συναγαγόντες κατὰ τὴν τέχνην ἐκ διαφόρων σωμάτων ἀθροίζαντες εἰς μίμησιν μίαν, κάλλος ἓν ὑγιὲς καὶ ἄρτιον καὶ ἡρμοσμένον αὐτὸ αὐτῷ ἐξεργάζονται· καὶ οὐκ ἂν εὕροις σῶμα ἀκριβὲς κατὰ ἀλήθειαν ἀγάλματι ὅμοιον· ὀρέγονται γὰρ αἱ τέχναι τοῦ καλλίστου, *Statuarii colligentes atque è diversis corporibus ex præscripto artis in unam aliquam imitationem congerentes, quidquid in singulis perinsigne judicant, emendatam, luculentam, & undique sibimet ipsi congruentem pulchritudinem excudunt: undè neque invenire est corpus aliquod ita absolutum, ut ad veram statuæ similitudinem accedat: siquidem artes quod pulcherrimum est appetunt*, Maxim. Tyr. Dissert. VII. Atque hoc illud est, quod innuere voluit Ovid. XII Metam. * ubi Cyllarum formosissimum Centaurorum describit,

Non omnia referunt ad oculos, qui animo videre quidvis possunt.

Ars, æmula Naturæ, Naturam ipsam in multis superat.

* Vers. 397.

Gratus in ore vigor: cervix, humerique, manusque,
Pectoraque artificum laudatis proxima signis,
Ex qua parte vir est. - - -

Plautus Epidico, Act. V, Scenâ *Male morigerus mihi*, &c.

Usque ab unguiculo ad capillum summum est festivissima.
Estne? considera: vide: signum pictum pulchre videris.

Bassianum (quem alii post adeptum principatum Pseudantoninum, alii Heliogabalum à solis sacerdotio nuncupârunt) propter ætatis florem atque inemendatam corporis structuram, Dionysi pulcherrimis imaginibus recte à sui sæculi hominibus assimilatum fuisse tradit Herodianus lib. V. Philostratus quoque passim perfectissimarum formarum similitudinem non aliunde quam à statuis petit. In Heroïcis enim de Protesilao agens, Τετράγωνος ἡ ἰδέα τῆς ῥινὸς, inquit, οἷον ἀγάλματος, *quadrata idea nasi, perinde ac statuæ.* Et rursus de Euphorbo, Τὴν μέν γε ὥραν αὐτοῦ, καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς φησι θέλγειν· ἐοικέναι γὰρ αὐτὸν ἀγάλματι, ὁπότε κάλλιστα ἑαυτοῦ ὁ Ἀπόλλων ἀκερσεκόμης τε, καὶ ἁβρὸς φαίνοιτο, *Ipsius itaque pulchritudinem Achivos quoque ait demulsisse, statuæque ipsum similem fuisse, ut cum pulcherrime Apollo & intonsus & mollis videretur.* De Neoptolemo denique agens, pulcherrimum ac patri Achilli quàm simillimum fuisse tradit, Λείπεσθαι δ᾽ αὐτοῦ τοσοῦτον, ὅσον τῶν ἀγαλμάτων οἱ καλοὶ λείπονται, *Tantum verò ab ipso superatum, quantum pulcri à statuis superantur.* Recte itaque Proclus lib. II in Timæum Platonis, Εἰ λάβοις τὸν ὑπὸ φύσεως δεδημιουργημένον ἄνθρωπον, καὶ τὸν ὑπὸ τῆς ἀνδριαντοποιητικῆς κατασκευασμένον, οὐ πάντως ὁ ἐκ τῆς φύσεως κατὰ τὸ σῶμα σεμνότερος· πολλὰ γὰρ ἡ τέχνη μᾶλλον ἀκριβοῖ, *Si sumas hominem à natura conditum & alium arte statuaria factum, non prorsus, qui est à natura, præstantior erit corpore. Multa enim ars præstat accuratius.* Causam reddit J. Scaliger exercit. 307 ad Cardan. *Mavult sapiens*, inquit Scaliger, *pulchram imaginem, quàm naturali similem designatæ. Naturam enim in eo superat Ars: quia multis eventis à primo homine symmetria illa depravata fuit. At nihil impedit plasten, quominus attollat, deprimat, addat, demat, torqueat, dirigat. Equidem ita censeo: nullum unquam corpus humanum tam affabre fuisse à Natura factum (duo scilicet excipio: unum, primi hominis; alterum, veri hominis, veri Dei) quàm perfecte finguntur hodie doctis Artificum manibus.* Ovidius X Metam. † de Pygmal.

Formosissima quæque corpora statuis affabre factis passim assimilant auctores.

† Vers. 247.

Interea niveum mirâ feliciter arte
Sculpsit ebur: formamque dedit, quâ fœmina nasci
Nulla potest. - - -

Quod interim quam sit arduum, nemo non perspicit. Τὸ γὰρ ἄριστον, δυσεύρετόν τε καὶ δυσεπίκριτον: *Quod optimum, id difficile & inventu, & judicatu*, Apollon. Tyan. epist. 19. *Ferunt difficillimam esse præcipuæ cujusque formæ imitationem; quia certis sui notis cito deformitas exprimatur; similitudo pulchritudinis tam sit ardua, quam rara est pulchritudo*, Panegyr. Maxim. & Constant. dictus. Sciebat Zeuxis nihil in simplici genere omni ex parte perfectum polivisse Naturam: vide Tullium, in ipso statim initio lib. II de Inventione. Aliud enim alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur; tanquam non sit habitura quod cæteris largiatur, si uni cuncta concesserit. Relicturus itaque Crotoniatis excellentem muliebris formæ pulchritudinem, non putavit in uno corpore omnem luculentæ venustatis gratiam quærendam; sed quinque virgines formosissimas delegit, ut mutum in simulachrum ex animali exemplo veritatem transferret; τὸ τῶν ἄλλων κρεῖττον ἀπανθίζων, *optima quæque ex aliis decerpens*, ut loquitur Dionys. Halicarnass. καὶ ἐκεῖνο τὸ ἀκρότατον ζητῶν κάλλος, ὅπερ ἀνάγκη ἓν εἶναι, *atque excellentissimam illam pulchritudinem quærens, quam necesse est unicam esse*: ut loquar cum Luciano in Hermotimo. Liquet ergo verissimum esse illud Socratis ad Parrhasium, Ἐπειδὴ οὐ ῥᾴδιον ἑνὶ ἀνθρώπῳ περιτυχεῖν ἄμεμπτα πάντα ἔχοντι, ἐκ πολλῶν συνάγοντες τὰ ἐξ ἑκάστου κάλλιστα, οὕτως ὅλα τὰ σώματα καλὰ ποιεῖτε φαίνεσθαι: *Quando non facile est unum hominem nancisci, in quo reprehensionis omnia sint expertia, de multis colligentes ea quæ in singulis pulcherrima sunt, ita scilicet tota corpora ut pulchra videantur efficitis*, Xenoph. lib. III Apomnem.

Maximi quique artifices ex consummata variorum corporum pulchritudine excellentissima quæque libabant, quæ mox in opera transferrent.

Natura fingit homines, & creat imitatores.

§. 4. Hæc est illa quæ dicitur Imitatio, unde Pictura, Plastice, ac reliquæ artes cognatæ originem trahunt. Βασανίζοντι δὲ τὴν φύσιν τῆς τέχνης, inquit Philostratus in Præfatione bipartiti operis Iconum, μίμησις μὲν εὕρημα πρεσβύτατον καὶ ξυγγενέστατον τῇ φύσει· εὗρον δὲ αὐτὴν σοφοὶ ἄνδρες, τὸ μὲν ζωγραφίαν, τὸ δὲ πλαστικὴν φήσαντες: *Perscrutanti autem ipsius Artis ortum, imitatio utique est vetustissimum inventum & naturæ quàm maxime consentaneum. Ipsam autem sapientes viri excogitàrunt, partim pingendi, partim fingendi artem appellantes.* Alter item Philostratus lib. II de vita Apollonii, cap. 10 asserit, ἡμᾶς φύσει τὸ μιμητικὸν ἔχειν, *nos naturâ habere imitandi facultatem*: & mox; ἄμφω ὁμολογοῦμεν, μιμητικὴν μὲν ἐκ φύσεως τοῖς ἀνθρώποις ἥκειν· τὴν γραφικὴν δὲ ἐκ τέχνης: *Ambo consentimus, imitandi facultatem à natura hominibus advenire: pingendi vero peritiam, ab arte proficisci.* Vide quoque Aristot. de Poëtica, cap. 4. Grammaticorum certe filiis *imago* dicitur quasi imitago; quàm vere, mihi nunc non est negotium discutere. Illud modo semel admonuisse satis erit, *Omnia, quæ ars consummaverit, à natura initia duxisse**. *Neque enim dubitari potest, quin artium pars magna contineatur imitatione. Atque omnis vitæ ratio sic constat, ut, quæ probamus in aliis, facere ipsi velimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur; sic Musici vocem docentium; Pictores opera priorum; rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur: omnis denique disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptum formari videmus*, Quint. X, 2. Apposite Seneca, epist. XCIV: *Pueri*, inquit, *ad præscriptum discunt; digiti illorum tenentur, & aliena manu per litterarum simulachra ducuntur; deinde imitari jubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noster, dum eruditur ad præscriptum, juvatur. Regi ergo debet, dum incipit se posse regere.*

* Quintil. II, 17.

Artium præcepta quomodo tradenda.

§. 5. Neque est quod quemquam ab hac Arte absterreat immensa rerum imitandarum copia; quum nulla omnino sit Ars, in qua omnia, quæ ab illa effici possunt, à doctore tradantur. Neque enim ullus unquam præceptor hoc egit, ut omnes tenuissimas particulas atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os insereret. *Non omnia tribuit præceptor, sed ex dictis ad similitudinem non dicta intelligenda supponit*, Marius Victorin. in lib. II Rhet. Ciceronis. Non patitur certe natura rerum tam late fusa, singulas formarum species docendo persequi. *Quod qui facere sunt conati, duo pariter subierunt incommoda; ut & nimium dicerent, nec tamen totum*, Quint. V, 10. Quamobrem etiam qui primarum & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode persequuntur. *Qui jaculari discit, destinatum locum captat, & manum format ad dirigenda quæ mittit. Cum hanc vim ex disciplina & exercitatione perceperit, quocunque vult, illa utitur: didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque voluerit*, Senec. epist. XCIV. *Neque enim artis officium est*, ut ait Columella lib. II de re Rust. cap. 2, *per species, quæ sunt innumerabiles, evagari, sed ingredi per genera, quæ possunt cogitatione mentis & ambitu verborum facilè copulari.* Polycletus ille, quum Herculem fingebat, quemadmodum pellem aut hydram fingeret non quæsivit, etiamsi hæc nunquam separatim facere didicisset. Phidias quoque Minervæ signum efficiens, non sane, quemadmodum in clypeo minora illa opera faceret, laborabat: *Ut enim in cæteris artibus, quum tradita sunt cujusque artis difficillima; reliqua, quia aut faciliora, aut similia sunt, tradi non necesse est: ita in Pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, poterit etiam cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, speciem pingere: neque est periculum, qui leonem aut taurum pingat egregiè, ne idem in multis*

Artifex plenus atque perfectus quidvis delineare potest: quandoquidem res passim obviæ specialia quædam ex artificio præcepta non quærunt, nec deest Artifici in ejusmodi rebus facultas ex cæteris rebus comparata.

multis aliis quadrupedibus facere non possit *. *Nemo sic in majoribus eminet, ut eum minora deficiant: nisi forte Jovem quidem Phidias optime fecit; illa autem, quæ in ornamentum operis ejus accedunt, alius melius elaborasset* †. *Præceptoris est in alio atque alio genere quotidie ostendere quis ordo sit rerum, & quæ copulatio; ut paulatim fiat usus & ad similia transitus. Tradi enim omnia, quæ ars efficit, non possunt. Nam quis Pictor omnia, quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit? Sed percepta semel imitandi ratione, assimilabit quicquid acceperit. Quis enim non faber vasculum aliquod, quale nunquam viderat, facit* ‡?

* Tullius II de Oratore.
† Quintil. II, 3.
‡ Quintil. VII, 10.

§. 6. Omnes Artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui ipsarum rerum tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Ista discuntur facilè, si & tantum sumas quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere: sed si totâ vitâ nihil velis aliud agere, ipsa tractatio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. Ita fit ut agitatione rerum sit infinita cognitio: facilis usus doctrinam confirmet, Cicero lib. III de Orat. Prima igitur Artium imitandi rudimenta non sunt studii immensi, sed modicis & non nimium operosis legitimarum dimensionum præceptis contenta, faciles cupientibus præbent accessus. *Non opus est multis præceptis*, inquit Seneca epist. XXXVIII, *sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt: quod quamvis sit exiguum, cum occupavit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Eadem est, inquam, præceptorum conditio, quæ seminum: multum efficiunt, etsi angusta sunt; tantum, ut dixi, idonea mens capiat illa, & in se trahat: multa invicem & ipsa generabit, & plus reddet quam acceperit.* Paucissimis certe præceptis ratio pingendi continetur; quæ ut per omnes numeros penitus cognoscere ad summam Artis necessarium est, ita incipientibus breviùs ac simpliciùs tradi magis convenit. Aut enim difficultate institutionis tam numerosæ atque perplexæ deterreri solent; aut eo tempore, quo præcipue alenda ingenia atque indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur; aut, si hæc sola didicerint, satis se ad Artem instructos arbitrantur; aut, quasi ad certas quasdam operis leges alligati, conatum omnem reformidant. Viâ igitur opus est incipientibus, sed eâ planâ, & cum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expeditâ. Credere modo, qui discet, velit, certam quandam viam esse, in qua multa etiam sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura; ut præcepta, quæ traduntur, non tam inventa à præceptoribus, quam cum fierent observata esse videantur, Quintilian. in prooemio libri VIII. *Omnia fere quæ præceptis continentur, ab ingeniosis hominibus fiunt; sed casu quodam magis, quàm scientiâ. Ideoque doctrina & animadversio adhibenda est, ut ea quæ interdum sine ratione nobis occurrunt, semper in nostra potestate sint; &, quoties res postulaverit, à nobis ex præparato adhibeantur*, Aquila Roman. de Fig. sententiar. Non est itaque, quod quis amplius hic segnitiæ suæ prætexat patrocinia difficultatis: etenim Artes hæ nequaquam fastidioso ambitu excitatæ, ingenia vivida + ad se penetrare patiuntur; neque haustum sui, cum aliquo personarum discrimine, largum malignumve indulgent: verum omnibus æqualiter expositæ, quid cupiditatis potius, quam quid dignitatis attuleris, æstimant; inque captu bonorum suorum tibi ipsi pondus examinandum relinquunt; ut, quantum animo sustinueris, tantum tecum auferas. Neque est quod ingens turba eorum, qui Artes hasce infeliciter tractant, curam Artis in quoquam depretiet; *Quia naturâ comparatum est, ut in omnibus artibus hoc sit scientiæ pretiosior pompa quò rarior*, Sidon. Apollin. lib. II, epist. 10. *Omnia præclara, rara, nec quidquam difficilius, quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum*, Cicero de Amicitia. Ἀεὶ τὰ καλὰ σπάνια, inquit Himerius apud Photium ¶, καὶ δόξαν ἀθάνατον τοῖς ἐπινοοῦσι προμνώμενα: *Pulchra semper sunt infrequentia, & cultoribus suis immortalem gloriam conciliantia.*

Ars omnia imitandi non est immensi studii laborisque inextricabilis.

Artificia non ex Artibus nata sunt, sed Artes ex Artificiis casu veluti sunt exortæ: nimirum primus ille magnarum mentium conatus Artem ipsam, velut umbram, non hoc agens, post se traxit.

+ *Tardis enim mentibus, ut loquitur* Cicero Tuscul. Quæst. lib. V, *virtus non facilè committitur.*

¶ *Excerpt. ex oratione in Anatolium præfectum.*

§. 7. Quòd vero plerosque ab hisce Artibus deterret tædium, nescio quod, laboris infiniti; ex eo est, quod ad Artium harum consummatam perfectionem adspirantibus audiunt nunquam opus usque adeo absolutum elaborari posse, ut non aliquid semper ulteriori curæ sit relictum. Qua de re sic Plato VI de Legibus: Ζωγράφων οὐδὲν πέρας ἔχειν ἡ πραγματεία δοκεῖ περὶ ἑκάστων τῶν ζώων, ἀλλ' ἡ τοῦ χραίνειν ἢ ἀποχραίνειν, ἤ ὅτι δή ποτε καλοῦσι τὸ τοιοῦτον οἱ ζωγράφων παῖδες, οὐκ ἄν ποτε δοκεῖ παύσασθαι κοσμοῦσα, ὥστε ἐπίδοσιν μηκέτ' ἔχειν εἰς τὸ καλλίω τε καὶ φανερώτερα γίγνεσθαι τὰ γεγραμμένα: *Pictorum facultas nullum in pingendis animalibus terminum habere videtur, sed semper inumbrando & deumbrando, vel quomodocunque aliter à pictoribus id vocetur, exornare conatur, nec cessat unquam. Non enim potest fieri, ut ad pulchriora expressioraque incrementum non habeatur.* Perhorrescunt itaque pondus rei, & desperant ante experimentum. *Omne opus difficile videtur, antequam tentes*, Veget. lib. II de re Milit. cap. 18. *Imbecillæ mentis atque ægræ est, formidare inexperta*, Senec. epist. L. Sed hi primùm renuntient sibi, quanta sit humani ingenii vis, quàm potens efficiendi quæ velit; cum maria transire, siderum cursus numerosque cognoscere,

Nihil æque tardat multorum studia, quam quod tædio quodam ex laboriosæ disciplinæ

primordiis sensim succrescente, velut intolerabili sarcina depressi, experiri nolunt quod se ferre posse diffidunt.

mundum ipsum pene dimetiri, plures aliæ, sed difficiliores artes, potuerint. Τὶ γὰρ οὐκ ἂν ἐθελήσασα ἡ παντότολμος ψυχὴ ἐπιτυχήσειε? *Quid enim, modo velit, assequi non possit anima quidvis ausa experiri?* Maxim. Tyr. Dissert. XVIII. *Ubi intenderis ingenium, valet*, Cæsar apud Sallust. Catilin. conjur. cap. 51. Tum cogitent, quantam rem petant, quamque nullus sit hoc proposito præmio recusandus labor. *Quærenti defatigatio turpis est, cùm id quod quæritur pulcherrimum est**. *Non est viri, timere sudorem*, Senec. epist. XXXI. *Quid autem præclarum, non idem arduum?* Cicero sub finem lib. III Tuscul. quæst. Quod si mente conceperint, huic quoque parti facilius accedent, ut ipsum iter neque impervium, neque saltem durum putent. Nam id quod prius, quodque majus est, voluntate maxime constat; quam qui vera fide induerit, facilè has artes accipiet. Quemadmodum enim *docilis est is*, ut loquitur Auctor ad Herennium, *qui attente vult audire:* ita quoque *magna pars est profectus, velle proficere*, Senec. epist. LXXI: siquidem ita modicæ & paucæ sunt harum Artium præceptiones, ut diligens, & memor, & sobrius Artis candidatus eas omnes brevi tempore percursas, & prope decantatas habere possit. Egregie discipulis suis præcipit Attalus apud Senec. epist. CVIII; *Idem & docenti & discenti debet esse propositum; ut ille prodesse velit, hic proficere.* Interim regenda est nobis ista, qua flagramus, discendi cupiditas; ne ipsa se impediat. *Nec passim carpenda sunt*, inquit idem Seneca ibidem, *nec avide invadenda universa: per partes pervenitur ad totum. Aptari opus viribus debet; nec plus occupari, quàm cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis hauriendum est: bonum tantum habe animum, capies, quantùm voles.* Neque enim aut tam perplexa aut tam numerosa sunt quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intentione discantur. Longam enim facit operam, quòd repugnamus: brevis erit institutio, si credamus esse: atque omnia hæc, si ætatem nostram non spatio senectutis, sed tempore adolescentiæ metiamur; quod abunde multos ad discendum annos habet: omnia enim breviora reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa est in præceptoribus prima, libenter detinentibus discipulos, ac multa fusius, quam necesse est, prosequentibus: sive cupiditate diutius exigendi mercedulas: sive etiam ambitione, dum rebus clarissimis tenebras obducunt, &, ne parum multa scire videantur, ea plerumque conquirunt atque arrogantiæ causa sibi assumunt, per quæ Ars difficilis potius quam magna judicetur: sive denique negligentiâ, vel, quod similius veri est, inscitiâ tradendi. *Nam non solùm scire aliquid, Artis est*, inquit Cicer. lib. II de Legib. *sed quædam Ars est, etiam docendi.* Proxima in nobis culpa est, qui morari in eo quod novimus, quàm discere, quæ nondum scimus, melius putamus. Breve adhæc nobis tempus nos facimus: quantulum enim artibus liberalioribus impertimur? Alias horas vanus salutandi labor, alias datum fabulis otium, alias spectacula, alias convivia trahunt: adjice tot genera ludendi, & insanam corporis curam. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxiæ sollicitudines, multæ causæ libidinum, & vinum, & flagitiosus omni genere voluptatum animus. Ne ea quidem tempora idonea, quæ supersunt: quæ si omnia studiis impenderentur, jam nobis longa ætas, & abunde satis ad discendum spatia viderentur, diurna tantum computantibus tempora; etiam noctes, quarum bona pars omni somno longior est, adjuvarent. *Noctu ambulabat in publico Themistocles*, verba sunt Ciceronis, ex lib. IV Tuscul. quæst. *quòd somnum capere non posset: quærentibusque respondebat, Miltiadis trophæis se è somno suscitari. Cui non sunt auditæ Demosthenis vigiliæ? qui dolere se ajebat, si quando opificum antelucanâ victus esset industriâ. Philosophiæ denique ipsius principes nunquam in suis studiis tantos progressus sine flagranti cupiditate facere potuissent.* Complures interim ad uberrimam frugem quotidie perveniunt, qui non recusant bona fide obsecundare Naturæ cum aliquo laboris adminiculo sese proferenti. Nam ut in itinere conficiundo sæpe dimidio maturiùs pervenit is, qui gnaviter & sine ullis concessationibus permeabit, quàm is, qui cùm sit unà profectus, umbras arborum, fonticulorumque amœnitatem, vel auræ refrigerationem captavit; sic in harum Artium negotio, dici vix potest, quid gnavus ignavo & cessatore præstet. Columella lib. XI de re Rustica, cap. I, *Silices itinere formicarum attritos videmus*, inquit Plinius XI, 30, *& opere semitam factam: ne quis dubitet qualibet in re quid possit quantulacunque assiduitas.* Nunc computamus annos, non quibus studuimus, sed quibus viximus. Tot nos præceptoribus, tot exemplis instruxit Antiquitas, ut possit videri nulla sorte nascendi ætas felicior quam nostra, cui docendæ priores elaboraverunt, Quint. XII, II. Priores tamen Artem invenisse potius, quam excoluisse videntur. Imo exstat in iis idea quædam Artis verius, quam Ars. Ultimorum optima est conditio; quandoquidem non ad consumptam, sed ad subactam accedunt materiam. Inventuris inventa non obstant: &, qui præcesserunt, non præripuisse mihi videntur quæ dici poterant, sed aperuisse: vide Senec. epist. LXXIX. Illud modo semper cogitemus, fieri non posse ut animus libidini deditus; amore, desiderio, cupiditate, sæpe nimia copia, inopia etiam nonnunquam impeditus; hoc,

quidquid

* *Tullius circa initium libri primi de Finibus.*

Moram quoque huic studio injicit avaritia docentium, & luxuria discentium.

Copiâ ciborum subtilitas animi impeditur, Senec. epist. XV. - - - *Dissuasor honesti Luxus & humanas oblimat copia mentes:* Claudian. lib. III de raptu Proserpinæ.

quidquid eſt, quod conſummata Ars poſtulat, non tantùm agendo, verùm etiam cogitando poſſit ſuſtinere. Neque ulla alia cauſa eſt, cur in tanta voluptate, tanta laude, tantis nobiliſſimarum Artium præmiis tam ſint pauci, ſemperque fuerint, qui gnaviter in hoc labore verſentur. Omittendæ nimirum ſunt omnes voluptates; inanium delectationum ſtudia relinquenda; ſermones etiam penè omnium familiarium deſerendi. Quæ res in hoc genere homines à labore ſtudioque deterret; non, quòd aut ingenia deficiant, aut doctrina puerilis.

Qui ſummum in hiſce Artibus gradum attingere nequeunt, ſecundum tamen tertiumve præterire conentur.

§. 8. At perficere tantum opus arduum eſt. Ante omnia ſufficit ad exhortationem diligentiæ, non capere id rerum naturam, ut quidquid non eſt factum, ne fieri quidem poſſit; cùm omnia quæ magna ſunt atque admirabilia, tempus aliquod, quo primùm efficerentur, habuerint; denique, quidquid eſt optimum, ante non fuerat. Verùm etiamſi quis ſumma deſperet, (quod cur faciat, cui ingenium, valetudo, facultas, præceptor non deerunt?) tamen eſt pulchrum, aliis arcem tenentibus, in ſecundis tertiisque conſiſtere. *Magnæ rei, quantulumcunque poſſederis, fuiſſe participem non minima eſt gloria*, Columella lib. XI de re Ruſtic. cap. 1. *In re tanta eminere eſt, & poſt duos eſſe*, Senec. epiſt. C. Horat. Carm. lib. IV, Ode 9;

Non, ſi priores Mæonius tenet
Sedeis Homerus, Pindaricæ latent,
Coæque, & Alcæi minaces,
Steſichorique graves camœnæ.

Quinimo ſi hanc cogitationem homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorem fore eo, qui optimus fuiſſet, arbitraretur; ii ipſi, qui ſunt optimi, non fuiſſent. Verum ut tranſeundi ſpes non ſit, magna tamen eſt dignitas ſubſequendi. *Non eſt turpe non aſſequi, dummodo ſequaris*, Senec. de Benef. lib. V, cap. 5. Nam neque illud ipſum, quod eſt optimum, deſperandum eſt: & in præſtantibus rebus, magna ſunt ea, quæ ſunt optimis proxima. Adde quod magnos modicus quoque Artis uſus parit fructus, & nulla in parte plenius labor gratiam refert: ac ſi quis hæc imperfectioris etiamnum Artis opera utilitate ſolâ metiatur, pene perfectioribus paria ſunt. Neque erat difficile, vel veteribus, vel novis exemplis palam facere, non aliunde majores honores, opes, amicitias, laudem præſentem, futuram, hominibus contigiſſe, ſi tamen artibus dignum eſſet, ab opere pulcherrimo, cujus tractatus atque ipſa poſſeſſio pleniſſimam labori gratiam refert, hanc minorem exigere mercedem; more eorum, qui à ſe non virtutes, ſed voluptatem, quæ fit ex virtutibus, peti dicunt. Perfecta interim Ars fortunæ lenocinio defecta, fiduciâ juſtâ non exuitur; quamque ſcit ſe laudem mereri, eam, etſi ab aliis non impetrat, domeſtico tamen acceptam judicio refert. Ipſam igitur tantæ Artis majeſtatem toto animo petamus, nitamurque ſemper ad optima: quod facientes, aut evademus in ſummum, aut certe multos infra nos relinquemus, Quintil. XII, 11.

Muſarum nomina & gradus veram proficiendi viam bonarum Artium candidatis præmonſtrant.

§. 9 Poëtæ in operum ſuorum exordiis Muſarum opem ſolent implorare: Artifex quoque principium trahet à Muſis, atque eas in primo ſtatim conatu advocans, ex earum nominibus veros minime vulgaris ſcientiæ modos ac gradus percipiet. *Prima eſt Clio, quaſi prima cogitatio diſcendi:* κλέος *enim Græce fama dicitur: & quoniam nullus ſcientiam quærit, niſi in qua famæ ſuæ protelet dignitatem, ob hanc rem prima* κλειὼ *appellata eſt, id eſt, cogitatio quærendæ ſcientiæ. Secunda* Εὐτέρπη, *quod nos Latine bene delectans dicimus: quod primum ſit, ſcientiam quærere; ſecundum, delectari quod quæras. Tertia* Μελπομένη, *quaſi* μελέτην ποιουμένη, *id eſt, meditationem faciens permanere: ut primum eſt velle, ſecundum deſiderare quod velis, tertium inſtare meditando ad id quod deſideras. Quarta* Θάλεια, *id eſt, capacitas: velut ſi dicatur* τιθεὶς θάλειαν, *id eſt, ponens germina: unde & Epicharmus in Deiphilo comœdia ait,* Θαλὸν, ὡς οὐ βλέπει, βούλιμος ἐπέταξεν, *id eſt, germen dum non videt, fames conſumit. Quintam* Πολύμνειαν, *quaſi* πολυμνήμην, *id eſt, multam memoriam facientem dicimus; quia poſt capacitatem eſt neceſſaria. Sexta* Ἐρατώ, *id eſt,* εὑρὼν ὅμοιον, *quod nos Latine inveniens ſimile dicimus: quia poſt ſcientiam & memoriam juſtum eſt, ut aliquid ſimile de ſuo inveniat. Septima* Τερψιχόρη, *id eſt, delectans inſtructione: ergo poſt inventionem oportet te etiam diſcernere ac dijudicare quod inveneras. Octava* Οὐρανία, *id eſt, cæleſtis: poſt dijudicationem enim eligis quid ſumas, quid deſpuas: eligere enim utile, caducumque deſpuere, cæleſte ingenium eſt. Nona* Καλλιόπη, *id eſt, optimæ vocis. Ergo hic erit ordo: primum eſt, velle doctrinam: ſecundum eſt, delectari quod velis: tertium eſt, inſtare ad id quo delectatus es: quartum eſt, capere id quod inſtas: quintum eſt, memorari quod capias: ſextum eſt, invenire de tuo ſimile ad id quod inveneris: ſeptimum eſt, judicare quod invenias: octavum eſt, eligere de quo judicas: nonum, bene proferre quod elegeris*, Fulgent. Mytholog. lib. 1, cap. de novem Muſis. Quotquot igitur ab his carceribus decurrent ad metam, in certiſſimam quoque ſpem fiduciamque erigentur, reliqua his principiis

piis tandem consensura. Ἀρχὴ γὰρ, inquit Plato lib. VI de Legibus, λέγεται μὲν ἥμισυ παντὸς, ἐν ταῖς παροιμίαις, ἔργου· καὶ τό γε καλῶς ἄρξασθαι, πάντες ἐγκωμιάζομεν ἑκάστοτε: *Vetus enim verbum est, Principium esse dimidium totius operis: atque adeo bene aliquid cœpisse, magnam passim apud omnes habet laudem.*

CAPUT II.

§. 1. Varietatem rerum, è quibus imagines enascuntur, ita demum recte mens humana concipit, quum rerum simulachra, quæ aliqui (teste Tullio) spectra appellaverunt, in sensus incurrentia hausit. Horum vero spectrorum assidua atque irrequieta informatrix est uniuscujusque cogitatio sive Phantasia; quemadmodum vis illa informans atque imaginatrix ab ipso sensu communi formas rerum menti delineandas, atque animo infigendas mutuari solet.

§. 2. Cum tamen potissima vis hujus Phantasiæ versetur, aut circa præsentium atque in oculos incurrentium rerum imagines, aut circa res à conspectu remotas; posterior hæc, veluti plus sibi permittens, non est oculis contenta. Majus quiddam suspicatur esse ac pulchrius, quod Natura posuit extra conspectum. Unde neque immerito statuimus eam esse animosiorem, altiorem, studioque Artificis convenientiorem.

§. 3. Excellentissimis nimirum Pictoribus manum sæpe admoventibus imagini rerum nunquam sibi conspectarum; quemadmodum & similitudini earum rerum, quæ ut raro visuntur, ita semel visæ statim se subducunt spectantium oculis.

§. 4. Non est utique harum Artium cultoribus negligenda res utilitatis usque adeo exploratæ; ipsâ præsertim Naturâ humanos animos per otium ad hunc indefessæ mentis ludum perpetuo invitante, ducente, ac tantum non trahente. Quamobrem etiam à teneris, dum licet, serendus est capacium ingeniorum campus; ut sine ullo immodici laboris fastidio pueri sensim concipiant conformentque notiones, vel cum invitis adolituras.

§. 5. Constat certe nullos unquam sibi perennis mansurique nominis claritatem ex ullarum Artium usu peperisse, ut non diversissimarum rerum veras vivasque imagines vacuis temporibus in intimos memoriæ suæ recessus, tanquam in fidelissimas penariæ cellæ latebras, reconderent.

§. 6. Habet quidem hæc ratio imagines in animum recondendi nonnullam difficultatem, majoris tamen operæ negotium est eas iterum depromere, & veluti ad præsentem usum è latibulis evocare. Jugi atque indefessâ exercitatione omne feres punctum.

PRæter eam, quam diximus, naturalium corporum imitationem, cujus operâ Artifices, quidquid oculis obire datur, exprimunt, alia adhuc & quidem longe nobilior imitationis species occurrit; quum videlicet peritus Artis audaci conatu accingitur ad producendum imagines earum quoque rerum, quæ subduxere se mortalium oculis: atque hujus imitationis tota vis in Phantasia, sive in facultate imaginativa, quam nonnulli εἰδωλοποιΐαν dicunt*, consistit. Primas tamen omnium rerum notiones oculorum sensui potissimum debemus. *Quidquid animo cernimus*, inquit Tullius lib. I de Finib. *id omne oritur à sensibus.* Idem de perfecto Oratore; *In formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cujus ad excogitatam speciem imitando referuntur ea quæ sub oculos ipsa cadunt.* Ἡ διάνοια ἐκ τῶν αἰσθητῶν συντίθησι τὰ νοητά· σχῆμα γὰρ, καὶ χρόαν, καὶ μέγεθος μήλου, καὶ ὀσμὴν, καὶ ἁφὴν, καὶ χυμὸν ἀπαγγέλλουσιν αἱ αἰσθήσεις. ἐκ δὲ τούτων συντίθησιν ἡ διάνοια τὴν τοῦ μήλου νόησιν· καὶ αὐτῶν δὲ τῶν μεγάλων σχημάτων, τὰ μέρη μὲν ἡ αἴσθησις ὁρᾷ, τὸ δ' ὅλον ἐκ τῶν ὁραθέντων ἡ διάνοια συντίθησιν: *Intellectus ex iis quæ sensus suppeditat notiones in animo effingit. Figuram enim, colorem, magnitudinemque pomi, tum odorem, tactum, & saporem sensus renuntiant: ex illis vero intellectus pomi notionem componit. Ipsarumque etiam magnarum figurarum partes census cernit, totum intellectus ex visis concipit*, Strabo lib. II. Vide quoque Macrob. lib. VII Saturnal. sub finem cap. 14, quemadmodum & Boëthium lib. V de Consol. Philosoph. prosa 4. Recte Themistius Paraphrasi in Arist. lib. III de Anima: Τύπος τῆς αἰσθήσεως καὶ ἴχνος ἐστὶν ἡ φαντασία· ὥσπερ γὰρ ὁ μοχλὸς κινηθεὶς ὑπὸ τῆς χειρὸς, κινεῖ τὸν λίθον, καὶ ἡ θάλαττα ὑπὸ τοῦ πνεύματος κινηθεῖσα, κινεῖ τὴν ναῦν, οὐδὲν θαυμαστὸν οὐδὲ ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως τοῦτο συμβαίνειν· αὕτη γὰρ κινηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἔξωθεν αἰσθητῶν, καὶ τὸ εἶδος ἀναλαβοῦσα τοῦ κινήσαντος, κινεῖ δύναμιν ἑτέραν τῆς ψυχῆς, ἐπὶ τῶν τελέων ζώων, ἣν φαντασίαν καλοῦμεν· ἧς φύσις ἐστὶ, τοὺς τύπους οὓς ἡ αἴσθησις αὐτῇ παραδίδωσιν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἀναμαξαμένη, κατέχειν ἐν ἑαυτῇ, καὶ ἐνσφραγίζεσθαι, καὶ δύνασθαι ἀπελθόντων τῶν αἰσθητῶν διατηρεῖν ἐπί τινα χρόνον τὰ ἴχνη: *Typus & vestigium sensus est visio: quemadmodum enim vectis*

* *Dionys. Longinus* περὶ ὕψους, §. 13.

(a) *Notiones voco rerum species mente comprehensas. Phantasia etenim imagines à sensu communi oblatas tradit intellectui, qui post distinctam oblatarum rerum considerationem veram earum notionem quàm altissime imprimit animo.* Est quasi rerum speculum intellectus noster, *inquit J. Scaliger, de Causis L. L. cap. 66*, cui nisi per sensum repræsentententur res, nihil scit ipse. *Vide locum.*

tis à manu motus movet lapidem, & mare motum à ventis movet navem; ita nihil mirum si hoc idem in sensu quoque usu veniat. Sensus enim à sensilibus exterioribus commotus, & speciem recipiens moventis, movet deinde aliam animæ vim in perfectis animalibus, quam imaginationem seu visionem vocamus: cujus ea est natura, ut formas rerum, quas præbet & renunciat ipsi sensus, à sensilibus recipiens, retineat, & consignet in se, possitque, remotis sensilibus, ad tempus quoddam servare vestigia: vide locum. Inspice quoque ejusdem Themistii paraphrasin in Arist. de Memoria & reminiscentia. Maxime tamen Alexandrum Aphrodisiensem lib. I de Anima: quemadmodum & Apsinem de Arte rhetorica, cap. 21. φαντασίας, autore Quintiliano *, *visiones* transferre licet. Οἱ Στωϊκοὶ λέγουσι φαντασίαν εἶναι τύπωσιν ἐν ψυχῇ· τοῦ ὀνόματος οἰκείως μετενηνεγμένου ἀπὸ τῶν τύπων ἐν τῷ κηρῷ ὑπὸ τοῦ δακτυλίου γινομένων: *Stoici dicunt phantasiam esse impressionem in animo; voce ea* (impressionis) *proprie translata à figuris quæ in cera per annulos fiunt*, Laërt. lib. VII in Zenone. Quid inter se discrepent quatuor hæc, φαντασία, φανταστὸν, φανταστικὸν, φάντασμα, docet nos ex Chrysippo Plutarchus de Placitis philosophorum, lib. IV, cap. 12. Vide quoque Damascenum Orthodoxæ fidei cap. 34.

* Lib. VI, cap. 2.

Phantasia suppeditat Artificibus perfectissima futuri operis exempla.

§. 2. Cæterum hanc fœcundissimorum animorum vim εἰδωλοποιϊκὴν, vel εἰδωλοποιητικὴν, vel εἰδωλουργικὴν dixit Plato in Sophista; atque ejus duas facit species, εἰκαστικὴν & φανταστικὴν, quarum illa, vivas rerum formas coram intuens, imitatur; hæc, res imaginatione tantum repræsentatas, describit. Τῶν δημιουργῶν οἱ μὲν ἄλλα μιμήσασθαι ἀκριβῶς δύνανται, οἱ δὲ αὐτοὶ δύναμιν ἀναπλαστικὴν ἔχουσι θαυμαστῶν ἔργων πρὸς τὰς χρείας· ὡς ὁ πρῶτος τὴν ναῦν ποιήσας, ἐν ἑαυτῷ τὸ παράδειγμα τῆς νεὼς ἀνέπλασε φανταστικῶς: *Artificum hi quidem alia imitari accurate possunt, illi vero ipsi potestatem habent fingendi mirabilia opera quæ ad usum spectant. Quemadmodum qui primus in nave conficienda laboravit, exemplum navis imaginando excogitavit*, Proclus lib. II in Timæum Platonis: & mox, Τὸ πρὸς τὸ νοητὸν γεγονὸς, καλόν ἐστι· τὸ πρὸς τὸ γεννητὸν γεγονὸς, οὐ καλόν ἐστιν· ὁ γὰρ πρὸς τὸ νοητὸν ποιῶν, ἢ ὁμοίως αὐτῷ μιμεῖται, ἢ ἀνομοίως· εἰ μὲν δὴ ὁμοίως, καλὸν ποιήσει τὸ μιμηθέν· ἦν γὰρ ἐκεῖ τὸ πρώτως καλόν· εἰ δὲ ἀνομοίως, οὐ πρὸς τὸ νοητὸν ποιεῖ· τοὐναντίον γὰρ ἀπολισθαίνει τῆς ὁμοιότητος· καὶ ὁ πρὸς τὸ γεγονός τι ποιῶν, εἴπερ ὄντως ἐφορᾷ πρὸς ἐκεῖνο, δῆλον ὡς οὐ καλὸν ποιεῖ· αὐτὸ γὰρ ἐκεῖνο πλῆρές ἐστιν ἀνομοιότητος, καὶ οὐκ ἔστι τὸ πρώτως καλὸν, ὅθεν πολλῷ μᾶλλον ἀφεστήξεται τὸ πρὸς αὐτὸ γεγονὸς τοῦ κάλλους· ἐπεὶ καὶ ὁ Φειδίας ὁ τὸν Δία ποιήσας, οὐ πρὸς γεγονὸς ἀπέβλεψεν, ἀλλ' εἰς ἔννοιαν ἀφίκετο τοῦ παρ' Ὁμήρῳ Διός: *Quod juxta imaginem animo conceptam factum est, pulchrum est. Quod juxta factum fit, non est pulchrum. Qui enim juxta imaginationem sive conceptum agit, vel similiter id imitatur, vel dissimiliter. Si similiter, bene conficiet id quod imitatur. Erat enim ibi illud præcipue pulchrum. Si vero dissimiliter, non ad illud facit quod animo concipi potest. Contra enim deficit à similitudine. Et qui juxta factum aliquid agit, si vere ac sedulo id inspiciat, manifestum est non facere pulchrum. Id ipsum enim plenum dissimilitudine, neque est præcipue pulchrum: unde longe magis deficiet id à pulchritudine, quod juxta hoc factum est. Quandoquidem & Phidias, qui Jovis statuam fecit, non ad factum quid respexit, sed in cogitationem ipsi venit Jupiter prout Homerus expressit.* Præclare Philostr. Iconum lib. II, in Panthia; Πάνθια ἡ καλὴ, Ξενοφῶντι μὲν ἀπὸ τοῦ ἤθους γέγραπται· ἀλλὰ ἀνὴρ, ξυγγράφειν μὲν οὐχ ἱκανὸς, γράφειν δὲ ἱκανώτατος, αὐτῇ μὲν τῇ Πανθίᾳ οὐκ ἐντυχὼν, Ξενοφῶντι δὲ ὁμιλήσας, γράφει τὴν Πάνθιαν, ὁποίαν τῇ ψυχῇ ἐτεκμήρατο: *Panthia formosa, Xenophonti ab indole scripta est. Sed vir ad scribendum quidem ineptus, ad pingendum verò aptissimus, cum Panthiæ nequaquam occurrisset; Xenophontem vero esset allocutus; Panthiam qualem animo designaverat pinxit.* Tullius in Bruto, seu de perfecto oratore; *Ego sic statuo*, inquit, *nihil esse in ullo genere tam pulchrum, quo non pulchrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest; cogitatione tantum & mente complectimur. Itaque & Phidiæ simulachris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, cogitare tamen possumus pulchriora. Nec verò ille artifex, quum faceret Jovis formam aut Minervæ, contemplabatur aliquem è quo similitudinem duceret; sed ipsius in mente insidebat species pulchritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. In formis igitur & figuris est aliquid perfectum & excellens, cujus ad excogitatam speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa non cadunt. Has rerum formas appellat Ideas, ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor & magister Plato.* Seneca epist. LVIII: *Quid sit idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quæ natura fiunt, exemplar æternum. Adjiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. Exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit facies, à qua petitur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum; ad quæ, quodcunque fieri ab illa debet, exprimitur. Nunc quid sit* εἶδος, *attendas oportet. Paullo ante pi-*

Idea Platoni quid sit.

ctoris imagine utebar. Ille cùm reddere Virgilium coloribus vellet, ipſum intuebatur. Idea erat Virgilii facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi ſuo imponit, εἶδος eſt. Quid interſit, quæris? alterum, exemplar eſt; alterum, forma ab exemplari ſumpta, & operi impoſita. Alteram Artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem ſtatua; hæc eſt εἶδος. Habet aliquam faciem exemplar ipſum, quod intuens opifex, ſtatuam figuravit; hæc idea eſt. Etiamnum aliam deſideras diſtinctionem? Idos in opere eſt, idea extra opus: nec tantùm extra opus eſt, ſed ante opus. Idem epiſt. LXV; *Exemplar Plato Ideam vocat, hoc eſt, ad quod reſpiciens Artifex, id quod deſtinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, utrum foris habeat exemplar; ad quod referat oculos; an intus, quod ſibi ipſe concepit & poſuit.* Seneca rhetor lib. X, Controverſ. 5: *Non vidit Phidias Jovem; fecit tamen velut tonantem. Nec ſtetit ante oculos ejus Minerva; dignus tamen illa arte animus, & concepit Deos, & exhibuit.* Et rurſus lib. VIII, Controverſ. 2: *Tunc demum illa majeſtas exprimi poteſt, cum animus opera proſpexit.* Vide quoque Photii excerpta ex Himerii Orat. in Anatolium præf. Ἰδέαι, Macrobio in Somnium Scipionis libro I, cap. 2, ſunt *originales rerum ſpecies.* Maxime tamen totum hunc locum de admiranda vi phantaſiæ illuſtrat elegans illud inter Theſpeſionem gymnoſophiſtarum principem & Apollonium Tyanëum colloquium, quod pleniſſime nobis retulit Philoſtratus lib. VI, cap. 9; *An veſtri Phidiæ & Praxiteles, inquit Theſpeſion, cœlum ſcandentes, atque ibi Deorum effigies exprimentes, eas poſtmodo ad artem attulerunt; anne aliud quid eſt, quod eos fingere docuit? Aliud, inquit Apollonius, & quidem ſapientia plenum. Quidnam id eſt? inquit ille; nihil enim dixeris, præter imitationem. Phantaſia, inquit Apollonius, hæc perfecit; Artifex imitatione ſapientior. Imitatio enim hoc tantùm operabitur, quod vidit: phantaſia vero etiam quod non vidit: proponet enim ſibi id ipſum quod non novit, ad ejus quod eſt relationem. Imitationem quoque ſæpe ſtupor impedit; phantaſiam verò nihil. Etenim ipſa impavida fertur ad id quod ei ſubjicitur. Oportet autem eum qui Jovis imaginem animo concipit, cum cœlo & horis & aſtris eum contueri: talem enim tunc eum Phidias ſibi propoſuit. Palladem verò effingere volentem, exercitus, conſilia, artes meditari oportet, quomodo denique ex ipſo Jove proſiliit.*

Phantaſiæ potiſſima vis elucet in repræſentatione rerum aut nunquam, aut brevi ſaltem intuitu conſpectarum.

§. 3. Quinimo plurima ſæpe Artificibus delineanda veniunt, quæ licet in rerum natura non ſint, animo tamen ſuccurrunt; *tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid falſa cogitatione formatum*, ut loquitur Seneca epiſt. LVIII, *habere aliquam imaginem cœpit, quamvis non habeat ſubſtantiam.* Subinde quoque occurrunt & alia quædam quæ nec frequenter nec diu oculis Artificum exponuntur; imo, quorum nunquam fortè conſpectu frui datum ſit: ad quæ delineanda, quis non videt phantaſiæ vires advocandas? *Quid facturi ſumus, ſi bellum voluerimus pingere? diverſas virorum ſtatuemus acies, & in mutua vulnera armabimus manus; victi ſequentur; victores cruenti revertentur? Ne Parrhaſii manus ludat temere coloribus, internecioni humanæ timendum eſt:* Seneca lib. X, Controverſ. 5: vide locum.

Notio rerum ſenſibus perceptarum atque animo penitus infixarum, nihil eſt aliud, quam earundem rerum conformatio quædam inſignita atque impreſſa intelligentiæ.

§. 4. Quotquot huic commentationi conſtanter atque obſtinate incumbere in animum ſemel induxerunt, non modo ſenſus ſuos, vitatis omnibus debitæ intentionis avocamentis, in officio continent ac velut in vinculis habent; ſed & in publicum prodituri, volucres liberæ mentis motus, huic uni curæ quàm maxime jam mancipatos, licentius evagari exſpatiando non ſinunt: omnes denique cogitationes ſuas palantes non patiuntur erraticis ac mox evanidis inanium rerum imaginibus diutiùs inſiſtere: ſed notiones externorum ſenſuum miniſterio Phantaſiæ ſubminiſtratas, ut quæque recordationem videtur mereri, uſque adeo alte animis imprimunt atque incidunt, ut nulla exinde quotidie accedentium recedentiumve imaginum turba eximi aut eradi poſſint. Dixeris ergo notiones has nihil aliud eſſe quam indelebilia quædam rerum in mente conſignatarum veſtigia. Quin etiam ex jam dictis patere cuivis poteſt, inſignem eſſe Phantaſiæ potentiam atque Artifici apprime utilem; quandoquidem ejus virtute genuinæ quarumvis rerum ſpecies, etiam abſentium & nunquam antea conſpectarum, tam firmiter humanis mentibus immorantur atque inhærent, ut vel invocatæ adſint, & quantumvis anxiæ imitationi nullo non in oculos incurrente exemplari melius inſerviant. *Quare ſibi quemque ſuo commodo convenit imagines has comparare;* Cornificius *. *Quod quidem nobis volentibus facile continget. Nam ut inter otia animorum, & ſpes inanes, & velut ſomnia quædam vigilantium, ita nos hæ de quibus loquimur imagines proſequuntur, ut peregrinari, navigare, præliari, populos alloqui, divitiarum quas non habemus uſum videamur diſponere; nec cogitare, ſed facere; hoc animi vitium ad utilitatem non transferemus?* Quintil. VI, 3. Quare juventus, imo omnis ætas (*neque enim*, ut eximie Quintil. XII, I, *rectæ voluntati ſerum eſt tempus ullum;*) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus: forſan & conſummare continget. Τὸ φαντάζεσθαι ἐφ' ἡμῖν κεῖται· καὶ οὐ τὰ δυνατὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀδύνατα παντελῶς· οἷον πολυκεφάλους ἀνθρώπους, ὡς τὸν Γηρυόνην· καὶ πτερωτοὺς, ὡς

* *Sive auctor ad Herenn. ſub finem libri tertii.*

Natura nos veluti

ὡς τοὺς Βορεάδας· καὶ ἱπποκενταύρους, καὶ σκύλλας· ὡς γὰρ τοῖς ζωγράφοις ἐπ' ἐξουσίας γράφειν ἃ βούλονται), οὕτω καὶ τῇ ψυχῇ: *Imaginari quidem in nostra potestate est non modo quæ possunt esse, sed etiam quæ non possunt esse; ut multis capitibus præditos, veluti Geryonem; ut alatos, quales Boreades; ut hippocentauros, ut Scyllas: quemadmodum enim pictoribus facultas pingendi quæ volunt, ita & animæ*, Themist. in Arist. III de Anima. Lucretius libro quarto, versu 780, manu ducit ad excolendam Phantasiam.

Quæritur imprimis, quare, quod cuique lubido
Venerit, extemplo mens cogitet ejus id ipsum? &c.

Sectemur modo subinde secretum atque liberum arbitris locum; cum nemo unquam dubitaverit silentium quam altissimum huic studio maxime convenire. Quod si tamen silentium & secessus & undique liber animus, ut sunt maxime optanda, non contingant; non ideo statim, si quid obstrepet, abjicienda commentationis hujus cura, & deplorandus dies. Quid alioqui fiet, si forte in luce publica, in circumstantium corona, inter dissentientes ac magnis quoque clamoribus interpellantes momenta artis recto judicio ponderanda sint? Itaque ab ipso protinus exercitationis hujus primordio *incommodis repugnandum, & hic faciendus usus, ut omnia quæ impediunt vincat intentio: quam si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorum, quæ oculis vel auribus incursant, ad animum perveniet. An vero frequenter hoc etiam fortuita cogitatio præstat, ut obvios non videamus, & itinere deerremus; non consequemur idem, si & voluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ: nam si nonnisi refecti, nonnisi hilares, nonnisi omnibus aliis curis vacantes, studendum existimaverimus, semper erit propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conviviis etiam, faciat sibi cogitatio ipsa secretum* *. *Animo videmus, animo cernimus: oculi, ceu vasa quædam, visibilem ejus partem accipiunt atque transmittunt. Sic magna cogitatio obcæcat, abducto intus visu. Sic in morbo comitiali aperti nihil cernunt, animo caligante. Quin & patentibus dormiunt lepores, multique hominum, quod Corybantiam Græci dicunt*, Plinius nat. Hist. XI, 27. Πόθος ἀκριβὴς καὶ ἔρως ἀκραιφνὴς τῶν μὲν ἔξωθεν προσπιπτόντων ἀλγεινῶν τε καὶ ἡδέων πάντων ὑπερφρονεῖ· πρὸς ἓν ἢ τὸ φιλούμενον καὶ ὁρᾶν καὶ συννεύειν τὸ φρόνημα καταναγκάζει: *Desiderium vehemens & amor sincerus omnia quæ extrinsecus accidunt tristia aut jucunda despicit, in unam vero rem præter cæteras dilectam intueri, ac præcipuam in ea curam cogitationemque conferre cogit*, Heliodorus Æthiop. libro I. Rem omnem paucis complexus est Quintilianus, Orat. institut. libro I, cap. I; *Sicut aves ad volatum, equi ad cursum, ad sævitiam feræ gignuntur; ita nobis propria est mentis agitatio atque solertia; unde origo animi cœlestis creditur. Hebetes vero & indociles, non magis secundum naturam hominis eduntur, quam prodigiosa corpora & monstris insignia: sed hi pauci admodum. Fuerit argumentum, quod in pueris elucet spes plurimorum; quæ cum emoritur ætate, manifestum est, non naturam defecisse, sed curam.*

* Quintil. X, 3.

§. 5. Omnibus igitur artium harum candidatis parandæ sunt quædam velut opes; quibus uti, ubicunque desideratum erit, possint; quasque in procinctu semper ad omnes casus paratas habeant. *Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat*, Seneca epist. CVIII. *Vestiaria nostra, cum fuerint plena, nihil capiunt. Hoc thesaurarium, non gravatur ornatum: sed cum multa condiderit, sciendi desiderio plus requirit*, Cassiodorus de Anima, cap. 12. Hæ sunt opes velut sanctiore quodam ærario reconditæ, unde ad subitos quoque casus, cum res exiget, proferantur, & usu non exhauriantur. Alioqui, sicut qui patrimonium non paraverunt, subinde quærunt; ita quoque, qui non satis hac in parte laborarunt. Magnus ille Achæorum dux Philopœmen, qui terrestrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel usu vel ingenio æquabat, assidua seriaque scientiæ militaris commentatione quarumvis artium candidatis saluberrimum providæ industriæ præbuit exemplum. *Erat Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis sollertiæ atque usus*, inquit Livius lib. XXXV ab v. c. *nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad id animum maxime exercuerat. Ubi iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, cum solus iret, secum ipse agitabat animo; cum comites haberet, ab iis quærebat, si hostis eo loco apparuisset, quid si à fronte, quid si ab latere hoc aut illo, quid si à tergo adoriretur, capiendum consilii foret? Posse instructos recta acie, posse inconditum agmen & tantummodo aptum viæ occurrere; quem locum ipse capturus esset, cogitando aut quærendo exequebatur; aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus; quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem rejiceret; quanto ea aut quali præsidio custodiret; & utrum pergere qua cœpisset ire via, an eam qua venisset, repetere melius esset: castris quoque quem locum caperet; quantùm munimento amplecteretur loci; quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorumque copia esset; quà postero die castra moventi tutum maxime iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitatio-*

Quanta cum cura excolenda sit Phantasia.

nibusque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Simile quid in L. Lucullo observavit Tullius: *Ad Mithridaticum enim bellum missus à Senatu*, verba sunt Tullii circa initium libri quarti Acad. quæst. *non modo vicit omnium opinionem quæ de virtute ejus erat, sed etiam gloriam superiorum: idque eò fuit mirabilius, quod ab eo laus imperatoria non admodum exspectabatur, qui adolescentiam in forensi opera, quæsturæque diuturnum tempus, Muræna bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumpserat. Sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non desideravit indocilem usus disciplinam. Itaque cum totum iter & navigationem consumpsisset partim in percontando à peritis, partim rebus gestis legendis; in Asiam factus imperator venit, cum esset Roma profectus rei militaris rudis. Habuit enim divinam quandam memoriam rerum. Itaque, ut litteris consignamus, quæ monumentis mandari volumus; sic ille in animo res insculptas habebat. Tantus ergo imperator in omni genere belli fuit, præliis, oppugnationibus, navalibus pugnis, totiusque belli instrumentis & apparatu, ut ille Rex post Alexandrum maximus, hunc à se majorem ducem cognitum, quam quemquam eorum quos legisset, fateretur.* Studio igitur præcedente, & acquisita facultate; & quasi reposita etiam hic opus esse, perspicuum est: quumque delineare nec ubique nec semper possimus, cogitationi temporis ac loci plurimum est. Præclare Seneca epist. LV, *In angusto viveremus, si quidquam esset cogitationibus clausum.* Cicero in Miloniana, *Liberæ sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus.* Idem lib. I Tusc. quæst. *Nulla est celeritas, quæ possit cum animi celeritate contendere.* Claudianus lib. I de Raptu Proserp. vers. 201, *Dum leve sollicitæ mentis discurrit acumen.* Νόος, παρὰ τὸ νέω τὸ τρέχω· οὐδὲν γὰρ ταχύτερον τοῦ νοός, Etymol. magnum in Νόος. Huc etiam refer illud Varronis lib. V de L. L. *Volo à volatu; quod animus ita est, ut puncto temporis pervolet quò vult.* Apposite itaque Ovidius III de Ponto, Eleg. 5, *Gratia Dîs, menti quo libet ire licet.* Hæc paucis admodum horis magnas etiam res complectitur. Hæc, quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adjuvatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec otium patitur. Neque vero rerum ordinem modo intra se ipsa disponit, sed totam ita contexit materiam, ut ei nihil præter manum desit. Nam memoriæ quoque plerumque inhæret fidelius, quod nulla delineandi securitate laxatur: videlicet quod illa quæ scriptis reposuimus, velut custodire desinimus, & ipsa securitate dimittimus.

Phantasiam vivis variarum rerum imaginibus frustra instruxeris, nisi eas, ubi opus erit, ad usum depromere possis.

§. 6. Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri potest, aut subito, aut cito. *Non potest parvò res magna constare*, Seneca epistola XIX. Nam primum facienda quotidiano exercitio quædam forma est, quæ nos etiam non cogitantes sequatur: tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quæ reddi fideliter possint: mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda usu & exercitatione multa continenda est. Eò tandem perveniet hæc cogitationis excolendæ cura, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adjutus tantùm consequatur, ut ea etiam quæ cogitarit, ubi ad delineandum ventum erit, fidem servent. Phantasia etenim animo est quædam quasi tabula vel index imaginum in eo congestarum. πίναξ γάρ ἐστιν ἡ φαντασία τῷ νῷ, ut loquitur Michaël Ephesius in Aristotelem de Memoria & reminiscentia. Alioqui vel extemporalem temeritatem malim, quam male hærentem cogitationem. Quintil. X, 6.

Concipiendis visionibus (quas φαντασίας vocant) Theo Samius est præstantissimus, Quint. XII, 10.

Vidimus nunc qua ratione virtus imaginativa fovenda sit atque excitanda; quod non perfunctorie faciemus: præsertim cum excellens illa phantasiæ vis studium imitationis, ab ipsa natura nobis inditum, humi repere non sinat; verùm, ut proxime sequenti capite apparebit, ad majores ausus porro impellat atque erigat.

CAPUT III.

§. 1. Initia Artium imitatricium, ut & aliarum omnium, tenuissima olim fuisse constat.

§. 2. Quamvis autem insignes quondam Artifices multum tribuerint Imitationi priorum, non est tamen quod ingentia harum Artium incrementa uni priorum Imitationi debere nos putemus; cum certum sit nudæ Imitationis aut nullum, aut exiguum prorsus esse fructum.

§. 3. Loca insignium auctorum, suadentia ut cum quadam virium nostrarum fiducia ad excolendas Artes accedamus.

§. 4. Fuere nempe quædam pingendi genera conditione temporum horridiora, alioqui magnam jam tum ingenii vim præ se ferentia. Quo genere Artis capti quidam, cùm coloribus, tum etiam ipso quasi subrustico pingendi genere prosequuntur atque imitantur anti-

antiquitatem: præferunt picturam ex horrido comptam, non contenti simplicitate decoris illius, quem sequens ætas, veterem illum squallorem amœniore veluti hilaritate conspergens, amplexa est.

§. 5. *Quoniam verò complures optimo studio, judicio tamen minus firmo præditi, summorum Artificum opera non ipsorum viribus, sed imbecillitate sua metiuntur, neque plus in iis laudant, quam se imitari posse sperant; non visum est hîc alienum, veram imitandi rationem proponere.*

§. 6. *In omni Imitatione primo dispiciendum nobis est, quem imitemur; deinde, quæ maximè excellant in eo quem imitabimur; in quotidiano denique exercitio illum ipsum quem imitandum nobis sumpsimus, tota mente atque animo intuebimur, eumque imitando ita effingere atque exprimere studebimus, ut ipsissimos incorruptæ Artis nervos assequamur; non ut multi Imitatores, qui aut ea quæ sunt facilia, aut etiam illa quæ insigniter speciosa & penè vitiosa sunt imitando potissimum consectantur. Nihil est enim facilius quàm amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si verò etiam vitiosi aliquid est, id sumere & in eo vitiosum esse, non magnum est. Qui autem ita facere vult, ut oportet; primùm vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo quæ maxime excellent, ea diligentissime persequetur: omnia interim, quibus est adjutus, abscondens; ipsum tantùm, quod effecit, ostendet.*

§. 7. *Virium quoque nostrarum nobis præcipue habenda est ratio, ne forte eorum Artificum vestigia nequicquam persequi conemur, à quorum Imitatione quadam naturæ nostræ dissimilitudine penitus abhorremus. Et quoniam unum aliquem difficillime totum exprimere valemus, minus quoque consultum sibi putabunt Imitatores uni alicui inhærere, veluti vindemiam de vitis unius racemis facturi. Sed bene potius in rem suam vertant quidquid ubique Imitatione sua dignum invenerint.*

§. 8. *Tum demum vere priores imitabimur, si perspectas plurium virtutes nostris quoque dotibus cumulare atque exornare in animum inducamus.*

§. 9. *Ardua illa summarum Artium perfectio nunquam se totam indulsit ingeniis intra solam priorum Imitationem hærentibus, suasque in opere partes non agnoscentibus. Et profectò, nisi majore olim spiritu primi Artifices tantas Artes aggrediendas sibi putavissent, nunquam de tam vario tamque otioso tot sæculorum judicio securi, totius posteritatis libertatem legibus, quas non invenerant, alligassent.*

§. 10. *Optimus quisque Artifex interdum erigitur atque attollitur, interdum effervescit atque effertur, interdum etiam, dum virium suarum fiducia prærupta atque aliis metuenda audet, accedit ad præceps.*

§. 11. *Cæterum ut segetes fœcundæ atque uberes non solum fruges effundunt, verum etiam herbas frugibus inimicissimas; ita sæpissime solet Natura hoc magnarum mentium commodum vitiare, contrariisque optanda miscere. Unde frequenter usu venit, ut in hac Arte minus offendant angusti jejunique pectoris homines, quàm quos largæ lætiorisque naturæ hilaritas vocat ad majora: quandoquidem hos fidentior animus periculis objicit, illos vero nimia sui diffidentia deducit in tutum.*

§. 12. *Ridiculus sane sit Artifex, qui non nisi* hippocampelephantocamelos (*ut cum Lucilio loquar*) *exprimere velit. Proinde cavebunt Artifices ne felicissimi ingenii sui viribus licenter nimis abutantur, sed veris potius atque ex ipsa rerum natura petitis imaginibus insistant.*

§. 13. *Monstrosa denique & nimia insanientis animi licentia luxurians atque à Naturæ veritate recedens pictura, quemadmodum spectatores prima sui novitate nonnunquam capit, ita sæpius tractata nauseam solet movere.*

QUam tenuia fuerint olim imitationis hujus initia, ex Æliano facile intelligas. Is enim variarum Hist. lib. x, cap. 10 tradit, primos illos Artifices, quum ars jam primum excoli cœpisset, & quodammodo in lacte adhuc fasciisque versaretur, adeo rudi atque impolito penicillo animalia expressisse, ut necesse habuerint informibus figuris adscribere, Hoc est bos, illud equus, hoc arbor. Vide quoque Aristot. Problem. cap. 10. Prima certe pictura nihil aliud fuit, quàm *umbra hominis lineis circumducta*, teste Plin. lib. xxxv, cap. 3. Athenagoras quoque Legatione pro Christianis meminit, σκιαγραφίας εὑρεθείσης ὑπὸ Σαυρίου, ἵππον ἐν ἡλίῳ περιγράψαντος· γραφικῆς ἡ ὑπὸ Κράτωνος, ἐν πίνακι λελευκωμένῳ σκιὰς ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐναλείψαντος. *Umbratilis picturæ inventæ à Saurio equum in sole umbra circumscribentis. Graphicæ vero à Cratone in tabula dealbata viri & mulieris umbras delineantis.* Respexit ad rudia hæc artis primordia Quintilianus in eo loco quem mox plenius adducemus, *Si prioribus*, inquit, *adjicere nefas fuisset, non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas umbræ, quam corpora in sole fecissent, circumscribit.* Exinde semper ab hac prima consuetudine *adumbrandi* vox obtinuit. *Quis pictor omnia*, inquit Quintil. VII, 10, *quæ in rerum natura sunt, adumbrare didicit?* Testantur etiam scriptores alii non ignobiles, cunctas ante Dædalum statuas conniven-

Artes primitus nascentes imperfectiores esse solent.

niventibus oculis, pedibus junctis, brachiis in latera demissis, statu rigido ac prorsus inconcinno factitatas fuisse. Τί δὲ ἡ Γλαύκου τοῦ Χίου τέχνη κατ' ἀρχὰς ἦν; τί δὲ ἡ Ζεύξιδος οὐ πολλοῖς χρόνοις ὕστερον; τόδε δὲ ἔδεισαν ἄνθρωποι περὶ τῶν ἀγαλμάτων, μὴ ποὺ ποδοῖν χρώμενα φύγῃ τῶν Δαιδάλου χειρῶν, &c. *Quid Glauci Chii ars fuit initio? quid item Zeuxidis non multis annis post? tunc enim homines metuebant sibi à statuis, ne pedibus utentes effugerent è manibus Dædali.* Vide Libanii Sophistæ orat. XIX, quæ est de Saltatione. Τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων τέχνη ἐδόκει ἡ συστολὴ καὶ ἰσχνότης; *veterum simulachrorum ars videbatur contractio & tenuitas*; Demetrius Phalereus (ut vulgari cognomine ejus utar) de Elocut. §. 14. Parmeniscus certè Metapontinus, genere atque opibus apud suos primarius, quum in antrum Trophonii descendisset, reversus nunquam postea ridere potuit: oraculum super ea re sciscitanti, respondit Pythia, Matrem domi suæ risum ipsi restituturum. Sperans igitur se post reditum in patriam denuo risurum, cùm id non contigisset, deceptum se ab oraculo putavit. Tandem tamen casu Delum appulit, ubi cum singula quæ visebantur in ea insula admiraretur, Latonæ quoque fanum ingressus est, visurus insignem, ut putabat, matris Apollinis statuam; verum conspicatus eam, præter opinionem, ligneam ac prorsus deformem, in risum effusus est: responsum itaque Dei cum animo suo revolvens, & miraculo improvisi eventus permotus, Deam exinde maximis quibusque honoribus est prosecutus; Athenæus circa initium libri XIV Deipnosoph. Τὰ παλαιὰ τῶν Διοσκούρων ἀφιδρύματα οἱ Σπαρτιᾶται δόκανα καλοῦσι, inquit Plutarch. de Amore fraterno; ἔστι δὲ δύο ξύλα παράλληλα, δυσὶ πλαγίοις ἐπεζευγμένα· καὶ δοκεῖ τῷ φιλαδέλφῳ τῶν Θεῶν οἰκεῖον εἶναι τοῦ ἀναθήματος τὸ κοινὸν καὶ ἀδιαίρετον: *Vetusta Dioscurorum simulacra Spartani appellant Docana. Sunt autem duo ligna inter se composita, duobus aliis transversis conjuncta; videturque fraterno Deorum amori inseparabilis communitas simulacri maxime competere.* Vide quoque Eustathium ad versum 744 Iliad. P pagina 1125, 59, editionis Romanæ. Longum & ab hoc loco alienum esset stupentibus plura exempla artis in ipso primordio imperfectæ exhibere; cum res aliter se non potuerit habere. *Nulla res consummata est, dum incipit; & in omni negotio longè semper à perfecto fuere principia:* inquit Seneca Nat. quæst. VI, 5. *Nulla non res principia sua magno gradu transit*: Idem de Benef. III, 29. *Omnium rerum principia parva sunt, sed suis progressibus & usu augentur*: Cicero V de Finibus. *Quæ porro ars statim fuit? quid non cultu nitescit?* Quintilianus Orat. institut. libro IX cap. 4. *Quis non intelligit Canachi signa rigidiora esse, quam ut imitentur veritatem. Calamidis dura illa quidem, sed tamen molliora quam Canachi. Nondum Myronis satis ad veritatem adducta, jam tamen quæ non dubites pulchra dicere. Pulchriora etiam Polycleti, & jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solent. Similis in pictura ratio est: in qua Zeuxim, Polygnotum, & Timantem, & eorum, qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas & lineamenta laudamus. At in Aëtione,* (alii *Echione*) *Nicomacho, Protogene, Apelle, jam perfecta sunt omnia: & nescio an reliquis in rebus omnibus idem eveniat. Nihil est enim simul & inventum, & perfectum*; Cicero de Claris oratoribus. *Nihil est in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repentè evolet; sic omnia quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis Natura ipsa prætexuit*; Idem II de Oratore. Recte Arnobius lib. II adv. gentes: *Non cum animis artes cœli ex penetralibus ceciderunt; sed exquisitæ & natæ sunt in terris hic omnes, & cum processu temporum paulatim meditatione conflatæ. Inops vita, & multarum indigens rerum, fortuita conspiciens quædam commodule provenire, dum imitatur, experitur, & tentat; dum labitur, reformat, immutat; ex assidua reprehensione parvas & concinnavit scientiolas artium, & ad unum exitum temporibus pluribus commentatas perduxit.*

Theocritus Eidyllio XXI,

> Ἁ πενία Διόφαντε μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει.
> Αὕτα τῶ μόχθοιο διδάσκαλος - - -

Columella de cultu hortorum,

> *Ipsa novas Artes varia experientia rerum,*
> *Et labor ostendit miseris, ususque magister.*

Manilius lib. I Astron. vers. 95,

> *Omnia conando docilis sollertia vincit.*

Lucretius sub finem lib. V,

> *Navigia, atque agri culturas, mœnia, leges,*
> *Arma, vias, vestes, & cætera de genere horum*
> *Præmia, delicias quoque vitæ funditus omnes,*
> *Carmina, picturas, & dædala signa polire,*

Usus & impigræ simul experientia mentis
Paullatim docuit pedetentim progredientis.
Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis eruit oras.
Namque aliud ex alio clarescere corde videbant
Artibus, ad summum donec venere cacumen.

Omnino vide Aristotelem circa initium libri I Metaphys. Artes certe primitus nascentes atque etiamnum imperfectas, per manus aliquamdiu tradidere priores, neque aliud quàm nudam rudium observationum sylvam in unum congesserunt; donec tempus, unica lima & lex Artium, temere congesta distinxit, inque Artis justæ formam contraxit. Unde etiam nunc prima quoque, quæ traduntur, Artium adhuc excolendarum præcepta, magis instruunt, quàm faciunt Artificem; nec tam consummare scientiam, quàm adjuvare promittunt. *Ingenii vis præceptis alitur & crescit, novasque persuasiones adjicit innatis, & depravata corrigit*, Seneca epist. XCIV. *Usus & experientia dominantur in Artibus*, inquit Columella lib. I de re Rust. cap. I; *neque est ulla disciplina, in qua non peccando discatur. Nam ubi quid perperam administratum cesserit improspere, vitatur quod fefellerat; illuminatque rectam viam docentis magisterium.* Sic Tragœdiam olim solus chorus agebat; Thespis deinde, ut chorus interdum requiesceret, unum invenit histrionem; secundum postea Æschylus adjecit; tertium Sophocles, ad consummationem Tragœdiæ addidit: vide Laërt. lib. III in Platone; Themistium Orat. XV; Philostrat. lib. VI de vita Apollonii, cap. 6. Pari prorsus ratione, teste eodem Philostrato lib. II de vita Apollonii, cap. 10, unus tantùm color primis pictoribus in usu fuit; posteriores vero quatuor adhibuerunt; donec tandem ad immensam illam, qua postea sunt usi, colorum varietatem perventum est.

§. 2. Est quidem in confesso plures passim reperiri, qui quamvis priorum neminem imitentur, suapte tamen natura & sine cujusquam similitudine, quod velint, admirabilis ingenii solertia consequantur. Tametsi igitur non est simpliciter necessaria Imitatio; non enim primi quem sequerentur habuerunt; mediocribus tamen ingeniis minime repudianda videtur: quotquot vero omnem priorum Imitationem è medio tollere sunt conati, nihil effecerunt aliud, quam ut eos quoque ipsos nemo imitatione sua dignos judicaret. Quemadmodum igitur libens affirmaverim, harum Artium cupidos à priorum Artificum imitatione omnino arcendos non esse; ita hoc tantùm suffecerit hic addidisse, Imitationis nudæ nullum aut perexiguum esse fructum; quandoquidem isti, *qui nunquam tutelæ suæ fiunt, primùm in ea re sequuntur priores, in qua nemo à priore descivit; deinde in ea re sequuntur, quæ adhuc quæritur: nunquam autem invenietur, si contenti fuerimus inventis. Præterea, qui alium sequitur, nihil sequitur, nihil invenit, imo nec quærit*: vide Senecam epist. XXXIII. *Nihil enim crescit sola imitatione; &, si prioribus adjicere nefas fuisset, non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas umbræ, quam corpora in sole fecissent, circumscribit. Ac si omnia percenseas, nulla Ars est qualis inventa est, nec intra initium stetit: nisi forte nostra potissimum tempora damnamus hujus infelicitatis, ut nunc demum nihil crescat. Quamobrem etiam, qui summa non appetunt, contendere potius quam sequi debent. Nam qui agit ut prior sit, forsitan, etiamsi non transierit, æquabit. Eum vero nemo potest æquare, cujus vestigiis utique sibi insistendum putat: necesse est enim semper sit posterior, qui sequitur. Adde quod plerumque facilius est plus facere, quam idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa quidem Natura in hoc ita evaluerit, ut non res, quæ simillimæ videantur, discrimine aliquo discernantur. Adde quod quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo quod imitatur: namque iis quæ in exemplum assumimus, subest natura & vera vis; contra, omnis imitatio ficta est, & ad alienum propositum commodatur*, Quint. X, 2. *Unde plurimi, cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, omnem etiam quem ex ingenio suo potuerant habere conatum, velut adstricti certis legum vinculis, perdiderunt; & magistrum respicientes, Naturam ducem sequi desierunt*, Quint. V, 10. Horat. lib. I, epist. 19;

Etsi priores utiliter imitemur, nudæ tamen imitationis perexiguus est fructus.

O imitatores, servum pecus, ut mihi sæpe
Bilem, sæpe jocum vestri movere tumultus!
Libera per vacuum posui vestigia princeps,
Non aliena meo pressi pede. Qui sibi fidit,
Dux regit examen. - - -

§. 3. Verissimum est illud Isocratis in Euagora, τὰς ἐπιδόσεις ὁρῶμεν γιγνομένας, καὶ τῶν τεχνῶν, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων, οὐ διὰ τοὺς ἐμμένοντας τοῖς καθεστῶσιν, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐπανορθοῦντας, καὶ τολμῶντας ἀεί τι κινεῖν τῶν μὴ καλῶς ἐχόντων: *Et Artes & omnia cætera esse aucta videmus, non per eos qui usitata retinuerunt, sed eorum opera qui correxerunt, locoque movere prava*

Artium harum studiosi cum quadam sui fiducia ad Artes accedant.

va omnia non dubitarunt. Appoſite quoque Auctor Rhet. ad Herenn. lib. IV; *Inutile eſt ei, qui diſcere vult, putare non unum omnia poſſe.* Τῶν γὰρ πρωτείων οὐκ ἄλλως τύχοιμεν, μὴ τοῖς πρώτοις ἁμιλλώμενοι: *Neque enim aliter primas partes conſequi poterimus, niſi certemus cum primis*, Dio Chryſoſt. Orat. LXIV. *Turpiter deſperatur, quicquid fieri poteſt*, Quintil. I, 10. *Etenim ſupervacuus foret in ſtudiis longior labor, ſi nihil liceret melius invenire præteritis*, Quint. III, 3. Egregie Publius Syrus,

Diſcipulus eſt prioris poſterior dies.

Πολλὰ τῶν δεόντων ὁ χρόνος ἐξεῦρε καὶ διωρθώσατο· οὐχ ἅπαντα πρὸς παράδειγμα γίνεται· καὶ τῶν γινομένων ἕκαστον ἀρχὴν ἔσχε· καὶ πρὶν γενέσθαι μήπω γινόμενον ἦν· ἀξιώτερόν ἐστι προτιμηθῆναι τῆς συνηθείας τὸ χρήσιμον: *Tempus multa quæ neceſſaria erant invenit & emendavit. Non ad exemplum fieri omnia ſolent, & unumquodque eorum quæ facta ſunt initium habuit, & antequam fieret nondum erat factum. Conſuetudini utilitatem anteponere præſtabilius eſt*, Syneſius epiſt. LVII. Οὐ δεινὸν καινοτομεῖν, εἰ τοῦ λυσιτελοῦντος ἡ μερὶς τῷ καινῷ προσείη: *Non grave eſt aliquid innovare, ſi utilitas novitati adjuncta eſt*, Iſidorus Peluſiota lib. II, epiſt. 46.

Male conſulunt Arti, quotquot exemplum ejus non niſi ab inculta antiquitate petunt. Ut ut enim res diligenter compoſuerint antiqui, nullus flos tamen, neque lumen ullum.

§. 4. Recti ſane æſtimatores harum Artium ſentiunt nihil antiquiorum Artificum lineamentis, præter florem pigmentorum nondum inventorum, defuiſſe; defectumque nitoris quem in operibus eorum deſideramus, temporibus magis quam ipſis Artificibus imputandum. Quemadmodum igitur non merentur reprehenſionem, qui præcipuas magnorum hominum virtutes imitari ſtudent, ita perſpicuum eſt graviter eos peccare, qui ſe totos ad primæ antiquitatis exemplum componunt. Nequeo igitur temperare mihi, quin potiſſimum hic inſiſtam veſtigiis Quintiliani, graviter ac ſalubriter in pari negotio diſputantis. Quidam fugiunt ac reformidant omnem in pingendo voluptatem, nihil probantes niſi planum, & humile, & ſine conatu. Ita, dum timent ne aliquando cadant, ſemper jacent. Quod enim tantum in pictura bona crimen eſt? non Arti prodeſt? non ſpectatorem movet? non Artificem commendat? At eſt quoddam genus, quo Veteres non utebantur. Ad quam uſque nos vocatis Vetuſtatem? nam ſi ad illam extremam: multa Phidias & Apelles, quæ ante eos nemo. Quomodo poterit Praxitelem aut Protogenem probare, qui nihil putet ex Calamidis aut Polygnoti operibus mutandum. Sed ante hos ſimplicior adhuc pingendi ratio fuit. Ego vero hæc lumina Artis, velut oculos quoſdam eſſe picturæ puto: ſed, neque oculos eſſe toto corpore velim, ne cætera membra officium ſuum perdant: &, ſi neceſſe ſit, veterem illum horrorem pingendi malim, quam iſtam novam licentiam. Sed patet media quædam via: ſicut in cultu victuque acceſſit aliquis citra reprehenſionem nitor; quem, ſicut poſſumus, adjiciamus virtutibus. Merito itaque requiras in bono pictore, quod in Labieno declamatore laudat Seneca rhetor in Prooemio libri decimi Controv. *Color orationis antiquæ*, inquit, *vigor novæ. Cultus inter noſtrum ac prius ſæculum medius; ut illum poſſit utraque pars ſibi vindicare.* Prius tamen ſit, vitiis carere: ne, dum volumus eſſe meliores Veteribus, ſimus tantùm diſſimiles: Quint. VIII, 5.

Quid maxime obſervandum ſit in operibus eorum, quos imitandos nobis proponimus.

§. 5. Quiſquis igitur exemplum Artis ex aliorum operibus rite petere volet, nunquam primæ obſervationis impetu tranſcurret ea quæ imitanda ſibi proponit, ſed ſæpius reſumet ac repetet. Quemadmodum enim cibos manſos ac prope liquefactos demittimus, quò facilius digerantur; ita obſervatio, non cruda, ſed multa iteratione ſubacta & velut confecta, Imitationi tradatur. *Non prodeſt cibus, nec corpori accedit, qui ſtatim ſumptus emittitur*, Seneca epiſt. ſecunda. Ac diu non niſi optimus quiſque, & qui credentem ſibi minime fallat, imitandus eſt; ſed diligenter; quoniam præſtantiſſimus quiſque virtutes ſuas frequenter ex induſtria occultat. *Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, ſi velis aliquid trahere, quod in animo fideliter ſedeat*, Seneca epiſt. II. *Qui quò deſtinavit pervenire vult, unam ſequatur viam, non per multas vagetur. Non ire iſtud, ſed errare eſt*, Seneca epiſt. XLV. Neque id ſtatim imitaturo perſuaſum ſit, omnia quæ magni Artifices elaborârint, utique eſſe perfecta. Nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum ſuorum voluptati; nec ſemper intendunt animum, & nonnunquam fatigantur. *Nullum ſine venia placuit ingenium*, inquit Seneca epiſt. CXIV; *Da mihi quemcunque vis magni nominis virum, dicam quid illi ætas ſua ignoverit, quid in illo ſciens diſſimulaverit. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quoſdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ & inter miranda propoſitos; quos, ſi quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta ſunt, ut illas ſecum tractura ſint.* Summi ſunt: homines tamen: acciditque iis, qui quicquid apud illos reperiunt, faciendi legem putant, ut, quod facilius eſt, deteriora imitentur, ac ſe abunde ſimiles putent, ſi vitia maximorum Artificum conſequantur*. Quod ſi tamen è multis eligere homines commodiſſimum quemque, quam ſe uni alicui certo mallent addicere; minus in arrogantiam offenderent, non tantopere in vitiis perſeverarent, aliquanto ex inſcitia

* *Quintil.* X, 1.

le-

levius laborarent. Non enim parum cognôsse, sed in parum cognito stulte & diu perseverâsse turpe est: propterea quod alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum *. Modeste tamen & circumspecto judicio de tantis viris pronuntiandum est; ne (quod plerisque accidit) damnent ea quæ non intelligunt. Ac si necesse est in alteram errare partem, omnia eorum imitantibus placere, quam multa displicere maluerim. Paucos enim, vel potius, vix ullum ex iis qui vetustatem pertulerunt, existimo posse reperiri, qui judicium adhibentibus non allaturus sit utilitatis aliquid. Si quis tamen est, qui ne minima quidem alicujus certæ fiducia partis, memoriam posteritatis frustra speraverit, is primo statim intuitu deprehendetur, & citius nos dimittet, quam ut ejus nobis magno temporis detrimento constet experimentum. Verum hic quidam solos Veteres imitandos putant; neque in ullis aliis esse naturalem speciem & robur viris dignum arbitrantur: habet enim ut in ætatibus auctoritatem senectus, sic in exemplis antiquitas. Nominibus Veterum gloriantur. Alios recens hæc lascivia, deliciæque, & omnia ad voluptatem imperitæ multitudinis composita, delectant. Alii pressa demum & tenuia sana putant. Quosdam elatior ingenii vis, & magis concitata, & plena spiritus capit. Sunt & lenis, & nitidi, & compositi generis non pauci amatores †. Summatim igitur quid à qua imitatione petere possint, qui confirmare facultatem pingendi volunt, attingerem, nisi majoris esset operæ, quam præsentis instituti ratio fert; & ad Pictores, discipulorum institutioni vacantes, pertinere videretur. Hoc tantum addo; quod ea quæ in Artifice maxima judicantur, minime sunt imitabilia: ingenium nempe, inventio, vis, facilitas, & quidquid Arte non traditur ‡. Quin etiam plures passim reperias, qui licet vim atque incitationem Artificis in ipso opere quasi per transennam prætereuntes strictim inspiciant, vestigia tamen ingressumque vix vident. Quocunque te verteris, quocunque & quotiescunque præclarum aliquod opus redintegrata attentione perlustraveris, ea tibi ubique occurrent, quæ facile eminerent & ipsa luce sua deprehenderentur, nisi inter paria cernerentur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum. Tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res vera geritur, totumque opus per lineamenta sui ingenii nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec tamen recuso quo minus singula quoque membra, dummodo in ipso opere mutuo sibi conserta, consideres. Atque hic utilissima nobis est rei difficultas; dum maximos quosque Artifices sic diligentius cognoscimus. Non enim opera eorum observatione secura transcurrimus, sed tractamus singula, & necessario introspicimus; & quantum virtutis habeant vel hoc ipso deprehendimus, quod imitari non possumus, Quint. x, 5.

* Tullius lib. II, de Inventione.

† Quintil. x, 1.

‡ Quint. x, 2.

§. 6. Quapropter exactissimo judicio circa hanc partem curæ examinanda sunt omnia. Primum, quos imitemur: nam sunt plurimi, qui similitudinem pessimi cujusque & corruptissimi concupierint. Deinde, in ipsis quos elegerimus, quid sit ad quod efficiendum nos comparemus. Nam in magnis quoque Artificibus incidunt aliqua vitiosa, & peritis inter ipsos etiam mutuo reprehensa. Doctus ingeniosissimæ antiquitatis Imitator, ut vitia sollicite declinat, ita virtutes studiose consectatur: neque solum virtutes eorum, quos in exemplar sibi assumpsit, intelligere debet, verum etiam vitia; quandoquidem summi judicii est in alienis operibus ea notare, in propriis vitare. Atque utinam tam bona imitantes exprimerent melius, quam mala pejus exprimunt. Nec vero saltem iis, quibus ad vitanda vitia judicii satis fuit, sufficiat inanem virtutum imaginem effingere; & solam, ut sic dixerim, cutem; vel potius illas Epicuri figuras, quas è summis corporibus dicit effluere. Hoc autem iis accidit, qui non introspectis penitus virtutibus, ad primum se velut adspectum operis aptarunt, & cùm iis felicissime cessit imitatio, qui lineis atque coloribus sunt non multum differentes, vim tamen Artis non assequuntur, sed plerumque declinant in pejus, & proxima virtutibus vitia comprehendunt; fiuntque pro grandibus, tumidi; pro pressis, exiles; pro fortibus, temerarii; pro lætis, corrupti; pro compositis, exultantes; pro simplicibus, negligentes. Ideoque qui horride atque incomposite quidlibet frigidum illud & inane expresserunt, Antiquis se credunt pares, quia carent cultu atque luminibus *. Videndum ergo ne quis nimius tristis illius atque impexæ Antiquitatis mirator in eorum imitatione durescere velit. Nam qui nondum adhuc satis vim eorum intellectu consequuntur, dum vitia, & si quid in pejus notabile est, parum caute exprimunt & effingunt, similes sibi (quod est pessimum) magnis viris videbuntur. Proinde, dum assequimur firmam illam facilitatem, optimis tantum est assuescendum; & multa magis quam multorum Imitatione, firmanda mens & ducendus est color. Nihil tamen obstat quo minus provectiores gemmas quasdam ex illo impolito vetustatis horrore, velut nitentia coruscantis auri ramenta ex arena, eruant. *Quæ enim invidia est*, inquit Cassiodorus †, *si inter sarmenta sterilia de vite veteri plantaria eligantur; quibus in ordinem complantatis, uberioris vineæ successio propagetur?* Firmis itaque judiciis, jamque extra periculum positis, suaserim non modo inspicere, verum etiam imitari

Vera optimos imitandi ratio quid postulet.

* Quintil. x, 2.

† de Amicitia, in prolegom.

tari antiquos, ex quibus si assumatur solida ac virilis ingenii vis, deterso rudis sæculi squallore, tum noster hic cultus clarius enitescet. Perfectis demum constitutisque semel viribus, novorum quoque ac mediocrium Artificum opera licebit inspicere; non quidem ut corpus Artis faciant, sed ut obsurdescentis palati languorem non ingratæ novitatis varietate excitent: quod etiam in splendidis atque opiparis cœnis non raro facimus; quamvis enim optimis satiemur, non ingrata tamen est varietas, etiam ex vilioribus. Adest alioqui novorum quoque quibusdam vis minime contemnenda in unctiore quadam splendidioris Artis consuetudine. Neque enim nos tarditatis Natura damnavit; sed totum pingendi fingendique mutavimus genus, & ultra nobis, quàm oportebat, indulsimus. Ita non tam ingenio illi nos superarunt, quam proposito. Non diu certam regulam habet Ars. Sæculi cujusque consuetudo, qua nihil est inconstantius, versat illam. Quamobrem etiam *mirari non debes corrupta excipi, non tantum à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore: togis enim inter se isti, non judiciis distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed & vitia laudantur*, Seneca epist. CXIV. Licebit ergo & multos aliquando eligere, sed curandum erit, ne iis, quibus permista sunt eorum opera, inquinemur. Quosdam vero etiam, quos totos imitari oporteat, & semper fuisse, & nunc esse, libenter non concesserim modo, verum etiam contenderim: sed hi qui sint, non cujusque est pronuntiare. Tutius circa priores vel erratur, Quint. 11, 5. Oculis igitur eruditis opus habet Imitator: primum, quia recondita non videntur, nisi eruantur: deinde, quia illa ipsa quæ apparent, sæpenumero ita sunt contexta, ut non nisi à perspicacissimo Artifice sentiantur: unde etiam cuivis perspicuum fit, cur hæc Ars in principio desideret magistrum, qui bona fide indicet imitanda, qui doceat, qui emendet ac dirigat, qui denique ostendat qua dissimilitudinis specie similia sint occultanda. Occultator enim Artis suæ esse debet, qui Imitatoris boni famam quærit. Prorsus est puerile iisdem per omnia linearum ductibus uti. Tametsi enim laudabile est sequi Apellis Venerem Anadyomenen, aut Satyrum Protogenis, eorundemque lineamentorum coloribus atque umbris tam anxie insistere, ut quam proxime ad ipsam absolutissimi exemplaris similitudinem accedamus; majus tamen est Artem illam quam Apelles in Alexandri imagine repræsentavit, eandem in Achillis pictura exprimere. Primus igitur conatus in eo consistat, ut similitudo non appareat; alter, si appareat, ut id videatur factum de industria: quod eruditorum tantum est proprium. Sed tum demum faciendum hoc est, quum contentione prorsus laudabili certa quædam absconditæ similitudinis gratia quæritur in rebus diversis, ac solo tractationis genere similibus. *Si alicujus in te comparebit similitudo, quam admiratio tibi altius fixerit*, inquit Seneca epist. LXXXIV, *similem esse te volo, quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est.*

Imitaturus non nisi consultis propriis viribus ad imitationem aliorum se accingat.

§. 7. Intelligat igitur quisque quod imitaturus est; &, quare bonum sit, sciat. Tum in suscipiendo onere consulat suas vires. Quamvis enim nonnulli occulta quadam ingeniorum similitudine in quædam priorum Artificum vestigia subinde incurrant, pleraque tamen sunt inimitabilia; quibus aut infirmitas naturæ non sufficiat, aut diversitas repugnet. Nec cui tenue ingenium erit, sola velit fortia & abrupta; cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis & vim suam perdat, & elegantiam, quam cupit, non assequatur. Tenuia fortioribus, ut non dicam pinguioribus, ita caute miscebimus, ne virtus utraque pereat ipsa confusione. Nihil enim tam indecens, quam cum mollia dure fiunt. Sua cuique proposita lex, suus decor est *. Ubi nos minus adjuvabit Ars, rerum inventione pugnandum erit: sensus sublimes variique eruantur: illuminetur opus multo affectuum nitore. Non possumus esse tam graciles? simus fortiores. Subtilitate vincimur? prævaleamus pondere. Proprietas penes alios est certior? copia vincamus. Quorundam ingenia etiam minora suos portus habent? nos majoribus velis moveamur; validior spiritus nostros sinus tendat. Non tamen alto semper feremur; nam & littora interim sequenda sunt †. Nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat; sed in omni re difficillimum est formam, quæ χαρακτὴρ Græce dicitur, exponere optimi; quòd aliud aliis videtur optimum, varia enim sunt judicia. In picturis nimirum, ut diximus, alios horrida, inculta, abdita, & opaca; contra alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid est, quo præscriptum aliquod aut formulam exprimas, cum in suo quodque genere præstet, & genera plura sint? Hac religione à conatu non repellitur Artifex; existimans in omnibus rebus esse aliquid optimum, etiamsi latet; idque ab eo posse, qui ejus rei gnarus est, judicari ‡. Itaque ne hoc quidem suaserim, uni se alicui proprie, quem per omnia sequamur, addicere. Longe perfectissimus Apelles; aliquid tamen aliquo in opere melius alii. Plurima ille; sed non qui maxime imitandus, etiam solus imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic facere, quomodo Apelles fecit? mihi quidem satis esset, si omnia consequi possem. Quid tamen nocet ad venustatem Apellis quibusdam in locis assumere felicem illam Zeuxidis audaciam, Protogenis diligentiam, Timanthis ingenium, concinnitatem Nicophanis.

* *Quintil.* X, 2.

† *Quintil.* XII, 10.

‡ *Cicero de perfecto Oratore.*

Nam

Nam præter id quod prudentis est, quod in quoque optimum est, si possit, suum facere; tum in tanta rei difficultate unum intuentes, vix aliqua pars sequitur. Ideoque, cum totum exprimere quem elegeris, pene sit homini inconcessum; plurium bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat*. *Non est unus, quamvis præcipuus sit, imitandus; quia nunquam par sit imitator auctori. Hæc natura est rei; semper citra veritatem & minor est similitudo*, Seneca rhetor in proœmio libri primi Controversiarum.

* *Quintil.* x, 2.

Rectus imitator priorum Artificum virtutibus proprii quoque ingenii dotes addere conabitur.

§. 8. Imitatio autem (nam sæpius idem repetam) non fit tantum in cultu. Quamvis enim vulgus plerumque assistentium & affluens vagusque spectator, fastidita obsoletiore illa ac priscorum veterno inquinata pictura, non jam amplius perferat tristem & impexam antiquitatem, sed assueverit exigere quandam operis lætitiam & pulchritudinem; nequaquam tamen in eximiis antiquiorum Artificum operibus ea tantum, quæ ad cultum faciunt, sollicite excerpenda nobis putabimus. Illuc potius intendenda mens, quantum fuerit illis viris decoris in rebus, quod consilium, quæ dispositio, quàm omnia, etiam quæ delectationi videntur data, ad famam spectent. Hæc si perviderimus, tum vere imitabimur. Qui vero etiam propria his bona adjecerit, ut suppleat quæ deerunt, circumcidat si quid redundabit, is erit (quem quærimus) Perfectus Artifex: nam erit hæc quoque laus ejus, ut priores superasse, posteros docuisse dicatur†. Sequatur igitur hic Artifex consilium illud saluberrimum, quod olim agricolis dedit Varro lib. 1 de re Rust. cap. 18; *Antiquissimi agricolæ tentando pleraque constituerunt; liberi eorum magnam partem imitando: nos utrumque facere debemus: & imitari alios; &, aliter ut faciamus, experientia tentare quædam; sequentes, non aleam, sed rationem aliquam.* Quod si tum forte cuiquam detur novi aliquid prius inventis superaddere, is profecto non priscis modo Artificibus gloriam surripuisse, verum etiam post futuris gloriæ ansam præripuisse judicabitur. Atque hoc est illud potissimum in Arte; ideoque paulo pluribus verbis debet haberi venia.

† *Quintil.* x, 2.

Vetustiores olim Artifices liberum sibi putabant, melioribus inventis, à priorum recepta consuetudine recedere.

§. 9. Cæterum quum ex Quintiliani verbis liqueat, debere Artificem anxiæ Imitationis curæ suos quoque conatus addere; commode quoque eo, unde digressi eramus, reducimur, perspicimusque quanto cum judicio negaverit Varro ‡, *Apellem, Protogenem, aliosque Artifices egregios reprehensionem mereri, quod consuetudinem Myconis, Dioris, Arimnæ, & aliorum superiorum, non sint secuti. Neque enim Lysippus Artificum priorum potius est vitiosa secutus, quam Artem.* Phantasia itaque exactiores rerum imagines animis illorum sine exemplo suggerente, nihil profecto aliud quam bonæ mentis ejuratio videri potuisset, si flos hominum pravum illaudatæ consuetudinis amorem inventis melioribus prætulisset. *Ego vero utar via veteri*, inquit Seneca epist. xxxiii, *sed si propiorem invenero, hanc muniam. Qui ante nos ista moverunt, non domini nostri, sed duces sunt. Patet omnibus Ars; nondum est occupata. Multum ex illa etiam futuris relictum est.* At non est integrum, inquiunt, constitutæ semel Artis regulas movere loco. Quid autem integrum non est sapienti, quod restitui potest? *Certe enim recentissima quæque sunt correcta & emendata maxime*, inquit Tullius lib. 1 Tusc. quæst. *Optimus est portus pœnitenti, mutatio consilii. Cujusvis hominis est errare; nullius, nisi insipientis, in errore perseverare. Posteriores enim cogitationes, ut ajunt, sapientiores esse solent*, idem Philippica duodecima. Ἀναγράφει γάρ τι ἡ γνώμη καὶ ἀνατυποῦται δημιουργίας κρεῖττον, *Mens enim describit & format aliquid omni sculptura picturave præclarius*, ut inquit Apollonius apud Philostr. lib. vi, cap. 9. Et Julianus Imp. Orat. viii, Οὐ τὰ περὶ τῶν ὀμμάτων ἡ φαντασία μόνον ἀποτυπουμένη, δίδωσι τῷ νῷ κρίνειν καὶ καθορᾶν· ἀλλὰ καὶ τὰ πόρρω μυριάσι σταδίων ἀπῳκισμένα, τῶν λεγομένων παρὰ πόδα καὶ περὶ τῶν ὀφθαλμῶν, δείκνυσιν ἐναργέστερον: *Phantasia, non solum ea quæ sunt ante oculos, præbet menti judicanda & videnda: sed & ea quæ multis stadiorum millibus inde dissita, clarius illis quæ ante pedes & oculos sunt, demonstrat.* Atque hoc est grande illud beneficium phantasiæ, traducentis vegeta & strenua ingenia, à trita sterilique receptæ imitationis orbita, ad Artis audaciam generosiorem illam ac fiducia sui novare quædam gestientem. Πᾶσα γὰρ τέχνη ἰσχυρόν τι ἔχει καὶ θαρραλέον ἐν τοῖς ἑαυτῆς: *Quælibet enim Ars vehemens aliquid atque imperterritum habet in suis rebus*, Arriani Epict. lib. ii, cap. 13. Eximie quoque Cassiod. Variarum ii, 3. *Celsos cursus nisi confidentia magna non appetit; dum generosi est animi optare, quod summum est. Audentes facit homines fiducia sui; quæ se non patitur occulere, quem præcipit natura prodire.*

‡ *Lib.* viii. *de* L. L.

Magni Artificis est majora semper, vel cum periculo, aggredi.

§. 10. Est certe aliquid Ars consummata; neque ad eam pervenire natura humani ingenii prohibet: quod si non contingat, altius tamen ibunt qui ad summa nitentur, quam qui, præsumpta desperatione quo velint evadendi, protinus circa ima substiterint; & quamvis optimos transeundi spes non sit, magna tamen est dignitas subsequendi. *Humilis & inertis est, tuta sectari: per alta virtus it*, Seneca cur bonis viris mala fiant, cap. 5. *Feratur igitur Ars non semitis, sed campis: non uti fontes angustis fistulis colligatur, sed ut latissimi amnes, totis vallibus fluat; ac sibi viam, si quando non acceperit, faciat.*

faciat. Nam quid lege miserius illa, velut præformatas infantibus litteras persequentium; & , ut Græci dicere solent, quem mater amictum dedit, sollicite custodientium? Quint. v, 14. *Plerasque Artes nihil magis quam ancipitia commendant. Vides, qui per funem in summa nituntur, quantos soleant excitare clamores, quum jam jamque casuri videntur. Sunt enim maxime mirabilia quæ maxime insperata; maximeque periculosa, quæ grandi sunt subjecta discrimini. Ideo nequaquam par gubernatoris est virtus, quum placido, & quum turbato mari vehitur: tunc, admirante nullo, illaudatus & inglorius subit portum: at quum strident funes, curvatur arbor, gubernacula gemunt, tunc ille clarus & Diis maris proximus,* Plin. Junior IX, 26. Τὸ μὲν γὰρ ἀσφαλὲς, ἐπαινεῖται μόνον· τὸ δὲ ἐπικίνδυνον, καὶ θαυμάζεται: *Quod tutum est, laudatur solum: quod periculis obnoxium, etiam admirationi habetur,* Plutarch. de Educat. liberor. Quisquis igitur ancipites atque asperas sibi desumpserit materias, altius & excelsius *in ore hominum aget; quorum ea natura est, ut dubia laudent, secura nolint,* Auctor Dialogi de causis corruptæ eloquentiæ, cap. 38.

Magnæ magnorum Artificum mentes, ut virtutum, ita & vitiorum capacissimæ.

§ 11. Frænis tamen hic indigebunt Artifices, πολὺ τὸ διάπυρον καὶ θυμικῶς ἐκφλεγόμενον ἔχοντες. Neque enim leve periculum erit, ne modum teneant ardentissima copiosissimaque præstantium Artificum ingenia, inescata fallaci promptissime subeuntium imaginum illecebra. Ovid. lib. I de Remedio amoris, vers. 45,

Terra salutiferas herbas, eademque nocentes
Nutrit, & urticæ proxima sæpe rosa est.

Περὶ τὸ καινόσπουδον μάλιστα κορυβαντιῶσιν οἱ νῦν· ἀφ' ὧν γὰρ ἡμῖν τἀγαθὰ, σχεδὸν ἀπ' αὐτῶν τούτων καὶ τὰ κακὰ γίγνεσθαι φιλεῖ: *Circa novitatis studium ii, qui nunc sunt, maxime insaniunt. A quibus enim ipsa bona nobis, ferme ab iis ipsis, quæ mala sunt, ortum suum habere solent,* Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 4. Videas itaque aridos ac jejunos Artifices fidelius fere, quod proposuerant, premere. Nihil enim eos sollicitat, nulla novæ Inventionis dulcedo alicunde subrepit. *Sic, quæ malam faciem habent, sæpius pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor*.* Et hoc ipsum *certissimum est melioris ingenii pignus, non corrumpi bonitate ejus, ut illo male utaris,* Seneca in prooemio libri secundi Controversiarum.

* *Seneca Controvers.* II, I.

Artifices ingenio suo plus quam par est indulgentes, pessime consulunt Arti.

§. 12. Videat itaque Artifex, ne luxuria exultantis nimiumque sibi indulgentis animi monstrificas, & à rerum natura abhorrentes imagines effingat. Μάλιστα δὲ κατόπτρῳ ἐοικυῖαν παρεχέσθω τὴν γνώμην, ἀθόλῳ καὶ στιλπνῷ, καὶ ἀκριβεῖ τῷ κέντρῳ, καὶ ὁποίας ἂν δέξηται τὰς μορφὰς τῶν ἔργων, τοιαῦτα καὶ δεικνύτω αὐτά· διάστροφον δὲ, ἢ παράχρουν, ἢ ἑτερόσχημον μηδέν: *Præcipue vero speculo similem mentem præbeat, liquido nimirum & splendido, quodque accuratum centrum habeat, & quales operum formas receperit, tales etiam spectandas exhibeat: at nihil distortum, nihil colore, nihil specie diversum reddat,* Lucianus de Conscrib. historia. Nequaquam igitur de qualibet phantasia hæc, quæ diximus, intelligenda sunt; sed de visionibus legitime conformatis. Νοεῖται ἡ φαντασία ἡ ἀπὸ ὑπάρχοντος κατὰ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη, καὶ ἐναποτετυπωμένη, καὶ ἐναπεσφραγισμένη, οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος: *Visio ea esse intelligitur, quæ ex eo quod est, sicut est, talis expressa & efficta, signataque sit; qualis ex eo quod non est, effingi non posset,* ut recte ex sententia Stoicorum Laërt. lib. VII, in Zenone. *Si quæ figuræ sunt, ex rebus consistentibus fiant necesse est, non ex vacantibus: quia nihil potest ad similitudinem de suo præstare, nisi sit ipsum quod tali similitudine præstet,* Tertullianus adversus Hermogenem. Γραφική ἐστιν εἰκασία τῶν ὁρωμένων †, inquit Socrates apud Xenophontem lib. III Apomn. Antiqui certe, si credimus Vitruvio ‡, *quod non potest in veritate fieri, id non putaverunt, in imaginibus factum, posse certam rationem habere. Omnia enim certa proprietate, & à veris naturæ deducta moribus, traduxerunt in operum perfectiones; & ea probaverunt, quorum explicationes in disputationibus rationem possunt habere veritatis.* Unde idem Vitruvius pretium operæ se facturum putavit, si alibi quoque ¶ præceptum hoc intentiore cura urgeret atque inculcaret. *Pictura sit imago ejus quod est,* inquit, *seu potest esse; ut hominis, ædificii, navis, reliquarumque rerum, è quarum formis certisque corporum finibus figurata similitudine sumuntur exempla. Itaque in conclavibus vernis & autumnalibus, æstivis etiam atriis & peristyliis constitutæ sunt ab antiquis ex certis rebus certæ rationes picturarum. Sed hæc quæ à veteribus ex veris rebus exempla sumebantur, nunc iniquis moribus improbantur: nam pinguntur tectoriis monstra potius, quam ex rebus finitis imagines certæ. At hæc falsa videntes homines, non reprehendunt, sed delectantur: neque animadvertunt si quid eorum fieri potest, nec ne. Judiciis autem infirmis obscuratæ mentes, non valent probare quod potest esse cum autoritate & ratione decoris: neque enim picturæ probari debent, quæ non sunt similes veritati. Nec si factæ sunt elegantes ab Arte, ideo de his statim debet repente judicari, nisi argumentationis certas habuerint rationes, sine offensionibus probatas.* Horatius quoque,

Picturam semper oportet veri quid repræsentare. Igitur & ille, quem formamus, Artifex, quàm maxime potest componat se ad imitationem veritatis.

† *Pictura est assimilatio eorum quæ videntur.*
‡ *Lib.* IV, *cap.* 2.
¶ *Lib.* VII, *cap.* 5.

que, in ipſo ſtatim initio judicioſiſſimi de Arte poëtica ſcripti, damnat prodigioſas & ægri ſomniis ſimillimas imaginum ſpecies*:

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere ſi velit, & varias inducere plumas,
Undique collatis membris, ut turpiter atrum
Deſinat in piſcem mulier formoſa ſupernè:
Spectatum admiſſi riſum teneatis amici?

Confutat exinde Horatius vulgatum errorem adſcribentium Pictoribus atque Poëtis parem quidlibet audendi licentiam:

\- - - *Pictoribus atque poëtis*
Quidlibet audendi ſemper fuit æqua poteſtas.
Scimus, & hanc veniam petimusque damusque viciſſim;
Sed non ut placidis coëant immitia, non ut
Serpentes avibus geminentur, tigribus agni.
Denique ſit, quod vis, ſimplex duntaxat & unum.
Qui variare cupit rem prodigialiter unam,
Delphinum ſylvis adpingit, fluctibus aprum.

Ad quæ verba Commentator vetus, *Fingendi poteſtas*, inquit, *debet eſſe artificioſa, non etiam immoderata.* Subit hic itaque mirari, quod homines ad ſingula ſtatim pictorum ac poëtarum portenta, licentiæ tam immanis patrocinium ab Horatio mutuari ſoleant; cùm luce meridiana clarius ſit, eum hanc fingentium vanitatem exoſam habuiſſe, & pro viribus hoc egiſſe, ne pernicioſæ huic veſaniæ porro indulgeant levia atque inepta ingenia. De ſuis igitur operibus pictor bonus dicet, quod de ſuis olim ſcriptis teſtatus eſt Martialis, lib. x, Epigr. 4:

Non hic Centauros, non Gorgonas, Harpyasque
Invenies: hominem pagina noſtra ſapit.

Neque male Lactant. divin. Inſtit. lib. 1, cap. 11: *Neſciunt homines qui ſit poëticæ licentiæ modus, quouſque progredi fingendo liceat: quum officium poëtæ in eo ſit, ut ea, quæ vere geſta ſunt, in alias ſpecies obliquis figurationibus cum decore aliquo converſa traducat. Totum autem, quod referas, fingere, id eſt ineptum eſſe, & mendacem potius quàm poëtam*, &c.

§. 13. Quum itaque licentia pudenter ſumpta maxime ſemper commendet Artificem, minime quoque videtur hic prætereunda inſignis Plutarchi † ſuper hac re obſervatio: Ἐν Ῥώμῃ τινὲς τὰς γραφὰς καὶ τοὺς ἀνδριάντας ἐν μηδενὶ λόγῳ τιθέμενοι, περὶ τὴν τῶν τεράτων ἀγορὰν ἀναστρέφονται, τοὺς ἀκνήμους, καὶ τοὺς γαλεάγκωνας, καὶ τοὺς τριοφθάλμους, καὶ τοὺς στρουθοκεφάλους καταμανθάνοντες, καὶ ζητοῦντες εἴ τι γεγένηται σύμμικτον εἶδος καὶ ἀποφώλιον τέρας· ἀλλ᾽ ἐὰν συνεχῶς τις ἐπάγῃ τοῖς τοιούτοις αὐτοὺς θεάμασι, ταχὺ πλησμονὴν καὶ ναυτίαν τὸ πρᾶγμα παρέξει: *Romæ quidam picturis ſtatuisque ſpretis in monſtrorum foro aſſidue obverſantur, cruribus carentes, brevibus lacertis, tribusque oculis fædos, nec non paſſerculorum capitibus præditos avide contemplantes, & quærentes num aliud aliquod prodigioſum mixti generis monſtrum occurrat. Si quis tamen ſæpiuſcule ad iſtiusmodi ſpectacula advocet eos, cito ſatietatem ac nauſeam perſentiſcent.* Quamobrem neque dubium cuiquam eſſe poteſt, quin toto errent cœlo, qui rectum opus & ſecundum naturam expreſſum, nihil ex ingenio habere arbitrantur; illa vero, quæ utcunque deflexa ſunt, tanquam exquiſitiora mirantur: *Non aliter quàm diſtortis & quocunque modo prodigioſis corporibus apud quoſdam majus eſt pretium, quàm iis quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt*, Quintil. 11, 5.

Sed quoniam in hoc Capite frequens Pictorum ac Poëtarum mentio peroportune injecta fuit, diſpiciendum porro videtur, quænam ſint præcipua arctiſſimi illius nexus, qui Picturam & Poëſin continet, vincula: cùm præſertim apud omnes in confeſſo ſit, eam, de qua nunc egimus, Phantaſiam Poëtis non minus quàm Pictoribus competere: memores interim, pleraque eorum quæ de Pictoribus dicentur, ad reliquos etiam imitandi Artifices pertinere.

* *Qualis erit pictura Ononychitis Dei, in contumeliam Chriſtianorum Romæ propoſiti. Vide Tertulliani Apologiam adverſus gentes, cap. 16.*

Pictoribus quidlibet audendi licentiam adſcribit vulgatus error.

Monſtroſa & inſanæ novitatis luxuria ſpectabilis Pictura, ut ut primo intuitu non ingrata eſſe videatur, tandem tamen faſtidium creat.

† Περὶ πολυπραγμοσύνης.

CAPUT IV.

Postquam in ipso quarti Capitis initio docuimus omnes variæ eruditionis partes magnis inter se nexibus contineri, comparatione quadam inter Picturam & Poësin institutâ, totum deinde Caput, pro ratione sex proprietatum Pictoribus ac Poëtis utrimque communium, in totidem sectiones dividimus.

I. *Utraque sequitur occulta quædam naturæ semina, & ludibundam impetus arcani lasciviam. Videas enim æstuantia Pictorum Poëtarumque præcordia ad placitas Artes quodam quasi fatorum stimulo sine missione impelli. Quin etiam ipsi sæpe persentiscunt cœlestem divini afflatus instinctum, nova quadam insolitarum rerum specie attonitæ semel mentis furorem proritante. Haud alios itaque felicius atque ipsis fatis veluti manu-ducentibus constat animos ad Picturam Poësinque applicuisse, quàm quos insitus quidam atque ex occulto erumpens igneæ mentis vigor tam ad hanc quàm ad illam sua sponte incitat. Hinc etiam evincitur Artem non minus debere Naturæ quàm doctrinæ. Videmus denique ipsos Pictores & Poëtas cupidine decoris illius, qui impetuosum hunc pronæ mentis instinctum solet subsequi, iis potissimum operibus admovere manum, ad quæ suffragante Natura maxime propendere sibi videntur.*

II. *Utraque, propositum sibi habens unum eundemque scopum, contenta est viva divinarum humanarumque rerum imitatione.*

III. *Utraque mentibus humanis fallacissimæ admirationis illecebra turbatis suaviter illudit, animisque spectatorum mirifico horrore adhuc stupentibus audaciam Imitationis pro ipsa rerum veritate obtrudit.*

IV. *Utraque animis fraude non imperceptâ delinitis qualemcunque visum est legem affectuum dicit.*

V. *Utraque Deorum hominumque virtutibus debitam gloriam sempiternæ omnium sæculorum memoriæ consecrat.*

VI. *Utraque Phantasiæ viribus adjuta, nihil humile cogitat, nihil vulgare sapit. Phantasia etenim Pictores Poëtasque velut in rem præsentem deducente, altius eriguntur, impetumque erumpere gestientem ægerrime sustinentes, & irrequieto intra se tumultui impares, per varium ac multiplex concitatæ mentis tormentum egerunt insolitas rerum species, & simillima vaticinantium furoribus commenta. In affectibus denique movendis potissimum dominantur ii, qui præsentioris efficaciorisque Phantasiæ beneficio quàm proxime ad Perspicuitatem accedunt.*

Artes omnes quodam veluti cognationis nexu inter se continentur. Præcipue tamen Pictoribus atque Poëtis mire in multis convenit. * *Catall. Carm.* 14.

VEro verius est illud Tullii pro Archia Poëta; *Omnes Artes*, inquit, *quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione inter se continentur.* Tertullianus de Idololatria; *Nulla Ars, non alterius Artis*, inquit, *aut mater, aut propinqua est.* Quare cùm instituti operis ratio postulet, ut hujus dicti veritatem in mutua Poësios ad Picturam relatione demonstremus, omissa quidlibet audendi licentia, quam satis impudenter sibi ipsis arrogare solent infelicioris genii Pictores, & *Sæcli incommoda, pessimi Poëtæ**, pauca quædam in medium afferemus, unde appareat Poësios ac Picturæ pene idem esse ingenium, Καὶ ὅτι στενῷ τῷ ἰσθμῷ διώρισται, ut inquit Lucianus de Conscrib. hist. hoc est, *arcto interscinduntur freto*, ut Livius loquitur lib. XXVIII ab U. C. Atque adeo hujus etiam affinitatis intuitu antiquissimum distichon, imagini Ennii olim subscriptum, dicit eum pinxisse facta patrum. Exstat id Tuscul. quæst. lib. 1;

Adspicite, ô cives, senis Ennii imagini' formam,
Hic vestrûm pinxit maxima facta patrum.

I. Utraque certe sequitur occulta quædam naturæ semina: unde persæpe videas cùm Poëtas, tum Pictores, ad amorem Artis non tam provido multum diuque pensitatæ rationis consilio duci, quàm cœco quodam avidæ mentis impetu trahi atque impelli. De Poëtis est illud Ciceronis lib. 1 Tuscul. quæst. *Non puto Poëtam grave plenumque carmen sine cœlesti aliquo mentis instinctu fundere.* Et in Orat. pro Archia Poëta; *Sic à summis hominibus eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia & doctrina, & præceptis, & arte constare; Poëtam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat Poëtas, quod quasi Deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur.* Ovidius Fastorum lib. VI, circa initium,

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.
Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Et

Et rursus IV de Ponto, Eleg. 2,

Impetus ille jacet, qui vatum pectora nutrit.

Vide Platonem in Ione. De Pictoribus est illud Plinii, nat. Hist. lib. XXXV, cap. 10, *Nicophanes impetuosi animi, & cui pauci comparentur:* & rursus, *Impetus animi, & quædam artis libido in hæc potius tulere Protogenem.* Recte sane *quædam artis libido*, quum nulli unquam felicius tractent Artes, quàm qui ad eas concitatione quadam animi & soluto liberoque motu feruntur. *Male respondent coacta ingenia: reluctante natura irritus labor est*, Seneca de Tranquill. animi, cap. 6. Recte quoque Photius in excerptis ex vitis decem Rhetorum, ubi de Demosthene agit, Οὐκ ἔστιν ἱκανὴ τέχνη κατορθῶσαι τὸ βούλημα, μὴ συνεργὸν ἔχουσα καὶ τὴν τῆς φύσεως ἰδιότητα: *Non valet Ars voluntatem sufficienter dirigere, nisi ei subsidium proni ingenii accesserit.* Atque hoc illud est quod *Peripatetici nihil quemquam, nisi quod libeat, præclare facere posse dicunt*, Tullius lib. IV Tuscul. quæst. Hanc *Artis libidinem* Callistratus in Baccha, ἐνθουσιασμὸν τῆς τέχνης, *divinum afflatum Artis*, dixit. Suidas quoque in Ἰάκωβος ἰατρὸς, post magnifica eximii medici præconia, tribuit eidem, τὴν ἐρωτικὴν τοῦ ἐπιτηδεύματος ἐπιμέλειαν, ἣ μάλιστα φιλεῖ τοὺς τεχνίτας ἑκάστους οἰκειοῦν καὶ προσάγειν τοῖς ἐφόροις τῆς τέχνης· οὕτω καὶ Φειδίαν ἐνθουσιῶντα δημιουργεῖν, οὕτω καὶ Ζεῦξιν εἰκάζειν τὰ ἀγάλματα: *Amatoriam Artis diligentiam, quæ singulos Artifices maxime conciliare, & Artis præsidibus commendare solet: Sic & Phidiam numine afflatum statuas fecisse, & Zeuxim imagines effinxisse.* Inesse igitur Pictoribus debent animi atque ingenii celeres quidam motus, qui & ad excogitandum acuti, & ad exprimendum ornandumque sint uberes. Neque est quod quis hæc Artium semina putet ab Arte posse proficisci; sunt enim naturæ donum: & præclare se res habet, quod hæc augeri & excoli Arte possunt; inseri certe & infundi ab Arte non possunt. Atque ex hoc nata est quæstio, quam decidit Horat. in Arte,

Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quæsitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid prosit video ingenium. Alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amice.

Cicero pro Archia Poëta, *Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina naturæ ipsius habitu prope divino exstitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo; cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam confirmatioque doctrinæ, tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere.* Idem lib. II Tuscul. quæst. *Ut ager, quanvis fertilis, sine cultura fructuosus esse non potest; sic sine doctrina animus. Ita est utraque res sine altera debilis.* Cornificius lib. III Rhet. ad Herennium, *Ars naturæ commoda confirmat & auget.* Præclare Quintil. II, 19, *Scio quæri, naturane plus ad artem conferat, an doctrina. Quod ad propositum quidem nostri operis nihil pertinet. Nec enim consummatus artifex, nisi ex utraque fieri potest. Plurimum tamen referre arbitror, quam esse in hoc loco quæstionem velimus. Nam si parti utrilibet omnino alteram detrahas, natura etiam sine doctrina multum valebit, doctrina nulla esse sine natura poterit. Sin ex pari coëant; in mediocribus quidem utrisque, majus adhuc naturæ credam esse momentum: consummatos autem, plus doctrinæ debere quàm naturæ putabo: sicut terræ nullam fertilitatem habenti, nihil optimus agricola profuerit; è terra uberi, utile aliquid etiam nullo colente nascetur: at in solo fœcundo, plus cultor, quàm ipsa per se bonitas efficiet. Et si Praxiteles signum aliquod ex molari lapide conatus esset exsculpere, Parium marmor mallem rude: at si illud artifex expolisset, plus in manibus fuisset quàm in marmore. Denique natura materiæ, ars doctrinæ est. Hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia; materiæ etiam sine arte pretium est. Ars summa, materia optima melior.* Sufficeret hoc, nisi unum his adjiciendum esset ex eodem Quintiliano*, cum præcipue in operibus spectetur decorum, Naturæ tamen beneficio *sæpe aliud alios decere. Est enim latens quædam in hoc ratio, & inenarrabilis: &, ut vere hoc dictum est, Caput esse artis, decere quod facias; ita id neque sine arte esse, neque totum arte tradi potest. In quibusdam virtutes non habent gratiam: in quibusdam vitia ipsa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium & Stratoclem placere diversis virtutibus vidimus. Sed illud minus mirum, quòd alter Deos, & juvenes, & bonos patres, servosque, & matronas, & graves anus optime: alter acres senes, callidos servos, parasitos, lenones, & omnia agitatiora melius. Fuit enim natura diversa: nam vox quoque Demetrii jucundior, illius acrior. Annotandæ magis proprietates, quæ transferri non poterant: manus jactare, & dulces exclamationes theatri causa producere, & ingrediendo ventum concipere veste, & nonnunquam dextro latere facere gestus, quod neminem alium præter Demetrium*

* *Sub finem libri XI Orat. institutionum.*

trium decuit; namque in hæc omnia ſtatura & mira ſpecie adjuvabatur. Illum curſus, & agilitas, & vel parum conveniens perſonæ riſus, (quem non ignarus rationis populo dabat) & contracta etiam cervicula. Quicquid horum alter feciſſet, fœdiſſimum videbatur. Quare nôrit ſe quiſque: nec tantum ex communibus præceptis, ſed etiam ex natura ſua capiat conſilium formandi operis. Neque illud tamen eſt nefas, ut aliquem vel omnia vel plura deceant. Propert. lib. III, Eleg. 8:

Turpe eſt, quod nequeas, capiti committere pondus,
Et preſſum inflexo mox dare terga genu.
Omnia non pariter rerum ſunt omnibus apta,
Fama nec ex æquo ducitur ulla jugo.
Hic ſatus ad pacem, hic caſtrenſibus utilis armis.
Naturæ ſequitur ſemina quiſque ſuæ.
Gloria Lyſippo eſt animoſa effingere ſigna.
Exactis Calamis ſe mihi jactat equis.
In Veneris tabula ſummam ſibi ponit Apelles, &c.

Quamvis præſtantiſſimi ſæpè Artifices inter ſe diſſimillimi videantur, ſinguli tamen ita pingunt, ut nihil iis neque à Natura denegatum, neque à doctrina non adjectum eſſe videatur.

Liquet ergo non ſtatim in Arte pejus eſſe, quicquid aliquo modo diverſum. *Natura nulla eſt, ut mihi videtur, quæ non habeat in ſuo genere res complures diſſimiles inter ſe, quæ tamen conſimili laude dignentur. Una fingendi eſt ars, in qua præſtantes fuerunt, Myro, Polycletus, Lyſippus: qui omnes inter ſe diſſimiles fuerunt; ſed ita tamen, ut neminem ſui velis eſſe diſſimilem. Una eſt ars ratioque picturæ, diſſimillimique tamen inter ſe Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quiſquam eſt, cui quidquam in arte ſua deeſſe videatur*, Tullius lib. III de Oratore. Ἄλλος πρὸς ἄλλό τι πέφυκε: *Alius ad aliud quid natus eſt*, Arriani Epict. lib. III, cap. 15. Effervеſcit nempe vivida pulcherrimæ naturæ vis, dum formam ſui quiſque & ingenii & animi paratiſſime reddit. Pauſias ſane Pictor multiplicem florum varietatem feliciſſime expreſſit, dum opera Glyceræ coronariæ, quam deperibat, Pictura imitaretur, *& illa provocans variaret: eſſetque certamen artis ac naturæ: quales etiam nunc extant artificis illius tabellæ: atque in primis appellata Stephanoplocos, qua pinxit ipſam*, Plin. XXI, 2. Androcydes Pictor piſcibus circa Scyllam pictis nobilitatur, creditusque eſt eos (tanquam qui piſcibus impenſe gauderet) magis affectu exſtimulante pinxiſſe, quàm Arte magiſtra, Plutarch. Sympoſiacôn lib. IV, quæſt. 2; & Athenæus lib. VIII, cap. 5. Parrhaſius magno cultu paratuque, multis quoque corporis animique deliciis diffluens, ἁβροδίαιτος ἀνὴρ, gravem animi libidinoſi morbum mollibus laſcivisque tabulis prodidit. Talis eſt tabula Suetonio memorata in Tiberio, cap. 44. Verum hanc in iis *libidinem Artis* ex nimia inſanientium animorum libidine impetum ſumpſiſſe dicas: reliquæ autem, quas referemus, proprietates, ex peculiari quadam ad hoc vel illud pronitate naſcentes, eoque in alios nonniſi raro & imperfecte tranſlatæ, minime ſunt hic prætereundæ. Plurimum enim ea, quæ diximus, juvant.

Artificum præſtantiſſimi peculiare aliquod latentis ingenii veſtigium in opera ſua transfundunt.

Propriæ Lyſippi videntur eſſe argutiæ operum, cuſtoditæ in minimis quoque rebus, Plin. XXXIV, 8.

Proprium Polycleti, ut uno crure inſiſterent ſigna, Plin. XXXIV, 8.

Præcipua Apellis in arte venuſtas fuit, Plin. XXXV, 10.

Zeuxis muliebri in corpore pingendo plurimum aliis præſtabat, Tullius lib. II de Inventione.

Neque ille Callicles, quaternum digitum tabellis nobilis cum eſſet factus; tamen in pingendo adſcendere potuit ad Euphranoris altitudinem, Varro de vita populi Romani, apud Soſipatrum lib. I.

Chæreas optime fecit Reges, Plin. XXXIV, 8. Atque hic obiter obſerva antiqui fuiſſe moris Reges mortuos honoris ergo aquilarum tergis in cœlum quaſi ſubvehendos fingere ac pingere. Ἔθος παλαιὸν ἀποθνήσκοντας τοὺς βασιλέας πλάσσειν τε καὶ γράφειν ἐπ' ἀετῶν ὀχουμένους, καὶ διὰ τούτων τῶν δημιουργημάτων τιμᾶν, Artemidorus lib. II Oneirocrit. cap. 20.

Cave confundas hunc Deorum atque imperantium Nimbum cum lunatis umbellis, quas μηνίσκους vocabant, & quarumvis ſtatuarum capitibus

Et quoniam Deos humanam aſſumentes formam, *ſemper ambit nimbus*, ut loquitur Servius ad verſum 839 quarti Æneïdos, pingebant etiam Deos nimbo cinctos. Et rurſus ad verſum 613 ſecundi Æneïd. *Nimbus vel nubes divina eſt fulvidum lumen quod Deorum capita tinguit.* Ad verſum denique 387 tertii Æn. *Proprie Nimbus eſt, qui Deorum vel imperantium capita, quaſi clara nebula, ambire fingitur.* Solebat quoque ſtatuis Principum Diis adſcriptorum addi *lux divinum verticem claro orbe complectens*, ut eſt in Panegyrico Maximiano Aug. dicto. *Radiatum caput* dicitur Plinio in Grat. act. pro Conſ. Quamquam & alia non minora in Regum atque Imperatorum imaginibus effingendis commenta eſt adulatio: *Apelles in templo Epheſiæ Dianæ pinxit Alexandrum Magnum fulmen tenentem*, Plinius XXXV, 10. *Auguſto ſimulachrum factum eſt cum Apollinis conjunctis inſignibus*, Servius ad verſum 10 Eclogæ quartæ. Innumera hujuſce rei

rei exempla passim occurrunt in historiis. *Etiam lumen, quod circa Angelorum capita pingitur*, inquit Isidorus lib. xix, cap. 31, *vocatur Nimbus, licet sit densitas nubis.* Cur vero in Angelorum pictura necessario semper adhibeatur purissimi splendoris hilaritas, docemus infra libri tertii cap. 3, §. 8.

imponebant, ne ab avibus conspurcarentur. Vid. Scholia in Aristophanis Aves; Hesychium; Suidam.

Euphranor primus videtur expressisse dignitates & insignia Heroum, Plin. xxxv, 11. Quoniam vero Plinius insignium hîc meminit, obiter quoque ex epistolis Philostrati videtur addendum, Heroas ut plurimum ab antiquis excalceatos fuisse depictos; contra quàm pingebantur valetudinarii ac senes. Philoctetem tamen, ut claudum atque ægrum, calceatum pinxerunt; Jasonem vero, altero tantum pede calceatum. Λαυΐα, καὶ σανδάλια, καὶ κρηπῖδες, καὶ πέδιλα, inquit Philostratus*, νοσούντων εἰσὶ φορήματα ἢ γερόντων. Τὸν γοῦν Φιλοκτήτην ἐν τούτοις γράφουσι τοῖς ἐρύμασιν, ὡς χωλὸν καὶ νοσοῦντα· τὸν δὲ ἐκ Σινώπης φιλόσοφον, καὶ τὸν Θηβαῖον Κράτητα, καὶ τὸν Αἴαντα, καὶ τὸν Ἀχιλλέα ἀνυποδήτους· καὶ τὸν Ἰάσονα ἐξ ἡμισείας· λέγεται γὰρ ὡς τὸν Ἄναυρον διαβαίνοντος αὐτοῦ τὸν ποταμόν, &c. *Lautia, sandalia, crepidæ, calcei, ægrotantium sunt gestamina, vel senum. Pictores itaque muniunt Philoctetem calceis, tanquam claudum & ægrum: Sinopensem vero Philosophum, & Thebanum Cratetem, & Ajacem, & Achillem discalceatos pingunt: at Jasonem ex parte dimidia. Fertur enim fluvium Anaurum transiturus.* Vide locum; nec non Hyginum, fabula xii; & Macrobium in somn. Scipionis lib. v, cap. 18. Μονοκρηπὶς, una crepida indutus; Mercurii epitheton; quòd is crepidarum alteram Perseo ad Gorgonas volanti dederit; vide Suidam. Ex hoc more proficiscitur etiam, quòd Valer. Maximus velut insitatum quid annotat, L. Scipionis Asiatici statuam chlamydatam & crepidatam in Capitolio fuisse; *quo habitu videlicet quia aliquando usus fuerat, effigiem suam formatam poni voluit*; vide Val. Max. lib. iii, cap. 6. *L. Scipionis, qui bellum in Asia gessit*, inquit Cicero†, *Antiochumque devicit, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis in Capitolio statuam videtis.* Referenda est etiam horridior atque inculta barba inter insignia Heroüm; nam *Heroës non fuerunt soliti tondere barbam*, Servius ad vers. 393 tertii Æneïd. quemadmodum & canis prosequens; vide Pollucis Onomasticon, lib. 1, cap. 4, §. 2. Heroas quoque in pellibus olim pingebant fingebantque. Συνήθες τοῖς ἥρωσι τὸ δερματοφορεῖν, inquit Scholiastes Apollonii Rhodii, ad vers. 324 lib. 1 Argonaut. Præcipue tamen Herculem fingebant cum pelle; unde eum Tertullianus de Pallio *Scytalosagittipelligerum* vocat, quòd clavam, sagittas, & pellem gereret. *Pellem habere Hercules fingitur, ut homines cultus antiqui admoneantur*, Festus. Qualis olim fuerit statua Herculis, docet Suidas in Ἡρακλέους ἄγαλμα, & in Ἡρακλῆς. Qualis fuerit ejus pictura, docet Cedrenus. Οὐ μόνον τῷ ἀθλοπαθεῖ Ἡρακλεῖ, ἀλλὰ καὶ τῷ λογίῳ Ἑρμῇ, τὸ τῆς Ἀμαλθείας κέρας οἱ ποιηταὶ ἐγχειρίζουσι: *Non solum ærumnoso Herculi, sed & logio Mercurio, Amaltheæ cornu in manu tradunt Poëtæ*, Photius epist. 209. Στερφόπεπλος ὁ Ἡρακλῆς, διὰ τὸ δέρμα τοῦ λέοντος, ᾧ ἐχρῆτο ἀντὶ περιβολαίου, Etymologicus in Στέρφος. Καλωπίδες, (f. Καλωμίδες) ἅπερ οἱ νομεῖς κατὰ τῶν ὤμων φοροῦσι δέρματα, Hesychius. Heroum quoque pictis fictisque imaginibus appositos olim dracones, (*innoxia numina*, ut loquitur Lucanus lib. ix Pharsaliæ, vers. 727) discimus ex Callimachi Epigrammate xxix: atque inde est quod Artemidorus passim draconem Jovi, Soli, Cereri, Proserpinæ, Triviæ, Æsculapio, Heroïbus sacrum facit. Erant enim dracones veluti custodes ædium sacrarum. Vide Hesychium in Οἰκουρὸν ὄφιν; quemadmodum & Macrobium lib. 1 Saturnal. cap. 20, ubi rationem affert, cur *ædium, adytorum, oraculorum, thesaurorum custodia draconibus assignetur.* Vetus Scholiastes in Plutum Aristophanis, Κοινῶς μὲν πᾶσι τοῖς ἥρωσι δράκοντες παρετίθεντο· ἐξαιρέτως δὲ τῷ ἀσκληπιῷ· δράκοντες δὲ λέγονται ἀπὸ τοῦ δέρκω, ὅ ἐστι βλέπω· ὀξυδερκὲς γὰρ τὸ ζῶον· ἀνιέρωται δὲ τῷ ἀσκληπιῷ, ἐπειδὴ τὸ γῆρας ἀποβάλλει· καὶ ἡ ἰατρικὴ δὲ φυλάττει φύσει τὸ νέον, ἐξωθοῦσα τὰ νοσήματα. *Serpenti multa creduntur inesse remedia, & ideo Æsculapio dicatur*, Plin. lib. xxix, cap. 4. *Simulachris Æsculapii & Salutis*, inquit idem Macrobius loco proxime citato, *junguntur figuræ draconum; quia præstant ut humana corpora, velut infirmitatis pelle deposita, ad pristinum revirescant virorem; ut virescunt dracones, per annos singulos pelle senectutis exuta.* Adde his Pompejum Festum: *Dracones*, inquit Festus, *dicti* ἀπὸ τοῦ δέρκειν, *quod est videre: clarissimam enim dicuntur habere oculorum aciem, qua ex causa incubantes eos thesauris custodiæ causa finxerunt antiqui; ideoque Æsculapio attribuuntur, quod vigilantissimi generis putantur: quæ res medicinæ maxime necessaria est.* Et rursus alibi; *In insula Æsculapio facta ædes fuit; quòd ægroti à medicis aqua maxime sustententur. Ejusdem esse tutelæ draconem; quòd vigilantissimum sit animal, quæ res ad tuendam valetudinem ægroti maxime apta est. Canes adhibentur ejus templo; quòd is uberibus canis sit nutritus. Bacillum habet nodosum; quòd difficultatem significat artis. Laurea coronatur; quòd ea arbor plurimorum sit remediorum. Huic gallinæ immolabantur.* Cæterum hæc ratio Æsculapium videtur potissimum spectare, neque est quòd ei soli diutius immoremur. Quamobrem igitur Heroïbus draconem maxime consecraverint veteres,

* *In epist. ad excalceatum adolescentulum.*

† *Pro C. Rabirio Posthumo.*

docet nos Plutarchus sub finem vitæ Cleomenis. Nisi malis ob hoc potiùs attributum Heroïbus serpentem, quòd princeps generis Ophiogenum è serpente in Heroëm sit mutatus, ut est apud Strabon. lib. XIII, & Ælian. lib. XII de Animalib. cap. 39: aut quod cum Nicotelea matre Aristomenis Messenii dæmon quispiam aut Deus sumpta draconis forma concubuerit: quod ipsum quoque de Olympiade Macedones, de Aristodama Sicyonii memoriæ prodiderunt; vide Pausan. lib. IV. De Scipionis matre paria tradit A. Gellius lib. VII noct. Attic. cap. 1: de Atia matre Augusti, Sueton. in Augusto, cap. 94. Aut quod draconibus certa quædam vis divinationis inesse videatur; quandoquidem, teste Luciano de Astrologia, apud Delphos draco sub tripode vocem edit. Discimus etiam ex Plin. X, 49, & Scholiaste Apollonii, ad vers. 118 lib. I Argonaut. serpentes vaticinandi peritiam inspirasse Melampodi: prorsus ut Auctor brevium scholior. ad vers. 44 Iliad. H, tradit id ipsum quoque usu venisse Heleno & Cassandræ. Epirotæ quoque ex draconibus Apollini sacris de anni fertilitate aut sterilitate divinant: vide Ælian. lib. XI de Animal. cap. 2 & 16. *In prodigiis accepimus*, inquit Plinius*, *serpentem latrasse, cùm pulsus est regno Tarquinius.* Vide Hesych. in Ὀϊνός. Phœnices adhæc atque Ægyptii divinitatem quandam serpentibus tribuebant; quòd non exteriorum membrorum adminiculo, instar aliorum animantium, sed intrinseca quadam vivacissimi spiritus virtute velocissime incederent, totumque corpus in varias formas mira lubricitate torquerent: accedebat longævitas, & novus exuta senili pelle redivivæ juventutis vigor. Testatur denique Eusebius† Ægyptios imaginem Mundi à serpentibus petere; etenim serpentem accipitris caput habentem in medio circulo extendebant. Circulus repræsentabat Mundi magnitudinem ac formam. Serpens referebat bonum dæmonem, Universi conservatorem, hoc est, divinum illum spiritum per omnia diffusum, & animalem quandam intelligentiam omnia permeantem. Virgilius lib. VI Æneïd.

* *Lib.* VIII *nat. Hist. cap.* 41.

† *Circa finem libri primi de Præparat. Euangel.*

Principio cœlum, ac terras, camposque liquenteis,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem & magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore Pontus.
Igneus est ollis vigor & cœlestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.

Servius ad vers. 85 quinti Æneïd. *Annus secundum Ægyptios indicabatur, ante inventas literas, picto dracone, caudam suam mordente; quia in se recurrit.* Vide quoque Claudian. lib. II de Laudibus Stiliconis, vers. 428. Quàm varias interim reconditasque res inter hieroglyphica Ægyptiorum symbola imago serpentis designaverit, docet Kircherus Obelisci Pamphilii lib. IV, hierogrammatismo 17, sicuti & lib. V, hierogramm. 1. Heroïnas textrinæ olim intentas fuisse, maritis maxima quæque pericula terra marique adeuntibus, notius est quàm ut multis indigeat exemplis. In transitu tantùm videtur hîc observandum, stantes texuisse; qua de re vide Servium ad vers. 14 septimi Æneïdos; quemadmodum & Hesychium in ἐπιπορδούμεναι; nec non Etymologicum in ἐποιχομένην; quibus adde Eustathium ad vers. 31 Iliad. A, ubi tradit antiquissimas illas textrices operi intentas, propter latitudinem (ut videtur) telæ stantes, atque etiam hac illac discursantes opus fecisse. Ægyptiarum vero fœminarum aliquam primam texuisse sedentem; Ægyptiosque exinde sedentis Palladis imagines passim consecrâsse. Idem porro Eustathius ad vers. 92 Iliad. Z, testatur simulachra Minervæ in Phocæa & Chio, nec non Massiliæ ac Romæ sedentia conspici. Consulatur etiam Strabo lib. XIII, pag. 601 editionis Casaubonianæ.

Dionysius nihil aliud quàm homines pinxit, ob id Anthropographus cognominatus, Plin. XXXV, 10.

Nicias Atheniensis diligentissime mulieres pinxit, Plin. XXXV, 11: & mox ibidem; *Huic adscribuntur quadrupedes. Prosperrime canes expressit.*

Apellas fecit adorantes fœminas, Plin. XXXIV, 8.

Antimachus & Athenodorus fecerunt fœminas nobiles, Plin. XXXIV, 8.

Aristodemus fecit luctatores, Plin. XXXIV, 8.

Apollodorus, Androbulus, Asclepiodorus, Alevas fecerunt Philosophos, Plin. XXXIV, 8. Atque in hac eorum repræsentatione, ut singulos certa quædam proprietas distingueret, curabant. *Per gymnasia pinguntur Areopagitica vel Prytaneum, Zeusippus‡ cervice curva, Aratus panda, Zenon fronte contracta, Epicurus cute distenta, Diogenes barba comante, Socrates coma candente, Aristoteles brachio exserto, Xenocrates crure collecto, Heraclitus fletu oculis clausis, Democritus risu labris apertis, Chrysippus digitis*

‡ *Fort.* Speusippus.

digitis propter numerorum indicia constrictis, Euclides propter mensurarum spatia laxatis, Cleanthes propter utrumque corrosis, Sidon. Apollin. lib. IX, epist. 9. Ad quæ verba vide Savaronem.

Calamis fecit quadrigas, bigasque, equis semper sine æmulo expressis, Plin. XXXIV, 8.
Serapion scenas optime pinxit, Plin. XXXV, 10.
Pyreicus arte paucis postferendus, tonstrinas sutrinasque pinxit, Plin. XXXV, 10.
Calaces comicis tabellis inclaruit, Plin. XXXV, 10.

Ludio D. Augusti ætate primus instituit amœnissimam parietum picturam, villas, & porticus; ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piscinas, euripos, amnes, littora qualia quis optaret, varias ibi obambulantium species, aut navigantium, terraque villas adeuntium asellis aut vehiculis. Jam piscantes, aucupantesque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in ejus exemplaribus nobiles palustri accessu villæ; & qui succollantium specie labantes, mulieres trepidas ferunt: plurimæ præterea tales argutiæ, & facetissimi sales. Idemque subdialibus maritimas urbes pingere instituit, blandissimo adspectu, minimoque impendio, Plin. XXXV, 10. Vide Catalogum artificum in *Ludius*.

II. Utraque plurimum imitationi vacat: cernas enim Poëtas Pictoresque mutua æmulatione non modo formas Deorum audaci conatu designare, verum etiam in hominibus & humanis actionibus imitandis totos esse: exprimunt convivandi lascivam hilaritatem, venandi laboriosam amœnitatem, præliandi cruentam diritatem, naufragiorum inevitabilem horrorem, feralem alligatorum in profundissima cœci carceris nocte squallorem ac situm; quicquid denique uspiam se nostris ingerit oculis. De Poëtis est illud Hermogenis: Ἡ ποίησις, inquit*, μίμησις ἁπάντων ἐστι· ὁ δὲ μετὰ τῆς περὶ λέξιν κατασκευῆς ἄριστα μιμούμενος καὶ ῥήτορας δημηγοροῦντας, καὶ κιθαρῳδοὺς πανηγυρίζοντας, ὥσπερ τὸν Φήμιον καὶ Δημόδοκον, καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα τε, καὶ πάντα πράγματα, οὗτος ἄριστός ἐστι ποιητής: *Poësis est imitatio omnium: qui vero eloquutionis constitutione eximia refert oratores ad populum orationem habentes, & citharœdos in cœtu Græcorum canentes, Phemium puta & Demodocum, item qui optime effingit alias personas, & omnia negotia, optimus est ille poëta.* Plastes quoque teste Flacco lib. II, epist. 2:

* Περὶ τῶν ἰδεῶν, lib. II, cap. 10, quod est περὶ τοῦ πολιτικοῦ λόγου.

- - - *Argillâ quidvis imitabitur udâ.*

Ὅστις μὴ ἀσπάζεται τὴν ζωγραφίαν, inquit Philostratus in procemio Iconum, ἀδικεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀδικεῖ δὲ καὶ σοφίαν, ὁπόση ἐς ποιητὰς ἥκει· φορὰ γὰρ ἴση ἀμφοῖν ἐς τὰ τῶν ἡρώων εἴδη καὶ ἔργα: *Quicunque Picturam minime amplectitur, non modo veritatem, verum & eam, quæ ad Poetas pertinet, injuriâ afficit sapientiam. Eadem enim est utrisque ad heroum quàm species, tam gesta, intentio.* Dio quoque Chrysost. Orat. XII, quæ est de cognitione Dei, *Pictores*, inquit, *& Statuarii non omnino, in formis Deorum effingendis, à Poëtis discesserunt: tum, ne viderentur transgressores, & ob hoc pœnis obnoxii essent: tum etiam, quòd se à Poëtis præoccupatos cernerent, eorumque simulachra fingendi modum, ut antiquiorem, obtinere. Quare noluerunt vulgo hominibus videri mendaces, & injucundi nova promendo. Ut plurimum igitur, Poëtarum vestigiis insistentes, & cum iis consentientes, finxerunt: quædam vero de suo quoque introduxerunt, æmuli & sectatores ejusdem artis facti cum Poëtis: ut quod illi per auditum exhibuerunt palam, id ipsi per visum, enarraturi divina pluribus pauperioribusque spectatoribus.* Quamobrem etiam non inelеganter Simonides dixit, *Picturam esse Poësin tacentem; Poësin vero Picturam loquentem. Quas enim res, ac si coram agerentur, Pictores repræsentant, eæ oratione ut præteritæ enarrantur atque conscribuntur. Quumque Pictores idem coloribus & figuris exprimant, quod Scriptores verbis & vocibus, differunt tantum inter se materiâ & modo imitationis. Utrisque autem idem propositus est finis: & is habetur Historicorum optimus, qui narrationem personis & figuris animum moventibus, haud aliter ac Picturam conformat*, Plutarch. Bellone an pace clariores fuerint Athenienses.

Arctissimam hanc Scriptorum Pictorumque affinitatem evincit antiqua ratio Ægyptiorum, pingentium sculpentiumve quidquid feræ posteritatis memoriæ commendatum volebant; cujus picturatæ scriptionis plurima passim vestigia, etiamnum in antiquis obeliscis, *effigiatis scriptilibus elementis*†, videre est. Græcorum quoque τὸ γράφειν eandem ob causam scribentium pingentiumque facultatem designat. Latini denique, quemadmodum passim rem aliquam coloribus orationis ad vivum *depictam* esse dicunt. Plautus Pœnulo, Act. V, Scen. *Ain' tu dixe*, &c.

† *Ut loquitur Ammianus Marcellin. lib.* XVII.

Formam quidem hercle verbis depinxti mihi.

Ita vicissim *scribere* frequenter iis nihil est aliud quàm pingere. Idem Plautus Asinariâ, Act. II, Sc. *Ut demonstratæ*, &c.

Non potuit pictor rectius describere ejus formam.

Statius I Sylvarum, in Equo Domitiani‡,

- - - *Apelleæ cuperent te scribere ceræ.*

‡ *Vers.* 102.

Et

* Verſ. 9. Et mox in Tiburtino Manlii Vopiſci*,

Viſa manu tenerâ tectum ſcripſiſſe Voluptas.

† Verſ. 94. Rurſus III Sylv. in Hercule Surrentino†,

Tot virides lucos, tot ſaxa imitantia vultus,
Æraque, tot ſcripto viventes limine ceras.

‡ Verſ. 270. VIII denique Thebaïd.‡,

- - - Solus ſtat puppe magiſter
Pervigil, inſcriptaque Deus qui navigat alno.

Pari quoque ratione *exſcribere imagines* legas apud Plin. Jun. IV, 28. *Deſcribere tabulas* eſt apud Quintil. X, 2. *Tranſcribere* dixit Plinius lib. XXV nat. Hiſt. cap. 2; *Herbarum pictura*, inquit, *multum degenerat tranſcribentium ſorte varia.* Quemadmodum autem probatis Autoribus *ſcribere* eſt *pingere*, ita pari prorſus ratione Virgil. lib. VI

¶ Verſ. 34. Æneid. ¶ *perlegere oculis* picturam dixit. Ad quem locum Servius, *Perlegerent, perſpectarent, ſcilicet picturam. Non incongrue dictum legerent; nam* γράψαι *ſcribere ſignificat, & pingere. Hoc eſt quod ait Horatius in Arte poëtica, Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, ſi Græco fonte cadant parcè detorta. - - -*

III. Utraque grato jucundoque introitu mentibus hominum illabitur, ac blandæ admirationis lenocinio ſufficienter inſtructa, fictis rerum imaginibus haud aliter ac veris animos noſtros capit, & quaſi ſtupore quodam defixos tenet. Non eſt profecto in pictis tabulis ſubſtantia & corpus, ſed ſimulachrum & nuda ſimilitudo ſine re, mendacium ſplendidum, & inanis verorum corporum imitatio integumentis colorum involuta. *Sic iſta ſine noxa decipiunt, quomodo præſtigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipſa delectat*, Seneca epiſt. XLV. Vide Platon. X de Republica. Quod ad Poëtas attinet, Comicis certe ac Tragicis proxima eſt cum Pictoribus cognatio. *Quid eſt enim Comœdia aliud*, ut loquitur Commentator vetus in Horatium de Arte, *quàm imago vitæ humanæ?* Cicero quoque de diverſiſſimis Comicorum adoleſcentium inſtitutis agens;

‡ Pro S. Roſcio Amerino. *Etenim*, inquit‡, *hæc conficta arbitror à Poëtis eſſe, ut effictos noſtros mores in alienis perſonis, expreſſamque imaginem noſtræ vitæ quotidianæ videremus.* Id ipſum etiam de Tragœdia pari jure dixeris; quandoquidem ex ſententia Etymologici, Τραγῳδία ἐστὶ βίων τε καὶ λόγων ἡρωϊκῶν μίμησις: *Tragœdia eſt vitarum heroïcarum ſermonumque heroïcorum imitatio.* Appoſite itaque Gorgias apud Plutarchum de Poëtis audiendis, Γοργίας τὴν τραγῳδίαν εἶπεν ἀπάτην, ἣν ὅ, τε ἀπατήσας, δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος· καὶ ὁ ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος: *Gorgias Tragœdiam fraudem eſſe dicebat, in qua qui decipit juſtior eſt eo qui non decipit, & deceptus ſapientior eo qui non decipitur.* De blandis Picturarum illecebris oculos animoſque ſpectatorum gratâ fraude fallentibus eſt hoc Epigramma Anthologiæ lib. IV, cap. 6:

Μικροῦ κατέσχον τὸν βότρυν τοῖς δακτύλοις,
Ὑπεραπατηθεὶς τῇ θέᾳ τῶν χρωμάτων.

Cl. Hugo Grotius transfert:

Vix eſt ab uvis his ut abſtineam manum,
Ita me colorum forma deceptum trahit.

Et illud ejuſdem libri cap. 9:

Κηφεὺς Ἀνδρομέδην ἢ ζωγράφος ἄνθετο πέτραις;
Καὶ γὰρ ἀπ' ὀφθαλμῶν ἡ κρίσις ἀμφίβολος.
Κῆτος ἢ σπιλάδεσσιν ἐπὶ γναμπτῇσι χαράχθη,
Ἢ ἀπὸ Νηρῆος γείτονος ἐξανέδυ;
Ἔγνων ταῦτα· σοφός τις ἀνὴρ κάμε· δεινὸς ἀληθῶς
Τεύξατο καὶ βλεφάρων καὶ πραπίδων ἀπάτην.

Cl. Hugo Grotius tranſtulit:

Cepheus Andromeden, an pictor rupe ligavit?
Namque oculus non quit cernere, credat utrum.
Picta ſuper ſcopulos oſtenditur horrida Piſtrix,
An de vicino tollitur illa mari?
Agnoſco vix ſigna manus. O magnus in arte,
Lumina qui potuit fallere, quique animos!

Ovid. VI Metamorph.

Mœonis eluſam deſignat imagine tauri
Europam; verum taurum, freta vera putares.

Ipsa videbatur terras spectare relictas,
Et comites clamare suas, tactumque vereri
Assilientis aquæ, timidasque recondere plantas.

Bonas itaque Picturas nihil aliud esse dixeris, quàm ludibria quædam oculorum pro veris credita. Quamobrem etiam recte Philostratus junior in prooemio Iconum, Ἡδεῖα δὲ καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἀπάτη, καὶ οὐδὲν ὄνειδος φέρουσα· τὸ γὰρ τοῖς οὐκ οὖσιν ὡς οὖσι προσεστάναι, καὶ ἄγεσθαι ὑπ᾽ αὐτῶν ὡς εἶναι νομίζειν, ἀφ᾽ οὗ βλάβος οὐδὲν, πῶς οὐ ψυχαγωγῆσαι ἱκανὸν, καὶ αἰτίας ἐκτός: *Jucunda hac in re deceptio est, neque ullum ferens probrum. Enimvero iis quæ non sunt, perinde ac si essent, inhærere, atque ab iis ita duci, ut (sine damno tamen) existimentur esse, qui non ad animos demulcendos sit idoneum & ab omni crimine liberum?* Cur autem falsa rerum similitudine decepti gaudeamus, ex Laërtii lib. II in Aristippo discimus, οἱ Κυρηναϊκοὶ λέγουσι μηδὲ κατὰ ψιλὴν τὴν ὅρασιν, ἢ τὴν ἀκοὴν, γίνεσθαι ἡδονάς. τῶν γοῦν μιμουμένων θρήνους ἡδέως ἀκούομεν, τῶν δὲ κατὰ ἀλήθειαν, ἀηδῶς: *Cyrenenses dicunt, ne nudo quidem vel visu vel auditu gigni voluptates. Itaque eos qui lamentationes imitantur, libenter; qui autem vere lamentantur, hos sine voluptate audimus.* Consulatur insuper Plutarchus Sympos. Problem. V, I. Locus est perquam elegans & lectu dignissimus. Neque enim Anacharsin Scytham hac in parte omnes sequuntur, qui solus non risit, accitis in convivium scurris ad risum cuivis movendum exercitatissimis; postea vero, adducta simia, effusissime risisse fertur, risusque inexspectati hanc reddidisse rationem; quod animal istud natura sit ridiculum, homo autem cura & studio: *Athenæus circa initium lib.* XIV *Deipnosoph.* Notandum interim in simia, quam Strabo* nuncupat animal ἀνθρωπινώτατον, quod nulla unquam pupa, nullave alia similitudine ex argilla vel cera decipi se patiatur; τοὺς πιθήκους οἱ τούτων τροφεῖς καὶ μελεδωνοὶ τεθαυμάκασιν, inquit Clemens Alexandrinus †, ὅτι τῶν κηρίνων ἢ πηλίνων ὁμοιωμάτων καὶ κοροκοσμίων ἀπατῶσι τούτους οὐδέν: *Simiarum altores & curatores mirari solent nullis eas cereis figulinisque imaginibus pupisve decipi.* Quid Ptolomæo Philopatori responderit Sphærus Bosphoranus, cum Rex decepisset eum cereis malis Punicis, vide apud Laërtium lib. VII in Sphæro; & apud Athenæum lib. VIII Deipnos. cap. 13.

* Lib. XV Geograph.

† In Protrept.

IV. Utraque grata & non improvisa fraude intellectum nostrum quasi fallens, movet animos, & affectibus nostris quam visum est legem dicit. Horat. ‡

‡ Lib. II, epist. I.

Ille per extentum funem mihi posse videtur
Ire poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, vanis terroribus implet,
Ut magus: & modo me Thebis, modo ponat Athenis.

Sanctus Basilius homilia XX, quæ est in XL martyres: Πολέμων ἀνδραγαθήματα καὶ λογογράφοι πολλάκις, καὶ ζωγράφοι διασημαίνουσιν· οἱ μὲν τῷ λόγῳ διακοσμοῦντες, οἱ δὲ τοῖς πίναξιν ἐγχαράττοντες· καὶ πολλοὺς ἐπήγειραν πρὸς ἀνδρείαν ἑκάτεροι. *Res in bello fortiter gestas tum eloquentes homines sæpenumero, tum Pictores exprimunt; illi sermone ornantes, hi tabulis delineantes: & utrique multos ad fortitudinem excitant.* Validius tamen id præstat Pictura, utpote aptior ad ciendos animorum motus, atque ad sensum vulgi ipsa eloquentia accommodatior: cujus rei rationem reddit Horat. in Arte:

Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quàm quæ sunt oculis commissa fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator - - -

Lucretius libro VI, versu 164,

- - - Semper ad auris
Tardius adveniunt, quam visum, quæ moveant res.

Nazarius quoque in Panegyr. *Languidiùs ad animum accedunt quæ aurium via manant, quàm quæ oculis hauriuntur.* Ὦτα τυγχάνει ἀνθρώποισιν ἐόντα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν: *Aures hominum minus fidei merentur, quàm oculi,* Herodot. lib. I, cap. 8. Ὀφθαλμοὶ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες: *Oculi sunt accuratiores testes auribus,* Polyb. lib. XII. Ὤτων πιστότεροι ὀφθαλμοί, *Oculi sunt magis fidi quàm aures,* Apostolius Centur. XXI, Parœm. 27. Non malè itaque Quintil. XI, 3, *Pictura tacens opus & habitus semper ejusdem, sic in intimos penetrat affectus, ut ipsam vim dicendi nonnunquam superare videatur.* Senserunt hoc olim naufragi: etenim eos prætulisse suos casus in tabula pictos, ad eliciendam hominum misericordiam, notius est quàm ut referri debeat. Causas quoque actori frequenter solebant exhibere *depictam tabulam in imaginem rei, cujus atrocitate judex erat commovendus,* Quint. VI, I. Non obscurum prisci moris vestigium in gravissimis ejusdem autoris verbis deprehendas, *Neque est quòd mirari, dives, aut indignari velis,* inquit ¶, *in comitiis plus sæpe pauperes posse. Non omnia possunt opes vestræ; ne-*

¶ Declam. CCLII.

que

que in omnibus, quæ humanam continent vitam, domina pecunia est. Latius possidebitis, & numerosiores familias vestras ignorabitis; magnam partem civitatis occupabunt domus vestræ; ingens pondus auri perstringet oculos. Sed hæc intra privatum valent: cùm in publicum veneris & in campum, spectabitur innocentiæ fides. Forsitan gratiæ quoque non parum nobis affert ipsa tenuitas; ubi tabellam pauperes ferunt, tum subit tacita quemque cogitatio superbiæ vestræ. Mihi certe maxime libet in hisce Quintiliani verbis potius agnoscere pictam illam tabellam, quam pauperes causam dicturi deferebant in comitia, quàm aliam aliquam suffragiorum tabellam. Mire prorsus exclamat Latinus Pacatus, postquam exitium nefarii istius Maximi plenissime descripsit, Poëtas tamen Pictoresque omnes advocat: *Huc, huc,* inquit*, *totas pii vates doctarum noctium conferte curas: vos quoque artifices, vulgata illa veterum fabularum argumenta despicite; hæc potius, hæc gesta sollertes manus ducant; his fora, his templa decorentur; hæc ebore reddantur, hæc marmore, hæc in coloribus vivant, hæc in ære moveantur, hæc gemmis augeant pretium. Pertinet ad securitatem omnium sæculorum, quondam id factum videri: ut, si quis unquam nefaria vota conceperit, monumentis nostrorum temporum recensitis, per oculos hauriat innocentiam.* Recte sane Pacatus, *per oculos* hauriat innocentiam, usque adeo verum est illud Senecæ lib. II de Ira, cap. 2, *Movet mentes & atrox pictura, & justissimorum suppliciorum tristis eventus.* Alexander certe magnus Ephesi Palamedem per dolum occisum in tabula spectans, manifesto turbati animi indicio trepidare proditus est, quod ei per fraudem interempto perquam similis esset Aristonicus, (ὁ σφαιριστὴς Ἀλεξάνδρου,) Photius ex Ptolemæi Hephæstionis novæ ad variam eruditionem Historiæ lib. I. Vide quæ de hoc Aristonico habet Catalogus Artificum in *Timanthes.* Meminit quoque hujus historiæ Tzetzes, Chiliad. VIII, hist. 198, addens ex Æschrionis Mitylenæi Ephemeridibus, hanc occisi Palamedis tabulam opus fuisse Timanthis. Greg. Nyssenus in oratione de Deitate Filii & Spiritûs Sancti, post prolixam satis ac prorsus patheticam immolationis Isaaci descriptionem, etiam hoc addere non dubitavit, Εἶδον πολλάκις ἐπὶ γραφῆς εἰκόνα τοῦ πάθους, καὶ οὐκ ἀδακρυτὶ τὴν θέαν παρῆλθον, ἐναργῶς τῆς τέχνης ὑπ᾽ ὄψιν ἀγούσης τὴν ἱστορίαν: *Sæpenumero miserabilis hujus rei imaginem in pictura vidi, neque absque lachrymis spectaculum præterii, adeo perspicue atque evidenter ars pingendi oculis rem gestam subjecit.* Valerius Maximus lib. V, cap. 4, exemplo ext. I, ubi agit de tabula repræsentante pietatem Perûs, quæ patrem suum Cimona, jam ultimæ senectutis, & custodiæ carceris traditum, pectori suo admotum aluit: *Hærent ac stupent,* inquit Valerius, *hominum oculi, cùm hujus facti pictam imaginem vident, casusque antiqui conditionem, præsentis spectaculi admiratione renovant: in illis mutis membrorum lineamentis viva ac spirantia corpora intueri credentes.* Porciæ constantiam fregit pictura Andromachæ. Vide *Plutarch. in Bruto.* Præsentissimam tamen Artis hujus potentiam perspicias ex ea Polemonis tabula, quam refert Nazianzenus Carm. Jambico XVIII, quod est de Virtute. De Polemonis in melius mutatione vide Laërt. lib. IV in Polemone; Lucianum Bis accusato; Horat. lib. II, Satyra 3; Valer. Maximum lib. VI, cap. 9, exemplo ext. I; *Perditæ luxuriæ Athenis adolescens Polemo,* inquit Valerius, *neque illecebris tantummodo, sed etiam ipsa infamia gaudens; quum è convivio, non post occasum Solis, sed post ortum surrexisset, domumque repetens Xenocratis philosophi patentem januam vidisset; vino gravis, unguentis delibutus, sertis capite redimito, pellucida veste amictus, refertam turba doctorum hominum scholam ejus intravit. Nec contentus tam deformi introitu, consedit etiam, ut clarissimum eloquium & prudentissima præcepta temulentiæ lasciviis eluderet. Orta deinde, ut par erat, omnium indignatione, Xenocrates vultum in eodem habitu continuit, omissisque de quibus disserebat, de modestia ac temperantia loqui cœpit. Cujus gravitate sermonis resipiscere coactus Polemo, primùm coronam capite detractam projecit; paulo post brachium intra pallium reduxit; procedente tempore oris convivalis hilaritatem deposuit; ad ultimum totam luxuriam exuit; uniusque orationis saluberrima medicina sanatus, ex infami ganeone, maximus Philosophus evasit. Peregrinatus est hujus animus in nequitia, non habitavit.* Multum quidem esset, quod dicit Valerius, eum deposuisse *oris convivalis hilaritatem,* nisi ex Nazianzeni verbis disceremus, tantam ad seria magis sobriaque verso fuisse vultus gravitatem, ut scortillum projectissimæ libidinis, fortuito picti Polemonis conspectu verecundia tactum, resipuerit. Sed ipsum nunc audiamus Nazianzenum tantæ rei miraculum fusius tradentem:

* *Panegyr. Theod. Aug. dicto.*

Tale picturarum genus recte dixeris φιλοσοφίαν ἐκ παραδειγμάτων, *Philosophiam salubrium exemplorum intuitu spectantium oculos conformantem.*

Athenis comessabundi juvenes ante meridiem conventus quoque sapientium doctrinæ frequentabant, Plinius lib. XXI, cap. 3.

Οὐδ᾽ ὁ Πολέμων ἔμοιγε σιγηθήσεται.
Καὶ γὰρ τὸ θαῦμα τῶν ἄγαν λαλουμένων·
Ἦν μὲν τὸ πρόσθεν οὗτος οὐκ ἐν σώφροσι,
Καὶ σφόδρα γ᾽ αἰσχρὸς ἡδονῶν ὑπηρέτης·
Ἐπεὶ δ᾽ ἔρωτι τοῦ καλοῦ κατεσχέθη

Σύμβουλον

Σύμβουλον εὑρὼν, οὐκ ἔχω δ' εἰπεῖν τινα,
Εἴτ' οὖν σοφόν τιν', εἴθ' ἑαυτὸν, ἀθρόως
Τοσοῦτον ὤφθη τῶν παθῶν ἀνώτερος,
Ὡς θ' ἕν τι θήσω τῶν ἐκείνου θαυμάτων.
Ἑταίραν εἰσεκάλει τις ἀκρατὴς νέος,
Ἡ δ' ὡς πυλῶνος ἦλθε φασὶ πλησίον,
Τῆς δ' ἦν προκύπτων Πολέμων ἐν εἰκόνι,
Ταύτην ἰδοῦσα· καὶ γὰρ ἦν σεβασμία·
Ἀπῆλθεν εὐθὺς, καὶ θέας ἡττημένη,
Ὡς ζῶντ' ἐπαισχυνθεῖσα τὸν γεγραμμένον.

Polemo nec ipse dignus est silentio.
Sermone celebre namque est omnium hoc quoque.
Erat impudicus moribus primo admodum,
Libidinumque servus: at postquam est boni
Amore captus, (nescio an sui ipsius
Suasu sit usus, an sophi cujuspiam)
Statim suarum sic faces libidinum
Extinxit omnes, istud ex miraculis
Ut ejus unum prosequi haud verbis graver.
Scortum vocarat quispiam juvenis salax.
Ut ergo meretrix atrium tetigit domus,
Polemona pictum prominentem conspicans,
(Ore venerando namque erat, perquam & gravi)
Superata solo rettulit visu pedem,
Pictum perinde verita, luce ut præditum.

Michaële Theophili filio una cum matre Theodora Orientis imperium administrante, dira quædam feralis pestilentiæ lues internecino morbi genere universam Bulgariam depopulabatur: omnibus itaque remediis nequicquam tentatis, sævoque contagio latius indies grassante atque in ipsos medentes erumpente, ars quoque ipsa malo huic coacta est cedere. Princeps interim Bulgarorum Bogoris tanto insuperabilium calamitatum turbine attonitus, non jam amplius patrios Deos ac surda Numina, sed Christianorum Deum invocat, popularibusque suis ut idem quàm demississime subjectissimeque faciant suadet. Quod ubi sine ulla tergiversatione fecerunt, Christum statim sensere propitium. Bulgarica itaque re, ob recentem cœlestis gratiæ memoriam, à Paganismo ad Christianismum nonnihil inclinata, accessit & aliud, quod Bulgarorum principem à salutaris fidei doctrina minus jam abhorrentem ad serium veræ pietatis studium porro exacuit. Etenim Princeps iste pleraque tempora in venando agere solitus, in otio quoque atque intra privatos parietes qualicunque voluptatis hujus spectaculo gaudebat. Proinde exstructo nobili prætorio Methodium monachum, patria Romanum, pingendique non rudem, evocat ad se, datque ei in mandatis ut patentissima regiæ substructionis triclinia visenda notabilium rerum Pictura perornaret. Divina tamen providentia totam rem gubernante, nullum Pictori præfinivit argumentum Princeps, sed liberam ei cujusvis materiæ electionem permisit; modo talis esset Pictura, quæ multiplici atque inexspectata formidabilium rerum specie spectatores, excussa omni constantia, in terrore detineret. Methodius depinxit secundum Salvatoris nostri adventum, quum post peractas mortalis ævi atque orbium vices exuvias suas tandem recepturæ sunt animæ; hæ, in pœnam horrendam; illæ, in præmium beatissimum; utræque tamen in perpetuum & porro vivaces. Bogoris visa Pictura edoctus quid sibi vellent ineffabilia piorum ab una parte inter Cœlicolarum choros gaudia, & inenarrabiles impiorum ab altera parte inter dira Orcicolarum examina pœnæ, hyeme Gallica frigidior adstitit, neque ullum potuit verbum emittere, fulminatus atque in mortem jam pene demersus cogitatione imaginis usque adeo efficacis; donec tandem ejurata gentilium superstitione, se suamque gentem Christo per mysticam lustralis aquæ tincturam mancipavit, *Cedrenus pagina 540 editionis Regiæ.*

Plurima non absimilium effectuum exempla referre possem, nisi urgerer magno exemplo Picturæ vincentis iram, odium prosternentis, & incitatam violentissimi bellatoris ferociam frangentis. Rege Demetrio, cui ab expugnandarum urbium sollertia cognomentum Poliorcetes inditum, obsidente atque oppugnante Rhodum, Protogenes in suburbano hortulo suo pingebat Ialysum, & constanter adeo inter arma & horrendum ruentium murorum fragorem inhærebat operi, ut ferocissimus hostis, fidentis animi miraculo motus, ultro ad Pictorem, relictis victoriæ suæ votis, commeaverit, pingentemque avidissime spectaverit. Ergo Artis dulcedo etiam in efferata pertinacibus inimicitiis pectora penetrat, torvosque ac truces hostium oculos ad se trahit, ac victoriæ insolentissi-

mos

mos spiritus admiratione sui flectit: neque illi difficile atque arduum est, inter arma contraria, inter districtos cominus enses, placidam tutamque stationem à truculentissimo bellatorum exorare.

V. Utraque effectus suos in claris viris recognoscit, æternitatem largiens omnibus, quorum imagines posteris tradere dignatur, atque ipsos Deos (si vatibus non est deroganda fides) cœlo adscribens. De Poësi recte Synesius ep. 49, Ποιητικῇ ἔδωκεν ὁ Θεὸς ἀποταμιεύειν τὴν εὔκλειαν: *Deus poëticæ facultati tribuit gloriæ dispensationem.* Ovidius IV de Ponto, Eleg. 8:

Carmine fit vivax virtus: expersque sepulchri,
Notitiam seræ posteritatis habet.
Dii quoque carminibus (si fas est dicere) fiunt,
Tantaque majestas ore canentis eget.

Idem Amorum lib. I, Eleg. 10:

Scindentur vestes, gemmæ frangentur & aurum,
Carmina quam dederint, fama perennis erit.

De Pictura id ipsum quoque testatur Cicero lib. V ad Famil. epist. 12; *Illi artifices corporis simulacra ignotis nota faciebant.* Plin. XXXIV, 8, *Mirum in hac arte est, quod nobiles viros nobiliores facit.* Latinus Pacatus Panegyr. *Artificibus secunda sors* (à vatibus) *cessit, dare famam rebus.* Ovid. III de Arte*,

*Vers. 401.

Si Venerem Cous nunquam pinxisset Apelles,
Mersa sub æquoreis illa lateret aquis.

Augustus Cæsar in Curia tabulam Philocharis impressit parieti. Ejus tabulæ admiratio est, puberem filium seni patri similem esse salva ætatis differentia; *Immensa, vel unam si quis tantum hanc tabulam spectet, potentia artis: cum propter Philocharem, ignobilissimos alioquin, Glaucionem filiumque ejus Aristippum Senatus populusque Romanus tot sæculis spectet*, Plin. XXXV, 4.

IV. Utraque viribus phantasiæ subnixa, manifesta præbet indicia virtutis aliquid sibi in consuetudine novanda licentiæ sumentis. Constat sane hunc esse Poëseos genium, ut ad aurium voluptatem exerret plerumque extra verum; eo quidem licentius, quòd, cum sciat sibi non credi, quicquid fingit, innocentis potius ludi, quàm inverecundi mendacii rem putat. Ποιητικῆς ἀκρατὴς ἡ ἐλευθερία, καὶ νόμος εἷς, τὸ δόξαν τῷ ποιητῇ· ἔνθεος γὰρ καὶ κάτοχος ἐκ Μουσῶν, κἂν ἵππων ὑποπτέρων ἅρμα ζεύξασθαι θέλῃ, κἂν ἐφ᾽ ὕδατος ἄλλους ἢ ἐπ᾽ ἀνθερίκων ἄκρων θευσομένους ἀναβιβάσηται, φθόνος οὐδείς· οὐδ᾽, ὁπόταν ὁ Ζεὺς αὐτῶν ἀπὸ μιᾶς σειρᾶς ἀνασπάσας αἰωρῇ ὁμοῦ γῆν καὶ θάλατταν, δεδίασι, μὴ ἀπορραγείσης ἐκείνης, συντριβῇ τὰ πάντα κατενεχθέντα· ἀλλὰ κἂν Ἀγαμέμνονα ἐπαινέσαι θέλωσιν, οὐδεὶς ὁ κωλύσων, Διῒ μὲν αὐτὸν ὅμοιον εἶναι τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ ὄμματα, τὸ στέρνον δὲ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ τῷ Ποσειδῶνι, τὴν δὲ ζώνην τῷ Ἄρει· καὶ ὅλως, σύνθετον ἐκ πάντων θεῶν γενέσθαι δεῖ τὸν Ἀτρέως καὶ Ἀερόπης· οὐ γὰρ ἱκανὸς ὁ Ζεύς, οὐδ᾽ ὁ Ποσειδῶν, οὐδ᾽ Ἄρης, μόνος ἕκαστος ἀναπληρῶσαι τὸ κάλλος αὐτοῦ: *Poëtices intemperans est libertas unaque lex, quod poëtæ visum fuerit. Etenim fanaticus est, & à Musis afflatus: & sive equos alatos currui jungere voluerit, sive super aquam alios, aut super summas aristas cursuros conscendere faciat, nemo vetat. Neque cum Jupiter ipsorum una catena suspensam simul terram pontumque attraxerit, metuunt ne dirupta illa conterantur præcipitata omnia. Quin etiam si Agamemnonem laudare velint, nemo prohibet quo minus capite & oculis Jovem, pectore vero fratrem ejus Neptunum, balteo Martem referat; ac si omnino illum Atrei & Aëropes filium ex omnibus Diis quiddam compositum esse oporteret. Neque enim sufficit Jupiter, neque Neptunus, neque Mars, ut pulchritudinem ipsius singuli compleant*, Lucianus de Conscrib. historia. Σκοποῦντι δέ, inquit Philostratus junior in procemio Iconum, καὶ ξυγγένειάν τινα πρὸς ποιητικὴν ἔχειν ἡ τέχνη εὑρίσκεται, καὶ κοινή τις ἀμφοῖν εἶναι φαντασία. Θεῶν τε γὰρ παρουσίαν οἱ ποιηταὶ ἐς τὴν ἑαυτῶν σκηνὴν ἐσάγονται, καὶ πάντα ὅσα ὄγκου, καὶ σεμνότητος, καὶ ψυχαγωγίας ἔχεται· γραφή τε ὁμοίως, ἃ λέγειν οἱ ποιηταὶ ἔχουσι, ταῦτ᾽ ἐν τῷ γράμματι σημαίνουσα: *Consideranti vero etiam cognationem quandam cum poësi ars hæc habere deprehenditur, & communis aliqua phantasia utrique videtur inesse. Deorum enim præsentiam in scenam suam introducunt poëtæ, & quæcunque pompam, gravitatem, oblectationemque habent adjunctam. Pictura pari quoque modo, quæcunque memorare queunt poëtæ, in tabula designat.* Vide quoque Aurel. Prudentium lib. II contra Symmachum. Atque hoc est præcipuum illud, cujus gratia totam hanc Poësios & Picturæ comparationem instituendam putavimus. Poëta certe phantasiæ viribus, veluti enthusiasmo ac vaticino quodam furore correptus, lætas interdum Nympharum choreas & protervam Satyrorum nequitiam, arma quandoque & effrænatos cum curribus suis equos, facies quoque Deorum

&

& miscentes prælia Furias attonitus adspicit: atque in hoc motæ semel mentis calore, non sustinens velut clausis thesauris diutius incubare, majore quadam vi gravidæ mentis concitatus & instinctus, per ambages, Deorumque ministeria, & fabulosum sententiarum tormentum, præcipitat liberum spiritum. Πᾶς ποιητὴς ψυχαγωγίας μᾶλλον ἢ ἀληθείας ἐστὶ στοχαστής: *Poëta quilibet non tam veritati studet, quàm ut legentium animos quadam fabularum amœnitate deliniat*, Agatharcides apud Photium. *Poëtis aures oblectare propositum est*, inquit Seneca lib. 1 de Benef. cap. 4, *& dulcem fabulam nectere.* Plautus Pseudolo Act. 1, Scena *Postquam illic*, &c.

Sed quasi poëta tabulas cùm cepit sibi,
Quærit quod nusquam est gentium, invenit tamen,
Facit illud verisimile, quod mendacium est.

Αἱ ποιητικαὶ φαντασίαι, ὥς τις εἶπεν, διὰ τὴν ἐνάργειαν ἐγρηγορότων ἐνύπνιά εἰσιν: *Poëticæ phantasiæ, ut quispiam dixit, ob evidentiam suam, somnia sunt vigilantium*, Plutarch. in Erotico. Ovidius certe, ut unum uberrimi Poëtæ exemplum pro omnibus sit, cum describit improvidum juvenem Solis equis per æthera hac illac raptatum; an non videtur tibi unà cum ipso Phaëthonte præsens quasi conscendisse currum, & volucrium equorum indomito ardore abreptus in medio quoque discrimine versatus esse? Nunquam enim vel minimam tam multiplicis confusionis umbram imaginando assequi potuisset, nisi temerarium aurigam ab ipsis carceribus animo prosecutus, & ancipiti periculo veluti immixtus, in tanto tamen turbine singula exitiabilis ausi momenta, ut deprehenderat oculis, enotâsset. Equos videt pulsu pedum repagula carcerum lacessentes, & ante ipsum cursum, dum se prætentant, atque iræ suæ proludunt, mille perdentes vestigia; adolescentem interim, conscenso jam curru serio triumphantem, admissi semel equi, onus non suum agnoscentes, & imparis aurigæ imperium detrectantes, qua visum est, tanquam nullo fræna tenente, agunt feruntque. Non opus est hîc per singula ire, cùm totam rem satis libero egressu ipse Poëta memoraverit. Etiam Pictor pari modo omnia hæc, atque his majora quoque, coram quasi contuetur; non aliud interim fœtæ mentis levamentum inveniens, quàm ut profundæ imaginationis obvia sibi lineamenta propero partu in tabulam egerat atque transfundat. Liquet ergo quod is tantum Artifex, qui res de quibus acturus est, quasi præsentes contuetur, efficax esse possit, & naturæ rerum, quas sibi proponit, haud dissimilis: Ἐνεργὴς καὶ τοῖς ὑποκειμένοις ὅμοιος; *Efficax & subjectis similis*, ut loquitur Philostratus lib. 1 de vitis Sophistarum, in Dione Prusæo. Quod maxime locum habet in affectibus; *Qui cùm sint alii veri, alii ficti & imitati: veri, naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantium; sed carent arte; ideoque sunt disciplinæ traditione formandi. Contra, qui effinguntur imitatione, artem habent; sed hi carent natura; ideoque in his primum est, bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam veris moveri*, Quint. XI, 3. Affectus ergo quacunque ratione ex vero ducat Artifex; atque omnia potius tentet, quàm ut concitæ mentis imaginem affectatæ imitationis frigore corrumpi patiatur. *Histrio in terra Græcia fuit fama celebris*, inquit A. Gellius noct. Attic. VII, 5, *qui gestus & vocis claritudine & venustate cæteris antistabat. Nomen fuisse ajunt Polum. Tragœdias poëtarum nobilium scite atque asseverate actitavit. Is Polus unice amatum filium morte amisit. Eum luctum cùm satis visus est eluxisse, rediit ad quæstum artis. In eo tempore Athenis Electram Sophoclis acturus, gestare urnam quasi cum Oresti ossibus debebat. Ita compositum fabulæ argumentum est, ut veluti fratris reliquias ferens Electra comploret commisereaturque interitum ejus, qui per vim extinctus existimabatur. Igitur Polus lugubri habitu Electræ indutus, ossa atque urnam è sepulchro tulit filii, & quasi Oresti amplexus, opplevit omnia, non simulachris neque imitamentis, sed luctu atque lamentis veris & spirantibus. Itaque cùm agi fabula videretur, dolor accitus est.* Hoc tantum curent hîc Artifices, ne plus quàm par est hac in parte sibi indulgeant. Πολλαχοῦ γὰρ ἐνθουσιᾶν ἑαυτοῖς δοκοῦντες, οὐ βακχεύουσιν, ἀλλὰ παίζουσι: *Frequenter enim cum videantur sibi divino correpti & incitati furore, non bacchantur, sed nugantur pueriliter* *. Præsertim cùm Poëticæ phantasiæ finis sit ἔκπληξις †, Pictoriæ vero ἐνάργεια ‡. Καὶ τὰ μὲν παρὰ τοῖς ποιηταῖς, ut loquitur idem Longinus ¶, μυθικωτέραν ἔχει τὴν ὑπερέκπτωσιν, καὶ πάντῃ τὸ πιστὸν ὑπεραίρουσαν· τῆς δ᾽ ἐν ζωγραφικῆς φαντασίας κάλλιστον ἀεὶ τὸ ἔμπρακτον καὶ τὸ ἐνάληθες: *Quæque apud Poëtas reperiuntur, fabulosiores continent, & modum omnem fidemque superantes casus. At vero in pictoria phantasia præstantissimum semper actionis possibilitas est, & insita veritas.* Quum itaque ex jam dictis perspicuum sit, phantasiam Poëtis atque Pictoribus magnificas imitandarum rerum species promptissime suppeditare: nemini quoque dubium est, quin utrisque fœcundissima hæc imaginum parens sedulo sit fovenda atque excitanda: præsertim cùm, *Quod est omnium difficillimum, necesse sit opifici imaginem in animo permanere eandem semper, frequenter etiam multis annis, donec absolverit opus*, Dio Chrysost. Orat.

* *Dionys. Longinus* περὶ ὕψους, §. 2.
† *Admiratio, vel consternatus attonitæ admirationis stupor.*
‡ *Evidentia, vel perspicuitas.*
¶ Περὶ ὕψους, §. 13.

Orat. XII, quæ eſt de Cognitione Dei. Excitabitur autem & roborabitur vis Phantaſiæ, ſi rebus magnis & obſervatu dignis non leviter tantum atque perfunctorie oculos animumque intendant, ſed mentes ſuas quotidiana inſpiciendarum formarum exercitatione vivis omnium rerum imaginibus uſque adeo alte imbuant, ut memores viſarum rerum ſpecies vel invitos ſequantur. Atque hinc etiam liquet, cur Dionyſ. Longinus † phantaſiæ finem faciat ἐνάργειαν, ſive evidentiam: cur itidem tantam tribuat Phantaſiæ potentiam, ut affirmare ibidem non vereatur, orationem ejus, qui vim hanc imaginativam uſu aſſiduo roboraverit, οὐ μόνον πείθειν τὸν ἀκροατὴν, ἀλλὰ καὶ δουλοῦσθαι: *Non allicere modo, ſed etiam ſubigere auditorem.* Etenim Artem phantaſiæ viribus adjutam facillime impetrare credas ipſa illa quæ extorquet: &, cùm tranſverſum vi ſua ſpectatorem ferat, tamen ille non rapi videatur, ſed ſequi. Vidimus nunc quem ſui uſum Phantaſia præbeat iis, qui ipſi tractant Artes omnia imitantes: reſtat ut porro demonſtremus etiam illis neceſſariam, qui inſignia præclariſſimarum Artium opera cum fructu & voluptate inſpicere ſatagunt.

† Περὶ ὕψους, §. 13.

CAPUT V.

§. 1. Quemadmodum compertiſſimum eſt animos variis negotiis implicatos non poſſe bona fide vacare amœniſſimarum Artium contemplationi, ita ſolito liberiores & magis vacuas ab interventoribus horas huic potiſſimum ſtudio debent, quotquot in hac ſuavitate humanitatis, qua prope jam delectantur omnes altioris ingenii homines, verſari perjucunde ſolent.

§. 2. Variarum præcipue rerum perfectiſſimæ formæ, diverſiſſimarumque inſuper actionum vivæ ſpecies aſſiduæ imaginationis vi mentibus eorum uſque adeo alte ſunt imprimendæ, ut non modo nunquam excidant, verum etiam præſto ſint, quotieſcunque res videbitur poſtulare ut delineatas depictasque variarum rerum formas cum earum præconcepta ſimilitudine contendamus.

§. 3. Qui non niſi poſt debitam juſtæ præparationis curam ad inſpicienda magnorum Artificum opera accedunt, ipſis quandoque Artificibus felicius de Arte ferunt ſententiam; ſiquidem verendum non eſt ut eos proprii operis amor & alienæ laudis obtrectatio tranſverſos agat.

§. 4. Non eſt interim cur quis indoctos ac rudes harum Artium penitus ab earum inſpectione putet excludendos; quum certum ſit eos ex bona Pictura non minorem percipere voluptatem quàm peritiores, licet æque commodam perceptæ voluptatis rationem reddere nequeant.

§. 5. Ut ut vero imperitiores frequenter admiratione quadam Artis afficiantur, ſoli tamen Artifices poſſunt eam acri exploratoque judicio percenſere. Artifices hic intellige, non eos tantum qui ex quotidiano harum Artium uſu quæſtum faciunt, verum etiam qui ad delicatiſſimarum Artium examen afferunt judicium longa præparatione ſubactum.

§. 6. Maxima quæque & in forenſibus miniſteriis plurimum exercitata ingenia frequenter ad voluptatis hujus tranquillitatem, tanquam ad faciliorem portum refugiunt. Diutina nempe moroſæ commentationis intentione ſatis ſuperque fatigati, non raro hanc argutæ delectabiliſque deſidiæ voluptatem amplexantur, reliquaſque diei partes conſumunt in ea recreatione quam ſibi ad arbitrium ſuum compararunt.

§. 7. Neque mirum cuiquam videri poterit multos magni animi doctiſſimique ingenii viros hoc præcipue ſtudii genus in oblectationibus habuiſſe, ſi modo cogitabit perſpicaciſſimi cujuſque oculos maxime trahi atque affici pulchritudine, inſignemque ipſius pulchritudinis majeſtatem potiſſimum elucere in Pictura emendatas corporum formas ad Imitationem deligente, ſuaſque dotes ad naturale formæ bonum adjiciente.

§. 8. Non eſt itaque quod quis magnos viros reprehendat, ſi quantum cæteris ad ſuas res obeundas, quantum ad feſtas ludorum ſolennitates celebrandas, quantum ad alias voluptates & ipſam animi corporiſque requiem conceditur temporis, quantum adhæc alii ſumtuum tribuunt intempeſtivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum ipſi ad ſigna, tabulas, plenumque Artis argentum ſollicite congerendum inſumant. Quandoquidem æquum eſt hæc opera æſtimari arbitratu eorum, qui ab hac ingenua animorum remiſſione non penitus abhorrere noſcuntur, eaque veris pretiis æſtimare didicerunt.

§. 9. Quemadmodum vero pauciores vellicant beatos illos, qui non nihil, quod Artibus hisce impendant, de ſuæ fortunæ fundatis præſertim atque optime conſtitutis opibus delibare ſolent; ita plures ſubaccuſandos putant eos, qui anguſtas res ſuas importuno pretioſiſſimarum rerum ſtudio magis adhuc accidunt. Cæterum cum innoxia harum Artium

tium voluptas & immensa earundem utilitas tenuioris eas lautiorisque sortis hominibus abunde commendet, neutros quoque ambitiose tristes ac tetrici nugatores à voluptatibus rei familiari nihil ablaturis, virtuti vero plurimum collaturis, debebant avocare.
§. 10. *Sed quoniam modestissimi quidem risu, petulantiores vero maledictis excipere solent nimium hunc delicatissimarum mentium ardorem; splendidæ quoque nobilitatis hominibus præcipue cavendum est ne ad laudem & decus nati, suscepti, institutique, summa amplissimi generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta insano harum Artium amore fœde maculent.*

Nemo unquam Artium imitandi miracula digna æstimatione pensavit, qui non alto pinguique otio perfruens, delicatum illud occupatissimæ contemplationis studium seductioris etiam loci secreto adjuverit. *Inter omnes convenit*, inquit Seneca de Brevit. vitæ, cap. 6, *nullam rem bene exerceri posse ab homine occupato: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit.* Notissimum adhæc est illud Ovidii lib. I Trist. Eleg. I, *Carmina secessum scribentis, & otia quærunt.* Addo, non tantum carmina scripturis, verum etiam poëmata cum cura atque attentione lecturis, & pictas tabulas statuasque cum judicio inspecturis (ut hoc quoque accedat ad illam, quæ superiori capite fuit, Poësios & Picturæ comparationem) secessu atque otio esse opus. *Nihil est curiosius otiosis*, Plin. junior lib. IX, epist. 32. *Frequentia & obambulatio hominum conturbat & infirmat imaginum notas: solitudo conservat integras simulachrorum figuras*, Cornificius lib. III Rhet. ad Herenn. Quamobrem etiam recte Plinius, agens de ea tranquillitate animi & securitate otii quæ debetur harum Artium considerationi, *Magni officiorum negotiorumque acervi*, inquit*, *abducunt omnes à contemplatione talium; quoniam otiosorum & in magno loci silentio apta admiratio talis est.* In promptu est ratio: Phantasiam enim, cujus in diligenti Artis inspectione præcipuæ partes sunt, vacuus animus & sola tacentiaque loca mirifice excitant atque alunt. Quumque perfectum accuratumque Picturarum admiratorem veras omnium rerum species animo concipere, conceptasque ad examinanda pulcherrimæ Artis experimenta advocare oporteat, manifestum etiam est neutrum horum sine virtute imaginativa effici posse; ac ne ipsam quidem imaginum conformationem, quotidianis negotiis & discurrentium tumultu interpellatam, bene procedere. Videas itaque cultores Artis minime vanos, si forte aliquando liberiores & magis vacuos ab interventoribus dies nacti sunt, nunquam non per otium adsuefacere animos absolutissimis quibusque rerum imaginibus colligendis atque in animum congerendis. Atque hoc est illud quod ait Apollonius apud Philostratum lib. II, cap. 10: Τοὺς ὁρῶντας τὰ τῆς γραφικῆς ἔργα, μιμητικῆς δεῖσθαι· οὐ γὰρ ἂν ἐπαινέσειε τις τὸν γεγραμμένον ἵππον ἢ ταῦρον, μὴ τὸ ζῶον ἐνθυμηθεὶς ᾧ εἴκασται: *Eos, qui pictoriæ artis opera inspiciunt, indigere imaginativa facultate Nemo enim recte laudaverit pictum equum, nisi qui animal illud animo concipiat, cujus similitudinem Pictura exprimit*; vide locum. Inspice quoque Platonem lib. II de Legibus Quamvis autem ratio hæc, quam attulimus, solitudinem satis commendet Artificum opera dijudicaturis; præsto tamen est & alia non minus prægnans, quæ idem suadeat. Quemadmodum enim medicis non apparentia modo vitia notanda sunt, verum etiam invenienda quæ latent; sæpe ipsis, qui sanandi sunt, ea occulentibus: ita ad inspiciendas Picturas admissus, plura, quàm prima facie ostendi videntur, rimabitur; cujus rei in solitudine certius judicium; quod in turba spectantibus frequenter aut suus cuique favor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & velut tacita quadam verecundia inhibemur plus nobis credere; cum interim & vitiosa pluribus placeant, & ab adulantibus laudentur etiam quæ non placent; cum denique optime pictis gratiam prava judicia non referant.

Insignium Artificum opera cum cura inspecturos, ab omni graviorum rerum curatione atque administratione vacuos esse oportet.

* *Lib.* XXXVI *nat. Hist. cap.* 5.

§. 2. Quotquot igitur huic curæ sedulo incumbere in animum inducunt, de industria quandoque sumunt certas quasdam imagines, quas quàm numerosissime versent, velut eadem cera aliæ atque aliæ formæ duci solent. Plastæ certe atque ii qui coloribus utuntur, ex ipsis rebus capessunt notiones quibus lineamenta, lucem, umbram, eminentias, recessus imitentur. In singulis corporibus præstantissimas quasque veræ pulchritudinis notas observant, easque in unum aliquod opus conferunt; ut non tam didicisse à Natura, quam cum ea certasse, aut potius illi legem dedisse videantur. Quis enim putet ullam unquam talem fuisse fœminæ cujusquam pulchritudinem, in qua nihil desideraret non vulgaris judex? Nam tametsi in ipsis Naturæ normis atque dimensionibus universa perfectio est; tamen utriusque parentis mistio, tempus, cœlum, locus, improvisus aliquis casus, & vaga quævis cogitatio naturali formæ nonnihil possunt detrahere. *Similitudinum quidem in mente reputatio est*, inquit Plinius†, *& in qua credantur multa fortuita pollere; visus, auditus, ‡memoria, haustæque imagines sub ipso conceptu. Cogitatio etiam utriuslibet animum subito transvolans, effingere similitudinem aut miscere existi-*

Elegantiarum amatoribus non minus quàm ipsis Artificibus excolenda est Phantasia.

† *Nat. Hist. lib.* VII, *cap.* 12.

‡ *Memoriaque haustæ imagines sub ipso conceptu.* Cogitatio

existimatur. Ideoque plures in homine quàm in cæteris omnibus animalibus differentiæ: quoniam velocitas cogitationum, animique celeritas, & ingenii varietas multiformes notas imprimit; cùm cæteris animantibus immobiles sint animi, & similes omnibus singulisque in suo cuique genere. Quamobrem, cùm ne ipsi quidem Artifices ex ipsius Naturæ opere uno consummatæ pulchritudinis Ideam sibi putent mutuandam; liquet etiam recte facere Artificum opera inspecturos, cùm in hominibus præcipue annotant formas accuratius à Natura quasi elaboratas. φιλοθεάμονες τῶν κάλλους Aristæneto * dicuntur, qui *elegantes formarum spectatores*, Terentio in Eun. Act. III, Sc. 5. Quamquam ne sic quidem acquiescunt; sed in ipsis quoque corporibus eximiæ pulchritudinis notant ætatis, sexus, conditionis discrimina; latissime patens cœlum micantibus astris variegatum atque distinctum; umbriferas imbriferasque nubes; flumina amœnissimis flexibus campos cingentia, & vasto ac navigabili alveo commerciis viam præbentia; matutinæ lucis tremulum in aquis ardorem; debilem exsurgentis cadentisque Solis fulgorem, & qualis vertici nostro ardentissimus insistit; ardua montium edita, nunc æquali dorso continua, nunc in profundum abscissa; collium flexa; porrecta camporum; sylvas crebris arboribus condensas, purâ interim humo inter arborum truncos internitente; arbusta non uno modo frugifera; tristium quoque ac squallidorum truncorum retorridos ramos; prata virentia & sine arte formosa; lætas undantesque segetes; *Varios, terrestria sidera, flores*, ut loquitur Columella lib. X; fontes perennibus venis jugiter manantes; rivulos etiam dulce strepentibus aquis inter obstantes calculos decurrentes;

etiam utriuslibet animum subito sibi transvolans. Ita liber vetus Is. Vossii.

* *Lib.* I, *epist.* 10.

- - - vivo de pumice fontes
Roscida mobilibus lambebant gramina rivis,

inquit Claudianus lib. II de Raptu, vers. 103. Considerant adhæc humiles fumosasque villas; domos quoque laxitate ac dignitate spectabiles observant, si forte in iis latitudo porticus in longum protensæ non servet proportionem, sed ultima in angustias coëant, & columnarum novissima inter se jungantur; splendidas denique urbes, ac turrito murorum præsidio septas, non minus animo, quàm oculis obire solent. Quoniam vero, ut est apud Arriani Epictetum †, Ἐν παντὶ γένει φύεταί τι ἐξαίρετον· ἐν βουσὶν, ἐν κυσὶν, ἐν μελίσσαις, ἐν ἵπποις, *In quolibet genere nascitur aliquid eximium; in bobus, in canibus, in apibus, in equis:* quoniam, inquam, in omnibus animantibus aliquid est quod emineat, in ipsis quoque leonibus, equis, canibus, reliquisque bestiis absolutam perfectæ formæ gratiam ‡ curiose speculantur, ac vivas omnium rerum species animis inscribunt, quas in promptu semper atque in officio sic habeant, ut non modo ad requisita respondere, sed ut semper inhærere sensibus videantur. Cogitant adhæc comitia, sacrificia, festas compotationes, tripudiantium choros, agricolas, fabros, cursores, piscatores, nautas quoque solventes oram, serenitatem, tempestates, & mare nunc tranquillum, nunc procellosum. *Mare illud nunc, Favonio nascente*, inquit Tullius ¶, *purpureum videtur; modo cæruleum videbatur; mane flavum; cùm à sole collucet, albescit & vibrat, dissimileque est proximo & continenti.* Photius in excerptis ex Himerii Propempt. in socios adventantes, Ἀμείβει τὴν φύσιν εἰς πολλὰς ἰδέας ἡ θάλαττα· πορφύρει μὲν, ὅταν εἰς γαλήνην στορέσῃ τὰ κύματα· ζόφον δὲ ἔχει τὸ πρόσωπον, ὅταν ἀγριαίνῃ ταρασσομένη τοῖς κύμασιν: *Mare naturam suam in varias permutat species; siquidem purpurascit, cùm fluctus suos sternit in tranquillitatem; contra verò vultu quasi nubilo præbet se conspiciendum, quotiescunque motis fluctibus efferatur.* Castra tamen armis virisque horrentia, agrorum depopulationes, urbium expugnationes, quæcunque denique in perculsa ruentis patriæ specie contingere solent, quàm maxime intentis oculis acerrime contemplantur. Globi armatorum effractis portis, ac murorum parte strata, tumultuose per urbem discurrunt, & ruinæ prope similem trepidationem, sacra, profana, ferro flammaque vastantes, passim faciunt: ruentium tectorum fragor, clamor quoque variis terrentium paventiumque vocibus, misto simul mulierum ac puerorum ploratu, & ex diversis clamoribus unus quidam sonus, miscet cuncta: plangor præcipue matrum retinere infantes pugnantium, & incerta concursatio mulierum, nunc hos nunc illos effuso cursu prosequentium, ac viros natosque interrogantium cui se miseras fato relinquant: facies tantæ calamitatis varia, incerta, fœda, horrida: diversæ victorum cupidines, aliud cuique fas, nec quicquam illicitum. Non dignitas, non ætas protegit, quò minus stupra cædibus, cædes stupris misceantur. Armatos, omnemque ferendis armis idoneam ætatem trucidant. Fratres, sorores mutuum extremi complexus solatium expetentes, in diversa abripiunt. Grandævos, & male usque in illum diem fato servatos senes, exacta quoque ætate fœminas, viles ad prædam in ludibrium trahunt. Ubi adulta forte virgo incidit, vi manibusque rapientium tantum non divulsa, ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agit; dumque opimum spolium sibi quisque vindicat, majore aliorum vi obtruncatur. Quidam obvia adspernati, verberibus tormentisque domino-

† *Lib.* III, *cap.* I.

‡ Κάλλος ἀπηκριβωμένον τῇ φύσει· κάλλος καλόν; *ut loquitur Aristænetus lib.* I, *epist.* II.

¶ *Lib.* IV *Acad. quæst.*

dominorum abdita ſcrutantur, defoſſa eruunt. Faces interim in manibus, quas egeſta jam præda in vacua tecta per inſolentem laſciviam ejaculentur: unde & auratorum penetralium decus cineri permiſcetur, turresque everſæ cives pariter cum oppidis obruunt atque ſepeliunt: quocunque adſpexeris, acti ante ſuum quiſque prædonem catenati occurrunt: undique interim perſonat raucus efferentium repetentiumque prædas clamor: armati, inermes, pueri, equi, tela, fœminæ, viri, hoſtes, cives permixti; nihil conſilio agi; fors omnia regere; ipſa res faciesque fatalis horæ etiam iratis miſerabilis. Alibi tamen ipſi quoque victores, exercendæ iræ materia magis quàm ira deficiente, torpent; trucibus adhuc oculis circumſpectantes, ſi quem forte pavidum inconſulta fuga iræ ſuæ alicunde objiciat; ſed pleroſque horum ſimul ignis, clamor, cædes, velut attonitos atque alienatos ſenſibus, nec audire, nec providere quidquam ſinunt, & publica ſtrage privatos luctus ſtupefaciente, in ſuis quiſque penatibus adventum hoſtium obſtinato ad mortem animo exſpectant; dum pugnaciſſimi confirmatis ultima deſperatione animis hoſtem jugulo provocantes, in confertiſſimam eorum manum, non impune morituri, irrumpunt; & extrema periturorum rabie velut lymphati, ubi quemque periculum occupat, ibi reſiſtunt, propulſant, & qualicunque inimicorum ſtrage urbis ſuæ excidio parentantes, in veſtigio occumbunt. Alios fuga infert in mediam cædem. Alios in pugnam reverſuros, agmen fugientium avertit atque aufert. Dulcia exinde tecta, in quibus natus quiſque & educatus, ſubinde reſpicientes relinquunt; ac latius fuga manante, clam dilabentes, ſine ullo duce aut conſenſu ſuam quiſque ſpem, ſua conſilia, communibus deploratis, diſperſi ac palantes exſequuntur. In portis denique coacervantur, non cæde ſolum, ſed etiam fuga, dum alii ſuper alios ruentes, atque integri ſauciis, vivi mortuis incidentes cumulantur. Triſte mox ac ſquallidum fugientium agmen implet vias, ac tum demum flere ibi vacat, aliorum conſpectu miſeratione mutua uberes lachrymas eliciente. Sed rurſus hic patentibus campis grande atque atrox ſpectaculum. Sequi, vulnerare, capere, atque eoſdem aliis oblatis trucidare: paſſim arma, & corpora, & laceri artus, & cruenta humus, & aliquando etiam victis ira virtusque; donec firmis inſequentium hoſtium ordinibus rurſus in fugam verſi, non agmine, ut prius, nec alius alium reſpectantes, ſed rari & vitabundi invicem, longinqua atque avia continenti impetu petunt. Plures non abſimilium rerum uberrimas imagines Artium harum inſpectioni quandoque vacaturi in animis ſuis aſſidua meditatione depingunt. Nihil enim obſtat quo minus hanc imaginum conformationem Picturæ nomine ſignemus, eadem prorſus ratione qua Philoſtratus lib. IV de vita Apollonii, cap. 8, refert Apollonium depinxiſſe formoſiſſimum adoleſcentem, cujus formam acribus tantum oculis denotaverat, atque in animum quaſi recondiderat. Ἀπολλώνιος ἀνδριαντοποιοῦ δίκην, inquit, ἐς τὸν Μένιππον βλέπων, ἐζωγράφει τὸν νεανίαν καὶ ἐθεώρει: *Apollonius, ſtatuarii inſtar Menippum contuitus, diligenter deſignabat juvenem & contemplabatur.* Et rurſus Iconum lib. II, in Inſulis, Ἡ Βάκχη τοῦ Διονύσου ἐρῶσα, ἀναλύπτεται αὐτόν τε, καὶ ἀναγράφει, καὶ ὁρᾷ μὴ παρόντα: *Baccha Dionyſi amore capta ipſum meditatur, atque animo inſcribit, abſentemque intuetur.* Theodoretus de Providentia, Serm. V, Οἰκίαν ὁρῶντες τεχνικῶς μάλα γεγενημένην, εὐθὺς τὸν τεχνίτην θαυμάζομεν, καὶ τὸν οὐ παρόντα ζωγραφοῦμεν τῇ διανοίᾳ: *Si domum videamus artificioſe admodum ſtructam, ſtatim artificem admiramur, & abſentem deſignamus animo.* Hunc loquendi modum, *cogitatione aliquid depingere*, bis habes apud Ciceronem lib. IV Acad. quæſt. & paſſim alibi.

§. 3. Sic inſtructi, ſano rectoque judicio ſummorum Artificum labores excutiunt, ipſis quandoque Artificibus (abſit invidia dicto) felicius; cum in iis proprii operis amor, atque alienæ Artis obtrectatio ſeveritatem integritatemque judicii non raro infringant. Nam quod ad vulgus hominum attinet, de eo appoſite ſatis Pictor quidam apud Plutarchum* *Ajebat rudes & Artis ignaros ſpectatores ſimiles eſſe eorum, qui magnam ſimul turbam ſalutant; ſcitos autem & Artificii ſtudioſos, eorum, qui ſingulatim obvios compellant. Illos nempe non exacte in Artificum opera inſpicere, ſed informem quandam operum concipere imaginem. Hos autem cum judicio partes operis perluſtrantes, nihil inſpectatum, nihil inobſervatum relinquere eorum quæ vel bene vel male facta ſunt.* Ὥσπερ κοινή τις ἀκοὴ λέγοιτ᾽ ἂν, ἡ μόνον φωνῶν διακριτική· ἡ δὲ τῶν φθόγγων οὐκέτι κοινὴ, ἀλλὰ τεχνική: *Prorſus quemadmodum communis quiſpiam auditus dici recte queat, qui tantum voces valet diſcernere: qui vero ſonos, non jam amplius communis, ſed artificioſus,* Elegantiarum amatores ipſis quandoque Artificibus felicius de operibus Artis judicant. * *In ipſo ſtatim initio libelli de Genio Socratis.* Artis Luciano in Zeuxide ſunt γραφικοὶ καὶ μετὰ τέχνης ἕκαστα ὁρῶντες: *Picturæ ſtudioſi, & ſingula ex præſcripto artis contemplantes.* Arriani Epictetus, lib. III, cap. 6. Intelligentes Calliſtratus in ſtatuam Occaſionis, Εἷς τις τῶν περὶ τὰς τέχνας σοφῶν, καὶ εἰδότων σὺν αἰσθήσει τεχνικωτέρᾳ τὰ τῶν δημιουργῶν ἀνιχνεύειν θαύματα: *Unus ex iis qui Artium harum intelligentes omnia opificum miracula cum ſenſu magis artificioſo nôrunt inveſtigare.* Inſignia præcellentium Artificum opera *deliciæ* vocantur Horatio lib. IV, Carm. 8; uti Tullio in Parad. *delicatæ pateræ* ſunt dictæ; quibus lib. IV in Verrem opponitur *luteum negotium*,

pro

pro opere ineleganti. Intelligentes harum Artium dicuntur *elegantes* Ciceroni, lib. IV in Verrem. Quemadmodum idem ibidem quoque testatur Verrem minus intelligentes harum Artium *idiotas* appellasse. Illa denique vis animi delicata opera à luteis discernens, eidem Tullio de optimo genere Oratorum *intelligens judicium* nuncupatur: & rursus Academ. quæst. lib. IV, *Quàm multa vident Pictores in umbris & in eminentia, quæ nos non videmus?* Ὁρῶμεν κοινῶς οἱ πάντες τὴν ἄμπελον καὶ τὸν ἵππον· ἀλλ' ὁ μὲν γεωργὸς εἴσεται, εἰ ἀγαθὴ πρὸς καρποφορίαν ἢ κακὴ ἡ ἄμπελος· καὶ ὁ ἱππικὸς ἄθυμον ἢ ταχὺν διακρίνει ῥᾳδίως: *Communiter omnes videmus vitem & equum: sed agricola solus dignoscet, utrum ea vitis idonea sit ad ferendos fructus, an vero inidonea: similiter quoque peritus rerum equestrium acrem equum ab ignavo facillime discernet*, Clemens Alexandr. Strom. I. Οὐκ ἔχει ἴσην κρίσιν τὸ βλέπειν· καὶ γὰρ ὄψις ὄψεως φύσει τε μᾶλλον διήρθρωται, καὶ τέχνῃ συγγεγύμνασται πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ διάγνωσιν· ἐν μορφαῖς καὶ ἰδέαις αἱ τῶν ζωγράφων φρένες· ὥσπερ εἰπεῖν ποτε Νικόμαχον λέγουσι πρὸς ἄνθρωπον ἰδιώτην, φήσαντα μὴ καλὴν αὐτῷ φανῆναι τὴν Ζεύξιδος Ἑλένην· λάβε τοὺς ἐμοὺς ὀφθαλμούς, καὶ θεός σοι φανήσεται: *Haud omnibus videndi idem judicium est. Nam visus visu, vel natura perfectior est, vel exercitatior Arte, ad discernendum meliora. Nempe ad formas speciesque judicandas Pictores ingenio sensuque plus valent. Quemadmodum Nicomachum aliquando dixisse ferunt cuidam idiotæ, qui sibi Zeuxidis Helenam non pulchram videri dixerat; Cape meos oculos, & videbitur tibi Dea*, Stobæus Serm. de Venere & Amore, ex Plutarch. de Amore. Ælianus tamen, var. Hist. XIV, 47, Nicostrato tribuit hoc apophthegma. Sunt certe quorundam oculi tales, ut eos cum Æliano, loco proxime citato, τεχνικὰ ὄμματα dicere liceat. *Eruditos oculos* dixit Tullius Parad. 5. Eos igitur habere nos oportet: sic enim fiet, ut assidua harum Artium tractatio quotidie ex se gignat aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestigemus.

Artium harum imperiti non statim ab artificiosarum rerum contemplatione excludendi.

§. 4. Si quis tamen ad Artes hasce oculos satis exercitatos afferre nondum possit, non ideo statim ab inspectione Artis erit excludendus. Quamquam enim imperitus rationem judicii sui fortasse non reddat, sentiet tamen hoc illo melius esse. Apposite Dionys. Halicarnass. in Lysia, Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ χάρις πᾶσιν ἐπανθοῦσα τοῖς ἔργοις, πρᾶγμα παντὸς κρεῖττον λόγου καὶ θαυμασιώτερον· ἄριστον μὲν γάρ ἐστιν ὀφθῆναι, καὶ παντὶ ὁμοίως ἰδιώτῃ τε ἢ τεχνίτῃ φανερόν· χαλεπώτατον δὲ λόγῳ δηλωθῆναι, καὶ οὐδὲ τοῖς κράτιστα εἰπεῖν δυναμένοις εὔπορον· ὥς τε εἴ τις ἀξιοίη λόγῳ διδαχθῆναι ταύτην τὴν δύναμιν, ἥ τις ποτέ ἐστιν, οὐκ ἂν φθάνοι καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ καλῶν πραγμάτων δυσεκλαλήτων ἀπαιτῶν λόγον· λέγω δὲ ἐπὶ κάλλους μὲν σωμάτων τί δή ποτ' ἐστὶν ὁ καλούμενος ὥραν· ἐπὶ κινήσεως δὲ μελισμοῦ καὶ πλοκῆς φθόγγων τί λέγεται τὸ εὐάρμοστον· ἐπὶ συμμετρίας δὲ χρόνων, τίς ἡ τάξις καὶ τί τὸ εὔρυθμον· καὶ ἐπὶ παντὸς δὲ συλλήβδην ἔργου τε καὶ πράγματος, τίς ὁ λεγόμενος καιρός, καὶ ποῦ τὸ μέτριον· αἰσθήσει γὰρ τούτων ἕκαστον καταλαμβάνεται, καὶ οὐ λόγῳ: *Virtus & gratia in omnibus operibus efflorescens, res est prorsus admiranda & quamvis disertæ orationis vim exuperans. Maxime quidem idonea est conspici, omnibusque pariter idiotis atque artium harum intelligentibus perspiciendam se præbet; oratione tamen eam explicare etiam iis est arduum, qui plurimum dicendo valent. Quisquis itaque qualemcunque hanc vim explicari sibi verbis requiret, plurimarum quoque aliarum insignium atque ineffabilium rerum rationem pari jure postulabit. Quidnam videlicet in corporum pulchritudine vocemus* ὥραν. *Quid in mobili illa modulatione ac flexu vocum* εὐάρμοστον *dicatur. Quid in omni convenientia temporum sit* τάξις *atque* εὔρυθμον. *In omni denique opere atque in omni re gerenda quisnam sit ille qui dicitur* καιρός, *quemadmodum etiam* τὸ μέτριον *in quo consistat. Sensu enim horum singula, non oratione, comprehenduntur.* Brevius totum hunc locum complectitur Quintil. IX, 4; *Docti, rationem artis intelligunt: indocti, voluptatem.* Itaque ex æquo sæpe quæ plena sunt sentiunt, parum expleta desiderant, fragosis offenduntur, lenibus mulcentur, fortibus excitantur, stabilia probant, clauda deprehendunt, redundantia & nimia fastidiunt. Nunquam certe de bono Pictore, aut non bono, doctis hominibus cum populo dissensio fuit. Etenim necesse est, qui ita pingat, ut à multitudine probetur, eundem & doctis probari. Vulgo homines egregia summorum Artificum opera intuentes, quid efficiatur sentiunt; docti vero insuper etiam, cur id efficiatur intelligunt. De populo si quem olim ita rogavisses, Quis est in Arte consummatissimus? in Apelle & Protogene aut dubitaret, aut hunc alius, illum alius diceret. Nemone Pamphilum, tam suavem, tam bellum, tam speciosum Artificem his anteferendum putat? nemo profecto. Id enim ipsum est summi Artificis, summum Artificem populo videri. Tu Artifex, quid quæris amplius? delectatur spectans multitudo; ducitur Pictura; gaudet, dolet, ridet, miratur; &, Pictura quosvis affectus inspirante, ad misericordiam aut odium inducitur. Quid habes quod disputes? Quid est quod exspectetur docti alicujus sententia? Quod enim probat multitudo, hoc idem doctis probandum est. Denique, hoc specimen est popularis judicii, in quo nunquam fuit populo cum doctis intelligentibusque dissensio. His quàm simillima fusius prosequitur *Tullius de claris Oratoribus.*

§. 5. Liquet ergo rem recta reputantibus via, imperitos quoque ac rudes mirari posse præclara Artificum opera, ut ut de iis exacte judicare non valeant. De primo agit Symmachus lib. I, epist. 23; *Licet alienas spectare virtutes: nam & Phidiæ Olympium Jovem, & Myronis buculam, & Polycleti Canephoras rudis ejus artis hominum pars mirata est. Intelligendi natura indulgentius patet. Alioqui præclara rerum paucis probarentur, si boni cujusque sensus etiam ad impares non veniret.* Et rursus lib. VIII, epist. 22; *Careret quippe fama magnorum virorum celebritate, si etiam minoribus testibus contenta non esset.* Tullius quoque III de Officiis; *In picturis usu venit,* inquit, *& aliis compluribus, ut delectentur imperiti, laudentque ea, quæ laudanda non sunt; ob eam credo causam, quòd insit in his aliquid probi, quod capiat ignaros; qui iidem, quid in unaquaque re vitii sit, nequeant judicare: itaque cùm sint docti à peritis, desistunt facile sententia.* Idem III de Oratore; *Illud ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum notat; quum in omni genere magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava dijudicant; idque cùm faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam à natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio, quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum Natura quemquam voluit funditus esse expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paullum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut à multitudine & populo non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur.* Mirabile est, cùm plurimum in faciendo intersit inter doctum & rudem, quàm non multum differat in judicando. Ἔγωγε καὶ ἐν τοῖς πολυανθρωποτάτοις θεάτροις, ἃ συμπληροῖ παντοδαπὸς καὶ ἄμουσος ὄχλος, ἔδοξα καταμαθεῖν ὡς φυσική τις ἐστὶν ἁπάντων ἡμῶν οἰκειότης πρὸς ἐμμέλειάν τε καὶ εὐρυθμίαν, κιθαριστὴν τε ἀγαθὸν σφόδρα εὐδοκιμοῦντα ἰδὼν θορυβηθέντα ὑπὸ τοῦ πλήθους, ὅτι μίαν χορδὴν ἀσύμφωνον ἔκρουσε καὶ ἔφθειρε τὸ μέλος· καὶ αὐλητὴν κατὰ τὴν ἄκρας ἕξεως χρώμενον τοῖς ὀργάνοις, καὶ αὐτὸ τοῦτο παθόντα, ὅτι ἀσυμφώνως ἐμπνεύσας ἢ μὴ πιέσας τὸ στόμα, θρυλιγμὸν ἢ τὴν καλουμένην ἐκμέλειαν ηὔλισε· καί τοι εἴ τις κελεύσειε τὸν ἰδιώτην τούτων τι ὧν ἐνεκάλει τοῖς τεχνίταις ὡς ἡμαρτημένων, αὐτὸν ποιῆσαι λαβόντα τὰ ὄργανα, οὐκ ἂν δυναίτο. τί δή ποτε; ὅτι τοῦτο μὲν ἐπιστήμης ἐστὶν, ἧς οὐ πάντες μετειλήφαμεν, ἐκεῖνο δὲ πάθους, ὃ πᾶσιν ἀπέδωκεν ἡ φύσις: *Ego & in frequentissimis theatris omnigena & illiterata turba plenis visus sum mihi didicisse, naturalem quandam esse nobis cognationem ad suavem numerosæ modulationis concentum; citharœdum etiam bonum admodumque clarum vidi explosum à multitudine, quod unicam chordam male pulsasset, carmenque corrupisset. Item tibicinem, quantum ex arte possit, utentem instrumentis, id ipsum passum, incongruenter quod inspirans, vel os non comprimens, murmur quoddam inconcinnum, & modulandi artificio adversum edidisset. Et sane, si quis jusserit idiotam sumpto instrumento ea, quæ in Artificibus culpabat, ipsum facere; profecto nequeat. Quapropter? Quoniam hoc quidem est scientiæ, cujus omnes participes non sumus; illud vero est cujusdam affectionis animi, quam omnibus natura concessit,* Dionys. Halicarnass. περὶ συνθεσ. ὀνομάτων. De posteriori est illud Anacharsis apud Laërtium lib. I, qui mirari se dixit, quomodo apud Græcos Artifices certarent, judicarent vero qui Artifices non essent. Quod non minus in hisce Artibus fieri mirabitur, qui sciet in iis non raro latere aliquid nonnisi Artificibus intellectum. Ita Mechopanes placuit *diligentia, quam intelligant soli artifices,* Plin. XXXV, 11. Τὸ τὸν ἀνδρίαντα ὡς δεῖ κατασκευάσαι, τίνος σοι φαίνεται; ἀνδριαντοποιοῦ· τὸ δ' ἰδεῖν ἐμπείρως, οὐδεμιᾶς σοι προσδεῖσθαι φαίνεται τέχνης; προσδεῖται καὶ τοῦτο: *Statuam rite conficere, cujus tibi videtur? Statuarii. Perita vero statuæ consideratio, nullamne tibi artem requirere videtur? Requirit & hæc,* Arriani Epict. lib. II, cap. 24. Τὸ τὰ τῶν ἄλλων εἰδέναι κρίνειν καθ' ὅ, τι τε καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἀκριβῶς, καὶ καθ' ὅ, τι μὴ, εἴτ' οὖν τῶν ἀρχαίων εἴη τινὸς, ἢ τῶν νεωτέρων, οὐκ ἄνευ τῆς περὶ ταῦτα ἐπιστήμης γένοιτ' ἄν: *Aliorum scripta posse dijudicare, quatenus sunt bene, & accurate instituta, & quatenus minime; sive veterum sint, sive recentiorum, sine scientia circa hæc fieri non potest,* Hermogenes lib. I de Formis orationum. Disertissimis denique verbis ait Plin. Junior lib. I, epist. 10, *De pictore, sculptore, fictore, nisi artifex judicare non potest.* Artifices hîc intellige, non tantum opifices manum tabulæ aut marmori admoventes, verum etiam rara imaginativæ virtutis facultate in tantum pollentes, ut veras firmasque omnium rerum species animo semper obversantes, cum Picturis statuisque naturam imitantibus conferre valeant, & certa sollertique conjectura Artificum diversissimas manus in operis modo ac forma deprehendere possint. *Assiduus usus uni rei deditus, & ingenium & artem sæpe vincit,* Cicero pro L. Cornelio Balbo. Λακεδαιμόνιοι, εἰ μὲν ἐμάνθανον τὴν μουσικὴν, οὐδὲν λέγουσιν· ὅτι δὲ κρίνειν δύνανται καλῶς τὴν τέχνην, ὁμολογεῖται· παρ' αὐτῶν γάρ φασι τρὶς ἤδη σεσωκέναι διαφθειρομένην αὐτήν: *Utrum didicerint*

Ut ut indocti satis commode nequeant de ipsa Arte judicare, debita tamen admiratione tantæ Artis miracula prosequi possunt.

Bonæ tabulæ à vulgi hominibus non Arte aliqua perpenduntur, sed quodam quasi naturali sensu judicantur.

didicerint musicam Lacedæmonii, non traditur; in confesso tamen est eos usque adeo rectum de ea tulisse judicium, ut ter in integrum jam declinantem ac tantum non corruptam restituerint, Athenæus lib. XIII Deipnosoph. cap. 6. Optime Tullius de optimo genere Oratorum, *Ad picturam probandam adhibentur etiam inscii faciendi, cum aliqua sollertia judicandi.* Idem de Oratore, *Si esset mihi de histrione dicendum, & negarem posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset; neque ea quum dicerem, me esse histrionem necesse esset; sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem.* Plutarchus adscribit Arato Sicyonio, Κρίσιν οὐκ ἄμουσον ἐν γραφαῖς καὶ πίναξι: *Judicium non imperitum in picturis & tabulis.* Talis fuit nobilis ille Vindex celebratus Statio Papinio:

- - - Quis namque oculis certaverit unquam
Vindicis, artificum veteres agnoscere ductus,
Et non inscriptis autorem reddere signis?
Hic tibi quæ docto multum vigilata Myroni
Æra, laboriferi vivant quæ marmora cœlo
Praxitelis, quod ebur Pisæo pollice rasum,
Quod Polycletæis visum est spirare caminis,
Linea quæ veterem longe fateatur Apellem
Monstrabit. Namque hæc, quoties chelyn exuit ille,
Desidia est; hic Aoniis amor avocat antris.

Vide Statium IV Sylv. in Hercule Epitrapezio.

Gravioris alicujus functionis labore fatigati, ad Artium harum amœnitates laxandi levandique animi gratia divertunt.

§. 6. Plures profecto eminentissimæ ac nobilissimæ sortis viri, exemplo Vindicis hujus, etiam nunc elegantissime intervalla occupationum suarum amœno quodam otio dispungentes, si quando cum influentibus forte negotiis paria fecerunt, divina illa excellentium Artificum opera & proprio quodam excultissimæ elegantiæ lepore jucunda sedulo inspiciunt: parvula quoque momenta Artis tam scrupulosa cura examinant, ut nullam potiorem voluptatem agnoscere videantur. *Mihi liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit: & verus otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio*, Cicero lib. II de Oratore. Quemadmodum enim sæpe videmus pinguem glebam, dum cessat à cultu, sua sponte in plantas nulla cultissimi soli ubertate deteriores enitescere; ita magna ingenia exhaustas egestasque strenuæ mentis vires otio reparant, vegetumque post modicam remissionem animum altis ac se dignis cogitationibus implent. *Præcipue tamen velut attrita quotidiano actu forensi ingenia, optime rerum talium blanditia reparantur*, Quintil. X, I. *Ut homines labori assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum aliquem sibi in otio excogitant ludum; sic illi à negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se, alii ad Poëtas, alii ad Geometras, alii ad Musicos contulerunt, alii etiam novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt*, Cicero lib. III de Oratore. *Ut enim terræ variis mutatisque seminibus, ita ingenia nostra nunc hac nunc illa meditatione recoluntur*, Plin. Junior lib. VII, epist. 9. *Danda est remissio animis; meliores acrioresque requieti surgent. Ut fertilibus agris non est imperandum, cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fertilitas; ita animorum impetus assiduus labor frangit, vires recipient paulum resoluti & remissi*, Seneca de Tranquill. animi, cap. 15.

Cur maxima quæque ingenia maxime capiantur Artis elegantia.

§. 7. Quod autem vegeta illustrium virorum ingenia hujus potissimum voluptatis dulcedine trahantur, admirationem nullam meretur. *Pulchritudo enim corporis apta compositione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt*, Cicero lib. I de Officiis. Τὸ καλὸν καὶ λίθον κινῆσαι δυνάται: *Quod pulchrum est vel lapidem movere valet*, Arriani Epict. lib. III, cap. 23; vide Isocrat. in Helenæ laudat. quemadmodum & Etymol. in Καλός. Aristoteles interroganti, cur quæ pulchra sunt amentur, respondit, Τυφλοῦ τὸ ἐρώτημα; *Cæci hæc interrogatio*, Laërt. lib. V in Aristotele. Hinc Stoici, quemadmodum ex Jo. Stobæi Eclogarum Ethicarum cap. 5 discimus, Amorem definiebant, Ἐπιβολὴν φιλοποιΐας διὰ κάλλους ἔμφασιν; vel, ut est apud eundem cap. proxime sequenti, Διὰ κάλλος ἐμφαινόμενον; *Studium quo nobis amicitiam alicujus conciliare studemus, propter pulchritudinis repræsentationem*; vel, *propter pulchritudinem in eo elucentem.* Scitum quoque est illud Euripidis, quod apud Græcos in proverbium abiit, Ὅ, τι καλὸν, φίλον ἀεί; eam etenim vim habent pulchra, ut quorumvis hominum benevolentiam sibi concilient. Τοῖς γὰρ καλοῖς καὶ βάρβαροι χεῖρες, ὡς ἔοικε, δυσωποῦνται· καὶ πρὸς τὴν ἐράσμιον θέαν καὶ ἀπρόσφιλος ὀφθαλμὸς ἡμεροῦται: *Formosos etiam barbaricæ manus, ut videtur, suspiciunt; atque ad amabilem pulchrorum conspectum, etiam immanis oculus mansuescit*, Heliodorus libro V. Fortasse denique Græci Grammatici τὸ καλὸν ob hoc ipsum putaverunt dictum ἀπὸ τοῦ καλεῖν. Quod ea

quæ

quæ pulchra sunt, oculos omnium ad se advocent. Unice quidem humanos animos afficit ipsa speciosissimorum corporum pulchritudo, magis tamen pulchritudinis hujus accurata imitatio: etenim mens nostra perfectæ venustatis contemplatione elata & alacrior reddita, gaudium suum capere ipsa amplius non potest, neque aliter exsultat lætitia & gestit ostentatione, ac si ipsa rarum illud tantæ pulchritudinis exemplum ex se genuisset. Ὁ ἐραστὴς πλάσματα, καὶ γραφὰς, καὶ γλυφὰς, καὶ ὅσα δημιουργήματα χειρῶν ἀνθρωπίνων ὁρῶσα, ὅταν εὑρίσκῃ τι, ᾧ ἡδὺ ἔνεστιν αὐταῖς καὶ τὸ καλὸν, ἀρκεῖται καὶ οὐδὲν ἔτι ποθεῖ: *Visus Fictorum, Pictorum, Sculptorumque opera, nec non quævis alia humana manu fabrefacta cernens, quando invenerit quid suave & pulchrum ipsis insit, acquiescit, & nihil amplius desiderat*, Dionys. Halicarn. περὶ συνθεσ. ὀνομάτων. Οἱ τὰ κάλλη τῶν ἀγαλμάτων θεώμενοι, ἔχονται μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπὸ τοῦ πρώτου περιαπτόμενοι· μεταβιβάζοντες δὲ ἄλλοτε ἐπ' ἄλλο τὴν θέαν, ἀποροῦσιν ὅ, τι πρῶτον θεάσωνται: *Qui pulchritudines statuarum considerant, conjiciunt oculos in id, quod primum inciderit. Visu autem ab alio in aliud transeuntes, animi pendent, quid primum contemplentur*, Himerii Sophistæ excerpta ἐκ τοῦ εἰς Ἀμπέλιον προπεμπτικῆς. Verumtamen, cum in eximiis præstantium Artificum operibus non tam ipsa pulchritudo teneat oculos, quàm felix quædam audacia Artis Naturam ipsam in certamen quasi provocantis, usu quoque venire solet, ut non pulchrarum modo rerum, sed & turpium apta imitatio mentem humanam oblectet ac reficiat. Ἔστι γὰρ φιλοθέωρον τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος: *Est enim homo animal spectandi cupidum*, Arriani Epict. lib. I, cap 29. Γεγραμμένην σαῦραν ἢ πίθηκον ἢ Θερσίτου πρόσωπον ἰδόντες ἡδόμεθα καὶ θαυμάζομεν, οὐχ ὡς καλὸν, ἀλλ' ὡς ὅμοιον. οὐσίᾳ μὲν γὰρ οὐ δύναται καλὸν γενέσθαι τὸ αἰσχρόν· ἡ δὲ μίμησις, ἄν τε περὶ φαῦλον ἄν τε περὶ χρηστὸν ἐφίκηται τῆς ὁμοιότητος, ἐπαινεῖται: *Pictam lacertam, aut simiam, aut Thersitæ faciem videntes, delectamur & miramur; non pulchritudinis, sed similitudinis causa. Suapte enim natura id quod turpe est, pulchrum fieri non potest: imitatio autem, sive pulchræ sive turpis rei similitudinem exprimat, laudatur*, Plutarch. de aud. Poëtis. Vide quoque eundem Plutarch. Symposiacôn lib. v, quæst. I, ubi præclare admodum super hac ipsa re disputat, nec non pluribus eam exemplis illustrat.

§. 8. Desinant itaque rudes harum Artium mirari, quidnam sit illud, quod acres alioquin ac perspicaces animos in Picturarum statuarumque lineamentis tam otiose considerateque perpendendis detineat: quandoquidem semper *difficilis est satietas bonarum rerum; & tunc maxime animos jucunda quæque sollicitant, cum videntur explere*, Symmach. lib. IV, epist. 16. Desinant quoque mirari, quod magni viri præclarissimorum Artificum opera ad rationem suam usumque æstimantes, permagno ea certatim emant atque in pinacothecas congerant: etenim, qui modus est in his rebus perceptæ voluptatis, idem erit æstimationis. Audiendus itaque Tullius lib. IV in Verrem, ubi de statuarum pretiis agens: *Arbitror*, inquit, *hæc à nobis ita spectari oportere, quanti eorum judicio, qui studiosi sunt harum rerum, æstimantur.* Fieri adhæc potest tabularum statuarumque pretia quandoque intendi ab iis, dum moleste & acerbe accipiunt Artes hasce passim in contemptionem omnibus venire; neque commodiorem ullam rationem inveniunt, quàm ut vestigiis Apellis, consilio ab omni parte laudabili, insistant, quem Plin. XXXV, 10, tradit hac ratione Protogeni dignationem Rhodi primum constituisse: *Sordebat ille suis*, inquit, *ut plerumque domestica: percontantique quanti licitaretur opera effecta, parvum nescio quid dixerat: at ille quinquagenis talentis poposcit: famamque dispersit, se emere ut pro suis venderet. Ea res concitavit Rhodios ad intelligendum artificem; nec, nisi augentibus pretium, cessit.* Ἀγαλμάτων καλῶν ἀκούω πολλοὺς ἐραστὰς γενέσθαι, μὴ μόνον τοῦ δημιουργοῦ τὴν τέχνην μὴ βλάψαντας, ἀλλὰ καὶ τῷ περὶ αὐτὰ πάθει τὴν ἔμψυχον ἡδονὴν τῷ ἔργῳ προσθέντας: *Multos egregiarum statuarum amatores fuisse audio, qui non solum Artificis laudi nihil obfuerint, verum etiam suo erga illas amore, veram vivamque voluptatem operi addiderint*, Julianus Imp. epist. 34. Non meretur ergo reprehensionem, quisquis erogandæ per honesta pecuniæ cupiens, licitis atque innoxiis voluptatibus eam impendere potius habet, quàm patrimonium suum damnosa alea populari, & avitas opes per gulam ventremque transmittere. *Multi prodiderunt*, inquit Suetonius in Julio, cap. 47, *Julium Cæsarem gemmas, toreumata, signa, tabulas operis antiqui semper animosissime comparasse.* Recte Plautus, Asinaria Act. III, Sc. 3; *Non omnia eadem æque omnibus suavia esse scito.* Virgilius Ecloga II, *Trahit sua quemque voluptas.* Horat. lib. II, epist. 2; *Denique non omnes eadem mirantur amantque.* Quamobrem etiam in manifesto versantur errore, qui alienos mores ad suos referunt, atque ea quæ ipsis leviora sunt pari modo apud cæteros esse arbitrantur. Οὐ γὰρ πάντα πᾶσι καλά· οὐδὲ ἄξια δοκεῖ σπουδάσαι πάντα: *Nunquam omnia omnibus pulchra; neque omnia omnibus videntur studio digna*, Ælian. in præfat. lib. I de Animalibus. Ἀφιλόκαλον, iners, ac pene etiam turpe est non putare tanti cognitionem, qua nulla est jucundior, nulla pulchrior, nulla denique humanior. *Natura homo mundum atque elegans animal est*, inquit Seneca epist. XCII. Si qui tamen solidioris doctrinæ fructui inhiantes dignitatem liberalissimarum Artium omnibus

Cur summi homines accuratius picta sculptave quovis pretio emant.

Quidquid domi est, vile est, Seneca lib. III de Benef. cap. 3.

bus ſæculis celebratam uſque adeo inliberaliter adſpernantur ac pro nihilo ducunt, ut eam præ ſuis ſtudiis ne tralatitio quidem aſpectu dignentur; eorum ego ſtomachum feram facile, modo & ipſi diverſam viam inſiſtentibus parcant; memores iſtius Pliniani, *Demus alienis oblectationibus veniam, ut noſtris impetremus*, Plin. Junior IX, 17. Urget id ipſum Horat. lib. I, epiſt. 18. *Nec tua laudabis ſtudia, aut aliena reprendes.* Graviter quoque Seneca de Tranq. animi, cap 9; *Quid habes cur minus ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti, quam opera conquirenti aut ignotorum autorum, aut improbatorum, & inter tot millia librorum oſcitanti, cui voluminum ſuorum frontes maxime placent titulique?* Gloriam certe eorum non modo non minui, verum etiam augeri arbitramur, quorum ad populares illuſtresque laudes hæ quoque minus notæ minusque pervulgatæ adjunguntur. Ita Marcellus, victis Syracuſis, primus omnium Urbem imbuit Græcarum venuſtatum intelligentia; idque ipſum, aliis eum vellicantibus, ſedulo triumphabat: vide Plutarchum in ejus vita.

Tenuioris quoque ſortis homines ſummo cum fructu Artium harum contemplationi vacant.

§. 9. Cæterum magnos forte viros, quibus ad id opes non deſunt, animus etiam ſupereſt, facile feras duplici facultatum ac temporis impendio honeſtiſſimis voluptatibus indulgentes: culpes tamen mediocris conditionis homines deliciis hisce vacantes; tanquam qui ſuæ ſortis parum memores, nimio facultatum ſuarum ac boni pariter otii diſpendio nihil profutura conſectentur. At tu, quiſquis tandem es, cui tantùm à re tua otii eſt, aliena ut cures, toto, quod ajunt, cœlo erras. Quamvis enim Artibus hisce plurimum inſit voluptatis ingenuæ, nonnihil tamen (ut quod res eſt fateamur) diſcriminis adirent atque in manifeſtum dedecus propter incuriam incurrerent, quotquot in ſumma rei familiaris anguſtia quid porro proventurum ſit animis ad tantæ voluptatis dulcedinem languentibus non proſpiciunt; niſi publica magnarum urbium & ſacrarum ædium ornamenta, privatæ adhæc patentesque magnatum pinacothecæ paſſim advocarent atque admitterent ſucciſivas horas in hac commentatione collocare parantes. *Cur divitiæ deſiderentur?* inquit Cicero lib. V Tuſcul. quæſt. *aut ubi paupertas beatos eſſe non ſinit? Signis, credo, tabulis, ludis. Si quis eſt qui his delectetur, nonne melius tenues homines fruuntur, quàm illi, qui his abundant? Eſt enim earum omnium rerum noſtra in urbe ſumma in publico copia: quæ qui privati habent, nec tam multa, & raro vident, cùm in ſua rura venerint.* Neque eſt cur inutilem dicas contemplationem, quæ judicio noſtro veram pulchritudinem, maximum ſane rerum creatarum bonum, inſcribit; quæ animorum nubila, diſcuſſa omni mœſtitia, ſerenat; quæ multiplicem ac plane mirabilem ſui uſum humano generi præſtat; quæ per imagines rerum geſtarum mentibus noſtris ſtudium virtutis atque innocentiæ amorem inſtillat; quæ denique, ut & hoc adjiciam, potentiſſimis amoris atque iræ affectibus frænum injicit. Propertius certe lib. III, Eleg. 20, contemplationis hujus beneficio Amoris æſtum ac furori ſimilem impetum reprimi poſſe teſtatur. Diſcas etiam ex Plutarcho quàm parata ſemper ſit ſinceræ reconciliationis gratia in candidis elegantiſſimorum hominum pectoribus; aureo ſæculo, ſi penitus inſpexeris, dignos dicas; quotusquiſque enim eorum eſt, quorum animos humaniſſimæ oblectationis dulcedo ſemel intravit, qui amoribus ſerviat, honores appetat: invident nemini, neminem deſpiciunt; pinacothecas tantum imaginantur & bene inſtructas porticus: hæc ſumma curarum, ſumma votorum: mollemque inpoſterum & pinguem, hoc eſt, innoxiam beatamque deſtinant vitam. Unde etiam uſu venire ſolet, ut ſtatim bona fide redeant in gratiam cum iis quibus ſubiraſcuntur, omnemque ſcabitudinem animo ſine cicatrice deleant, præſertim ſi eos ab iſta voluptate, qua ipſi capiuntur, minime abhorrere deprehendant. Ovidius lib. I de Ponto, Eleg. 6;

Λείψανα τοῦ χρυσοῦ γένους.

Scilicet eſt cupidus ſtudiorum quiſque ſuorum.

Horat. lib. I, epiſt. 18;

Conſentire ſuis ſtudiis qui crediderit te,
Fautor utroque tuum laudabit pollice ludum.

Non latuit hoc Polemonem, de quo Plutarch. περὶ ἀοργησίας agit: Πολέμων, λοιδοροῦντος αὐτὸν ἀνθρώπου φιλολίθου καὶ περὶ σφραγίδια πολυτελῆ νοσοῦντος, ἀπεκρίνατο μὲν οὐδέν, τῶν σφραγιδίων δ' ἑνὶ προσεῖχε τὸν νοῦν, καὶ κατεμάνθανεν· ἡσθεὶς οὖν ὁ ἄνθρωπος, Μὴ οὕτως (εἶπεν) ὦ Πολέμων, ἀλλ' ὑπ' αὐγὰς θεῶ, καὶ πολύ σοι βέλτιον φανεῖται: *Polemo maledictis inceſſitus à quodam homine lapidum pretioſorum ſtudioſo, & qui morbo conquirendi ſigilla magno empta laboraret, nihil reſpondit, ſed ſigillorum uni animum advertit, idque perſpexit. Quo facto delectatus ille, Non ſic, inquit, Polemo, ſed expoſitum luci contemplare: longe enim pulchrius tibi videbitur.* Appoſite Ovidius lib. III de Arte, verſ. 545.

Scilicet ingenium placida mollitur ab arte,
Et ſtudio mores convenienter eunt.

Arbiter

Arbiter Satyrico, *Incultis asperisque regionibus diutius nives hærent: ast ubi ea aratro domefacta tellus nitet; dum loqueris, levis pruina dilabitur. Similiter in pectoribus ira considit: feras quidem mentes obsidet, eruditas prælabitur.* Memorabilis est Virgilii locus lib. I Æneïd.

Hoc primum in luco nova res oblata, timorem
Leniit: hic primum Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius confidere rebus.
Namque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens; dum quæ fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se, operumque laborem
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas
Bellaque jam fama totum vulgata per orbem:
Atridas, Priamumque, & sævum ambobus Achillem.
Constitit, & lachrymans, Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi,
Sunt lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait; atque animum pictura pascit inani,
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.

Ad quem locum Servius; *Omnis Æneæ sollicitudo de moribus Afrorum erat; quam nunc picturæ contemplatione deponit. Qui enim depingunt bella, & virtutem diligunt, & miseratione tanguntur.* Fieri tamen potest advenas Tyrios, Persarum consuetudinem secutos, hæc potissimum delineasse. Etenim apud Persas, teste Ammiano Marcellino libro XXIV, *Non pingitur vel fingitur aliud, præter varias cædes & bella.* Quod si forte hæc tanta commoda humanum ingenium ad perfectionem sui informantia non ostenderentur, atque una tantum ex his studiis delectatio peteretur, paucissimos tamen arbitrarer hanc humanissimam ac liberalissimam fatigatæ mentis remissionem agresti duroque animo repudiaturos. Quin potius in complures passim homines alioqui non contemnendos incidas, qui, licet placidissimas hasce recreationes neque ipsi attingere curent, neque sordidioribus aliis voluptatibus obruto sensu gustare possint; suspiciunt tamen in aliis studia quæ adolescentiam ornant, senectutem sustentant, quæ secundas res alunt, adversis perfugium ac solatium præbent, quæ vitam omni humanitate perpolitam magis etiam commendant, quæ animos nostros oblectant domi, non impediunt foris, quæ denique nobiscum pernoctant, peregrinantur, rusticantur. Cœlitum sane vita frui videntur, quorum mentes blandissimarum Artium dulcedine identidem delinitæ, in veræ pulchritudinis contemplatione jugiter conquiescunt. Inde nimirum tantus iis opum, ambitionis, dignitatum contemptus, nec non illius quæ intra vulgus stat lætitiæ vel oblivio vel negligentia apud excelsas atque insuperabiles animas. Verum quid est quod ego hisce Artibus tam studiose patrocinor? quandoquidem satis constat eas tantis auctoribus semper fuisse probatas, tam validis adhæc rationibus esse munitas; ut ex malignitate potius proficisci videatur, si quid obtrectantium murmur ingesserit; quàm ex assentatione, si paucula quædam ex tam numerosa earum gloria delibare conemur.

§. 10. Quisquis igitur & animo & ingenio magnus humanissimarum Artium elegantias præcipue in deliciis atque in delectamentis habebit, famæ securus & ad invidiam usque felix, festivis hisce contemplationibus mentem expleat. Meminerit modo incredibili huic voluptati temperamentum hoc indicere, ne forte imprudens Artium harum dignitatem propriæ dignitatis jactura tueri studeat. Quemadmodum enim apud omnes in confesso est condimenta mere sumpta neque esu grata, neque usu salubria esse; ita exquisitissimus hic pastus ingeniorum sine utilioris doctrinæ digniorisque honoris dape sæpenumero plus obesse nimis avide appetentibus, quàm prodesse deprehenditur. Quamobrem neque laudandos putamus eos, qui ad majores melioresque curas nati & instituti, ingenio tamen suo atque otio turpiter illudere non verentur, dum in hoc desidiosæ oblectationis stadio totum occiduæ fluxæque vitæ suæ cursum consumunt: sed consuetudinem eorum non modo excusabilem, verum etiam pulchram & magnificam esse contendimus, qui hæc elegantissimarum Artium delinimenta vel ad animi relaxationem assumunt, vel ad ornamentum virtutis illius cui se suaque studia devoverunt. Adriano certe Imp. cucurbitarum Picturam, qua sibi Imperator hic supra modum placebat, aspero satis joco exprobravit Apollodorus Architectus; vide Xiphilinum. Antiochus quoque Epiphanes, Polybio teste, nonnunquam se è conspectu omnium cum duobus tribusve famulis abripiens, & ab aulæ strepitu, omissis excubiis & fortunæ suæ mole, quàm longissime secedens, Εὑρίσκετο μάλιστα πρὸς τοῖς ἀργυροκοπείοις καὶ χρυσοχοείοις εὑρησι-

Principibus interim viris sedulo cavendum est, ne omnia generis, nominis, honoris insignia atque ornamenta nimio elegantiarum amore destruant.

λογῶν

λογῶν καὶ φιλοτεχνῶν πρὸς τοὺς τορευτὰς καὶ τοὺς ἄλλους τεχνίτας: *Inveniebatur maxime cum argenti sculptoribus & auri fusoribus in ipsorum officinis copiose verba funditans, & de Artis subtilitate disputans cum cælatoribus & aliis opificibus*; vide Athenæum lib. v Deipnosoph. cap. 4. Attalum adhæc, splendidæ alioqui magnificentiæ Regem, sugillant Historici, quòd omissa regni administratione, & regiæ majestatis pompa ad tempus sequestrata, ærariæ Artis fabricæ vacaverit, cerisque fingendis & ære fundendo procudendoque animum suum oblectaverit; vide Abbreviatorem Trogi, lib. XXXVI. Non videtur hìc prætereunda illa vocis libertas, quam olim Stratonicus cantor in pari fere negotio exercuit: Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως περὶ κιθαριστικῆς πρὸς τὸν κιθαριστὴν Στρατόνικον λεγομένου, Ἕτερόν ἐστιν, εἶπεν, ὦ βασιλεῦ, σκῆπτρον, ἕτερον δὲ πλῆκτρον: *Ptolemæo regi studiosius cum Stratonico de arte differenti, Aliud, inquit Stratonicus, est sceptrum, ô Rex, aliud vero plectrum*, Athenæus lib. VIII Deipnosoph. cap. 10. Sequatur ergo elegantiarum amator sanum gravissimi scriptoris consilium; Ὁ Φίλιππος, inquit Plutarchus*, πρὸς τὸν υἱὸν ἐπιτερπῶς ἔν τινι πότῳ ψήλαντα καὶ κατατεχνικῶς, εἶπεν, Οὐκ αἰσχύνῃ καλῶς οὕτω ψάλλων; ἀρκεῖ γὰρ ἂν βασιλεὺς ἀκροᾶσθαι ψαλλόντων σχολάζῃ· καὶ πολὺ νέμει ταῖς Μούσαις, ἑτέρων ἀγωνιζομένων τὰ τοιαῦτα, θεατὴς γιγνόμενος. ἡ δ' αὐτουργία τῶν ταπεινῶν, τῆς εἰς τὰ καλὰ ῥᾳθυμίας μάρτυρα τὸν ἐν τοῖς ἀχρήστοις πόνον παρέχεται καθ' αὑτῆς· καὶ οὐδεὶς εὐφυὴς νέος, ἢ τὸν ἐν Πίσῃ θεασάμενος Δία, γενέσθαι Φειδίας ἐπεθύμησεν· ἢ τὴν Ἥραν τὴν ἐν Ἄργει, Πολύκλειτος· οὐδ' Ἀνακρέων, ἢ Φιλήμων, ἢ Ἀρχίλοχος, ἡσθεὶς αὐτῶν τοῖς ποιήμασιν· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον εἰ τέρπει τὸ ἔργον ὡς χαρίεν, ἄξιον σπουδῆς εἶναι τὸν εἰργασμένον: *Philippus filio suaviter in convivio atque artificiose canenti, Non te pudet, inquit, pulchre adeo canere; nihil enim à Rege amplius exspectes, quàm ut ei vacet psallentibus aures præbere; satisque Regem tribuisse Musis dixeris, cùm dignatur spectator eorum fieri, qui de arte Musica certamen inter se instituunt. Ipsum vero tenuissimarum Artium exercitium suam in pulchris studiis negligentiam ipsa inutilioris laboris vanitate prodit. Neque sane quisquam generosæ indolis adolescens, qui Pisæ spectavit Jovem, Phidias esse concupiscit: neque, qui Junonem Argis, Polycletus: neque statim Anacreon, aut Archilochus, aut Philemon fieri exoptat, quicunque versibus eorum delectatur. Non enim est necesse ut auctorem aliquem, cujus opus vel leviter nobis arriserit, confestim quoque studio nostro dignum judicemus.* Huic simile est illud Æliani libro IX, cap. 36; Psaltes quidam Antigono regi exhibebat specimen suæ artis. Rege vero sæpius eum interpellante ac submonente ut nunc minimam chordam, ac rursus mediam strictius intenderet, indignatus ille dixit, Μὴ γένοιτό σοι οὕτω κακῶς, ὦ βασιλεῦ, ὡς ἐμοῦ ταῦτα ἀκριβοῦν μᾶλλον: *Avertant Dii, ô Rex, ut hæc me accuratius expendisse deprehendaris.* Boëthius lib. I Musices, cap. 34: *Omnis ars, omnisque etiam disciplina honorabiliorem naturaliter habet rationem, quàm artificium quod manu atque opere artificis exercetur. Multo enim est majus atque altius scire quid quisque faciat, quàm ipsum illud efficere quod sciat. Etenim artificium corporale, quasi serviens famulatur; ratio vero, quasi domina imperat.*

* Circa initium vitæ Periclis.

Hactenus attigimus quasi cunabula quædam atque elementa Artis; restat ut procursum ejus porro patefaciamus.

FINIS LIBRI PRIMI.

FRAN-

FRANCISCI JUNII DE PICTURA VETERUM

LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM LIBRI SECUNDI.

Studium cuncta imitandi hominibus à Natura inditum, ut Phantasia ad actum perducit atque excolit, ita multæ aliæ causæ augent ac promovent. Principalioribus tamen quæ quondam Artes hasce provexerunt causis, pie præmittimus omnis boni fomitem ac fontem Deum: cujus immensam bonitatem protinus excipit sedula Parentum benevolentia, tum demum de carissimis pignoribus secura, quum nacta est Præceptorem, cui tuto omnes spes suas ac vota committat. Proximus itaque à Parentibus est Præceptor, cujus fideli opera ad omnia fœcundissimæ Artis arcana admissus adolescens, ac jam industriæ suæ relictus, si forte à rectis moderatoris sui præceptis ad sequiora declinare parabat, statim commonefaciebat eum officii sui metus legum in corruptores Artium latarum: sin autem recto ingenio præditus à primæ institutionis integritate desciscere nefas habebat, nihil eum æque atque æmulatio & semper melior aliquis incitabat: quumque priores in prodigiosa plane simplicitate Artis operibus suis commendationem ex vi potius Artis, quàm exquisitis colorum pigmentis, soliti essent captare, ipse quoque in hoc æmulæ Artis certamine simplicitatis hujus potissimam semper habebat rationem. Pertentabat interim animum ejus mira quædam dulcedo Artis inaffectata æmulatione unice gaudentis, & robur quasi colligentis ex multiplici ac passim obvio harum Artium usu; nec non ex honore, quem omnis ordinis homines dignissimis Artibus habent: adblandiente mox olim speratæ gloriæ successu, lætus ac fidens animi, audacia promptiore ad magna accingebatur; non dimissa tamen cura tantis Artibus debita; accedente præsertim candore animi, non Artifices modo, verum etiam idiotas quandoque in partem hujus curæ, laudabili prorsus ingenuitate, advocantis: quemadmodum denique ardorem æmulationis, gloriæ cupiditatem, & plerasque alias hîc assignatas causas, publica temporum felicitas maxime juvabat, sic eas privata Artificum fortuna, nescio qua ratione occulta, ad fidem perducebat.

CAPUT I.

§. 1. *Stultum quorundam Sophistarum acumen & fallax nonnullorum Historicorum vanitas futili ratiocinatione Artium imitatricium primordia referunt ad Deum.*

§. 2. *Pluribus exemplis, plurimorumque tam sacrorum quàm profanorum Scriptorum auctoritatibus evincitur Deum esse auctorem promotoremque Picturæ.*

§. 3. *Artes imitatrices plurimum etiam debent Naturæ.*

Sophistæ frivolo prorsus argumento inventionem Picturæ assignant Deo.

Eus optimus maximus & Natura, quasi quædam lex Dei, præcipuum incrementum Artibus omnia imitantibus adjecisse videntur. *Cœli nempe chorum sideribus comptum & coronatum suda tempestate visimus*, inquit Apulejus de Deo Socratis, *pictis noctibus severa gratia, torvo decore; suscipientes in hoc perfectissimo mundi, ut ait Ennius, clypeo, miris fulgoribus variata cælamina.* Καὶ βουλομένῳ μὲν σοφίζεσθαι, inquit Philostratus in procemio Iconum de Pictura agens, Θεῶν τὸ εὕρημα, διά τε τὰ ἐν γῇ εἴδη, ὁπόσα τοὺς λειμῶνας αἱ ὧραι γράφουσι, διά τε τὰ ἐν οὐρανῷ φαινόμενα: *Certe, si quis Sophistarum more loqui velit, Deorum est inventum Pictura, cùm ob illas in terra species quibus diversæ tempestates anni prata pingunt, tum ob ea quæ in cœlo apparent.* Acutos nimirum homines & acri copiosoque ingenio præditos dicas, qui tantum negotium tam paucis verbis confectum reddunt. Prata scilicet floribus vernantia, & cœlum variis astrorum nubiumque formis conspicuum satis explorata ratio erit ad id quod volunt statim confirmandum: cùm certum sit astris, humani ingenii sollertia, formas animatarum inanimatarumque rerum adscriptas; incertam quoque nubium imaginem cuilibet rei, quam vagus & errori oculorum indulgens animus concipit, adsimilari, *Philostr. de vita Apollonii lib.* II, *cap.* 10. Psellus de Operatione Dæmonum, Τὰς νεφέλας ὁρᾶν ἐστιν, ὅτε μὲν ἀνθρώπων, ὅτε δὲ ἄρκτων, ὅτε δὲ δρακόντων, ἢ τινῶν ἑτέρων ἀποτελούσας σχηματισμόν: *Videre est nubes quandoque hominum, aliquando ursorum, interdum vero draconum aliarumque rerum formas exprimentes.* In Africa certe, ventis maxime quiescentibus, atque ob hoc aëre concrescente, immania quædam spectra, variarum tremendarumque belluarum formas referentia, stuporem ac metum ignaris injiciunt, *Diod. Siculus, lib.* III. Vide quoque *Plinium nat. Hist. lib.* VII, *cap.* 2. Mira prorsus atque ab his non multum abhorrentia refert *Photius, Cod.* CCXLII, *in excerptis ex Damascio de vita Isidori Philosophi.* Prata adhæc floribus distincta spectantium mentes mire quidem afficere agnoscunt omnes, non tamen ullam ad nobilissimas Artes viam præsternere. Palladium etiam, ancilia, & quotquot unquam statuas cœlo delapsas credula antiquitas celebrat, non satis probum sunt argumentum referendi Artes hasce ad Deos. Vani est, narrare talia: stulti, credere: potentissimis præsertim Regibus tali impostura, ut miseris mortalibus fallax miraculum præpararent, unice gaudentibus. Ephesiorum sane urbs, quæ se odiose satis jactat Νεωκόρον τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος, καὶ τοῦ Διοπετοῦς: *Ædituam esse magnæ Deæ Dianæ, & à Jove delapsi simulachri*, Act XIX: 35, decepta fuit Alexandrino simulachro. Rex etenim Ptolemæus statuariis nobilioribus ad conficiendam Dianæ statuam convocatis, Artifices omnes, opere jam perfecto, magnifico regiarum epularum paratu excepit: quumque locum cœnæ destinatum fraude clandestina alte suffodisset, evadere non potuerunt, quin universi fatalibus epulis intenti, ruina terræ absorberentur. Atque ita, veris nobilissimæ statuæ Autoribus è medio sublatis, pronum Regi fuit eam quibusvis, ut cœlo demissam, obtrudere: vide *Suidam in* Διοπετές; vel potius *Isidorum Pelusiotam, lib.* IV, *epist.* 207; nam ex eo Suidas hæc mutuatus est.

Quomodo Deus probatur esse auctor promotorque Picturæ.

§. 2. Sanius profecto philosophatur ac firmioribus argumentis totius rei veritatem in animis omnium defigit Philo Judæus, Περὶ ὀνείρων, *de insomniis*; Τὴν ποικίλην τέχνην ἐνσμιπαν μὲν τινες οὕτως ἠμελημένον καὶ ἀφανὲς εἶναι πρᾶγμα, ὥστε ὑφήναντες αὐτὴν ἀνέθεσαν· ἐγὼ δὲ οὐ μόνον αὐτήν, ἀλλὰ καὶ τοὔνομα τέθηπα· καὶ μάλισθ᾽ ὅταν εἰς τὰ τῆς γῆς τμήματα, καὶ τὰς ἐν οὐρανῷ σφαίρας, καὶ ζώων καὶ φυτῶν διαφοράς, καὶ τὸ παμποίκιλον ὕφασμα τουτονὶ τὸν κόσμον ἀπίδω· τὸν γὰρ τοῦ πλέγματος τούτου δημιουργὸν καὶ εὑρετὴν τῆς ποικιλτικῆς ἐπινοεῖν εὐθὺς ἐπιστήμης ἀναγκάζομαι, καὶ σέβομαι μὲν τὸν εὑρόντα, τιμῶ δὲ τὴν εὑρεθεῖσαν, τὸ δ᾽ ἔργον καταπέπληγμαι: *Quidam Picturæ Artem adeo neglectam vilemque existimant, ut eam ad textores relegent: ego vero etiam nomen ejus admiror: præsertim, quando terræ segmenta, cœlestes circulos, animalium stirpiumque differentias, & hunc mundi multiformem contextum adspicio. Quæ admiratio cogit me credere, hujus opificem invenisse Artem variegandi: atque ita & inventorem veneror, & inventum ejus honoro, operis vero ipsius spectaculo stupeo.* Validius quoque argumentantur, qui à mundo majore porro transeunt ad minorem, hominesque Promethei molli luto formatos memorant: prout nempe Callimacho in Scazonte πηλὸς ὁ Προμήθειος, *lutum Prometheum* dictus est Homo. *Democrito vero Abderitæ*, ut est apud Censorinum de Die natali, cap. 4, *ex aqua limoque primum visum est homines procreatos: nec longe secus Epicurus.* Hujus interim limi mentionem quoque faciunt Horatius, Juvenalis, Martialis & alii: neque enim alium agnoscit Promethea, quisquis sanam possidet mentem, præter illam divinæ providentiæ vim, cui uni primordia sua mortales debent, *Genes.* 11: 7. Quod magis etiam liquet, cùm Palladem, Sapientiæ præsidem, Prometheo homines fingenti ex præscripto Jovis opem tulisse fingunt*: quemadmodum & cùm Curam ex luto cretoso homines finxisse narrant; vide *Hyginum fabula* 220. De hac *hominis figulatione* vide Tertullian. de Resurrect. carnis; Lactant.

Prometheum olim vocaverunt sapientes æternam cuncta temperantis Dei mentem.

* *Vide Etymolog. magnum in* Ἰκόνιον.

Lactant. Divin. institut. II, II; Fulgent. lib. II Mytholog. Greg. Nyssenum de hominis
opificio, cap. 22; unde eidem quoque Orat. I de Beatitudinibus homo nuncupatur γήϊ-
νος ἀνδριάς. Et recte Minucius Felix Octavio, *Ipse homo, si recte existimes, Dei simu-
lachrum est.* Clemens Alexandr. in Protreptico: ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ὁ ἀριστοτέχνης πα-
τὴρ, τοιοῦτον ἄγαλμα ἔμψυχον ἡμᾶς τὸν ἄνθρωπον ἔπλασεν: *Universi opifex pater, cujus est
ars longe optima ac præstantissima, talem animatam imaginem, nos, nempe hominem fe-
cit.* Suidas in Ἀδάμ, de primo parente agens, οὗτός ἐστιν ὁ πρῶτος ἀνδριάς· τὸ θεόκλητον
ἄγαλμα· ἀφ᾽ οὗπερ ἀπευθυνόνται πᾶσαι ἀνθρώπων ἀγαλματουργίαι: *Hic est prima statua: simu-
lachrum à Deo denominatum; ad quod omnis hominum statuaria, veluti ad regulam,
dirigitur.* Uxorem Loth respicientem convertit Dominus in statuam salis, *Genes.* XIX:
26. Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ: *Recordemini uxoris Lothi*, inquit Salvator noster,
Luc. XVII: 32. Ut itaque ex præcepto Christi memoriam uxoris Lot non temere demit-
teremus, versa est in materiam, ut videtur, durabilem. Plinius certe nat. Hist. XXXI, 7,
meminit salis qui lapicidinarum modo vix etiam ferro cædi queat. Mirum prorsus est
quod de hac statua refert Aur. Prudentius Hamartigenia:

- - - - Solidata metallo
Diriguit fragili, saxumque liquabile facta
Stat mulier, sicut steterat prius omnia servans
Caute sigillati longum salis effigiata
Et decus, & cultum, frontemque, oculosque, comamque
Et flexam in tergum faciem, paulumque relata
Menta retro, antiquæ monumenta rigentia noxæ.
Liquitur illa quidem salsis sudoribus uda,
Sed nulla ex fluido plenæ dispendia formæ
Sentit deliquio, quantumque armenta saporum
*Attenuant saxum, * tantum lambentibus humor*
Sufficit, attritamque cutem per damna reformat.

Huc etiam refer typum illius arcæ, quàm Noachus ex præscripto Domini architectatus
est, *Genes.* VI: 14. Typum adhæc tabernaculi oculis Mosis à Domino coram exhibitum,
Exod. XXV, *vers. ult. Act.* VII: 44. *Hebr.* VIII: 5. Serpentem æneum Domini jus-
su à Mose conflatum, *Numer.* XXI: 8. Formam templi Hierosolymitani, quam rex Da-
vid filio Salomoni ex præscripto Dei tradidit, I *Chron.* XXVIII: 19. Magno Constan-
tino, templum S. Sophiæ exstructuro, Angelus per somnium descriptam templi istius
imaginem exhibuit. Τὸ σχῆμα τοῦ ναοῦ ἄγγελος κατ᾽ ὄναρ ὑπέδειξε τῷ βασιλεῖ, ut loquitur
Georg. Codinus de Originib. Constantinopolitanis, edit. Regiæ pag. 67, *A.*

Ezechiel Propheta, quo urbi Hierosolymitanæ non solum verbis, verum etiam viva
quadam imagine ob oculos poneret omnes impendentium calamitatum gradus, manda-
tum divinitus accepit, ut urbis obsidionem in tegula depingeret; vide *Ezech.* IV: I.
Præcipue tamen hìc sunt memorandi Bezaleël & Aholiab, de quibus ipse Dominus
Exod. XXXI, & XXXV Mosen alloquitur, testaturque se eos nominatim evocasse ad ex-
struendum tabernaculum fœderis, neque solum animos eorum Spiritu Dei implevisse,
ut ipsi possent in omni opere scite operari, verùm etiam hanc suam scientiam in alios
docendo transfundere. Neque est quod hìc prætereamus, τὴν ἀχειροποίητον εἰκόνα τοῦ κυ-
ρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ: *Sine manu factam imaginem Domini & Dei nostri Jesu
Christi*, de qua sic habe. Augarus Edessæ regulus gravi atque inexplicabili implicitus
morbo, fama atque auditione nonnihil de divinis Salvatoris nostri miraculis accepit: in
animum itaque induxit eum amice ad se per litteras evocare; deligens ad hoc ministe-
rium Ananiam quendam è cursoribus suis, pingendi minime rudem; quò, si ipsum for-
te Christum adducere nequisset, imaginem saltem ejus ad vivum descriptam reportaret.
Ananias tradita jam epistola, oculis in Christum defixis totius corporis ac vultus linea-
menta in animum transferre parans, importunitate multitudinis undique circumfusæ im-
peditus, contulit se in saxum aliquod eminentius, ut ibi extra impulsum inquietæ mul-
titudinis desiderati domino suo vultus indiscretam similitudinem enotaret. Sed frustra
semper fuit, & ad inchoata semel lineamenta minime respondebant reliqua, Salvatore
nostro subinde vultum suum immutante †. Tandem tamen eum voti compotem fecit
Christus aqua ad abluendam faciem postulata, & quadruplici linteo ad detergendam fa-
ciem sumpto ‡, expressam in linteo divini vultus imaginem Ananiæ cursori cum suis ad
Augarum literis tradidit. De fide tanti miraculi consule Cedrenum, & cæteros Ecclesiasti-
cæ Historiæ Scriptores; quibus adde quæ de Christi ad Augarum epistola, in portis
Edessæ exscripta, habet *Procopius lib.* II *de Bello Persico, cap.* 12. De ænea Serva-
toris Christi statua quam erexit mulier profluvio sanguinis ab eo liberata, vide *Asterium
Amasæ Episcopum apud Photium, ut & reliquos Ecclesiasticarum rerum Scriptores.*

Quam-

* *Vide Benjaminis Itinerarium.*

† *Aliam affert rationem Damascen. Orthod. fidei l.* IV, *c.* 17: *negat enim Pictorem hunc veram Salvatoris nostri similitudinem exprimere potuisse;* διὰ τὴν ἀποστίλβουσαν τοῦ προσώπου λαμπρότητα, ob resplendentem faciei claritatem.

‡ Ἐναπεμάξατο τῷ ἱματίῳ τοῦ ἑαυτοῦ ἀπεικόνισμα, καὶ οὕτως ἀπέστειλε τοῦτο ποθοῦντι τῷ Αὐγάρῳ: Quasi abstergendo expressit sui ipsius imaginem & sic desideranti Augaro misit, *ut ibidem loquitur Damascenus.*

Quamobrem, cùm Spiritus Domini dignatus sit nobis frequentia hæc Plastices atque Picturæ exempla suppeditare, merito quoque excellentissimarum Artium harum autorem Deum optimum maximum cum Theodoreto statuimus, quem vide *Serm.* IV *de Providentia*. *Homo artifex format corpus de corpore*, inquit Augustinus Confessionum lib. XI, cap. 5, *arbitratu animæ valentis imponere utcunque speciem quam cernit in semetipsa interno oculo. Et unde hoc valeret, nisi quia tu fecisti eam? Et imponit speciem jam existenti & habenti ut esset, veluti terræ, aut lapidi, aut ligno, aut auro, aut id genus rerum cuilibet. Et unde ista essent, nisi tu fecisses ea? Tu fabro corpus, tu animum membris imperitantem fecisti; tu materiam, unde faciat aliquid; tu ingenium, quo artem capiat & videat intus quid faciat foris; tu sensum corporis, quo interprete trajiciat ab animo ad materiam id quod facit, & renuntiet animo quid factum sit, ut ille intus consulat præsidentem sibi veritatem an bene factum sit. Te laudant hæc omnia Creatorem omnium.* Neque male Seneca de Beneficiis lib. IV, cap. 6, *Insita sunt nobis omnium artium semina, magisterque ex occulto Deus producit ingenia.* Quod ipsum plenius aliquanto expressit Julianus Imp. Orat. VII, Ὥσπερ ὄρνιθες ἵπτασθαι, καὶ νεῖν ἰχθύες, αἵ τε ἔλαφοι θεῖν ἐπειδὴ πεφύκασι, οὔθεν τοῦ διδαχθῆναι προσδέονται· κἂν δήσῃ τίς, κἂν καθείρξῃ, πειρᾶται ὅμως χρῆσθαι τούτοις τοῖς μορίοις, πρὸς ἃ σύνοιδεν αὐτοῖς πεφυκόσι ταυτὶ τὰ ζῶα· οὕτως οἶμαι καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος οὐκ ἄλλο τι τὴν ψυχὴν ἔχον, ἢ λόγον καὶ ἐπιστήμην ὥσπερ ἐγκαθειργμένην, ὃ δὴ καὶ λέγουσιν οἱ σοφοὶ δύναμιν, ἐπὶ τὸ μανθάνειν τι, καὶ ζητεῖν, καὶ πολυπραγμονεῖν ὡς πρὸς οἰκειότατον ἑαυτῷ τῶν ἔργων τρέπεται· καὶ ὅτῳ μὲν εὐμενὴς Θεὸς ταχέως ἔλυσε τὰ δεσμὰ, καὶ τὴν δύναμιν εἰς ἐνέργειαν ἤγαγεν, τούτῳ πάρεστιν εὐθὺς ἐπιστήμη: *Quemadmodum aves volare, & natare pisces, cervi vero currere à natura sic habent, ut discere non habeant necesse: etiamsi quispiam incluserit & coërcuerit, unumquodque nihilominus partibus hisce uti tentat, ad quæ sciunt se nata esse hæc animalia: ita & arbitror quod humanum genus, non aliud loco animæ habens, quàm rationem & scientiam velut inclusam (quam dicunt sapientes esse facultatem ad discendum aliquid, & inquirendum, & circa multa negotia versandum) ad opus sibi maxime proprium convertitur. Et cui benevolus Deus cito solvit vincula, & facultatem in actum reduxit, huic continuo adest scientia.* Vide Oppianum lib. II de Piscatione, circa initium; & Maximum Tyrium, Dissert. XL. Eximie quoque *Plinius lib.* XXXVII, *cap.* 4, ubi agens de adamantis inenarrabili invictaque natura ferrum atque ignes respuente; *Id*, inquit, *quod tantis voluminibus hic docere & mandare conati sumus, de discordia rerum concordiave (quam antipathiam ac sympathiam appellavere Græci) non aliter clarius intelligi potest. Siquidem illa invicta vis, duarumque violentissimarum naturæ rerum, ferri ignisque contemptrix, hircino rumpitur sanguine, neque aliter quàm recenti calidoque macerata: & sic quoque multis ictibus tunc etiam præterquam eximias incudes malleosque frangens. Cujus hoc ingenio quove casu repertum? aut quæ fuit conjectura experiendi rem immensi secreti, & in fœdissimo animalium omnium? Profecto non hominum muneris talis inventio; nec quærenda in ulla parte naturæ ratio, sed voluntas.* Similem quoque inventionem herbarum vitæ nostræ utilium non operis humani, sed divinam esse ostendit idem *Plinius lib.* XXVII, *cap.* I: totumque adeo justissimæ hujus admirationis stuporem *cap.* 2, concludit his verbis: *Quod si quis illa fortè ab homine excogitari potuisse credit, ingrate Deorum munera intelligit.* Epicharmus de Republica:

Ἔστιν ἀνθρώπῳ λογισμὸς, ἔστι καὶ θεῖος λόγος.
Ὁ λόγος ἀνθρώπῳ πέφυκε περὶ βίον καὶ τὰς τροφάς.
Ὁ δέ γε τὰς τέχνας ἅπασι συνέπεται θεῖος λόγος,
Ἐκδιδάσκων αἰὲν αὐτοὺς, ὅ, τι ποιεῖν δεῖ συμφέρον·
Οὐ γὰρ ἄνθρωπος τέχναν εὗρ', ὁ δὲ Θεὸς ταύταν φέρει·
Ὁ δέ γε τ' ἀνθρώπου λόγος πέφυκ' ἀπὸ τοῦ θείου λόγου.
Est humana ratio; hanc præter est & divina altera.*
Ratio humana circa vitam & victum semet occupat.
At divina ratio est artis opifex & comes omnibus,
Edocens ipsos quid usus maxime facto siet.
Quippe homo non reperit artem, sed dat hanc autor Deus.
Ipsaque illa humana ratio nata est ratione ex Dei.

* *Ex versione clariss. Grotii.*

Egregie *Jul. Scaliger*, *Exercitat.* 307 *ad Cardanum*; Inventa omnia, aut per afflationem impertitus est Deus suorum ministerio nunciorum, aut emerserunt quasi conclusiones ex propositis notis. Exempli gratia, cùm bombardarum tubi sunt primum excogitati. Quia lebetis chymistici operculum in laquearia impulsum est vi pulveris, qui ipso in lebete erat, igne concepto. Ars cattiterographiæ, ex gemmarum sigillis. Horologia sabuli, ex clepsydra. Solaria, à pastoribus, ex umbris arborum. Horologia rotarum, ab aliis machinis. Pictura, ab ichnographia: hæc, ab umbris: à quibus & Optice. Architectura,

ctura, à nativis specubus. Unumquodque vero, postquam erutum est ex involucris
suarum causarum, repetita perpensione agitamus, revocamus ad Lydium lapidem, aut
ad incudem, aut ignem; id est, ad reflexionem rationis; metallorum more, quorum
probitas illis legibus tribus exploratur. Hoc vocatur judicium.

§. 3. Interea tamen ne Natura quidem, omnis bonæ malæque rei fœcunda nutrix, Natura
otiosa hìc fuit; sed jus præpotentis regni usque adeo licenter exercuit, ut scires rectè ab plurimum
ea plurimum licentiæ vindicari, penes quam infinitus cuncta gignendi labor consistit. incremen-
Non ad unam Natura formam opus suum præstat, sed ipsa varietate se jactat, Sene- ti addidit
ca Nat. quæst. VII, 27. Quamquam, *quid aliud est Natura, quàm Deus & divina* Picturæ.
ratio, toti mundo partibusque ejus inserta? Seneca de Benef. IV, 7; & Nat. quæst.
II, 45; Plinius XXVII, 3. Inter præcipua vero efficacis Naturæ miracula non conabor
hìc verbis assequi; *Arbores variis colorum Picturis in certamen usque luxuriantes*, Plin.
XVI, 25. *Ineffabilem florum maxime subtilitatem; quando nulli potest facilius esse lo-*
qui, quàm rerum naturæ pingere: lascivienti præsertim, & in magno gaudio fertilitatis
tam varie ludenti, Plin. XXI, 1. Supersedebo quoque commemorare *Pavones*, *aut*
*tigrium pantherarumque maculas, & tot animalium Picturas**. *Picti squallentia ter-* * Plin.
ga lacerti, Virgil. IV Georg. vers. 13. *Pictæ mormyres* memorantur Ovidio Halieuti- VII, 1.
ci versu 110. Etiam *Pictas mormyras* recenset Plinius libro XXXII, cap. 11, inter piscium
nomina apud Ovidium posita; *Quæ*, ut ille ait, *apud neminem alium reperiuntur: sed*
fortassis in Ponto nascuntur, ubi id volumen supremis suis temporibus inchoavit. Talia
enim quamvis oblectent spectatorem, Artificem tamen minime instruunt: nisi forte cui-
quam pavonum mentio minime hic videatur prætereunda. Οὐ γὰρ βασκαίνουσι τὴν ἑαυτῶν
εὐκοσμίαν ζωγράφους διδάσκοντες: *Non enim invident ornatum suum Pictoribus exemplum*
inde mutuaturis, ut loquitur Theophyl. Simocatus epist. 31. *Pavo pluma vestis, &*
quidem de cataclitis, imo omni conchylio depressior qua colla florent, & omni patagio in-
auratior qua terga fulgent, & omni syrmate solutior qua caudæ jacent, multicolor &
discolor & versicolor, nunquam ipsa, semper alia, etsi semper ipsa quando alia, totiens
denique mutanda quotiens movenda, Tertull. de Pallio. *Insidebat ex pavonum pennis*
intertextæ oculatæque pallæ, ex qua multicoloribus notulis variata pictura vernabat,
Martianus Capella lib. 1, pag. 17. Relictis itaque id genus aliis, adducenda potius hoc
in loco verba Galeni, ex cap. undecimo libri primi περὶ θηριακῆς ad Pisonem: Τίνα δ' οὐ πεί-
θει λέγειν θαυμάσιόν τι χρῆμα τὴν φύσιν ὑπάρχειν, ὁρῶντα τὸ ὑπὸ τῆς ἄρκτου γιγνόμενον ἔργον;
ἀποτίκτει μὲν γὰρ ἡ ἄρκτος ἅπασι τοῖς γεννωμένοις ὁμοίως ζώοις· ἔστι δὲ σὰρξ μόνη γεννωμένη ἄπλα-
στός τε καὶ ἀδιάρθρωτος, μορφὴν μὲν οὐδεμίαν ἔχουσα, εὐθὺς δὲ ὑπὸ τῆς γεννώσης τῇ φυσικῇ τέχνῃ
διατυπουμένη· τῇ γὰρ γλώττῃ, ὥσπερ χειρί τινι χρωμένη ἡ τεκοῦσα, οὕτω μεμορφωμένον ζῶον τὸ
τεχθὲν ἀποτελεῖ: *Quis non adducitur ut mirabilem quandam rem Naturam esse pronuntiet,*
si opus videat quod ab ursa efficitur? Etenim ursa omnibus quæ generant animantibus si-
militer parit; caro autem sola generata, informis & inarticulata est, nullam obtinens
figuram: statim vero à parente, naturali arte figuratur; quæ lingua veluti manu qua-
dam utens, editum fœtum reddit effigiatum. Plutarch. περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας,
de amore prolis: Ἡ ἄρκτος, ἀγριώτατον καὶ σκυθρωπότατον θηρίον, ἄμορφα καὶ ἄναρθρα τίκτει.
τῇ δὲ γλώττῃ, καθάπερ ἐργαλείῳ, διατυποῦσα τοὺς ὑμένας, οὐ δοκεῖ γεννᾶν μόνον, ἀλλὰ καὶ δημιουρ-
γεῖν τὸ τέκνον: *Ursa, immitis ac tetrica fera, parit catulos informes atque inarticulatos:*
lingua vero, tanquam instrumento, formans membranaceam futuri corporis molem, non
tantum videtur generare, verum etiam elaborare prolem. Omnino quoque hoc in loco
memoranda est *gemmarum pictura tam multiplex, lapidum tam discolores maculæ*†: in- † Plin. II,
terque omnes istas, *Regia fama gemmæ Pyrrhi illius, qui adversus Romanos bellum ges-* 93; &
sit. Namque habuisse traditur Achaten, in qua novem Musæ & Apollo citharam tenens XXXVII,
spectarentur, non arte, sed sponte naturæ ita discurrentibus maculis, ut Musis quoque sin- II.
gulis sua redderentur insignia, Plin. XXXVII, 1; Solinus cap. 12. Τότε ἡ φύσις ἐπιτυχής,
ὅταν λανθάνουσαν περιέχῃ τὴν τέχνην: *Tunc natura successu est felix, quando latens conti-*
net artem, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 19. Fortuitas gemmarum lapidumque ma-
culas ab Arte non abludentes, ut & reliqua Naturæ in simili genere lascivientis miracu-
la, Gamahè peculiari nomine appellant raritatum curiosi: de quibus consule *Gafarellum*,
cap. V *Curiositatum inauditarum*. Quod si quis tamen rara ista opificis Naturæ miracula
forte fortuna inter tam multiplices ejus conatus exstitisse dicat; non tamen, puto, nega-
verit eam in corporibus humanis consulto quandoque vim suam exseruisse. Neque enim
fortuitum fuit, quod Seleucum regem, reliquosque ab eo Seleucidas imago ancoræ, fe-
mori eorum innata, nobilitavit: qua de re vide *Appianum in Syriacis*, *Abbreviatorem*
Trogi lib. XV, *cap.* 4. *Ausonium in Claris urbibus*. Creon rex Thebanorum nepotem ex
Hæmone filio & Antigona prognatum agnovit ex insigni quod omnes Dracontei generis
in corpore habebant: vide *Hyginum*, *fabula* LXXII. Id ipsum quoque accidit Iphigi-
niæ in Orestem incidenti; Ἡ Ἰφιγένεια οὐκ ἐγνώρισε τὸν ἀδελφόν, ἕως τὸ Πελόπειον τοῦ γένους σή-

μαντρον τὴν ἐλαίαν εἶδεν ἔχοντα ἐν τῷ ὤμῳ τῷ δεξιῷ: *Iphigenia fratrem ante non agnovit, quàm in dextro ejus humero conspexit oleam, certissimum Pelopei generis insigne*, Cedrenus editionis Regiæ pagina 135, A. Τοῖς ἐν Θήβαις Σπαρτοῖς ποτε λεγομένοις σημεῖον λέγεται εἶναι τοῦ γένους, λόγχη τις, οἶμαι, ἐπὶ τοῦ σώματος· ὅς τις δὲ τοῦτο τὸ σημεῖον μὴ ἔχοι, οὐ δοκεῖ τῶν Σπαρτῶν εἶναι: *Apud Thebanos illis, qui appellantur Sparti, signum quoddam dicitur esse generis; lancea (opinor) quædam in corpore, & quisquis id signi non habeat, non videtur ex Spartis esse*, Dio Chrysost. Orat. IV de Regno. Λόγχη λέγεται περὶ τὴν Βοιωτίαν τοῖς Σπαρτίοις ἐντυπωθῆναι παρὰ τῆς τεκούσης καὶ θρεψαμένης αὐτοὺς βώλου, καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐπὶ πολὺ διασωθῆναι τοῦτο τῷ γένει σύμβολον: *Hasta dicitur Spartis, qui circa Bœotiam degunt, esse impressa à procreante & nutriente ipsos gleba, deincepsque illis diu remanere istud generis indicium*, Julianus Imp. Orat. II, quæ est de rebus gestis Constantii Imp. Σπαρτιάτας ἡ λόγχη γνωρίζει· ὦμος τοὺς Πελοπίδας· λόγοι τὸν μέγαν Θεμίστιον: *Spartos hasta indicat, humerus Pelopidas, sermones magnum Themistium*, Greg. Nazianz. in epist. ad Themistium. Plutarchus, περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδ. τιμ. Ἀκροχορδόνες καὶ μελάσματα καὶ φακοὶ πατέρων ἐν παισὶν ἀφανισθέντες, ἀνέκυψαν ὕστερον ἐν υἱωνοῖς καὶ θυγατριδοῖς· καὶ γυνή τις Ἑλληνὶς τεκοῦσα βρέφος μέλαν, εἶτα κρινομένη μοιχείας, ἐξανεῦρεν αὑτὴν Αἰθίοπος οὖσαν γενεὰν τετάρτην· τῶν δὲ Πύθωνος τοῦ Νισιβέως παίδων, ὃς ἔναγχος τέθνηκε, λεγομένου τοῖς Σπαρτοῖς προσήκειν, ἐξανήνεγκε λόγχης τύπον ἐν τῷ σώματι, διὰ χρόνων τοσούτων ἀνασχούσης καὶ ἀναδύσης, ὥσπερ ἐκ βυθοῦ, τῆς πρὸς τὸ γένος ὁμοιότητος: *Verrucæ, nævi, lentes parentum in filiis non visi aliquando in nepotibus apparuerunt. Quædam mulier Græca, cùm nigrum peperisset infantulum, adulterii postulata, invenit se quarto gradu progeniei ab Æthiope procreatam. Pythonis quoque Nisibensis, qui nuper commutavit vitam cum morte, dicebaturque genus à Spartis ducere, filiorum quidam hastæ figuram in corpore suo in lucem extulit: similitudine generis tam multis post ætatibus, tanquam è profundo, emergente.* Vide quoque Plinium, lib. VII nat. Hist. cap. II; Tzetzem, ad vers. 152 Lycophronis Cassandræ. Quibus adde & maculam, velut depicti draconis, in corpore Atiæ, matris Divi Augusti, *Suetonius in vita D. Augusti, cap.* 94; quanquam ipsi Augusto hanc notam tribuit Sidonius Apollinaris in Anthemii Panegyrico:

> *Magnus Alexander, nec non Augustus habentur*
> *Concepti serpente Deo, Phœbumque, Jovemque*
> *Divisere sibi. Namque horum quæsiit unus*
> *Cinyphia sub Syrte patrem maculis genitricis:*
> *Alter Phœbigenam sese gaudebat haberi,*
> *Pœonii jactans Epidauria signa draconis.*

Neque his contenta Natura, Plastices quoque non obscura specimina edidit; non modo quod montibus quibusdam & promontoriis à diversissimarum rerum imaginibus nomen famamque quæsiverit: qua de re vide *Eustathium ad vers.* 89 & 157 *Dionysii* τοῦ περιηγητοῦ. Neque etiam quod plerasque plantas in hanc vel illam similitudinem produxerit; sicut Pythagoras mandragoram ob hoc ipsum ἀνθρωπόμορφον nominat: quemadmodum & Columella, lib. x de re Rust. *semihominis* epitheton tribuit eidem mandragoræ. Vide *Theophrastum*, *Dioscoridem*, *Plinium*, *Etymol. in* Ἄνδραχλος. Non denique quod passim confirmet hanc vulgi opinionem, quidquid nascatur in parte naturæ ulla, & in mari esse; præterque multa, quæ nusquam alibi. *Rerum quidem*, inquit Plinius, lib. IX nat. Hist. cap. 2, *non solum animalium simulacra inesse mari, licet intelligere intuentibus uvam, gladium, serram, cucumim vero & colore & odore similem: quò minus miremur equorum capita tam parvis eminere cochleis.* Sed quod è divite sinu quandoque produxerit consummatissimæ ac stupendæ prorsus Artis opera. Carneades *apud Ciceronem, lib.* I *de Divinat.* narrat in Chiorum lapicidinis, saxo discisso, Panisci caput exstitisse. Sic in Pariorum marmore mirabile proditur, gleba lapidis unius cuneis dividentium soluta, imaginem Sileni intus exstitisse, *Plin.* XXXVI, 5. De lapidibus dracontiis αὐτογλύφοις vide *Tzetzem, Chiliad.* VII, *Hist.* 144; & *Chiliad.* VIII, *Hist.* 213. Κογχυλίας, λίθος σκληρὸς ἔχων ἐν ἑαυτῷ κογχυλίους τύπους, Hesychius. De Beli oculo, Botryte, Bostrychite, Bucardia, Capnite, Ceramite, Cerite, Draconite vel Dracontia, &c. Vide *Plinium, lib.* XXXVII, *cap.* 10.

CAPUT

CAPUT II.

§. 1. *Largam propitii Numinis benignitatem excipiebat sedula Parentum cura; quibus nihil erat antiquius quàm ut liberos teneris adhuc annis, explorata prius eorum indole, bonis Artibus imbuerent.*

§. 2. *Propensissima tum voluntate spes suas probatis Præceptoribus hac lege commendabant, ut non modo ad salubrium rerum patientiam, adhibito nolentibus timore, liberos suos cogerent; verum etiam ut eos, non nisi post exacta justi tyrocinii tempora, à se dimitterent.*

PArentum seria cura, vel potius anxia sollicitudo, de recta liberorum suorum educatione: idque ex sententia Cratetis, qui sæpissime dicere solebat, conscendendum esse editiorem, si fieri posset, urbis locum, & ex eo auribus omnium occinendum, Ὦ ἄνθρωποι, ποῖ φέρεσθε, οἵ τινες χρημάτων μὲν κτήσεως πέρι πᾶσαν ποιεῖσθε σπουδήν, τῶν δ' υἱέων, οἷς ταῦτα καταλείψετε, μικρὰ φροντίζετε: *Quò tenditis, homines, qui rei faciundæ omne impenditis studium; filiis vero, quibus opes vestras relinquetis, curam perparvam?* Plutarch. de Educat. liberorum. Unde etiam Diogenes, videns Megarenses majorem pecorum suorum quàm liberorum curam gerere, dixit, se malle Megarensis hominis arietem esse, quàm filium, *Ælianus, var. Hist.* XII, 56; & *Laërt. lib.* VI, *in Diogene*; *Plutarch.* περὶ φιλοπλουτίας. A gravissimo hoc Megarensium errore cultiores Græci quàm longissime aberant: nam Græcorum plerique, sicuti tradit Aristoteles, lib. VIII Polit. cap. 3, liberos suos pingendi artem docebant: Οὐχ ἵνα ἐν τοῖς ἰδίοις ὠνίοις μὴ διαμαρτάνωσιν, ἀλλ' ὦσιν ἀνεξαπάτητοι πρὸς τὴν τῶν σκευῶν ὠνήν τε καὶ πρᾶσιν· ἢ μᾶλλον ὅτι ποιεῖ θεωρητικὸν τοῦ περὶ τὰ σώματα κάλλους: *Non tantum ut in propriis mercibus non aberrent, verum etiam in quorumlibet vasorum emptione ac venditione decipi nequeant, atque adeo perspicaciores quoque reddantur in discernenda corporum pulchritudine.* Varro, Cato, vel de Liberis educandis, apud Nonium Marcellum in Plumarium, *Etenim nulla quæ non didicit pingere, potest bene judicare quid sit bene pictum à plumario, aut textore, in pulvinaribus plagis.* Non est ergo quod quis arbitretur, solos Græcos hanc in educandis liberis viam instituisse, cùm ex hoc Varronis loco liqueat, Romanorum quoque antiquioribus hanc liberorum suorum institutionem nequaquam displicuisse. Paulus certe Æmilius (at quantus ille vir!) liberis suis non Sophistas modo & Rhetores, sed Sculptores etiam atque Pictores magistros addidit*. Impp. Theodosius & Valentinianus I, Archiatros illos qui liberales Artes profitebantur, conjunxere cum Pictoribus, & privilegio donarunt, ne cogi possent milites excipere hospitio, *lib.* XII *Cod. tit.* 41, *de Metat. & Epidem.* Præcipue tamen id curarunt Græci: etenim teste Plinio XXXV nat. Hist. cap. 10, *Pamphili autoritate effectum est, Sicyone primum, deinde in tota Græcia, ut pueri ingenui ante omnia diagraphicen, hoc est, Picturam in buxo docerentur, recipereturque ars ea in primum gradum liberalium. Semper quidem honos ei fuit, ut ingenui eam exercerent; mox, ut honesti; perpetuo interdicto, ne servitia docerentur. Ideo neque in hac, neque in Toreutice, ullius qui servierit opera celebratur.* Quibus Plinii verbis non erit alienum adjicere salubre Galeni consilium in Exhort. ad perdiscendas Artes: Τέχνην ἀσκητέον ἐστὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου παραμένουσαν· ἀλλὰ διττῆς οὔσης διαφορᾶς τῆς πρώτης ἐν ταῖς τέχναις· ἔνιαι μὲν γὰρ αὐτῶν λογικαί τ' εἰσὶ καὶ σεμναί· τινὲς δ' εὐκαταφρόνητοι, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος πόνων, ἃς δὴ βαναύσους τε καὶ χειρωνακτικὰς ὀνομάζουσιν· ἄμεινον ἂν εἴη τοῦ προτέρου γένους τῶν τεχνῶν μετέρχεσθαι τινά· τὸ γάρ τοι δεύτερον γένος αὐτῶν, ἀπολείπειν εἴωθε γηρῶντας τοὺς τεχνίτας· εἰσὶ δ' ἐκ τοῦ προτέρου γένους, ἰατρική τε, καὶ ῥητορική, καὶ μουσική, γεωμετρία τε, καὶ ἀριθμητική, καὶ λογιστική, καὶ ἀστρονομία, καὶ γραμματική, καὶ νομική· πρόσθες δ' εἰ βούλει τούτοις πλαστικήν τε, καὶ γραφικήν· εἰ γὰρ διὰ τῶν χειρῶν ἐνεργοῦσιν, ἀλλ' οὐκ ἰσχύος νεανικῆς δεῖται τὸ ἔργον αὐτῶν: *Ars aliqua perdiscenda est per omnem vitam permansura. Porro cum prima divisione in geminum discrimen artes distribuantur (quædam enim ex his ratione constant, suntque liberales & honestæ: quædam contra contemptibiles, quod corporis laboribus constent, quas sedentarias ac manuarias vocant) præstiterit ex priore genere quampiam discere: nam posterius illud genus destituere solet senectute gravatos artifices. Prioris autem generis sunt Medicina, Rhetorica, Musica, Geometria, & Arithmetica, Dialectica, Astronomia, Grammatica, ac legum prudentia. Adde his si voles fingendi pingendique artificium: quamquam enim hæc manuaria constant opera, tamen earum exercitatio non eget robore juvenili.* Quum itaque ex instituto universæ Græciæ pueros ingenuos ante omnia harum Artium rudimentis imbui solitos constet: minime quoque mirum videbitur hæc Plinii verba ponderantibus, cur *lib.* XXXV, *cap.* 5, *de Sicyone agens*, dicat, *Diu fuit illa patria picturæ.* Strabo quoque lib. VIII Geograph. Μάλιστα ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Σικυῶνι ηὐξήθη γραφική τε, καὶ πλαστική, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη δημιουργία:

Picturæ maximum ex eo incrementum, quod Romani pariter & Græci liberos suos tenera adhuc ætate delineandi artem docebant, neque unquam prono studio eam tractantes, à feliciter inchoata Arte revocabant.

* *Plutarch. in Paulo Æmilio.*

μικρογία: *Maxime Corinthi & Sicyone adauctum est pingendi fingendique & omne hujusmodi artificium.* De Sicyone adhæc vide *Plutarchum in Arato.* De Corintho vero testatur Orosius lib. v, cap. 3, quod *per multa retro sæcula velut officina omnium artificum atque artificiorum fuit, & emporium commune Asiæ atque Europæ.* Atque eb eandem hanc causam omnes in universum Græcos *pingendi fingendique conditores* vocat Plinius in Præfatione ardui operis. Neque immerito *Græcia pictoribus significibusque illustris* dicitur Sidonio Apollinari lib. VI, epist. 12. Etenim pueri Græcorum ætate adhuc tenera primum Artis limen ingressi, manifestam statim qualiscunque indolis spem prodebant, atque ex ea spe, aut ad alias artes traducebantur, si minus hac arte capi viderentur, aut in arte feliciter inchoata constanter perseverabant. Quæ duo quantum ad perfectionem artis contulerint momentum, nemo non perspicit. Constat certe inter omnes, id, quod quis assequi studet, aptum atque accommodatum naturæ nostræ esse oportere, & tale, ut ipsum hominem per se invitet atque ingeneret illum animi appetitum, quem ὁρμὴν Græci vocant. Ac primo quidem mirabiliter occulta est Natura, nec perspici cognoscive potest: progredientibus autem ætatibus, sensim quasi nosmet ipsos cognoscimus, subsequimurque Naturam quasi Deum: *Intrandum est igitur in rerum naturam, & penitus quid ea postulet pervidendum: aliter enim nosmet ipsos nosse non possumus. Quod præceptum, quia majus erat quàm ut ab homine videretur, idcirco assignatum est Deo. Jubet igitur nos Pythius Apollo noscere nosmet ipsos,* Cicero lib. v de Finibus. Lucianum sane statuariam artem docendum putavit pater, cùm puerum è schola regressum nihil aliud quam boves, equos, homines, & pleraque alia animalia non inconcinne è cera effingere deprehendisset; vide *Lucianum in Somnio.* Magnum quidem est tractare Artem ad quam naturæ tuæ sponte propendeas, Μέγιστον εἰς τὸ κατορθοῦν ἐφόδιον, ἡ φιλία τοῦ πράγματος, *Maximum ad rem conficiendam adjumentum, amare id ipsum quod geritur,* Synesius, epist. 57. Majus tamen est ab ineunte statim ætate eam perdiscere. *Nihil enim, quod ad ultimum sui finem perventurum est, non & mature & celeriter incipit,* Val. Maximus, lib. VIII, cap. 7, Ex. ext. 2. *Magnum est enim, ut Ariston scribit, in primordio puerili quemadmodum incipiat fingi,* Varro, Cato, sive de Liberis educandis, apud Nonium Marcellum, in *Fingere.* Unde neque immerito Nazianzenus, Orat. XXIII, talem vitæ delectum, tempestive habitum, statuit esse κρηπῖδα τοῦ πράττειν εὖ ἢ κακῶς: *Fundamentum bene aut male faciendi.* Virg. II Georg. versu 271,

- - - *Adeo in teneris consuescere multum est.*

Res quidem mea sententia sic se habet, inquit Tullius lib. III de Oratore, *ut, nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere.* Recte itaque Quintilianus, libro I, cap. I: *Minora etiam facilius minores percipiunt: & ut corpora ad quosdam flexus membrorum formari nisi tenera non possunt, sic animos quoque ad pleraque duriores robur ipsum efficit.* Et rursus ejusdem libri cap. 12: *Magis scias, si quem jam robustum instituere cœperis, non sine causa dici παιδομαθεῖς eos, qui in sua quidque arte optime faciant.*

Parentes liberos suos fideli præcipue magistro committebant, neque patiebantur eos ante transacta tyrocinii tempora è schola in publicum prorumpere.

§. 2. Præcipuam itaque curam parentes in eo collocabant, ut liberis suis præceptor optimus atque electissimus obtingeret, *Qui sumeret ante omnia parentis erga discipulos suos animum, ac succedere se in eorum locum, à quibus sibi liberi tradebantur, existimaret,* Quintil. II, 2. *Qui faciem artis, non imaginem præstaret,* Autor Dialogi de causis corruptæ eloqu. cap. 34. Quo semel invento, reliqua fidei ejus committebant; Ὁποῖον ἂν ἐπιστήσῃς τοῖς ἵπποις ἡνίοχον, τοιοῦτον ἔλπιζε σοι τὸ ἅρμα γενέσθαι: *Qualem equis aurigam præfeceris, talem spera tibi currum fore,* Libanius in Legatione ad Julianum Imp. Cavebant interim parentes, ne cruda adhuc liberorum suorum studia, maturioris lucri spe, ante peractum justi tyrocinii tempus, in publicam lucem protraherent. *Fruges quoque maturitatem statuto tempore exspectant: adeo etiam illa sensus omnis expertia, tamen sua lege mitescunt,* Q. Curtius, lib. VI, cap. 3. Μόλις καὶ ῥόδον ἡ φύσις ἀνθρώποις χαρίζεται· καὶ οὐδὲ τοῦτο ὁμοῦ τε φύει καὶ εἰς ἀέρα πετάννυται, ἀλλ' οἰκουρήσαν τὸ πολὺ τῆς ἀκμῆς εἴσω τοῦ κάλυκος, ὀψὲ προκύπτει καὶ σχίζεται· ἀλλ' οὐδ' ὀπωρίζειν ἔξεστιν, ὅταν ὥραν τὴν τῆς ὀπώρας ὁμώνυμον: *Vix etiam rosam hominibus largitur Natura: siquidem ea nunquam simul & nascitur, & in aërem expanditur; sed maximam vigoris sui vim aliquandiu intra calicem continens, non nisi longo post tempore prospectat & scinditur. Non datur adhæc hominibus, quandocunque ipsis visum est, colligere fructus autumnales; sed ficus legere volens, exspectat autumnum,* Himerius apud Photium in excerptis ex Orat. cum rogatus specimen distulit, ac post aliquod intervallum dixit. Huc etiam pertinet celebre illud Arcesilai dictum, Οὐδεὶς πόκον εἰς γναφεῖον φέρει: quod quomodo intelligendum sit, eleganter exequitur Galenus, lib. II de Pulsuum differentiis: Τὸ τοῦ Ἀρκεσιλάου καλὸν, ὡς οὐδεὶς πόκον εἰς γναφεῖον φέρει· τάξις γάρ ἐστι ὥσπερ ἐρίων ἐργασίας, οὕτω καὶ μαθημάτων διδασκαλίας· καὶ οὐδεὶς οὔτ' ἀναγινώσκειν διδάσκεται, πρὶν πάσας ἐκμαθεῖν τὰς συλλαβάς· οὔτ' αὐτὰς, πρὶν

ἅπαντα

ἅπαντα τὰ στοιχεῖα τῆς φωνῆς· οὔτε τὰ σύνθετα παλαίσματα, πρὸ τῶν ἁπλῶν καὶ ῥᾳδίων· οὐδὲ ταῦτα, πρὶν τρίψασθαι καλῶς· οὐδὲ τοῦτο, πρὶν ἀλείψασθαι γυμναστικῶς· ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν τὸ μὲν πρῶτον, τὸ δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον ἐστὶν ἐν ἁπάσαις ταῖς τέχναις· οὕτω δὴ κἂν τοῖς κατὰ τὴν διαλεκτικὴν οὐκ ἐνδέχεται τινὰ, πρὶν ἐν τοῖς πρώτοις καὶ οἷον στοιχείοις γυμνάσασθαι, ταῖς τῶν ἐξῆς ἀποδείξεσιν ἕπεσθαι: *Illud Arcesilai pulchrum. Quod nemo lanam nondum carminatam ad fullonis officinam defert. Nam ut lanificii, sic & disciplinarum addiscendarum ordo habetur. Ac nemo ne quidem legere docetur, nisi prius syllabas omnes didicerit; neque illas, nisi prius teneat omnia vocis elementa. Neque valida palæstræ exercitia obeunt, ante simplicia & faciliora: neque hæc, priusquam recte fricentur: neque hoc, priusquam ungantur modo gymnastico. Sed singulorum hoc quidem primum, hoc secundum, illud tertium est in cunctis Artibus. Pariter quoque in Dialectica minime contingit, ut quis assequatur eas quæ postea sequuntur demonstrationes, nisi in ejus scientiæ primordiis atque ipsis veluti elementis exercuerit se.* Quod cum parum caverent posterioris ævi homines, expresserunt Arbitro justissimam querelam, quam nos, ob parem sæculi nostri hac in parte incuriam, verbis ejus insistentes, non possumus non repetere: *Quid ergo est? parentes objurgatione digni sunt, qui nolunt liberos suos severa lege proficere. Primum enim, sicut omnia, spes quoque suas ambitione donant: deinde, cum ad vota properant, cruda adhuc studia in forum propellunt; & artem, qua nihil esse majus confitentur, pueris induunt adhuc nascentibus. Quod si paterentur laborum gradus fieri, ut studiosi juvenes exercitatione severa mitigarentur; ut sapientiæ præceptis animos componerent; ut placita semel lineamenta atroci penicillo delerent; ut, quod vellent imitari, diu inspicerent; sibi nihil esset magnificum, quod pueris placeret: jam illa grandis ars haberet majestatis suæ pondus. Nunc pueri in scholis ludunt; juvenes ridentur in publico; &, quod utroque turpius est, quod quisquis perperam discit, in senectute confiteri non vult.*

Vide Dialogum de caussis corruptæ eloquentiæ, cap. 28 & seq.

Vel quia nil rectum, nisi quod placuit sibi, ducunt:
Vel quia turpe putant parere minoribus: & quæ
Imberbes didicere, senes perdenda fateri.

Horat. lib. II, epist. I. Verum nos hæc non inviti omittimus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quàm offensæ reprehendendo prava mereamur.

CAPUT III.

§. 1. *Præceptores in Parentum locum suffecti imitabantur institutum illius Pamphili, cujus è ludo (tanquam ex equo Trojano) innumeri principes Artis prodierunt: siquidem is, ad Artis dignitatem tuendam, paciscebatur cum iis quos in suam recipiebat disciplinam, ut non modo integrum decennium in delineandi exercitatione perdurarent, verum etiam ut fidelem docentis operam annuis talentis quadraginta remunerarentur.*

§. 2. *Diligenter deinde explorantes discipulorum indolem, institutionisque suæ modum captui singulorum accommodantes, non modo rudes tyronum animos Artis placitæ præceptis imbuebant, sed eorum quoque oculos oportuno vivæ inspectionis exemplo coram assuefaciebant.*

§. 3. *Quoniam vero non est è re discipulorum ut semper ab exemplari pendeant, & quotidie ad magistrum respiciant, ideo totam Artem plenissime edoctos tandem aliquando sibi relinquebant, rationem interim scientiæ suæ desiderantibus invide nunquam subtrahentes.*

Fidelis præceptorum in erudiendis discipulis cura, statim excipit timidam parentum de liberis suis sollicitudinem. In Pamphilo certe, ex cujus schola prodiit Apelles, atque alii plures magni nominis Pictores, duo notat Plin. XXXV, 10: *Docuit neminem*, inquit, *minoris talento, annis decem.* Omnino hîc in transitu monendus lector Budæum lib. II de Asse auctoribus antiquiss. codd. legere, *docuit neminem minoris annuis talentis* XL, neque enim consentaneum ei videtur, ut, cùm tanta passim pretia tabularum apud Plinium legantur, idem tamen docendi pretium tam parvum poneret, atque ita poneret, ut admirari nos vellet. Exegit itaque annua talenta XL, non ob aliud, quàm ut majorem arti conciliaret autoritatem, si ea nemini gratis obtingeret. Atque hoc est ipsum illud quod tradit Philostr. lib. I de vitis Sophist. Πρωταγόρας τὸ μισθοῦ διαλέγεσθαι πρῶτος μὲν εὗρε· πρῶτος δὲ παρέδωκεν Ἕλλησι πρᾶγμα οὐ μεμπτόν· ἃ γὰρ σὺν δαπάνῃ σπουδάζομεν, μᾶλλον ἀσπαζόμεθα τῶν προῖκα: *Protagoras primus de differendo mercedis caussa cogitavit, ac proinde primus negotium nequaquam reprehensibile Græcis tradidit. Nam ea studia quæ sumtu comparamus, longe cupidius complectimur, quàm ea quæ gratis exequimur.* Docuit deinde eos *annis decem*, ut nonnisi post justam designationis commen-

Præceptores non alios in disciplinam suam admittebant, quàm qui justo pretio annumerato patiebantur se ad præstitutum tyrocinii tempus adstringi.

tationem ad colorum pigmenta tarde traducerentur; nihilque necesse haberent discere adpetente jam docendi tempore: *Virginum Vestalium more*, inquit Seneca de Vita beata, cap. 29, *quæ annis inter officia divisis, discunt facere sacra; & , cùm didicerunt, docent.* Vide quoque *Plutarchum*, *An seniori sit capessenda respublica.* Hanc eorum consuetudinem tangere hîc supervacuum fuerat, nisi nunc plerique præceptorum, quæstuosam institutioni suæ caliginem injicientes, consulto miscerent ambages, & *Ambitiosa festinatione à posterioribus inciperent; dumque ostentare discipulos circa speciosa malunt, compendio morarentur*, Quintil. I, 4. Lycon certe, φραστικὸς ἀνὴρ, καὶ περὶ παίδων ἀγωγῆς ἄκρως συντεταγμένος: *Vir eloquens, atque ad puerorum institutionem apprime idoneus*, longe melius olim rectæ liberorum educationi consuluit. Ἔφασκε γὰρ δεῖν παρεζεῦχθαι τοῖς παισὶ τὴν αἰδῶ καὶ φιλοτιμίαν, ὡς τοῖς ἵπποις μύωπα καὶ χαλινόν: *Ajebat enim, ut equis frenum & calcaria, sic pueris pudorem & ambitionem adjunctas esse oportere*, Diogenes Laërtius, lib. V.

Præceptores explorata puerorum indole, accommodabant se cujusque captui, & præcepta sedulo illustrabant exemplis.

§. 2. Perspecta interim discipulorum indole ad alias Artes transferre conabantur eos, quos infelicioris naturæ vitio non multum à magistro adjuvari posse deprehendebant: *Inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem Alabandensem Apollonium, qui cum mercede doceret*, inquit Tullius lib. I de Oratore, *tamen non patiebatur eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque; & ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque hortari solebat.* Reliquos vero muneribus naturæ mediocriter instructos, atque ad Artium harum tractationem non prorsus inhabiles, pro diversissima ingeniorum ratione, diversissime tractabant. *Diligentissime hoc est eis, qui instituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quò sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos dissimiles inter se, attamen laudandos; cùm ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittam) quod dicebat Isocrates doctor singularis, se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frænis uti solere: alterum enim exsultantem verborum audacia, reprimebat; alterum cunctantem & quasi verecundantem, incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limavit; ut id confirmaret in utroque, quod utriusque natura pateretur*, Cicero III de Oratore. *Virtus, etiamsi quosdam impetus ex natura sumit, tamen perficienda doctrina est*, Quintil. XII, 2. Salubribus deinde præceptis adolescentes indolis bonæ sedulo attollebant, & ad imitationem sui vocabant, sine desperatione vincendi. *Quæ mihi adhortatio videtur efficacissima*, inquit Seneca*; *deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit.* Omnibus denique promiscue, sine ullo ingeniorum discrimine, frequentia veræ atque incorruptæ Artis exempla præmonstrabant. *Longum iter est per præcepta, breve & efficax per exempla*, Seneca epist. 6. *Quid faciendum sit, à faciente discendum est*, Idem epist. XCVIII. *Siquidem nihil recte sine exemplo docetur, aut discitur*, Columella, lib. XI de re Rust. cap. I. *Æque tamen vitandarum rerum exempla ponenda sunt, quàm sequendarum*, Seneca, lib. II, Controvers. 4. *Tum dignum operæ pretium venit, cùm inter se congruunt præcepta & experimenta*, Quintil. XII, 6. *Facilius quid imitandum & quid vitandum sit, docemur exemplo*, Seneca Controvers. IX, 2. *Exempla testimoniorum locum obtinent: id enim quod admonuerit, & leviter præceperit ars & ratio; exemplo, sicut testimonio, comprobatur*, Auctor rhet. ad Herennium, circa initium libri quarti. Et mox ibidem; *Chares quoque à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut ei Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti; sed omnia magistrum coram facientem videbat; cæterorum opera vel sua sponte considerare poterat.* Τοῖς ζωγράφοις καὶ πλάσταις οὐκ ἀπόχρη εἰπεῖν, ὅτι δεῖ τοιάδε χρώματα εἶναι, ἢ τοιάσδε τὰς γράμμας, ἀλλὰ μεγίστη ὠφέλεια, εἴ τις αὐτοὺς ἢ γράφοντας ἢ πλάττοντας ἴδοι: *Pictoribus & Plastis non satis est dicere tales esse oportere colores, talesque lineas: sed maxima utilitas est, si quis eos aut pingentes, aut fingentes cernat*, Dio Chrysost. Orat. XVIII, quæ est de Exercitat. dicendi. Vide *Libanium*, *Orat.* XXXIV. Huc etiam refer elegans illud tetrastichon Greg. Nazianzeni:

Ἢ μὴ διδάσκειν, ἢ διδάσκειν τῷ τρόπῳ·
Μὴ τῇ μὲν ἕλκειν, τῇ δ᾽ ἀποθεῖσθαι χεροῖν·
Ἧττον δεήσῃ τοῦ λέγειν, πράττων ἃ δεῖ.
Γραφεὺς διδάσκει τὸ πλέον τοῖς ἐκτύποις.
Vel ne doceto, vel doceto moribus:
Illa trahas me ne manu, pellas at hac.
Erit loquendum, si probe vivas, minus.
Sermone non tam, quàm manu, pictor docet.

Polycletum testatur Galenus † non modo præcepta exactissimi canonis scripto consignasse;

* *Epist.* C.

† *Lib.* V *de Hippocratis & Platonis dogmatibus.*

ſe, verum etiam ſtatuam, unde exemplum peti poſſet, ad eorundem præceptorum normam elaboraſſe. *Fecit Polycletus quem Canona artifices vocant, lineamenta artis ex eo petentes, velut à lege quadam: ſolusque hominum artem ipſe feciſſe, artis opere judicatur*, Plin. XXXIV, 8.

§. 3. Neque tamen hæc ſic accipi velim, ac ſi diſcipulos ſuos primi illi Artifices ſemper in imitando detinuerint, atque eos nunquam ſuæ ipſorum fiduciæ permiſerint: contra enim præcipit Quintil. II, 6. *Nonnunquam credi ſibi diſcipulos oportebit*, inquit, *ne mala conſuetudine ſemper alienum laborem ſequendi, nihil per ſe conari & quærere ſciant.* Conſtat certe Lyſippum, *primo ærarium fabrum, audendi rationem cœpiſſe pictoris Eupompi reſponſo. Eum enim interrogatum, quem ſequeretur antecedentium, dixiſſe demonſtrata hominum multitudine, Naturam ipſam imitandam, non artificem*, Plin. XXXIV, 8. Appoſite Theodoretus, Serm. III de Providentia, Ἀρχέτυπον τῆς τέχνης, ἡ φύσις· ἴνδαλμα δὲ τῆς φύσεως, ἡ τέχνη: *Natura eſt archetypum ſive exemplar primigenium Artis. Ars vero eſt quoddam veluti ſimulachrum Naturæ.* Atque hinc eſt quod quidam Græcum ποιεῖν derivatum putant ex ποιὸν, *quale*: quoniam Natura οὐσίαν ſive ſubſtantiam ſuppeditet; Ars vero, quæ nihil eſt aliud quàm quædam Naturæ imitatrix, nonniſi ποιότητας, ſive qualitates atque accidentia materiæ in tabula deſcribat. Quemadmodum igitur timide adhuc incipientibus manum mento ſollicite ſupponebant, ita jam ſine cortice nataturos ſibi relinquebant: minime quidem primum perceptæ ſemel inſtitutionis laborem deſerentes, ſed eum parata ſalutarium præceptorum copia porro proſequentes; certi, nihil eſſe cuiquam feracius atque uberius ad laudem, profectu diſcipulorum. Majorem adhæc Artium harum uſum aſſidua præceptorum tractatione acquiri: idque ex ſententia Clementis Alexandrini, Stromat. I. Διδάσκων τις, μανθάνει πλεῖον· καὶ λέγων συνακροᾶται πολλάκις τοῖς ἐπακούουσιν αὐτοῦ: *Docens aliquis, plus ipſe addiſcit: verba quoque apud alios habens, ſæpenumero coauditor eſt eorum qui audiunt ipſum.* Appoſite quoque Seneca epiſt. VII, *Mutuo iſta fiunt; & homines, dum docent, diſcunt.* Unde factum eſt ut Apelles, non contentus diſcipulum Perſeum docuiſſe, inſuper adhuc ad eum de hac Arte ſcripſerit; *Plin.* XXXV, 10. Præterque Apellem plures alios invenias, qui Artes haſce ſcriptis ac diſſertationibus ſuis illuſtrare ſunt conati. Utrumque Philoſtratum, Calliſtratum, atque eos qui omnium manibus teruntur, prætereo; eos tantum nominaturus, quorum de hoc argumento ſcripta interciderunt.

Diſcipulis poſt juſta tyrocinii tempora è ſchola dimiſſis, perſæpe tradebantur Artis regulæ à fideliſſimis præceptoribus ſcripto conſignatæ.

Adæus Mitylenæus, περὶ Ἀγαλματοποιῶν, *de Statuariis*, citatur apud *Athenæum, Deipnoſoph. lib.* XIII, *cap.* 8.

Alcetas, περὶ τῶν ἐν Δελφοῖς Ἀναθημάτων, *de iis, quæ Delphis conſecrata*, memoratur *eidem Athenæo, Deipnoſoph. lib.* XIII, *cap.* 6.

Alexis Poëta fecit drama inſcriptum Γραφὴ, *Pictura.* Videtur autem fabulæ iſtius argumentum ab argumento ſcriptorum, qui hîc recenſentur, non plane abhorruiſſe; ſiquidem conjecturam facere liceat ex eo loco quem adduxit *Athenæus* XII, 8. Id ipſum quoque ſentire liceat de Pherecratis Γραφεῦσι, *Pictoribus*, apud *eundem Athenæum*, IX, II: quemadmodum etiam de Diphili Ζωγράφῳ, *Pictore*, apud *eundem* VI, 4. De Alexandridis denique Ζωγράφοις apud *Pollucem, Onomaſt. lib.* X, *cap.* 14. Plurima adhæc è Pomponii *Pictoribus* loca paſſim adducit Nonius Marcellus.

Anaſimenes ſcripſit de Picturis antiquis, teſte *Fulgentio Placiade, lib.* III *Mytholog. in Actæone.*

Antigonus Statuarius condidit volumina de ſua Arte, *Plin.* XXXIV, 8. *Item* XXXV, 10, alterius, ut videtur, Antigoni meminit, qui de Pictura ſcripſit. Antigoni opus περὶ πινάκων, *de Tabulis*, memoratur *Laërtio in Chryſippo.*

Apelles de Arte ſua ad Perſeum diſcipulum ſcripſit, ut eſt apud *Plinium, lib.* XXXV, *ſub finem cap.* 10.

Ariſtodemus Carius operam ſingulorum, qui pingendi Artem altius evexerunt, litteris prodidit; ac ſimul recenſuit quot Reges Urbeſque bene erga eam fuerint affecti: *Fla. Philoſtr. in proœmio Iconum.* Niſi tamen ſciamus quando Ariſtodemus ille vixerit, inquit clariſſ. Voſſius, neſciemus quoque quouſque hiſtoriam Pictorum & Civitatum Regumque Picturæ amantium perduxerit. Ætatem vero Ariſtodemi non aliunde commodius indagare poſſumus, quàm ex ipſius Philoſtrati ætate. Si audimus Suidam, ſcriptor bipartiti operis Iconum vixerit ſub Severo Imp. uſque ad Philippum. Sed clariſſ. Meurſii opinio erat, floruiſſe temporibus Neronis, uſque ad tempora Trajani. Vide *Meurſii de tribus Philoſtratis Diſſertatiunculam*, quam Philoſtrati epiſtolis, primum à ſe editis, ſubjecit. Hoc ſi eſt, Ariſtodemus iſte Plinio fuerit æqualis: &, utcunque ſupervixerit, non multum tamen poſt eum potuerit hiſtoriam Pictorum producere.

Artemon, περὶ Ζωγράφων, *de Pictoribus. Harpocration in* Πολύγνωτος.

Callixenus ſcripſit ζωγράφων τε καὶ ἀνδριαντοποιῶν ἀναγραφὴν, *Pictorum & ſtatuariorum deſcriptionem.* Atque ex hoc Callixeni ſcripto refert Photius coacervatum fuiſſe lib. XII Excerpt. varior. Sopatri.

Chriſto-

Christodorus scripsit Ἔκφρασιν τῶν ἐν τῷ Ζευξίππῳ ἀγαλμάτων, *Descriptionem statuarum quæ sunt in Zeuxippo.* Vide *Suidam*, *in* Ζεύξιππος, & *in* Χριστόδωρος.

Democritus Philosophus scripsit περὶ ζωγραφίης, *Laërtius*, *lib.* IX *in Democrito.*

Democritus Ephesius scripsit de templo Dianæ Ephesiæ, *Laërtius lib.* IX *in Democrito*; & *Athenæus* XII, 5.

Duris, Δοῦρις περὶ ζωγραφίας, *Duris de Pictura*, *Laërt. lib.* I *in Thalete.*

Euphorion, Εὐφορίων ἐν Ποτηριογλύπτῃ, *Euphorion in poculorum sculptore*, citatur à Scholiaste Theocriti *ad vers.* I *Edyllii secundi.*

Euphranor Isthmius Pictor volumina composuit de Symmetria & coloribus, *Plinius* XXXV, 11.

Hegesander, Ἡγήσανδρος ὁ Δελφὸς ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ Ὑπομνήματι ἀνδριάντων καὶ ἀγαλμάτων, *Hegesander Delphus in Commentario quem perscripsit de statuis & imaginibus*, citatur *Athenæo lib.* V, *cap.* 13.

Hippias Eleus Sophista disputavit de Pictura & Statuaria, teste *Philostrato lib.* I *de vitis Sophistarum.*

Hypsicrates, περὶ Πινάκων, *de Tabulis*, memoratur *Laërt. lib.* VII *in Chrysippo.*

Jamblichus, περὶ Ἀγαλμάτων, *de Imaginibus*, quod opus ejus confutare aggressus est Joh. Philoponus: de utroque vide *Photium.*

Juba, rex Mauritaniæ*, scripsit περὶ Ζωγράφων, *de Pictoribus*; atque operis ejus librum octavum citat *Harpocration in* Παῤῥάσιος. Scripsit etiam περὶ Γραφικῆς, *de Pictura*, eodem *Harpocratione teste in* Πολύγνωτος. Photius quoque in Sopatri variis excerptis citat Jubæ librum secundum περὶ Γραφικῆς, *de Pictura.*

* *Hic Juba rex fuit* studiorum claritate memorabilior etiam, quàm regno, *Plin.* v, 1, *sub finem capitis.*

Malchus Byzantius Sophista, ἔγραψε τὸν ἐμπρησμὸν τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ αὐγουστείου, *scripsit conflagrationem publicæ Bibliothecæ, & statuarum Augustalis*, Suidas.

Margeus; Ausonius Mosella:

Forsan & insignes hominumque operumque labores
Hic habuit decimo celebrata volumine Margei
Hebdomas - - -

Ad quæ verba vide Eliam Vinetum.

Melanthius Pictor, περὶ Ζωγραφικῆς, *de Pictura*, citatur apud *Laërt. lib.* IV *in Polemone.*

Menæchmus Statuarius scripsit de sua Arte, *Plin.* XXXIV, 8.

Menæchmus Sicyonius, περὶ Τεχνιτῶν, *de Artificibus*, citatur apud *Athenæum*, *lib.* II, *cap.* 24; & *lib.* XIV, *cap.* 4.

Menetor, περὶ Ἀναθημάτων, *de Donis sacris*, Athenæus XIII, 7.

Menodotus, Μηνόδοτος ὁ Σάμιος περὶ τῶν κατὰ τὸ ἱερὸν τῆς Σαμίας Ἥρας, *de iis quæ visuntur in Junonis Samiæ templo*, Athenæus XIV, 20. Quamquam Menodotum hunc nonnulla etiam de Pictoribus scripsisse ex Laërtii lib. II discimus, ubi de Theodoro Atheo agit.

Pamphilus scripsit περὶ Γραφικῆς καὶ Ζωγράφων ἐνδόξων, *de Pictura & Pictoribus illustribus*; vide Suidam.

Pasiteles quinque volumina scripsit nobilium in toto orbe operum: *Plinius lib.* XXXVI, *cap.* 5.

Polemon, περὶ Πινάκων, *de Tabulis*, Laërt. lib. VII in Chrysippo. Περὶ τῶν ἐν Σικυῶνι πινάκων, *de tabulis Sicyoniis*, Athenæus XIII, 2. Περὶ ζωγράφων πρὸς Ἀντίγονον, *de Pictoribus ad Antigonum*, Athenæus XI, 6. Περὶ τῶν ἐν τοῖς Προπυλαίοις πινάκων, *de Tabulis in vestibulo arcis Athenarum*, Harpocration in Λαμπάς. Πολέμων ὁ περιηγητὴς, τέτταρα βιβλία συνέγραψε περὶ τῶν ἀναθημάτων τῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, *Polemon qui orbem descripsit, quatuor libros composuit de Donariis in Athenarum arce*, Strabo lib. IX Geograph. Videturque idem esse ac ille quem sæpe nominat *Clemens Alexandr. in Protreptico*, & *Laërtius lib.* II *in Theodoro Atheo.* Polemon περὶ τῶν ἐν Καρχηδόνι πέπλων, citatur apud *Athenæum lib.* XII *Deipnosoph. cap.* I.

Porphyrius, περὶ Ἀγαλμάτων, *de Imaginibus.* Affert ex eo quædam *Stobæus*, *cap.* XXV *Eclogarum physicarum.* Cæterum is non tam de Arte, quàm de cultu simulacrorum scripsisse putandus est.

Protogenes Pictor reliquit περὶ Γραφικῆς καὶ σχημάτων βιβλία β΄, *de Pictura & Figuris libros duos*, Suidas.

Sopatri liber XII var. Excerptorum continebat plurima Pictorum ac statuariorum historiam spectantia. Vide quæ paullo ante de Callixeno & Juba rege diximus.

Theophanes, περὶ Γραφικῆς, *de Pictura*, Laërt. lib. II in Theodoro Atheo.

Xenocrates Statuarius de sua Arte composuit volumina, *Plin.* XXXIV, 8; & rursus XXXV,

XXXV, 10. Testatur idem quod Antigonus & Xenocrates de Pictura scripsere. Quamquam ibi forte Hypsicrates legendum ex Laërtio; qui lib. VII in Chrysippo tres περὶ πινάκων, *de Tabulis*, scriptores conjungens, Polemonem, Hypsicratem, & Antigonum nominat.

CAPUT IV.

§. 1. Nihil olim Artibus hisce fuit utilius, quàm quòd licenter nimis à salubri Magistrorum doctrina desciscentes, acrium edictorum veluti quadam indagine ad incorruptum nobilissimarum Artium cultum constringebantur.

§. 2. Prudentissime quoque veteres desidiosi otii & noxiæ circa plures Artes industriæ actionem constituerunt, ne cui aut animum aut occasionem ad depravandas Artes relinquerent.

Metus legum severissimarum in scientiarum artiumque corruptores latarum. *Nam qui ratione traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur*, Quintil. libro XII, cap. 7. Quàm severe caverint olim Romani ne scientia rei rusticæ desidia atque incuria tolleretur, docet A. Gellius noctium Attic. lib. IV, cap. 12: *Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curabat, ac neque araverat neque purgaverat; sive quis arborem suam vineamque habuerat derelictui; non id sine pœna fuit, sed erat opus censorium; Censoresque ærarium faciebant.* Plinius quoque nat. Historiæ libro XVIII, cap. 3: *Agrum male colere, censorium probrum judicabatur: atque (ut refert Cato) quem virum bonum colonum dixissent, amplissime laudasse existimabantur.* Et rursus libro XIX, cap. 4; *Prisci statim faciebant judicium, nequam esse in domo matrem familias (etenim hæc cura feminæ dicebatur) ubi indiligens esset hortus.* In veteri Codice Vossiano notæ optimæ lego, *Prisci statim faciebant judicium nequam essent domo matrem familias, & enim hæc cura femine ducebatur, nisi indulgens esset ortus.* Unde locum hunc ita restituendum suspicor, *Prisci statim faciebant judicium, nequam esse in domo matrem familias (etenim hæc cura feminæ ducebatur) nisi indulgens esset hortus.* Quum enim in prædicto codice, sicuti & in reliquis codd. antiquis, *n* & *u* passim confundantur, atque *u* habens *i* suprascriptum ubique ponatur pro Ubi, sicuti & *n* habens *i* suprascriptum poni solet pro Nisi, facili quoque lapsu *Ubi* pro *Nisi* crediderim irrepsisse. Abderitarum lege cautum erat, Τὸν ἀναλώσαντα τὴν πατρῴαν οὐσίαν, μὴ ἀξιοῦσθαι ταφῆς ἐν τῇ πατρίδι, *Ut qui patrimonium consumpserat, indignus haberetur quem in patria sepelirent*, Laërtius in Democrito. Musicæ quoque non male consuluerunt Argivi, quum mulctam indixerunt ei qui Artem adulterabat, aucto septem chordarum numero, quem reliqui ante eum Artifices constanter observaverant. Ἀργείους καὶ κόλασιν ἐπιθεῖναί ποτέ φασι τῇ εἰς τὴν μουσικὴν παρανομίᾳ, ζημιῶσαί τε τὸν ἐπιχειρήσαντα πρῶτον τοῖς πλείοσι τῶν ἑπτὰ χρήσασθαι παρ᾽ αὐτοῖς χορδῶν, καὶ παραμιξολυδιάζειν ἐπιχειρήσαντα: *Argivos etiam multam definivisse traditur, iis qui Musicam violavissent: eamque ab eo exegisse, qui primus fuisset ausus uti pluribus quàm septem ab ipsis receptis fidibus, & ad mixolydium tonum alludere*, Plutarch. περὶ μουσικῆς. Lacedæmoniorum certe de expellendo ex urbe sua Timotheo Milesio, qui Musicam Artem innovando corrumpebat, acre Senatusconsultum vide apud *Boëthium, lib. I Musicæ, cap. 1.* Quamquam hunc Timotheum judicio tunc temporis absolutum fuisse testatur Artemon apud *Athenæum, lib. XIII, cap. 9*, quem vide: vide quoque *Pausaniam, libro tertio, pagina 183, 42.* Magnus quoque Alexander Chœrilo, quem rerum à se gestarum scriptorem elegerat, duram dixit legem; *Pactus cum eo, ut si bonum faceret versum, aureo numismate, id est, nummo Byzantino donaretur; si malum, colapho feriretur: qui sæpius male scribendo colaphis necatus est*, Commentator vetus in Horat. de Arte. Huc etiam refer morem theatrorum, in quibus mali Poëtæ saxis petebantur, sicuti boni jaculo floris serti & soluti honorabantur. φυλλοβολίαν Græci appellabant; de qua erudite multa Casaubonus in Tranquilli Neronem, cap. 25. At de contraria huic λιθοβολίᾳ fuse agit idem Casaub. in Athenæum, lib. VI, cap. 11. *Nobili Græcorum & ampla civitate Ephesi lex vetusta dicitur esse à majoribus constituta, dura conditione, sed jure non iniquo. Nam Architectus, quum publicum opus curandum recipit, pollicetur quanto sumptu id futurum; tradita æstimatione, magistratui bona ejus obligantur, donec opus sit perfectum: eo autem absoluto, cùm ad dictum impensa respondet, decretis & honoribus ornatur. Item, si non amplius quàm quarta pars in opere consumitur, ad æstimationem est adjicienda & de publico præstatur, neque ulla pœna tenetur: cum vero amplius quàm quarta in opere consumitur, ex ejus bonis ad perficiendum pecunia exigitur*, Vitruvius in præfat. libri decimi. Κερκέται τοὺς ἀδικήσαντας ὀπίσω, τῶν ἱερῶν ἀπείργουσιν· ἐὰν δέ τις κυβερνῶν σκάφος διαμάρτῃ, προσιόντες ἐφεξῆς ἑκα-

σοι ἐμπλύνουσιν αὐτῷ: *Cercetæ injusti aliquid patrantes, arcent à sacris. Si quis autem gubernaculis admotus, navem fregerit: singuli ordine accedentes sputo eum adspergunt*, Nicolaus de Moribus gentium, apud Stobæum Tit. de Legibus & consuetudinibus. Ἐν Ἀθήναις ἱστοροῦσιν ὀψοποιόν τινα ἐν τῷ Λυκείῳ κρέας ταρλχηρὸν εἰς τάριχον διασκευάσαντα, μαστιγωθῆναι ὡς παραχαρασσοφιζόμενον πονηρῶς: *Narrant Athenis obsoniorum coquum, tanquam scelestum impostorem flagris cæsum fuisse, quòd salsam in Lyceo carnem salsi piscis loco apparasset*, Athenæus, lib. IV Deipnosoph. cap. 6. Hanc in desides agricolas, patrimonii decoctores, malos musicos, poëtas, architectos, navarchos, & coquos severitatem, nihilo remissius in pictores malos exercuerunt. *Lex erat Thebis, qua Artifices ac Pictores singuli jubebantur imaginum formas quoad possent optime exprimere: omnibus autem, qui deterius aut fecissent aut pinxissent, mulcta pecuniaria irrogabatur*, Ælianus, var. Hist. IV, 4.

§. 2. Præclarum quidem & antiquæ severitatis plenum erat, securitatem Artium pœna male feriatorum tueri; præclarius tamen & humanitati convenientius dixeris, quod saluberrimo legum temperamento providere sunt conati, ne pœna esset opus. Παρὰ Λακεδαιμονίοις καὶ ἀργίας δίκη: *Apud Lacedæmonios etiam pigritiæ actio instituebatur*, Pollux, lib. VIII, cap. 6. Λευκανοὶ δικάζονται ἀλλήλοις, ὥσπερ ἄλλου τινὸς ἀδικήματος, οὕτω καὶ ἀργίας· καὶ Ἀθήνησι δὲ τῆς ἀργίας εἰσὶ δίκαι: *Lucani, tanquam criminis alicujus, etiam ignaviæ judicia agitant. Etiam apud Athenienses punitur inertia*, Nicolaus de Morib. gentium apud Stobæum, Serm. de Legib. & consuetud. Vide *Ælianum, lib.* IV *var. Hist. cap.* 1; ubi legem hanc Sardoam esse tradit. Τῆς ἀργίας, ἐπὶ μὲν Δράκοντος, ἀτιμία ἦν τὸ τίμημα· ἐπὶ δὲ Σόλωνος, εἰ τρίς τις ἁλώη, ἠτιμοῦτο: *Otii porro, ex Draconis lege pœna erat infamia: ex Solonis vero, si ter reus peractus esset, publica dignitate privabatur*, Pollux, Onomast. lib. VIII, cap. 6. Inter Solonis leges etiam hæc fuit, Ὁ ἀργὸς ὑπεύθυνος ἔστω παντὶ τῷ βουλομένῳ γράφεσθαι: *Otiosus obnoxius esto cuivis accusare volenti*, Diogen. Laërtius, lib. I in Solone; ad quem locum vide Isaacum Casaubonum. *Apud prudentissimos pacis moribus Athenienses inertia languore marcens è latebris suis in forum, perinde ac delictum aliquod, protrahitur, fitque ut facinorosæ, ita erubescendæ rea culpæ. Est & ejusdem urbis sanctissimum consilium Areopagus, ubi quid quisque Atheniensium ageret, aut quonam quæstu sustentaretur, diligentissime inquiri solebat; ut homines honestatem (vitæ rationem memores reddendam esse) sequerentur*, Valer. Max. lib. II, cap. 6, ex. 3, 4. *Athenis vetus lex erat præclarissime constituta; ut adolescentes, quum pubertatis annos attigissent, ad artes deducerentur; deducerentur autem ad hunc modum. Cujuslibet artis instrumenta publice proponebantur, atque adolescentes ad ea adducebantur; quocunque autem delectari quemque contigisset, atque ad id accurreret, hujus quoque artem edocebatur: quod videlicet ea ut plurimum recte succedant, quæ natura duce aggredimur: ac contra ea, quæ invita natura suscipiuntur, spem frustrari soleant*, Greg. Nazianzenus, epist. 63. *Alexis Athenienses ait ideo oportere laudari, quod omnium Græcorum leges cogunt parentes ali à liberis: Atheniensium non omnes, nisi eos, qui liberos artibus erudissent: omnia enim munera fortunæ cùm dantur, ab ea facillime adimuntur: disciplinæ vero conjunctæ cum animis, nullo tempore deficiunt, sed permanent stabiliter ad summum exitum vitæ*, Vitruvius, in præfat. libri sexti: Galenus, in exhort. ad perdiscendas Artes. Qua vero occasione lex hæc fuerit lata, docet Plutarchus in Solone; Ὁρῶν τὸ μὲν ἄστυ πιμπλάμενον ἀνθρώπων ἀεὶ συῤῥεόντων πανταχόθεν ἐπ' ἀδείας εἰς τὴν Ἀττικήν, τὰ δὲ πλεῖστα τῆς χώρας ἀγεννῆ καὶ φαῦλα, τοὺς δὲ χρωμένους τῇ θαλάττῃ μηδὲν εἰωθότας εἰσάγειν τοῖς μηδὲν ἔχουσιν ἀντιδοῦναι, πρὸς τὰς τέχνας ἔτρεψε τοὺς πολίτας· καὶ νόμον ἔγραψεν, υἱῷ τρέφειν τὸν πατέρα μὴ διδαξάμενον τέχνην ἐπάναγκες μὴ εἶναι: *Quum videret hominibus quotidie in Atticam undique propter securitatem & libertatem confluentibus urbem compleri, agrum autem fere infæcundum malignumque; eos autem qui mare exerceant, nihil solere iis qui nihil reddere habeant importare; traduxit ad artificia cives, tulitque legem, ne filius parentem, qui ipsum non docuisset artem, cogeretur alere.* Quamobrem etiam non injuria arbitretur aliquis, Athenienses virtute legis hujus promeritos laudem, quam tribuit iis Plutarchus; Πολλῶν μὲν δὴ καὶ ἄλλων ἡ πόλις ἥδε μήτηρ καὶ τροφὸς εὐμενὴς τεχνῶν γέγονε, τὰς μὲν εὑραμένη καὶ ἀναφήνασα πρώτη, ταῖς δὲ δύναμιν προσθεῖσα καὶ τιμὴν καὶ αὔξησιν· οὐχ ἥκιστα δὲ ὑπ' αὐτῆς ζωγραφία προῆκται καὶ κεκόσμηται: *Urbs Atheniensium multarum benigna mater & nutrix fuit Artium; quarum alias prima reperit & in lucem protulit; aliis honorem, vim, & incrementa contulit: non minimum vero ab hac urbe provecta ornataque est ars pingendi*; vide eum, Bellone an pace clariores fuerint Athenienses. Aristides quoque in Orat. Panathenaïca Athenas appellat omnium rerum bonarum patriam, omnisque scientiæ & artis magistram: unde fit, inquit, ut non statuis tantum, sed & Statuariis ipsis excellat. Menander Rhetor, lib. I de Gen. demonstr. cap. 16, Ἀθηναίους φασὶν ἐπὶ ἀγαλματοποιΐᾳ καὶ ζωγραφίᾳ, καὶ Κροτωνιάτας ἐπὶ ἰατρικῇ μέγιστον φρονῆσαι, καὶ ἄλλους ἐπ' ἄλλαις τέχναις: *Athenienses ajunt in statuaria & pictura, Crotoniatas verò in medicina,*

alios

alios denique in aliis artibus valde sibi placere. Memoratis nunc Argivorum, Ephesiorum, Thebanorum, & Atheniensium saluberrimis legibus, non videtur hîc prætereunda lex Ægyptiorum, *Qui artificia maxime excoluerunt, & ad justum perduxerunt finem: etenim inter Ægyptios, si quis opificum Rempublicam capessit, aut plura exercet artificia, gravissimas incurrit pœnas. Apud hos enim solos fabris & opificibus universis nullum in Republica munus aliud vel ordinem suscipere licet**, *nisi à legibus definitum & à parentibus traditum: ut neque magistrorum invidia, neque rerum civilium occupatio, neque aliud quidquam, illorum circa hæc studium impediat*, Diodorus Siculus libro primo. Dicæarchus apud Scholiasten Apollonii Rhodii, *ad versum* 272 *libri quarti Argonaut.* testatur, Ægypti regem Sesonchosin tulisse legem, ne quis paternam Artem desereret: illud enim arbitrabatur initium esse aviditatis inexhaustæ. Vide Isocratem in Busiridis laudatione, ubi de hac lege aliquanto plenius agit. Quin etiam videri possunt Ægyptii beneficio legis hujus assecuti mirabilem illam perfectionem Artis, quam in Catalogo Artificum ex Diodoro Siculo referemus†. Omnino enim Artifices illos præcellere necesse est, qui non admittunt duas curas: unde etiam Plato, lib. IX de Legibus, ex civitate sua exulare jubet Artifices duabus simul Artibus vacantes. Recte Plin. Junior IX, 29: *Satius est unum aliquid insigniter facere, quàm plurima mediocriter.* Αἴσωπος τότε ἔλεγε κακῶς ἔσεσθαι πᾶσιν, ὅταν πάντες πάντα ἐπιτηδεύωσιν: *Æsopus dicebat male tum fore omnibus, quando omnes omnibus operam dant*, Stobæus Serm. de Republica. *Neque enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest; & quocunque respexerit, desinit intueri, quod propositum erat*, Quintil. X, 3. Οὐδεὶς γὰρ ἐπαμφοτερίζων δύναται προκόψαι: *Nemo enim huc atque illuc inclinans proficere potest*, Arriani Epict. IV, 2. Lucanorum atque Atheniensium lex, inertiam atque ignaviam tollens; Atheniensium rursus, puerorum indolem explorans; quemadmodum & alia eorundem lex, liberorum sollicitam ac liberalem educationem sollicitis parentibus imperans; Ægyptiorum denique lex, Artificem in sola Arte patria detinens, quid aliud quàm bonarum Artium curam gerunt? Quibus omnibus si adjecerimus unicum illud ex Ephesiorum scriptis præceptum, Συνεχῶς ὑπομιμνήσκεσθαι τῶν παλαιῶν τινὸς τῶν ἀρετῇ κεχρημένων: *Assiduè reminisci alicujus ex antiquis qui virtutem coluissent*, M. Anton. Imp. de vita sua, lib. XI: velut manu ducimur ad æmulandi studium, proximam provectarum Artium causam.

* Strabo, lib. XV Geograph. apud Indos quoque legem hanc obtinere tradit. Idem, lib. XVI, consuetudinem hanc non minus in Arabia servari affirmat. Herodotus quoque, lib. VI, Lacedæmonios etiam hanc Ægyptiorum consuetudinem secutos esse testatur.

† In Telecles.

CAPUT V.

§. 1. Difficile dictu quàm admirabilis progressio & incredibilis cursus ad omnem excellentiam sit factus, posteaquam Ars, divinitus semel constituta, ipsa decôris contentione excitavit acres juvenum animos ad æmulandum quod in aliis laudari videbant.

§. 2. Maximum tamen Artibus hisce addidit incrementum, quòd non stetit intra solos Artifices æmulatio, sed ipsos etiam sibi eloquentiæ cultores & historiarum scriptores in certamen gloriæ putavit assumendos.

MUtua Artificum æmulatio sequitur: etenim *æmulandi amor validior quàm pœna ex legibus & metus*, Tacit. III Ann. cap. 55. *Natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit*, Seneca de Benef. III, 36. *Habet mens nostra natura sublime quiddam & erectum, & impatiens superioris*, Quint. XI, 1. Præclare Scipio apud Livium lib. XXVIII ab U. C. *Maximo cuique id accidere animo certum habeo, ut se non cum præsentibus modo, sed cum omnis ævi claris viris comparet.* Ovidius‡;

Tunc bene fortis equus reserato carcere currit,
Cùm, quos prætereat, quosve sequatur, habet.

Πέφυκεν ἄνθρωπος, ὅσα μὲν πρὸς ἅμιλλαν διαπράξεται, συντονώτερον ἀπεργάζεσθαι· ὅσα δὲ ἄνευ φιλονεικίας, ταῦτα ῥᾳδιουργεῖν· καὶ χαύνης ἐμπίπλησιν ἡμᾶς καὶ ἀργίας, τὸ παντάπασιν ἀνανταγώνιστον· ἐρεθίζεται γὰρ ἀεὶ ῥᾳδίως ὑπὸ τῆς φιλονεικίας πρὸς τὸ φιλόπονον ἡ ψυχή: *Homo ita natus est, ut quæ cum æmulatione quadam perfici debent, eadem omni nervorum contentione curet; quæ vero absque æmulatione efficiuntur, cum quadam negligentia peragat; adeoque inertia & ignavia nostros animos complet, quidquid omni caret adversario. Semper enim facile excitatur animus à studio alios superandi ut in ardua tendat*, Themistius, Orat. III. *Multos videmus ejusmodi certamina sibi cum multa laude sumpsisse, quosque subsequi satis habebant, dum non desperant, antecessisse*, Plin. Junior, lib. VII, epist. 9. *Pausias amavit in juventa Glyceram municipem suam inventricem coronarum; certandoque imitatione ejus, ad numerosissimam florum varietatem perduxit artem illam*, Plinius, lib. XXX, cap. 11. Quandoquidem igitur manifestum est, maxima quæque ingenia sti-

Æmulatio præcipue juvit Artes, ut quæ nervos atque industriam addiderit Artificibus aliorum Artificum gloria excitatis.

‡ Lib. III de Arte, vers. 595.

mulis

mulis æmulationis ad majora semper impelli; dubium quoque non potest esse, quin languidi jacentisque sit animi candidatus ille, quem ingens undique circumfusa competitorum turba non impellit ad æmulandum: præterquam quod fere accidit, ut nimis odiose sibi placeant, qui cum nemine contendunt, neminem æmulantur. Ῥᾶστον, οἶμαι, κατὰ τὴν παροιμίαν, μόνον θέοντα κρατεῖν: *Facillimum arbitror, juxta proverbium, solum currentem vincere*, Lucianus pro Imaginib. *Necesse est sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat*, Quintil. I, 2. Æmulatione igitur est opus, atque ea quidem non vulgari. Martial. lib. XII, Epigram. 36:

Vis cursu pedibusve gloriari?
Tigrim vince, levemque Passerinum.
Non est gloria præterire asellos.

Marcus Tullius Cicero circa initium libri de perfecto Oratore; *Par est*, inquit, *omnes omnia experiri, qui res magnas & magno opere expetendas concupiverunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis, teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis tertiisque consistere. Neque opifices se ab artibus suis removerunt, qui aut Jalysi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec simulachro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent; quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus.* Quo de Ciceronis loco Columella in præfatione libri primi de re Rust. *Rectissime dixit M. Tullius in Oratore, Par est eos, qui generi humano res utilissimas conquirere, & perpensas exploratasque memoriæ tradere concupiverint, cuncta tentare. Nec, si vel illa præstantis ingenii vis, vel inclytarum artium defecerit instrumentum, confestim debemus ad otium & inertiam devolvi; sed, quod sapienter speravimus, perseveranter consectari. Summum enim culmen affectantes, satis honeste vel in secundo fastigio conspiciemur. An Latiæ Musæ non solos adytis suis Accium & Virgilium recepere, sed eorum & proximis, & procul à secundis sacras concessere sedes? Nec Brutum, aut Cælium, Pollionemve cum Messalla & Catulo deterruere ab eloquentiæ studio fulmina illa Ciceronis. Nam neque ille ipse Cicero territus cesserat tonantibus Demostheni Platonique. Nec parens eloquentiæ, deus ille Mæonius, vastissimis fluminibus facundiæ suæ posteritatis studia restinxerat, Ac ne minoris quidem famæ opifices per tot jam sæcula videmus laborem suum destituisse, qui Protogenem & Apellem cum Parrhasio mirati sunt: nec pulchritudine Jovis Olympii Minervæque Phidiacæ sequentis ætatis attonitos piguit experiri Bryaxin, Lysippum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere aut quousque progredi possent. Sed in omni genere scientiæ; & summis admiratio venerationque, & inferioribus merita laus contingit.* Vell. Paterculus, lib. I Hist. cap. 16, & 17: *Nequeo temperare mihi*, inquit, *quin rem sæpe agitatam animo, neque ad liquidum ratione perductam, signem stylo. Quis enim abunde mirari potest, quod eminentissima cujusque professionis ingenia, in eandem formam & in idem artati temporis congruant spatium, & quemadmodum clausa capsa, aliove septo, diversi generis animalia, nihilo minus separata alienis, in unum quæque corpus congregantur; ita cujusque clari operis capacia ingenia, in similitudinem & temporum & profectuum, semet ipsa ab aliis separaverint? Hoc evenisse tragicis, comicis, philosophis, historicis, grammaticis, plastis, pictoribus, sculptoribus, ut quisque temporum institerit notis, reperiet eminentia cujusque operis artissimis temporum claustris circumdata. Hujus ergo præcedentisque sæculi ingeniorum similitudines congregantis & in studium par & in emolumentum, causas cum semper requiro, nunquam reperio quas esse veras confidam, sed fortasse verisimiles, inter quas hanc maxime. Alit æmulatio ingenia; & nunc invidia, nunc admiratio imitationem accendit; matureque, quod summo studio petitum est, adscendit in summum, difficilisque in perfecto mora est; naturaliterque, quod procedere non potest, recedit: &, ut primo ad consequendos, quos priores ducimus, accendimur; ita, ubi aut præteriri aut æquari eos posse desperavimus, studium cum spe senescit; & quod assequi non potest, sequi desinit; & velut occupatam relinquens materiam, quærit novam; præteritoque eo, in quo eminere non possumus, aliquid, in quo nitamur, conquirimus: sequiturque ut frequens ac mobilis transitus, maximum perfecti operis impedimentum sit.*

Quamquam Artifices non tantum aliorum Artificum gloria ad æmulandum vi-

§. 2. Nullam profecto res hæc dubitationem habet, quin Artifices ardor imitationis, semperque melior aliquis olim accenderit: sic tamen, ut non tantum mutua Artificum ad invicem æmulatione Artem provectam esse censeamus, sed & facundissimorum sui sæculi virorum gloria magnos animos ad simile aliquid elaborandum æmulationis stimulis excitatos fuisse arbitremur. Huc facit Aëtio Pictor, æmulus ille Thucydidis Historici. Vide *Lucianum in Herodoto* vel *Aëtione*. Atque hoc illud est, quod innuere voluit Fe-

lix Faber monachus Ulmensis in historia Suevorum lib. 1, cap. 8. *Revixit in Germania*,
inquit, *scientia & eloquentia, & ex consequenti quæque ingeniosæ artes, ut picturæ &*
sculpturæ: amant enim se artes hæ ad invicem. Ingenium pictura expetit; ingenium elo-
quentia cupit, non vulgare, sed altum & summum. Mirabile dictu est, dum viguit elo-
quentia, viguit pictura; sicut Demosthenis & Ciceronis tempora docent: postquam ceci-
dit facundia, jacuit & pictura, &c.

dentur impulsi, verum etiam gloria professorum eloquentiæ.

CAPUT VI.

§. 1. *Mirifice adhæc Artem hanc olim provexit amabilis quædam castæ atque intemeratæ simplicitatis gratia. Nimirum non vacabat priscis illis Artificibus, ipsa Artis penetralia subire parantibus, ad ornamentorum amœnitates colorumque venustates diversitare.*

§. 2. *Sicuti enim universum operis contextum cupiebant esse virilem, ita quoque vitio dabant aliis nimia colorum pigmenta, & quicquid luxuria, non contenta simplici decore, solet miscere.*

ARtis ipsius simplicitas. Μεγάλας ποιοῦσι τὰς τέχνας, οὐχ οἱ τολμῶντες ἀλαζονεύεσθαι περὶ
αὐτῶν, ἀλλ' οἵτινες ἄν, ὅσον ἔνεστιν ἐν ἑκάστῃ, τοῦτο ἐξευρεῖν δυνηθῶσιν: *Artibus aucto-*
ritatem conciliant, non qui multa insolenter de iis jactare audent, sed qui id eruere ac
proferre possunt, quod in unaquaque continetur, Isocrates contra Sophistas. *Unumquod-*
que genus cùm caste pudiceque ornatur, fit illustrius; cùm fucatur atque prælinitur, fit
præstigiosum, A. Gellius, noct. Attic. VII, 14. Nec aliunde major lues Artis, quàm ex
attonita quorundam persuasione, qui prodesse nisi pretiosa non putant. *Sed hæc est*
omni in re animorum conditio, ut à necessariis orsa primo, cuncta pervenerint ad nimium,
Plin. XXVI, 4. Ubi quidam vetus Codex Vossianus; *Hæc est in omni re animorum con-*
ditio, ut à necessariis orsa primum acta pervenerit ad nimium. Unde scribo: *Hæc est*
in omni re animorum conditio, ut à necessariis orsa primum, aucta pervenerint ad nimium.
Quatuor coloribus solis immortalia illa opera fecere, ex albis melino, ex silaceis Attico,
ex rubris Sinopide Pontica, ex nigris atramento, Apelles, Echion ‡, *Melanthius, Ni-*
comachus, clarissimi pictores, cum tabulæ eorum singulæ oppidorum venirent opibus. Nunc,
& purpuris in parietes migrantibus, & India conferente fluminum suorum limum, &
draconum & elephantorum saniem, nulla nobilis pictura est. Omnia ergo tunc meliora
fuere, cùm minor copia. Ita est: quoniam rerum, non animi pretiis excubatur, Plin.
XXXV, 7. *Quare vincat veritatem ratio falsa, non erit alienum exponere. Quod enim*
antiqui insumentes laborem & industriam probare contendebant artibus, id nunc colori-
bus & eorum eleganti specie consequuntur; & quam subtilitas artificis adjiciebat operi-
bus autoritatem, nunc dominicus sumptus efficit ne desideretur. Quis enim antiquorum,
non, uti medicamento, minio parce videtur usus esse? At nunc passim plerumque toti pa-
rietes inducuntur. Accedit huc chrysocolla, ostrum, armenium. Hæc vero cùm indu-
cuntur, etsi non ab arte sunt posita, fulgentes tamen oculorum reddunt visus; & ideo,
quod pretiosa sunt, legibus excipiuntur, ut à domino, non à redemptore, repræsenten-
tur, Vitruvius, lib. VII, cap. 1. *Dicemus de pictura, arte quondam nobili, tunc cùm*
expeteretur à regibus populisque, & illos nobilitante quos esset dignata posteris tradere;
nunc vero in totum marmoribus pulsa, jam quidem & auro: nec tantum ut parietes toti
operiantur, verum & interraso marmore, vermiculatis ad effigies rerum & animalium
crustis. Non placent jam abaci, nec spatia montis in cubiculo delitentia: cœpimus &*
lapidem † pingere. Hoc Claudii principatu inventum. Neronis vero, maculas quæ non
essent in crustis inserendo unitatem variare; ut ovatus esset Numidicus, ut purpura di-
stingueretur Sinnadicus, qualiter illos nasci optarent ‡ deliciæ. Montium hæc subsidia
deficientium: nec cessat luxuria id agere, ut quàm plurimum incendiis perdat, Plinius,
lib. XXXV, cap. 1. Postquam altæ securæque pacis mala in Republica invaluere, Pictu-
ræ quoque dignatio imminuta est, & marmoris ac ligni maculis pretium accessit; vide
Plin. XXXVI, 6. Tertullianus quoque de Pallio, *Plus togæ*, inquit, *læsere, Rempubli-*
cam, quàm loricæ. M. Tullius quingentis millibus nummûm orbem citri emit: quæ bis
tantum Asinius Gallus pro mensa ejusdem Mauritaniæ numerat. Hem, quantis facul-
tatibus æstimavere ligneas maculas!

Minime fucata simplicitas antiquæ Artis mire provexit Artem.

‡ Etion, *codex Vossii notæ optimæ. Vide Catalog. Artif. in* Echion *Pictor.*

* Abacina spacia montis, *habet optimæ notæ codex Vossianus.*

† Lapide, *idem codex.*

‡ Optassent, *idem.*

§. 2. Antiqui melioris notæ Pictores constanter tenebant hanc sectam, & aliam insi-
stentibus viam minime parcebant: corruptum enim atque omnibus vitiis fractum pingen-
di genus, eoque perniciosius, quod abundaret dulcibus vitiis, revocare ad severiora ju-
dicia contendebant. Ἀπελλῆς ὁ ζωγράφος, θεασάμενός τινα τῶν μαθητῶν Ἑλένην ὀνόματι πολύ-
χρυσον γράψαντα· ὦ μειράκιον, εἶπεν, μὴ δυνάμενος γράψαι καλήν, πλουσίαν πεποίηκας:

Artificum antiquissimi non modo ipsi veram Artis vim sine ullo pigmen-

torum fuco exercebant, sed alios quoque opera sua pretiosis coloribus prælinentes ad priscam simplicitatem sollicite revocabant.

Apelles Pictor cùm vidisset quendam ex suis discipulis pinxisse Helenam multo auro ornatam: O adolescens, inquit, cùm non posses pingere pulchram, fecisti divitem, Clemens Alexandr. lib. II Pædag. cap. 12. Nequaquam tamen obstare potuerunt, quò minus imperiti specie quadam nitoris ducti, delicatam posteriorum Pictorum socordiam resupina voluptate probarent, cùm passim jam quæ fortia, si licuisset, futura erant, ut dura mollirent; & habitum ipsum Artis virilem, atque illam vim stricte robusteque pingendi, tenera quadam fucatæ venustatis cute operirent; dumque lævia essent ac nitida, quantum valerent, nihil interesse arbitrarentur. *Sed mihi naturam intuenti*, inquit Quintil. V, 12, *nemo non vir spadone formosior erit: nec tam aversa unquam ab opere suo videbitur providentia, ut debilitas inter optima inventa sit: nec id ferro speciosum fieri putabo, quod, si nasceretur, monstrum erat. Libidinem juvet ipsum effœminati sexus mendacium: nunquam tamen hoc continget malis moribus regnum, ut, si qua pretiosa fecit, fecerit & bona.* Et rursus lib. XII, cap. 10: *In eo, qui se non ad luxuriam ac libidinem referet, eadem speciosiora quoque, quæ honestiora.* Περιεργίαν οἶμαι πάμπολυ διαφέρειν καθαριότητος: *Existimo permultum interesse inter supervacuum cultum & munditiem.* Vide Plutarch. Sympos. Problem. VI, 7.

CAPUT VII.

§. 1. *Non est quòd magnum aliquid exspectemus ab iis quorum sedulitas, quemadmodum parum curat excutere sordes segnibus animis inertium cogitationum torpore adspersas, ita neque erigitur oblectamento dulcedinis vividas mentes in ipso magnarum novarumque rerum conatu blandissime percellentis.*

§. 2. *Quotquot vero dulcedinis hujus stimulus ad laboriosam aliquam Artem incitatos ridere non dubitant, nunquam profecto sensisse mihi videntur quanta cum voluptate irrequietus ignearum mentium vigor ipsum laborem, veluti unicum ac verum industriæ suæ fructum, soleat amplecti.*

§. 3. *Ipse profecto maximi cujusque Artificis animus non capit voluptatem undequaque ingruentem, cùm nullum adit locum aut tam desertum, aut tam inhumanum, qui non illum affari atque appetere videatur; cùm in nullos tam agrestes & ab omni humanitate remotos incidit homines, qui se, ubi illum adspexerint, non magnum statim vitæ fructum cœpisse putent: toties adhæc sensus optimæ suavissimæque rei animum ejus altissime pertentat, toties gaudet gaudium in ipso pectoris atque animæ penetrali vigens, quoties prætereuntium digito monstratur & oculis omnium designatur.*

§. 4. *Quorum denique robusta mens in una amœnissimarum Artium suavitate conquiescit, solent vana exquisitissimarum voluptatum delinimenta, nec non sordidi spem lucri & per ipsas opes excitam habendi libidinem ponere infra celebritatem nominis & spem perennitatis nullo temporum spatio definitæ; gnari præclaros Artifices ignorare legem fatorum, ac tum vigere quàm maxime, cùm desiderium exstinctorum publico perennis memoriæ testimonio illustratur.*

Tanta oblectatio est in ipso pingendi exercitio, ut nihil hominum mentibus percipi possit jucundius.

DUlcedo quædam oblectans pingentis animum. Etenim *Artifici jucundius est pingere, quàm pinxisse. Illa in opere suo occupata sollicitudo, ingens oblectamentum habet in ipsa occupatione. Non æque delectatur, qui ab opere perfecto removit manum: jam fructu artis suæ fruitur; ipsa fruebatur arte, cùm pingeret. Fructuosior est adolescentia liberorum; sed infantia dulcior*, Senec. epist. 9. Οὐ κάμνει τὰ πράγματα πρασσόμενα: *Non lassantur res dum fiunt*, Apollonius ad Danaum apud Stobæum Serm. de Assiduitate. Κόπον ἔχει πᾶσα τέχνη. τῷ ἰδιώτῃ καὶ ἀπείρῳ αὐτῆς ὅταν παραδίδωται· καὶ τὰ μὲν ἀπὸ τῶν τεχνῶν γινόμενα τήν τε χρείαν εὐθὺς ἐνδείκνυται πρὸς ὃ γέγονε· καὶ τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἔχει τι καὶ ἐπαγωγὸν καὶ ἐπίχαρι: *Omnis Ars molestiam habet, cum indocto minusque in ea versato traditur. Ea vero quæ ab Artibus perficiuntur, cùm usum suum statim demonstrant, tum vero plerumque etiam illecebram quandam habent & suavitatem*, Arriani Epict. lib. II, cap. 14. Evidens hujus rei exemplum habes in Nicia, de quo sic Plutarchus in opere cui titulus, Non posse suaviter vivi secundum Epicurum: Οἱ φιλογραφοῦντες οὕτως ἄγονται τῇ πιθανότητι τῶν ἔργων ὥστε Νικίαν γράφοντα τὴν Νεκύαν, ἐρωτᾷν πολλάκις τοὺς οἰκέτας εἰ ἠρίστηκε: *Picturæ dediti adeo afficiuntur operum suorum specie, ut Nicias pingens Necyan sæpe è servis quæsierit, Pransusne esset.* Mens ejus Artis rationibus exquirendis agitandisque alebatur, cum oblectamento sollertiæ, *Qui est unus suavissimus pastus animorum*, Cicero, lib. V Tusc. quæst. Nunquam certe diversissimæ humanarum mentium species in suam quæque tribum præeunte Natura adoptarentur, nunquam adhæc placitæ semel Arti usque adeo pertinaciter mortales adhærerent; nisi eadem Natura laborem, quem præscribit, incredibili quadam suavitate mulceret. Ζωγράφους εἶδον ἤδη μετ᾽ ᾠδῆς γράφοντας:

γράφοντας: *Pictores vidi cum cantu delineantes*, Libanius, Declamat. VI: vide quoque Ælianum, lib. IX var. Hist. cap. 11. Excitatur, qui pingit, ipso adblandientis successus spiritu; nec imaginibus rerum, sed quasi rebus incedit. *Vivunt enim omnia, & moventur; excipimusque nova illa, velut nascentia, cum favore ac sollicitudine*, Quintil. x, 1. Quamobrem etiam illud affirmare non veremur, istam in opere suo occupatam sollicitudinem tam plenam ex ipsa occupatione percipere voluptatem, ut laborem sedulitas commendet, reliquorumque omnium oblectamentorum memoriam ac sensum excutiat.

§. 2. Quotquot igitur indefessum hunc eximii operis ardorem in summis ingeniis mirantur ac rident, nihil unquam magno studio dignum amaverunt; neque optimam nostri partem, quæ in nobis divina ducenda est, ali laboribus vel ex primis puerulorum ætatulis didicerunt. *Videmus igitur ut conquiescere ne infantes quidem possint; quum vero paulum processerint, lusionibus vel laboriosis delectantur, ut ne verberibus quidem deterreri possint; eaque cupiditas agendi aliquid adolescit una cum ætatibus*, Cicero, lib. v de Finib. bon. & mal. ubi mox addit, *Apparet ergo nos ad agendum natos.* Recte quoque Seneca, epist. 39: *Quemadmodum flamma surgit in rectum, jacere ac deprimi non potest, non magis quàm quiescere; ita noster animus in motu est, eò mobilior & actuosior, quò vehementior fuerit.* Homines ad semper aliquid agendum natos oblectat ipse labor.

§. 3. Ullane adhæc tanta ingentium opum ac magnæ potentiæ voluptas, quàm spectare homines totius orbis gratia subnixos, in summa omnium rerum abundantia coïre & circumfundi coram? Jam vero qui cunctorum comitatus! quæ in publico species! quæ in circulis veneratio! quod gaudium consurgendi assistendique inter tacentes & in unum Artificem conversos! Illud quoque quantum est, quod nullius nomen prius parentes liberis ingerunt! quod sæpius vulgus imperitum & tunicatus hic populus transeuntem nomine vocat, & digito demonstrat! advenæ quoque & peregrini, jam in municipiis & coloniis suis auditos, quum primum urbem attigerunt, requirunt, ac vultum eorum cognoscere cupiunt. Plinius Junior, lib. IV, epist. 12, *Omnes qui gloria famaque ducuntur, mirum in modum assensio & laus, à minoribus etiam profecta, delectat.* Horatius, lib. II, epist. 1: Artificum generosissimis fautorum atque admiratorum turba præcipue addit animos.

Quem tulit ad scenam ventoso Gloria curru,
Exanimat lentus spectator; sedulus, inflat.
Sic leve, sic parvum est, animum quod laudis avarum
Subruit, aut reficit - - -

Ovid. III de Ponto, Eleg. 4:

Plausibus ex ipsis populi, lætoque favore
Ingenium quodvis incaluisse potest.

§. 4. Sed quid ego hîc vulgata & imperitorum quoque oculis exposita gaudia percenseo? Illa secretiora, & tantum ipsis pingentibus nota, majora sunt. Sive accuratum elaboratumque affert opus; est quoddam, sicut ipsius operis, ita gaudii quoque solidi ac sinceri pondus & constantia: sive novam & recentem curam, non sine aliqua trepidatione animus attulerit; ipsa sollicitudo commendat eventum, & lenocinatur voluptati; Qui semel ceperunt veræ gloriæ sensum, non aliam laborum mercedem, præter hanc laudis gloriæque desiderant.

- - - *Magnis favor ortus ab ausis**.

Quomodo denique non videatur sibi beatissimus, qui jam liber invidia famam in tuto collocavit, quique elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, impletur certioris spei, quàm quantam ratio ex fiducia rerum subjicere solet, & veluti jam nunc æternitati consecratus, sentit vivus eam, quæ post fata præstari magis solet, venerationem; & quid apud posteros futurus sit, coram quasi contuetur. *Rerum, quas assequi cupias, præsumptio ipsa jucunda est*, Plin. Junior, lib. IV, epist. 15: & Latinus Pacatus Paneg. Theodosio Aug. dicto; *Fugitiva successuum repentinorum voluptas, ut occupat, sic relinquit: felicitas longior est, exspectare securum.* Neque aliud olim propositum sibi habuere præstantissimi Artifices, qui consummata jam opera in celeberrimo Apollinis Delphici templo suspendebant, quàm ut vivum quendam perennaturi gaudii fructum animo præciperent: de quo sic Libanius in Antiochico, οἳ τοῖς θείοις μέγιστα ἀνάψαντες ἀναθήματα, σὺν εὐφροσύνῃ τὸν ὑπόλοιπον ζῶσι χρόνον, ἔχοντες ἐν ταῖς συνουσίαις ὅ, τι κάλλιστον ἑαυτῶν διηγοῦνται· μᾶλλον δὲ πάντα λέγειν ἔχοντες ἃ λαμπρύνειν πέφυκεν ἄνθρωπον, τὰ ἄλλα σιγῶντες, ἑνὶ τούτῳ φιλοτιμοῦνται θαρροῦντες, ὡς οὔποτε αὐτοὺς λήθη καταλήψεται, τῶν ἔργων αὐτοῖς, ἐν τῷ καλλίστῳ τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἑστηκότων, καὶ θαρροῦσί γε εἰκότως· ὁ γὰρ οὐ πλεῖσται σύνοδοι τῆς αὐτοῦ γνώμης σπουδὴν ἐνδείξας εἰς ἀείμνηστον κατέθετο τὴν δόξαν· ὥσπερ, οἶμαι, τῶν ζωγράφων, οἱ τὴν σοφίαν τῶν χειρῶν εἰς Δελφοὺς ἀναθέντες: *Qui numinibus maxima consecrant donaria, hilariter reliquam ætatem transigunt, habentes in consortiis pulcherrimum quid quod de se commemorent: ea autem*

* *Valer. Flaccus, lib.* IV *Argonaut. vers.* 669.

tem maxime dicentes, quæ apta sunt ad splendorem homini afferendum, reliqua silentio prætereuntes, id unum ambitiosius student, confidentes nunquam nomen suum oblivione deletum iri, operibus suis in pulcherrimo sub sole loco constitutis. Recteque in eo fiduciam collocant. Qui enim, ubi plurimus est concursus, ingenii elaboratum opus ostendit, sempiternam comparat gloriam. Quemadmodum, ut arbitror, pictorum ii, qui manuum suarum opus artificiosum Delphis suspenderunt. Vide quoque Lucianum in Herodoto.

CAPUT VIII.

§. 1. Qui genus humanum frequentem Artium imitatricium usum docuerunt, maximum quoque Artibus hisce judicarentur addidisse incrementum; si modo cavissent ne Artes præclarissimæ atque in immortale ipsius humanitatis decus productæ, malarum mentium factæ fuissent instrumentum. Nefas etenim erat rem honestissimam atque omnibus maxime commendatam, usu indecoro mortalibusque pestifero contaminari atque obscurari.

§. 2. Rectius illi, qui Artibus non nisi laudabili vel saltem tolerabili usu consulendum esse putaverunt: atque hic præcipue nobis occurrunt qui eas, necessitate jubente, ad humanæ vitæ subsidium adhibuerunt.

§. 3. Variarum Artium scientiarumque præcepta tradentes non raro ab hisce Artibus lucem mutuantur.

§. 4. Magnis quibusdam ducibus non infeliciter olim cesserunt plurima stratagemata ex quotidiano statuarum usu oportune deprompta.

§. 5. Imprimis tamen est notabile, quòd Lacedæmonii emendatissimas quasque Picturas & statuas gravidarum uxorum oculis, in spem pulchræ prolis, passim putaverunt objiciendas.

§. 6. Multiplicem adhæc Picturarum statuarumque usum nihil æque commendat, quàm quòd earum conspectu lenimus desiderium absentium, memoriam defunctorum prorogamus, legationes obimus, &c.

§. 7. Virtuti quoque excellentium hominum hunc statuarum honorem tribuebat certatim antiquitas, quò minime degeneres cæterorum animos ad studium virtutis accenderet.

§. 8. Scena maximum olim incrementum maximamque dignationem attulit Picturæ. Cui & illud quodammodo videri potest consentaneum, quòd magni quandoque belli duces nobilis alicujus victoriæ imaginem populo publice spectandam proposuerunt.

§. 9. Vestium acu pictarum nec non textilis Picturæ consideratio.

§. 10. Quibus olim rebus ornamentum aliquod ex Pictura studuerint addere.

§. 11. Simulacrorum sculptiliumque imaginum præcipuus usus.

§. 12. Quibus potissimum rebus veteres adhibuerint cælaturam.

§. 13. Brevis consideratio pecuniæ.

§. 14. Annulorum signatoriorum consideratio.

§. 15. Plastices antiquitas, arctissimaque cum Pictura & Statuaria propinquitas.

Luxuriæ crudelitatisque instrumenta nonnihil etiam (quod indignare) auxerunt Artes imitandi.

MUltiplex ac passim obvius harum Artium usus. *Auxere & artem vitiorum irritamenta. In poculis libidines cælare juvit, ac per obscœnitates bibere*, inquit Plinius in proœmio libri XXXIII. Dædalus Pasiphaën ligneæ vaccæ inclusam pudendæ cupidinis compotem fecit: vide Hyginum fabula XL. Sed nos honestioribus tantum causis insistendum putamus. Et profecto pessimum vitæ scelus fecere, qui prodigiosa hæc projectissimæ libidinis ministeria ab Arte petenda putaverunt; quemadmodum & importunissimi homines ingenii merito dixeris, qui humanissimas Artes in organa crudelitatis converterunt. Medea concinnato cavo Dianæ simulachro ad excidium Peliæ se accinxit, *Diod. Siculus, lib.* IV. Perilli taurus æneus ipsius Phalaridis ad Athenienses epistola innotuit. De bove æreo, in quo combustus est Antipas martyr, cujus mentio fit Apoc. 11: 13, vide *Cedrenum, pag.* 265. De Agathoclis lectica consule *Diod. Siculum, lib.* XX. Nabidis tyranni Apegam describit Polybius, *lib.* XVIII. Ovidius, *in Ibin**, meminit equi acerni, in quo guttur miserorum elidebatur. Erat apud Carthaginienses ænea Saturni statua, quæ manus supinas extendebat, ita ad terram inclinatas, ut impositus illis infans devolveretur, & incideret in suppositam succensamque voraginem ignis, *Diod. Siculus, lib.* XX; *Suidas in* Σαρδάνιος γέλως. *Inhonorus est, nec in templo ullo Hercules, ad quem Pœni omnibus annis humana sacrificaverunt victima, humi stans, ante aditum porticus Ad nationes*, Plinius, lib. XXXVI, cap. 5. Gallorum aliqui habent immani magnitudine simulachra, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent; quibus succensis, circumventi flamma exanimantur homines,

* *Vers.* 569.

Cæsar

Cæsar lib. VI *de bello Gallico*, *cap.* 16; *Cicero pro Manio Fontejo*; *Strabo lib.* IV *Geograph.* Impii quoque Reges ac Principes piorum quondam animos explorabant, suis aliorumque falsorum numinum statuis in adorationem propositis; non ob aliud, quàm ut veri Dei cultores in lucem passim protractos perderent, ac penitus exstirparent. Nabuchodonosor certe, secundis rebus elatus, statuam sibi auream immensæ magnitudinis posuit; quam cùm certatim omnes depravatis adulatione animis adorarent, Ananias, Azarias, & Misaël deprehensi sunt prophano abstinuisse officio: vinctos itaque in medias ardentis camini flammas conjici Rex jussit: vide *Prophet. Daniel. cap.* 3. Julianus imaginibus suis Jovem, Martem, Mercurium, reliquosque divos curavit appingi; adorationemque earum differentes, tanquam hostes Imperatoris, confestim duci jussit: *Cedrenus.* Non absimili ratione in Auxentium Licinius sævire aggressus est: vide *Suidam in* Αὐξέντιος. Procul à nobis nostrisque literis absint ista; siquidem auxilia atque ornamenta vitæ dicere instituimus, non piacula: quique hæc invenerunt ostenta, eversores juris humani, monstrorumque Artifices, videntur ista primi condidisse, ne vita unquam eorum oblivisceretur: egregia hercule frustratione, si, quod maxime voluerunt, non assequuntur. Valeant itaque fœda sævitiæ plus quàm belluinæ exempla, indigna prorsus quæ inter causas Artis quondam excultioris locum inveniant: longe melius illi, qui Artibus hisce incrementum addiderunt, usum earum ad varias res honestas, aut saltem non inhonestas, passim transferendo; *Plinius*, *lib.* XXXV, *cap.* 2.

§. 2. Ac primo quidem non paucos invenias, qui necessitatem prima harum Artium initia extudisse putant: quandoquidem apud omnes in confesso est, quòd *necessitatis inventa antiquiora sunt*, *quàm voluptatis*, Tullius de perfecto Oratore. *A necessariis artificiis ad elegantiora defluximus*, Idem I Tuscul. quæst. *Priores partes agit quod utile est*, *quàm quod delectat*, Varro, lib. I de re Rust. cap. 4. Acribus nempe incertæ sollicitæque vitæ stimulis impulsi mortales extudere varias Artes vigilando, agendo. Videmus itaque ut in plerisque aliis, ita quoque in hisce Artibus,

Necessitas præcipue Artes hasce extudit.

Provocet ut segnes animos, *rerumque remotas*
Ingeniosa vias paullatim exploret egestas,
Utque artes pariat sollertia, *nutriat usus.*

Claudianus, lib. II de Raptu Proserp. Etenim quum homo, sociale animal, sermonem cum alterius linguæ hominibus, absentibus etiam & post futuris, habere prohibitus esset; necessario quoque, litteris nondum inventis, confugiendum ei fuit ad notas quasdam & imagines animalium, plantarum, atque aliarum rerum ab Arte profectarum; quibus omnibus primorum hominum industria utebatur ad intimos animorum sensus exprimendos. Diodorus certe Siculus de Æthiopibus, quos omnium gentium antiquissimos tradit; *Sunt Æthiopum litteræ*, inquit, *variis animantibus*, *extremitatibusque hominum*, *atque artificum præcipue instrumentis persimiles*: *non enim syllabarum compositione aut litteris verba eorum exprimuntur*, *sed imaginum forma earumque significatione usu memoriæ hominum tradita.* Tacitus quoque Annal. lib. XI, cap. 14; *Primi per figuras animalium Ægyptii sensus mentis effingebant*: *& antiquissima monumenta memoriæ humanæ impressa saxis cernuntur.* Vide Lucanum, lib. III Pharsal. vers. 223. Ad hanc necessitatem refer etiam exemplum Philomelæ totam violentissimæ injuriæ seriem textili Pictura exprimentis; *Ovid.* VI *Metamorph. vers.* 576; *Auson. epist.* 23. Eleganter Achilles Tatius, lib. V de Clit. & Leu. amoribus; Ἡ Φιλομήλα σιωπῶσαν εὕρηκε φωνήν· ὑφαίνει γὰρ πέπλον, καὶ τὸ δρᾶμα πλέκει τοῖς κρόκοις, καὶ μιμεῖται τὴν γλῶτταν ἡ χεὶρ, καὶ Πρόκνῃ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ τῶν ὤτων μηνύει, καὶ πρὸς αὐτὴν ἃ πέπονθε τῇ κερκίδι λαλεῖ· ἡ Πρόκνη τὴν βίαν ἀκούει παρὰ τοῦ πέπλου: *Philomela tacentem invenit vocem*: *texit enim peplum*, *totamque rei gestæ seriem tramis contexit. Linguam imitatur manus*, *& oculis Prognes auribus debita nuntiat*, *suosque ei casus radio narrat. Progne vim sorori suæ illatam audit ex peplo.* Videntur adhæc principes quoque viri, necessitatis hujus consideratione adducti, Q. Pedio, natura muto, celebre illud consilium dedisse, quod refert Plinius, lib. XXXV, cap. 4: *Q. Pedius*, *nepos Q. Pedii consularis triumphalisque*, *à Cæsare dictatore cohæredis Augusto dati*, *quum natura mutus esset*, *eum Messalla orator*, *ex cujus familia pueri avia erat*, *picturam docendum censuit*; *idque etiam divus Augustus comprobavit. Puer magni profectus in ea arte obiit.* Parvum quidem dictu, sed immensum æstimatione, quod in tot gentium sermonibus, tot linguis, tanta loquendi varietate, ut externus alieno penè non sit hominis vice, sola Pictura velut una omnium lingua loquatur.

Literæ posteritatis causa repertæ sunt, inquit Cicero pro P. Sylla, *quæ subsidio oblivioni esse possent.*

§. 3. Artium denique variarum præcepta tradentes, post satis prolixos de artibus suis sermones, subsidium tamen ab hac Arte petere solent. Olim certe, *Irritandæ ad discendum infantiæ gratia*, *eburneas etiam literarum formas in lusum offerebant*; *vel si quid aliud*, *quo magis illa ætas gaudeat*, *inveniri potest*, *quod tractare*, *intueri*, *nomi-*

Artium scientiarumque doctores non raro ad Artes hasce confugiunt.

nare jucundum ſit. Cùm vero jam ductus ſequi cœperit, non inutile erit eas tabellæ quàm optime inſculpi, ut per illos velut ſulcos ducatur ſtylus: nam neque errabit, quemadmodum in ceris, (continebitur enim utrimque marginibus) neque extra præſcriptum poterit egredi; & celerius ac ſæpius ſequendo certa veſtigia, firmabit articulos, neque egebit adjutorio manum ſuam manu ſuperimpoſita regentis, Quintilianus, Orat. inſtitut. libro primo, cap. I. Hunc locum expreſſit D. Hieronymus in epiſtola ad Lætam de inſtitutione filiæ. Naturalium quoque rerum cognitionem non parum adjuvat Pictura, dum nobis vivas quaſdam formas herbarum, arborum, avium, piſcium, quadrupedum, ſerpentum, inſectorum, marmorum, atque earum etiam rerum, quæ peregrinæ nobis ſunt, tradit: vide *Ælianum, lib.* XV *de Animalibus, cap.* 2, *& ſæpius alibi.* Similiter etiam phœnicis magnitudinem & formam ex ea quæ tum circumferebatur pictura deſumpſit Herodotus, *lib.* II. Minerva quoque oſtendit Perſeo caput Gorgonis à ſe delineatum, priuſquam eum ad occidendam eam dimitteret: *vide Etymologicum in* Δεικτήριον. Ac dubio procul denſioribus tenebris humanum genus immerſum jaceret, neque unquam ingruentes undiquaque difficultates diſcutere valeret, ſi non arduæ atque excelſæ vis Artis quotidie vetuſtis daret novitatem, novis autoritatem, obſoletis nitorem, faſtiditis gratiam, obſcuris lucem. Minus quoque belli paciſque artes, defectæ Pictura, procedent: hærebit Tacticus, non expediet propoſiti rationem operis Architectus, niſi prius, quicquid illud eſt quod ſunt aggreſſuri, oculis ſuis facili deſignatione ſubjecerint. Priſci ſane atque Heroïci illius ævi bellatores non omnino expertes harum Artium fuiſſe videntur; de quibus in Ovidii epiſtolis Heroïdum hoc teſtatur Penelope;

Atque aliquis poſita monſtrat fera prælia menſa,
Pingit & exiguo Pergama tota mero.

Et lib. II de Arte*, Æneæ id ipſum quoque tribuitur;

* *Verſ.* 125.

Ah quoties illum doluit properare Calypſo,
Remigioque aptas eſſe negavit aquas!
Hæc Trojæ caſus iterumque iterumque rogabat;
Ille referre aliter ſæpe ſolebat idem.
Littore conſtiterant; illic quoque pulchra Calypſo
Exigit Odryſii fata cruenta ducis.
Ille levi virga (virgam nam forte tenebat)
Quod rogat in ſpiſſo littore pingit opus.
Hæc, inquit, Troja eſt, (muros in littore fecit)
Hæc tibi ſit Simois; hæc mea caſtra puta.
Campus erat (campum fecit) quem cæde Dolonis
Sparſimus, Hæmonios dum vigil optat equos.
Illic Sithonii fuerant tentoria Rheſi;
Hac ego ſum captis nocte reverſus equis.
Pluraque pingebat; ſubitus cùm Pergama fluctus
Abſtulit; & Rheſi cum duce caſtra ſuo.

Diſcas itaque ex Vegetii lib. II de re Milit. cap. II, unicuique legioni additos fuiſſe Pictores: *Habet legio fabros lignarios*, inquit, *inſtructores, carpentarios, ferrarios, pictores, reliquosque artifices ad hybernorum ædificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, cæteraque quibus vel expugnantur adverſariorum civitates, vel defenduntur propriæ, præparatos: qui arma, qui vehicula, cæteraque genera tormentorum vel nova facerent, vel quaſſata repararent. Hæc enim erat cura præcipua, ut, quicquid exercitui neceſſarium videbatur, nunquam deeſſet in caſtris.* Oportet ſane Architectum graphidos ſcientiam habere, *Quò facilius exemplaribus pictis, quam velit, operis ſpeciem deformare valeat*, Vitruvius, lib. I, cap. I. Αἱ πόλεις ὅταν ἔκδοσιν ναῶν ἢ κολοσσῶν προγράφωσιν, ἀκροῶνται τῶν τεχνιτῶν ἁμιλλωμένων περὶ τῆς ἐργολαβίας, καὶ λόγους καὶ παραδείγματα κομιζόντων, εἶτα αἱροῦνται τὸν ἀπ' ἐλάττονος δαπάνης τὸ αὐτὸ ποιοῦντα καὶ βέλτιον καὶ τάχιον: *Cùm urbes templi coloſſive alicujus locationem publice proponunt, artifices primum de ſuſceptione operis diſceptantes ac rationes pictorumque exemplarium formas afferentes admittunt, atque ita demum eligunt illud ipſum opus minore ſumptu melius & celerius facturum*, Plutarch. εἰ αὐτάρκης ἡ κακία πρὸς κακοδαιμονίαν. Exemplum hujus rei ſuggerit A. Gellius, noct. Attic. XIX, 10: *Aſſiſtebant fabri ædium complures*, inquit, *balneis novis moliendis adhibiti; oſtendebantque depictas in membranulis varias ſpecies balnearum: ex quibus cùm elegiſſet unam formam ſpeciemque operis; interrogavit, quantus eſſet pecuniæ conſpectus, ad id totum opus abſolvendum.* Naupegus quoque graphidis non plane imperitus eſſe debet. Plautus, Milite glorioſo, Act. III, Sc. *Rem omnem;*

- - - *Hoc cogitato, ubi probus eſt architectus,*

Bene

Bene lineatam si semel carinam collocavit,
Facile esse navem facere; ubi fundata & constituta est.

Quanquam non solum pinget exemplaria peritus Artifex, verum etiam finget. Οὐκ εἴδετε τοὺς μηχανικοὺς, ὅπως τῶν μεγάλων καὶ ἐξαισίων οἰκοδομημάτων ἐν ὀλίγῳ κηρῷ τὰς μορφὰς καὶ τοὺς τύπους περιαναπλάττουσι; καὶ ὁ ἐν τῷ μικρῷ λόγος τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν ἐν ταῖς πολλαῖς καὶ μεγάλαις κατασκευαῖς: *An non videtis mechanicos, quemadmodum magnorum & ingentium ædificiorum formas & figuras in exigua cera speciminis loco effingunt atque designant? ac ratio quæ in parvo est, eandem vim habet in multis ac magnis structuris*, Greg. Nyssenus, Orat. III in Resurr. Christi. Atque hæc est illa quæ Ciceroni lib. I de Offic. *ædificandi descriptio* dicitur. Symmacho vero, lib. IX, epist. 17, *Pictura fabrilis operis* nuncupatur. *Geometria & Astrologia Apellem Polycletumque transcendunt; ita quippe memorantur posse omnia effigiare, ut labyrintheus Dædalus eas credendus sit genuisse*, Martianus Capella, lib. VI. Vide quoque Arati Phœnomena, versu 529. *Archimedes Siculus concavo ære similitudinem ac figuram mundi, & astrorum figuras in illo ære pictas effictasque machinatus est*, Lactant. de Orig. erroris, cap. 5. *Græci autores medicinæ, Cratevas, Dionysius, Metrodorus, ratione blandissima pinxere effigies herbarum, atque ita subscripsere effectus*, Plin. XXV, 2. Oracula de futurorum Imperatorum vita & morte quibusdam hominum ferarumque imaginibus illustrabantur. Hujus rei evidens exemplum affert Zonaras *Annal. Tom. III, pag.* 107. Vide quoque *Nicephorum Gregoram, sub finem lib. noni Historiæ Romanæ.* De contumeliosa Pictura, qua palam testabatur Papa se Romanum imperium pro feudo suo, & Imperatorem ipsum pro vassallo habere velle, vide Guntherum Ligurini lib. VI, pag. 286. *Complura genera avium depicta erant in Hetrusca disciplina*, Plin. X, 5. Philosophi quoque vitiis deditos non minus extemporanea aliqua atque inexspectata improbitatis delineatione, quàm gravi severaque oratione represserunt. Laërtius, lib. II in Menedemo; Μειρακίου καταθρασυνομένου, εἶπε μὲν οὐδέν· λαβὼν δὲ κάρφος, διέγραφεν εἰς τοὔδαφος περαινομένου σχῆμα· ἕως ὁρώντων πάντων, συνὲν τὸ μειράκιον τὴν ὕβριν, ἀπηλλάχθη. Accipe hîc περαίνειν & περαίνεσθαι pro *confici*; quod apud Suetonium in Nerone, cap. 29, est *obscœna pati.* Vide Casaub. ad istum Suetonii locum; vide quoque Hesychium in Περαίνα. Ex una quoque Thebani Cebetis tabula, Laërtio ibidem in Cebete memorata, liquido constare puto quantopere Moralem Philosophiam totumque adeo humanæ vitæ cursum instruat dirigatque Pictura: vide *Suidam*, & *Samuelem Petitum, libro IV Miscellan. cap.* 4. Philosophia quoque naturalis properatæ delineationis operam quandoque postulat; Matthæus Paris ad annum 1233; *Eodem tempore, sexto scilicet Idus Aprilis, circa horam diei primam, in finibus Herefordiæ & Vigorniæ, apparuerunt in cœlo quatuor Soles adulterini, præter Solem naturalem, rubri coloris. Hæc visio multis apparuit, ex quibus unus fuit Johannes Episcopus Herefortensis; qui figuras coram se non festinanter, sed spatio sufficienti fecit circinari per manum Capellani sui nimis perspicacis & ingeniosi*, &c. Qui magnorum virorum vitas scriptis consignabant, ut non animorum tantum, sed corporum quoque qualescunque formas posteritati relinquerent, depictas eorum imagines operibus suis inserebant. T. Pomponius Atticus expressit versibus, qui honore, rerumque gestarum amplitudine cæteros Romani populi præstiterunt: *Ita ut sub singulorum imaginibus facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinisque versibus descripserit*, Corn. Nepos in Attici vita. Varro quoque pari prorsus ratione illustrium virorum famam conatus est extendere; de utroque conjunctim Plinius, lib. XXXV, cap. 2: *Imaginum amorem flagrasse quondam, testes sunt & Atticus ille Ciceronis edito de his volumine, & M. Varro benignissimo invento insertis voluminum suorum fœcunditati non nominibus tantum septingentorum illustrium, sed & aliquo modo imaginibus: non passus intercidere figuras, aut vetustatem ævi contra homines valere: inventione muneris etiam Diis invidiosus; quando immortalitatem non solum dedit, verum etiam in omnes terras misit, ut præsentes esse ubique & claudi possent.* Sacrarum etiam rerum Interpretes à Pictura nonnunquam petiverunt auxilium. Exemplo est Cassiodorus, de Divinis lectionibus, cap. 5: *Tabernaculum*, inquit, *templum Domini, ad instar cœli formatum, depicta subtiliter lineamentis propriis in Pandecte Latino competenter aptavi.* Et rursus cap. 30: *Cooperiendorum codicum Artificibus multiplices species facturarum in uno codice depictas, ni fallor, expressimus; ut qualem maluerit studiosus tegumenti formam, ipse sibi possit eligere.* Geographiæ denique longe utilissimum studium, Picturæ subsidio destitutum, vago temere oberrantis animi labore omnem spem nostram frustrabitur. Unde Propert. lib. IV, Eleg. 3:

Cogor & è tabula pictos ediscere mundos,
Qualis & hæc docti sit positura Dei.

Recte *cogor*: etenim parum admodum proficiet industria ingentes Geographorum commentarios

mentarios evolvendo, & nonnisi crasse ac veluti per caliginem quandam comprehendet ea, quæ brevissimo pictæ paginæ spatio oculis subjiciuntur. Anaximander primus edidit Geographicam tabulam, teste Strabone, libro primo: vide quoque Laërtium, lib. II in Anaximandro. Achillis clypeus *vasti cælatus imagine mundi*, ut loquitur Ovid. XIII Metam. vers. 110, coll. cum vers. 292 ejusdem libri. Antiquiores autem Romanos religiosissime olim veneratos esse Geographiam, vel ex eo patet, quòd ei in ædibus sacris inter aras atque altaria concesserint locum; siquidem Romæ in æde Telluris conspiciebatur Italia in pariete depicta, teste Columella, lib. I de re Rust. cap. I. Aristagoras quoque Milesius æneas tabulas totius terræ, Oceani, fluviorumque omnium sculptam imaginem continentes, Spartanorum regi Cleomeni spectandas exhibuit, cùm eum ad bellum Ionibus, Lydis, Phrygibus, aliisque finitimis inferendum adhortaretur: vide Herodotum, lib. V, cap. 49. M. Agrippa, orbem terrarum Urbi spectandum propositurus, naturæ concessit. Divus deinde Augustus porticum istam ex destinatione & commentariis M. Agrippæ à sorore inchoatam peregit: *Plin. lib.* III *nat. Hist. cap.* 2. Sedulo quoque testamento cavit Theoprastus ut tabulas circuitum orbis terrarum continentes in publica porticu hæredes collocarent: vide Laërtium, lib. V. Memorabile prorsus est quod Socrates Alcibiadem possessiones suas immodice jactantem repressit ostensa tabula Geographica; ut testatur Ælianus, var. Hist. lib. III, cap. 28. *Qui obierunt maria & terras, gaudent, cum de ignoto multis vel terrarum situ, vel sinu maris interrogantur; libenterque respondent, & describunt modo verbis, modo radio loca: gloriosum putantes, quæ ipsi viderint, aliorum oculis objicere*, Macrob. Saturnal. lib. VII, cap. 2. Promptum hic esset ostendere similem in pluribus aliis scientiis Picturæ usum, nisi alia essent Artis hujus, & quidem longe majora commoda, belli pacisque Artibus inservientia.

Maximi quique duces persæpe stratagemata sua petierunt ab operibus Artis.

§. 4. Statuarum certe peroportuno admodum stratagemate non raro antiquiores privatim ac publice sibi suisque salutem quæsiverunt. Ita Michal patrem Saul à cæde mariti sui David inhibuit, in locum Davidis, quem ægrum simulabat, subjecta statua; I Sam. XIX: 13. Ctesias Cnidius in rerum Persicarum historia apud Photium refert, Cyrum Sardeis oppugnantem lignea Persarum simulachra Oebaræ consilio per muros exhibuisse; unde incolas perterrefactos urbem tradidisse. Theon Sophista, Progymn. cap. XI; Polyænus, lib. VII Strat. Jul. Frontinus, lib. III Strat. cap. 8; Tzetzes, Chil. I, Hist. I. Semiramidis non absimile stratagema habes apud Diod. Siculum, lib. II; & Tzetzen, Chil. XII, Hist. 452. Spartacus etiam pari fraude imminentibus sibi illusit; Frontinus, lib. I Stratagematum, cap. 5. Notum est illud Virgilii, lib. II Æneïd.

- - - Fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete costas, &c.

Plutarchus in Sylla simulachrum istud Apollinis aureum fuisse tradit.

L. Sylla, quò paratiorem haberet militem ad pugnandum, prædici sibi à Diis futura simulavit. Postremo etiam in conspectu exercitus, priusquam in aciem descenderet, signum modicæ amplitudinis, quod Delphis sustulerat, orabat ut promissam victoriam maturaret: *Frontinus, lib.* I *Stratag.* 145; *Valer. Max. lib.* I, *cap.* 2, *exemplo* 3. Pari quoque modo Theagenes aliquo iturus, Hecates simulachrum, quod semper penes se habuit, consulere solebat: vide Suidam in Θεαγένης, & in Ἑκάτειον. Servius ad versum 68 sexti Æneïd. Ξόανα *sunt simulachra brevia, quæ portabantur in lecticis, & ab ipsis mota infundebant vaticinationem: quod fuit apud Ægyptios & Carthaginenses*: hæc Servius. *Nero icunculam puellarem, cùm quasi remedium insidiarum à plebejo quodam & ignoto muneri accepisset, detecta confestim conjuratione, pro summo numine trinisque in die sacrificiis colere perseveravit; volebatque credi monitione ejus futura prænoscere*, Sueton. in Nerone, cap. 56. Jupiter Junonem ligneo simulachro decepit: *Pausan. lib.* IX, *pag.* 546, 40.

Qua occasione Amasis ex homine privato ad summum hoc regni fastigium fuerit evectus, docet nos ex Hellanico Athenæus, lib. XV, cap. 7.

Amasin Ægyptii inter initia principatus ut plebejum atque ignobilem contemnebant; donec sollertissimo invento plebis animos ad venerationem tanto fastigio debitam traduxit. Inter innumera supellectilis regiæ ornamenta pelvis erat aurea, abluendis pedibus ipsius Regis, atque eorum quos convivas advocaverat, inserviens: eam ille fregit, atque ex ea conflatum Numinis alicujus simulachrum publice colendum subditis proposuit. Quumque eos id summa cum religione venerari didicisset, aperuit Ægyptiis ex ea pelvi factum esse simulachrum illud, in qua evomere aliquando, & immejere, & pedes abluere soliti essent: postulabat itaque, ut ex hac imagine de se quoque judicium facerent; fuisse quidem unum è multis, & nihil à sordida plebe discretum; nunc tamen Regio fastigio debitam reverentiam sibi etiam deberi: vide Herodotum, libro secundo, cap. 172. Amasis quoque Heliopoli ritum homines mactandi sustulit, jubens pro tribus hominibus Junoni sacrificandis, tres cereas imagines subjici: vide Porphyrium, lib. II de Abstinentia. Huc etiam refer ea quæ habet Pollux, lib. I, cap. I, §. 27,

quæ

quæ sunt facetissima. Apposite itaque Servius, ad vers. 116 secundi Æneïd. *Sciendum*, inquit, *in sacrificiis simulata pro veris accipi. Unde, quum de animalibus quæ difficulter inveniuntur, est sacrificandum, de pane vel cera fiunt, & pro veris accipiuntur.* Amasis denique in eo quod adversus Arabes gessit bello, constituit ab Ægyptiorum tergo statuas Deorum qui apud eos in maxima habebantur reverentia; ut promptius pericula subirent Ægyptii, arbitrantes additos sibi spectatores Deos, quos per ignaviam suam hostium rapacissimis objicere non sustinebant, Polyænus, lib. VII Stratag. *Simulachra Jovis ad fœdera semper adhibebant majores: quod cùm tædiosum esset, præcipue quando fiebant fœdera cum longe positis gentibus, inventum est ut sceptrum tenentes quasi imaginem simulachri redderent Jovis. Sceptrum enim ipsius est proprium*, Servius, ad versum 206 libri XII Æneïd. Huc etiam refer ejusdem Servii verba ad vers. 3 lib. VIII Æneïdos; *Is qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus, primo ancilia commovebat, post hastam simulachri ipsius, dicens*, MARS VIGILA. Cadaver Alexandri Magni, præfectis de successione inter se contendentibus, aliquamdiu inhumatum jacuit: vaticinante vero Aristandro nullis hostium incursionibus obnoxiam fore terram, quæ felicissimi Regis corpus reciperet, certatim pro se quisque cadaver ad sepulturam poposcit. Quum vero sensisset Perdiccas Ptolemæum jam præripuisse illud, magnisque itineribus in Ægyptum asportare, non destitit armata manu prosequi Ptolemæum: & jam civili utrimque sanguine manus imbuissent, nisi Ptolemæus Alexandri simulachrum Perdiccæ pro ipso corpore obtrusisset: *Ælian. var. Histor. lib.* XII, *cap. ult.* Hannibal, devicto à Romanis Antiocho rege, Cretam ad Gortynios venit, ut ibi, quò se tuto reciperet, consideraret. Vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore in discrimine, nisi quid prævidisset, propter avaritiam Cretensium. Magnam enim secum pecuniam portabat, de qua sciebat exisse famam: itaque capit tale consilium. Amphoras complures complet plumbo, summas operit auro & argento. Has Gortyniis præsentibus deponit in templo Dianæ, simulans se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem ductis, statuas æneas, quas secum portabat, omneis sua pecunia complet, easque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magna cura custodiunt, non tam à cæteris, quàm ab Annibale; ne quid ille inscientibus illis tolleret, secumque portaret. Sic conservatis suis rebus Pœnus, illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit: *Corn. Nepos, in Hannibale; Justinus, lib.* XXXII *Hist.* Alcibiades, quum nonnisi capto prius acri experimento, consiliorum omnium participem eligendum sibi putaret, statuam in obscurioris latebræ caligine abstrusam amicorum singulis timide, velut hominis à se occisi cadaver ostentans, supplex silentii fidem, nec non consilium auxiliumque expetebat. Tergiversantibus plerisque, ac tanto se periculo immiscere metuentibus, solus Callias ad negotii tam ancipitis societatem bona fide animum suum applicavit; quo factum est, ut eum exinde intimum semper habuerit Alcibiades: *Polyænus, libro* I *Stratag.* Lepidissimo quoque commento Canopi sacerdos divinitatem ignis, à Chaldæis numinis loco culti, elevavit. Chaldæis enim unice sibi placentibus omnia consumentis ac depopulantis flammæ cultu, eoque de omnibus omnium, quotquot adierant, gentium Diis strenue triumphantibus, occurrit inter alios Canopi sacerdos, & hydriam fictilem crebris tenuibusque foraminibus undiquaque pertusam cera rursus obstruxit, & implevit aqua: mox alterius statuæ caput abscissum una cum aliis membris hydriæ adaptans, coloremque subdolo huic simulacro inducens, in certamen descendit; gnarus, liquefacta cera, ignem statim exsudantis liquoris abundantia exstinctum iri: refert Cedrenus *ad annum undecimum Imperii Theodosiani.* Vide quoque *Suidam in* Κάνωπος, ubi totam hanc rem fusius aliquanto prosequitur. Obiter tamen hîc nota, Sacerdotem adaptandæ forte hydriæ consilium cepisse, dum ex more Ægyptiorum sacerdotum hydriam ad templum ædemque justa religione refert. De qua eorum consuetudine vide Vitruvium, in prooemio libri octavi. *Non tantum à tyronibus*, inquit Veget. lib. I de re Milit. cap. 18, *sed etiam à stipendiariis militibus salitio equorum destricte est semper exacta. Quem usum usque ad hanc ætatem, licet cum dissimulatione, pervenisse manifestum est. Equi lignei, hyeme sub tecto, æstate ponebantur in campo. Super hos juniores primo inermes, dum consuetudine proficerent; deinde armati cogebantur adscendere. Tantaque cura erat, ut non solum à dextris, sed etiam à sinistris partibus & insilire & desilire condiscerent, evaginatos etiam gladios vel contos tenentes; hoc enim continua meditatione faciebant: scilicet ut in tumultu prælii sine mora adscenderent, qui tam studiose exercebantur in pace.* Perseus Romanis elephantos Libycos ducentibus, ut equos metu insuetæ antea belluæ liberaret, præcepit opificibus ut lignea simulachra facerent elephantorum figuram coloremque quàm proxime repræsentantia. Quoniam vero fremitus immanissimæ bestiæ supra modum est formidabilis, jussit tubicinem ligneum hoc simulachrum conscendere, tubaque per os directa acutám horribilemque vocem emittere. Hoc modo brevi temporis spatio edocti sunt equi gravem elephantorum barritum ferre;

Acrem Gortyniorum avaritiam evincit, quod iis Mercurius lucri largitor peculiari nomine Ἐδὰς *fuerit dictus*, παρὰ τὸ ἐάων δοτῆρα εἶναι. *Vide Etymologicum in* Ἐδάς.

Θύουσι Πέρσαι πυρὶ, ἐπιφοροῦντες αὐτῷ τὴν τοῦ πυρὸς τροφὴν, καὶ ἐπιλέγοντες, Πῦρ δέσποτα ἔσθιε, *Maximus Tyrius, Dissert.* XXXVIII.

I 3 *Po-*

Polyænus, sub finem libri quarti Stratagematum. Persæ non solum assuefaciunt equos ferre tinnulum illum resonantium armorum crepitum, ac gravem armatæ aciei fremitum, sed & referta paleis cadaverum simulacra incitatis objiciunt, ne forte inutiles fiant prostratos cæsosque in vero rerum discrimine calcare metuentes: *Ælian. de Animalibus*, XVI, 25. Horat. lib. I, epist. 2:

Fingit equum tenera docilem cervice magister
Ire viam quam monstrat eques. Venaticus ex quo
Tempore cervinam pellem latravit in aula,
Militat in sylvis catulus. - - -

Duo, quæ sequuntur, exempla, ut ut non pertineant ad fictarum pictarumque imaginum historiam, prætereunda tamen non putavi; quandoquidem ex iis intelligitur, quantum apud muta quoque animantia polleant imagines speculo vel aqua repræsentatæ. Ψιττακὸς ἀπατώμενος μιμεῖται· ἐσόπτρῳ γὰρ παρακειμένῳ τὴν μίμησιν κλέπτεται· λανθάνοντες γὰρ ὄπισθεν λαλοῦσιν τοῦ παρατεθέντος ἐσόπτρου, ἃ μανθάνειν ἐκεῖνον βούλονται· ὁ δὲ ψιττακὸς ἄλλον δοκῶν ὁρᾶν ψιττακὸν, σπουδάζει πρὸς μίμησιν ἐκείνου φωνῶν: *Psittacus quoque astu deceptus (humanam vocem) imitatur, quando per speculum appositum non animadverterit, quem imitetur. Clanculum enim post speculum quod objectum est loquuntur, quæ discere eum cupiunt. Psittacus vero ratus se alium psittacum videre, voces illas exprimere conatur*, Photius, ex lib. V Theodori Episcopi Tarsi, contra Fatum. Ἀγλαΐα καὶ ἐν τοῖς ἵπποις ἡ χαίτη, καὶ γαυρῶσι, καὶ καλλωπίζονται ἐπ᾽ αὐτῇ· ὁπότε καὶ ὀνοβατοῦντες, ἐπειδὰν αἱ ἵπποι τὴν μίξιν τῶν ὄνων ἀτιμάζωσι καὶ ἐφυβρίζωσιν εἰς αὐτοὺς, ἀποκείρουσι τὰς ἵππους, καὶ ἐπὶ πηγὰς ἄγουσιν· αἱ δὲ, ὥσπερ ἐν κατόπτρῳ θεασάμεναι τὴν αἰσχύνην τοῦ σώματος ἀπηγλαϊσμένης τῆς κόμης, ἀνέχονται τότε τὴν πρὸς τὰ χείρω ὁμιλίαν: *Etiam decus in equis est jubæ, & superbiunt ornanturque per hanc. Quapropter hi qui volunt, ut ab asinis equæ ineantur, si equæ asinorum congressum aspernantur, eosque contumeliose excipiunt, equarum jubas radunt & ad fontes deducunt. Hæ vero tanquam in speculo cernentes deformitatem corporis & jubæ splendorem amissum, deterioris postea animalis congressum admittunt*, Pollux, Onomast. lib. I, cap. 11. Vide quoque Ælianum, lib. 11 de Animalib. cap. 10. Quomodo perdices ac gallos gallinaceos afficiat imago sua in speculo repræsentata, docet nos Clearchus apud Athenæum, lib. IX Deipnosoph. cap. 10.

Præcipuus tamen ἀγαλμάτων τετελεσμένων, *inauguratarum statuarum* usus erat: ut pote quibus hostium irruptionem inhiberi, vel alia quædam graviora incommoda averti posse putabant. Vide Photium, in excerptis ex Historiis Olympiodori, col. 181, edition. Rothomagensis.

Hujusmodi idola dicebantur olim *Dii tutelares*, auctore Macrobio, libro III Saturnal. cap. 9. Etiam *Averrunci* & contracte *Aurunci*; Glossarium vetus, *Auruncus*, Θεὸς ἀποτρόπαιος. Vocantur etiam ἀποπομπαῖοι Θεοὶ, sicuti & ἀλεξίκακοι Suidæ. Fortasse talis fuerit ille Talus, non modo Rhodio Apollonio, vers. 1638 libri IV Argonaut. verum etiam pluribus aliis scriptoribus memoratus.

In Rhodio monte Atabyrio boves ærei fuisse traduntur, qui mugitum edere solebant, cum Rhodo immineret aliqua calamitas: *Tzetzes*, *Chil.* IV, *Hist.* 138. Vide quoque schol. in Odam VII Olymp. Pindari, pagina 71 edit. Pauli Stephani.

Palladium quoque ad certam siderum rationem ab Asio Philosopho eum in finem fabricatum, ut in ejus tutela esset fatum urbis in qua asservaretur. Vide Catal. Artificum in *Asius*.

Istiusmodi θεοὺς πολιούχους putabant aliquando transfugere ad hostes, quibus etiam se præberent duces: quod ne facerent, eorum simulacra sæpius vinculis alligabant. *Verrius Flaccus ponit auctores*, inquit Plinius, libro XXVIII, cap. 2, *quibus credat, in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus evocari Deum cujus in tutela id oppidum esset: promittique illi eundem aut ampliorem locum apud Romanos, cultumve. Durat in Pontificum disciplina id sacrum: constatque ideo occultatum in cujus Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent.* Quod ne fieret, quandoque etiam Deos istiusmodi tutelares vinculis alligabant, quomodo Tyrios ab Alexandro obsessos aurea catena devinxisse Apollinem testatur Curtius, libro quarto, cap. 3. Vide porro Plutarchum, quæst. Romanarum 61. De hac Deorum evocatione vide sis Macrobium, libro III Saturnal. cap. 9.

Pelopem quidam ajunt nescio quid ab Amphione Thebano acceptum eo in loco defodisse, ubi Taraxippus equos injecto metu consternabat: *Pausanias libro sexto, pag.* 383, 51.

Orchomenii æneo larvæ simulachro represserunt larvam quæ agros eorum vexabat: *Idem, libro nono, pag.* 600, 52.

Gazensis quidam adolescens virginem, quam deperibat, ad sui amorem impulit, subter limen

limen domus puellæ tormenta quædam verborum & portentosas figuras sculptas in æris Cyprii lamina defodiens. Vide D. Hieronymum, in vita S. Hilarionis.

Aaron magus apud Nicetam Choniatem, libro quinto, deprehensus est factitasse simulachrum testudinis, in quo spectabatur imago hominis adstricti compedibus & pectus clavo transfixi.

Navis æneæ simulachrum navibus Byzantinis prosperam præstabat navigationem. Vide Zonaram, Annal. tomo III, ubi describit Imp. Anastasii Dicori.

Apollonius Tyaneus tribus ciconiis è lapide erectis liberavit Byzantium à ciconiis: *Codinus de originib. Constantinopolitanis, editionis regiæ pag.* 4.

Idem Apollonius Antiochiam à scorpionibus liberavit, conflato defossoque scorpione æneo, &c. Vide Cedrenum, editionis regiæ pagina 246, B.

Marmorei bovis caput effossum confractumque, boum armenta passim obnoxia morbis fecit. Vide Cedrenum, editionis regiæ pagina 644, C.

Tribus tricipitis statuæ capitibus dejectis aut labefactatis, tres quoque hostilium exercituum duces deleti aut debilitati. Idem Cedrenus.

Ælianus, libro quinto de Animalibus, cap. 47, multis narrat quemadmodum ferreo annulo, se coram intuente, addita sit vis medendi oculis.

Tales quoque constat fuisse illos τετελεσμένους δακτυλίους, quos & φυσικοὺς καὶ φαρμακίτας dicebant, quosque Eudamus Philosophus faciebat, πρὸς δαιμόνια, καὶ ὄφεις, καὶ τὰ παραπλήσια· ἐθεράπευον γὰρ τοὺς ὀφιοδήκτους· μᾶλλον ἢ τὴν ἀρχὴν οὐκ εἴων ὑπὸ ὄφεων δάκνεσθαι: *Contra dæmonia & serpentes, & similia: curabant enim à serpentibus morsos, magis autem non sinebant eos ab anguibus morderi.* Ita Schol. in Aristophanis Plutum. Refer etiam inter id genus ἀλεξητήρια annulos ferreos, qui dicebantur Samothracii. Plura de consecratis sive inauguratis statuis atque annulis habent Cl. Salmasii Notæ in Augustæ historiæ script. pagina 359.

Varro auctor est, inquit Plinius, libro XVIII, cap. 29. *si Fidiculæ occasu, quod est initium Autumni, uva picta consecretur inter vites, minus nocere tempestates.*

Orobanche est herba quæ cicer enecat & ervum, circumligando se, Plinius XVIII, 17. ὀροβάγχη Græcis; quibus etiam alio nomine ὀσπρολέων vocatur, quòd legumina leonis instar quasi invadat atque enecet: quapropter eam ex agris exstirpare volentes, quinque testas Picturam Herculis leonem suffocantis continentes in medio agro atque in quatuor ejus angulis defodiunt. Vide Geoponica Constantino Imperatori inscripta libro secundo.

Præbia à prohibendo usitatum, inquit Varro, sub finem libri VI de L.L. emendante Scaligero, *quòd sint remedia pueris.* Nisi forte præferas lectionem, quæ eidem Scaligero & hîc & apud Festum potior visa est, *Præbra*; ut *præbra* sit à prohibendo: quemadmodum *inebra* vel *enebra* ab inhibendo. Vide Festum in *Inebræ aves.* Unde & integrum Festi locum, *Prædia rursus Verrius*, &c. Ita legendum censet Scaliger: *Præbra Verrius vocari ait ea remedia quæ Cata Cæcilia uxor Tarquinii Prisci invenisse existimatur, & immiscuisse zonæ suæ qua præcincta ejus statua est in æde Sangi, qui Dius Fidius vocatur. Ex qua zona, quæ periclitantes ramenta sumunt, ea vocari ait Præbra, quòd mala prohibeant.*

Gravidarum uxorum oculis pulcherrimas quasque Picturas & Statuas proponebant Lacedæmonii.

§. 5. Quàm sit immensi laboris omnes statuarum atque imaginum species ad usum atque ornatum olim factitatas persequi, vel ex uno Cassiodoro, Variarum VII, 15, intelligas; *Statuas primùm Thusci in Italia invenisse referuntur; quas amplexa posteritas, pene parem populum Urbi dedit, quàm natura procreavit.* Quemadmodum igitur temerariæ prorsus insaniæ sit omnia referre velle, ita modicis viribus nostris conveniens magis, præter ea, quæ jam diximus, pauca quædam, prout occurrent, de multiplici statuarum atque imaginum usu adjicere. Iterum tamen hîc in primo statim conatu copia obrutus de sacrarum ædium augustissimo ornatu silere potius habeo, quàm sermonis inopia quidquam deterere: præteribo quoque Forum ac Porticus publicas artificiosissimis antiquitatis monumentis ad miraculum usque excultas: illud magis referam, quòd publice ac privatim pulcherrimarum Picturarum ac Statuarum studiosissimi fuerunt antiquiores, ob eandem forte causam propter quam Lacedæmonii quondam, in reliquis horridiores, pulcherrimas quasque picturas in summo semper habuerunt pretio: dicuntur enim de liberorum suorum pulchritudine tantopere solliciti fuisse, ut formosissimorum adolescentium Nirei, Narcissi, Hiacynthi, Castoris & Pollucis, Deorumque speciosissimorum, Apollinis nempe ac Bacchi effigies gravidis uxoribus repræsentarent. Huc etiam pertinet illud deformis rustici exemplum, quod refert Dionys. Halicarnass. ἐν τῷ περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων λόγων ἐξετάσεως κεφαλαίῳ. Vide pag. 68 Tomi secundi, edit. Wechel. anno MDLXXXVI. Vide quoque Oppianum, libro primo κυνηγετ. ubi & docet equorum atque columbarum altores pari arte uti in pullis equorum ac pipionibus quasi depingendis. Huc denique refer solertiam Patriarchæ Jacobi, *Genes.* XXX. Vide *B. Hieronymum*,

ronymum, *Quæstionib. in Genesin*; sicuti & *Isidorum*, *Originum libro* XII, *cap.* I. Notius quoque est illud Heliodori quàm ut ei multum immoremur, quòd Charicleam, candidissimam prolem, ex Hydaspe Æthiopum rege & Persina regina prognatam, picturæ Andromedæ, quam ipso conceptus momento intuita erat mater, quàm simillimam ætas illa viderit: vide *Heliod. lib.* X. Medicorum certe filii ab hac opinione non omnino abhorrent. Etenim *Soranus medicinæ artis magister scripsit*, *regem Cyprium deformem conjugi suæ*, *ne deformes pareret*, *proponere in concubitu formosam solere picturam*, Augustinus, Retract. lib. II, cap. 62. Galenus quoque libro primo, cap. undecimo, περὶ τῆς θηριακῆς, ad Pisonem: Ἐμοὶ λόγος τις ἀρχαῖος ἐμήνυσεν, ὅτι τῶν ἀμόρφων τις δυνατὸς θέλων εὔμορφον γεννῆσαι παῖδα, ἐποίησε γράψας ἐν πλατεῖ ξύλῳ εὐειδὲς ἄλλο παιδίον, καὶ ἔλεγε τῇ γυναικὶ συμπλεκόμενος, ἐκείνῳ τῷ τύπῳ τῆς γραφῆς ἐμβλέπειν· ἡ δὲ ἀτενὲς βλέπουσα, καὶ ὡς ἔστιν εἰπεῖν, ὅλον τὸν νοῦν ἔχουσα, οὐχὶ τῷ γεννήσαντι, ἀλλὰ τῷ γεγραμμένῳ ὁμοίως ἀπέτεκε τὸ παιδίον· τῆς ὄψεως οἶμαι διαπεμπούσης τῇ φύσει, ἀλλ' οὐκ ὄγκοις τισὶ, τοῦ γεγραμμένου τοὺς τύπους: *Mihi quædam vetus historia exposuit, hominem opulentum quidem sed deformem extitisse, qui cùm affectaret pulchrum sibi filium procreare, formosum in ampla tabula puerum depinxit. Inde uxori congrediens præcepit, ut è regione positam imaginem diligenter consideraret: illa vero attente respiciens, &, ut sic dicam, totum animum illuc conjiciens, puerum peperit non patri sed picturæ similem; visu, ut opinor, non motibus quibusdam vel atomis picti corporis imaginem Naturæ transmittentibus.* Atomos vero hoc in loco ὄγκοις dici juxta receptam Asclepiadis Medici & Epicureorum consuetudinem, docet ipse Galenus circa initium hujus capitis, in quo hoc eorundem commentum refutat. Plurimum etiam in fœtus formatione phantasiam valere statuebat Empedocles, sicuti tradit idem Galenus, cap. 32, περὶ φιλοσόφου ἱστορίας. Vide quoque Gerardi Jo. Vossii, affinis mihi conjunctissimi, arduum opus de Origine & progressu idololatriæ, libro III, cap. 22.

Artes imitandi plurimum inter alia commendat, quòd earum beneficio non modo desiderium absentium extenuamus, & memoriam defunctorum extendimus; verum etiam quod minacis Picturæ terrore quandoque incommoda quædam superamus, quodque Picturarum Statuarumque opera legationes frequenter obimus.

§. 6. *Non est omittenda in Picturæ mentione celebris circa Lepidum fabula: siquidem is in Triumviratu quodam loco deductus à magistratibus in nemorosum hospitium, minaciter cùm iis postero die expostulavit, somnum ademptum sibi volucrium concentu. At illi draconem in longissima membrana depictum circumdedere loco; eoque terrore aves tum siluisse narratur; & postea cognitum est ita posse compesci*, Plin. XXXV, II. Antoninus Imp. ut populum Romanum adsuefaceret ferre mollem istum, quo ipse delectabatur, Phœnicum habitum, picturam suam Romam præmisit; atque ita nihil insolens Roma visa est sibi pati, cùm Imperatorem in isthoc habitu adventantem fausta gratulatione exciperet; *Herodianus*, *lib.* V. Reges quoque dignam tori consortem exquirentes, utebantur ad hoc internuntia pictura. Claudianus, de Nuptiis Honorii & Mariæ*:

Non ego luxuriam Regum, moremque secutus
Quæsivi vultum tabulis, ut nuntia formæ
Lena per innumeros iret pictura penates.
Nec variis dubium thalamis lecturus amorem,
Ardua commisi falsæ connubia ceræ.

Quin etiam in legationibus usum quandoque habuisse Picturam, discimus ex A. Gellio, noct. Attic. X, 27. *Q. Fabius Imperator Romanus dedit ad Carthaginienses epistolam, ubi scriptum fuit, populum Romanum misisse ad eos hastam & caduceum, signa duo belli aut pacis; ex quîs, utrum vellent, eligerent: quod elegissent, id unum ut esse missum existimarent. Carthaginienses responderunt, neutrum sese eligere: sed posse, qui attulissent, utrum mallent relinquere; quod reliquissent, id sibi pro lecto futurum. M. autem Varro non hastam ipsam, neque ipsum caduceum missa dicit; sed duas tesserulas; in quarum altera caducei, in altera hastæ simulachra fuerunt incisa.* Demades Orator missus ad regem Philippum atque ab eo interrogatus quales essent Athenæ, depinxit urbem in mensa; quod quum Athenienses urbi suæ injuriosum judicarent, domum postea reversum accusaverunt damnaveruntque injuriarum. Refert Hermogenes libro I de Invent. cap. II. Δημάδης πρεσβεύσας πρὸς Φίλιππον, καὶ ἐρομένου ποταπαί εἰσιν αἱ Ἀθῆναι τοῦ Μακεδόνος, ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐλὰς κατέγραψε. Hippodamus Lacedæmonius in urbe Cromno ab Arcadibus circumsessus, ut auctor est Callisthenes, populares suos clandestina quadam ratione certiores fecit quis esset circumvallatæ urbis, atque eorum qui in ea clausi tenebantur status: nuntium enim à Lacedæmoniis in urbem submissum renuntiare matri jussit, ut mulierculam in æde Apollinis alligatam ante decimum diem solveret. Patuit ergo cunctis obsessos inopia rei cibariæ pressos, famem ultra decimum diem tolerare non posse; vivosque in hostium potestatem propediem venturos, nisi alimentis propere allatis, fames quamprimum solveretur. Ansam præbuit conjecturæ hujusmodi Pictura Famis, quæ in templo Apollinis juxta ipsius Dei thronum conspiciebatur. Quamobrem etiam Lacedæmonii verbis ejus intellectis, nulla interposita mora obsessæ urbi maxime necessario

* *Vers.* 23.

tempore

tempore subvenerunt: *Athenæus, lib.* x *Deipnosoph. cap.* 19; *Polyænus, lib.* 11 *Strat.* Eubata Cyrenæus ad tuendam conjugii fidem, picta Laidis imagine Cyrenen deportata, Laïdem ipsam frustratus est. Quamobrem etiam reduci statuam posuit uxor: vide Ælianum, var. Hist. lib. x, cap. 2. Apelles vi tempestatis Alexandriam expulsus, regnante Ptolemæo, cum quo ei non fuerat gratia in comitatu Alexandri, capitale periculum adiit, dum subornato fraude æmulorum plano regio invitatus ad cœnam Regis venit; indignantique Ptolemæo, & vocatores suos ostendenti, ut diceret à quo eorum invitatus esset, arrepto carbone exstincto è foculo, imaginem in pariete delineavit, agnoscente vultum plani Rege ex inchoato protinus: *Plin.* xxxv, 10. Imago Julii Cæsaris cera expressa, ac viginti tribus immaniter inflictis vulneribus conspicua, populi Rom. animos ad ulciscendam cædem mire inflammavit: *Appianus, lib.* 11 *de Bello civili.* Statuæ Neronis & ascopera alligata, simulque titulus, *Ego quid potui? sed tu culeum meruisti,* Suetonius in Nerone, cap. 45. Galba quoque cùm conscendisset tribunal, propositis ante se damnatorum occisorumque à Nerone quàm plurimis imaginibus, deploravit temporum statum, consalutatusque est Imperator: *Suetonius in Galba, cap.* 10. Τὰς εἰκόνας εἰώθαμεν ἀγαπᾷν τ͂ ἐρωμένων, ὅταν αὐτοὺς μὴ δυνηθῶμεν ἰδεῖν: *Soliti sumus amare imagines eorum quos diligimus, cùm ipsos videre non possumus,* Dionys. Sophista Antiochenus, epist. 1. Ovid. lib. 11 de Ponto, Eleg. 8:

Felices illi, qui non simulachra, sed ipsos,
Quique Deûm coram corpora vera vident.
Quod quoniam nobis invidit inutile fatum,
Quos dedit ars vultus effigiemque colo.
Sic homines novere Deos, quos arduus æther
Occulit, & colitur pro Jove forma Jovis.

Idem, Heroïd. epist. xiii, vers. 151, Laodameia Protesilao:

Dum tamen arma geris diverso miles in orbe,
Quæ referat vultus est mihi cera tuos.
Illi blanditias, illi tibi debita verba
Dicimus; amplexus accipit illa meos.
Crede mihi, plus est, quàm quod videatur, imago:
Adde sonum ceræ, Protesilaus erit.

Vide quoque Æneam Sophistam, epist. 12. Expressit hoc ipsum Plinius Junior, lib. 11, epist. 7: *Amavi consummatissimum juvenem,* inquit, *tam ardenter, quàm nunc impatienter requiro. Erit ergo pergratum mihi effigiem ejus subinde intueri, subinde respicere, sub hac consistere, præter hanc commeare. Etenim si defunctorum imagines domi positæ dolorem nostrum levant, quanto magis eæ, quibus in celeberrimo loco non modo species & vultus illorum, sed honor etiam & gloria refertur?* Quin etiam videntur prima harum Artium initia ex hoc animi humani motu provenisse. Lactantius, de Orig. erroris, cap. 2: *Omnium fingendarum similitudinum ratio idcirco ab hominibus inventa est, ut posset eorum memoria retineri, qui vel morte subtracti, vel absentia fuerant separati.* Mycerinus rex Ægypti justitia & religione præter cæteros venerandus, unicam filiam morte amissam graviter lugens, cadaver defunctæ in qualecunque ægri animi solatium ligneæ & multo auro obductæ bovi inclusit; ipsam deinde bovem de medio non removit, sed in splendidissimo regiæ suæ conclavi oculis omnium exposuit, ubi ei quotidie varii odores adolebantur, & singulis noctibus lucerna pernox accendebatur: *Herodotus, lib.* 11, *cap.* 129, 130. Vide Etymologicum in Ἐπώνυμοι; vide quoque Cedrenum, ubi de Serucho agit*; lege denique quæ super hac re de Syrophane Ægyptio referuntur à Fulgentio†. Virgo certe Corinthia, amore suadente, rudem dexteram tantarum Artium primordiis ausa est applicare, umbramque amasii peregre profecturi ad lucernam lineis designare; mox, ut est mos hominum parvula initia pertinaci studio persequendi, pater virginis Dibutades figulus spatium lineis comprehensum exsculpens atque argilla complens, typum fecit, eumque induravit igne, ex tam tenuibus initiis prima Picturæ & Plastices rudimenta exhibiturus: unde apparuit verissimum esse illud Cassiodori Variar. 1, 2; *Mos est hominibus occasiones repentinas ad artes ducere.*

Clemens Alexandrinus, Stromat. 111, Aristotelem Cyrenæum *pro* Eubate *nominat.*

* *Pag.* 45. *D. edit. Regia.*

† *Lib.* 1 *Mytholog.* §. *unde Idolum dicatur.*

§. 7. Prisci quoque ævi hæc fuit non illaudata consuetudo, ut bene de sæculo suo meritos honore statuarum post mortem æternitati consecrarent: quumque defunctorum desiderium ferre non possent, suo pariter dolori quærebant remedium, & reliquos mortales, humani generis bono natos, splendore gloriæ ad parem virtutis curam exacuebant. *Ita quum dignis fructus tribuitur, eandem viam capessentibus spes paratur,* Symmachus, lib. 1, epist. 37: & lib. 1x, epist. 102; *Omnes sibi delatum decus judicant, quod dignus acceperit.* Plin. nat. Hist. v11, 37: *Astrologia Berosus enituit; cui ob divinas prædi-*

Quamvis plurimas ob causas statuas erexerint antiqui, præcipue tamen honorem hunc ma-

ximis in Rempub. meritis tribuerunt, ut conspectis virtutum præmiis ipsi quoque spectatores, à virtute non omnino abhorrentes, eandem spem præmiorum illico raperent.

ctiones Athenienses publice in gymnasio statuam inaurata lingua statuerunt. Idem, lib. XXXIV, cap. 6: *Nulli arbitror plures statuas dicatas, quàm Phalereo Demetrio Athenis. Siquidem* CCCLX *statuêre, quas mox laceraverunt: nondum anno hunc numerum dierum excedente.* Pindaro statuam posuerunt Athenienses, quod insigni carmine laudes eorum celebrasset: *Pausanias, lib.* I, *pag.* 14, 26. Æneam hanc imaginem, qua Pindarum in Ceramico honoraverunt Athenienses, fusius in quadam epistola describit Æschines: Ἦν αὐτὴ καὶ εἰς ἡμᾶς ἔτι πρὸ τῆς βασιλείου στοᾶς καθήμενος ἐνδύματι καὶ λύρᾳ ὁ Πίνδαρος, διάδημα ἔχων, καὶ ἐπὶ τῶν γονάτων ἀνειλιγμένον βιβλίον: *Fuit ibi etiam usque ad nostram ætatem ante regiam porticum Pindarus sedens, cum veste & lyra, habens diadema & libellum complicatum in genubus.* Chæremoni rustico statuam erexere cives ob insigne amoris in patriam exemplum: vide *Agathiam, libro* I *Historiæ suæ.* De Æsopo fabulatore hæc habet Phædrus, sub finem lib. II Fabularum:

Æsopo ingentem statuam posuere Attici,
Servulumque collocarunt æterna in basi:
Patêre honoris scirent ut cuncti viam:
Nec generi tribui, sed virtuti gloriam.

Orphei statuæ Thebis adstat Mysterii simulacrum; circumstant canentem feræ marmore atque ære expressæ: *Pausanias, lib.* IX, *pag.* 586, 10.

De statua quam Homero Ptolemæus Philopator erexit, vide *Ælianum, lib.* XIII *var. Hist. cap.* 22.

De Isocratis duabus æneis statuis, vide *Photium, in excerptis ex Orationibus Isocratis.*

Cleanthes Assius Zenonis discipulus ac Chrysippi magister fuit; hujus statuam admirabilem, illustre magnificentiæ Romani Senatus specimen, in ipsa Asso vidi, inquit Simplicius, in Epicteti Enchirid. *cap.* 77.

Statua Hermodori Ephesii, legum quas Decemviri scribebant interpretis, in comitio publice dicata est, *Plinius, lib.* XXXIV, *cap.* 5.

Verrius Flaccus, prænobilis Grammaticus, statuam habuit Præneste, in inferiore fori parte, contra hemicyclum, in quo Fastos à se ordinatos, & marmoreo parieti incisos, publicarat: *Suetonius, de illustr. Grammaticis, cap.* 17.

Josephus, antiquitatum Judaïcarum scriptor, inter captivos Romam deductus, obtulit Vespasiano ac Tito Impp. septem libros expugnationis Hierosolymitanæ; quibus in publicam bibliothecam translatis, ipsi Josepho, propter operis famam, statua decreta est. Vide *Suidam, in* Ἰώσηπος Ἰουδαῖος φιλαλήθης.

Cùm Romani Proæresium ob varias animi dotes honorare decrevissent, statuam ei ex ære pari magnitudine consecrarunt, cum isthac inscriptione, REGINA. RERUM. ROMA. REGI. ELOQUENTIÆ: *Eunapius, in Proæresio.*

Victorinus Rhetor urbis Romæ, quem postea Christianum defunctum esse refert Augustinus, ob insigne præclari magisterii, statuam in Romano foro meruerat & acceperat: vide *Augustinum, lib.* VIII *Confess. cap.* 2.

Medico Antonio Musæ, cujus opera ex ancipiti morbo convaluerat Augustus, Patres Conscripti statuam, ære collato, juxta signum Æsculapii statuerunt: *Suetonius, in Augusto, cap.* 59. De hoc Antonio Musa, qui Augustum Imp. arthritide laborantem frigidis lavacris curavit, vide *Dionem, lib.* LIII, *ad annum* 731 *ab U.C. Plinium, lib.* XIX *nat. Hist. cap.* 8; quemadmodum & *lib.* XXV, *cap.* 7; nec non *lib.* XXIX, *cap.* 1; *Horatium* denique, *lib.* I, *epist.* 15, *& veterem Commentat. in hunc locum.*

Timotheus, fugata classe Lacedæmoniorum, coëgerat eos de diutina contentione desistere, & sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum concedere. *Quæ victoria tantæ fuit Atticis lætitiæ, ut tum primum aræ Paci publice sint factæ, eique Deæ pulvinar publice sit institutum. Cujus laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt. Qui honos huic uni ante hoc tempus contigit; ut, cùm patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxta posita recens filii, veterem patris renovavit memoriam,* Corn. Nepos, in Timothei vita.

Æthidæ statuam erexere Messenii, quòd præter cæteros pecuniosus esset: *Pausanias, lib.* IV, *pag.* 277, 2.

Chabrias Atheniensis obnixo genu scuto, projecta hasta, impetum excipere hostium docuit. *Hoc usque eo tota Græcia celebratum est, ut illo statu Chabrias statuam fieri voluerit, quæ publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est: ex quo factum est, ut postea Athletæ, cæterique Artifices his statibus statuis ponendis uterentur, cùm victoriam essent adepti,* Æmil. Probus in Chabria. Refert Vellej. Paterc. lib. I Hist. cap. 2, *Magnum Alexandrum impetrasse à Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turma apud Granicum amnem ciderant, expressa similitudine figurarum*

rum, faceret statuas, & ipsius quoque iis interponeret. Idem quoque refert Arrianus, lib. I de Expedit. Alexandri.

Commodus Imp. statuas sibi tota urbe posuit; inque iis unam pro Curia, quæ arcum contendebat; ut etiam imagines ipsæ terrorem ac minas præ se ferrent, specimenque Artis, in qua excellere putabatur, exhiberent: vide *Herodianum, lib.* I.

Qui in causa publica occidebantur, eorum mortem sempiterno aliquo monumento ornandam olim putabant. *Legatorum,* inquit Livius, lib. IV ab U. C. *qui Fidenis cæsi erant, statuæ publicæ in Rostris positæ sunt.* Addit Florus, *quoniam ob Rempublicam occubuerant.* Vide Plinium, nat. Hist. XXXIV, 6. Maxime tamen vide Ciceronem, Philippica nona. Anthemocrito quoque statuam erexerunt Athenienses, ob similem aliquam rationem à Megarensibus dilaniatum: *Harpocration in.* Ἀνθεμόκριτος. Syracusani propinquum Verris, quod invidiam rapinarum ejus in se derivari nolebat, honore statuæ affecerunt: *Cicero, lib.* II *in C. Verrem.*

Nullus locus est ad statuam Rostris clarior, Cicero, pro Rege Dejotaro.

Statua Accii Navii auguris, qui cotem novacula discidit, ut effectum suæ professionis oculis Tarquinii regis subjiceret, fuit in gradibus ipsis ad lævam curiæ, quo in loco res acta est: cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant; *Ut esset ad posteros miraculi ejus monumentum,* Livius, lib. I ab U. C.

Statuam M. Valerio Corvino divus Augustus in foro suo statuendam curavit. In ejus statuæ capite corvi simulacrum est, rei pugnæque monumentum: vide *A. Gellium, libro* IX, *cap.* II.

Severum imperio inhiantem impulerunt somnia quædam & oracula, cæteraque futurorum præsagia; etenim ea tum demum fidem veri impetrare videntur, quum prosperum sortita sunt eventum. Horum pleraque Severus ipse in libris de vita sua scripto consignavit, & imaginibus publice dedicatis testatus est. Postremam tamen nocturnæ quietis imaginem, quam in spem haud dubiam divinitus oblatæ dominationis retraxit, silentio prætereundam non putamus. Postquam certis nuntiis accepit rem Romanam exstincto Commodo in Pertinacem translatam, peracto statim sacrificio ac præstito jurejurando, sine mora, inclinato jam in vesperam die, quieti se dedit, ac sibi visus est videre magnum atque acrem equum regiis phaleris instratum, qui Pertinacem per urbem media sacra via vehebat. Excutere tamen Pertinacem equus iste sub ipso fori ingressu visus est, ac tergum proxime adstanti Severo substernere, eumque in forum medium perferre sublimem atque conspicuum venerabundæ multitudini. Exstat etiamnum eo in loco ingens atque ærea somnii hujus imago: vide *Herodianum, lib.* II.

Ob expianda prodigia plures sæpe statuas erectas fuisse constat. Ita quum Cotta & Torquato Coss. complures in Capitolio turres de cœlo percussæ, quumque non modo statuæ veterum hominum dejectæ, verum etiam simulacra Deorum immortalium essent depulsa; haruspices cædes atque incendia, legum interitum, bellum adhæc civile, nec non totius Urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt; nisi Dii immortales omni ratione placati, suo Numine prope fata ipsa flexissent. *Jusserunt itaque simulachrum Jovis facere majus atque in excelso collocare, &, contra atque ante fuerat, ad Orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum Solis ortum & forum curiamque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspici possent,* Cicero, Orat. III in L. Catilinam.

Voto obstricti, ut se religione exsolverent, statuas Diis Deabusve, quibus votum fecerant, consecrare solebant. Exemplo est Amasis Ægyptiorum regis uxor Ladice: vide *Herodotum, sub finem libri secundi; Laërtium, libro quinto, in descriptione testamenti quod Aristoteles moriturus reliquit.*

Optimatum aliquis lætum de victoria nuntium sollicite ad populum detulerat: populus vero Atheniensis tam grate accepit hanc benevoli hominis promptitudinem, ut ei ob hoc unum æneam posuerit statuam: *Photius, in excerptis ex Himerii Orat. in Musonium Proconsulem Græciæ.*

Harmodio & Aristogitoni statuas erexerunt Athenienses. Vide Plinium, lib. XXXIV nat. Hist. cap. 8: vide quoque Pausaniam in Atticis; ubi addit Xerxem eas urbe capta cum reliqua præda asportasse; Antiochum vero Atheniensibus eas postmodum remisisse. Valerius tamen Maximus Seleuco hujus facti gloriam tribuit; quem vide *lib.* II, *cap.* 10, *Exemplo ext.* I. Plinius vero Alexandro Magno tribuit loco supra citato.

Iphicratis Leæna laudatur. Scortum hoc, lyræ cantu familiare Harmodio & Aristogitoni, consilia eorum de tyrannicidio, usque ad mortem cruciatum, tyrannis non prodidit. Quamobrem Athenienses & honorem ei habere volentes, nec tamen scortum celebrasse, animal nominis ejus fecere: atque ut intelligeretur causa honoris, in opere linguam addi ab artifice vetuerunt: *Plinius, lib.* XXXIV *nat. Hist. cap.* 8; vide quoque *Plutarchum,* περὶ ἀδολεσχίας; *Polyænum, lib.* VIII *Stratag.*

Philippo & Alexandro, nec non Lysimacho Regibus statuas posuere Athenienses, non tam honori eorum consultum volentes, quàm parentes adulationi temporibus obsequentis populi: *Pausanias*, *in Atticis*.

Statuæ frequenter decernebantur iis, qui favore Imperatorum supra cæteros mortales extollebantur. Ita passim aureæ Sejani imagines ab omnibus colebantur, teste *Sueton. in Tiberio*, *cap.* 65; usque dum

- - - *Verbosa & grandis epistola venit*
A Capreis &c.

Juvenalis, Satyra x, vers. 71. Tum enim statuas eorum non minore studio ad nutum Impp. demoliebantur, quam antea erexerant. Exempla passim occurrunt apud Historicos. Non minore severitate abolebant civium quamvis nobilium statuas, qui turbulentis consiliis Rempublicam miscuisse, & rerum novarum causas quæsivisse convicti erant: vide *Ciceronem*, *in L. Pisonem*; quemadmodum & *pro C. Rabirio perduellionis reo.* Ita quoque L. Piso prodidit statuam Sp. Cassii, qui regnum affectaverat, etiam conflatam à Censoribus. Nimirum in ea quoque re ambitioni providebant illi viri: *Plinius*, *lib.* XXXIV, *cap.* 6.

Hipponactis Poëtæ imagines Bupalus atque Anthermus in contumeliam ejus publice proposuerunt, quod staturæ brevitate ac vultus fœditate deridiculus esset: *Suidas*, *in* Ἱππῶναξ; *Plin. lib.* XXXVI *nat. Hist. cap.* 5; *Acron in Horat. Epod.* VI.

Theagenes Thasius athleta integrum taurum, immani ventris & gutturis vitio absumpsit una cœna; & quoniam Thasus inexhaustam ejus aviditatem omnibus suis copiis explere non poterat, coactus est passim apud exteros quotidianum atque ad prorogandam infelicem animam vix suffecturum cibum emendicare. Conspiciebatur itaque ærea ejus imago, veluti vilia semperque rursus petenda alimenta protensa manu rogantis. Vide Posidippi in hunc Theagenem epigramma apud Athenæum, lib. x Deipnosoph. cap. 2. Hinc illustra Suidam in Θεαγένης.

Quamvis Pisistratus urbem Atheniensium gravi imperio presserit, perhibent tamen imaginem ejus in eo quod Athenis erat templo Bacchi spectatam: *Athenæus*, *lib.* XII, *cap.* 8.

Annibalis statuæ tribus in locis visuntur in urbe, cujus intra muros solus hostium emisit hastam: *Plinius*, *lib.* XXXIV, *cap.* 6.

Statua plagosi Orbilii Beneventi ostenditur in Capitolio, ad sinistrum latus, marmorea, habitu sedentis & palliati, appositis duobus scriniis: vide *Suetonium*, *de illustr. Grammaticis*, *cap.* 9.

Phrynes statua aurea Delphis inter Archidami Lacedæmoniorum Regis & Philippi Amyntæ filii statuas locata est, cum hac inscriptione; ΦΡΥΝΗ ΕΠΙΚΛΕΟΥΣ ΘΕΣΠΙΚΗ: vide *Athenæum*, *lib.* XIII *Deipnosoph. cap.* 6.

Glyceræ scorti æneam statuam posuit Harpalus: *Athenæus*, *lib.* XIII, *cap.* 7.

Clinea quondam potum Ptolemæo Philadelpho ministrasse refert Athenæus, *lib.* X, *cap.* 7: & rursus *lib.* XIII, *cap.* 5; eique plures passim statuas Alexandriæ positas fuisse, amictas simplici tunica, guttumque manibus tenentes.

Claudius Imperator Simoni Mago statuam erexit, titulum hunc addens, SIMONI DEO. SANCTO: *Tertull. cap.* 13 *Apolog. advers. gentes.* Simon Magus Jovem se credi volebat; Minervam verò meretricem quandam Selenen, quam sibi sociam scelerum fecerat; imaginesque & suam & ejusdem meretricis discipulis suis præbebat adorandas, quas & Romæ tanquam Deorum simulacra autoritate publica constituerat: *Augustinus*, *circa initium opusculi de Hæresibus.*

Mancinus eodem habitu, quo deditus est, sibi statuit effigiem: *Plinius*, *lib.* XXXIV, *cap.* 5.

Crotoniatam Milonem athletam ferunt egisse omnia supra quàm homo valet. Victor omnium certaminum obiit. De eo etiam hoc proditur, quòd vivum taurum suis humeris sublatum ictu nudæ manus fecit victimam, eumque solidum, qua mactaverat non gravatim solus absumpsit. Punicum malum ita compressâ manu tenebat, ut nemo ei malum hoc ulla vi extorqueret, neque ipse tamen illud elideret. Peruncto disco quum institisset, ludibrio habebat omnes eos qui se vestigio educere conabantur. Idem dexteræ manus eam partem, quæ ab humero ad cubitum pertingit, lateri applicans, reliquam partem, quæ à cubito usque ad extremos digitos excurrit, pollice interim sublato ac reliquis digitis conjunctis, tanta vi exporrigebat, ut nemo minimum digitum quantovis nisu posset à cæteris abjungere. Frontem quoque circumligabat chorda, perinde ac si tæniam sibi circumdaret aut coronam; compressis deinde labiis atque intercluso spiritu, cum venæ capitis multo sanguine ac spiritu replerentur, intumescentium venarum violentia nervum rumpebat. Hic denique Milo dicitur suam ipsius statuam propriis humeris intra

intra Altin deportasse. Vide *Pausaniam*, *lib.* VI, *pag.* 369, 31; *Solinum*, *cap.* 4; *Plinium*, *lib.* VII *nat. Hist. cap.* 20.

Bitonis taurum portantis statua Argis in æde Lycii Apollinis consecrata erat: *Pausanias*, *libro* II, *pag.* 118, 51.

Statua Sostrati Sicyonii, pancratiastæ nobilissimi, consecrata erat in Olympia. Hic Sostratus dictus est Acrochersites; quod summas adversariorum manus corripiens atque confringens, non dimittebat priusquam eos animum despondere sensisset: *Pausanias*, *lib.* VI, *pag.* 350, 13.

Glauci Carystii statua visebatur in Olympia. Pater ei fuit Carystius Demylus, qui puerum à prima statim infantia procul urbanis deliciis rustico duravit opere. Ibi quum puer vomerem fortè refixum aratro rursus adaptasset, manu sua vice mallei usus; pater, motus tanti roboris miraculo, filium statim ad Olympicum pugilatum deduxit. Cæterum Glaucus, tanquam prorsus expers illius artis, male passim ab adversariis multabatur. Congressus tandem cum eo, cui extrema sors certaminis obtigerat, ac multis vulneribus tantum non confectus, adversario jamjam succubiturus videbatur, nisi patrem indignitas rei coëgisset inclamare, Illam fili ab aratro. Hac voce excitatus Glaucus, acriore plaga adversario illata, solidam reportavit victoriam: *Pausanias*, *lib.* VI, *pag.* 361, 35; vide quoque *Suidam*, *in* Γλαῦκος καρύστιος.

Leontinus Gorgias princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus, non inaurata statua, sed aurea Delphis statueretur: *Cicer. lib.* III *de Oratore*; *Valer. Maximus*, *lib.* VIII, *cap.* 15, *Ex. ext.* 2.

Claudius Drusus, statua sibi cum diademate posita, Italiam per clientelas occupare tentavit: *Suetonius in Tiberio*, *cap.* 2.

Minutius Augurinus, qui Sp. Melium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad assem redegit, undecimus plebei Tribunus; qua de causa statua ei extra portam Trigeminam, à populo stipe collata, statuta est. Trebius in Ædilitate assibus populo frumentum præstitit; quam ob causam & ei statuæ in Capitolio ac Palatio dicatæ sunt. Ipse supremo die populi humeris portatus in rogum est: *Plin. lib.* XVIII *nat. Hist. cap.* 3. Serapioni Alexandrino statuæ honorem tribuerunt Elei, quod in summa caritate annonæ, ad ludos veniens, ingentem frumenti vim Elidem supportandam curaverit: *Pausanias*, *lib.* VI, *pag.* 389, 50.

Genucio Cippo Prætori paludato portam egredienti, novi & inauditi generis prodigium incidit: namque in capite ejus subito veluti cornua emerserunt, responsumque est Regem eum fore, si in urbem revertisset; quod ne accideret, voluntarium sibimet ac perpetuum indixit exilium. Dignam pietatem, quæ (quod ad solidam gloriam attinet) septem Regibus præferatur. Cujus testandæ rei gratia capitis effigies ærea, qua excesserat portæ inclusa est: dictaque Raudusculana, quod olim æra raudera dicebantur: *Valer. Maximus*, *lib.* V, *cap.* 6, *Exemplo* 3; vide quoque *Ovidium*, *lib.* XV *Metamorph. vers.* 565, *& seqq.*

Marcus Octavius Hersennus in prima adolescentia tibicen, postquam Arti suæ diffisus est, mercaturam instituit, ac bene re gesta decimam Herculi dicavit. Postea quum navigans hoc idem ageret, à prædonibus circumventus, fortissime pugnavit & victor recessit; quem in somnis Hercules docuit sua opera servatum; quamobrem ei Octavius, impetrato à magistratibus loco, ædem cum signo sacravit; & Victorem incisis litteris appellavit: *Servius*, *ad versum* 360 *libri octavi Æneïd.*

Eubata Cyrenæus, cùm ei Lybicum oraculum curriculi in Olympia victoriam prædixisset, statuam sibi ante ipsum certamen faciendam curavit, dedicavitque eam ipso, quo palmam adeptus est die: *Pausanias*, *lib.* VI, *pag.* 358, 49.

Æneto pancratiastæ statuam posuerunt Amiclæi, quoniam is in Olympia victor declaratus, accepta corona, statim exstinctus esset: *Pausanias*, *libro tertio*, *pag.* 196, 10.

Hysmonis, etiamnum pueri, nervos fluxum quendam infestasse ferunt, eumque ob hanc causam ad quinquertium adjecisse animum, ut laboribus pulso morbo sanitatem reciperaret; multis itaque illustribus victoriis statuam in Olympia est adeptus: *Pausanias*, *lib.* VI, *pag.* 348, 39.

Anacreontis Teji statua conspiciebatur in arce Atheniensium; habitus ejus est veluti hominis per ebrietatem cantantis: *Pausanias*, *libro primo*, *pag.* 44, 30.

Telesillæ poëtriæ statuam in masculæ virtutis memoriam erexere Argivi; qua de re vide *Pausaniam*, *libro secundo*, *pag.* 121, 34.

Scyllis Scionæus, urinandi peritia præter cæteros clarus, Cyanam quoque filiam edocuerat artem altissimum quodque mare subeundi: quumque sævior tempestas Xerxis classem circa Pelion graviter afflixisset, ambo anchoris atque aliis navium retinaculis subtractis, plerasque Persicas naves demerserunt. Quamobrem etiam Amphictyones tanti

beneficii memoriam gratissimis animis prosecuturi, patri pariter ac filiæ æternum aliquod formæ ac nominis monumentum putaverunt erigendum: *Pausanias*, *lib.* x, *pag.* 642, 50.

Anaximenem, qui non modo priscas Græcorum, verum etiam recentiores Philippi atque Alexandri res gestas diligenter perscripserat, Olympicæ statuæ honore prosecuti sunt Lampsaceni, quod civitatem suam sagacis vaframenti beneficio ab imminentis periculi metu vindicasset. Quamvis enim Alexandrum regem iræ suæ impotenter plerumque serviisse constat; fortuna, ut fit, conceptum semel odium magis etiamnum inflammante; hunc tamen dolorem suum magna animi contentione persequentem atque atrocia omnia Lampsacenis minitantem, quod Persarum rebus jam studere aut novam aliquam fortunam tentaturi viderentur, insigni arte circumvenit. Lampsacena etenim urbs de aris ac focis, de sua suorumque salute sollicita, supplices manus tendens Anaximeni (quem jam pridem apud Alexandrum, quondam vero apud Philippum regem plurimum gratia valuisse meminerat) & communis patriæ securitatem atque omnium civium vitam ei commendans, ut saluti fortunisque communibus succurreret, ut urbem interitu & cives internecione liberaret, ut hanc denique calamitatem à sese deprecaretur flagitabat. Anaximenes interim, diutius rogari erubescens, extra portam prodit obviam Regi. Cæterum is, cum ad exscindendam urbem summo jam studio ferretur, progressumque extra mœnia Anaximenem (*præceptorem suum*, inquit Valer. Maximus, lib. VII, cap. 3, Ex. ext. 4.) vidisset; quia manifestum erat, futurum, ut preces suas iræ ejus opponeret; advocatis omnibus Græcorum diis juravit omnia se contra quàm rogaturus erat Anaximenes facturum. Tunc Anaximenes; Peto, inquit, ut uxores liberosque Lampsacenorum in servitutem redigas, urbem ipsam solo æques, Deorum denique templis atque delubris ignem subjicias. Hæc velocissimæ calliditatis sollertia oppidum vetusta nobilitate inclytum excidio, cui destinatum erat, subtraxit: *Pausanias*, *lib.* VI, *pag.* 376, 54.

Batti statuam Delphis currui imposuerunt Cyrenæi, quod is ex insula Thera eos in Africam classe deduxisset. Auriga currus est mater ejus Cyrene. Currui vero insistit ipse Bacchus & Libya coronans eum. Amphion Acestoris filius Gnossius fecit: *Pausanias*, *lib.* x, *pag.* 636, 56.

Euagoræ Cypriorum regis statuam in Ceramico posuerunt Athenienses, quòd Phœnissas triremes ejus suasu Cononi tradiderat Artaxerxes: *Pausanias*, *libro* I, *pag.* 5, 22.

Pantarcen Eleum statuæ honore affecerunt Achæi, quod pacis inter Achæos & Eleos sequester fuisset, quodque iis, qui utrimque capti erant, libertatem impetrasset: *Pausanias*, *lib.* VI, *pag.* 371, 38.

Eurydamo statuam Delphis posuerunt Ætoli, quòd eo duce contra Gallos feliciter pugnaverant: *Pausanias*, *lib.* x, *pag.* 637, 41.

Adrasto Lydo, qui Græcos privatis opibus & consilio juverat, statuam ex ære posuere Lydi ante Dianæ Persicæ templum, addita inscriptione, oppetisse mortem Adrastum pro Græcis contra Leonnatum præliantem: *Pausanias*, *lib.* VII, *pag.* 408, 25.

Oibotas primus Achæorum in Olympia meruit coronam: sed cum nullum eo nomine præcipuum adeptus esset honorem, Achæis imprecatus est, ne quis eorum Olympicam ferret palmam. Extitit omnino Deorum aliquis, cui fuit curæ ratam facere hanc Oibotæ execrationem: neque id ante perceperunt Achæi, quàm mirarentur se nunquam amplius Olympicarum palmarum fieri compotes, mitterentque Delphos ad oraculum. Siquidem tum pluribus aliis rebus in honorem Oibotæ oraculi monitu institutis, statuaque ejus in Olympia dedicata, Sostratus Pelleneus vicit paullo post in stadio pueros: *Pausanias in Achaïcis*, *lib.* VII, *pag.* 431, 10.

Phocenses Elateam incolentes statuam ex ære Delphis posuerunt Olympiodoro, quòd opem tulisset iis à Cassandro deficientibus: vide plura apud *Pausaniam*, *lib.* I, *pag.* 44, 51.

Lilæenses à Demetrio obsessi, & Macedonum præsidium intra mœnia recipere coacti, non prius ea calamitate liberati sunt, quàm Patronis virtute præsidio sunt dejecti Macedones: quamobrem etiam Patroni, ob tantæ virtutis memoriam, Lilæenses erexerunt statuam Delphis: *Pausanias*, *lib.* x, *pag.* 675, 41.

Messeniis chorum triginta quinque puerorum cum chori magistro & tibicine Rhegium, ad celebrandum anniversarium Rheginorum festum, transmittentibus, omnes nave absorpta perierunt. Messenii puerorum singulis, in solatia luctus, nec non chori magistro ac tibicini, statuas ex ære posuerunt: *Pausanias*, *lib.* V, *pag.* 337, 33.

Anthemion Diphili filius celebratur, quod ex mercenario ordine in equestrem translatus est. Imago ejus est in Acropoli, equus viro adstans: vide *Pollucem*, *libro* VIII, *cap.* 10.

Phidelæ Corinthii equa (cui Auræ nomen indidere Corinthii) sessore suo ab ipsis statim carceribus excusso, destinatum nihilominus cursum tanquam rectori obsequens peregit

peregit, ac sua sponte circa metam se convertit: audita deinde tuba, vehementius concitata est: donec ad ludorum præsides appropinquans, impetum currendi victoriæ conscia inhibuit. Elei victorem renuntiantes Phidolam, insuper etiam indulserunt ei, ut hujus equæ suæ simulachrum consecraret: *Pausanias, libro sexto, pag.* 368, 12.

Æneum asini simulachrum, victis nocturna pugna Molossis, dedicarunt Ambraciotæ: quum etenim abstrusas iis insidias comparassent Molossi, asinus, qui inter agendum forte in asinam inciderat, vehementem sustulit ruditum. Agasone interim per tenebras asinum suum aspera inconditaque voce increpante, Molossi territi & suas ipsi latebras promiscua fuga deserentes, bene gerendæ rei occasionem præbuerunt Ambraciotis: *Pausanias, libro decimo, pag.* 641, 54.

Apud Actium descendenti in aciem Augusto asellus cum asinario occurrit. Eutychus, homini; bestiæ, Nicon erat nomen. Utriusque simulachrum æneum victor posuit in templo, in quod castrorum suorum locum vertit: *Suetonius in Augusto, cap.* 96.

Nero quum Neapoli de motu Galliarum ac defectione Vindicis cognovisset die ipso quo matrem occiderat, Romam prætrepidus rediit; leviterque modo in itinere frivolo auspicio mente recreata, cùm annotasset insculptum monumento militem Gallum ab equite Romano oppressum trahi crinibus, ad eam speciem exiluit gaudio cœlumque adoravit: *Idem, in vita Neronis, cap.* 41.

Sacrilegus quidam, non contemnenda sacræ pecuniæ summa è templo Apollinis Delphici surrepta, receperat se in eam Parnassi partem quæ maxime condensa erat arboribus sylvestribus: ibi eum lupus dormientem occidit, & quotidie urbem cum ululatu ingressus est. Advertit rei novitas animos hominum, suspicantium lupum non sine Numine, posita feritate, inter homines aliquantisper versari, ac rursus in solitudinem se recipere. Nonnulli itaque, lupi vestigiis insistentes, invenerunt sacrum aurum, lupumque ex ære juxta aram maximam dedicarunt: *Pausanias, libro decimo, pag.* 635, 28.

Est in Helicone cerva Telepho Herculis filio ubera præbens: *Pausanias, lib.* IX, *pag.* 588, 19.

Romulum inauratum in Capitolio parvum atque lactentem uberibus lupinis inhiantem vidistis, inquit Tullius, Orat. III in Catilinam.

Non vidisti simulachrum leonis ad Idam eo loco, ubi quondam subito eum quum vidissent quadrupedem Galli, tympanis adeo fecerunt mansuem, ut tractarent manibus? Varro apud Nonium in *Mansues*.

Julius Cæsar utebatur equo insigni, pedibus prope humanis, & in modum digitorum ungulis fissis: quem natum apud se, cùm haruspices imperium orbis terræ significare domino pronuntiassent, magna cura aluit; nec patientem sessoris alterius, primus ascendit; cujus etiam instar pro æde Veneris genetricis postea dedicavit: *Suetonius in Julio, cap.* 61; *Plinius, libro* VIII *Hist. nat. cap.* 42; *Solinus, cap.* 55; *Cedrenus editionis regiæ, pagina* 170.

Julius Cæsar in Capitolio habuit statuam æneam Orbi terrarum insistentem, cum inscriptione Semidei ex Senatusconsulto positam: *Dio, libro* XLIII; *Servius ad versum* 47 *Eclogæ nonæ: ad versum itidem* 579 *octavi Æneidos.*

Cæsar Dictator loricatam sibi statuam dicari in foro suo passus est: *Plinius, lib.* XXXIV, *cap.* 5.

Brutus & Cassius, occiso Cæsare, delati sunt Athenas, & magnifice fuerunt excepti ab Atheniensibus. Ἐκεῖνοι δὲ καὶ εἰκόνας σφίσι χαλκᾶς παρά τε τὴν τοῦ Ἁρμοδίου καὶ παρὰ τὴν τοῦ Ἀριστογείτονος, ὡς καὶ ζηλωταῖς αὐτῶν γενομένοις, ἐψηφίσαντο: *Illi vero iis decreverunt ærea simulachra juxta Harmodium atque Aristogitonem, quos Brutus & Cassius æmulati videbantur:* Dio, libro XLVII, pagina 339 editionis Hanovianæ.

Cajum Octavium Senatus honoravit equestri statua, quæ hodieque in Rostris posita ætatem ejus scriptura indicat: qui honor non alii per trecentos annos, quam Lucio Sullæ, & Cnæo Pompejo, & Cajo Cæsari contigerat: *Vellejus Paterculus, libro* II, *cap.* 61.

Crux terrestri sphæræ imposita quid sibi velit in manu Imperatorum, & unde res ea traxerit ortum; docet Meursius, de Romanorum luxu libro II, cap. 8. Sciendum etenim est per crucem in Imperatoris manu depictam significari, fidei in crucifixum Deum beneficio Principes adeptos esse totius Orbis imperium. Atque adeo primus quoque in Augusteone ita se Justinianus effingi curavit post ædificatum S. Sophiæ templum. Hoc exemplum secuti mox Imperatores reliqui. *Codinus in Originibus Constantinopolitanis;* Ἔστησε τὴν αὐτοῦ στήλην (ὁ Ἰουστινιανὸς) ἔφιππον ἐπὶ κίονος· καὶ τῇ μὲν ἀριστερᾷ χειρὶ φέρει σφαῖραν, ἐμπεπηγότος σταυροῦ ἐν αὐτῇ, ὡς διὰ τῆς εἰς τὸν σταυρὸν πίστεως τῆς γῆς πάσης ἐγκρατὴς γενόμενος· σφαῖρα μὲν ἡ γῆ, διὰ τὸ σφαιροειδὲς τοῦ αὐτῆς σχήματος· πίστις δὲ ὁ σταυρὸς, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ προσηλωθέντα σαρκὶ Θεόν. Hæc habes totidem verbis apud *Suidam in* Ἰουστινιανός: vide quoque *Gotfridum Viterbiensem, Chronici parte* XIX.

Duas habuit ancillas Cleopatra regina, Naëram & Charmionen, quarum hæc ungues Reginæ,

Reginæ, illa comam curabat. Harum fidem, antea ſemper integram, in adverſis quoque contumacem experta eſt Cleopatra: nam utraque viperis pectori, Regina jubente, admotis confeſtim exſpiravit. Quo viſo, ipſa quoque Cleopatra viperas uberibus admovens, triumphi pudorem voluntaria morte prævertit. Hanc amoris fideique conſtantiam teſtabantur quondam æneæ Charmiones Naëræque ſtatuæ, poſitæ ante Cleopatræ ſuggeſtum, quod Mauſoleum vocabant: vide *Zenonis Proverb. Cent.* V, 24.

Fornix Fabianus arcus eſt juxta Regiam in Sacra via, à Fabio Cenſore conſtructus, qui, à devictis Allobrogibus, Allobrox cognominatus eſt, ibique ſtatua ejus poſita propterea eſt: *Aſcon. Pedianus in Proœmium Actionis in Verrem.*

Chryſippo, ſtatura exiguo, ſtatua in Ceramico poſita erat, quæ tota fere à vicino equite occultabatur, unde eum Carneades vocabat κρύψιππον: vide *Laërtium.* Atque hæc fortaſſe fuerit illa Chryſippi ſtatua ſedentis in Ceramico porrecta manu, cujus meminit Cicero, *libro primo de Finibus.*

Notatum ab auctoribus L. Actium poëtam in Camœnarum æde maxima forma ſtatuam ſibi poſuiſſe, cùm brevis admodum fuiſſet: *Plinius* XXXIV, 5.

Fronto, Philoſophiæ ſimul & dicendi Præceptor M. Antonini principis; cui tam gratus fuit, ut ipſe Imp. ei à Senatu petierit ſtatuam: *Auctor Capitolinus.*

De ſtatuis Apollinari Sidonio ſuperſtiti etiamnum poſitis, *vide Notas Sirmondi ad ejuſdem Sidonii epiſtolam* 16, *libri noni.*

Cùm diſquirerent Athenienſes qua ratione conglutinarentur libri, Phillatius vel Philtatius, vir ad promovendam rem literariam factus à natura, modum glutini oſtendit: atque ob navatam hanc operam celebrior factus, obtinuit à ſuis civibus honorem ſtatuæ: vide *Photii excerpta ex Olympiodori libris Hiſtoriarum.*

Ajunt duorum heroum, Cerdonis nempe & Mattonis ſtatuas, à quibuſdam Spartanorum coquis Phiditiis olim fuiſſe conſecratas: vide *Athenæum, libro* 11 *Deipnoſoph. cap.* 3.

In arce Athenienſium viſebatur ſtatua pulcherrimi ephebi nudi, ac prono jam capite ſemetipſum de rupe præcipitaturi, cum duobus gallis gallinaceis quos ulnis geſtabat: vide *Suidam in* Μέλιτος. Valde in tota rei geſtæ ſerie variat hîc Pauſanias, *libro primo, pag.* 58; 1.

Rutrum tenentis juvenis eſt effigies in Capitolio, ephebi more harenam ruentis exercitationis gratia. Quod ſignum Pompejus Bithynicus ex Bithynia ſupellectilis regiæ Romam deportavit: *Feſtus.* De rutro multa habet Caſaubonus, *Theocriticarum lectionum, cap.* 6.

Metragyrtes quidam Atticam ingreſſus, mulieres Matri Deorum initiabat; Athenienſes autem ægre hoc ferentes, præcipitaverunt eum in barathrum. Graviſſima ergo lue correpti, reſponſum acceperunt, placandos eſſe interempti manes. Hac propter Curiam eodem in loco ædificaverunt, in quo eum occiderant: eandemque Curiam ſepto incluſam conſecraverunt Deorum matri, & Metragyrto ſtatuam erexerunt: vide *Suidam in* Μητραγύρτης. Eadem habet Apoſtolius, *Centuriæ duodecimæ proverbio* 77, ubi ſcribitur Μητραγύρτου θάνατος.

Ariſtonicum Caryſtium, τὸν Ἀλεξάνδρου σφαιριστήν, Athenienſes civitate donaverunt, eique ſtatuam, propter Artis peritiam, erexerunt. Poſteriores enim Græci ſordidas Artes pluris faciebant, quàm rerum intelligentiam ſtudio partam. Eſtiæi quidem & Oritanitæ ſtatuam Theodori cujuſdam manu calculum tenentis in theatro ſtatuerunt, quòd calculos ſcite prorſus inter ludendum ſubduceret. Similiter & Mileſii Archelao citharìſtæ poſuerunt ſtatuam. Thebani denique, quum nullam Pindari ſtatuam poſſint oſtendere, Cleonis cantoris ſimulachro adſcripſerunt, eum Thebas patriam ſuam nobilitaſſe: vide *Athenæum, lib.* 1 *Deipnoſoph. cap.* 15 & 16. Qualis vero hæc Theodori τοῦ ψηφοκλέπτου ſtatua fuerit, egregie docet Caſaubonus ad hunc locum.

Pronomo tibicini ſtatuam poſuere Thebani: *Pauſanias, libro nono, pagina* 560, 24.

Nero ſtatuas ſuas citharœdico habitu poſuit: *Suetonius in Nerone, cap.* 25.

Æreæ Arionis delphino inſidentis ſtatuæ duæ ad Tænarum viſebantur: vide A. Gellium, libro XVI, cap. 19; Solinum, cap. 7; Servium, ad verſ. 56 Eclogæ VIII. Vide Anthologiam Græcorum epigrammatum, libro quarto, cap. 14. De Arionis Methymnæi ætate vide Meurſii Archontes Athen. libro 1, cap. 10.

Aſpendius cithariſta: *Cicero, libro* 1 *in Verrem*; ubi vide Aſconium Pedianum.

Monſtrabatur apud Locros ſtatua Eunomi Citharœdi, cicadam habens citharæ inſidentem; dicebaturque Eunomus imaginem hanc in patria ſua conſecraſſe, quod ei cum Ariſtone Rhegino concertanti præſto fuerit cicada explens ſonum nervi in ipſo certamine rupti: *Strabo, libro* VI. Vide quoque Anthologiam Græcorum epigrammatum, libro quarto, cap. 16. Neque luſeris operam ſi adeas & alterum Pauli Silentarii in eandem cicadam epigramma, quod habes ejuſdem Anthologiæ libro ſexto, cap. 16.

Huc

Huc refer & illam *Ursi togati* statuam, quæ fuit Romæ.

Ursus togatus vitrea qui primus pila Inscript. Gruteri DCXXXVII, 1.
Lusi decenter cum meis lusoribus
Laudante populo maximis clamoribus
Thermis Traiani thermis Agrippæ & Titi
Multum & Neronis. Si tamen mihi creditis,
Ego sum. Ovantes convenite pilicrepi,
Statuamque amici floribus, violis, rosis,
Folioque multo adque unguento marcido
Onerate amantes & merum profundite
Nigrum Falernum, aut Setinum, aut Cæcubum
Vivo ac volenti de apotheca dominica,
Ursumque canite voce concordi senem
Hilarem, jocosum, pilicrepum, scholasticum,
Qui vicit omnes antecessores suos.
Sensi decore adque arte subtilissima
Nunc vera versu verba dicamus senes.
Sum victus ipse, fateor, à ter consule
Vero patrono, nec semel, sed sæpius;
Cujus libenter dicor exodiarius.

Præstigiosum *pilariorum* vel *pilicreporum* in ludo pilæ usum describit Quintilianus, libro decimo, cap. 7: *Est usus quidam irrationalis quem Græci* ἄλογον τριβὴν *vocant, quo manus in scribendo decurrit, quo oculi totos simul in lectione versus flexusque eorum & transitus intuentur, & ante sequentia vident, quàm priora dixerunt. Quo constant miracula illa in scenis pilariorum ac ventilatorum, ut ea quæ emiserint ultro venire in manus credas, & qua jubetur decurrere.* Sed hæc ludicra: illud serium est, quod Herophili medici statuæ olim quoque pilam inter alia gymnastices instrumenta addiderunt; innuentes eam non postremo inter gymnastica loco habitam, vide Eustathium in Iliad. Θ, editionis Romanæ pagina 1601, 39.

Sordida Magorum dominatione oppressa, Darius sex adjutoribus ejusdem præclari facinoris assumptis, pactum cum præclari operis consortibus fecit, ut equis insidentes Solis ortu cursum in quendam locum dirigerent; isque regno potiretur, cujus equus in eo loco primus hinnivisset. Cæterum maximæ mercedis competitoribus Fortunæ beneficium exspectantibus, solus Darius acumine equisonis sui Oebaris prosperum exoptatæ rei effectum assecutus est: etenim is manum in equæ genitalem partem demissam, cùm ad eum locum ventum esset, naribus equi admovit: quo odore irritatus equus, ante omnes hinnitum edidit: auditoque eo, sex reliqui summæ potestatis candidati continuo equis delapsi (ut est mos Persarum) humi prostratis corporibus Darium Regem salutaverunt. Constituto deinde atque omni ex parte stabilito imperio, equestri sui ipsius imagini hanc addidit inscriptionem, *Darius Hystaspis filius, cùm equi virtute, tum Oebaris equisonis, regnum Persarum est adeptus:* vide Herodot. lib. III, cap. 88.

Gelon, pugna Himerensi devictis Carthaginiensibus, totaque Sicilia in potestatem redacta, nudus in forum prodiit, ac civibus suis liberam publicæ rei administrationem obtulit. At populus tantæ moderationis reverentia tactus, non modo integrum ei servavit jus regni, verum etiam rarum hoc animi regii temperamentum posteritatis memoriæ commendandum putavit, nuda ei statua in æde Junonis erecta: *Ælianus, lib.* VI *var. Hist. cap.* II. De alia ejusdem Gelonis regis statua ἐν ἀζώστῳ χιτῶνι, *in discincta tunica*, vide eundem *Ælian. lib.* XIII *var. Hist. cap.* 37.

Raram pietatem Cleobis & Bitonis, Argiæ sacerdotis filiorum, meritissima laude priora sæcula celebrarunt. Cùm enim illam ad solemne & statum sacrificium curru vehi jus esset, satis longe ab oppido ad fanum, morarenturque jumenta, extemplo Cleobis & Biton veste posita corpora oleo perunxerunt, atque ad jugum accesserunt. Ita sacerdos advecta in fanum, cùm currus esset ductus à filiis, precata à Dea dicitur, ut illis præmium daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à Deo. Post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse ferunt, ac mane inventos esse mortuos. Præstantissimorum itaque juvenum statuas in perpetuam rei memoriam Delphico Apollini consecravit antiquitas: vide *Herodotum, lib.* I, *cap.* 31.

Ferunt sacerdotem quendam Vulcani, nomine Sethon, regno Ægypti potitum imminuisse jura militum Ægyptiorum, tanquam sibi inutilium. Sanacharibo itaque Arabum Assyriorumque rege Ægyptum cum ingentibus copiis invadente, immorigeros atque ad imperia contumaces Ægyptiorum militum pugnacissimos bellum deseruisse, ac Regi regnoque operam suam denegasse. Sacerdos in tanta rerum omnium desperatione

fanum ingressus, ad simulachri pedes aliquamdiu prostratus jacuit; donec per diversos miseræ mentis æstus, & extremam languentis animi lassitudinem altius obdormiscenti, species assistentis atque auxilium spondentis Vulcani per somnum oblata est. Hoc insomnio fretus Sethon, ipse se confirmat, & obviis quibusque institoribus, opificibus, ac forensibus hominibus assumptis Pelusium occupat, usque dum non vanam tantæ spei fiduciam insigne successus inopini miraculum comprobavit. Siquidem immensa murium agrestium vis hostes adventantes in fugam egit, pharetris eorum, nec non clypeorum ansis, & arcuum nervis de nocte arrosis. Conspiciebatur olim in templo Vulcani lapidea hujus Regis imago, musculum tenentis manu; cum hac inscriptione: *In me quis intuens, pius esto:* vide Herodotum, lib. II, cap. 141.

Argonautis Propontidem transituris, Amycus Bebryciorum rex cum ingentibus copiis occurrit. Non ausis itaque Argonautis arma cum eo conferre, subduxerunt se in desertum aliquem sinum & sylvis undique insurgentibus opacum. Ibi statim certam victoriæ spem conceperunt, postquam oculis eorum cœlitus oblata fuit species viri formidabilis atque aquilinis pennis undiquaque succincti. Quamobrem ipsi se confirmantes arma capiunt; & resumpta impigre pugna, occiso Amyco, victoriam reportantes, statuam ibi, ad similitudinem oblati spectri, consecrarunt; templum denique in tantæ rei memoriam inibi exstruxerunt, atque id Sosthenium, à parta ibi salute, nominaverunt: *Cedrenus, editionis regiæ* 119, D.

Semiramis in urbe Hierapolitana (quæ nonnullis Edessa est) ad sinistram templi Syriæ Deæ, sive Junonis, statuam suam eo habitu collocavit, ut ædem ipsam dextra veluti demonstret ad eam appropinquantibus. Legem aliquando tulerat, ut se unam Syri omnes divinis honoribus prosequerentur, nulla cæterorum Deorum, atque ipsius etiam Junonis ratione habita. Quo facto, morbis & cladibus Deorum indignatione immissis, ab insania Semiramis destitit, seseque mortalem agnoscens, subditis, ut ad Junonis cultum redirent, præcepit. Quamobrem etiam adhuc, inquit Lucianus de Dea Syria, tali habitu conspicitur, Junonemque, se præterita, colendam esse admonet.

In Megalopolitano foro conspiciebatur olim Polybii Lycortæ filii statua, cum inscriptione, Pervagatum esse amicum ac socium populi Romani omnes terras atque omnia maria; nihilque ab initio offensuram fuisse Græciam, si Polybii consiliis paruisset: jam vero graviter afflictæ unum illum præsidio fuisse: Pausanias, lib. VIII*. Patronis alioqui frequenter statuas ponebant veteres: *Nemo, quamvis pro se dixerit,* inquit Seneca de Benef. V, 8, *adfuisse sibi dicitur; nec statuam sibi, tanquam Patrono, ponit.* Apulejus Milesf. III: *Tibi civitas omnis pro ista gratia honores egregios offert, nam & Patronum scripsit, & ut in ære stet imago tua decrevit.* Statuis interim hisce ut plurimum appensa erat tabula varios honorum titulos complectens; de qua Juven. Sat. X, vers. 57,

* Pag. 514, 56.

- - - Mergit longa atque insignis honorum
Pagina - - -

ubi *longa atque insignis honorum pagina* Scholiasti est *Ænea pagina, quæ ante imaginem eorum stans, omnes eorum gradus honorum inscriptos continet, quam nunc dicimus Patronatus tabulam.* Complures istiusmodi tabulæ occurunt in Antiquarum inscriptionum voluminibus.

Cùm Porsena rex ad Janiculum venisset, prohibitus est virtute Coclitis Horatii, ne Tiberim transiret: solus universam Hetruscorum aciem, aliis interim sublicium rescindentibus pontem, sustinuit: ponte rupto, armatus in Tiberim desiluit; multisque superincidentibus telis, incolumis ad suos tranavit: *Rem ausus, plus famæ habituram apud posteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit, statua in comitio posita;* Livius, lib. II ab U. C. Ergo ita honorata virtute, fœminæ quoque ad publica decora excitæ: etenim Clœlia inter plures alias virgines obses Porsenæ data, custodibus deceptis equum conscendit, ducemque se reliquarum virginum agmini præbens, Tiberim tranavit. *Romani novam in fœmina virtutem novo genere honoris, statua equestri, donavere. In summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo,* Livius ibidem: vide quoque *Sen. Consol. ad Marciam, cap.* 16; *Servium ad vers.* 544 *octavi Æneid.* Aliquanto tamen fusior est Plinius *libro* XXXIV, *cap.* 6: *Pedestres* (statuæ) *sine dubio Romæ fuere in auctoritate longo tempore. Equestrium tamen origo perquam vetus est; cum fœminis etiam honore communicato. Clœliæ etiam statua est equestris, ceu parum esset toga eam cingi: cum nec Lucretiæ nec Bruto, qui expulerant Reges, propter quos Clœlia inter obsides fuerat, decernerentur. Hanc primam & Horatii Coclitis publice dicatam crediderim: ante enim sibi ac Sibyllæ Tarquinium & Reges sibi posuisse verisimile est; nisi Clœliæ Piso traderet ab his positam qui una obsides fuerant, redditis à Porsena in honorem ejus. E diverso Annius Fœcialis equestrem, quæ fuerit* &c. Plura habet Plinius ibidem, quemadmodum & Cap. proxime præcedente. Invenitur statua decreta & Taraciæ

Taraciæ Cajæ sive Suffetiæ virgini Vestali, ut poneretur ubi vellet: quod adjectum non minus honoris habet, quàm fœminæ esse decretam. Meritum ejus, *Quod campum Tiberinum gratificata esset populo*, Plin. nat. Hist. lib. XXXIV, 6.

Sic M. Lepido Senatus Populusque Rom. pro maximis ejus plurimisque in Rempublicam meritis, statuam equestrem inauratam in Rostris, aut quo alio loco vellet, collocare permisit: vide Ciceronem, *Philippica quinta*; vide eundem, *Philippica decima tertia*, ubi testatur Senatum decrevisse M. Lepido statuam in Rostris, cum inscriptione præclara, *Quod silentio civile bellum confecerat.*

Æmilius Lepidus puer etiam tum, progressus in aciem, hostem interemit, civem servavit; cujus tam memorabilis operis index est in Capitolio statua bullata & incincta prætexta S. C. posita. Iniquum enim putavit, eum honori nondum tempestivum videri, qui jam virtuti maturus fuisset: vide *Valer. Maximum, lib.* III, *cap.* 1, *Exemp.* 1.

Non præteribo C. Octavium ob unum verbum, inquit Plinius, libro XXXIV, cap. 6. *Hic regem Antiochum, daturum se responsum dicentem, virga, quam tenebat forte, circumscripsit, & priusquam egrederetur circulo responsum dare coëgit. In qua legatione interfecto, Senatus statuam poni jussit quàm oculatissimo loco in Rostris.* Valde interim metuo ne Plinius hoc in loco memoriæ lapsu C. Octavium dixerit, quem C. Popilium appellat Val. Maximus, libri sexti cap. 4. At de Cn. Octavii statua hæc habet Cicero, Philippica IX: *Cn. Octavii, clari & magni viri, statuam videmus in Rostris. Nam cùm esset missus à Senatu ad animos Regum liberorumque populorum perspiciendos, maximeque ut nepotem Antiochi regis (ejus, qui cum majoribus nostris bellum gesserat) classeis habere, elephantos alere prohiberet: Laodiceæ in gymnasio à quodam Leptine est interfectus. Reddita est ei tum à majoribus statua pro vita; quæ multos per annos progeniem ejus honestaret, nunc ad tantæ familiæ memoriam sola restaret.*

Miscuit denario Triumvir Antonius ferrum. Igitur ars facta, denarios probare: *Tam jucunda lege plebi, ut Gratidiano vicatim totas statuas dicaverint*, Plin. XXXIII, 9; atque hic est idem ille M. Marius Gratidianus memoratus *Senecæ, lib.* III *de Ira, cap.* 18; quemadmodum & *Ciceroni, lib.* III *de Officiis*. Vide locum.

Actiones quoque ex subita impetuosi animi commotione profectas, honore statuarum dignas quandoque judicaverunt. *Namque Semiramis Assyriorum regina, cùm ei circa cultum capitis sui occupatæ nuntiatum esset Babylonem defecisse; altera parte crinium adhuc soluta, protinus ad eam expugnandam cucurrit: nec prius decorem capillorum in ordinem, quàm tantam urbem in potestatem suam redegit. Quocirca statua ejus Babylone posita est illo habitu, quo ad ultionem exigendam celeritate præcipiti tetendit*, Valer. Max. lib. IX, cap. 3, Ex. ext. 6. Ptolemæus denique rex vindictam sumpturus de Arsinoë uxore, Dinochari opera, teste Ausonio in Mosella, usus est;

> *Jussus ob incesti qui quondam fœdus amoris*
> *Arsinoën Pharii suspendit in aëre templi.*
> *Spirat enim tecti testudine Corus Achates,*
> *Afflictamque trahit ferrato crine puellam.*

Vide quoque Plinium, lib. XXXIV, cap. 14. Nec non Suidam in Μαγνῆτις. Cedrenum denique ad undecimum annum Theodosii Imp. *Omnibus affectibus prosequenda sunt bona exempla*, inquit Papinius Statius*, *cùm publice prosunt.* Ipsas itaque virtutes è suis olim imaginibus divinum splendorem ejectantes multa tum temporis admiratione multisque laudibus prosequebantur mortales. Animi paullo erectiores per has animi corporumque creberrimas & celeberrimas imagines vel repugnantes rapiebantur ad suavissimos amplexus virtutum. Et hîc quidem suæ rei summam agi laudatissimus quisque præ se ferebat. Honorata virtus signi sat erat, neminem, qui modo eam intra pectus receperat, inhonoratum dimitti. Quotquot itaque feræ posteritatis memoriam reformidandam sibi non putabant, æterna hæc animi & corporis monumenta posteris relinquere gestiebant: unde etiam præsumpta tanti præmii spes frigidissimos quosque è latebris suis ad veræ fortitudinis laudem proliciebat. At hodie, hoc tanto decore extenuato, ipsa quoque virtus, si non omnino sterilescit, ac certe quodammodo relanguescit. Sed satis querelæ, ad quam una me impulit admiratio illius ætatis, ad cujus mores si nostri formarentur, nusquam pro virtute esset inertiæ locus. *Præmia bonorum malorumque bonos ac malos faciunt. Pauci adeo ingenio valent, ut non turpe honestumque, prout bene ac secus cessit, expetant fugiantve: cæteri, ubi laboris inertiæ, vigilantiæ somno, frugalitatis luxuriæ merces datur, eadem ista, quibus alios artibus assecutos vident, consectantur; qualesque sunt illi, tales esse & videri volunt, & dum volunt, fiunt*, Plin. Panegyr. *Non sine ratione sacra est magnarum virtutum memoria; & esse plures bonos juvat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat*, Seneca de Benef. lib. IV, cap. 30. Præmia tamen virtutum sancta & casta esse oportet, neque ea aut cum improbis communicari, aut

* *In epist. ad Abascantium, quæ præmissa est libro quinto Sylvarum.*

aut in mediocres conferri; ſiquidem certum eſt minus homines virtutis cupidos fore, virtutum præmio nimis pervulgato. *Quia ornamentis bonorum incitatur imitatio, & virtus æmula alitur exemplo honoris alieni; hinc factum eſt, ut ruſticis adhuc ſæculis optimi quique civium manu & arte formati in longam memoriam mitterentur. Atque utinam nihil huic decori facilitas adulantium poſtea derogaſſet: quamvis paria non ſint, quæ diſpari arte quæruntur*, Symmachus, lib. x, epiſt. 25. *Effigies hominum non ſolebant exprimi, niſi aliqua illuſtri * cauſa perpetuitatem merentium: primo ſacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiæ †, ubi omnium qui viciſſent ſtatuas dicari mos erat: eorum vero qui ter ibi ſuperaviſſent, ex membris ipſorum ſimilitudine expreſſa, quas iconicas vocant. Excepta deinde res eſt à toto orbe terrarum humaniſſima ambitione; & jam omnium municipiorum foris ſtatuæ ornamentum eſſe cœpere, prorogarique memoria hominum, & honores legendi ævo baſibus inſcribi, ne in ſepulchris tantum legerentur: mox forum & in domibus privatis factum atque in atriis. Honos* ‡ clientum *conſtituit ſic colere patronos*, Plin. xxxiv, 4. In bibliothecis etiam ex auro argentove, aut ſaltem ex ære dicabantur illi, quorum immortales animæ in iiſdem locis ibi loquebantur. *Aſinii Pollionis hoc Romæ inventum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rempublicam fecit. An priores cœperint Alexandriæ & Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine inſtituêre, non facile dixerim*, Plin. xxxv, 2: vide quoque Suet. in Tiberio, cap. 70; quemadmodum & Plinium Juniorem, lib. iv, epiſt. 28. *Jam inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, ut neceſſarium domus ornamentum expolitur. Ignoſcerem plane, ſi è ſtudiorum nimia cupidine oriretur. Nunc iſta exquiſita & cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum, in ſpeciem & cultum parietum comparantur*, Seneca, de Tranq. animi, cap. 9: vide locum. Quamvis autem defunctorum tantum imagines in publicis bibliothecis dicari mos eſſet, datum tamen hoc aliquando fuit reverentiæ litterarum, ut unius M. Varronis imago poneretur in bibliotheca ab Aſinio Pollione publicata: *Plin. nat. Hiſt.* vii, 30. In privatis vero bibliothecis vivorum quoque imagines poni ſolere, docet nos Martialis in ipſo ſtatim initio libri noni. Privata adhæc eruditorum muſæa magni alicujus viri imagine conſpicua fuiſſe, diſcas ex Ciceronis lib. iv, epiſt. 9 ad Atticum; *Litteris ſuſtentor & recreor*, inquit, *maloque in illa tua ſedecula, quam habes ſub imagine Ariſtotelis, ſedere, quàm in aliorum ſella curuli.* Senecam quoque magnorum virorum imaginibus ædes ſuas privatim inſtruxiſſe, liquet ex hiſce epiſtolæ lxiv verbis: *Multum egerunt qui ante nos fuerunt, ſed non peregerunt: ſuſpiciendi tamen ſunt, & ritu Deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris cauſa ſemper appellem? Quam venerationem præceptoribus meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt.* Ipſis denique melioris notæ libris effigiem ſcriptoris quandoque præfigebant. Martialis, lib. xiv, Epigramm. 186;

* Induſtriæ cauſa, *habent vett. libri Voſſiani.*

† *Hoc eſt apud Græcos prope majus & glorioſius, quàm Romæ triumphaſſe*, ut loquitur Tullius pro L. Flacco.

‡ 'Colentium', *habent vett. libri Voſſiani.*

Quàm brevis immenſum cœpit membrana Maronem?
Ipſius vultus prima tabella gerit.

Apud majores denique *in atriis imagines erant, quæ ſpectarentur: non ſigna externorum artificum, nec æra, aut marmora: expreſſi cera vultus ſingulis diſponebantur armariis, ut eſſent imagines quæ comitarentur gentilia funera; ſemperque defuncto aliquo, totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus. Stemmata* ⸸ *vero lineis diſcurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magiſtratu geſtarum. Aliæ foris & circa limina animorum ingentium imagines, affixis hoſtium ſpoliis, quæ nec emptori* ¶ *refringere liceret; triumphabantque etiam dominis mutatis ipſæ domus; & erat hæc ſtimulatio ingens, exprobrantibus tectis quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum*, Plin. xxxv, 2. *Sæpe audivi Q. Maximum, P. Scipionem, præterea civitatis noſtræ præclaros viros ſolitos ita dicere; quum majorum imagines intuerentur, vehementiſſime ſibi animum ad virtutem accendi. Scilicet non ceram illam, neque figuram tantam vim in ſeſe habere; ſed memoria rerum geſtarum eam flammam egregiis viris in pectore creſcere; neque prius ſedari, quàm virtus eorum famam atque gloriam adæquaverit*, Salluſt. bello Jugurth. Vide quoque Valer. Max. lib. v, cap. 8, Ex. 3. Quamquam non modo majorum ſuorum, verum etiam alieniſſimorum ſibi hominum imaginibus ad virtutem & gloriam præclaras mentes plerumque conſtet incitari. Ita Julius Cæſar, ſtatua Alexandri magni Gadibus in delubro Herculis conſpecta, multum ingemuit ac ſortem ſuam deploravit, quòd nullo adhuc præclaro facinore memoriam ſuam æternitati conſecraſſet: *Dio Caſſius, lib.* xxxv. Vide *Tranquillum in Julio, cap.* 7. Obſervandum tamen, quod non tantum in atriis majorum imagines repoſitas habebant, ſed frequenter etiam in annulis circumgeſtabant. Vecors ille Lentulus, Catilinæ in conjuratione ſocius, avi ſui imaginem annulo inſculptam habuit:

⸸ *Vide Senec. lib.* iii *de Benef. cap.* 28.

¶ Refigere, *habet vet. codex Voſſii.*

habuit: de quo ſic Tullius, Orat. III in L. Catilinam; *Oſtendi tabellas Lentulo, & quæſivi, cognoſceretne ſignum; annuit. Eſt vero, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unice patriam & cives ſuos: quæ quidem te à tanto ſcelere, etiam muta, revocare debuit.* Et ſi forte nobilia portenta, teterrimis ignaviæ ac nequitiæ ſordibus imbuta, ab avitarum imaginum ſplendore degenerarent, non patiebatur eos juſta propinquorum ſeveritas fulgentiſſimam familiæ gloriam ultra obfuſcare. Filio certe Scipionis Africani, præclaram patris ac patrui gloriam erubeſcendæ turpitudinis maculis polluenti, *Propinqui è manu annulum, in quo caput Africani ſculptum erat, detraxerunt*, Valer. Max. lib. III, cap. 5, Ex. 1. Qui ſequebantur diſciplinam hujus vel illius Philoſophi, honorem hunc exhibebant ſectæ ſuæ auctori, ut imaginem quoque ejus in annulis haberent: *Epicuri imaginem non modo in tabulis noſtri familiares*, inquit Tullius, lib. V de Finibus, *ſed etiam in poculis & annulis habent.*

Cæterum ut bene de publico meritis ſtatuarum honorem olim tribuebant, ita ſtatuas male meritorum communi conſenſu disjiciebant. Juvenalis, Satyra X, verſu 56;

Quoſdam præcipitat ſubjecta potentia magnæ
Invidiæ, mergit longa atque inſignis honorum
Pagina, deſcendunt ſtatuæ reſtemque ſequuntur.
Ipſas deinde rotas bigarum impacta ſecuris
Cædit, & immeritis franguntur crura caballis.
Jam ſtrident ignes, jam follibus atque caminis
Ardet adoratum populo caput, & crepat ingens
Sejanus: deinde ex facie toto orbe ſecunda
Fiunt urceoli, pelves, ſartago, patellæ, &c.

Non eſt interim cur Sejano, atque aliis ſimilibus diutius inſiſtam, cùm longe majus exemplum nobis præbeat Imp. Domitianus. Notabilia nimirum ac pauciſſimis hactenus nota ſunt quæ Domitiani olim ſtatuis titulisque accidiſſe teſtatur Procopius, Hiſtoriæ arcanæ cap. 8: *Juſtinianus*, inquit, *Imperator, ut ſpeciem ejus univerſam ſummatim complectar, in pleriſque omnibus referebat Domitianum Veſpaſiani filium; cujus improbitatem tantopere averſabantur Romani, ut ne quidem poſt lanienam ejus depoſuerint odium hominis, verum etiam Senatusconſulto caverint ne Cæſaris hujus nomen in titulis ullis conſignaretur, neque ulla ejus ſtatua ſuperſtes remaneret. Quamobrem quoque nuſquam Romæ vel alibi exoſi nominis inſcriptionem ullam videas, niſi olim forte cum aliis Principibus alicubi inſcriptam, neque ullum ejuſdem Imperatoris ſignum ullibi in Rom. imperio apparet, præter æneum unum, hac occaſione poſitum. Erat Domitiano uxor liberali ingenio prædita, & modeſtiæ decore præter cæteras ornata, quæ neque ipſa quemquam mortalium læſerat, neque unquam probaverat præter jus & fas à marito patrata. Hac propter illam plurimum ab omnibus dilectam Senatus accivit, juſſitque petere quicquid maxime ſibi gratum ac volupe foret impetrare. Illa vero id ſolum oravit, ut ſibi liceret cadaver Domitiani humare, atque unam ei ſtatuam æneam dedicare ubicunque vellet. Indulſit hæc ſupplicanti Senatus: at mulier, ſtudens poſteris relinquere monumentum inhumanæ crudelitatis eorum qui maritum excarnificaverant, hujuſmodi commento voti compos facta eſt. Collectis atque apte compoſitis Domitiani membris crudeliter dilaniatis diſtractisque, totum corpus de integro veluti conſutum oſtendit ſtatuariis, jubens eos vivam imaginem eorum quæ paſſus erat maritus imagine ænea repræſentare. Artifices nulla interjecta mora fecere imaginem, quam illa ſtatuit ad clivum Capitolinum, Domitiani ſpeciem fortunamque hac etiamnum ætate repræſentantem.*

§. 8. *Picturæ præcipua dignatio Romæ increvit (ut exiſtimo) à M. Valerio Maxim. Meſſala, qui princeps tabulam* picturæ prælii, quo Carthaginienſes & Hieronem in Sicilia devicerat, propoſuit in latere Curiæ Hoſtiliæ, anno ab Urbe condita quadringenteſimo nonageſimo. Fecit hoc idem L. Scipio, tabulamque victoriæ ſuæ Aſiaticæ in Capitolio poſuit. Idque ægre tuliſſe fratrem Africanum tradunt: iratum haud immerito, quoniam filius ejus illo prælio captus fuerat. Non diſſimilem offenſionem Æmiliani ſubiit L. Hoſtilius Mancinus, qui primus Carthaginem irruperat, ſitum ejus oppugnationemque depictam proponendo in foro, & ipſe aſſiſtens populo ſpectanti ſingula enarrando: qua comitate proximis comitiis Conſulatum adeptus eſt*, Plin. XXXV, 4. De Corn. Balbi triumpho vide Plinium, libro V, cap. 5. Pari ratione Agathocles rex equeſtrem ſuam pugnam in æde Minervæ depictam conſecravit, Cicero, lib. IV Acc. in Verrem: Sempronius quoque Gracchus, ſubacta Sardinia, formam inſulæ & in ea pugnarum ſimulachra picta in æde matris Matutæ dicavit: *Livius, lib.* XLI *ab U.C. Scripſit & Sylla dictator, ab exercitu ſe quoque* (obſidionali) *donatum apud Nolam, legatum bello Marſico. Idque etiam in villa ſua Tuſculana, quæ poſtea fuit Ciceronis, pinxit*, Plin. XXII, 6. Imperator quoque Maximinus non ſolum per litteras Senatui populoque Ro-

Quid maxime illuſtraverit gloriam Picturæ.

* Pictam, *vet. codex Voſſii.*

mano significavit quàm feliciter Germanorum ferociam in palustribus locis contudisset, verum etiam vivam totius prælii speciem maximis imaginibus delineatam ante Curiam dedicavit; ut non modo Romani omnem rei gestæ seriem audire, sed & coram quasi intueri possent: *Herodianus*, *lib.* VII, & *Jul. Capitolin. in Maximinis*. *Mentor Syracusanus in Syria leone obvio simpliciter volutante, attonitus pavore, cum refugienti undique fera opponeret sese, & vestigia lamberet adulanti similis, animadvertit in pede ejus tumorem vulnusque, & extracto surculo liberavit cruciatu. Pictura casum hunc testatur Syracusis*, Plin. VIII, 16. *Agatharchus Athenis, Æschylo docente Tragœdiam, primum scenam fecit, & de ea commentarium reliquit. Ex eo moniti Democritus & Anaxagoras de eadem re scripserunt, quemadmodum oporteat ad aciem oculorum radiorumque extensionem certo loco centro constituto ad lineas ratione naturali respondere, uti de incerta re certæ imagines ædificiorum in scenarum picturis redderent speciem; & quæ in directis planisque frontibus sunt figurata, alia abscedentia, alia prominentia esse videantur*, Vitruvius, in prœmio libri septimi. Henricus rex Saxonum suam de Hungaris victoriam ad Meresburgum in superiori cœnaculo depingi curavit, adeo, ut rem veram potius quàm verisimilem videas: *Luithprandus*, *lib. secundo Histor. cap.* 9. Vitruvius, in prœmio libri septimi: *Clariorem eam artem Romæ fecit gloria scenæ. Habuit Scena ludis Claudii Pulchri magnam admirationem picturæ; quum ad tegularum similitudinem corvi decepti imagine advolârunt*, Plin. XXXV, 4; vide quoque Valer. Max. lib. II, cap. 4, ex. 6. *Scena aut versilis erat, aut ductilis. Versilis tunc erat, cùm subito tota machinis quibusdam convertebatur, & aliam picturæ faciem ostendebat. Ductilis tunc, cùm tractis tabulatis hac atque illac, species picturæ nudabatur interior*, Servius, ad vers. 24 libri IV Georg. Καταβλήματα, ὑφάσματα ἢ πίνακες ἦσαν, ἔχοντες γραφὰς τῇ χρείᾳ τῶν δραμάτων προσφόρους: *Catablemata, texturæ aut tabulæ erant, ad fabularum dramaticarum usum*, Pollux, lib. IV Onomast. cap. 19, §. 2: & aliquanto ante, Τὸ ὑποσκήνιον κίοσι καὶ ἀγαλματίοις κεκόσμητο πρὸς τὸ θέατρον τετραμμένον, ὑπὸ τὸ λογεῖον κείμενον: *Hyposcenium columnis & imaginibus ornatum erat, ad theatrum conversum, pulpito subjacens*. Hesychius quoque, Ἀναδείγματα, τὰ ἐν ταῖς τραγικαῖς σκηναῖς εἴδωλα δεικνύμενα: *Anadigmata sunt picturæ quæ in tragicis scenis ostenduntur*. Atheniensibus Demetria festa in honorem Demetrii celebrantibus, Regem ipsum in proscenio depinxerunt orbi terrarum veluti equo insidentem: *Athenæus*, *lib.* XII, *cap.* 9. Quæ hactenus de multiplici Artium imitatricium usu dicta sunt, abunde sufficere judicarem, nisi passim apud bonos auctores occurrerent aliquæ affinium Artificiorum species, quarum ipsa varietas oblectandis, ac subinde quoque instruendis animis non inidonea videretur.

Phrygionum textorumque Pictura.

§. 9. Acu pingere vestes *Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellati sunt*, Plin. VIII, 48. Quamquam Ægyptiis quoque gloriam hanc tribuit Lucanus, *lib.* X*. Verum de his alibi uberius. Isidorus Pelusiota, lib. II, epist. 146: Καὶ ζωγράφοι καὶ ὑφάνται, οἱ τὰς Σηρῶν ὑμένας ἐξεργαζόμενοι, πολλοῖς χρώμασί τε καὶ νήμασι τὰς ἑαυτῶν τεχνουργίας ποικίλλουσιν εἰς τελείαν εἰκόνος ἢ ἐσθῆτος συμπλήρωσιν: *Et Pictores, & Textores, qui Serum subtilissimas vestes conficiunt, plurimis tam coloribus quàm telis commenta sua artificiosa variegare solent in absolutam imaginis aut vestimenti perfectionem*. Textilis Picturæ meminit Tullius, in ipso statim initio libri quarti in Verrem: *Nego ullam picturam, neque in tabulis, neque textilem fuisse, quin quæsierit, inspexerit*. Macrob. Saturnal. V, 17: *Pictores fictoresque, & qui figmentis liciorum contextas imitantur effigies*. Lucretius, lib. II, vers. 34:

* *Vers.* 142.

Nec calidæ citius decedunt corpore febres,
Textilibus si in picturis, ostroque rubenti
Jacteris, quàm si plebeja in veste cubandum est.

Valer. Maximus, lib. IX, cap. 1, Exem. ext. 4: *Antiochi regis Syriæ exercitus tabernacula textilibus sigillis adornata statuit*. Ovid. VI Metamorph. vers. 86, in Palladis & Arachnes certamine:

Quattuor in partes certamina quattuor addit,
Clara colore suo, brevibus distincta sigillis.

Exemplum textilis hujus picturæ quondam exhibuere Acanthina vestimenta, Alexandrina tapetia, Arcadici pilei, Attalicæ vestes, sive Aulæa, Babylonica texta, Campanica peristromata, Cestus Veneris, Chlamydes militares, Diademata regum Ægyptiorum, Judaïca vela, Labarum, Peplum Minervæ, Persica peristromata, Regum purpuræ, Togæ pictæ.

Acanthina vestimenta ornantur & conficiuntur arte in imitationem acanthi, flexibilis virgulti: vide Servium, ad vers. 653 primi Æneïd.

Et circumtextum croceo velamen acantho.

Alexan-

Alexandrina tapetia. Plautus, Pseudolo, Act. 1, Sce. *Exite, agite, ite,* &c.

Ita ego vestra latera loris faciam ut valide varia sint,
Ut ne peristromata quidem æque picta sint Campanica,
Neque Alexandrina belluata conchyliata tapetia.

Arcadico pileo quondam usus est Menedemus Cynicus, qui portentosa quadam vel ingenii, vel disciplinæ immanitate in feritatem usque adeo monstrosam prorupit, ut assumpto Furiali habitu circumiret, dicens ex Orco se inspectorem adesse eorum quæ perperam inter homines fiunt, ut remeans infernis dæmonibus visa sibi renuntiaret: vestem subfuscam atque in imos usque pedes descendentem punicea adstringebat zona: caput ejus tegebat pileus Arcadicus, intexta habens duodecim principia*: utebatur quoque cothurnis tragicis, alebat adhæc barbam prope ad pubem usque promissam, fraxineam interim virgam concutiens manu: vide *Laërtium, sub finem libri sexti.*

* Ἔχων ἐνυφασμένα τὰ δώδεκα στοιχεῖα.

Attalicarum vestium meminit Plinius, VIII, 48. Vestibus aurum intexere *invenit Attalus rex*, inquit, *unde Attalicis nomen.* Silius tamen Italicus, sub finem libri XIV, aulæa Attalica acu picta refert,

- - - *Quæque Attalicis variata per artem*
Aulæis scribuntur acu. - - -

Aulæa, sunt vela picta, quæ ideo dicta, quod primum in aula Attali regis Asiæ inventa sunt: *Servius, ad vers. 701 primi Æneid.* Catullus, Carm. LXV, quod inscribitur Argonautica, multis describit aulæum continens historiam Ariadnæ à Theseo derelictæ:

Hæc vestis priscis hominum variata figuris
Heroum mira virtutes indicat arte.
Namque fluentisono prospectans littore Diæ
Thesea cedentem, &c. usque ad
Talibus amplifice vestis decorata figuris
Pulvinar complexa suo velabat amictu.

Babylonica texta. Plin. VIII, 48; *Babylon colores diversos picturis intexere maxime celebravit, & nomen imposuit.*

Campanica peristromata & *Alexandrina tapetia* conjunxit Plautus, in eo loco quem paullo ante ex Pseudolo ejus adduximus.

Cestus, muliebre ornamentum varie interpunctum, vel acu pictum. Præcipue tamen denotat balteum Veneris nusquam non scriptoribus memoratum: vide *Valer. Flaccum*, VI *Argonaut. vers.* 470; vide quoque *Hesychium in* Κεστὸς, *& in* Κυθέρεια; *Etymologicum in* Κεστὸς, *& in* Κύπρις; *Suidam in* Κεστός; *Notas Rigaltii in Strategicum Onosandri.*

Chlamydas militares, sagulaque equestria picturata, nec non reliquam omnis generis armaturam auro argentoque inductam indulsit elegantiarum studiosissimis Achæis princeps eorum Philopœmen, quo mentes popularium à frivolis luxuriæ apparatibus ad necessariam honestamque decoræ armaturæ curam traduceret: existimans se hac ratione militaribus animis additurum alacritatem. Neque eum ratio fefellit. Ἡ γὰρ ὄψις αὐτη, inquit Plutarch. in Philopœmene, τὸ θάρσος αὔξουσα, καὶ παρακαλοῦσα τὴν ὁρμὴν, ἐποίει φιλοπαράβολον καὶ πρόθυμον ἐπὶ τοῖς κινδύνοις. ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις θεάμασι πολυτέλεια, τρυφὴν ἐπάγεται καὶ μαλακίαν ἐνδίδωσι τοῖς χρωμένοις, ὥσπερ ὑπὸ νυγμῶν καὶ γαργαλισμῶν τῆς αἰσθήσεως συνεπικλώσης τὴν διάνοιαν· ἡ δ᾽ εἰς τὰ τοιαῦτα, ῥώννυσι καὶ μεγαλύνει τὸν θυμόν· ὥσπερ Ὅμηρος ἐποίησε τὸν Ἀχιλλέα, τῶν καινῶν ὅπλων παρατεθέντων ἐγγὺς ὑπὸ τῆς ὄψεως, οἷον ὀργῶντα καὶ φλεγόμενον πρὸς τὴν δι᾽ αὐτῶν ἐνέργειαν: *Ipsa enim species animos incendebat eorum & alacritatem excitabat, unde periculorum contemptores & prompti ad subeunda discrimina evaserant. Quippe profusio aliis in rebus voluptatem producit, & animos enervat utentium, quasi per stimulos & titillationes animum sensu infringente. Contra impensa in hujusmodi res corroborat eum extollitque. Sicut Achillem induxit Homerus novis armis prope sub oculis positis, quasi exultantem & ardentem, ut ea in opus educeret.* Simile quid de Xenophonte tradit Ælianus, lib. III var. Histor. cap. 24: vide Virgil. V Æneïd. vers. 250 & seqq. quemadmodum & IX Æneid. vers. 582. De picta chlamyde regis Demetrii vide Athenæum, lib. XII, cap. 9. Thoracem lineum ac mirabili diversissimorum animalium textura conspicuum Lacedæmoniis dono misit Amasis rex Ægypti; cui similem alium in Lindo idem Amasis dedicavit Minervæ: vide *Herodotum, lib.* III, *cap.* 47; vide locum. Quale chlamydis insigne à Rom. Imperatore acceperint Satrapæ, qui præficiebantur parti Armeniæ Romanis subditæ, docet Procopius *de Ædificiis Justiniani, lib.* III, *cap.* I.

Diademata Regum Ægyptiorum variegata fuerunt imaginibus aspidum; mortifero

sævissimi animalis morsu gravem invictamque offensi semel Regis potentiam adumbrante. Ælian. lib. VI de Animalibus, cap. 38: Τῶν ὑπ' ἀσπίδος δηχθέντων οὐ μνημονεύεται οὐδεὶς ἐξάντης γεγονέναι τοῦ κακοῦ· ἔνθέν τοι καὶ τοὺς βασιλεῖς ἀκούω τῶν Αἰγυπτίων ἐπὶ τῶν διαδημάτων φορεῖν πεποικιλμένας ἀσπίδας, τῆς ἀρχῆς αἰνιττομένους τὸ ἀνίκητον ἐκ τῆς τοῦ ζώου μορφῆς: *Nemo unquam ab aspide morsus evasisse memoratur. Et audio quod iccirco reges Ægyptiorum pictas aspides in diadematibus gerant, ex ejus bestiæ forma regni invictam vim adumbrate significantes.* Nisi malis diadematis hujus originem referre ad aspidem Bocchoridis Ægyptii, cui natura asperiori necessitatem vere judicandi imposuit Isis, missa aspide quæ cingeret caput ejus, frontemque minitabunda obumbraret: vide *Plutarchum*, περὶ δυσωπίας.

Judaica vela, nimiis monstris notabilia. Meminit horum Claudianus, lib. I in Eutropium, vers. 355:

- - - Jam frugibus aptum
Æquor, & assuetum sylvis delphina videbo;
Jam cochleis homines junctos, & quicquid inane
Nutrit Judaïcis quæ pingitur India velis.

Labarum olim textilem Christi picturam præferebat, ut est apud Aur. Prudentium, lib. I contra Symmachum:

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum. - - -

Vide Lilii Gyraldi Dialogismum XXV.

Peplum Minervæ, quod Athenienses in Panathenaïcis quinto quoque anno circumferebant: vide *Suidam in* πέπλος. Virgil. Ceiri, vers. 29:

Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ;
Magna Giganteis ornantur pepla tropæis;
Horrida sanguineo pinguntur prælia cocco;
Additur aurata dejectus cuspide Typho,
Qui prius Ossæis consternens æthera saxis,
Æmathio celsum duplicabat vertice Olympum.
Tale Deæ velum solenni in tempore portant.

Vide sis Jos. Scaligerum in hæc verba. Adi quoque Meursii librum secundum Atticarum lectionum, cap. 12; & Panathenæa ejusdem, cap. 18.

Persica peristromata quandam cum Judaïcis velis affinitatem habuisse, docet nos Hesychius in Ἱππαλεκτρυών.

Regum purpuræ. Divus Hieronymus, Epist. famil. lib. 11, epist. 15: *Regum purpuras & ardentes diadematum gemmas, patibuli salutaris pictura condecorat.*

Togæ pictæ. Isidorus Originum lib. XIX: *Toga palmata dicebatur, quam merebantur ii, qui reportabant de hostibus palmas. Vocabatur & Toga picta, eo quod victorias cum palmis intextas haberet.* Sidonius Apollinaris*:

- - - Meritisque laborum
Post palmam palmata venit. - - -

Vide Festum, in *Picta quæ nunc toga* &c. Dicebatur etiam Triumphalis, quoniam ea triumphantes utebantur. Nam, ut recte observavit Turnebus, Adversar. V, 9, Metellus à Valerio † in veste Palmata, à Sallustio in Picta, à Plutarcho ἐν θριαμβικῇ convivia celebrasse dicitur. Frequenter quoque nominabatur Tunica Jovis, Ornatus Jovis, Exuviæ Jovis, teste Servio ad vers. 27 Eclogæ X. Juvenal. Satyra X, vers. 38,

In tunica Jovis. -

Livius lib. X ab U. C. in oratione P. Decii: *Qui Jovis opt. max. ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium ascenderet.* Suetonius in Augusto, cap. 94, de somnio Octavii: *Videre visus est filium mortali specie ampliorem, cum fulmine & sceptro, exuviisque Jovis opt. max. ac radiata corona super laureatum currum bis senis equis candore eximio trahentibus.* Quod vero Triumphalis nomina hæc obtinuerit à similitudine tunicæ Jovis, perspicuum est ex ea descriptione ornatus Jovis, quam habes apud Sidonium Apollinarem, Carm. XV, quod est Epithalamion Polemio & Araneolæ dictum, vers. 126:

At parte ex alia textrino prima Minervæ
Palla Jovis rutilat. - - -

Inspice locum, & intelliges Jovis ornatum non fuisse ὁλοπόρφυρον, *plane purpureum*, sed varia ei emblemata, diversissimasque picturas fuisse intextas, unde ipsi purpuræ decor quidam accedebat. Pari ratione Pausanias lib. V, pag. 306, 13, ornatum Jovis Olympii

* In ipso statim initio Panegyrici Jul. Valerio Majorano dicti.

† Lib. IX, cap. 10, Ex. 5.

pii describens: τῷ ἱματίῳ, inquit, ζώδιά τε καὶ τῶν ἀνθῶν τὰ κρίνα ἐστὶν ἐμπεποιημένα: *Tunicæ & animalcula, & ex floribus lilia sunt intexta.* Ab hujus igitur Olympii Jovis ortu, natu exemplar variegatæ illius tunicæ, qua Jovem ornabant, petiisse Romani viderentur, nisi eos constaret togam pictam, quemadmodum & pleraque alia magistratuum insignia, Hetruscis debere. Macrobius, Saturnal. II, 6: *Tullius Hostilius Hosti filius, rex Romanorum tertius, debellatis Etruscis, sellam curulem lictoresque & togam pictam atque prætextam, quæ insignia magistratuum Etruscorum erant; primus, ut Romæ haberentur, instituit.* Sallust. Catilin. *Majores nostri insignia magistratuum ab Tuscis pleraque sumpserunt.*

§. 10. Portæ urbium & privatarum ædium januæ Minervæ olim Pictura conspicuæ erant, quemadmodum in ipso statim suburbiorum introitu Martem depingebant; innuentes Minervæ consilio prudentiaque intra urbis mœnia ac privatos familiæ cujusque parietes cuncta administranda: Martis vero patrocinio indigere, quæ extra urbem erant: Scholiastes in Æschyli ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις; Tzetzes ad vers. 356 Lycophronis Cassandræ. Quod Troja equi stratagemate expugnata esse dicatur, ex eo quidam putant ortum, quòd porta, quam Græcis Antenor aperuit, equum habuerit pictum; vel certe Antenoris domus, quo posset agnosci: *Servius, ad vers. 15 secundi Æneïd.* Quidam tamen pro arbitrio ac lubitu quidvis in ædium suarum januis depingebant: unde Auson. Epigramm. 25 notat vanitatem hominis obscurissima sordidæ originis initia antiquis Romuli ac Remi nominibus velantis:

Veteres ornamenta Picturæ variis rebus adjecerunt.

Quidam superbus opibus & fastu tumens,
Tantumque verbis nobilis,
Spernit vigentis clara sæcli nomina,
Antiqua captans stemmata:
Martem, Remumque, & conditorem Romulum,
Primos parentes nuncupans.
Hos ille Serum veste contexi jubet,
Hos cælat argento gravi;
Ceris inurens januarum limina,
Et atriorum pegmata.
Credo, quod illi nec pater certus fuit,
Et mater est vere lupa.

In foro Augusti introeuntibus ad sinistram fuit Bellum pictum, & Furor sedens super arma, æneis catenis vinctus, eo habitu quem describit Virgil. primi Æneïd. versu 299; ad quem locum vide Servium.

Canis ingens catena vinctus, non longe ab ostiarii cella, in pariete erat pictus, superque quadrata littera scriptum, CAVE. CAVE. CANEM. Arbiter Satyrico.

Palatium suum Theudelinda regina Langobardorum in Modicia condidit, qui locus supra Mediolanum duodecim millibus abest; atque in eo aliquid & de Langobardorum gestis depingi fecit. In qua Pictura manifeste ostenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tonderent; vel qualis illis vestitus, qualisve habitus fuerit: siquidem cervicem usque ad occipitium radentes nudabant, capillos à facie usque ad os demissos habentes, quos in utramque partem in frontis discrimine dividebant. Vestimenta vero eis erant laxa & maxime linea, qualia Anglo-Saxones habere solent, ornata institis latioribus, vario colore contextis. Calcei vero eis erant usque ad summum pollicem penè aperti, & alternatim laqueis corrigiarum retenti. Postea vero cœperunt hosis uti, super quas equitantes tubrugos birreos mittebant: sed hoc de Romanorum consuetudine traxerunt: *Paulus Diaconus, de gestis Langobard. lib IV, cap. 23.*

Pleræque ædes barbarorum Asiam incolentium depictam habebant admirandam illam & repertis ad aurium voluptatem commentis simillimam Zariadris atque Odatidis historiam; quam nos hîc, minime multis notam, Athenæi vestigiis insistentes, recensebimus. Hystaspes & frater ejus natu minor Zariadres, cùm essent omnium ætatis suæ formosissimi, ob insignem exsuperantis formæ gratiam ex Venere atque Adonide procreati ferebantur. Hystaspes imperitabat Mediæ, & universo tractui Mediæ subjecto. Zariadres regionem omnem quæ est supra portas Caspias adusque Tanaïm obtinebat. Provinciis ultra Tanaïm præerat Omartes, cujus filia Odatis una inter omnes istius sæculi pulchras excellebat. Zariadres forte incredibili Odatidis in somnis sibi visæ amore flagrare cœpit: Odatis vicissim Zariadrem, non nisi nocturno visu conspectum, supra omnes amorum fabulas ultraque affectionis humanæ fidem deperibat. Amore illo quotidie magis ac magis, occulto quodam animorum motu & publico famæ præconio, utrimque gliscente; Zariadres, missis ad Omartem nuntiis, filiam ejus in matrimonium sibi deposcit. Renuit Omartes; quoniam prole mascula destitutus, non ad alienigenam, sed ad

aliquem

aliquem ex agnatis & popularibus regnum devolvi præoptabat. Jamque non generum modo, ſed & nepotes cogitans, ipſa oblectatione incitabatur ad dulciſſimum votum; ac parvo temporis ſpatio intermiſſo convocatis omnibus conſanguineis ac præcipuis Regni ſui proceribus, ingentes inſtruit epulas, veluti nuptias filiæ celebraturus, ſuppreſſo tamen ſponſi nomine. Impigre ad conſtitutam diem convenerant propinqui & purpurati: ad tantæ adhæc rei ſpectaculum non modo homines, ſed prope regiones ipſæ confluxiſſe videbantur, aliquanto etiam latius excitatæ, quàm ipſius vicinitatis nomen ac termini ferrent: circumſteterat interim palatium publica & magni ſecreti impatiens exſpectatio; neque erat quiſquam omnium, qui non teneretur miro atque incredibili deſiderio videndi quemcunque beatum illum, & Principali faſtigio Fortuna ſuffragante inducendum. Cæterum Rex, erectos ſuſpenſoſque omnium animos arte quadam tractans, omiſſa mentione nuptiarum, de ſolo magnificentiſſimi atque opimioris convivii apparatu cogitaſſe videri volebat. Itaque omnes ferme ab ea cura, quam Regem jam depoſuiſſe putabant, animum cogitationemque avocant. Diſcumbitur interim ab univerſis; celebratur omnium ſermone lætitiaque convivium; poſt minuta & rorantia primæ menſæ pocula, fit ſermo inter eos & invitatio, ut ſe affluentius vino inundarent; ipſo denique Rege hortante poſcerent capacioribus poculis, ſtatim etiam cœptum eſt immanioribus ſcyphis miniſtrari; volantibus itaque meracis potionibus, convivisque omnibus prodiga libidine in omnem intemperantiam effuſis, reſultantia quoque perpotantium vocibus tecta perſonabant, nihilque tantis clamoribus ſatis clauſum. Poſteaquam ſatis calere res viſa eſt Regi, filiam ſuam derepente jubet intro vocari, convivis omnibus attonitis, atque animos cogitationeſque ſobriorum hominum paulliſper reſumentibus. Ibi tum Rex, omnium in ſe vultibus auribuſque converſis; Ego te, Odati, matrimonium reipublicæ debentem & nullo adhuc ſuſpirantem affectu, imperio meo in hoc ſubjici nolo, ut ex arbitrio patris tui nubas. Quis enim amare alieno animo poteſt? Cæterum advocavi præcipua florentiſſimi hujus Regni ornamenta, ita æquabiliter ſeu dignitate ſeu moribus elucentia, ut generis claritatem animorum vigore ſuperare, & acceptam à majoribus gloriam plurimis virtutibus auxiſſe judicentur. Præſto eſt totius ditionis noſtræ flos; datur tibi lectiſſimæ juventutis principes oculis, dum accumbunt, otioſe obire; omnes adhæc idem cupiunt; te unam timidiſſimo tacitorum votorum murmure ſibi quiſque expetit. Circumfer oculos, ac tecum penſita quem apud te priores partes habere velis; ipſa elige cum quo ætatem agas, ipſa comitem curarum & voluptatum omnium perpende. Hic nuptiis dictus eſt dies. Reliquum modo eſt ut phialam auream impleas vino, te ipſam tantique indubitatam ſpem Regni cum phiala pariter tradens ei; quem animo tuo præter cæteros complacuiſſe ſenties, virumque ſatis tibi firmum fore ſperabis. Nos fauſtis acclamationibus noſtram quoque ſignificabimus voluntatem, cœlum atque omnes Deos conteſtantes, ut non modo vobis integram & ſuperſtitem iniquorum ſobolem largiantur, verum etiam ut per vos longamque feræ poſteritatis lineam genti Medorum proſpera omnia; id eſt, digna ſanguine noſtro contingant. Difficile dictu eſt quæ tunc in caſu tam ancipiti miſerrimæ atque improviſo turbine perculſæ virginis mens, quæ temporis illius cogitatio fuerit, cum non ſolum animo commota, verum etiam toto corpore perhorreſcens inter plures & juxta inviſos incerta æſtimatione diſcurreret, atque in tanta rerum omnium confuſione unum illum, cujus nocturnam imaginem fatali quadam præſagientis animi divinatione ad ſpem haud dubiam retrahebat, requireret oculis. Nihilominus compoſita in obſequium & cunctabunda lentaque manu, ne patris ſui deſtinatis contumaciter adverſari videretur, vinum miſcens, fractum interim animum qualicunque ſpe videndi Zariadris erigebat; quandoquidem volucrem ad eum nuntium de præſtituta nuptiarum die miſerat. Commodum ad ripam Tanais metabatur caſtra Zariadres, cùm adamatæ ſibi Odatidis periculum negligentiam ſuam non manere intelligens, eodem veſtigio ſe cum ſolo auriga exercitui ſubducit, & fluvio intempeſta nocte tranſmiſſo, atque octingentis ſtadiis vehiculo ſtupendæ celeritatis citatim permenſis, currum ſimul cum auriga prope urbem, in qua nuptiæ celebrabantur, relinquit; ipſe ſtola Scythica ornatus recta petit Regiam, & ſedula ultro citroque curſitantium turba in genialia feſtæ domus penetralia perductus, deflexit ſtatim oculos ad abacum, quem tremulo aureorum atque argenteorum calicum ſplendore coruſcantem luculenta flentis phialamque auream languida manu protendentis matronæ pulchritudo penitus exſtinxerat; quumque Zariadres timeret fidem oculorum, ne quid temere faceret, propius acceſſit, agnitamque Odatidem ſubmiſſa ſtatim voce compellans, Erige animum, inquit, attolle triſtiſſimam faciem, Odatis mea; adſpice inclamatum tibi Zariadrem, certiſſimum voti, laboris, ſollicitudinis ſocium. Odatis inter laſſa ſuſpiria atque anhelos ſingultus vultum lachrymis ubertim manantibus obſcuratum ad nomen Zariadris obiter attollens, & conniventibus quaſique poſt longinquam aciem per media intervalla caligantibus oculis conſpicata peregrinum hominem, qui ætatem ac formam nocturnæ imaginis mira ſimilitudine

ne exſcripſerat, inopinato gaudio ſuo quantum res patiebatur indulgens, phialam novo hoſpiti oppido quam libens obtulit. Locus & tempus non dabant longiores conſultandi moras. Eo rapidius inſtitit deſtinatis Zariadres; ne quidem deliberans, ut videretur cunctatus, verum ſtatim ab extrema parte verbi accepta phiala, virginem quoque in ultimum jam diſcrimen adductam velocitate tanto amori debita abripuit; ſponſaque ſua, nemine prohibente aut fugam demorante, in currum ſemel recepta, nihil ſibi ad celeritatem fecit reliqui. Cunctos interea vino epuliſque deditos & ſolita convivio celebrantes obſcura ſpes & cœca tanti eventus exſpectatio ſuſpenſos tenet; alii alios adſpiciunt; capita ſollicite conferunt; mirantur quid regiam virginem tam diu detineat; crebro circumſpectant; inter ſe nonnihil ſubinde muſſitant: ipſe etiam Rex, pertæſus lentitudinis, increpat odioſe nimis ceſſantem filiam; neque deſiſtit eam impatientiſſima rauci clamoris indignatione ſatis pro imperio minaciter flagitare, donec aliquo conceſſiſſe nuntiatum eſt. Habebant quidem famuli non ſtulti, quo illos duceret conjectura; & integri ſervorum atque ancillarum abacum undiquaque circumſtipantium greges uſque adeo multa atque in tantum arguta mutui amoris indicia in advena & regia virgine notaverant, ut res nequaquam celari poſſe videretur: ſed omnes inauditam blandiſſimi furti temeritatem pronо favore proſequentes, omnia ſibi raro quodam humaniſſimæ taciturnitatis rigore putaverunt eſſe cohibenda; quin etiam ſciſcitante Rege infinitæ iſtius cunctationis & ſeceſſus intempeſtivi cauſam, negaverunt ſibi conſtare quonam ſe proripuiſſet Odatis, neque eum in ulla inquiſitionis veſtigia induxerunt. Univerſi Aſiam incolentes barbari totum mirificæ narrationis contextum liberiore egreſſu memorari ſibi gaudent; adprime adhæc nobiles filiabus ſuis Odatidis nomen imponere geſtiunt; in pluribus denique templis, baſilicis, privatiſque ædibus pictam decantati amoris hujus imaginem, tanquam digniſſimum ſaluberrimumque imitationis exemplum, ſpectatoribus exhibere ſolent: *Athen. lib.* XIII *Deipnoſoph. cap.* 5.

Tabernarum ſigna picta. *C. Julius cum Helmio Manciæ ſæpius obſtrepenti ſibi diceret, jam oſtendam tibi qualis ſis, iſque plane inſtaret interrogatione, qualem ſe tandem oſtenſurus eſſet; digito demonſtravit imaginem Galli in ſcuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum ſimillimus eſt viſus. Tabernæ autem erant circa forum, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum*, Quintil. lib. VI Orat. inſtitut. cap. 3.

In pluribus Tabernis muſtelarum ac murium pugna depicta viſebatur: vide *Phædrum, fabula* LXIV.

Veſta filia Saturni prima invenit rationem ædificandi. Eam intus in ipſis ædibus pingebant, ut eas contineret atque inhabitantium præſes eſſet. Pari quoque ratione ἐφέστιον Δία vocant, cui ædium tutelam adſcribunt. Ἡ ἑστία θυγάτηρ τοῦ Κρόνου, καταρχὰς τὴν οἰκίαν ἱδρῦσα· ἣν ἔνδον τῶν οἴκων ἔγραφον, ἵνα ταύτας συνέχῃ, καὶ τῶν οἰκούντων εἴη φύλαξ· οὕτω καὶ ἐφέστιον Δία καλοῦσιν, εἰς ὃν φυλακὴν τῶν οἴκων γράφουσιν: Scholia in Plutum Ariſtophanis. *Herceus Juppiter intra conſeptum domus cujuſque colebatur, quem etiam Deum penetralem appellabant*, Feſtus.

Areopagitica gymnaſia Philoſophorum Pictura conſpicua fuiſſe teſtis eſt Sidonius Apollinaris, lib. IX, epiſt. 9.

In thermarum quoque calidiſſima parte M. Agrippa marmoribus incluſerat parvas tabellas, Plinius XXXV, 4.

Agrippa ſingulari cura compluribus ſalientibus aquis inſtruxit Urbem. Idem Virginem in agro quoque Lucullano collectam Romam perduxit. *Virgo appellata*, inquit Frontinus de Aquæductibus Romæ, *quod quærentibus aquam militibus, puella virguncula quaſdam venas monſtravit, quas ſecuti qui fodiebant, ingentem aquæ modum invenerunt. Ædicula fonti appoſita hanc virginem pictam oſtendit.*

Nullus ſine Genio locus eſt, inquit Servius ad verſum 85 lib. V Æneïd. *qui per anguem plerumque oſtenditur.* Perſius,

Pinge duos angues: pueri, ſacer eſt locus, extra
Mejite - - -

Perſii locus, quem citat Servius, eſt Satyr. 1*, ad quem locum Cornutus, *Mos erat ut tabernarii, cupientes terrere pueros, ne mingerent per ſtationum ſuarum angulos, pingerent ſupra duos angues: deinde interdicerent micturientibus, oſtendentes religionem loci, per quod deſignat ſacrum.* * Verſ. 113.

De peculiaribus denique portarum, domorum, thermarum & ſtabulorum Geniis agit Prudent. lib. II contra Symmachum;

Quamquam cur Genium Romæ mihi fingitis unum?
Cum portis, domibus, thermis, ſtabulis ſoleatis
Adſignare ſuos Genios; perque omnia membra

Urbis, perque locos Geniorum millia multa
Fingere, ne propria vacet angulus unus ab umbra.

Juvenalis Satyra VIII, verſ. 157;

- *Jurat*
Solam Eponam, & facies olida ad præſepia pictas.

Recreati à morbo, in tabula depictum habebant Æſculapium, ut grata memoria ſalutaris numinis cultum proſequerentur: *Libanius, Declamat.* XXXIX. In templis quoque aliorum Deorum, quos propitios ſibi ſenſerant in morbo, ſuſpendebant pictas tabellas. In Iſidis æde frequentiſſimas eas fuiſſe, diſcimus ex Tibulli *lib.* 1, *Eleg.* 3: vide ſis Caſaubonum, *Commentario in Perſii Satyram* 1, *verſ.* 89.

Naufragorum & cauſas agentium tabellas alibi attigimus. Mannii quoque Curii accuſator in Siphario omnibus locis, aut nudum eum in nervo, aut ab amicis redemptum ex alea pinxit: vide *Quintil. lib.* VI *Orat. inſtitut. cap.* 3.

Tutela navis committebatur certo alicui Deo in puppe depicto. Virgil. X Æneid. verſu 171:

- - - *Aurato fulgebat Apolline puppis.*

Valer. Flaccus, lib. VIII Argonaut. verſ. 292:

Puppe procul ſumma vigilis poſt terga magiſtri,
Hæſerat auratæ genibus Medea Minervæ.

Ut plurimum vero naves à pictura tutelæ denominari ſolebant; unde Priſtis, Chimæra, Centaurus, Scylla navium ſunt nomina apud Virgilium, *lib.* V *Æneïd. verſ.* 116. Vide quoque *Servium, ad verſ.* 166 *decimi Æneidos; Etymologicum in* Βουβάρας; *Scholia in verſ.* 168 *libri ſecundi Argonauticôn Apollonii Rhodii.* Uberrime interim de Tutelis ac Paraſemis navium egit Cl. Salmaſius, *Plinianarum exercitationum pag.* 570 *& ſeqq.* Omnino tamen vide Æſchyli Septem contra Thebas; & quæ ad illius Tragœdiæ verſ. 214 eximie annotavit Thomas Stanlejus. De claſſium atque onerariarum navium pictura vide *Plin.* XXXV, 7. *Fuit & terra per ſe in Theodoti fundo inventa Smyrnæ, qua veteres ad navium picturas utebantur,* Plinius, XXXV, 6.

Pictores ea quæ mittebantur hoſpitibus, picturis imitantes, xenia appellaverunt, Vitruvius, lib. 6 Architect. cap. 10. Philoſtratus, Iconum lib. II, pictam Xeniorum tabellam eleganter deſcribit.

Monumentum Corinnæ, quæ ſola in Tanagra non incelebri Bœotiæ oppido cantica fecit, publice apud Tanagræos conſpiciebatur. Ipſam vero in gymnaſio tænia redimitam depinxerant, propter eam qua Pindarum Thebis ſuperaverat victoriam. Quamquam videri poſſit Corinna dialecto potius quàm ipſo cantu ſuperior evaſiſſe: neque enim Dorica, uti Pindarus, ſed Æolibus familiari dialecto cecinit, præterquam quod quidam ei victoriam hanc ob ſingularem formæ venuſtatem adjudicatam cenſent, ſiquidem pictura indicio eſſe poteſt eam inter omnes iſtius ſæculi formoſas excelluiſſe: *Pauſanias, lib.* IX, *pag.* 574, 30.

Monumenta mortuorum pigmentis quibuſdam ſolebant exornare: *Suidas in* γραφίς. Monumenta vero martyrum, in ipſo paſſionis loco erecta, totam plerumque crudelis lanienæ ſpeciem depictam præferebant: vide *Prudent. Periſteph. in paſſione Caſſiani martyris:* quem, cùm ludimagiſter eſſet, diſcipuli ſui ſtilorum acuminibus, tyranno cogente, confoderunt: vide quoque *Eundem ibidem, in paſſione Hippolyti martyris;* nec non *Paulum Diaconum, lib.* IV *de geſtis Longobardorum, cap.* 17.

De topiario opere ac diagraphice Plinii verba alibi attulimus.

Mæandrum, genus picturæ, dictum à ſimilitudine flexus amnis, qui appellatur Mæandrus, Feſtus. Picturæ quoque in lacunaribus propterea dicuntur μαίανδροι, *mæandri.* Μαίανδρος, κόσμος τὶς ὀροφικός: Heſychius. Atque inde eſt *mæandratus.* Varro, ταφῇ Μενίππου, apud Nonium Marcellum in Mæander, *Mihi facies mæandrata & vermiculata, atque adeo cingens orbem terræ.* Vide quoque Servium, ad illud quinti Æneïdos, verſ. 251:

Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura mæandro duplici Melibæa cucurrit.

Cupreſſus trahitur etiam in picturas, opere hiſtoriali: venatus, claſſeſve, & imagines rerum tenui folio, brevique, & virente ſuperveſtiens,* Plin. XVI, 33.

Cornibus urorum Septentrionales barbari potant; urnaſque binas capitis unius cornua implent. Alii præfixa haſtilia cuſpidant. Apud nos in laminas ſecta tranſlucent, atque etiam lumen incluſum latius fundunt; multaſque alias ad delicias conferuntur; nunc tincta, nunc ſublita, nunc quæ† ceroſtrota picturæ genere dicuntur, Plin. XI, 37; & XVI, 43.

* Operi hyſtoriarum, *vet. cod. Voſſii.*

† Ceſtrota, *vetus cod. Voſſii.*

Pavi-

Pavimenta apud Græcos originem habent elaborata arte, picturæ ratione, donec lithostrota expulere eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Sosus, qui Pergami stravit quem vocant asaroton œcon; quoniam purgamenta cœnæ in pavimento, quæque everri solent, veluti relicta fecerat parvis è tessiculis, tinctisque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens, & aquam umbra capitis infuscans, abripiente alia escam. Ludentes videres in canthari labro. Apricantur aliæ, scabentes sese, Plin. xxxvi, 25. *Multi prodiderunt Julium Cæsarem in expeditionibus tessellata & sectilia pavimenta circumtulisse*, inquit Suetonius in Julio, cap. 46: ad quæ verba vide Casaubonum. *Lacedæmone excisum lateritiis parietibus opus tectorium propter excellentiam picturæ ligneis formis inclusum, Romam deportavere in Ædilitate, ad comitium exornandum, Muræna & Varro. Quod opus cùm per se mirum esset, translatum tamen magis mirabantur*, Plin. xxxv, 14. Vide quoque Vitruvium, lib. 11, cap. 8.

Tentoria picta: Claudianus, lib. 1 de laudib. Stilic. vers. 157:

- - - Hic picta Saces, fucataque Medus,
Hic gemmata niger tentoria fixerat Indus.

Vide Catalogum Artificum in *Jobe.*

Picta mitra: *Juvenal. Satyra* 111, *vers.* 66.

Pictæ penulæ: Sueton. in Caligula, cap. 52, *Sæpe depictas gemmatasque indutus penulas, manuleatus & armillatus in publicum processit.*

Pictiles balthei: *Apulejus*, x *Metamorph.*

Picta pharetra: *Ovid.* 11 *Metamorph. vers.* 421, *& passim alibi.*

Picta fræna: *Ovid.* IV *Metam. vers.* 24.

Pictæ pilæ: *Ovid.* x *Metam. vers.* 262:

Lilia, perpictasque pilas. - - -

Πάλλα, σφαῖρα ἐκ ποικίλων ἱματίων πεποιημένη, Hesychius.

Picti tori: *Virgil.* 1 *Æneid. vers.* 712; *&* IV, *vers.* 206.

Picta arma: *Virgil.* VIII *Æneid. vers.* 588; *&* XI, *vers.* 660; *&* XII, *vers.* 281; *Lucanus, lib.* 1, *vers.* 398.

Picti phaseli: *Virgil.* IV *Georg. vers.* 289. Tentyritæ in Ægypto testaceis utebantur naviculis, quas qualicunque Pictura insignibant: *Juvenalis, Satyra* xv, *vers.* 127.

Pictas pelles: *Virgil.* IV *Georg. vers.* 342, Nebridas dixit, ac Nymphis tribuit hunc venatricum habitum; quia multas, ut ait Servius, legimus è venatricibus factas Nymphas. Statius 1 Sylvarum, in Epithalamio Stellæ & Violantillæ, vers. 229:

- - - Flavam maculoso Nebrida tergo.

Et rursus lib. 11 Achilleïd. vers. 43:

- - - Varioque adspersas Nebridas auro.

Picti fasti: *Ovid. lib.* 1 *Fast. vers.* 11.

Picti cothurni: *Ovid. Amorum lib.* 11, *Eleg.* 18, *vers.* 15: & rursus *Amorum lib.* 111, *Eleg.* 1, *vers.* 31.

Murrhina picta: *Martial.* XIII, 107.

Rogi picti: *Plin.* xxxv, 7; ubi & de pictis muneribus gladiatoriis agit.

Testudinem pingebant: *Seneca de Benef.* VII, 9; *Plin.* XVI, 43.

Vitrum picturæ accommodatissimum est: *Plin.* xxxvi, 26.

Pictæ lampades. Ἔγραφον γὰρ ἢ ἐκόσμουν τὰς λαμπάδας, inquit Scholiastes in Vespas Aristophanis.

Argentum tingit & Ægyptus, ut in vasis Anubim suum spectet: pingitque, non cælat argentum. Transit inde materia ad triumphales statuas; mirumque, crescit pretium fulgoris excæcati. Vide Plinium xxxiii, 9.

Rapa durant sinapis acrimonia domita; etiam coloribus picta, præter suum, sex aliis: purpureo quoque. Neque aliud in cibis tingi decet, Plin. xviii, 13.

Linum quoque tentatum est tingi & vestium insaniam accipere, in Alexandri magni primum classibus, Indo amne navigantis, cùm duces ejus ac præfecti in certamine quodam variassent insignia navium, stupueruntque littora flatu versicoloria vela implente. Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemque effugit. Hoc fuit imperatoriæ navis insigne. Vela nuper & colore cœli distenta per rudentes, terra etiam in amphitheatris principis Neronis rubente, Plin. lib. xix nat. Hist. cap. 1.

Inventa est & in liliis ratio inficiendi monstrificis hominum ingeniis. Colliguntur namque mense Julio scapi arescentes, liliaque suspenduntur in fumo. Dein nudantibus se nodulis, in fæce nigri vini vel Græci mense Martio macerantur, ut colorem percipiant: atque

atque ita in scrobiculis seruntur, heminis fæcis circumfusis. Sic fiunt purpurea lilia, mirumque, ita tingi aliquid, ut nascatur infectum, Plin. lib. XXI, cap. 5.

Vidimus jam & viventium ovium vellera purpura, cocco, conchylio sesquilibris infecta, velut illa sic nasci cogente luxuria, Plin. lib. VIII, cap. 48.

Imaginarii, vel imaginiferi, inter principalium militum nomina appellantur, qui Imperatorum imagines portant, Vegetius, lib. II de re Militari, cap. 7. Recepta inter milites Romanos consuetudine omnibus vexillis nomen Imperatoris noviter creati inscribebatur; vide *Suetonium, in Vesp. cap* 6; *& Dionem, lib.* XL: ubi etiam discimus nomina illa vexillis olim inscripta φοινικοῖς γράμμασι, puniceis literis. Sub iis literis picta Imperatoris imago conspiciendam se præbebat, ut apud Dionem Vitellii imago sub istis literis picta visebatur. Contra deficientes ab Imperatore, solebant nomina illa atque imagines dilacerare; sic accipe illud Dionis de Vitellii imaginibus, καθαιρεῖν τὰς εἰκόνας, quod est apud Tacitum, lib. II Hist. cap. 85, *Laceratisque vexillis Vitellii nomen præferentibus*.

Scuta pingebant. Servius ad illud Virgilii sub finem VII Æneïd. - - *picti scuta Labici. Picti scuta*, inquit, *id est in bello frequenter probati. Nam apud majores virorum fortium picta erant scuta: è contra inertium & tyronum pura erant. Unde est illud, Parmaque inglorius alba, id est, non picta.* Idem, ad vers. 394 secundi Æneïd. *Scutis Græcorum, Neptunus; Trojanorum, fuit Minerva depicta.* Idem, ad vers. 784 decimi Æneïd. *Lino tegebantur scuta, ut possent inhærere picturæ.* Idem, ad vers. 93 undecimi Æneïd. *Antiqui in funere invertebant scuta, propter numina illic depicta, ne eorum simulachra cadaveris polluerentur adspectu.* Heroum clypeos antiqui Aquilæ pictura insignibant: vet. Scholiast. in Aristophanis Ranas, Εἰώθασι ζωγραφεῖν εἰς τὰς ἀσπίδας ἀιέτȣς. Vegetius, lib. II de re Milit. cap. 18: *Ne milites aliquando in tumultu prælii à suis contubernalibus aberrarent, diversis cohortibus diversa in scutis signa pingebant, quæ ipsi nominant* δείγματα, *sicut etiam nunc moris est fieri: præterea in adverso scuto uniuscujusque militis litteris erat nomen adscriptum, addito ex qua cohorte, quave centuria.* Primis quoque Imperatorum Christianorum temporibus, teste Aur. Prudentio, lib. I contra Symmachum:

> - - - *Clypeorum insignia Christus*
> *Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.*

Vide Sam. Petiti Observat. III: 5.

Galeas pingebant: unde non modo ex proxime præcedenti Prudentii loco discimus, galearum cristas crucis olim imagine fuisse conspicuas; sed ipsum quoque Cæsarem Augustum legimus depictam habuisse stellam in galea. *Dum hæres Augustus sacrificat Veneri Genetrici, ludosque funebres exhibet Julio*, inquit Servius, ad vers. 579 lib. octavi Æneïd. *per triduum stella in Septentrione apparuit; quod sidus Cæsaris putatum est, Augusto persuadente. Ideo Augustus omnibus statuis, quas ob divinitatem Cæsaris statuit, hanc stellam adjecit. Ipse vero Augustus, in honorem patris, stellam in galea cœpit habere depictam.*

Statuas denique ipsas quandoque pingebant: non minio tantum pingentes, ut est apud *Plin.* XXXIII, 7; *Plutarch. Problem. Rom.* 98: aut bitumine tingentes, ut est apud eundem *Plinium*, XXXIV, 4: sed usitatos picturis colores ad earum etiam ornatum adhibentes. Pausanias certe, *lib.* IX, *pag.* 590, 4, Creuside, quod Thespiensium navale erat, signum Liberi patris fuisse affirmat pictura illuminatum; Ἄγαλμα Διονύσȣ, γύψȣ πεποιημένον, καὶ ἐπικεκοσμημένον γραφῇ: *Signum Bacchi gypso fabricatum, & pictura illuminatum.* Ægyptii quoque in conviviis circumferunt in loculo mortuum è ligno factum, sed pictura atque opere verum mortuum quam maxime referentem: Νεκρὸν ἐν σορῷ ξύλινον πεποιημένον, μεμιμημένον ἐς τὰ μάλιστα καὶ γραφῇ καὶ ἔργῳ: *Mortuum in loculo è ligno factum, quàm maxime vero pictura atque opere variegatum*, Herodot. lib. II, cap. 78. Vide quoque Eundem ibidem, cap. 86, ubi describit sepeliendi morem prorsus mirabilem, Ægyptiis olim usitatum: quemadmodum & lib. III, cap. 24, non absimilem Æthiopum morem describit. Statuarum tamen nullis colorum pigmentis imbutarum frequentior apud antiquos erat usus; tanquam quæ non solum intra privatos parietes, sed etiam sub dio perdurarent, & veros exactissimæ artis ductus colorum fuco minime celarent. Transeo nunc ad multiplicem signorum, sigillorum, aliorumque sculptilium usum.

Statuæ sculptilesque imagines immensi olim fuere usus.

§. II. Sentio quidem quas res, quantaque earum commoda, quo ambitu orationis amplectar; sed cùm multa & magna breviter dicenda sint de clarissimis præstantissimæ Artis monumentis, sermo infinitis rebus circumfusus ad propositi nostri rationem accommodabitur: non enim omnia accurate nobis describenda, sed recordanda sumimus.

Ægis. Martialis, libro VII, Epigr. I, de lorica Cæsaris:

> *Accipe belligeræ crudum thoraca Minervæ,*

Ipsa Medusææ quem timet ira comæ.
Dum vacat hæc, Cæsar, poterit Lorica vocari:
Pectore cùm sacro sederit, Ægis erit.

Virgil. VIII Æneïd. de Cyclopibus in officina Vulcani operi intentis:

Ægidaque horrificam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squammis serpentum auroque polibant,
Connexosque angues, ipsamque in pectore Divæ
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.

Ad quem locum Servius, *Ægis proprie est munimentum pectoris æreum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum si in pectore numinis fuerit, Ægis vocatur: si in pectore hominis, sicut in antiquis Imperatorum statuis videmus, lorica dicitur. Hoc autem caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quod illic est omnis prudentia, quæ confundit alios, & imperitos ac saxeos comprobat.* Fulgentius, lib. II Mythol. *Gorgona addunt in pectore Minervæ quasi terroris imaginem; ut vir sapiens terrorem contra adversarios gestet in pectore.* Notandum hîc interim, Græcos vestitum atque ægides Minervæ simulachrorum à Libybus, qui circa Tritonidem paludem incolunt, mutuatos: vide Herodot. lib. IV, cap. 180. Αἰγὶς, ἣν αἱ Λίβυσσαι φέρουσι δοράν: Hesychius, Suidas.

Ἀγοραῖος Ἑρμῆς, Mercurius forensis æneus, juxta pœcilen, litteris undiquaque circumscriptis, teste Luciano in Jove Tragœdo: vide quoque *Pausaniam in Achaïcis.* Aristophanes Equitibus, Νὴ τὸν Ἑρμῆν τὸν ἀγοραῖον: *Per Mercurium forensem.* Ad quæ verba Scholiastes: Ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ἵδρυται Ἑρμοῦ ἀγοραίου ἄγαλμα: *In medio fori positum est signum Mercurii forensis.* Vide quoque Hesychium.

Agyieus vel Agylleus, villanus Apollo: quia in villis & vicis ejus statuæ erant: *Comment. vetus in Horat. lib.* IV *Carm. ode* 6; *Macrob. Saturnal.* I, 9; *Stephanus de Urbibus, in* Ἀγυιά; *Hesychius; Suidas, Harpocration.* Ἔθος ἦν τοῖς ἐν ἀγυιαῖς ἱσταμένοις θεοῖς, inquit Scholiastes in Equites Aristophanis, ἐπὶ ταῖς ἐρχομέναις ἀγγελίαις θύειν· ὡς ἂν εἰ ἀγαθαὶ εἶεν, ἐπινεύσωσιν ταύταις· εἰ δὲ τοὐναντίον, ἀποτρέψωσιν: *Moris erat Diis, quos in vicis consecraverant, propter adventantes nuntios sacrificare; ut, si fausti essent, annuerent iis; contra vero, averterent.* Hic Apollo Græcis quoque Θυραῖος dicebatur, de quo mox in hac ipsa serie alphabetica.

Antefixa, quæ ex opere figulino tectis adfiguntur sub stillicidio: *Festus:* ad quem locum vide *Jos. Scaligerum.*

Ἀνθήλιοι θεοὶ, οἱ πρὸ τῶν πυλῶν ἱδρυμένοι. Ἀντήλιος, ὁ ἀντικρὺ ἡλίου ἱδρυμένος βωμὸς ἢ θεός: *Antelii, sive soli obversi dii qui ante portas collocati sunt.* Ἀντήλιος, *Soli oppositum altare aut Deus*, Hesychius.

Aries, testudo, musculus, & plures aliæ id genus machinæ bellicæ ab animalium varia similitudine olim nomen sortitæ, antiquis passim scriptoribus memorantur: vide *Servium, ad vers.* 505 *noni Æneid.* Arietum adhæc hircorumque nomine Lybicas naves quasdam, ob formæ similitudinem, antiquos designasse tradit Julius Pollux; addens taurum, Europæ vectorem, fuisse navem taurina specie: vide *Pollucis Onomast. lib.* I, *cap.* 9, §. I.

Artificum plerique Diis suarum artium præsidibus patronisque (alii autem aliarum artium erant præstites) ponebant statuas, teste Max. Tyrio, Dissertatione XXXVIII; cujus hac de re verba felicissime emendavit Sam. Petitus, *Miscellaneorum* IV, 3.

Balnea statuis olim beatuli exornabant. *Cùm ad balnea libertinorum pervenero*, inquit Seneca, epist. LXXXVI, *quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensæ causa?*

Βασκάνια. Pollux, Onomast. lib. VII, cap. 24, §. 2: Πρὸ τῶν καμίνων τοῖς χαλκεῦσιν ἔθος ἦν γελοῖά τινα καταρτᾶν ἢ ἐπιπλάττειν, ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῇ· ἐκαλεῖτο δὲ βασκάνια: *Fabris mos erat ante caminos ridicula quædam suspendere, aut illinere ad invidiæ aversionem; quæ Bascania appellabantur.* Discimus quoque ex Eustath. ad vers. 455 Odyss. Ρ, edit. Romanæ pag. 1827, 55, juxta quosvis olim caminos collocatos fuisse Vulcanos fictiles, velut δαίμονας quosdam ἐπιστάτας, *deos præsides.* Vide adhæc scholia *in Aves Aristophanis;* quemadmodum & *Suidam in* Ἐπιστάτης.

Bulla aurea utebantur patricii: qua de re hæc habet Asconius Pedianus in III contra Verrem Orat. *Simul cum prætexta etiam bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solet aurea, libertinis scortea: quasi bullientis aquæ sinus communiens, pectusque puerile.* Cæterum aureæ huic bullæ cordis figuram addebant, ut ex Macrobio, lib. I Saturn. cap. 6 discimus: *Nonnulli credunt ingenuis pueris attributum*, inquit, *ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent; quam inspicientes, ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent. Togamque prætextam his additam, ut ex purpuræ rubore ingenuitatis pudore regerentur*: vide locum. Adi quoque Festum in *Bulla aurea:* sicuti & Plutarchum, quæst. Rom. 101.

Cadu-

Caduceus ideo serpentibus inligatur, ut sicut illi obliti veneni sui in se coëunt, ita hostes contemptis & depositis inimicitiis in amicitiam revertantur: Servius ad vers. 138 octavi Æneïd. quemadmodum & ad versum 242 libri quarti. *Complexus anguium & efferatorum concordia*, inquit Plinius, XXIX, 3. *caussa videtur esse, quare exteræ gentes caduceum in pacis argumentis circumdata effigie anguium fecerint. Neque enim cristatos esse in caduceo mos est.* Plenius aliquanto Scholiastes, in lib. I Hist. Thucydidis: Κηρύκιόν ἐστι ξύλον ὀρθὸν, ἔχον ἑκατέρωθεν δύο ὄφεις περιπεπλεγμένους καὶ ἀντιπροσώπους πρὸς ἀλλήλους κειμένους· ὅπερ εἰώθασι φέρειν οἱ κήρυκες μετ᾽ αὐτῶν· καὶ οὐκ ἐξῆν αὐτοὺς ἀδικεῖν παρ᾽ οὓς ἀπέρχονται. σύμβολον δὲ ἦν, τὸ μὲν ὀρθὸν ξύλον, τοῦ ὀρθοῦ λόγου· τὸ δὲ παρ᾽ ἑκάτερον εἶδος τῶν ὄφεων, τὰ ἀντιπαρατεταγμένα στρατόπεδα· ὁ γὰρ ὀρθὸς λόγος δι᾽ ἀμφοτέρων χωρεῖ: *Caduceus est recta virga, duos utrimque habens angues, qui eam capitibus mutuo sibi obversis circumplectuntur. Hanc virgam caduceatores secum solent deferre: neque ipsos ullo modo lædere par est. Recta virga significat vim erecti liberique sermonis; gemini utrimque angues significant adversa castra; siquidem fortis atque erecta oratio pervadit utraque castra.* Vide quoque Polybium, lib. III Hist. Macrobium, lib. I Saturnal. cap. 19: Suidam in Κηρύκειον. *Mercurio virgam serpentibus nexam ob hoc adjiciunt*, inquit Fulgentius*, *quod mercatoribus det aliquando regnum, ut sceptrum; & vulnus, ut serpentium.* Χρυσῆν ἄγκυραν νομίζουσιν οἱ Ἰνδοὶ κηρύκειον, ἐπὶ τῷ πάντα ἴσχειν: *Indi habent auream anchoram pro caduceo; propterea quod omnia contineat*, Philostratus, lib. III de vita Apollonii, cap. 3.

*Lib. I Mythol.

Canes aurei atque argentei circa vestibulum regiæ Alcinoï utrimque quasi excubabant: *Homerus, Odyss.* H, *vers.* 91.

Caryatides erant statuæ muliebres in columnis, quarum & Plinius meminit, lib. XXXVI, cap. 5. Rationem denominationis hanc esse tradit Vitruvius, lib. I, cap. I; *Carya, civitas Peloponnesi, cum Persis hostibus contra Græciam consensit: postea Græci, per victoriam gloriose bello liberati, communi consilio Caryatibus bellum indixerunt. Itaque oppido capto, viris interfectis, civitate deleta, matronas eorum in servitutem abduxerunt. Nec sunt passi stolas neque ornatus matronales deponere; uti non uno triumpho ducerentur, sed æterno servitutis exemplo gravi contumelia pressæ, pœnas viderentur dare pro civitate. Ideo qui tunc Architecti fuerunt, ædificiis publicis designaverunt earum imagines oneri ferundo collocatas, ut etiam posteris nota pœna peccati Caryatidum memoriæ traderetur.* Plura habet Vossii Etymologicum Latinum, in *Caryatides*.

Ceromata & palæstras athletarum olim imaginibus exornabant: *Plinius, libro* XXXV, *cap.* 2

Charila. Χαρίλας, παιδικὸν εἴδωλον, *Charilæ simulachrum puerile.* Vide Plutarchum, Græcarum quæstionum duodecima, ubi quæritur, Τίς ἡ παρὰ Δελφοῖς Χαρίλα; *Quænam sit illa apud Delphos Charila.*

Cicadas aureas gestabant olim Athenienses in capillorum cincinnis, teste Thucyd. lib. I; ad quem locum Schol. vet. Ἐφόρουν τέττιγας, διὰ τὸ μουσικὸν, ἢ διὰ τὸ αὐτόχθονες εἶναι· καὶ γὰρ τὸ ζῶον γηγενές: *Portabant cicadas, quia animal est Musicum, aut quia indigenæ sunt: quippe animal hoc è terra nascitur:* vide Hesychium in Τεττιγοφόροι; Scholia in Nubes Aristophanis; Meursium de Fortuna Athenarum, cap. I. Priscos quoque Ionas, Atheniensium colonos, id ipsum quoque factitasse, idem Thucyd. ibidem auctor est. Samiis denique hanc ipsam consuetudinem cicadas capillis inserendi usurpatam olim fuisse, discimus ex Asii versibus apud Athenæum, lib. XII, cap. 6.

Citeria appellabatur effigies quædam arguta & loquax, ridiculi gratia, quæ in pompa vehi solita est: *Festus.*

Claves ædium sacrarum, apud Ægyptios, gerunt effigies leonum: vide *Scholia ad versum* 152 *Phænomenôn* Arati.

Concordiæ signum C. Cassius Censor in Curia dedicandum putabat. *Concordiæ signum volebat in Curia*, inquit Tullius, pro Domo sua, *Curiamque ei Deæ dedicare. Præclara voluntas, atque omni laude digna; præscribere enim se arbitrabatur, ut sine studiis dissensionis sententiæ dicerentur, si sedem ipsam ac templum publici consilii religione Concordiæ devinxisset.*

Conviviorum hilaritatem maximi quondam duces Deorum epitrapeziorum simulachris adhibitis celebrabant: non tantum ut convivium ac sacra mensæ reverenter habenda esse monerent; verum etiam ut non minus oculos animumque gratissimo spectaculo, quàm corpus exquisitissimis cupediis pascerent ac satiarent, utque multiplices epularum libentias gratiasque utilibus delectabilibusque sermonibus inde tractis veluti condirent. Hunc morem tangit Arnob. lib. II adv. gentes, *Sacras facitis mensas, salinorum apposito, & simulachris Deorum.* Εὐφράδης, παταικὸς ἐπιτραπέζιος, Hesychius. Dicitur autem Euphrades, ἀπὸ τοῦ εὐφραίνεσθαι, quod festæ conviviorum hilaritatis præsides haberent Deos epitrapezios. Exponitur vero Hesychio παταικὸς ἐπιτραπέζιος, propterea quod Pataici magnitudinem Dii epitrapezii non excedebant: vide *eundem Hesychium* in Γιγνῶν. Il-

lustre

lustre hujus rei exemplum habes apud Statium, lib. IV Sylv. Ibi enim Herculem epitrapezium inter alia multa antiquitatis monumenta, quæ penes Vindicem erant, summis effert laudibus.

Hæc inter castæ Genius Tutelaque mensæ
Amphitryoniades, multo mea cepit amore
Pectora, nec longo satiavit lumina visu:
Tantus honos operi; firmosque inclusa per artus
Majestas. Deus ille, Deus: seseque videndum
Indulsit Lysippe tibi, parvusque videri
Sentirique ingens; & cùm mirabilis intra
Stet mensura pedem, tamen exclamare libebit,
(Si visus per membra feras) Hoc pectore pressus
Vastator Nemees; hæc exitiale ferebant
Robur, & Argoos frangebant brachia remos.
Hoc spatio tam magna brevi mendacia formæ.
Quis modus in dextra, quanta experientia docti
Artificis curis, pariter gestamina mensæ
Fingere, & ingentes animo versare Colossos?

Magni artificis est clausisse totum in exiguo, Seneca, epistola LIII.

Inspice sis ipsum Statium, & ex eo disces eundem hunc Herculem Lysippi Alexandro magno, Hannibali, ac Syllæ quoque, velut omnium expeditionum socium, in deliciis præcipue fuisse. Quod ipsum quoque testatur Martialis, *lib.* IX, *Epigr.* 44; quem vide. Ne quis tamen inclytos duces eminentissimæ fortunæ blanditiis delinitos atque enervi languore corruptos hanc sibi voluptatem oculorum inter castrenses epulas comparasse calumnietur, omnino hîc videntur in summorum Imperatorum patrocinium verba Tullii adducenda: *Erant quidem illa castra plena curæ,* inquit Cicero Philippica secunda, *verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur.*

Cubilia virorum salutatoria simulachris noctium consciis conspicua erant: *Plin.* XV, 11. Cubiculares imagines, *Sueton. in Augusto,* cap. 7, ad quem locum vide *Casaubonum.*

Currum Darii regis Deorum simulachra ex auro argentoque expressa utrimque decorabant; distinguebant intervenientes gemmæ jugum; ex quo eminebant duo aurea simulachra cubitalia, quorum alterum* in alterum belli gerebat effigiem. Inter hæc auream aquilam pinnas extendenti similem sacraverant: *Q. Curtius, lib.* III, *cap.* 3.

Delphinos quinis millibus sestertiis in libras emptos C. Gracchus habuit: *Plin.* XXXIII, 11. Ubi intellige elegantissimum aliquod vasorum argenteorum genus in formam delphinorum fabricatum. Δελφινίδος τραπέζης, *delphinidis mensæ,* meminit Lucianus in Lexiphane. Δελφὶν, σιδηροῦν κατασκεύασμα ἢ μολύβδινον, εἰς δελφῖνα ἐσχηματισμένον· τοῦτο δ' ἐκ τῆς κεραίας τοῦ ἱστοῦ ἠφίεσαν εἰς τὰς τῶν πολεμίων, καὶ κατεδύοντο· δελφινοφόρος τε ἡ ναῦς: *Delphin, ferreum instrumentum, vel plumbeum, quod ad Delphinis piscis similitudinem est factum. Hoc autem ex mali antennis in hostium naves impetuose dimittebant, & eas demergebant. Et navis Delphinos hujusmodi ferens* Δελφινοφόρος *vocabatur:* Suidas; Hesychius; vetus Scholiastes in Equites Aristophanis. Thucydides lib. VII meminit navium Delphinos ferentium; ubi vide Scholiasten. In hydraulicis machinis etiam Delphinos æreos adhibet Vitruvius, lib. X, cap. 12.

Dracones apud Indos equitum turmis erant loco vexilli: vide Suidam in Ἰνδοί. Scytharum quoque non absimile vexillum describit idem in Σημεῖα Σκυθικά. Utrobique sane perquam eleganter ac fuse istiusmodi Draconum formam rationemque tradit. Antiquiores olim Romani solas noverant Aquilas, de quibus consule Dionem, lib. XL; Servium ad versum 564 noni Æneïdos. Intellige tamen hîc per antiquiores Romanos tantum eos qui vixerunt post C. Marii tempora; siquidem ex Plinio discimus lupum, minotaurum, equum, aprumque singulos olim ordines anteisse. *C. Marius in secundo Consulatu suo,* inquit Plinius†, *Aquilam legionibus proprie dicavit. Erat & antea prima cum quatuor aliis: lupi, minotauri, equi, aprique singulos ordines anteibant. Paucis ante annis sola in aciem portari cœpta erat; reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicavit:* vide Festum in *Porci effigies*; quemadmodum & in *Minotaurus.* Vegetius quoque lib. III de re Militari, cap. 6; *Tutissimum in expeditionibus creditur facienda nesciri: ob hoc veteres Minotauri signum in legionibus habuerunt; ut quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper esset occultum.* Pari prorsus ratione Thebani habuerunt Sphinges pro signis militaribus; qua de re vide Lactantium ad versum 252 libri septimi Thebaïdos. Romanos vero interdum etiam Leonum imagines inter signa habuisse, testis est Etymologicus

* *Ita Curtii editt. vett. sed placet emendatio Jos. Scaligeri,* Quorum alterum Nini, alterum Beli gerebat effigiem.

† *Lib.* X *nat. Hist. cap.* 4.

logicus in Σημαίας, quem vide. *Pilam inter signa constituisse fertur Augustus, propter nationes in cuncto orbe subjectas, ut magis figuram orbis ostenderet*, Isidorus, lib. XVIII, cap. 3. Posteriorum denique Imperatorum ævo, omnibus hisce paullatim omissis, iterum successere Dracones. Augustinus, lib. II de doctrina Christiana, cap. 2: *Vexilla draconesque militares per oculos insinuant voluntatem ducum.* Vide Suidam in Ἡγεμονία; vide quoque Greg. Nazianz. Orat. III. Vegetius, lib. II de re Milit. cap. 7; *Signiferi, qui signa portant; quos nunc Draconarios vocant.* Claudianus in Panegyr. de III Conf. Honorii, verf. 138:

Hi volucres tollunt Aquilas, hi picta Draconum
Colla levant, multusque tumet per nubila serpens
Iratus stimulante Noto, vivitque receptis
Flatibus, & vario mentitur sibila tractu.

Idem, lib. II in Rufinum, verf. 177:

- - - *Lateque videres*
Surgere purpureis undantes anguibus hastas,
Serpentumque vago cœlum sævire volatu.

Et mox, verf. 365:

- - - *Spirisque remissis*
Mansuescunt varii, vento cessante, Dracones.

Sidon. Apollinaris, Panegyr. Valerio Majoriano Aug. dicto:

- - - *Textilis anguis*
Discurrit per utramque aciem, cui guttur adactis
Turgescit Zephyris; patulo mentitur hiatu
Iratam pictura famem, pannoque furorem
Aura facit, quoties crassatur vertile tergum
Flatibus, & nimium jam non capit alvus inane.

Ammianus Marcellinus lib. XVI, ubi describit Constantii Imp. Romam ingressuri pompam triumphalem, *Alios purpureis subtegminibus*, inquit, *texti circumdedere dracones, hastarum aureis gemmatisque summitatibus illigati, hiatu vasto perflatiles, & ideo velut ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum.* Aurel. Prudentius Peristeph. hymno in Hemiterium & Cheledonium martyres Calagurritanos:

Milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat,
Cæsaris vexilla linquunt, eligunt signum Crucis:
Proque ventosis Draconum quos gerebant palliis,
Præferunt insigne lignum, quod Draconem subdidit.

Vide Suidam in Σημαῖαι.

Ἑκάταια, τὰ πρὸ τῶν θυρῶν Ἑκάτης ἀγάλματα· τινὲς δὲ τὰ ἐν τριόδοις: *Hecatæa, signa pro foribus Hecates; aut secundum alios in triviis*, Hesychius. Unde etiam Ἐνοδία ἡ θεὸς καλεῖται, *compitalis Dea nuncupatur*, Artemid. Oneirocrit. lib. II, cap. 42. Hecate sive Diana triformis in triviis colebatur; Ovid. I Fastor. verf. 141; Eustathius ad verf. 206 Iliad. A, edit. Romanæ pag. 87; Pausanias lib. 2, pag. 140, 54. Quamobrem autem triformis fingatur Diana, docet Servius ad versum 511 libri IV Æneïd. & Cleomedes, lib. II, cap. 5. Triformis quoque Mercurii imaginem nonnunquam videntur in triviis consecrasse: vide Suidam in Τρικέφαλος ὁ Ἑρμῆς.

Engythecæ æneæ ac ferreæ sigillis Satyrorum bubulisque capitibus exornatæ erant: *Athenæus, lib. V Deipnosoph. cap. 12.*

Ἐνοδία θεὸς memoratur Philostrato, de vita Apollonii Tyanei, lib. IV, cap. 4: vide Servium ad illud Maronis Eclogæ III, verf. 26:

- - - *Non tu in triviis, indocte, solebas*
Stridenti miserum stipula disperdere carmen.

Ἑρμῆς στροφαῖος, ὁ παρὰ τὰς θύραις ἱδρυμένος· ἀπὸ τοῦ στροφαίου τῆς θύρας: *Mercurius versatilis, qui juxta fores consistit, à conversione januæ*, Etymol. magnum, Scholia in Plutum Aristophanis: vide quoque Hesychium in Ἀνδοκίδου Ἑρμῆς, & in Ἑρμῆς στροφαῖος. Harpocration, in Πρὸς τῇ πυλίδι Ἑρμῆς: dicebatur etiam Λοξίας. Vide *Photium, in excerptis ex Helladii Besantinoi Chrestomathia.*

Ἑρμῖνες, οἱ τῆς κλίνης πόδες: *Hermines lecti pedes*, Suidas. Ἑρμὶς, ὁ κλινόπους· ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς ἔγλυφον ἀγάλματα Ἑρμοῦ, ὡς ἐφόρου ὕπνου καὶ ὀνείρων: *Hermis, lecti pes: quoniam in ipsis sculpebant signa Mercurii, tanquam præsidis somni & somniorum*, Etymolog. magnum:

gnum; Hesychius, in Ἕρμινα: vide quoque Didymum (ita subinde Auctorem brevium scholiorum brevitatis causa appello) ad vers. 198 Odysseias Ψ.

Εὔνοστος, ἀγαλμάτιον εὐτελὲς ἐν τοῖς μύλωσιν, ὃ δοκεῖ ἐφορᾶν: *Eunostus, sigillum exiguum in pistrinis, quod videtur inspicere:* vide Hesychium, & Etymologicum.

Προμυλαία θεὸς, καὶ εὔνοστος, Pollux, lib. VII, cap. 23, §. 8. Προμυλία, θεὸς περιμύλιος· ἣν ἀφιδρύοντο ἐν τοῖς μύλωσιν, ὡς εὔνοστον, Suidas. Προμυλαία, θεὸς ἱδρυμένη ἐν τοῖς μύλωσι, Hesychius. Μυλάντειοι, θεοὶ ἐπιμύλιοι, Idem. Vide eundem in Μυλάς & Διαλαός.

Fastigia ædium ornantur signis fictilibus aut æreis inauratis, Vitruv. III, 2. Istiusmodi signa templorum fastigiis ad ornatum imposita dicuntur Hesychio ἀκρωτήρια.

Fonti è quo hauriebant aquam, qua ἐν ταῖς περὶ ὕδωρ δίκαις utebantur, insistebat leo æneus, κρηνοφύλαξ Atheniensibus olim dictus: *Pollux, lib.* VIII *Onomast.* §. περὶ γυναικοκόσμων ἀρχῶν.

Galeis diversarum ferarum immania rictibus ora ad hostium terrorem addita fuisse, passim apud auctores invenias: longum esset insistere exemplis. Facetum interim in armatura Mirmillonum, quod in eorum galeis imago piscis inerat: unde etiam, Retiario pugnanti adversus Mirmillonem, cantabatur: *Non te peto: piscem peto. Quid me fugis Galle?* Festus in Retiario pugnanti, &c. Vide plura apud Carolum Paschalium, Coronarum lib. X, cap. 16, 17, & seqq. Nec galeis tantum, sed & thoracibus militaribus sæpe addebant δράκοντα σεσιδηρωμένον, ut testatur Posidippus apud Athenæum, *lib.* IX *Deipnosoph. cap.* 5. Cur vero gallus gallinaceus in Elide insistat cassidi Minervæ, docet Pausanias, *sub finem libri sexti, pag.* 394, 12. Vide quoque Plutarchum, *Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine.*

Γέρων ἐκαλεῖτο τὸ ἐργαλεῖον καθ' οὗ ἔκλωθον ἐξαρτῶντες τὰ στυππεῖα· ἦν δὲ ἐκ ξύλου πεποιημένον κιόνιον, χεῖρας Ἑρμοῦ τετραγώνου ἔχων, ᾧ γέροντος ἐπῆν πρόσωπον, ἀφ' οὗ καὶ τὸ ὄνομα: *Seneculus vocabatur instrumentum cui stuppas circumvolvunt suspendentes. Erat autem factum ex ligno columnari, manus Mercurii tetragoni habens, cui senis facies inerat, unde & nomen sumpsit*, Pollux, Onomast. VII, 16.

Gymnasiis præsidebant Mercurius, Hercules, Theseus; atque ideo statuas eorum in Gymnasiis passim consecrabant: vide *Pausaniam, lib.* IV, *pag.* 276, 55; *Ciceronem, lib.* I *ad Att. epist.* 5, 6, 7, 8; *Lactant. de falsa Relig. cap.* 20: consule denique *Didymum, ad vers.* 198 *Odyss.* Ψ; & *Servium, ad vers.* 141 *lib. octavi Æneïd.* Lucillius certe in Anthologia, Epigr. lib. VII, cap. 25, Mercurium vocat τῶν γυμνασίων ἐπίσκοπον, *inspectorem gymnasiorum.* Vide quoque Anthol. lib. IV, cap. 12, Epigram. Ἑρμῆς ὠκὺς ἐγώ, &c. Cur vero Amorem quandoque in gymnasiis una cum Hercule & Mercurio consecraverint, eleganter admodum docet Athenæus, *lib.* XIII *Deipnosoph. sub finem cap.* I.

Hermæ. Arnobius, lib. VI advers. gentes, *Quis est qui ignoret Athenienses illos Hermas Alcibiadis ad corporis similitudinem fabricatos?*

Hermathena, proprium Tullianæ academiæ ornamentum: vide *epistolas* 3, 6, 7, 8 *libri primi ad Attic.*

Ἱππάρχειοι ἑρμαῖ, erant statuæ quinque, ab Hipparcho Athenis erectæ: quibus inscribebantur Elegiæ, quas prætereuntes non sine fructu legebant: *Hesychius.* Vide *Meursii lectionum Atticarum lib.* V, *cap.* 6; item *Pisistratum, cap.* 12.

Ipsullices, bracteæ in virilem muliebremque speciem expressæ: *Festus, suo loco, & in Subsiles.* Vide *Jos. Scaligerum.*

Irminsul effigies erat armati toto corpore, quam Saxones divinis olim honoribus prosequebantur: *Conr. Abbas Ursperg. ad annum* DCCCCXIV. Vide quoque *Bataviam Hadriani Junii, cap.* XVI: maxime tamen *Henr. Spelmanni Glossarium, in Irminsul*; item *Vossium, de orig. & progr. Idololat. lib.* II, *cap.* 32.

Jupiter Ctesius, veluti divitiarum dator, consecrabatur in ærario: vide *Harpocrationem, in* Κτησίου διός; *Suidam, in* Ζεὺς κτήσιος, & Κτησίου διός: vide quoque *Athenæum, lib.* XI, *cap.* 6.

Jovis βουλαίου & Minervæ βουλαίας simulacra erant in Quingentorum curia; ibique Senatores, cùm ingrederentur in Senatum, pro felici introitu vota nuncupabant: vide *Meursii lectiones Atticas, lib.* VI, *cap.* 27.

Καλιαὶ, νοσσιαὶ ἐκ ξύλων καὶ ξύλινα τινὰ περιέχοντα ἀγάλματα εἰδώλων: *Nidi è bacillis ac festucis; ac cellulæ ligneæ, quibus simulachra continentur*, Hesychius.

Κάναθρα καλοῦσιν εἴδωλα γρυπῶν ξύλινα καὶ τραγελάφων, ἐν οἷς κομίζουσι τὰς παῖδας ἐν τῇ πομπαῖς: *Canathra appellant, gryphorum & tragelaphorum lignea simulacra, quibus puellas in pompa transferunt*, Plutarchus, in Agesilao: vide quoque *Hesychium.*

Κίνναβος, τὸ εἴδωλον πρὸς ὃ οἱ πλάσται καὶ οἱ ζωγράφοι βλέποντες, διατιθέντες πλάττοντες καὶ γράφοντες: *Cinnabus, simulacrum & exemplar in quod intuentes Fictores & Pictores suum opus delineant fingentes & pingentes*, Suidas, & Apostolius parœmiographus, in Ἀπ' ἀκροφυσίων.

Lampades in usum nocturni luminis præferebant simulacra aurea argenteave in juvenilem speciem efformata. Lucretius, lib. II, vers. 24:

Si non aurea sunt juvenum simulachra per ædes,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis ut suppeditentur.

Vide quoque *Homerum*, *Odyss.* H, *vers.* 100; & *Athen. lib.* IV *Deipnosoph. cap.* 2.

Lares: de his vide *Plutarchum*, *Rom. quæst.* 51.

Leonum olim effigies ad caput Alphei fluminis consecrari solebant, teste Hesychio, in Λεόντιον πόρον.

Leones lapidei mortuorum tumulis imponebantur. Photius, in excerptis ex lib. II Ptolemæi Hephæstionis Novæ ad variam eruditionem historiæ, tradit Herculem, devorato à Nemæo leone digito, novem duntaxat digitos habuisse. Quamobrem etiam leonem lapideum Lacedæmone tumulo digiti impositum fuisse, in signum Herculei roboris: unde mos inolevit in reliquorum quoque sepulchris lapideos leones statuendi. Romuli certe sepulchrum pro Rostris fuit, ubi etiam in ejus rei memoriam duos leones erectos fuisse constat. Atque inde quoque factum est ut pro Rostris mortui laudarentur: vide quæ Jos. Scaliger huc pertinentia congessit ad Festum, in *Niger lapis*. Leonidæ quoque tumulo superimpositum fuisse leonem lapideum, testis est Herodotus, *lib. septimo*, *cap.* 225. Anthologia, *Epigr. lib.* III, *cap.* 5, Leo lapideus loquitur:

Θηρῶν μὲν κράτιστος ἐγὼ, θνατῶν δ' ὃν ἐγὼ νῦν
Φρουρῶ, τῷ δὲ τάφῳ λαΐνῳ ἐμβεβαώς.

Καὶ ἄλλως·

Ἀλλ' εἰ μὴ θυμόν γε λέων ἐμὸν ὡς ὄνομ' εἶχεν,
Οὐκ ἂν ἐγὼ τύμβῳ τῷδ' ἐπέθηκα πόδας.

Cl. Hugo Grotius utrumque epigramma transtulit:

Quantum vinco feras ego robore, vicerat ille
Tantum homines, cujus sub pede busta premo.

Et aliter:

Hunc tumulum nollem pede tangere, nomine si me
Æquasset non & viribus iste leo.

Vide ibidem & paullo post aliud in eundem Leonidam epigramma Bassi, constans tribus distichis.

Aquila imposita fuit tumulo Aristomenis Messenii: vide Antipatri Sidonii in eam epigramma, *Anthologiæ lib.* III, *cap.* 5. Fuit & Aquila ἐπίθημα clypei ejus: *Pausanias*, *libro* IV, *pagina* 247, 3.

Thebanis, qui in acie adversus Philippum ceciderant, commune sepulchrum fuit, nulla apposita inscriptione. Insigne tumuli leo est, ad significandam eorum animi magnitudinem: *Pausan. lib.* IX, *pag.* 606. Apud Longobardos tale quid posterioribus sæculis factitatum. Si quis enim in aliquam partem, aut bello, aut quomodocunque exstinctus fuisset, consanguinei ejus intra sepulchra sua perticam figebant, in cujus summitate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset, ubi illorum dilectus obiisset: scilicet, ut sciri posset, in quam partem is qui defunctus fuerat quiesceret: *Paul. Diaconus*, *lib.* V *de gestis Longobard. cap.* 34. Aliquando quoque insignibant vetustiores monumentum imagine animalis mortuo cognominis. Ita Chares dux Atheniensium uxore in ea expeditione quam pro Byzantinis contra Philippum Macedonem susceperat amissa, buculam ex albo lapide sepulchro ejus imposuit; existimans memoriam exstinctæ cum simulachro istoc facilius perennaturam, si posteris innotuisset principem fœminam Damalin hac cognominis animalis specie designari: vide *Georg. Codinum*, *de Originibus Constantinopolitanis.* Sæpius tamen decorabant clarorum virorum monumenta imagine aliqua mores animi aut formam corporis referente. B. Augustinus, sive quisquis ille auctor libri de Scripturæ mirabilibus, tradit Ægyptios juxta sepulchrum Patriarchæ Josephi, ob decantatissimam rei frumentariæ procurationem, qua Ægyptiis in fame præsidio fuit, bovem statuisse. Cui quodammodo affine apud Suidam, in voce Σάραπις, traditum nonnullis, Apim fuisse symbolum Josephi, vel alterius alicujus hominis, aut Memphitici regis qui Ægyptiis ingruente dira fame prospexerat de frumento. Fusius hac de re agit Ger. Vossius, *lib.* I *de Orig. & progr. Idolol. cap.* 29, quem adi. Sardanapali certe busto prope ipsa Anchiali mœnia sito, superstabat ipsius Sardanapali plaudentium more manus collidentis statua, cum hac inscriptione, *Sardanapalus Anacyndaraxæ filius, Anchialum & Tarsum uno die condidit. Tu vero, hospes, ede, bibe, lude; cum cæteræ*

res

res humanæ tanti non sint. Plausum significans, quem manus collisæ faciunt: *Arrianus,*
lib. II *de Expedit. Alexandri Magni; Suidas, in* Σαρδανάπαλος. Cur in Argivorum
finibus aries è marmore impositus fuerit monumento Thyestæ, docet Pausanias, *lib.* II,
pag. 115. Sirenem Isocratis monumento specie cantantis imposuerunt, ostendentes
quanta vi persuadendi vir ille fuerit præditus: vide *Philostratum, lib.* I *de vitis Sophist.*
in Isocrate. Corinthii tumulo Diogenis Cynici superimposuere canem ex Pario marmo-
re: *Laërtius, lib.* VII *in Diogene*: vide quoque *Suidam, in* Φιλίσκος. Laïdis meretricis
monumento leæna insculpta erat, prioribus pedibus arietem tenens: *Pausanias, lib.* II,
pag. 88, 33. Virgil. VI Æneïd. vers. 232:

- - - At pius Æneas ingenti mole sepulchrum
Imponit, suaque arma viro, remumque, tubamque.

Ad quæ verba Servius; *Remum & tubam, ipsi chara, sculpsit in saxo, quia bellator &*
remex fuerat: licet possimus etiam solam tubam accipere: Remus enim dicitur lorum quod
continet tubam. Vide quoque Anthologiam Græc. Epigr. *lib.* III, *cap.* 4. Archimedis
sepulchro sphæram cum cylindro imposuere Syracusani; qua de re vide Tullium, lib. V
Tuscul. quæst. *Statua est Ludii, ejus, qui quondam fulmine ictus in Circo, sepultus*
est in Janiculo; cujus ossa postea ex prodigiis oraculorumque responsis Senatus decreto in-
tra Urbem relata in Volcanali, quod est supra Comitium, obruta sunt, superque ea co-
lumna cum ipsius effigie posita est, Festus. *Prior Africanus Q. Ennii statuam sepulchro*
suo imponi, clarumque illud nomen, imo vero spolium ex tertia orbis parte raptum, in
cinere supremo cum poëtæ titulo legi jussit, Plinius, lib. VII nat. Hist. cap. 30: Cicero
pro Archia poëta: vide quoque Valer. Max. lib. VIII, cap. 14, Ex. 1. Temulentorum
sepulchris insculpebant calicem: *Anthol.* III, 20. Epaminondam Thebani eo ipso loco
sepeliverunt, in quo cum hostibus confligens lethale acceperat vulnus: columnæ monu-
mento ejus superstructæ imposuere clypeum draconis imagine conspicuum, quò con-
staret omnibus eum è Spartis prognatum: vide *Suidam, in* Ἐπαμινώνδας. Argivi monu-
mento Pyrrhi regis Epirotarum insculpserunt cum alia quibus in bello utebatur, tum ve-
ro etiam elephantos: *Pausanias, lib.* II, *pag.* 123. Theodota nobile scortum Athe-
niense Alcibiadem in Melissa, Phrygiæ pago, insidiis Pharnabazi interemptum sepulturâ
ibidem affecit. Nobilitabatur itaque pagus iste Alcibiadis monumento, ad quod bos
quotannis immolabatur ex decreto Adriani Imp. optimi, qui etiam Alcibiadis statuam è
Pario marmore sepulchro imponi curavit: Athenæus, lib. XIII, cap. 4. *A. Junius*
Valens, in prætorio D. Augusti centurio, vehicula cum culeis onusta, donec exinaniren-
tur, sustinere solitus; carpenta apprehensa una manu retinere, obnixus contranitentibus
jumentis; & alia mirifica facere, quæ insculpta monumento ejus spectantur. Ideo M.
Varro; Rusticellus, inquit, Hercules appellatus, mulum suum tollebat, Plinius, libro
VII nat. Hist. cap. 20. Nero Romam properans ut conatibus Vindicis obstaret, *Levi-*
ter modo in itinere frivolo auspicio mente recreata, cùm annotasset insculptum monumento
militem Gallum ab equite Romano oppressum trahi crinibus, ad eam speciem exiluit gau-
dio, cœlumque adoravit, Sueton. in Nerone, cap. 41. *Tanagræa quædam meretrix*
fuisse dicitur, inquit Cicero, pro Domo sua, *cujus non longe à Tanagris simulachrum è*
marmore in sepulchro positum fuit. Hoc signum ab homine quodam nobili ad ornatum
Ædilitatis suæ de busto meretricis ablatum, atque è Græcia Romam deportatum, P.
Clodius postea in divæ Libertatis nomen adoptavit; & M. Tullio fugato, imaginem vi-
lissimi scorti, ornamentum sepulchri meretricii, in semiruta Ciceronis domo, veluti re-
ligiosissimus aliquis sacerdos Libertatis, dedicavit. Quidquid autem hac ratione monu-
mentis imponitur, ἐπίσημα dicitur: unde Suidæ ἐπίσημα exponitur στήλη ἐπιτάφιος. Pau-
saniæ passim ἐπίθεμα vel ἐπίθημα dicitur. Plura huc pertinentia habet Cl. Salmasius, Pli-
nianarum exercitat. pag. 1221.

Locis sacris Deorum suorum simulachra statuebant ethnici, ut Christianis profanato-
rum jam locorum venerationem excuterent. *Ab Hadriani temporibus usque ad impe-*
rium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco Resurrectionis, simula-
chrum Jovis; in crucis rupe, statua ex marmore Veneris à gentibus posita colebatur; exi-
stimantibus persecutionis auctoribus, quod tollerent nobis fidem Resurrectionis & Crucis,
si loca sancta per Idola polluissent, D. Hieronymus, lib. II, epist. famil. 14. Orosius
quoque, lib. VII, cap. 5: *Caligula omnes Judæorum sacras ædes*, inquit, *atque im-*
primis antiquum illud in Hierosolymis sacrarium profanari sacrificiis gentilium, ac re-
pleri statuis simulachrisque imperavit, seque ibi ut Deum coli præcepit. Fecerat hoc
ante Caligulam Antiochus, qua de re vide Machab. lib. II, cap. 6; quemadmodum &
Suidam, in βδέλυγμα ἐρημώσεως. Ælius Hadrianus Imp. de nomine suo Æliam, hoc est,
Hierosolymam restauraturus, suem (quo Judæis ægre faceret) marmori curavit insculpi
pi in fronte portæ, quam Bethlehemum ituri transibant; Auctor *Cassiodorus in Chronico.*

Lunula calceis adsuta discernuntur patricii à noviciis; Vet. Commentator ad Juvenalis Satyr. v, 192. *Patricios calceos Romulus repperit*, inquit Isidorus, Originum lib. XIX, cap. 24. *quatuor corrigiarum, assutaque luna: his soli patricii utebantur. Luna autem in eis non sideris formam, sed notam centenarii numeri significabat: quod initio patricii centum senatores fuerint.* Alias hujus antiqui ritus rationes reddit Plutarch. quæst. Rom. 76. Nicolao tamen Loënsi miscellaneorum Epiphill. lib. IV, cap. 25, probabilior videtur ratio quam Isidorus affert. Philostrato, libro II de vitis Sophistarum in Herode Attico, istiusmodi *Lunula* dicitur ἐπισφύριον ἐλεφάντινον μηνοειδές: vide locum. Siquidem idem Loënsis, lib. V eorundem miscellaneorum, cap. 2, ex proxime citato Philostrati loco demonstrat in qua pedis parte hasce Lunulas gestaverint Romani.

Lychnuchi pensiles ex ære placuere & in delubris, aut arborum modo mala ferentium lucentes: qualis est in templo Apollinis Palatini, quod Alexander magnus Thebarum expugnatione captum in Cyme dicaverat eidem Deo: *Plinius*, *libro* XXXIV, *cap.* 3.

Manducus, effigies in pompa antiquorum inter cæteras ridiculas formidolosasque ire solebat, magnis malis, ac late dehiscens, & ingentem dentibus sonitum faciens: *Festus**.

* *Vide cap. XII Mantissæ Meursii, ad lib. de Romanorum luxu.*

Μάνης ἀνδριάς, *Manes statua*; vide Athenæum, lib. XI, cap. 11; & Pollucem, lib. VI Onomast. cap. 19; nec non Scholia in Pacem Aristophanis; Suidam in κοτταβίζειν.

Marsyas minister Liberi patris per civitates in foro positus, libertatis indicium est: qui erecta manu testatur nihil urbi deesse: *Servius ad vers.* 58 *libri* IV *Æneidos*: quemadmodum & ad vers. 20 libri III Æneïd. *Civitates*, inquit, *apud majores aut stipendiariæ erant, aut fœderatæ, aut liberæ. Sed in liberis civitatibus simulachrum Marsyæ erat, qui in tutela Liberi patris est, cui sacrificabant causa libertatis.*

Mercurius fingebatur forma capitis humani, lapidi quadrato imposita, atque eidem cubo inscribebatur quo via duceret: vide *Vossium*, *de Orig. & progr. Idolol.* II, 32.

Navium summitati additæ erant statuæ atque imagines Deorum: Ἐπὶ τῶν ἀκροστολίων ἦσαν ἀγάλματα καὶ εἰκόνες τῶν θεῶν: *Auctor brevium Scholiorum ad vers.* 241 *Iliad.* I.

Νευρόσπαστα. Vide Lucianum de Syria Dea; Herodotum in Euterpe. Horatius, lib. II, Satyr. 7, vers. 82:

Duceris, ut nervis alienis mobile lignum.

Aristoteles de Mundo, Οἱ νευροσπάσται μίαν μήρινθον ἐπισπασάμενοι, ποιοῦσι καὶ αὐχένα κινεῖσθαι, καὶ χεῖρα τοῦ ζώου, καὶ ὦμον, καὶ ὀφθαλμόν, ἔστι δὲ ὅτε πάντα τὰ μέρη, μετά τινος εὐρυθμίας. Quem locum sic transtulit Apulejus; *Qui in ligneolis hominum figuris gestus movent, quando filum membri, quod agitari solet, traxerint; torquebitur cervix, nutabit caput, oculi vibrabunt, manus ad ministerium præsto erunt, nec invenuste totus videbitur vivere.* Apud Xenophontem etiam in Symposio circulatores & præstigiatores hujusmodi νευροσπάστοις vulgi admirationem captant, atque ita pecunia emungunt imperitiores. Refert itaque Xenophon, quendam ex hoc hominum genere à Socrate interrogatum, ἐπί τινι μέγα φρονοίη, *ob quam causam se efferret*, respondisse, Ἐπὶ τοῖς ἄφροσιν· ὅτι γὰρ τὰ ἐμὰ νευρόσπαστα θεώμενοι, τρέφουσί με: *Propter homines stultos. Nam illi quod spectent imagunculas meas, quæ fidiculis tentæ moventur, me alunt.*

Nympharum imagines domi suæ habebant Siculi; neque tantum sacrificare iis, sed & bene appoti juxta eas pernoctare, & circum earum simulachra choreas ducere solebant: vide *Athenæum*, *lib.* VI *Deipnosoph. cap.* 13.

Obelisci effigiem radiorum Solis referebant. Plinius, lib. XXXVI, cap. 8, agens de Lapide Syenite: *Circa Syenen Thebaidis*, inquit, *Syenites est, quem ante pyrrhopœcilon vocabant. Trabes ex eo fecere Reges quodam certamine, Obeliscos vocantes, Solis numini sacratos. Radiorum ejus argumentum in effigie est: & ita significatur nomine Ægyptio*: vide locum.

Oppidorum captorum argenteæ atque eburneæ imagines inter pompam triumphalem circumferebantur: Ovid. II de Ponto, Eleg. 1:

Protinus argento veros imitantia muros
Barbara cum victis oppida lata viris.

Idem III de Ponto, Eleg. 4:

Oppida turritis cingantur eburnea muris;
Fictaque res vero more putetur agi.
Squallidus immittat fracta sub arundine crines
Rhenus, & infectas sanguine notet aquas.

Mos hic locum dedit facetissimo joco, quem refert Quintilianus, Orat. institut. lib. VI, cap. 3: *Chrysippus, cùm in triumpho Cæsaris eborea oppida essent translata, & post dies paucos Fabii Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit.*

Oraculum

Oraculum quercuum Dodonæarum harmonico æris tinnitu, à statua moto, nobilitatur: vide Suidam in Δωδωναῖον χαλκεῖον, & in Δωδώνη.

Orbem manu dextra gestabant Imperatorum statuæ, sicuti videre est apud Ammianum, lib. XXI & XXV. In veteri quoque nummo Severus orbem manu tenens visitur.

Oscilla: Virgilius, lib. II Georg. vers. 387:

Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

Ad quem locum videndus Servius; Festus in Oscillum; Hyginus fabula 130; Macrob. lib. I Saturnal. cap. 7, & sub finem capitis 11; Ausonius in epistola Centoni nuptiali præfixa: *Ludicrum quod Græci στομάχιον vocavere, Oscilla sunt: ad summum quatuordecim figuras Geometricas habent. Sunt enim æquilatera; vel triquetra; extentis lineis; aut rectis angulis, vel obliquis; isoscele, vel isopleura; orthogonia quoque, vel scalena. Harum vertibularum variis coagmentis simulantur species mille formarum: elephantus bellua, aut aper bestia: anser volans, & mirmillo in armis subsidens; venator, & latrans canis; quin & turris, & cantharus, & alia hujusmodi innumerabilium figurarum, quæ alius alio scientius variegant. Sed peritorum concinnatio, miraculum est; imperitorum junctura, ridiculum.* Vide Jos. Scaligerum, Ausonianarum lectionum lib. II, cap. 25.

Palæstras athletarum imaginibus exornabant: *Plin.* XXXV, 2.

Παλλάδια ἐν ταῖς πρώραις τῶν τριήρων ἦν ἀγάλματά τινα ξύλινα τῇ Ἀθηνᾷ καθιδρυμένα· ὧν ἐπεμελοῦντο μέλλοντες πλεῖν: *Palladia in triremium proris sunt lignea simulachra Minervæ collocata, quorum curam gerebant navigaturi*, Vetus Scholiastes in Acharnenses Aristophanis; Suidas in Παλλαδίων.

Pataïci Phœnicum effigiem hominis Pygmæi exprimebant, atque eos Phœnices in triremium suarum proris circumferre solebant: *Herodotus, lib.* III. *cap.* 37; *Suidas, in* Παταϊκοὶ θεοί; *Hesychius, in* Παταικὸς, *& in* Εὐφραδής. Vide locum.

Πέλανοι, κοινοὶ πᾶσι θεοῖς· κέκληνται δὲ ἀπὸ τοῦ σχήματος, ὥσπερ ὁ βοῦς· πέμμα γάρ ἐστι, κέρατα ἔχον: *Pelani, omnibus Diis sunt communes: ac vocantur à figura, veluti bos: nam est libum, cornua habens*, Pollux, lib. VI, cap. 11; vide Meursii Regnum Attic. libro I, cap. 9.

Πεντηπερίδων γραφαὶ, Athenæo lib. V, cap. 7, dicuntur Tabulæ quinquennalis ludicri Olympici solennitatem depictam exhibentes: nam in illis Pictorum tabulis, quarum argumentum erat Penteteridis alicujus celebratio, repræsentabant Artifices omnium Deorum simulachra, fercula, tensas, totius denique veteris Theologiæ imaginem ad vivum expressam.

Phallus, veretrum ligneum vel coriaceum: vide Lexicographos in φαλλὸς & φαλλοφόροι.

Penates: vide *Servium ad versum* 12 *libri tertii Æneid.* quemadmodum & ad *versum* 148 *ejusdem libri.* Cornutus in Persii Satyram quintam; *Gabino habitu cinctuque*, inquit, *Dii Penates formabantur, obvoluti toga supra humerum sinistrum, dextro nudo.*

Pilæ, inquit Festus, *& viriles & muliebres effigies in compitis suspendebantur Compitalibus ex lana; quod esse Deorum inferorum hunc diem festum, quos vocant Lares, putarent; quibus eo die tot pilæ, quot capita servorum; tot effigies, quot essent liberi, ponebantur: ut vivis (sic enim invocantur) parcerent, & essent his pilis & simulachris contenti.* Ab hisce pilis πιλητοὶ φοινικίδες, authore Henr. Stephano in πιλητὸς, putantur dictæ coactiles istiusmodi imagunculæ purpureæ. Nam apud Diod. Siculum, ubi narrat Alexandrum in funere Hephæstionis posuisse ἀνδριάντας καθωπλισμένους, καὶ ἐπὶ τοὺς μεταξὺ τόπους φοινικίδες ἀνεπλήρουν πιλητοὶ, intelligunt (ut Stephanus ibidem ait) pilas purpureas, additque sigillis atque imaginibus istis vestes olim circumponi solitas. Ab hisce pilis (quemadmodum annotat Scaliger ad Festum) olim quoque stramentitias illas effigies, quorum objectu tauros irritabant, vocarunt Pilas; quod aliquoties invenias apud Martialem. Gloss. Græco-Lat. *Pilæ*, ταυριάριοι, ταυροκαθάπται. Orator quoque in initio Cornelianæ *fœneos homines* dixit, alludens ad fœneas hasce effigies. Ad eas denique allusit etiam Varro, quum unam de Menippeis suis inscripsit titulo Ajacis stramentitii. Hæc Scaliger.

Πλαγγὼν, κήρινόν τι κοροκόσμιον, *Icuncula cerea, pupa cerea*, Hesychius. Quidam arbitrantur fuisse εἴδωλόν τι Ἀφροδίτης κήρινον, seu κόσμον ἐγκάρδιον γυναικῶν. Videtur quoque δατὺς dici: Δατὺς, κουράλλιον, νύμφη λευκόκηρος: *Corallium, pupa ex cera alba*, Hesychius. Apud Scholiastem Theocriti δαγὺς dicitur: Αἱ παρθένοι κοσμοῦνται δαγῦδι· δαγὺς δέ ἐστι κοροκόσμιόν τι· καλοῦσι δὲ αὐτὸ νύμφην· οἱ δὲ πλαγγόνα, ἀπὸ τοῦ πεπλάσθαι ἐκ κηροῦ. Et rursus; Δαγὺς, κόσμος ἐγκάρδιός ἐστι γυναικῶν. Vide Scholia in vers. 110 Idyllii secundi, Etymologico tamen πλαγγὼν aliud est; Γίνεται γὰρ εἰς πλάνην καὶ ἀπάτην τῶν κορωνῶν.

Portis urbium adstabant statuæ. *Ambracia ante portas statuit duas virileis species aheneas*: Varro, lib. IV de L. L. vide Act. Apost. XIV: 13. Cedrenus etiam testatur,

Edessæ

Edessæ ante publicam urbis portam in sublimiore loco consecratam olim fuisse statuam, quam ingressuri urbem adorare solebant. In ea Messenes porta, qua Megalopolim itur, Mercurii signum Attici operis collocatum fuisse testis est Pausanias, *lib.* IV, *pag.* 278, 54. Apollonii certe Tyanei ætate Babylonem ingressuris aurea magni Regis imago exhibebatur; neque enim cuiquam regiam urbem intrare dabatur, nisi prius imaginem istam Persicæ adorationis more veneratus esset: vide *Philostratum*, *lib.* I *de vita Apollonii*, *cap.* 19. Προνώπια dicuntur istæ parietum concavitates, in quibus ante portam collocabantur statuæ. Προνώπια, τὰ ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν· καθάπερ ἐνώπια, τὰ ἔνδον, ὅπου αἱ εἰκόνες τίθενται, Hesychius. De talibus statuis est illud Lucretii lib. I, vers. 314:

Stillicidi casus lapidem cavat; uncus aratri
Ferreus occulte decrescit vomer in arvis;
Strataque jam volgi pedibus detrita viarum
Saxea conspicimus; tum portas propter ahena
Signa manus dextras ostendunt attenuari
Sæpe salutantum tactu, præterque meantum.

Portus quoque maritimi habebant simulachra sua: *Varro certe & alii complures magnos deos adfirmant simulachra duo virilia Castoris & Pollucis in Samothracia ante portum sita, quibus naufragio liberati vota solvebant:* Servius ad versum 12 tertii Æneid.

Πραξιδίκη, teste Hesychio & Suida, erat Dea cujus solum caput consecrabatur; videturque fuisse *Laverna*, furtorum præses Dea. Recte Glossæ, *Laverna*, πραξιδίκη. Alia habet Meursii Regnum Atticum, lib. I, cap. 5. Etiam Priapum, quem λιμενίτην vel λιμενορμίτην vocant, *præfectum custodiæ portuum*, dedicabant in litore ac portu: vide *Anthol. Epigr. lib.* I, *titulo* LVI, *de Navigatione.*

Προστατήριος. Τὸν Ἀπόλλωνα οὕτω λέγουσι· παρόσον πρὸ τῶν θυρῶν αὐτὸν ἀφιδρύοντο: *Præsidem vel Patronum dicebant Apollinem, quatenus eum ante fores consecratum statuebant*, Hesychius.

Προσωπεῖον παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ὠνομάζετό τι χαλκοῦν ἀγγεῖον, ἐχίνῳ παραπλήσιον, περὶ τὸ στόμα ἔχον πρόσωπα λεόντων ἢ καὶ βοῶν· ἀφ᾽ ὧν καὶ ὠνόμαστο: Προσωπεῖον *apud Atticos vas quodpiam erat æneum echino simile, circa os facies leonum boumque habens, à quibus & nomen accepit*, Pollux, lib. II, cap. 4. Hesychio est, Πολέμου ἀγγεῖον χαλκοῦν, ἔχον ἐπὶ τοῖς χείλεσι πρόσωπα, ἐν ᾧ τὰ ἱερὰ ἔπεμπον: *Bellicum vas æneum habens in labris imagines quasdam, quo sacra mitterent.*

Prytaneum veterum Philosophorum imaginibus conspicuum fuisse, testis est Sidonius Apollinaris, lib. IX, epist. 9.

Pupas suas Veneri consecrabant virgunculæ pubertati jam vicinæ, postquam iis primæ infantiæ simplicitatem satis oblectaverant. Persius, Satyr. II, vers. 69:

Dicite Pontifices, in sacro quid facit aurum?
Nempe hoc, quod Veneri donatæ à virgine pupæ.

Satyrica signa tutelæ hortorum adhibebantur: *Plinius*, *lib.* XIX, *cap.* 4. De Lampsaceno sive Hellespontiaco Deo in hortis passim consecrato, notius est quàm ut referatur: vide quoque *Hesychium*, *in* ὀρθάνης *&* πααμύλης.

Sceptro Babyloniorum singuli utebantur, atque in ejus summitate aut malum, aut rosa, aut lilium, aut aquila, aut aliud aliquod insigne semper visebatur: de quo sic Herodotus, lib. I, Σφρηγῖδα δ᾽ ἕκαστος ἔχει, καὶ σκῆπτρον, χειροποίητον· ἐπ᾽ ἑκάστῳ δὲ σκήπτρῳ ἔπεστι πεποιημένον ἢ μῆλον, ἢ ῥόδον, ἢ κρίνον, ἢ αἰετὸς, ἢ ἄλλό τι· ἄνευ γὰρ ἐπισήμου οὔ σφι νόμος ἐστὶ ἔχειν σκῆπτρον: *Annulum signatorium singuli gestant & sceptrum affabre factum, cui superstat aut malum, aut rosa, aut lilium, aut aquila, aut aliud quippiam. Nam absque insigni gestare sceptrum ipsis nefas est.* Multa de Sceptris habet Henr. Spelmanni Gloss. in *Fistuca.*

Sceptrum Consulum Romanorum. Juvenalis, Satyra X, vers. 43:

Da nunc & volucrem sceptro quæ surgit eburno.

Aurel. Prudentius, in Romano martyre:

Quum Consulatum initis, ut vernæ solent,
(Pudet fateri) farre pullos pascitis;
Aquila ex eburna sumit arrogantiam
Gestator ejus, ac superbit belluæ
Inflatus osse, cui figura est alitis.

Solebant interim antiqui sceptrorum extremitati in ornatum addere imaginem hujus illiusve avis, potissimum tamen aquilæ in sceptris regalibus. Εἰώθασιν ἐν τοῖς σκήπτροις ἐπὶ τοῦ

ἄκρου

ἄκρου ἐγλυπτοῦν ὄρνιθας εἰς κόσμον· ἐποίουν δὲ ἐπὶ τῶν σκήπτρων ὡς ἐπίπαν ἀετούς· ἐν τοῖς σκήπτροις τῶν βασιλέων ἦν ἀετός, Scholiaſtes in Aves Ariſtophanis; ubi quoque meminit ſceptrorum ciconiam in ſummo, hippopotamum in imo habentium, inſinuantiumque juſtitiam vi potiorem eſſe. Cur ſceptro Junonis juxta Mycenarum urbem impoſitus fuerit cuculus, docet Pauſanias lib. II, pag. 515.

Scholas liberalium Artium ſtudioſis frequentatas novem Muſarum atque Apollinis imaginibus exornabant: vide *Inſcript. Gruteri* CLXIX, 5. Stratonici certe Athenienſis citharœdi ſcholam novem Muſarum atque Apollinis imaginibus conſpicuam duo tantum frequentabant diſcipuli; quibus docendis dum ſedulo vacat Ariſtonicus, interrogavit eum alter quiſpiam, Quot haberet diſcipulos; Cum Diis, inquit, duodecim: *Athenæus lib.* VIII, *cap.* 8. Similem Diogenis jocum vide apud *Laërtium in ejus vita.*

Scorpio ligneus. Lyſimachus rex paraſitum ſuum Bithen perterrefecit, ſcorpione ligneo veſtibus ejus injecto. Bithen vero cognita re dixiſſe ferunt, *Ego quoque, ô Rex, incutiam tibi terrorem; Da mihi talentum.* Erat enim Lyſimachus ſupra modum avarus: *Athenæus lib.* VI, *cap.* 12.

Sella curulis. Ovid. lib. IV de Ponto, Elegia 9:

Signa quoque in ſella noſſem formata curuli,
Et totum Numidæ ſculptile dentis opus.

Signa tabernarum in Romano foro. *C. Julius, cum Helmio Manciæ ſæpius obſtrepenti diceret, Jam oſtendam qualis ſis: isque plane inſtaret interrogatione, qualem ſe tandem oſtenſurus eſſet: digito demonſtravit imaginem Galli in ſcuto Mariano Cimbrico pictam, cui Mancia tum ſimillimus eſt viſus. Tabernæ autem erant circa forum, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum*, Quintilianus Orat. inſtitut. lib. VI, cap. 3. Hoc ipſum aliter aliquanto narrant Cicero II de Oratore; & Plinius nat. Hiſt. lib. XXXV, cap. 4.

Siſtrum. Τῇ ἀψῖδι τοῦ σείστρου κατὰ κορυφὴν ἐντορεύουσιν αἴλουρον ἀνθρώπου πρόσωπον ἔχοντα, κάτω δὲ ὑπὸ τὰ σειόμενα, πῆ μὲν Ἴσιδος, πῆ δὲ Νέφθυος πρόσωπον: *Curvamini ſiſtri in vertice infigunt felem humana facie, imæ parti, qua quatiuntur, aliquando Iſidis, interdum Nephthyos faciem*, Plutarchus, de Iſide & Oſiride.

Σκελετὸς in locupletiorum Ægyptiorum conviviis circumlatus erat mortui cubitalis, aut quandoque etiam bicubitalis imago è ligno: vide *Herodotum lib.* II, *cap.* 78: ubi etiam diſcas ejus haud alium fuiſſe uſum, quàm Larvæ iſtius argenteæ, de qua in Satyrico ſuo Arbiter; *Potantibus nobis*, inquit, *& accuratiſſime lautitias mirantibus, larvam argenteam attulit ſervus, ſic aptam, ut articuli ejus vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm ſuper menſam ſemel iterumque abjeciſſet, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adjecit,*

Heu, heu nos miſeros, quàm totus homuncio nil eſt!
Sic erimus cuncti poſtquam nos auferet Orcus.

Aliquando tamen Ægyptii non ſceleton aliquod ligneum, ſed ipſa verorum mortuorum cadavera condita atque exſiccata convivio adhibebant; quemadmodum legere eſt apud Lucianum, *de Luctu.* Σκευοποιοὶ dicuntur Heſychio, οἱ τὰ πρόσωπα ποιοῦντες, *Qui ad apparatum hiſtrionium perſonas ſive larvas faciunt.* Vide quoque Pollucem, Onomaſtici lib. IV, cap. 18, §. 1. Quamvis autem Herodotus, atque alii quidam Scriptores tradant Ægyptios cadaveris imaginem aliquam convivarum oculis obtuliſſe, ut eos brevis caducæque memoria vitæ ad præſentem exquiſitiſſimarum voluptatum uſum concitarent; mihi tamen videntur Ægyptiorum primi ſaluberrimo prorſus inſtituto ſceleton aliquod in conviviis circumtuliſſe: non tam ut hoc qualecunque anguſtæ fluxæque vitæ noſtræ ſpatium prodiga in delicatiores cibos libidine luxui impendendum eſſe monerent, quàm ut convivas ſuos ad ſobrietatem traducerent, ac vivos etiamnum ab ea intemperantia averterent, quæ mortuos ab immortalium cœtu excluſura videbatur. Præcipue firmat hanc noſtram conjecturam funebris ille antiquiſſimorum Ægyptiorum ritus, memoratus Porphyrio lib. IV de Abſtinentia: Οἱ Αἰγύπτιοι τοὺς ἀποθανόντας τῶν εὖ γεγονότων ὅταν ταριχεύουσιν, ἰδίᾳ τὴν κοιλίαν ἐξελόντες καὶ εἰς κιβωτὸν ἐνθέντες, μετὰ τῶν ἄλλων ὧν διαπράττονται ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ, καὶ τὴν κιβωτὸν κρατοῦντες πρὸς τὸν ἥλιον μαρτύρονται, ἑνὸς τῶν ταριχευτῶν ὑπὲρ τοῦ νεκροῦ ποιουμένου λόγον. ἔστι δὲ καὶ ὁ λόγος, ὃν ἑρμήνευσεν Εὔφαντος ἐκ τῆς πατρίου διαλέκτου, τοιοῦτος. Ὦ δέσποτα ἥλιε, καὶ θεοὶ πάντες, οἱ τὴν ζωὴν τοῖς ἀνθρώποις δόντες, προσδέξασθέ με καὶ παράδοτε τοῖς ἀιδίοις θεοῖς σύνοικον. ἐγὼ γὰρ τοὺς θεούς, οὓς οἱ γονεῖς μοι παρέδειξαν, εὐσεβῶν διετέλουν, ὅσον χρόνον ἐν τῷ ἐκείνῳ αἰῶνι τὸν βίον εἶχον· τούς τε τὸ σῶμα μου γεννήσαντας, ἐτίμων ἀεί· τῶν τε ἄλλων ἀνθρώπων οὔτε ἀπέκτεινα, οὔτε παρακαταθήκην ἀπεστέρησα, οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἀνήκεστον διεπραξάμην, εἰ δέ τι ἄρα κατὰ τὸν ἐμαυτοῦ βίον ἥμαρτον, ἢ φαγὼν, ἢ πιὼν, ὧν μὴ θεμιτὸν ἦν, οὐ δι' ἐμαυτὸν ἥμαρτον, ἀλλὰ διὰ ταῦτα· δείξας τὴν κιβωτὸν, ἐν ᾗ ἡ γαστὴρ ἦν· καὶ ταῦτα εἰπὼν, εἰς τὸν ποταμὸν ἀφίησι· τὸ δὲ ἄλλο σῶμα, ὡς καθαρὸν, ταριχεύει· οὕτως ἀπολογίας δεῖσθαι ᾠήθησαν πρὸς τὸ θεῖον

ὑπὲρ ὧν ἔφαγον καὶ ἔπιον καὶ διὰ ταῦτα ὕβρισαν: *Ægyptii, quum aliquos ex nobilioribus fato functos condiunt, privatim ventrem eximentes & in arca reponentes, post alia quædam justa exequiarum quibus funus prosequuntur, etiam arcam versus Solem tenentes attestari solent, condientium uno orationem super funere habente. Est autem oratio hujusmodi, prout eam Euphantus ex patrio sermone transtulit. Summe rerum arbiter Sol, omnesque vitæ humanæ autores Dii, accipite me ac sempiternis Diis contubernalem addite. Etenim Deos à parentibus mihi traditos, dum suppetiit vita, religiose perseverando colui; corporis hujus genitoribus debitum semper honorem exhibui; reliquorum hominum occidi neminem; depositum neque defraudavi, neque ullum aliud malum deploratum feci. Si quid autem in vita peccavi, nonnulla præter fas edendo aut bibendo; non per me peccavi, sed per hæc. Demonstrata interim arca intestinis oppleta, eam dicto citius in flumen dejicit; reliquum vero corpus, veluti purum, condit. Tali igitur Apologia sibi apud Deum opus esse arbitrabantur; culpam eorum, quæ protervius egerant, in cibum & potum conferentes.* Vide quoque quæ de hoc sceleto habet Plutarchus, in Symposio septem sapientum, pag. 648 editionis Parif. 1624.

Sphinges. Αἰγύπτιοι πρὸ τῶν ἱερῶν τὰς σφίγγας ἱδρύονται, ὡς αἰνιγματώδους τοῦ περὶ Θεοῦ λόγου καὶ ἀσαφοῦς ὄντος· τάχα δὲ καὶ ὅτι φιλεῖν τε δεῖ καὶ φοβεῖσθαι τὸ θεῖον· ἀγαπᾶν μὲν, ὡς προσηνὲς καὶ εὐμενὲς τοῖς ὁσίοις· δεδιέναι δὲ, ὡς ἀπαραιτήτως δίκαιον τοῖς ἀνοσίοις· θηρίου γὰρ ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπου ἡ σφὶγξ αἰνίσσεται τὴν εἰκόνα: *Ægyptii ante templa Sphinges consecrant; quia doctrina, quæ de Deo, ænigmatica est & obscura. Forte autem, quod Deum oporteat amare & timere: amare quidem, ut sanctis benignum ac propitium; timere vero, ut qui sit impiis justus inexorabiliter. Feræ enim simul & hominis imaginem Sphinx significat*, Clemens Alexandr. Stromat. v; Plutarch. de Iside & Osiride; Strabo, lib. xvii Geograph.

Stabulum Eponæ simulacris adornabant. *Respicio pilæ mediæ*, inquit Apulejus iii Metamorph. *quæ stabuli trabes sustinebat, in ipso fere meditullio Eponæ Deæ simulachrum residens ædiculæ, quod accurate corollis roseis & quidem recentibus fuerat ornatum.*

Tabernaculum Alexandri Magni statuæ sustinere solitæ traduntur: vide *Plinium, lib.* xxxiv *nat. Hist. cap.* 8.

Telamones in ædium structura Latinis erant, qui Græcis dicebantur Atlantes. *Si qua virili figura signa mutulos aut coronas sustinent*, inquit Vitruv. lib. vi, cap. 10, *nostri Telamones appellant, Græci vero eos ἄτλαντας vocitant.*

Terminis insculptæ variæ figuræ varie accipiebantur. Terminus sive petra naturalis, si brancam lupi habuerit factam, arborem peregrinam significat. Terminus sive petra naturalis, si brancam ursi habuerit, lucum significat. Terminus sive petra naturalis, si ungulam pecoris bifurcam habuerit, de sub saxo egredientem aquam significat. Terminus sive petra naturalis, si caput vituli sculptum habuerit, de duobus montibus aquas egredientes significat, per quas lineæ confinales descendunt: super se autem sacra paganorum ostendit in trifinio. Terminus, si ungulam equi sculptam habuerit, terminum cursorium significat, & usque in fontem mittit, & trifinium facit: vide *Auctores vett. de Limitibus agrorum.*

Testudo, scutorum est connexio, curvata in modum & similitudinem testudinis, inquit Servius, ad versum 505 noni Æneidos, *cùm à militibus aliqua civitas obsidetur; & fit ut murus ejus subruatur: namque in armorum generibus milites sumunt ab animalibus nomina; ut Aries. Inventor autem Testudinis Artemon Clazomenius fertur, idemque Arietis repertor dicitur.*

Themidis simulacrum in concionem olim apportari solitum tradunt, ut cognitionibus publicis intervenientes, integram juris æquique reverentiam ad judicium afferrent. Vide *brevia Scholia ad vers.* 69 *Odyss.* β.

Θυραῖος Ἀπόλλων, est idem qui Græcis etiam Ἀγυιεὺς nuncupatur: quasi viis præpositus urbanis. Illi enim vias, quæ intra pomœria sunt, ἀγυιὰς appellant. Celebrant aras ejus ante fores suas: ipsum exitus & introitus demonstrantes potentem. Vide *Macrob. lib.* i *Saturn. cap.* 9; & quæ aliquanto ante in hac ipsa serie alphabetica diximus in *Agyieus.*

Tripodes ex ære, præmia fortium. Horatius lib. iv, Ode 8:

Donarem tripodas, præmia fortium
Grajorum - - -

Ubi vetus Commentator; *Viri fortes in agone accipiebant tripodes.* Plinius lib. xxxiv, cap. 3; *Ex ære factitavere & cortinas tripodum nomine Delphicas; quoniam donis maxime Apollinis Delphici dicabantur.* Tripodum formam describit Diodorus Siculus, pag. 427 edit. Wechelianæ, 1604.

Tritones æreos summis olim turribus imponebant; quemadmodum nunc bractea in galli gallinacei speciem efformata, & summis turrium metis imposita, ventos indicat. *Nonnullis placuit esse ventos quatuor*, inquit Vitruvius lib. i, cap. 6, *ab oriente æquinoctiali*

ctiali Solanum, à meridie Austrum, ab occidente æquinoctiali Favonium, à septentrionali Septentrionem. Sed qui diligentius perquisiverunt, tradiderunt eos esse octo; maxime quidem Andronicus Cyrrhestes; qui etiam exemplum collocavit Athenis turrim marmoream octogonon, & in singulis lateribus octogoni singulorum ventorum imagines exsculptas contra suos cujusque flatus designavit: supraque eam turrim marmoream metam perfecit, & insuper Tritonem æreum collocavit dextra manu virgam porrigentem, & ita est machinatus uti vento circumageretur, & semper contra flatum consisteret, supraque imaginem flantis venti indicem virgam teneret. Itaque sunt collocati inter Solanum & Austrum, ab oriente hyberno, Eurus; inter Austrum & Favonium, ab occidente hyberno, Africus; inter Favonium & Septentrionem, Caurus, quem plures vocant Corum; inter Septentrionem & Solanum, Aquilo. Meminit Varro, lib. III de re Rust. cap. 5. Cum hac Andronici turre non alienum erit conferre Theodosii Imp. δῆελν ἀνέμων, prout eam describit Cedrenus, pag. 323 edit. Regiæ.

Tritones cum buccinis fastigio Saturni ædis superpositi; quoniam ab ejus commemoratione ad nostram ætatem historia clara & quasi vocalis est; ante vero muta & obscura & incognita: quod testantur caudæ Tritonum humi mersæ & absconditæ, Macrobius, lib. I Saturnal. cap. 8. Ἀκρωτήρια dicebantur animalia templorum fastigio superimposita. Vide *Hesychium.*

Vellus aureum. Nobile illud aurei velleris insigne à Philippo II duce Burgundiæ institutum, nobiliores florentissimi regni proceres omni studio appetere solent, prorsus ut flos olim Græciæ Jasone duce nullos non labores spe potiundi velleris exantlavit: quamquam longe aliam rationem fuisse constet hodierni velleris arte fabrili fusi vel excusi, & veteris illius Colchici quod animosa juventus abstulit. Aureum enim vellus nihil aliud fuisse putatur, quàm liber quidam in membranis exaratus, & tradens quemadmodum Chymicæ artis subsidio aurum fiat: vide *Suidam in* Δέρας, *in* Διοκλητιανὸς, *& in* Χημεία; vide quoque *Eustathium, ad vers.* 689 *Dionysii* τῆ περιηγήσεως, ubi Charax vetustissimus hujus opinionis auctor citatur. Non videntur itaque sine ratione Æëtæ genus veteres ad Solem, unicum caloris metallifici fomitem ac fontem retulisse. Medeam quoque Diogenes, apud Stobæum *, non veneficam, sed spectatæ sapientiæ fœminam fuisse testatur; tanquam quæ molles atque effœminatos homines exercitiis roboraverit, & ad pristinum juventæ vigorem veluti coquendo revocaverit. Vide quoque *Scholia ad vers.* 200 *libri tertii Argonauticôn Apollonii Rhodii*, ubi liquet maternum etiam genus Medeæ insigni artis medicæ scientia claruisse. Addit Palæphatus eam medicandorum capillorum singularem habuisse peritiam; & decoctione quadam (quam παρέψησιν vocabant) inventa, plurimorum infirmitatibus calidi hujus lavacri beneficio succurrere solitam: vide *Palæphatum de Fabulosis narrationibus*, quemadmodum & *Eusebium, lib.* x *de Præparatione Euangelica.* Huc etiam facit, quod ipse Jason in disciplinam traditus fuit Chironi Centauro, exploratissimo medicæ artis magistro: sub quo tantum profecit, ut dictus sit Jason, ἀπὸ τῆ ἰᾶσθαι, à medendo. Παρὰ Χείρωνος ἔμαθε τὴν ἰατρικὴν, ὅθεν καὶ Ἰάσων ἐκλήθη, παρὰ τὴν ἴασιν, ut loquitur vetustissimus Scholiastes Apollonii Rhodii, *ad vers.* 154 *libri primi Argonaut.* Vide quoque *Scholia ad vers.* 436 *Phænomenôn Arati*, & *brevia Scholia ad vers.* 70 *Odysseas* M. Quamobrem neque magnam cuiquam præbere debet admirationem, quod Jason medicinæ studiosissimus nobiles illas chymicæ artis membranas tanto studio petierit, cumque iis Medeam, paterni maternique generis instituto medendi scientissimam, secum avehendam putaverit.

* Serm. de Assiduitate.

Veritatis simulacrum in gemma exsculptum sacerdotes Ægyptiorum de collo pendens gestabant, ἄγαλμα τῆς ἀληθείας, *simulacrum veritatis.* Vide Ælianum, var. Hist. XIV, 34; vide quoque Diod. Siculum, lib. I, pag. 45 & 68; quemadmodum & Isidorum Pelusiotam, lib. III, epist. 10, confer cum Hist. sacra. Plinius quoque, lib. XXXIII, cap. 3; *Harpocratem, statuasque Ægyptiorum numinum, in digitis viri quoque portare incipiunt.* Ex quibus loquendi modis manifestum est, sculpturam ac cælaturam à statuaria parum admodum distare: quemadmodum enim gemmis incisæ imagines *statuæ* hic per translationem dicuntur, ita passim apud scriptores æneæ, eburneæ, argenteæ figuræ alteri cuipiam materiæ impressæ, *signa* generali nomine dici solent. Virgil. v Æneïdos:

> - - - *Hoc munus habebis*
> *Cratera impressum signis.* - - -

Statius III Sylv. in Hercule Surrentino, vers. 38:

> - - - *Signis crescit torus asper eburnis.*

Quin etiam præstantissimi quique significes cælasse deprehenduntur. *Phidias Amazonum prælium cælavit intumescente ambitu parmæ*, Plin. XXXVI, 5: & mox, *Scopas*, *Bryaxis*,

Bryaxis, *Timotheus*, & *Leochares pariter cælavere Mausoleum.* Mensam quoque ex ebore & auro fecit Colotes, de qua vide *Pausaniam lib.* v, *pag.* 325, 34. Valvas quoque ex ebore atque auro magnifice cælatas describit Virgil. III Georg. vers. 26:

In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini.

Scribit Zozimus lib. v, Stiliconem in magna pecuniæ inopia mandasse, ut fores Capitolii, quæ magno pondere auri obductæ erant, laminis iis spoliarentur; quibus detractis, apparuit scriptura quæ sub ipsis antea laminis delituerat, INFELICI REGI SERVANTUR. Eas autem laminas egregia cælatura fuisse notabiles discas ex Claudiani Paneg. in VI Cons. Honorii, vers. 44:

- - - *Juvat intra tecta Tonantis*
Cernere Tarpeja pendentes rupe Gigantes,
Cælatasque fores. - - -

Vertumnus multiformis positus in multis locis civitatis; & fere in omnibus municipiis Italiæ consecrabantur simulacra ambigui vultus, qui pro habitus diversitate in diversas facies Deorum vertebantur: *Acron in Horat. lib.* II, *Sat.* 7. Vide *Propertium, lib.* IV, *Eleg.* 2.

Vortumnus Deus invertendarum rerum est, id est, Mercaturæ. Signum Vortumni in ultimo vico Thurario est, sub basilicæ angulo flectentibus se ad postremam dexteram partem: *Asconius Pedianus in Verrinam de Prætura urbana.*

Cæterum omissa ea, quæ in ædibus sacris erat, cælatura, ad varium in aliis rebus cælaturæ usum transibo.

Cælaturæ multiplex usus.

§. 12. Ancæsa dicta sunt ab antiquis vasa quæ cælata appellamus; quod circumcædendo talia fiant. Ipsum quoque cælare verbum ab eadem causa est dictum, D litera cum L permutata: *Festus.*

Baltheus cælatus. Ovid. IX Metamorph. vers. 189:

Thermodoontiaco cælatus baltheus auro.

Bipennis cælata argento: *Virgil.* v *Æneid. vers.* 307.

Capuli militum ebore etiam fastidito, cælantur argento; vaginæ, batillis; balthei, laminis crepitant, Plin. XXXIII, 12; vide Suidam in Λέαινα, & in Τυρόκνηστις. Gladius Pelopis in capulo habuit cornu Amaltheæ ex auro atque ebore elaboratum: vide *Pausaniam lib.* VI, *pag.* 378, 56. Theseo eburnea capuli cælatura saluti fuit: *Ovid.* VII *Metamorph. vers.* 423. Macedonum regi Philippo Pausaniæ capulus, quadrigæ cælatura insignis, fatalis fuit: *Valer. Maxim. lib.* I, *cap.* 8, *Ex. ext.* 9.

Carrucas ex argento cælare invenimus, Plin. XXXIII, 11.

Crystallis quibusdam est *capillamentum rimæ simile; hoc artifices cælatura occultant:* Plin. XXXVII, 2.

Cunæ segmentatæ: Juvenal. Satyra VI, vers. 89.

Cymbia. Virgil. v Æneid. vers. 266:

Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas,
Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.

Esseda cælata. Propert. II, I: *Esseda cælatis siste Britanna jugis.*

Figulina vasa cælata. Plutarchus in apophth. Regum & Impp. Κότυς φύσει ὀξὺς ὢν εἰς ὀργὴν, καὶ πικρὸς τῶν ἁμαρτανόντων ἐν ταῖς διακονίαις κολαστὴς, σκεύη ποτὲ κεράμεα κομίσαντος ξένου εὔθραυστα καὶ λεπτὰ, πιθανῶς δὲ καὶ περιττῶς εἰργασμένα γλυφαῖς τισι καὶ τορείαις, τῷ μὲν ξένῳ ἔδωκε δῶρα, τὰ δὲ σκεύη πάντα συνέτριψεν, ὅπως (εἶπε) μὴ δι' ὀργὴν πικρότερον κολάζω τοὺς συντρίβοντας: *Cotys, cum natura iracundus esset, acerbeque in ministrorum delicta animadvertens, cùm hospes quidam ei fictilia vasa attulisset, tenuia ac fragilia admodum, alioquin eleganter ac subtiliter sculpturis cælaturisque adornata: hunc quidem donis affecit, sed vasa ista omnia confregit, quod vereri se diceret, ne ministros ea si confringerent sævius puniret.* Martial. lib. IV, Epigr. 46:

Parcæ cistula non capax olivæ,
Et crasso figuli polita cælo.

Filicata patera dicta, quod ad filicis herbæ speciem sit cælata: *Festus.* Ita quoque *Hederaceas* & *Corymbiatas pateras* dicebant à genere cælaturæ, de quibus alibi.

Galeæ æneæ cælatæ opere Corinthio: *Cicero, lib.* IV *in Verrem.* Cassidis cælatæ meminit Juvenalis Satyra XI, vers. 103.

Hydriæ grandes cælatæ opere Corinthio: *Cicero, lib.* IV *in Verrem.*

Laquearia cælata: *Seneca, epist.* XC. φατνώματα, σανιδώματα, στέγη διάγλυφα, *Suidas.*

Lemnisci, qui coronis adjiciebantur, puri diu fuere. Cælare eos primus institiuit P. Claudius Pulcher, bracteasque etiam philyræ dedit: vide *Plinium*, *lib.* XXI, *cap.* 3.

Lesbium, genus vasis cælati à Lesbis inventum: *Festus.*

Panis cælaturæ: *Plin.* XIX, 4.

Putealia sigillata: *Cicero*, *lib.* I *ad Atticum*, *epist.* 8; *Turnebus*, *Advers.* 11, 2.

Scaphia cum emblematis: *Cicero*, *lib.* IV *in Verrem.*

Scutis, qualibus apud Trojam pugnatum est, continebantur imagines, unde & nomen habuere Clypeorum (a); *non, ut perversa Grammaticorum subtilitas voluit, à cluendo.* **Origo plena virtutis faciem reddi in scuto cujusque, qui fuerit usus illo.* †*Pœni ex auro factitavere & clypeos & imagines, secumque in castris tulere. Certe captis eis talem Asdrubalis invenit Q. Marcius, Scipionum in Hispania ultor: isque clypeus supra fores Capitolinæ ædis usque ad incendium primum fuit:* Plin. XXXV, 3. Clypeum Achillis à Vulcano mira arte cælatum describit Homerus Iliad. Σ, vers. 474 & seqq. vide quoque junioris Philostrati Imagines in Pyrrho. - - - *Clypei non enarrabile textum*, à Vulcano Æneæ fabricatum, & multiplici cælatura ornatum describit Virgil. sub finem libri octavi Æneidos: vide eundem VII Æneïd. vers. 657 & 789. Idomeneus erat Minois nepos, à Pasiphaë filia Solis oriundus; habuit igitur gallum gallinaceum, avem Soli sacram, in scuto pro insigni: *Pausanias lib.* V, *pag.* 338, 33. Epaminondæ clypeus draconis imagine notabilis erat, ut constaret omnibus eum è Spartis prognatum: vide *Suidam* in Ἐπαμινώνδας. Ovid. lib. V. Metamorph. vers. 187:

* Origo, plenam virtutis, vett. Vossii codices.

† Peni & ex auro, iidem codd.

At Nileus, qui se genitum septemplice Nilo
Ementitus erat; clypeo quoque flumina septem
Argento partim, partim cælaverat auro.

Statius, lib. IX Thebaïd. vers. 333, describit Crenæi clypeum cælatura insignem. Aliorum quoque clypeos passim alibi describit. Silius Italicus, lib. I Punici belli:

Flumineaque urna cælatus Bragada parmam.

Idem, lib. IV de Chryxo Bojorum duce:

Ipse tumens atavi Brenni se stirpe ferebat
Chryxus, & in titulos Capitolia capta trahebat:
Tarpejoque jugo demens, & vertice sacro
Pensantes aurum Celtas umbone ferebat.

Idem, lib. VIII:

Ducit avis pollens, nec dextra indignus avorum
Scævola, cui diræ cælatur laudis honora
Effigie clypeus. Flagrant altaribus ignes;
Tyrrhenum valli medio stat Mutius ira
In semet versa, sævitque in imagine virtus.

Idem, lib. X:

Inter mille viros jacet ingens Phorcus, ab antris
Herculeæ Calpes, cælatus Gorgone parmam,
Unde genus tristisque Deæ manabat origo.

Idem, lib. XVII:

At contra ardenti radiabat Scipio cocco,
Terribilem ostentans clypeum, quo patris & una
Cælarat patrui spirantes prælia dira
Effigies. - - -

Quemadmodum igitur ex locis jam allatis patet magnorum olim clypeos virorum spectabiles plerumque fuisse cælatura, quæ originem generis aut majorum virtutem repræsentabat, ita nonnunquam clypeos suos alio quovis insigni pro libitu exornabant. Agamemnonis certe clypeo insculptus erat Terror habens caput leonis, *teste Pausania*, *lib.* V, *pag.* 323, 54. Sicut Hercules apud Hesiodum, & Agamemnon apud Homerum, ita quoque Lamachus apud Aristophanem in Acharnensibus, Gorgonem in scuto gestavit. Ὁ Λάμαχος εἶχε τὴν μορμὼ καὶ τὴν γόργονα ἐπίσημον, inquit Scholiastes in Pacem Aristophanis. In Menelai scuto expressus erat draco; is nempe, qui Aulide inter sacra repens, pro ostento fuit: *Pausanias libro* X, *pag.* 660, 14. Stesichorus tradit Ulys-

(a) *Vult itaque Plinius* Clypeos *dici quasi* glypheos: ἀπὸ τοῦ γλύφειν, scalpere, cælare: *prorsus ut Belgicum* schild, scutum, *dictum putant à* schilderen, pingere. *Diversis etenim cohortibus militum diversa quoque in clypeis picta erant* δείγματα, signa, *quemadmodum supra ex Vegetio monuimus. De imaginibus Impp. thorace tenus in clypeo multa eximie Jos. Scaliger, ad annum Eusebii* MMCCLXXXVI, *pag.* 238.

ſem in clypeo circumtuliſſe delphini ſpeciem: vide *Tzetzem in Lycophronis Caſſandram.* Ariſtomenis Meſſenii clypeus pro inſigni habuit aquilam paſſis ad extremos margines ejus alis: *Pauſanias libro* IV, *pag.* 247, 3. Alcibiades, ut ſemper alias, ita maxime in bello cùm præeſſet exercitui, pulcher videri ſtuduit; quamobrem etiam ſcutum ex ebore & auro confectum habuit, & in eo Cupidinis fulmen amplexantis inſigne: *Athenæus lib.* XII, *cap.* 9; vide quoque *Plutarchum in Alcibiade.*

Scyphi ſigillati. Cicero, lib. IV in Verrem.

Vehiculorum cælatorum meminit Seneca, epiſt. LXXXVII. Vehicula decem, multo auro argentoque cælata, proſequebantur agmen Darii: *Q. Curtius, lib.* III, *cap.* 3.

Vitrum aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur, Plin. XXXVI, 26. Achilles Tatius, lib. II de amoribus Clitophontis & Leucippes: Κρατῆρα παρέθηκεν μετὰ τὸν Γλαύκου τοῦ Χίου δεύτερον· ὑάλου μὲν τὸ πᾶν ἔργον ὀρωρυγμένης· κύκλῳ δὲ αὐτὸν ἄμπελοι περιέστεφον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κρατῆρος πεφυτευμέναι, οἱ βότρυες πάντη περικρεμάμενοι, ὄμφαξ μὲν αὐτῶν ἕκαστος ὅσον ἦν κενὸς ὁ κρατήρ· ἐὰν δὲ ἐγχέῃς οἶνον, κατὰ μικρὸν ὁ βότρυς ὑποπερκάζεται, καὶ σταφυλὴν τὴν ὄμφακα ποιεῖ· Διόνυσός τε ἐντετύπωται τῶν βοτρύων, ἵνα τὴν ἄμπελον γεωργῇ: *A Glauci Chii cratere alterum poculum adhibuit. E cælato id vitro erat, ejuſque oram vites in eo ipſo natæ coronabant, à quibus racemi paſſim pendebant, ſicco omnes poculo acerbi: immiſſo autem vino paulatim rubentes & maturi: inter racemos vero Dionyſius effictus erat ut vitem coleret.* Apulejus Mileſ. libro ſecundo meminit *Vitri fabre ſigillati.*

* Aurum celando, *ita vett. codd. Voſſii.*

Reſtat ut hoc in loco addam illud Plinii libro XXXIII, cap. 12: *Mirum* in auro cælando inclaruiſſe neminem, argento multos.* Atque ita procedam ad inſpectionem Pecuniæ, quæ Juvenali Satyra XIV, verſ. 291 recte dicitur,

Conciſum argentum in titulos faciesque minutas.

Pecuniæ conſideratio.

§. 13. Pecuniæ conſiderationem hoc in loco minime prætereundam, juxta mecum fatebitur, quiſquis conſiderabit antiquiorum elegantiarum curioſos ex ipſa vett. numiſmatum bona malave moneta levi negotio dignoſcere ſæcula cultiora ab impolitioribus, gentes itidem in liberalium Artium tractatione curaque exercitas, à ſemibarbaris atque alienis ab omni humanitate ſcientia hominum digniſſima.

Pecunia ipſa à pecore appellabatur, Plinius lib. XVIII, cap. 3. *Servius rex ovium boumque effigie primus æs ſignavit*, Idem ibidem. Et rurſus lib. XXXIII, cap. 3: *Servius rex primus ſignavit æs: antea rudi uſos Romæ, Timæus tradit. Signatum eſt nota pecudum, unde & Pecunia appellata.* Plura de vocabuli origine habet Voſſii Etymologicum in *Pecunia.* Auctor brevium ſcholiorum ad verſ. 449 Iliados Β, Ἑκατόμβοιος exponit, ἑκατὸν βοῶν τιμῆς ἄξιος, ἢ ἑκατὸν χρυσῶν νομισμάτων: *Centum boum, aut centum aureorum nummorum pretium æquans.* Οἱ γὰρ ἀρχαῖοι, inquit, τιμῶντες τὸ ζῶον τὸν βοῦν διὰ πολλὰ μὲν, καὶ ὅτι δὲ ἱερὸν ἐστὶν, ἐνεχάραττον τῷ μὲν ἑνὶ μέρει τοῦ νομίσματος βοῦν, τῷ δὲ ἑτέρῳ τὸ τοῦ βασιλέως πρόσωπον: *Antiqui enim pecus bubulum magnificientes cùm ob alia multa, tum etiam quòd ſacratum eſſet, inſculpebant uni lateri numiſmatis bovem, alteri vero faciem regis.* Affine huic eſt illud ejuſdem Scholiaſtæ ad verſ. 79 Iliados Φ: Οἱ παλαιοὶ πρὶν ἐπινοηθῆ τὰ νομίσματα, τὰς συναλλαγὰς ἐποιοῦντο διὰ τῶν τετραπόδων· ὅθεν ὕστερον ἐφευρεθέντων τῶν νομισμάτων, βοῦν ἐπ' αὐτῶν ἐξετύπουν ἐνδεικνύμενοι τὸ ἀρχαῖον ἔθος· καὶ παροιμία· βοῦς ἐπὶ γλώσσης, ὅ ἐστι νόμισμα, ἁρμόζει δὲ ἡ παροιμία αὕτη ἐπὶ τῶν ῥητόρων τῶν λαμβανόντων νομίσματα ὑπὲρ τοῦ μὴ καταστωηγορῆσαί τινι, ἀλλὰ σιωπῆσαι: *Antiqui ante inventam pecuniam, commercia inſtituebant per quadrupedes: unde poſtea, repertis nummis, bovem in iis effigiaverunt, indicantes antiquam conſuetudinem. Eſt & parœmia, Bos in lingua: id eſt nummus. Quadrat autem hæc parœmia in rhetores argentum accipientes ne alicui patrocinentur, ſed ſileant.* Similia quoque habet Euſtathius, edit. Romanæ pag. 252, 19. Vide quoque de hac Parœmia Pollucem, lib. IX, cap. 6; Heſychium, in Βοῦς ἐπὶ γλώσσῃ, & Parœmiographos; Zenobium, Centur. II, 70; & Diogenianum, Cent. III, 48.

Πρῶτος ἐχάραξε νόμισμα Ἀθηναίοις Ἐριχθόνιος: *Primus inſcripſit nummum Athenienſibus Erichthonius*, Pollux libro nono, cap. 6.

Dionyſius Poëta quidam & Rhetor cognominatus eſt Χαλκοῦς, quoniam Athenienſibus perſuaſit uti numiſmate æreo: *Euſtathius ad verſ.* 393 *Iliad.* Φ, *edit. Romanæ pag.* 1243, 16. Callia archonte cuſa eſt primum Athenis moneta ænea. Ἐπὶ Καλλίου νόμισμα χαλκοῦν ἐκόπη, *Suidas in* Χαλκία.

Euſebii Chronicon ad annum MCCCVI: *Numa Pompilius Capitolium à fundamentis ædificavit, & congiarium dedit aſſes ligneos & ſcorteos.* Ubi Scaliger: Græca lectio addit tertium genus, omiſſum ab Hieronymo: Ἀσσάρια ξύλινα καὶ σκύτινα καὶ ὀστράκινα; *Aſſes ligneos, & ſcorteos, & teſtaceos.* Vide locum. Cedrenus de Numa, ſecundo rege à Romulo: Ἀσσάρια ἀπὸ ἀσήμου καὶ χαλκοῦ πεποιημένα πρῶτος Ῥωμαίοις ἐχαρίσατο, πρὶν διὰ σκυτίνων καὶ ξυλίνων καὶ ὀστρακίνων τὴν χρείαν πληρούντων· ἅπερ ἐκ τοῦ ἰδίου ὀνόματος νουμμία ἐκάλεσε:

λεπτ: *Asses ex non signato argento & ære cusos primus Romanis largitus est, quum antea eorum usum scortei, lignei, & figulini supplerent: vocavitque nummos ex suo nomine.* Eadem habet Suidas in Ἀσσάρια.

Λακεδαιμόνιοι νομίσματι χρῶνται σκυτίνῳ: *Lacedæmonii numismate utuntur scorteo*, Stobæus, titulo de Legibus & consuetudinibus, ex Nicolao de Moribus gentium. Corium forma publica percussum fuit apud Lacedæmonios, quod usum numeratæ pecuniæ præstitisse dicit Seneca, *lib.* v *de Benef. cap.* 14; Donatus ad illud Maronis, libro primo Æneïdos:

Taurino quantum possent circumdare tergo.

Dicunt, inquit, *pecuniam tunc ex corio bubulo fuisse, & inde Pecuniam dictam, quòd ex pecore originem duceret; tantumque fuisse in pretio loci, quantum bovis unius corium conficere potuisset.* Vide quoque Cassiodorum, Variarum VII, 22; Isidorum, Originum lib. XVI, cap. 17.

Byzantini ferreo utebantur numismate. Σιδάρεοι θεοὶ, ὡς ἐν Βυζαντίῳ ἔτι εἰσὶ ἐν τῷ λεπτῷ νομίσματι ᾧ σιδηρῷ καὶ ἐλαχίστῳ ἐχρῶντο Βυζάντιοι. Σιδάρεοι, παρὰ Ἀριστοφάνει ἐν Νεφέλαις, Hesychius. Vide quoque *Schol. in Aristophanis Nebulas.* Lacedæmoniis etiam in usu fuit numisma ferreum: ita Pollux libro VII, cap. 24, §. 2: Νόμισμα σιδηροῦν, τὸ Λακεδαιμονίων καὶ Βυζαντίων. Ac plura quoque habet idem Pollux libro nono, cap. 6. Romanis denique regem Numam primum dedisse æream ferreamque monetam auctor est Suidas in Ἀσσάρια. *Miscuit denario triumvir Antonius ferrum. Miscent æra falsa moneta. Alii è pondere subtrahunt, cùm sit justum* LXXXIIII *è libris signari. Igitur ars facta, denarios probare; tam jucunda lege plebi, ut Mario Gratidiano vicatim totas statuas dicaverit. Mirumque in hac artium sola vitia discuntur, & falsi denarii spectatur exemplar, pluribusque veris denariis adulterinus emitur*, Plinius lib. XXXIII, cap. 9.

Nummus plumbeus dicebatur genus nummi vilissimi. Plautus Casina, Act. I, Scena *Omnibus rebus* &c.

Cui homini hodie peculi nummus non est plumbeus.

Idem Trinummo, Act. IV, Scena I:

- - - Eine aurum crederem,
Cui, si capitis res siet, nummum nunquam credam plumbeum?

Hesychius; Ἐπίχυτον, εἶδος νομίσματος ἐξ ἀργύρου ἢ μολύβδου κεχυμένον.

Stannum argenti loco habitum Syracusis auctor est Dionysius. Vide *Pollucem libro nono, cap.* 6.

Janus fertur nummum æreum signasse primus. De Jano hæc habet Draco Corcyræus, apud Athenæum lib. XV, cap. 13: Ἰανὸν λόγος ἔχει διπρόσωπον γεγονέναι· τὸ μὲν ὀπίσω, τὸ δ' ἔμπροσθεν ἔχοντα πρόσωπον· ἀπὸ τούτου καὶ τὸν Ἰανὸν ποταμὸν καὶ τὸ ὄρος Ἰανὸν ὀνομάζεσθαι, κατοικήσαντος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους· πρῶτον δὲ στέφανον εὑρεῖν καὶ σχεδίας καὶ πλοῖα, καὶ νόμισμα χαλκοῦν πρῶτον χαράξαι· διὸ καὶ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα πολλὰς πόλεις, καὶ κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ σχεδίαν ἢ στέφανον ἢ πλοῖον: *Janum fama est bifrontem fuisse, habentemque faciem unam retrorsum, antrorsum alteram: ab hoc etiam Janum fluvium, Janumque montem nomen accepisse, quòd in isthoc monte habitaverit: illum etiam primam coronam invenisse, & rates, ac navigia, nummum quoque æreum primum signasse: multas itaque urbes Græcas, Italas, Siculas monetæ suæ insculpere vultum bicipitem, & ex altera parte ratem, aut coronam, aut navem.* Vide quoque Plutarch. Rom. quæst. 41. Plin. lib. XXXIII, cap. 3: *Nota æris fuit ex altera parte Janus geminus, ex altera rostrum navis.* Macrobius Saturnal. lib. I, cap. 7: *Janus, cùm Saturnum classe pervectum excepisset hospitio, & ab eo edoctus peritiam ruris, ferum illum & rudem ante fruges cognitas victum in melius redegisset, regni eum societate muneravit. Cùm primus quoque æra signaret, servavit & in hoc Saturni reverentiam, ut, quoniam ille navi fuerat advectus, ex una quidem parte sui capitis effigies, ex altera vero navis exprimeretur; quo Saturni memoriam in posteros propagaret. Ita fuisse signatum hodieque intelligitur in aleæ lusu, cùm pueri denarios in sublime jactantes,* CAPITA AUT NAVIA, *lusu teste vetustatis exclamant.*

Lydi primi cuderunt aureum argenteumque nummum ad usum. Herodotus libro I, cap. 94: Λυδοὶ πρῶτοι ἀνθρώπων τῶν ἡμεῖς ἴδμεν, νόμισμα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κοψάμενοι ἐχρήσαντο· πρῶτοι δὲ καὶ κάπηλοι ἐγένοντο, &c.

Itonus, Thessaliæ rex, inventor auri argentique conflandi, & primus auctor monetæ. Lucanus libro VI, 402:

Primus Thessalicæ rector telluris Itonus
In formam calidæ percussit pondera massæ,

Fudit

Fudit & argentum flammis, aurumque moneta
Fregit, & immensis coxit fornacibus æra.

Æginetæ primi percusserunt monetam, atque ab iis nomen accepit numisma Æginæum. Αἰγινῆται πρῶτοι νόμισμα ἐκόψαντο, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκλήθη νόμισμα Αἰγιναῖον: Ælian. var. Hist. XII, 10. Eustathius in Iliad. B, edit. Romanæ pag. 288, 9: Ἐκόπη δὲ ἀργύριον πρῶτον ὑπὸ Φειδίου ἐνταῦθα (scilicet in Ægina insula, de qua in præcedentibus egerat) καὶ ἦν ἐξαίρετόν τι ἐν ἀργυρίοις ὁ Αἰγιναῖος ὀβολός. Confer hunc Eustathii locum cum verbis Strabonis, lib. VIII, pag. 376 edit. Casaubonianæ: Ἔφορος ἐν Αἰγίνῃ ἄργυρον πρῶτον κοπῆναι φησὶν ὑπὸ Φείδωνος· ἐμπόρειον γὰρ γενέσθαι, διὰ τὴν λυπρότητα τῆς χώρας, τῶν ἀνθρώπων θαλαττουργούντων ἐμπορικῶς· ἀφ' οὗ τὸν ῥῶπον Αἰγιναῖον ἐμπολὴν λέγεσθαι: *Ephorus in Ægina primum ait cusum fuisse argentum: emporium enim factam hanc insulam, hominibus propter soli sterilitatem negotiatorum instar mare exercentibus: unde & dici cœptum, Aliquem viles Æginetarum merces tractare.* Videtur interim argentea Æginetarum moneta magnitudine aliorum populorum numismata superasse. Hesychius: Αἰγίναιον, νόμισμα ἀργυροῦν μέγα. Plura habet Pollux libro nono, cap. 6.

Victoriatus lege Clodia percussus est. Antea enim hic nummus ex Illyrico advectus, mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria, & inde nomen: *Plinius libro* XXXIII, 3.

Cyziceni stateres celebrabantur ut bene excusi. Typus eorum erat facies muliebris, in altero latere erat prior pars leonis. Κυζικηνοὶ στατῆρες διεβεβόηντο ὡς εὖ κεχαραγμένοι· πρόσωπον δὲ ἦν γυναικεῖον ὁ τύπος· ἐπὶ δὲ θατέρου προτομὴ λέοντος, *Suidas.* Vide quoque *Hesychium, Zenobium, Diogenianum.*

Darici. Εἰσὶ μὲν χρυσοῖ στατῆρες οἱ Δαρεικοί· ἠδύνατο δὲ ὁ εἷς ταυτὸ, ὅπερ καὶ ὁ χρυσοῦς παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ὀνομαζόμενος· ἐκλήθησαν δὲ Δαρεικοὶ, οὐχ ὡς οἱ πλεῖστοι νομίζουσιν, ἀπὸ Δαρείου τοῦ Ξέρξου πατρὸς, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου βασιλέως: *Darici sunt stateres aurei. Unus eorum tantum valebat, quantum aureus Atticus. Denominatus autem est Daricus, non, ut plerique arbitrantur, à Dario patre Xerxis, sed ab Regis alterius nomine,* Harpocration in Δαρεικός. Vide quoque Suidam in Δαρεικὸς & Δαρεικοὺς: confer cum his quæ habet Hesychius in Δαρεικοί.

Δημαρέτιον, νόμισμα ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ Γέλωνος κοπὲν, ἐπιδούσης αὐτῷ Δημαρέτης τῆς γυναικὸς εἰς αὐτὸ τὸν κόσμον: *Demaretium, nummus in Sicilia à Gelone percussus, exhibente ei uxore Demarete mundum suum muliebrem ad hoc efficiendum,* Hesychius. Meminit & hujus numismatis vet. Scholiastes, circa initium Odæ 11 Olympiorum Pindari: ac plenius etiamnum Pollux lib. IX, cap. 6.

Γαλύσια, τὰ ἐν Γαλύσῳ νομίσματα, Hesychius.

Καλλιχέλωνος, ὁ ὀβολός· εἶχε γὰρ τὸ νόμισμα χελώνην ἐπικεχαραγμένην: *Obolus dicebatur* καλλιχέλωνος: *habuit enim testudinem insculptam:* Hesychius. Meminit & Pollux libro nono, cap. 6.

Πῶλος, νόμισμα Κορίνθιον, ὅτι Πήγασον εἶχεν ἐντετυπωμένον: *Pullus, numisma Corinthium, quòd Pegasum haberet insculptum,* Pollux libro nono, cap. 6.

Homerium dicebatur Smyrnæis nummus æreus in memoriam Homeri cusus. Inter plurima certe quæ Smyrnam decorabant, refert Strabo libro XIV, pag. 646 edit. Casaubonianæ, & bibliothecam & Homerium, porticum quadratam habentem Homeri templum & simulacrum. Ἀντιποιοῦνται γὰρ καὶ οὗτοι διαφερόντως τοῦ ποιητοῦ· καὶ δὴ καὶ νόμισμά τι χαλκοῦν παρ' αὐτοῖς Ὁμήρειον λέγεται: *Nam & hi præcipue sibi vendicant Homerum, & numisma quoddam æreum apud eos appellatur Homerium.* Etiam Chios pecuniæ suæ inscripsisse Homerum auctor est Pollux lib. IX, cap. 6: ubi quoque addit Mitylenæos monetæ suæ insculpsisse Sappho.

Cyrenæi in una nummi sui parte Ammonem, in altera silphium exsculpserunt: vide Hesychium & Suidam in Βάττου σίλφιον.

Diobolum Atticum habebat noctuam insculptam, triobolum vero in utraque parte faciem Jovis, tetrobolum denique faciem similiter & duas noctuas: *Pollux lib.* IX, *cap.* 6. Γλαῦξ, νόμισμα Ἀθήνησι τετράδραγμον, Hesychius. Et mox apud eundem in Γλαῦκες: Γλαῦξ τὸ ἐπιχάραγμα τοῦ στατῆρος. Vide quoque eundem Hesychium in Παλλάδος πρόσωπον στατήρ, &c. & vet. Scholiastem in Aristophanis Aves.

Ἰασεῖς τῷ νομίσματι ἐνεχαράξαντο, παῖδα δελφῖνι ἐποχούμενον· Δαρδανεῖς δὲ ἀλεκτρυόνων μάχην. Ἀσπένδιοι, παλαιστάς. Κεφαλλῆνες, ἵππον. Θάσιοι, Πέρσην. Ἀργεῖοι δὲ, μῦν: *Jasii monetæ insculptum habebant, puerum delphino vectum. Dardani, pugnam gallorum gallinaceorum. Aspendii, palæstritas. Cephallenes, equum. Thasii, Persen. Argivi, murem,* Pollux lib. IX, cap. 6. Integrum locum habet Catal. Artificum in *Demodice.*

Argivorum nummis insculpuntur lupi: *Vet. Scholiast. circa init. Electræ Sophoclis.*

Samii pavone monetam signant: *Athenæus lib.* XIV, *cap.* 20.

Trœzeniorum vett. nummi tridentis habent insigne & caput Minervæ: *Pausanias libro secundo, pag.* 142, 6.

Anaxilas Rheginus, cùm Sicilia usque ad illud tempus, ut Aristoteles ait, nullos genuisset lepores, ipse vero ibi eos importasset ac nutrivisset, simulque rheda victoriam in Olympia adeptus esset, monetæ Rheginorum rhedam insculpsit & leporem: *Pollux libro quinto, cap.* 12, §. 1.

Βρῦτος ἐς τὰ νομίσματα, ἃ ἐκόπτετο, εἰκόνα τε αὐτῦ, καὶ πῖλον, ξιφίδιά τε δύο ἐνετύπου· δηλῶν ἔκ τε τύτυ καὶ διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι τὴν πατρίδα μετὰ τῦ Κασσίυ ἐλευθερωκὼς εἴη: *Brutus numismatis, quæ faciebat, insculpsit sui ipsius imaginem & pileum & pugiones duos: hoc facto & per inscriptionem declarans, quòd una cum Cassio patriam liberasset*, Dio lib. XLVII, pag. 341 edit. Hanoviensis.

Augustus tantam fati fiduciam habuit, ut thema suum vulgaverit, nummumque argenteum nota sideris Capricorni, quo natus est, percusserit, Suetonius in vita Oct. Augusti, cap. 94. Vide Sam. Petiti Observationum lib. 1, cap. 5; Lud. Carrionis Emendat. lib. 11, cap. 2.

Nero statuas suas citharœdico habitu posuit, qua nota etiam nummum percussit, Suetonius in Nerone, cap. 25.

Tenedius quidam rex legem tulit, ut utrisque in adulterio deprehensis caput præcideretur; quod & in proprio filio, cùm deprehensus teneretur, observavit. Quamobrem in altero Tenedii numismatis latere securis insculpta erat, in altero vero capita duo habentia cervicem unam: *Suidas, in* Τενέδιος ξυνήγορος: vide quoque *Heraclidem in Tenediorum politia.*

Nostris temporibus, inquit D. Prosper de Prædict. & promiss. Dei, lib. 111, promiss. 34, *apud Persas persecutionem factam novimus, imperante Arcadio religioso & Christiano principe. Qui, ne traderet ad se confugientes Armenios, bellum cum Persis confecit eo signo; ante quam potitus victoria, jam coëuntibus in prælium militibus, aëriæ cruces in vestibus paruere. Unde etiam victor auream monetam cum eodem signo crucis fieri præcepit, quæ in usu totius Orbis & maxime Asiæ hodieque persistit.*

Soli reges Francorum inter omnes barbaros ex auro Gallico cudunt nummos, non Imperatoris (prout fieri solet) sed sua imagine signatos: *Procopius de Bello Gotthico, lib.* 111, *cap.* 23.

Belisarius post victoriam adeo acceptus fuit Justiniano Imp. ut is, percusso nummo, se in una parte, in altera vero Belisarium armatum effinxerit, cum hac inscriptione: BELISARIUS DECUS ROMANORUM: *Cedrenus editionis regiæ, pag.* 370, D.

Joannes Tzimisces Imp. gratias Christo servatori pro tropæis relaturus, edixit ut aureo nummo atque obolo inscriberetur imago nostri Sospitatoris, quod antehac non fuerat receptum: jussitque alteri utriusque nummi lateri inscribi: JESUS CHRISTUS REX REGUM. Hoc ipsum & reliqui deinceps observarunt Imperatores quotquot Christum Dominum agnoscebant: *Cedrenus editionis regiæ, pag.* 683, B.

Unum etiamnum æris miraculum non omittemus, inquit Plinius lib. XXXIV, cap. 13. *Servilia familia, illustris in Fastis, trientem æreum pascit auro & argento, consumentem utrumque. Origo atque natura ejus incomperta est mihi. Verba ipsa de ea re Messalæ senis ponam: Serviliorum familia habet trientem sacrum, cui summa cum cura magnificentiaque sacra quotannis faciunt: quem ferunt alias crevisse, alias decrevisse videri, & ex eo aut honorem aut diminutionem familiæ significari.*

Michalatus erat nummi genus Archangeli Michaëlis imagine signatum: *Chronicon Casinense lib.* 111, *cap.* 57: vulgo quoque hoc nostro sæculo *Angelottos* vocant, ab effigie Angeli.

Δανάκης genus erat nummi barbarici, obolo majoris: hunc ori mortuorum inserebant, ut esset unde portorium solverent Acherusiam trajecturi: vide Auctorem Etymologici, in Δανάκης. Similia quoque habent Hesychius & Suidas, in Δανάκη; nec non idem Suidas, in Ἀχερυσία. Potissimum tamen vide hac in re facetissime ludentem Lucianum περὶ πένθυς. Qui tamen incolebant loca ubi ἅδυ κατάβασις proxima esse putabatur, nullum à se naulum portitorem ob viciniam exacturum credebant. Παρ' Ἑρμιονεῦσι τεθρύλληται τὴν εἰς ἅδυ κατάβασιν σύντομον εἶναι· διόπερ οὐκ ἐντιθέασιν ἐνταῦθα τοῖς νεκροῖς ναῦλον: *Brevis apud Hermionenses fertur esse descensus ad inferos; propterea non indunt ibi mortuis naulum*, Strabo lib. VIII, pag. 373: ad quæ verba vide observata Casaubono.

§. 14. Annulos signatorios Hebræorum vetustissimis in usu fuisse, perspicitur ex eo annulo, quem Thamar à Juda pignori acceperat: *Genes.* XXXVIII. Huc etiam refer gemmas illas in pectorali sacerdotis, quibus lapidarii Artifices ex præscripto Domini sigilli sculpturis insculpserant nomina filiorum Israël: *Exod.* XXXIX, 6. Apud Græcos nonnisi sero videntur adhibiti; videturque serior eorum usus provenisse, aut ex ignoran- Annulorum signatoriorum consideratio.

tia scalpendi gemmas, aut ex nimia earum reverentia. Ignorantiam videtur arguere, quod ne quidem ferro, ære, argento, auro signasse eos legamus: quin contra testis est Hesychius vetustiores ante inventionem annulorum signatoriorum ligno à vermibus corroso signasse: vide *Hesychium* in θριπόβρωτος, & *Etymologicum* in θριπηδέστατον. Tzetzes quoque ad vers. 508 Cassandræ Lycophronis: Πρὶν εὑρεθῆναι τὰς σφραγῖδας, οἱ παλαιοὶ ἐσφράγιζον ξύλοις ὑπὸ θριπῶν βεβρωμένοις, διὰ τὸ αὐτὰ πολυκέντητα εἶναι: *Antequam invenirentur annuli signatorii, veteres signabant lignis à vermibus corrosis, quod essent multis punctis distincta.* Vide quoque Theophrasti Hist. plantarum, lib. v, cap. I. Ac ne sua quidem ætate majorem partem gentium hominumque, qui sub imperio Romano degebant, ullos omnino annulos habuisse affirmat Plinius XXXIII, I. Ubi & hoc addit: *Non signat Oriens aut Ægyptus etiam nunc, litteris contenta solis.* Reverentiæ gemmis quondam exhibitæ meminit Plinius in procemio libri trigesimi septimi: *Ut nihil instituto operi desit*, inquit, *gemmæ supersunt, & in arctum coacta rerum naturæ majestas, nulla sui parte mirabilior. Tantum tribuunt varietati, coloribus, materiæ, decori; *violari etiam signis gemmas nefas ducentes.* Et mox cap. v ejusdem libri, de smaragdis loquens, *Iidem plerumque & concavi, ut visum colligant. Quapropter decreto hominum iis parcitur, scalpi vetitis.* Herodotus tamen Thalia, & Suidas in Σμάραγδος, tradunt nobilem illam Polycratis Samii gemmam signatoriam smaragdum fuisse à Theodoro Samio scalptum, contra quam Plinius lib. XXXVII, cap. I: de quo plura, adspirante Deo optimo maximo, dicemus in Catalogo Artificum.

*Violare etiam signa, quæ causa gemmarum est, nefas ducentes. *Ita codex Chifletii, & alter Is. Vossii codex MS.*

Βάττος, ὡς Ἀριστοτέλης, ἐν Λιβύῃ Κυρήνην λεγομένην ἔκτισε κατὰ τὸν δοθέντα αὐτῷ παρὰ Ἀπόλλωνι χρησμόν· καὶ οἱ πολῖται οἱ Κυρηναῖοι ἀντἀπόδοσιν τῆς εὐεργεσίας βουλόμενοι χαρίσασθαι τῷ βασιλεῖ, ἐποίησαν εἰκόνα, ὡς δέ τινες, δακτύλιον ἐν ᾧ ἡ πόλις αὐτῶν προσφέρει τῷ βασιλεῖ τὸ σίλφιον: *Battus, sicuti tradit Aristoteles, in Lybia condidit urbem Cyrenen juxta editum ab Apolline oraculum. Cives itaque Cyrenæi cum hac Regis sui benevolentia paria facere volentes, fecerunt ei statuam, vel, ut alii, annulum, in quo urbs eorum offert Regi silphium:* Scholiastes in Aristophanis Plutum: ex quo Suidas eadem fere habet in Σίλφιον. De immani Cyrenæorum circa cultum annulorum signatoriorum insania, & de mirabili eorum in sculpendis annulis sollertia, vide *Ælianum, lib.* XII *var. Hist. cap.* 30.

Ægyptiorum bellatores in signatoriis annulis habebant insculptum scarabæum, legislatore nimirum adumbrante solos omnino mares pro solo patrio debere pugnare, cum natura cantharis femineum sexum denegaverit: *Ælianus, Hist. animal. lib.* X, *cap.* 15. Eadem habet Plutarchus de Iside & Osiride. Κάνθαρος, ὁ δακτύλιος τῶν ἱερῶν, *Hesychius.*

Regium Persarum sigillum est imago Rhodogunes incompositis capillis in vindictam defectorum proruentis: vide *Polyænum, libro* VIII *Stratagematum.*

Amphitryonis sigillum erat *Cum quadrigis Sol exoriens*, Plautus Amphitryone, Act. I, Scena *Qui me alter est* &c.

Hephæstion apud Photium ait Pana piscem esse marinum, balænæ magnitudine, Panis formam referentem. In hoc pisce lapidem inveniri asteriten, quem soli expositum incendi ferunt; valere etiam ad philtrum; adeoque Helenam habuisse hunc lapidem insculpta Panis piscis imagine, qua in obsignando sit usa. Ptolemæi Hephæstionis Novæ ad variam eruditionem historiæ libri septem in bibliothecæ Photianæ numero est codex CXC: vide extrema Excerptorum ex eo codice.

Locri occidui etiam Ozolæ dicuntur, habentque in publico sigillo Hesperum insculptum: *Strabo, libro nono Geograph. editionis Casaubonianæ pagina* 416, D.

Clearchi annulo insculptæ erant Caryatides saltantes: *Plutarchus in vita Artaxerxis.* Quæ vero fuerint istæ Caryatides, docet Nicol. Loënsis Epiphill. lib. IV, cap. 13; Meursius miscell. Laconicorum lib. II, cap. 12.

D. Octavius Augustus in diplomatibus, libellis, epistolisque signandis, initio Sphinge usus est; mox imagine Alexandri Magni; novissime sua, Dioscoridis manu sculpta; qua signare insecuti quoque Principes perseveraverunt, Suetonius in Augusto, cap. 50; Plinius lib. XXXVII, cap. I; vide quoque *Dionem libro* LI, *pag.* 444 *editionis Hanoviensis.*

De imagine Tiberii Cæsaris quam Paulus prætorius ectypam & eminente gemma in annulo habuit, & de periculo quod ei inde creatum fuit, vide *Senecam de Beneficiis, libro* III, *cap.* 26.

Mæcenas rana signabat: *Plin. lib.* XXXVII, *cap.* I.

Imagine Augusti omnes post Augustum Impp. obsignabant suas litteras, excepto Galba, qui sigillum à majoribus acceptum usurpavit, Canem videlicet è prora navis prospectantem: vide *Dionem lib.* LI, *pag.* 444 *editionis Hanoviensis.*

Ulyssis scutum habuisse delphinum pro insigni, etiam scripsit Stesichorus. Zacynthii narrant causam, ut Critheus testatur. Nam Telemachum puerum in mare profundum de litore prolapsum delphini servaverunt, subeuntesque natando extulerunt: at pater, ut

ut animali referret gratiam, signatorio annulo hanc sculpturam, & clypeo hunc ornatum addidit: vide *Plutarchum sub finem operis de Solertia animalium.*

Lacedæmoniorum rex Areus signabat aquila quæ draconem unguibus teneret. Exstat apud Josephum Judaïcarum antiquitatum libro XII, cap. 5, dicti Regis ad Oniam Sacerdotem epistola, quam sic claudit: Τὰ γεγραμμένα, ἐστὶ τετράγωνα· ἡ σφραγὶς, ἐστὶν ἀετὸς δράκοντος ἐπειλημμένος: *Literæ, sunt quadrangulæ: sigillum, est aquila draconem unguibus tenens.*

Ἀρμένιοι παρέχονται λίθον τὴν γλύφουσαν καὶ τετυπῶσαν τὰς σφραγῖδας, Eustathius ad vers. 694 Dionysii τοῦ Περιηγητοῦ; Stephanus de Urbibus, in Ἀρμενία.

Qui apud Lacedæmonios plurimum poterant, pro sigillo utebantur imagine regis Polydori, in honorem ejus. Qua de re sic Pausanias *libro tertio*, *pag.* 181, 18: Prope Orestis sepulchrum, est Polydori regis Alcamenis filii effigies: cui præ cunctis aliis regibus tantam venerationem exhibuerunt Lacedæmonii, ut quæ publice obsignari sit necesse, ea Polydori imagine magistratum gerentes obsignent.

Deorum annulatæ statuæ. *Singulis primò digitis geri mos fuerat*, inquit Plinius libro XXXIII, cap. 1, ubi de gemmis atque annulis signatoriis agit: *qui sunt minimis proximi: sic in Numæ & Servii Tullii statuis videmus. Postea pollici proximo induere, etiam Deorum simulacris. Dein juvit & minimo dare.*

Gemmæ ad signandum scalptæ, ipsæ impressas habent figuras, non expressas; in cavo incisas, non exstantes. Ἐντύπωμα Græci vocant, τὸ γλύμμα τῆς σφραγῖδος. At cum ceram signant, imaginem in ea exprimunt, quod est ἐκτύπωμα: unde *Ectypæ imagines*, quæ exstant ac prominent. Plautus eleganter & convenienter:

Ea caussa miles heic reliquit symbolum,
Expressam in cera ex annulo suam imaginem.

Ex annulo ergo in cera imago exprimitur, non imprimitur: *Salmasius Exercitat. Plinianarum pag.* 1104.

Ἡ σφραγὶς ἐν τῷ ἰδίῳ τύπῳ τὸ ἀρχέτυπον δείκνυσι, καὶ ἡ εἰκὼν τὸ τοῦ ἀπεικονισθέντος κάλλος δι' αὐτῆς ἑρμηνεύει: *Sigillum in proprio typo archetypum exhibet, & imago assimilatæ rei pulchritudinem per se ipsam notam facit*, Greg. Nyssenus Orat. x, contra Eunomium.

Annuli aposphragisma: Plinius Junior lib. x, epist. 16.

Vecors ille Lentulus, Catilinæ in conjuratione socius, annulo signatorio insculptam habuit imaginem avi sui, viri optimi ac patriæ amantissimi: vide quæ supra diximus sub finem §. 7 hujus capitis octavi.

Julius Cæsar habuit in sigillo Venerem armatam. Dion Cassius, libro XLIII, ubi de eo loquitur: Τό τε ὅλον τῇ γε Ἀφροδίτῃ πᾶς ἀνέκειτο· καὶ πείθειν πάντας ἤθελεν, ὅτι καὶ ἄνθος τι ὥρας ἀπ' αὐτῆς ἔχοι· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ γλύμμα αὐτῆς ἐνόπλου ἐφόρει, καὶ σύνθημα αὐτὴν ἐν τοῖς πλείστοις καὶ μεγίστοις ἐποίει: *Omnino autem Venerem colebat totus, & volebat omnibus persuadere, aliquem se formæ florem ab illa habere: ideoque etiam insculptam ipsam annulo armatam gestabat: eaque tessera in rebus plurimis maximisque utebatur.*

Thucydidis Scholiastes tradit Darii sigillo insculptum fuisse equum, cujus hinnitu felix regni auspicium acceperat.

Callicrates, adulator Ptolemæi regis ejus nominis in Ægypto tertii, adeo fuit assentandi peritus, ut non modo in annulo signatorio Ulyssis imaginem circumferret, sed & liberis suis Telegoni & Anticleæ nomina inderet: *Athenæus lib.* VI, *cap.* 13.

Seleuci Nicatoris annulus delphinum habuit insculptum: *Justinus lib.* XV, *cap.* 4.

Athenion gerebat aureum annulum cum insculpta regis Mithridatis effigie: *Athen. libro* V, *cap.* 13.

L. Sylla Jugurthæ à Boccho rege ad Marium perducti totam sibi laudem tam cupide asseruit, ut annulo, quo signatorio utebatur, insculptam illam traditionem haberet, Valer. Maxim. libro VIII, cap. 14, Ex. 4. *Sylla Dictator traditione Jugurthæ semper signavit*, Plinius lib. XXXVII, cap. 1; Plutarchus in Sylla. Idem Sylla usurpavit & annulum in quo tria insculpta erant tropæa, quali quoque usus est Pompejus: *Dio libro* XLII, *pag.* 193, *editionis Hanoviensis.*

§. 15. *Plastice prior fuit quàm statuaria*, Plinius libro XXXIV, cap. 7: & rursus lib. XXXV, cap. 12, *De Pictura satis superque; contexuisse his & Plasticen conveniat. Ejusdem enim operæ terra fingere & argilla similitudines.* Vide totum illud caput, ex quo plurima figulinam & Figulorum nobilissimos spectantia passim retulimus in Catalogum Artificum. Nonnihil quoque supra, hujus videlicet capitis §. 12, de Figulorum cælatura breviter diximus. Plastices antiquitas.

CAPUT IX.

§. 1. Artificum industria præcipue spectat laudis gloriæque mercedem. Quemadmodum enim vanissimæ ac stolide ambitiosæ levitatis est, quoslibet aucupari rumusculos & inanem umbram etiam falsæ gloriæ consectari; sic degeneris est animi & lucem splendoremque metuentis, justam gloriam, qui est fructus laboris honestissimus, repudiare.

§. 2. Inclyti olim Reges quæsitissimos quosque honores in eximios Artifices propalam congerentes numerosamque eorum laudem auctoritate sua sublevantes, ad ipsorum quoque Artificum officinas, splendidis purpuratorum gregibus undique laterum stipati, accedere non erubescebant.

§. 3. Insana adhæc pretia quæ summi olim monarchæ nobilissimæque urbes operibus Artis statuebant, adeo ut nonnunquam supra omnem quoque taxationem haberentur hujusmodi opera, magis etiam in edito Artis dignitatem collocarunt.

§. 4. Ac ne quid eximiæ harum Artium gloriæ deesset, complura quoque loca publica nomen suum sortita sunt à statuis ibi consecratis.

§. 5. Tanta Artibus hisce circumfusa majestas, Artificum quoque totum animum usque adeo alte occupavit, ut de se atque Arte sua nihil amplius humile cogitarent.

§. 6. Hac itaque Artium suarum veneratione tacti Artifices, judicabant præclara magnificæ Artis opera minime intra privatarum ædium parietes contineri, sed in publica luce atque in celebritate versari debere: unde & operum suorum gloriam propitiis fatis posteritati commendare volentes, summa cum cura Artium nobilissimæ incumbebant.

§. 7. Constanter hunc laudis & gloriæ cursum tenuerunt Artifices, donec duravit Artibus honor: Artium vero dignitate semel abjecta conculcataque, vix ullus Artifex inventus est qui omnes ætatis atque industriæ suæ nervos impendendos putaret spretis jam despectisque Artibus.

§. 8. Quemadmodum pessime consulunt Artibus, qui omnia quæstu suo, non illarum dignitate metiuntur; ita detrahunt Artibus suam majestatem, qui eas lucri tantum causa exercent, & ut habeant quod illicitis voluptatibus impendant. Rectius illi, qui veræ gloriæ sensu ad excolendas Artes excitati, sciunt sibi nobilitatem ex eo, & rem natam & gloriam esse.

Paratissime studiis istis deserviunt homines, quæ in bona apud omnes existimatione sunt, nec non plurimis atque amplissimis judiciis celebrantur.

HOnor Artibus olim exhibitus. *Honos alit artes, omnesque trahimur ad studia gloria; jacentque ea semper, quæ apud quosque improbantur*, Cicero circa initium lib. I Tuscul. quæst. *Gloria industria alitur*, Sallust. II de Rep. ordinanda. *Præmia in omni re maxime spectantur*, Plin. lib. XIV nat. Hist. cap. 4. Τῷ γὰρ ὄντι φύσις αὕτη, ὡς ἔοικεν, ἀσκεῖσθαι μὲν τὸ τιμώμενον, ἀμελεῖσθαι δὲ τὸ ἀτιμαζόμενον: *Revera enim, ut videtur, hæc rei natura est; exerceri solere quicquid in pretio est; negligi vero, quicquid despicitur*, Themist. Orat. II. Adeo præmium omnia spectant, ut Pictura quoque, quamquam plurimum habeat in se voluptatis, maxime tamen præsenti fructu laudis opinionisque ducatur. *Nam quid sibi voluit C. Fabius nobilissimus civis? qui cùm in æde Salutis, quàm C. Junius Bubulcus dedicaverat, parietes pinxisset, nomen his suum inscripsit. Id enim demum ornamenti familiæ consulatibus, & sacerdotiis, & triumphis celeberrimæ deerat. Videlicet Phidiæ secutus exemplum, qui clypeo Minervæ effigiem suam inclusit; qua convulsa, tota operis colligatio solveretur*: Valer. Maxim. lib. VIII, cap. 14, Ex. 6. *Non poëtæ modo, sed opifices etiam post mortem nobilitari volunt. Quid enim Phidias sui similem speciem inclusit in clypeo Minervæ, cùm inscribere non liceret?* Cicero, lib. I Tuscul. quæst. *Pendemus ex laude, atque hanc laboris nostri ducimus summam*, Quintil. IV, 2. In hujus rei exemplum Sauron atque Batrachon præterire minime debemus, *Qui fecere templa Octaviæ porticibus inclusa; natione ipsi Lacones. Quidam & opibus præpotentes fuisse eos putant, ac sua impensa construxisse, inscriptionem sperantes. Qua negata, hoc tamen alio loco & modo usurpasse: sunt certe etiamnum in columnarum spiris inscalpta nominum eorum argumento Rana atque Lacerta*, Plin. XXXVI, 5. Pulchre itaque Plutarchus in ipso statim initio libri secundi de virtute aut fortuna Alexandri, demonstrat regis magni temporibus maximum fuisse Artificum proventum, non ob aliud, quàm quod viderent præclara ingenia paratam sibi fore tanti judicis æquam æstimationem. Apposite quoque Plinius lib. XXXV, cap. I: *Pictura, ars quondam nobilis, tunc cùm expeteretur à regibus populisque.* Artificem nempe suo aut sæculi genio ad summa provectum conducebant rerum potentes, etiam quanti se ipsum indicabat, si vilius forte non possent; ipsa interim stipendii magnificentia Artificem ipsum & gloriam possidentis juxta commendante.

Non est quod miremur Ar-

§. 2. Intelligentissimos certe artis fuisse priscorum sæculorum magnates, ex eo quo Artifices prosequebantur amore, facile percipias: nam ut recte Sidon. Apollinaris lib. V, epist.

epist. 10, *Naturali vitio fixum est radicatumque pectoribus humanis, ut qui non intelligunt artes, non mirentur artifices.* Vitruvius quoque in prooemio libri tertii, *Propter ignorantiam artis virtutes obscurantur.* Artifici clamore plausuque opus est, & velut quodam theatro; qualia quotidie antiquis Artificibus obtingebant, quum plures viri nobiles officinas eorum nunquam non coartarent: quod quantum ardorem ingeniis, quas Artificibus faces admovisse putamus? Demetrius ille poliorcetes, bellatorum acerrimus, Protogenem picturæ Ialysi intentum videre non dubitavit, *Relictisque victoriæ suæ votis, inter arma & murorum ictus spectavit artificem*, Plinius xxxv, 10. Alexander quoque Magnus frequenter in officinam Apellis ventitabat; quamquam ei honorem clariore præbuerit exemplo. *Namque cum dilectam sibi ex pallacis suis præcipue nomine Campaspen nudam pingi ob admirationem formæ & ab Apelle jussisset, eumque tum pari captum amore sensisset, dono eam dedit. Magnus animo, major imperio sui; nec minor hoc facto, quam victoria aliqua; quippe se vicit; nec torum tantùm suum, sed etiam affectum donavit artifici, ne dilectæ quidem respectu motus; ut, quæ modo regis fuisset, modo pictoris esset*, Plin. xxxv, 10. Ex eo quoque quem artibus hisce honorem idem Rex habuit, processit *Quòd imaginem suam, quo certior posteris proderetur, noluit à multis artificibus vulgo contaminari; sed edixit universo orbi suo, ne quis effigiem regis temere assimilaret ære, colore, cælamine; quin solus eam Polycletus ære duceret, solus Apelles coloribus delinearet, solus Pyrgoteles cælamine duceret. Præter hos tres, multo nobilissimos in suis artificiis, si quis uspiam reperiretur alius sanctissimæ imagini regis manus admolitus, haud secus in eum quàm in sacrilegum vindicaturus. Eo igitur omnium metu factum, solus Alexander ut ubique imaginum summus esset: utque omnibus statuis, & tabulis, & toreumatis idem vigor acerrimi bellatoris, idem ingenium maximi honoris, eadem forma viridis juventæ, eadem gratia relicinæ frontis cerneretur*, Apulejus in Floridis. In transitu interim hìc nota Cæsarem Augustum eandem scriptoribus dixisse legem, quam Alexander jam olim dixerat Artificibus. *Augustus Cæsar*, inquit Suetonius*, *recitantes & benigne & patienter audivit; nec tantum carmina & historias, sed & orationes & dialogos. Componi tamen aliquid de se, nisi & serio, & à præstantissimis offendebatur, admonebatque Prætores, ne paterentur nomen suum commissionibus obsolefieri.*

[Margin: tes hasce in summam venisse gloriam, Principibus ubique viris numerosam earum laudem auctoritate sua sublevantibus.]

[Margin: * *In Augusto, cap.* 89.]

§. 3. Insana adhæc tabularum statuarumque pretia, quid aliud quàm venerationem Artibus olim præstitam produnt? Apelles certe, cum pinxisset Alexandrum Magnum fulmen tenentem, in templo Ephesiæ Dianæ, viginti talentis auri, manupretium ejus tabulæ, in nummo aureo mensura accepit, non numero: *Plin.* xxxv, 10. In confesso est Bularchi Pictoris tabulam à Candaule rege Lydiæ repensam auro; tanta jam dignatio Picturæ erat: *Plin.* xxxv, 8. L. Mummius, cùm in præda vendenda rex Attalus sex mill. sestertium emisset Aristidis tabulam, pretium miratus, suspicatusque aliquid in ea virtutis, quod ipse nesciret, revocavit tabulam, Attalo multum querente: *Plin.* xxxv, 4. Aristides Thebanus pinxit prælium cum Persis, centum homines ea tabula complexus, pactusque in singulos minas decem à tyranno Eleatensium Mnasone: *Plin.* xxxv, 10. Et mox ibidem: *In arte tantum valuit, ut Attalus rex unam tabulam ejus centum talentis emisse tradatur.* De hac ipsa tabula est & illud ejusdem Plinii lib. vii, cap. 38: *Aristidis Thebani pictoris unam tabulam centum talentis Attalus rex licitatus est.* Polycletus Diadymenum fecit molliter juvenem, centum talentis nobilitatum: *Plin.* xxxiv, 8. Arcesilao plastæ à Lucullo H-S. LX signum Felicitatis locatum, cui mors utriusque inviderit: *Plinius* xxxv, 12. Et mox; Octavio equiti Romano cratera facere volenti, exemplar è gypso factum talento. Asclepiodoro Mnason tyrannus pro duodecim Diis dedit in singulos mnas trecentas; idemque Theomnesto in singulos heroas mnas centenas: *Plin.* xxxv, 10. Cydiæ tabulam Argonautas H-S. XLIV Hortensius Orator mercatus est, eique ædem fecit in Tusculano suo: *Plin.* xxxv, 11. Timomachus Byzantius Cæsaris dictatoris ætate Ajacem ei pinxit & Medeam, ab eo in Veneris Genetricis æde positas, octoginta talentis venumdatas: *Plin.* xxxv, 11. In mentione statuarum est & una non prætereunda, licet autoris incerti, juxta Rostra, Herculis tunicati Eleo habitu Romæ, torva facie, sentienteque suprema in tunica. In hac tres tituli: L. Luculli Imperatoris de manubiis: alter, pupillum Luculli filium ex S. C. dedicasse: tertius, T. Septimium Sabinum Ædilem curulem ex privato in publicum restituisse. Tot certaminum tantæque dignationis simulacrum id fuit: *Plin.* xxxiv, 8. M. Agrippa, vir rusticitati propior quàm deliciis, mercatus est à Cyzicenis duas tabulas Ajacis & Veneris H-S. XII M: *Plin.* xxxv, 4. Tiberius Cæsar amavit Archigallum Parrhasii, atque, ut autor est Decius Eculeo, LX sestertiis æstimatam, cubiculo suo inclusit: *Plin.* xxxv, 10. Ajunt Cois pro Veneris anadyomenes Pictura de tributi imperati summa remissa fuisse C talenta: *Strabo lib.* XIV *Geograph.* Nicomedes rex voluit à Gnidiis Praxiteli-cam Venerem mercari, totum æs civitatis alienum, quod erat ingens, dissoluturum se pro-

[Margin: Egregia summorum Artificum opera quàm plurimo passim vendebantur, & sæpe supra omnem taxationem erant.]

promittens. Omnia perpeti maluere; nec immerito: illo enim ſigno Praxiteles nobilitavit Gnidum: *Plin.* XXXVI, 5. Lyſippus fecit diſtringentem ſe, quem M. Agrippa ante thermas ſuas dicavit, mire gratum Tiberio principi; qui non quivit ſibi temperare in eo, quamquam imperioſus ſui inter initia principatus, tranſtulitque in cubiculum, alio ibi ſigno ſubſtituto: cùm quidem tanta populi Rom. contumacia fuit, ut magnis theatri clamoribus reponi apoxyomenon flagitaverit: princepsque, quamquam adamatum, repoſuerit: *Plin.* XXXIV, 8. Refer huc etiam illa Tullii verba ex lib. IV Accuſat. in C. Verrem, *Quid arbitramini Rheginos mereri velle, ut ab eis marmorea Venus illa ne auferatur? Quid Tarentinos, ut ne Europam in tauro ſedentem amittant? ut Satyrum, qui apud illos in æde Veſtæ eſt? ut cætera. Quid Theſpienſeis, ut Cupidinis ſignum, propter quod unum viſuntur Theſpiæ? Quid Cnidios, ut Venerem marmoream? Quid, ut pictam, Coos? Quid Epheſios, ut Alexandrum? Quid Cyzicenos, ut Ajacem, aut Medeam? Quid Rhodios, ut Ialyſum? Quid Athenienſeis, ut ex marmore Iacchum, aut Paralum pictum, aut ex ære Myronis buculam?* Ætas noſtra vidit in Capitolio, priuſquam id noviſſime conflagraret à Vitellianis incenſum, in cella Junonis canem ex ære vulvas ſuum lambentem: cujus eximium miraculum & indiſcreta veri ſimilitudo non eo ſolum intelligitur, quòd ibi dicatus fuerat; verum & nova ſatiſdatione: nam ſumma nulla par videbatur: capite tutelarios cavere pro eo inſtitutum publice fuit: *Plin.* XXXIV, 7. Olympum & Pana, Chironemque cum Achille in Septis, quæſtio eſt qui fecerint; præſertim cum capitali ſatiſdatione fama judicet dignos: *Plin.* XXXVI; 5. Exemplum denique Cleſidis injuria Stratonices reginæ nobilitati, minime hic prætereundum. Nullo enim honore exceptus ab ea, pinxit volutantem cum piſcatore, quem reginam amare ſermo erat; eamque tabulam in portu Epheſi propoſuit; ipſe velis raptus eſt. Regina tolli vetuit, utriusque ſimilitudine mire expreſſa: *Plinius* XXXV, 11.

Frequenter etiam publicis quibuſdam locis à nobili aliqua pictura ſtatuave nomen indebatur.

§. 4. Evidentiſſimum denique argumentum venerationis Artibus hisce olim exhibitæ præbent loca denominationem ſuam à ſtatuis picturisve mutuantia. Quæ conſuetudo Romæ quoque atque alibi obtinuit; licet Etymologicus tradat peculiare fuiſſe Athenienſibus loco alicui nomen imponere à rebus in eo conſpicuis. Ἀττικὸν ἐστιν ἔθος, τὸ καλεῖν ἀπὸ τῶν ἐν τόπῳ καὶ αὐτοὺς τοὺς τόπους, Etymolog. in Δεῖγμα. Βλαύτη, τόπος Ἀθήνησιν: *Blaute, locus quidam Athenis*, Heſychius. Videturque vicus iſte nomen ſortitus ab imagine Heroïs, qui dicebatur Ἥρως ἐπὶ βλαύτῃ. Vide *Pollucis Onomaſticon, lib.* VII, *cap.* 22. Inter Megalopolin & Meſſeniam exiguus eſt tumulus digito è lapide exciſo conſpicuus. Oreſtem tradunt ibi unum alterius manus digitum abroſiſſe: unde etiam loco nomen eſt δακτύλου μνῆμα, *digiti monumentum*: Pauſanias in Arcadicis. Athenis erat forum τὸ ἐπὶ Λύκῳ, cognominatum ab ejus ſtatua ibidem erecta, lupi forma: vide *Meurſii librum* III *lectionum Attic. cap.* 9. Celeberrima porticus Athenis ποικίλη cognominata eſt, poſtquam rariores picturæ nobilitârunt eam: antea Πεισιανάκτιος dicebatur: *Idem Meurſius libro* VI *Atticarum lection. cap.* 18. Appii forum Romæ à quodam ſimulacro Appii nomen accepit: Iſidor. Peluſiota lib. 1, epiſt. 337. *Marſya, ſtatua erat pro Roſtris, ad quam ſolebant convenire cauſidici, qui lites & negotia tractabant & componebant. Locus autem à ſtatua nomen accepit, quòd ibi cauſæ agi ſolebant & vadimonia ſiſti*, vetus Commentator Horatii ad verſ. 120 Satyræ 6 libri primi. *Porticum Auguſtus fecerat, in qua ſimulachra omnium gentium collocaverat; quæ porticus appellabatur Ad nationes*, Servius ad verſ. 620 libri octavi Æneïdos. *Janus platea dicitur, ubi mercatores & fœneratores ſortis cauſa convenire ſolebant*, inquit vetus Horatii Commentator ad verſ. 54 epiſtolæ 1 libri primi. Plenius tamen ad verſ. 18 & 19 Satyræ 3 libri ſecundi; *Ad medium Janum frequens eſt forum mercatorum. Jani autem ſtatuæ tres erant: una in ingreſſu fori: altera in medio, ubi erat ejus templum prope baſilicam Paulli, vel pro Roſtris; huc concurrebant & potiſſimum ſtationes ſuas habebant fœneratores, alii ad reddendum fœnus, alii ad accipiendum: tertia autem ſtatua erat ad exitum fori. Ideo Janus dictus eſt Deus mercatorum, quia incipit & in eum deſinit annus, qui ſemper volvitur; ita & mercatores ſunt in perpetua volutatione emendo & vendendo. Qui & biceps eſt, quia mercatores non tantum debent curare quanti rem emant, ſed & quanti vendere poſſint.* Βουκολέων publicus quidam in urbe Conſtantinopolitana locus, ita dictus à marmoreo leone in buculam inſiliente: vide *Conſtantini Manaſſis Annales*, *pag.* 187 & 188; quemadmodum & *Cedrenum*, ubi de Leone Armenio prima imperii ſpatia ingreſſo agit. Plura id genus exempla paſſim occurrunt apud pleroſque Romanæ & Conſtantinopolitanæ hiſtoriæ Scriptores.

Artibus hisce ingenti apud omnes fama gloriaque florentibus,

§. 5. Ex omnibus hisce exemplis liquet, quanto olim ſtudio reges urbesque præclara ingenia foverint: neque id immerito: nullorum enim æque intererat ne diſcrimen omne virtutis ignaviæque periret. Quinetiam ipſis quoque Artificibus profuit cultus ille, quem mortalium celſiſſimi Artibus exhibebant: adeo jam nihil amplius humile atque abjectum de ſuis Artibus ſentientes, tanti eas arbitrabantur eſſe, quanti eas ab orbis terrarum moderatoribus

deratoribus fieri videbant; animosque hac opinione imbutos, extemplo quoque intrabat stupendus raræ magnanimitatis amor. *Polygnotus pinxit Athenis porticum, quæ Pœcile vocatur, gratuito; cùm partem ejus Mycon mercede pingeret: unde major huic autoritas: siquidem Amphictyones, quod est publicum Græciæ consilium, hospitia ei gratuita decrevere*, Plin. xxxv, 9. Et mox: *Zeuxis donare opera sua instituit, quod ea nullo satis digno pretio permutari posse diceret; sicuti Alcmenam Agrigentinis, Pana Archelao.* Nicias quoque, teste Plin. xxxv, 11: *Necyian vendere noluit Attalo regi talentis sexaginta; potiusque patriæ suæ donavit, abundans opibus.* Prudenter omnes: noluerunt elevare tantæ artis autoritatem; quandoquidem *pleraque hoc ipso possunt videri vilia, quod pretium habent*, Quintil. xii, 7.

sublimia quoque erectaque Artificum ingenia cœpere pulchritudinem ac speciem excelsæ magnæque gloriæ vehementius appetere.

§. 6. Artium adhæc tam impense ab omnibus honoratarum consideratione, ipsi quoque Artifices ad majorem Artibus hisce honorem habendum accendebantur: nam tantæ ac tam late patentis Artis verecundia eos tenente, *Non parietes excolebant dominis tantum, nec domos uno in loco mansuras, quæ ex incendiis rapi non possent. Casula Protogenes contentus erat in hortulo suo. Nulla in Apellis tectorio pictura erat. Nondum libebat parietes totos pingere. Omnis eorum ars urbibus excubabat: Pictorque res communis terrarum erat*, Plin. xxxv, 10. *Exstat certe M. Agrippæ oratio magnifica & maximo civium digna, de tabulis omnibus signisque publicandis: quod fieri satius fuisset, quàm in villarum exilia pelli*, Plin. xxxv, 4. Neve sperata forte gloria exciderent, *Pingendi fingendique conditores inscripserunt absoluta opera, & illa quoque quæ mirando non satiamur, pendenti titulo: ut, * Apelles faciebat, aut Polycletus: tanquam inchoata semper arte & imperfecta, ut contra judiciorum varietates superesset artifici regressus ad veniam, velut emendaturo quidquid desideraretur, si non esset interceptus. Quare plenum verecundiæ illud est, quod omnia opera tanquam novissima inscripsere, & tanquam singulis fato adempti. Tria non amplius, ut opinor, absolute traduntur inscripta; Apelles fecit; quæ suis locis reddam: quo apparuit summam artis securitatem autori placuisse; & ob id magna invidia fuere omnia ea*, Plinius in præfatione ardui operis. Quod autem cura gloriæ tam anxia bene cesserit iis, docet idem Plinius xxxv, 11: *Illud vero per quam rarum ac memoria dignum*, inquit, *etiam suprema opera artificum imperfectasque tabulas, sicut Irim Aristidis, Tyndaridas Nicomachi, Medeam Timomachi, & Venerem Apellis, in majori admiratione esse, quàm perfecta. Quippe in iis lineamenta reliqua, ipsæque cogitationes artificum spectantur: atque in lenocinio commendationis dolor est: manus, cùm id agerent, exstinctæ desiderantur.* Ad quæ postrema senioris Plinii verba mire facit hîc junioris Plinii locus lib. v, epist. 5: *Mihi videtur acerba semper*, inquit, *& immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant. Nam qui voluptatibus dediti, quasi in diem vivunt, vivendi causas quotidie finiunt: qui vero posteros cogitant, & memoriam sui operibus extendunt, his nulla mors non repentina est, ut quæ semper inchoatum aliquid abrumpat.* Verba denique Tullii, mortem eximii Artificis justa querimonia prosequentis, non videntur multum abludere ab iis quæ attulimus: *Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit*, inquit Cicero †, *ut Roscii morte nuper non commoveretur? Qui cùm esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum sibi amorem conciliaverit à nobis; nos animorum incredibiles motus celeritatemque negligemus?* Illud interim hîc in transitu minime prætereundum, quòd cùm perennaturæ spem gloriæ summis olim Artificibus calcar subdidisse contendimus, de solida veraque gloria id volumus intelligi; minime vero de caduca falsaque ejus umbra, quam aviditate mira captare solent Artifices vanæ tantum ostentationi inservientes. Etenim dum præpropere nimis ad finem gloriæ laudisque tendunt, omnes pingendi Artes, perversa quadam ambitione ducti, statim aperire satagunt, ornatum omnem frivolo imprimis ac scenico more confestim exponere gestiunt, & quicquid uspiam nitidum, jucundum, elaboratum, velut institores quidam Artis intuendum atque oculis pene pertrectandum exhibere student: nam eventum ad suam ipsorum, non ad Artis gloriam referunt. *Sed tam contumeliosos in se, invicem ars ridet*, Quintil. x, 7. Dumque videri volunt imperitis periti, peritis imperiti videntur. Τὸ τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν, τοῖς σοφοῖς ἐστιν ἀπαρέσκειν: *Multis placere, est sapientibus displicere*, Plutarch. de Educat. liberorum.

Indignum interea judicantes Artem tanto studio excultam intra privatos parietes includi, præcipua operum, quàm maxime poterant perpolita, oculis omnium exponebant.

* *Vide Angeli Politiani Miscellaneorum Centuriam 1, cap. 47.*

† *Pro Archia Poëta.*

§. 7. Duravit Artificibus generosus veræ laudis amor, quam diu regibus populisque Artium reverentia mansit: at postquam pecuniæ amor eam ex animis hominum ejecit, defecerunt & ipsi Artifices. Notavit illud elegantissimus Arbiter; *Cœpi prudentiorem consulere ætates tabularum*, inquit, *& quædam argumenta mihi obscura, simulque causam desidiæ præsentis excutere, cùm pulcherrimæ artes periissent, inter quas Pictura ne minimum quidem sui vestigium reliquisset. Tum ille. Pecuniæ, inquit, cupiditas hæc tropica instituit. Priscis enim temporibus, cùm adhuc nuda virtus placeret, vigebant artes ingenuæ, summumque certamen inter homines erat, ne quid profuturum sæculis diu lateret.*

Spretis tandem Artibus, ipsa quoque Artificum studia languere cœperunt; nec perinde, atque debebant,

in laudis & gloriæ cupiditate versabantur.

lateret. Verum, ut ad plastas convertar, Lysippum, statuæ unius lineamentis inhærentem, inopia exstinxit; & Myron, qui pene hominum animas ferarumque ære comprehenderat, non invenit hæredem. At nos vino scortisque demersi, ne paratas quidem artes audemus cognoscere; sed accusatores antiquitatis, vitia tantum docemus & discimus. Noli ergo mirari, si Pictura defecit, cum omnibus Diis hominibusque formosior videatur massa auri, quàm quidquid Apelles Phidiasve, Græculi delirantes, fecerunt. Vide quoque Plinium lib. XIV, in Procemio; quemadmodum & Dionys. Longinum περὶ ὕψους, §. ultima; Theocritum Idyllio XVI; Senecam in procemio lib. I Controvers.

Deficiente itaque hominum potentium studio, ipsius quoque Artis memoria sensim veluti obscurata est atque evanuit, plerisque Artificibus non tam famæ, quàm lucro inservientibus.

§. 8. Postquam igitur summi viri, qui præsidio Artibus esse debuerant, sola gaudia in possidendo ponere cœperunt, pessum quoque iere vitæ pretia; omnesque à maximo bono liberales dictæ Artes, in contrarium cecidere, fædamque subiere servitutem; Artificibus passim libidini atque avaritiæ, cùm gloriæ amplius non possent, inservientibus: quumque eorum opera nemo uteretur, otii solatium libidine quærentes, libidinis autem sumptus avaritia supplentes, qualescunque vividæ indolis reliquias duplici hac vitiorum peste penitus exstinguebant. *Nihil est tam mortiferum ingeniis, quàm luxuria*, Seneca in procemio libri primi Controversiarum. *Quod si agrorum nimia cura, & sollicitior rei familiaris diligentia, & venandi nimia voluptas, & dati spectaculis dies, multum studiis auferunt (huic enim rei perit tempus quodcunque alteri datur) quid putamus facturas cupiditatem, avaritiam, pœnitentiam? quarum impotentissimæ cogitationes, somnos etiam ipsos, & illa per quietem visa perturbant. Quis inter hæc bonis artibus locus? Non hercle magis, quàm frugibus in terra sentibus ac rubis occupata*, Quint. XII, I. Ἐπιθυμία πλούτου ταπεινοὺς ποιεῖ: *Divitiarum cupiditas animos reddit humiliores abjectioresque*, Arriani Epict. IV, 4. Eminentissimarum adhæc Artium famam dignationemque multitudo atque imperitia Artificum fæde afflixit, plerisque ad ea quæ promittunt rudibus, & vanum modo nomen quo commendentur quærentibus. Ita est profecto: nam ut primum Ars cœpit esse in quæstu, institutumque ejus bonis male uti, curam quoque cultus, qui Artifices habebantur, omiserunt: unde Ars destituta ac desolata infirmioribus statim ingeniis velut prædæ fuit. Paucissimis ergo remansit operis amor: nec quia sit Ars hæc pulcherrima atque honestissima, petitur ipsa, sed plerique ad vilem usum & sordidum lucrum accinguntur, vividam illam & maximæ Arti suffecturam ingenii vim enervantes frangentesque. Horat. de Arte:

Romani pueri longis rationibus assem
Discunt in partes centum diducere. Dicat
Filius Albini, si de quincunce remota est
Uncia, quid superat? Poteras dixisse triens. En,
Rem poteris servare tuam. Redit uncia: quid fit?
Semis. Ad hæc animos ærugo, & cura peculi
Cùm semel imbuerit; speramus carmina fingi
Posse linenda cedro, & lævi servanda cupresso?

Pecunia ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque & venales invicem facti, quærimus, non quale sit quid, sed quanti, Seneca epist. CXV. *Quondam æs confusum auro argentoque miscebatur, & tamen ars pretiosior erat, nunc incertum est, pejor hæc sit, an materia: mirumque, cum ad infinitum operum pretia creverint, autoritas artis exstincta est. Quæstus causa enim, ut omnia, exerceri cœpta est, quæ gloriæ solebat*, Plin. XXXIV, 2. Non est tamen quod quis arbitretur omne lucrum hic à me damnari; neque enim video, quæ justior esse possit ratio acquirendi, quàm ex honestissimo labore; præsertim, cùm hæc ipsa opera, tempusque omne huic negotio datum, facultatem aliter acquirendi recidant: sed famæ primam semper atque præcipuam rationem habendam puto; lucrum vero in secundis ponendum: tanquam quod, si non adsit sordida animi solam pecuniam adpetentis cupiditas, curam Artis non leviter soleat intendere. Usque adeo in omnibus Artibus locum habet illud Teletis*: Τέχνας πάσας μισθὸς ὁ μέγας τρέφει: *Justis commodis studia constat artium nutrienda.* Cassiodorus variarum VII, 15: Λυσιτελῶς λιμώττει χρυσοῦ τὸ ἀνθρώπειον γένος· ἐντεῦθεν γὰρ καὶ τέχναι τῷ βίῳ εἰσήχθησαν, καὶ πόλεις ᾠκίσθησαν, καὶ συναλλαγμάτων συμάρεια· εἰ δὲ δεῖ συλλήβδην εἰπεῖν, πάσης εὐκοσμίας ἐστέρητο ἂν τὸ περίγειον ἐνδιαίτημα, εἰ μὴ χρυσὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀλλήλων ἐπιδεεῖς ἐτεκλήνατο· οὐ γὰρ ἂν πλωτὴρ ἐναυτίλλετο· οὐχ ὁδοιπόρος ἐνεπορεύετο· οὐκ ἀροτῆρα βοῦν οἱ γεωργοῦντες ἐκέκτηντο· οὐ βασιλικῆς ἡγεμονίας ἐπρεσβεύετο σκῆπτρα· οὐκ ἀρχαῖς καὶ προσφόροις τὸ ὑπήκοον ἐκεκόσμητο· οὐ στρατηγὸς ἐδημαγώγει τὸ στράτευμα· εἰ δὲ καὶ ἀπόρρητον λόγον θέλεις μαθεῖν, ἀρετῆς καὶ κακίας ὁ χρυσὸς τὰς ἰδίας πεπίστωται, καὶ βασανίζεται ἔφεσις ψυχῆς δι' αὐτοῦ, καὶ τῷ Κελτικῷ ποταμῷ ἐστιν ἐφάμιλλος· νόθου γὰρ ἀρετῆς καὶ κακίας ἔλεγχός ἐστιν ἀληθέστατος: *Utilis est auri fames humano generi. Inde etenim & artes vitæ accesserunt & urbes ædificatæ sunt, & in contractibus orta conventio. Si vero summatim dici debeat, omni ornatu*

* *Apud Stobæum, Serm. de Laude divit.*

natu privatus esset quacunque terrarum locus inhabitatus, si non auri intercessione factum foret, ut homo alter alterius invicem indigeret. Nam neque nauta navigabat, neque viator faciebat iter, neque aratorem bovem agricolæ possidebant, non regiæ majestatis adorabantur Sceptra, non magistratibus & juridicis ornati erant subditi, non dux agebat exercitum. Quod si autem secretum sermonem scire vis, virtutis & malitiæ habenas habet aurum, & probatur appetitus animæ per ipsum, Celticique fluminis est æquale viribus. Falsæ enim virtutis & vitii verissimum est argumentum, Theophylactus Simocatus epist. 10. Mercurium Deum lucri dicebant, unde eum cum saccello pleno pecuniæ pingebant: *Cornutus in Persii Satyram sextam.* Τοῦ κέρδους αἴτιον λέγουσι καὶ ἔμπορον τὸν Ἑρμῆν· ὅθεν τὸ ἄγαλμα αὐτοῦ ἱστῶσι βαστάζον μάρσιπον· ἀλλὰ καὶ οἱ Φοίνικες τοὺς θεοὺς αὐτῶν πλάττουσιν ἐπιφέροντας βαλάντια, ὡς τοῦ χρυσοῦ συμβόλου ὄντος δυναστείας: *Mercurius dicitur esse lucri auctor & negotiator: quapropter etiam tribuunt statuæ ejus marsupium. Quin etiam Phœnices Deos suos fingunt sacculos ferentes, quod aurum sit potentiæ indicium*, Georg. Codinus de Originibus Constantinopolitanis: vide quoque Suidam in Ἑρμῆν τοῦτον; quibus adde Greg. Nazianzenum circa finem Prioris in Julianum.

CAPUT X.

§. 1. Quemadmodum vividæ magnorum Artificum mentes circumfluentis gloriæ dulcedine inescatæ, & ipso jam successu acriores factæ, sentiebant delatos honores mirifice sibi augere studium famæ; ita totum deinceps animum atque omnem curam, operam, diligentiamque suam in audaciore ac minus aliis tentato expertoque conatu collocabant.

§. 2. Ponenda itaque hic est nimia illa verecundia, quæ minime alioqui generosos impromptarum mentium impetus frequenter infringit. Artifex interim accuratissimarum Artium difficultate rite pensata, atque ea quoque infamia, quam à scopo Artis aberrantes adeunt, cogitatione pertractata, nihil sibi temere credit agendum in Artibus oculorum tantummodo voluptati servientibus; siquidem in iis Arti solet officere, quicquid spectatorem non valet afficere.

§. 3. Propensiore sane cura nobis est elaborandum, quicquid præsentibus & post-futuris propter Artem cupimus esse commendatum. Quod si tamen persentiscamus nos nihil etiamnum dignum oculis hominum, dignum fama elaborare potuisse, satius erit profecto pudorem nondum excutere; modo subinde in adolescentia, dum adhuc tutum est audere, qualiacunque Artis specimina in testimonium fidentioris industriæ benevolorum censorum judiciis committamus. Siquidem pleraque adolescentium studia, non tam re & maturitate, quàm spe & exspectatione laudari solent.

AUdax majora aggrediendi conatus. Etenim bonæ mansuræque famæ consensu ad justam sui fiduciam elatus Artifex, incrementis quoque gloriæ, celebrior jam factus, intendit animum. *Evecta supra humanam fidem ars est successu*, inquit Plinius XXXIV, 7, *mox & audacia*. Per *successum* hic intellige dignationem illam, quam ars, regibus populisque eam expetentibus, est consecuta. *Mox & audacia*, inquit: innuens Artificibus ex eo successu additam alacritatem & majora conandi studium, placendi cupidine secundos impetus mirifice semper augente. Exemplo sunt immanes antiquorum Colossi, quos idem Plinius ibidem in fidentioris audentiæ testimonium recenset: usque adeo verum est illud Livii lib. IV ab U. C. *Magnos animos magnis honoribus fieri* affirmantis. Præcipuus tamen hac in parte Zeuxis, qui *fores artis ab Apollodoro apertas intravit, audentemque jam aliquid penicillum ad magnam gloriam perduxit*, Plin. XXXIV, 7. De hac tanti Artificis audentia vide Lucianum in Zeuxide. Notabile quoque exemplum confidentiæ exhibuit Dinocrates, quod in Catalogo Artificum referemus. Ἡ πλαστικὴ ἀπαυθαδιεῖ: *Plastice subarroganter aliquid effingit*, Philostr. Iconum lib. 1, in Amphione. Μελάνθιος ὁ ζωγράφος ἐν τοῖς περὶ ζωγραφικῆς φησὶ δεῖν αὐθάδειαν τινὰ καὶ σκληρότητα τοῖς ἔργοις ἐπιτρέχειν: *Melanthius pictor in libris de pictura ait in operibus arrogantiorem quandam sui fiduciam & duritiem expressam esse oportere*, Laërt. lib. IV in Polemone. *Euphranoris Theseus est, in quo dixit, eundem apud Parrhasium rosa pastum esse, suum vero carne*, Plin. XXXV, 11. Cæterum nos, *Tanquam consummata sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur*, Quint. VIII, 6. *Adeo nihil invenitur ex his quæ parum investigata antiqui reliquerunt; ut multa, quæ inventa erant, obliterentur*, Seneca sub finem libri septimi Naturalium quæstionum.

Artifex gloria circumfluens atque aliquamdiu in summa laude versatus, confirmatiore jam animo majus aliquid moliendum sibi putabat.

§. 2. Plurimum itaque hic valet animi præstantia, quam nec verecundia frangat, nec judicantium auctoritas ultra debitam reverentiam tardet. Horatius lib. 1, epist. 17:

Nihil est quod rectum retardet Artificem;

Sedit, qui timuit ne non succederet: esto.

Quid, qui pervenit, fecitne viriliter? Atqui
Heic eſt, aut nuſquam, quod quærimus. Hic onus horret
Ut parvis animis & parvo corpore majus;
Hic ſubit, & perfert. Aut virtus nomen inane eſt;
Aut decus & pretium recte petit experiens vir.

non labaſcit, non deficit: ſed certo confirmatoque animo viam, quam decreverat, perſequitur.

Nam ut abominanda ſunt contraria his vitia confidentiæ, temeritatis, arrogantiæ; ita citra conſtantiam & fiduciam, nihil Ars, nihil ſtudium, nihil profectus ipſe profuerit, ut ſi des arma timidis & imbellibus. Vitanda igitur præpoſtera verecundia, quæ nihil eſt aliud quàm *Timor quidam reducens animum ab iis quæ facienda ſunt; unde confuſio & cœpti pœnitentia. Quis porro dubitet vitiis adſcribere affectum propter quem honeſte facere pudet? Invitus mehercle dico, quoniam & aliter accipi poteſt, ipſam verecundiam, vitium quidem, ſed amabile, & quæ virtutes facillime generet; eſſe interim adverſam; multisque in cauſa fuiſſe, ut bona ingenii ſtudiique in lucem non prolata, ſitu quodam ſecreti conſumerentur. Optima eſt autem emendatio verecundiæ fiducia; & quamlibet imbecilla frons, magna conſcientia ſuſtinetur*, Quintil. XII, 5. Sollicitus tamen ſit Artifex, & periculum intelligat; ſed intellectus hic ſit operis, non metus; moveaturque, non concidat. Nam quantum in hoc opere periculum eſt, in quo frequenter ſpecie recti decipimur:

- - - Sectantem lævia, nervi
Deficiunt, animique: profeſſus grandia, turget:
Serpit humi tutus nimium timidusque procellæ.
In vitium ducit culpæ fuga, ſi caret arte.

Horat. de Arte. Ingenti quoque male judicantium turba in errorem inducimur, dum indocti fortius iis pingere videntur. Imperiti enim majorem vim habere credunt ea, quæ non habent Artem: ut effringere, quàm aperire: rumpere, quàm ſolvere: trahere, quàm ducere putant robuſtius. Rudia quoque politis majora, ſparſa compoſitis numeroſiora credunt: *Quintil.* II, 12. Unde etiam, ut quiſque optime pingit, ita maxime difficultatem operis, varioſque eventus Artis, ac dubiam hominum exſpectationem pertimeſcit. In media luce, atque inter vera adoleſcentis famæ diſcrimina, nemo impune ſtulte aliquid facit. Non alios itaque magis admirationem omnium dixeris mereri, quàm qui Artibus ad ſolam delicati animi oblectationem utilibus, commendationem ex artificii elegantia quærunt. Quemadmodum enim menſæ extremæ congeſtu bellariorum luxuriant, ut ſtomachus nimia ſatietate torpens novo quodam ſuavioris condimenti blandimento reparetur; ita maſcula ſolidiorum ſcientiarum voluptate ſaturatos amœniſſimarum Artium cibus quantumvis divinus nunquam afficiet, niſi guſtum jam languentem eximia quadam ac minime vulgari dulcedine ſibi ſentiant excitari. Magnum eſt onus Orbis univerſi judicium opera ſua publicando ſubire: multumque apparatus intereſt apud invitatum hoſpitem & oblatum: moroſius judicant, qui provocantur; neque illecebris tantum & grata novitate tenendi ſunt, ſed veræ viribus Artis. Ferme etiam fit, ut acutius atque acrius vitia in alienis operibus, quàm recta videamus: atque ita, ſi quid eſt in quo offenditur, id etiam illa quæ laudanda ſunt obruit. In iis præcipue Artibus, in quibus non utilitas quæritur neceſſaria, ſed animi libera quædam oblectatio, quàm ſollicite & quàm prope faſtidioſe judicamus! *Omnes artes, quæ nobis populi ſtudia conciliant*, inquit Cicero pro L. Muræna, *& admirabilem dignitatem, & pergratam utilitatem debent habere.* Horat. de Arte:

Ut gratas inter menſas ſymphonia diſcors,
Et craſſum unguentum, & Sardo cum melle papaver
Offendunt: poterat duci quia cœna ſine iſtis:
Sic animis natum inventumque poëma juvandis,
Si paulum ſummo diſceſſit, vergit ad imum.

Quod de Poëtis dicit hîc Horatius, Pictoribus quoque ac Statuariis uſu venit; præſertim cùm omnis eorum labor æque deſudet ἐπὶ εὐφροσύνῃ ὀφθαλμῶν, *ad oblectationem oculorum*; ut loquitur Maximus Tyrius Diſſertatione V. A quibus enim rebus nihil præter voluptatem oculorum quæritur, in iis offendimur, ſimulatque imminuitur aliquid de voluptate. *Ars enim, quum à natura profecta ſit*, inquit Tullius*, *niſi natura moveat ac delectet, nihil ſane egiſſe videatur.* Oculi enim, vel potius animus oculorum nuntio, naturalem quandam in ſe continet elegantiarum intelligentiam; & quemadmodum concinna atque omnibus numeris perfecta ſemper exſpectat, ita mutila & quaſi decurtata ſtatim ſentit atque aſpernatur; iiſque, tanquam debito fraudatus, offenditur. Miſeras profecto atque inſuaves epulas dixeris, quibus faſtidium pro voluptate paritur; nihilque eſt infelicius, quàm ſaturare ſpectatorem, antequam expleas.

* *Lib.* III *de Oratore.*

§. 3.

§. 3. Est igitur Artifici diligenter providendum, non ut illis tantum, quibus necesse est, satisfaciat; sed ut iis quoque admirabilis esse videatur, quibus liceat libere judicare. Non tuo, sed judicis arbitratu bene pingendum est; cui si non videare bene pingere, non solum nequicquam, ut consignatissime locutus est Jul. Scaliger, sed etiam nequaquam bene pinxeris: igitur sine tuo frustratus abeas, etiamsi fueris consecutus. Horat. de Arte,

> *Nec si quid fricti ciceris probat, & nucis emptor,*
> *Æquis accipiunt animis, donantve coronæ.*

Quod sæculis dedicatur & in exemplum editur, tersum ac limatum, & ad certam legem normamque compositum esse oportet; quia veniat in manus intelligentium, & judices Artis habeat Artifices. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine Artificis, dignum hominum oculis efficere, neque tamen Artem ipsam quam contaminat reveretur; is mihi, etiamsi infamiam quàm maxime declinare studeat, tamen impudens videbitur. *Non enim pudendo, sed non faciendo id quod non decet, impudentiæ nomen effugere debemus*, Cicero lib. 1 de Oratore. Quamobrem etiam hîc modus mihi videtur quidam tenendus, *Ut neque præpropere distringatur immatura frons, & quicquid est illud adhuc acerbum proferatur: nam inde & contemptus operis innascitur, & fundamenta jaciuntur impudentiæ, & (quod est ubique perniciosissimum) prævenit vires fiducia. Nec rursus differendum est tyrocinium in senectutem: nam quotidie metus crescit, majusque fit semper quod ausuri sumus; & dum deliberamus quando incipiendum sit, incipere jam serum est. Quare fructum studiorum viridem & adhuc dulcem promi decet, dum & venia, & spes est, & paratus favor, & audere non dedecet; &, si quid desit operi, supplet ætas; & si qua sunt picta juveniliter, pro indole accipiuntur*, Quintil. XII, 6. Et mox: *Cæterum juvenem teneris adhuc viribus nitentem, incipere à quàm maxime facili ac læta materia velim, ut catuli ferarum molliore præda saginantur; & non utique ab hoc initio continuare operam, & ingenio adhuc alendo callum inducere. Sic & tyrocinii metum, dum facilius est audere, transierit; nec audendi facilitatem usque ad contemptum operis adduxerit.* Primo tamen ductorem fidum caute sequatur, usque dum tutum esse deprehendat audendi rationem cum Lysippo sumere Pictoris Eupompi responso; *Eum enim interrogatum, quem sequeretur antecedentium, dixisse ferunt demonstrata hominum multitudine, Naturam ipsam imitandam esse, non artificem*, Plinius XXXIV, 8. Vide quæ super hac re diximus cap. III hujus libri, §. 3.

Propter ipsius interim Artis splendorem & magnitudinem sedulo semper cavebit Artifex, ne perversa via sequatur ambitionem: nisi enim summam laudem ex Arte assequitur, vix videtur summam vituperationem posse vitare.

Aliud aliis annis magis convenit, Quintil. V, 10.

CAPUT XI.

§. 1. *Ardentissima & magni cujusvis ausi capacia ingenia intentiorem interim curam & diligentiam non modo ad prima harum Artium rudimenta afferre debent, sed in ipsa quoque Arte deinceps exercenda excolendaque omnes suas curas & cogitationes serio defigere.*

§. 2. *Sed quoniam tardum est omne momentum sperantibus, atque ipsa quoque itineris brevissimi compendia longa molestaque videntur iis quos cupido & exspectati desiderium eventus ad impatientiam impellunt, incidunt itaque media, ne serius veniant ad extrema. Quidam adhæc severioris cultus tædium exosi & improvida crudarum adhuc virium luxuria lascivientes, refugiunt justum doctissimarum Artium laborem: frequenter itaque videas præfestinam inanissimorum ingeniorum vim, post primum brevemque abortivæ Artis impetum, sic subsistere, ut exhausto speciosissimo illo ac favorabili præcocioris indolis conatu, tanto sint inter viros inferiores, quanto antea inter pueros eminebant.*

§. 3. *In primis itaque Artium imitatricium elementis acrior adhibenda est cura, tyronesque assiduissime revocandi ad explendas omnes pensi sui partes. Confusio certe est & manifesta cæcitas, primis postrema præferre: neque ulli fructum Artis fidelius percipiunt, quàm qui per omnes utilium præceptorum gradus in ipsam Artem inducuntur.*

§. 4. *Nihil itaque mirum est Artem viliorem quotidie levioremque haberi, cùm propemodum omnes, vel stulta sui fiducia subnixi, vel inconsulta inanis famæ cupidine incitati, vel dolosa affulgentis nummi spe inescati, semicrudos conatus in publicam lucem irreverenter protrudant. Præclara adhæc multorum ingenia minus crebro præconceptam de se hominum exspectationem frustrarentur, si eadem illa Natura, quæ indulsit impetum, frænum etiam addidisset.*

§. 5. *Posteaquam prima harum Artium fundamenta rite jacta sunt, assidua tantum exercitatione opus est ad nutricandam roborandamque eam Artis facultatem quam jam sumus assecuti: quisquis enim cogitabit Artem ipsam sine pingendi assiduitate non mul-*

tum juvare, universam quoque sibi rationem præceptionum ad exercitationem intelliget esse accommodandam.

§. 6. *Cùm in omni disciplina infirma sit vel maxime sollicita Artis præceptio sine exercitationis assiduitate, tum vero in hisce Artibus minimum valebit doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia juvetur. In quotidiano interim delineandi exercitio etsi quandoque utile est subito pingere, utilius tamen est, sumpto ad cogitandum spatio, exquisitissimum aliquod argumentum accuratius pingere. Non modo rectus ac bene institutus Artifex expedite magis quàm concitate pingit, verum etiam eum, quem mediocrem tantum huic studio operam tribuisse constat, vix intelligas id agere quod quàm maxime agit, adeoque libens fatearis adesse ei quandam Artis facilitatem potius quàm celeritatem.*

§. 7. *Quemadmodum igitur minime sunt excusandi, qui nimium opera sua præcipitant; ita quoque moleste ac fastidiose pingentes, detrimentosæ tarditatis crimen effugere nequeunt. Nesciunt quod bene cesserat relinquere, & minima quæque momenta fœcundissimæ Artis importuna sedulitate calumniantes, varietatis commendationem inter tam delicatas epulas præpostere quærunt ex embammate.*

§. 8. *Ratio tamen emendationis videtur subinde brevem aliquam moram postulare: non tantum ut ad limam asperiorem revocemus ea quæ nobis subito calore & quadam festinandi voluptate effluxerant, verum etiam ut intentionem fatigatam qualicunque interstitione reparemus.*

§. 9. *In operibus nostris interdum (quod & in summa germinum ubertate rustici falce compescunt) inest luxuries quædam stilo depascenda. Fidelius tamen feliciusque defunguntur hac cura, qui opera sua post aliquam intercapedinem, veluti aliena aut nova, retractant.*

§. 10. *Inter præcipitem concitæ festinationis impetum & pigrum languidæ cunctationis torporem, medio quodam ac maxime laudabili temperamento non male consulunt Arti, quotquot vitatis omnibus nobilissimæ Artis compendiis, ex præscripto Imp. Augusti lente sibi festinandum esse cogitant.*

Quotquot perfectæ gloriam Artis ad posteros transmittere cupiunt, omnes suas curas in exercitii assiduitate defigunt.

CUra ut diligens, ita minime præceps & ad operis finem quomodocunque festinans. Recte Fab. Maximus apud Livium lib. XXII ab U. C. *Omnia non properanti certa claraque erunt: festinatio improvida est & cæca.* Artifici ergo apprime utilis est *diligentia, maximum etiam mediocris ingenii subsidium*, Seneca in prooemio libri tertii Controvers. *Non enim Natura, quod vult, satis efficit, nisi eam labore cum studio juveris*, Columella lib. IV de re Rustica, cap. 28. *Non possum non ingenio primas concedere*, inquit Cicero*, *sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. Diligentia omnibus in rebus plurimum valet; hæc præcipue colenda nobis; hæc semper adhibenda est; hæc nihil est quod non assequatur.* Μητροκλῆς ἔλεγε τῶν πραγμάτων, τὰ μὲν, ἀργυρίου ὠνητὰ εἶναι, οἷον οἰκίαν· τὰ δὲ, χρόνου καὶ ἐπιμελείας, ὡς παιδείαν: *Metrocles rerum quasdam esse ajebat quæ argento emi possent, ut domum; quasdam quæ tempore & studio, ut scientiam*, Diog. Laërt. lib. VI. Pamphili schola, ut supra ex Plinio didicimus, discipulos nonnisi post exactum decem annorum tyrocinium dimittebat. Salubri prorsus instituto: quia *profectus præcipue diligentia constat*, ut loquitur Quintil. II, 7. *Nihil est quod non expugnet pertinax opera*, inquit Seneca epist. L, *& intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamvis flexa, revocabis. Curvatas trabes calor explicat; & aliter natæ, in id finguntur, quod usus noster exigit. Quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior?* Cæterum diligentiam hanc, quam ad prima Artis rudimenta afferebant antiqui, non statim, ex umbra scholarum in publicam lucem progressi, deserebant; sed Artem studioso animo semel inchoatam, constanti perseverantia porro excolendam sibi putabant. *Perdet agricola quod sparsit*, inquit Seneca†, *si labores suos destituet in semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem. Nihil in fructum pervenit, quod non à primo usque ad extremum æqualis cultura prosequitur.* Niciæ diligentiam supra attigimus. *Protogenes, cùm pingeret Ialysum, traditur madidis lupinis vixisse, quoniam simul famem sustinerent & sitim, ne sensus nimia cibi dulcedine obstrueret. Huic picturæ quater colorem induxit, subsidio injuriæ & vetustatis, ut decedente superiore inferior succederet*, Plin. XXXV, 10. *Apelli fuit perpetua consuetudo, nunquam tam occupatam diem agendi, ut non lineam ducendo exerceret artem; quod ab eo in proverbium venit*, Plinius ibidem. Ubi etiam discas, Apellem ex quotidiano hoc lineas ducendi exercitio palmam præripuisse Protogeni in celeberrimo subtilium linearum certamine. *Scitum est inter Protogenem & Apellem quod accidit*, inquit Plinius. *Ille Rhodi vivebat; quò cùm Apelles adnavigasset, avidus cognoscendi opera ejus fama tantum sibi cogniti, continuo officinam petiit. Aberat ipse; sed tabulam magnæ amplitudinis in machina aptatam, anus una custodiebat. Hæc Protogenem foris esse respondit;* inter-

* *Lib. II de Orat.*

† *Lib. II de Benef. cap. II.*

interrogavitque, à quo quæsitum diceret. Ab hoc, inquit Apelles; arreptoque penicillo lineam ex colore duxit summæ tenuitatis per tabulam. Reverso Protogeni, quæ gesta erant, anus indicavit. Ferunt artificem protinus, contemplatum subtilitatem, dixisse Apellem venisse: non enim cadere in alium tam absolutum opus: ipsumque tunc alio colore tenuiorem lineam in illa ipsa duxisse: præcepisseque abeuntem, si redisset ille, ostenderet, adjiceretque hunc esse quem quæreret. Atque ita evenit. Revertitur enim Apelles; sed vinci erubescens, tertio colore lineas secuit, nullum relinquens amplius subtilitati locum. At Protogenes victum se confessus, in portum devolavit, hospitem quærens. Placuitque sic eam tabulam posteris tradi, omnium quidem, sed artificum præcipuo miraculo. Consumptam eam constat priore incendio domus Cæsaris in palatio, avide ante à nobis spectatam, spatiosiore amplitudine nihil aliud continentem, quàm lineas visum effugientes, inter egregia multorum opera inani similem, & eo ipso allicientem, omnique opere nobiliorem. Non latet me, quàm multi passim Pliniani hujus loci longe aliam faciant mentem; minime tamen movent ut verba hæc aliter accipienda putem, quàm de nudo linearum suspensa manu subtilissime ductarum certamine: de quo alibi. Nunc ad inceptum redeo: quandoquidem operæ pretium est penitius Artificum veterum diligentiam pernoscere, differentiamque nostræ desidiæ & inscientiæ adversus acerrima & fœcundissima eorum studia demonstrare.

§. 2. Nihil hîc derogamus ingenio, quin contra plurimum ei tribuimus; si quidem hanc præclaræ veritatis sententiam, paucissimis verbis à Tullio comprehensam, lubentes agnoscimus: *Ingenium sæpe*, inquit Tullius*, *etiam si industria non alitur, valet tamen ipsum suis viribus.* Quapropter etiam persuasione sua frui sinimus eos, qui hominibus, ut sint Artifices, satis putant nasci: nostro modo labori dent veniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura juvetur †. Præsertim, quum eos tantum magnorum olim Artificum famam assecutos videamus, qui non contenti Pictorum scholas prospexisse, ac breve tyrocinium quasi transisse, diu penitusque perdiscenda putaverunt quæ mox præcipere deberent, ne quidquam discendum haberent tempore docendi. *In universa disciplina*, inquit Columella ‡, *sicut in cætera vita, pretiosissimum est intelligere quemque nescire se quod nesciat; semperque cupere, quod ignoret, addiscere.* Qua cura paulatim elanguescente, funditus quoque obtrita est majestas Artis incuria senescentis. *In ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis crevere*, Seneca lib. I de Ira, cap. ultimo: vide quoque Arriani Epictetum lib. II, cap. 15. Quamobrem etiam non leviter errant, qui falsa instituentium persuasione seducti, Artem hanc ab elegantia severioris doctrinæ segregant, eamque in facili quodam & expedito ingenii atque exercitationis genere præcipue collocandam putant. *Festinantibus omnia, quæ antequam id quod ultimum est exsequuntur, inania videri necesse est*, Quintil. IV, 5. Unde non infrequenter sequitur eos hoc vitium, ut necessaria deserant, dum speciosa sectantur: negligunt enim & fastidiose prætereunt magna illa quæ Artibus hisce substerni debent adminicula: *Nullam ingenii sperantes gratiam circa res, etiamsi necessarias, procul tamen ab ostentatione positas; ut operum fastigia spectantur, latent fundamenta*, Quintil. in prooemio libri primi. Prima itaque elementa aut omnino non discunt, aut prius desistunt, quàm intelligant cur discenda sint. *Voluptas enim vel utilitas talium disciplinarum in post-principiis existit, cùm perfectæ absolutæque sint: in principiis vero ipsis, ineptæ & insuaves videntur*, Varro apud Aulum Gellium libro XVI, cap. 18. Alii pigritiæ arrogantioris, postquam paulum aliquid sederunt in Pictorum scholis, prima Artis præcepta despicientes, captant autoritatem contemptu eorum qui non modo manum suam tabulis, sed omnia quæcunque sciunt profutura, deberi putant. *Hi sunt qui parva facile faciunt; & audacia provecti, quidquid illud possint, statim ostendunt. Possunt autem id demum, quod in proximo est. Non multum præstant, sed cito. Non subest vera vis, nec penitus immissis radicibus nititur; ut quæ summo solo sparsa sunt semina, celerius se effundunt; & imitatæ spicas herbulæ, inanibus aristis ante messem flavescunt. Placent hæc annis comparata; deinde stat profectus, admiratio decrescit*, Quintil. I, 3. *Non potest in eo esse succus diuturnus*, inquit Cicero lib. II de Oratore, *quod nimis celeriter est maturitatem assecutum.* Οὕτω καρπὸς γίνεται· κατορυγῆναι δεῖ, χρόνῳ τὸ σπέρμα κρυφθῆναι, κατὰ μικρὸν αὐξηθῆναι, ἵνα τελεσφορηθῇ· ἂν δὲ πρὸ τοῦ γόνυ φῦσαι τὸν στάχυν ἐξενεγκῇ, ἀτελές ἐστιν, ἐκ κήπου Ἀδωνιακοῦ· τοιοῦτον εἶ καὶ σὺ φυτάριον· θᾶττον τοῦ δέοντος τέθηλας, ἀποκαύσει σε ὁ χειμών: *Sic fruges nascuntur: defodi oportet, ad tempus aliquod semen occultari, paulatim augescere, ut ad justam perveniat maturitatem. Cæterum si spicam ante geniculum protulerit, imperfectum est frumentum, est ex hortis Adonidis. Tu quoque talis es plantula; citius quàm par est floruisti, aduret te hyems*, Arriani Epictetus lib. IV, cap. 8.

Quamvis libenter fateamur primas hîc esse ingenii partes, præcipuam tamen curam Artium harum primordiis deberi contendimus.

* *Pro M. Cælio.*

† *Quintil.* XI, 3.

‡ *Lib.* XI *de re Rust. cap.* I.

Quidam non proficere, sed conspici cupiunt: sufficit iis, quidquid ad laureolam satis est.

§. 3. Quisquis igitur ad Artium harum plenam cognitionem adspirat, nihil sibi alienum, sine quo Artificem non posse fieri constat, judicabit; neque ad ullius rei summam, nisi

Nullum unquam fructum

ferunt Artis, niſi qui per omnes utilium præceptorum gradus in ipſam Artem inducuntur.

niſi præcedentibus initiis perveniri; atque ob hoc etiam ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit majoribus locus, demittere ſe non recuſabit. Ἀγὼν καὶ ὁ προαγών, καὶ μυστήρια τὰ πρὸ μυστηρίων: *Certamen eſt, ipſa certaminis prælusio; quemadmodum & ea myſteria ſunt, quæ præcedunt myſteria*, Cl. Alexandr. I Stromat. *Eſt etiam ſua ſtudiis infantia*, Quintil. I, I: & ut corporum mox etiam fortiſſimorum educatio à lacte cunisque initium ducit, ita futurus in Arte conſummatiſſimus, hæſit aliquando circa primas linearum formas, & uſque dum firmaret articulos, adjutorio manum ſuam manu ſuperimpoſita regentis indiguit. *Ut perveniri ad ſumma, niſi ex principiis non poteſt; ita procedente jam opere, minima incipiunt eſſe quæ prima ſunt*, Quintil. X, I. *Omnium magnarum artium, ſicut arborum, altitudo nos delectat, radices non item; ſed illa ſine his non poteſt*, Cicero de perfecto Oratore. Manilius libro II Aſtronom.

Ut rudibus pueris monſtratur littera primum
Per faciem nomenque ſuum: tum ponitur uſus:
Tum conjuncta ſuis formatur ſyllaba nodis:
Hinc verbis ſtructura venit per membra legendi:
Tum rerum vires, atque artis traditur uſus,
Perque pedes proprios naſcentia carmina ſurgunt.
Singulaque in ſumma prodeſt didiciſſe priora.
Quæ niſi conſtiterint propriis fundata elementis;
Verſis, quæ propere dederant præcepta magiſtri,
Effluat in vanum rerum præpoſterus ordo.

Parva iſta (quamquam nihil in ſtudiis parvum eſt) non contemnendo, priores maximam hanc Artem fecerunt; contenti tardo magis rerum exitu, quàm dubio: *Adeo ex parvis ſæpe magnarum momenta rerum pendent*, Livius lib. XXVII ab U. C. *Illa vero deridenda arrogantia eſt, in minoribus navigiis rudem eſſe ſe confiteri; quinqueremes autem, aut etiam majores naves gubernare didiciſſe*, Cicero lib. I de Oratore.

Magnam adhuc obtineret Ars dignitatem, ſi nihil niſi ingenio excultum, cura limatum, induſtria expolitum in publicam lucem proferrent Artifices.

§. 4. Quam longe ab hac ſecta diſcrepant noſtrorum adoleſcentium mores? *Nam quotuſquiſque vel ætati alterius, vel autoritati ut minor cedit? Statim ſapiunt, ſtatim ſciunt omnia; neminem verentur, imitantur neminem, atque ipſi ſibi exempla ſunt*, Plin. Jun. lib. VIII, epiſt. 23. Olim ſumma cum veneratione pulcherrimum opus colebatur. Nunc autem plerique inuſitatam Artis viam indagantes, tritam relinquunt: & poſtquam primum cœpit eſſe quod maximum eſt, ſine modo ac modeſtia res agitur; ſaniora conſilia pati nemo poteſt; *Refractis pudoris & reverentiæ clauſtris, omnia patent omnibus; nec inducuntur, ſed irrumpunt:* ut eſt apud eundem Plinium *libro* II, *epiſt.* 14. Vix unum aliquem invenias, qui per utilium præceptorum calcatam antiquioribus ſemitam contendendo, & in minoribus quoque documentum ſui dando, ad qualemcunque magnificæ Artis conſummationem adſpiret: ſed omnes pravo conſenſu utiliſſimam Arti in minoribus diligentiam faſtidientes, dum tranſcendunt media atque ima ſummis continuant, nullum quoque laboris incaſſum exantlati reportant fructum: Οὐδὲν γὰρ καλὸν ὑπὸ ῥᾳστώνης γίγνεται: *Nihil quod pulchrum ab ignavia producitur*, Maximus Tyrius diſſert. XXXIV. Et recte Libanius in Progymnaſm. Οὔτε τοῖς μικροῖς ἱδρῶτας συνέζευξεν ἡ φύσις, οὔτε τοῖς μεγίστοις τὴν ῥᾳθυμίαν: *Neque parvis ſudorem natura admiſcuit, neque ſecordiam maximis.* Nequicquam interim revoces eos ad bonam mentem; quoniam ſenſus eorum præſenti lætitia occupati, nihil, quo vanius fiat gaudium ſuum, non modo ad animum, ſed ne ad aures quidem admittunt. Τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐν τῇ συνηθείᾳ λεγόμενον, μωρὸν οὔτε πεῖσαι οὔτε ῥῆξαί ἐστι: *Hoc eſt illud quod dici ſolet, Stultum neque mutari, neque frangi poſſe*, Arriani Epict. lib. II, cap. 15. Artem difficilem facit communis inſania. In vitia alter alterum trudimus. Quomodo autem ad ſalutem revocari poſſunt, quos nemo retinet, populus impellit? *Ad deteriora faciles ſumus; quia nec dux poteſt, nec comes deeſſe: & res etiam ipſa ſine duce ſine comite procedit: non pronum iter eſt tantùm ad vitia, ſed præceps*, Seneca epiſt. XCVII. *Probant qualecunque ingreſſi ſunt iter; nec facile inculcatas pueris perſuaſiones mutaveris: quia nemo non didiciſſe mavult quàm diſcere*, Quintil. III, I. Ille demum in id quod quærimus, aut ei proximum, poterit evadere, qui ante diſcet recte pingere, quàm cito. Quiſquis contra pinxiſſe quàm pingere maluerit, nihil ei pro ſpe continget, neque alium circulatoriæ jactationis fructum reportabit, quàm inane ſtolidorum ſpectatorum gaudium, &, quæ magnos quoque profectus frequenter perdidit, arrogantem de ſe perſuaſionem, contemptum adhæc operis, inverecundam frontem, & conſuetudinem peſſime faciendi. Ζωγράφος ἄθλιος Ἀπελλῇ δείξας εἰκόνα, ταύτην (ἔφη) νῦν γέγραφα· ὁ δὲ, Καὶ ἂν μὴ λέγῃς (εἶπεν) οἶδα ὅτι ταχὺ γέγραπται· θαυμάζω δὲ πῶς οὐχὶ τοιαύτας πλείους γέγραφας: *Ineptiſſimus quidam Pictor oſtendens Apelli imaginem à ſe pictam, Hanc, inquit, ſubito pinxi: ille vero, Etiam te tacente, inquit, feſtinanter pictam eſſe video: miror tamen cur non plures iſtiuſmodi pinxeris*, Plutarch.

Plutarch. de Instit. liberorum. Φασὶν Ἀγαθάρχου τοῦ ζωγράφου μέγα φρονοῦντος ἐπὶ τῷ ταχὺ καὶ ῥᾳδίως τὰ ζῶα ποιεῖν, ἀκούσαντα τὸν Ζεῦξιν εἰπεῖν, Ἐγὼ δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ· ἡ γὰρ ἐν τῷ ποιεῖν εὐχέρεια καὶ ταχύτης οὐκ ἐντίθησι βάρος ἔργῳ μόνιμον, οὐδὲ κάλλους ἀκρίβειαν· ὁ δ' εἰς τὴν γένεσιν τῷ πόνῳ προσδανεισθεὶς χρόνος, ἐν τῇ σωτηρίᾳ τοῦ γενομένου τὴν ἰσχὺν ἀποδίδωσιν: *Memorant cùm gloriantem se pictorem Agatharchum quod cito & facile pingeret imagines, audivisset Zeuxis, dixisse, Ego vero longo tempore. Facilitas enim efficiendi & acceleratio non addit pondus operi durabile, neque absolutum decorem; tempus vero ad producendum labori conjunctum, robur addit ad operis conservationem*, Plutarch. in Pericle. Geminum huic & non minus probabile est responsum quod Alcestidi Poëtæ tragico dedit Euripides: cùm enim apud eum quereretur quòd eo triduo non ultra tres versus maximo impenso labore deducere potuisset, atque is se centum perfacile scripsisse gloriaretur: Sed hoc interest, inquit Euripides, quòd tui in triduum tantummodo, mei vero in omne tempus sufficient. *Alterius enim fœcundi cursus scripta*, inquit Valer. Maximus lib. tertio, cap. 6, *intra primas memoriæ metas corruerunt; alterius cunctante stylo elaboratum opus per omne ævi tempus plenis gloriæ velis feretur.* Εἰ καὶ σφόδρα ἦν σοφὸς Φειδίας ἐν χρυσῷ καὶ ἐλέφαντι μορφὴν ἀποδείξασθαι θείαν ἢ ἀνθρωπίνην, ὅμως χρόνου γε ἐδεῖτο καὶ σχολῆς πλείονος εἰς τὰ ἔργα· λέγεται οὖν, ἡνίκα ἐδημιούργει τὴν Ἀθηνᾶν, οὐδὲ εἰς τὴν κρηπῖδα τοῦ θεοῦ μόνην ὀλίγου χρόνου προσδεηθῆναι: *Etiamsi ad exprimendam auro atque ebore Dei aut hominis effigiem peritus esset admodum Phidias, temporis nihilominus otiique abundantiam ad opera perficienda requirebat. Sic igitur ferunt; cùm is Minervæ simulacrum effingeret, ad unam basim ac crepidinem non parum insumpsisse temporis*, Themistius Orat. ad eum, qui postulaverat, ut ex tempore sermonem haberet. Prima rudimenta non tam Artis indigent, quàm laboris: constet modo quos imitari & quorum similes velimus esse, ne prava consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. *Nihil proficient præcepta, quam diu menti error obfusus est*, Seneca epist. XCIV. Τὸ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς πεπλανῆσθαι, ἐπὶ πλέον τὴν πλάνην παρέχει: *Etenim ab ipso statim initio in errorem abduci, graviorem facit errorem*, Artemid. Oneirocrit. lib. I, cap. 13. Præterquam quod *Hæc ipsa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora sunt. Nam bona facile mutantur in pejus: nunc, quando in bonum verteris vitia?* Quintil. lib. I Orat. instit. cap. I.

§. 5. Educenda deinde ars est ex hac domestica & umbratili exercitatione medium in agmen, in clamorem, in summum discrimen; subeundus est usus omnium, periclitandæ vires ingenii, & illa commentatio inclusa in lucem proferenda. *Difficile est tenere quæ acceperis, nisi exerceas*, Plin. Junior lib. VIII, epist. 14. *Omnes artes omniaque opera, quotidiano usu & jugi exercitatione proficiunt*, Vegetius lib. III de re Militari, cap. 10. *Quamquam ipsi arti exercitatio inest; nec quisquam percipere tot reconditas ac tam varias res potest, nisi ut scientiæ meditatio, meditationi facultas, facultati vis accedat. Per quæ colligitur eandem esse rationem & percipiendi quæ proferas, & proferendi quæ perceperis*, Autor Dialogi de causis corr. eloquentiæ, cap. 33. Videas profecto nonnullos, cùm in publicam lucem protrahuntur, novitate rerum stupentes omnia adhuc privatis exercitationibus similia desiderare. Etenim dum judex suspensus tacet, æmulus obstrepit, fautor applaudit, & nihil recte aut secus pictum præteritur, fiducia in sollicitudinem versa misere tumultuari ac trepidare incipiunt; vix se inveniunt. *Itaque velut ex obscuro & umbroso prodeuntes loco*, inquit Seneca Rhetor in prœmio libri noni Controv. *claræ lucis fulgor obcæcat; sic istos à scholis in forum transeuntes, omnia tanquam nova & inusitata perturbant: nec ante corroborantur, quàm multis perdomiti contumeliis, puerilem animum scholasticis deliciis languidum vero labore durârunt:* vide locum. Vide quoque prœmium libri tertii Controvers. Optime ergo excolunt Artem, qui eam indefesso studio tractant & ad usum quotidianum applicant. Etenim, cùm in omni disciplina infirma sit Artis præceptio, sine summa assiduitate exercitationis, tum vero in μιμητικοῖς minimum valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur, nisi denique Ars ipsa multo & pertinaci studio laborata congestaque in publicum proferatur. Et hercle, quantumlibet secreta studia contulerint, est tamen proprius quidam publicationis profectus: *Plusque, si separes, usus sine doctrina, quàm citra usum doctrina valet*, Quintil. XII, 6. Cognita itaque hujus exercitationis utilitate, non te fallet, quod tanto opere utile sit, quanto labore sit appetendum.

Quemadmodum constat accuratam scientiam Artis, sine assiduitate pingendi, non multum juvare; ita sollicita utilium præceptionum inculcatio semper ad exercitationem est accommodanda.

§. 6. Adhibitis igitur extrinsecus omnibus auxiliis, ut laboris sic utilitatis longe plurimum affert exercitatio frequens & assidua. *Usus magister est optimus*, inquit Cicero pro C. Rabirio Posthumo. Et rursus lib. I de Oratore: *Usus frequens omnium magistrorum præcepta superat.* Ovidius II de Arte, vers. 676;

Solus & artifices qui facit, usus adest.

Etenim Artibus hisce initium dedit natura; studium & incrementum, utilitas; summam, ratio & exercitatio: *Quintilian.* X, 3. Διὰ τοῦτο παραγγέλλουσιν οἱ φιλόσοφοι, μὴ ἀρκεῖσθαι

Futurus Artifex, jactis rite fundamentis, intentissimam dierum noctiumque sollicitudinem indefesso Artis

exercitio impendit, ac si eum hæc una cura, hæc sola difficultas circumstaret.

ἀρκεῖσθαι μόνῳ τῷ μαθεῖν, ἀλλὰ καὶ μελέτην προσλαμβάνειν, εἶτα ἄσκησιν: *Propterea monent Philosophi, non in sola doctrina acquiescendum esse; verum etiam assumendum esse & studium, & exercitationem*, Arriani Epict. lib. II, cap. 9: vide quoque cap. 18 ejusdem libri secundi. Πρωταγόρας ἔλεγε, μηδὲν εἶναι μήτε τέχνην ἄνευ μελέτης, μήτε μελέτην ἄνευ τέχνης: *Protagoras dicebat, nihil esse vel artem sine cura, vel curam sine arte*, Stobæus Serm. de Disciplina & eruditione. Τοῖς ζωγραφεῖν βουλομένοις, οὐδὲν ὄφελος κατανοεῖν τὰ τὰ Ἀπελλοῦ καὶ Πρωτογένους καὶ Ἀντιφίλου ἔργα, ἐὰν μὴ καὶ αὐτοὶ γράφειν ἐπιχειρῶσιν: *Picturæ studiosis nihil profuerit cognovisse Apellis, Protogenis & Antiphili opera, nisi & ipsi pingere tentarint*, Theo Sophista Progymn. cap. I. Nihil certe ipsa rerum natura voluit magnum effici cito; præposuitque pulcherrimo cuique operi difficultatem; quæ nascendi quoque hanc fecerit legem, ut majora animalia diutius visceribus parentum continerentur. Et quemadmodum terra alte effossa generandis alendisque seminibus fœcundior est; sic profectus non à summo petitus, studiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet: *Quintil.* x, 3. Sicut denique lana quosdam colores semel ducit; quosdam, nisi sæpius macerata & recocta, non perbibit: sic alias disciplinas ingenia, cùm accepere, protinus præstant: hæc, nisi alte descendit & diu sedit, animumque nostrum non coloravit, sed infecit; nihil ex his, quæ promiserat, præstat. Potest quidem Ars, si qua est, velociter viam demonstrare omnibus iis, qui spontaneo animorum impetu ad eam feruntur; verum Ars satis præstat, si copias suas ponit in medio: nostrum est uti eis scire: *Quintil.* VII, *cap. ultimo.* Exercendum ergo quam diligentissime; & sic ante omnia vires faciemus, quæ sufficiant tuendæ Artis dignitati: nihil enim æque augetur cura, vel negligentia intercidit. Sit tamen in ipsa etiamnum incude studiorum positis, primo vel tardum, dummodo diligens exercitium. Hoc, dum egredimur è portu, si nos nondum satis aptatis armamentis aget ventus; deinde paulatim simul euntes aptabimus vela, & disponemus rudentes, & impleri sinus optabimus: *Quintil.* x, 7. Hanc moram & sollicitudinem, cùm profectus adhuc adolescit, initiis impero. Nam primum hoc constituendum, hoc obtinendum est, ut quam optime faciamus; mox celeritatem dabit consuetudo; paulatim res facilius se ostendent & sequentur; cuncta denique, ut in familia bene instituta, in officio erunt. Summa hæc est rei; Cito faciendo, non fit ut bene faciamus: bene faciendo, fit ut cito: *Quintil.* x, 3. Consuetudo & exercitatio facilitatem maxime parit: quæ si paululum intermissa fuerit, non velocitas illa modo tardatur, sed & νάρκημα* ipsum coit atque concurrit. Minore tamen studio continetur hæc facultas, quàm paratur: etenim proprium hoc & in expedito positum, qualicunque quotidiani usus exercitatione facillime contineas: *Quintil.* x, 7.

* *Obscurioris hebetiorisque sensus quidam veluti stupor.*

Merentur hic reprehensionem, quotquot operum suorum brevitatem & copiam lenta severaque censura maligne prorsus exscindunt.

§. 7. Abunde nunc de iis egimus, quorum festinatio temeritatis crimine laborat: restat ut attingamus etiam eos, quorum nimia cura tarditatis notam subit. Neque enim à præcipiti temerariæ festinationis cursu candidatos Artis eo inhibui, ut aliquousque jam progressos ad infelicem calumniandi se pœnam rursus alligarem. Nam quomodo quæso tantæ Arti tandem aliquando sufficient, qui singulis partibus ejus insenescunt? *Cessator esse noli*, inquit Cicero ad Quintum fratrem libro III, epist. 6, *& illud* γνῶθι σεαυτὸν, *noli putare ad arrogantiam minuendam solum esse dictum, verum etiam ut bona nostra norimus.* Nimirum, *Minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit*, sicuti ait L. Crassus apud Tullium, libro tertio de Oratore. Plurimum interim obest anxius limæ labor & mora. Finem hunc spectabit Artifex, ut videatur optumum argumentum optume expressisse: & abunde pinxit bene, qui materiæ satisfecit: Quintil. XII, 9. *Quicquid in suo genere satis effectum est, valet*, Quintil. VIII, 3. Peritus Artifex, si qua

Desperat tractata nitescere posse, relinquit †,

† *Horat. de Arte.*

Maximamque in eo semper curam ponit, ne curam fassus incidat in κακοζηλίαν ὑπερβαινόντων τὸ μέτρον τῆς μιμήσεως καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐπιτεινόντων: *Pravam affectationem imitationis modum transgredientium, & æquo vehementius eam intendentium*, Lucian. de Saltatione. Neve *Nimia contra se calumnia verum sanguinem perdat*, Quintil. x, I. Etenim in augustissimis accuratæ Artis operibus, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄγαν πλούτοις, εἶναί τι χρὴ καὶ παρολιγωρούμενον: *Quemadmodum in nimiis divitiis, necesse est aliquid ferme negligi*, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 29. Negligentia quædam appareat, & habebit Pictura quandam ex illa vitii similitudine gratiam: ut in cibis interim acor ipse jucundus est. Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis pene lineis commorandi, qui etiam cùm optima sint reperta, quærunt aliquid quod sit melius; neque intelligunt κακόζηλον ‡ esse, quicquid est ultra virtutem; quoties ingenium judicio caret, & specie boni fallitur; omnium in Arte *vitiorum pessimum; nam cætera cùm vitentur, hoc petitur*, Quint. VIII, 3. *Sunt ergo quibus nihil sit satis; omnia mutare, omnia aliter formare, quàm occurrerit, volunt: increduli quidam & de ingenio suo pessime meriti, qui diligentiam putant, facere*

‡ *Perversæ affectationis fœditate notabile.*

cere sibi operis difficultatem. Nec promptum est dicere, utros peccare validius putem, quibus omnia sua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiam generosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, & in torporem usque descendant nimia bene faciendi cupiditate. Ita se res habet: Curandum quidem est ut quàm optime faciamus, faciendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Quare, si ferat flatus, danda sunt vela: & aliquando sequemur affectus, in quibus fere plus calor, quàm diligentia valet: dummodo nos indulgentia illa non fallat. Omnia enim nostra nobis, dum nascuntur, placent, Quintil. x, 3.

Quandoque tamen, cùm cunctationem res ipsa desiderat, moræ aliquid videtur interponendùm.

§. 8. Quapropter etiam præter eam quam paulo ante suasimus moram, quamque in hoc designationis exercitio, quamlibet properato, cogitationi nostræ dat non consequens celeritatem ejus manus, subinde redibimus ad judicium, & laxamento quodam cogitationibus dato, retractabimus suspectam facilitatem. *Sæpe quod quærenti non comparuit, aliud agenti præsto est,* inquit Seneca Rhetor in prooemio libri primi Controvers. Nam præter id, quod sic melius jungentur prioribus sequentia, vitabimus quoque inimicam ulteriori diligentiæ nimiam fatigationem (nam ingenii lassitudo, quæ non minor est quàm corporis, sed occultior, non ad præsens modo tempus animos nostros, sed etiam in futurum afficit) & calor ille, qui diutina in experiundo mora nonnihil refrixit, recipiet ex integro vires, & velut repetito spatio sumet impetum; quod in certamine saliendi fieri videmus, ut conatum longius petant, & ad illud quo contenditur spatium cursu ferantur: utque in jaculando brachia reducimus, & expulsuri tela nervos retro tendimus: *Quintil.* x, 3. Diversum est huic eorum vitium, qui primo decurrere per materiam cogitatione quàm velocissime volunt, & sequentes calorem atque impetum ex tempore delineant; repetunt deinde quæ effuderant; sed partes emendantur; manet in rebus temere congestis quæ fuit levitas. *Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum sit,* Quintil. x, 3.

Præcipuam curam postulat emendatio. Quamobrem etiam toto pectore laborem hunc amplectuntur Artifices qui existimationem suam, qua nihil habent carius, in ea re putant agi.

§. 9. Curam tamen hanc utcunque excipiet longe utilissima severæ emendationis cura. Ita enim servabitur pondus, & innatans illa primorum conceptuum facilitas in altum reducetur; sicut rustici proximas vitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducant, ut inferiores penitus descendendo firmentur: *Quintil.* x, 7. Non omittenda sunt hìc Favorini Philosophi verba, prout ea refert A. Gellius noct. Attic. XVII, 10: *Amici, inquit, familiaresque P. Virgilii, in his quæ de ingenio moribusque ejus memoriæ prodiderunt, dicere eum solitum ferunt, parere se versus more atque ritu ursino. Namque ut illa bestia fœtum ederet ineffigiatum informemque, lambendoque id postea, quod ita edidisset, conformaret & fingeret; proinde ingenii quoque sui partus recentes, rudi esse facie & imperfecta; sed deinceps tractando colendoque reddere iis se oris & vultûs lineamenta.* Αἱ τέχναι πρῶτον ἀτύπωτα καὶ ἄμορφα πλάττουσιν, εἶτα ὕστερον ἕκαστα τοῖς εἴδεσι διαρθροῦσιν· ᾗ Πολύκλειτος ὁ πλάστης εἶπε χαλεπώτατον εἶναι τὸ ἔργον, ὅταν ἐν ὄνυχι ὁ πηλὸς γένηται: *Artes initio rudia fingunt & informia opera, postmodo singula suis formis concinnant. Quare etiam Polycletus fictor dixit, opus tunc esse difficillimum, quum ad unguem exigitur lutum,* Plutarch. Sympos. probl. II, 3. Huc refer illud Hesychii: Ὀνυχιεῖ, ἐπιμελῶς, ἐξελάσει. Ovid. III de Ponto, Eleg. ultima:

Non eadem ratio est, sentire & demere morbos;
Sensus inest cunctis, tollitur arte malum.
Scribentem juvat ipse favor, minuitque laborem,
Cumque suo crescens pectore fervet opus.
Corrigere at tanto res est magis ardua, quanto
Magnus Aristarcho major Homerus erat.

Cassius Parmensis in Orpheo:

Non levis adscensus, si quis petit ardua; sudor
Plurimus hunc tollit; nocturno exsomnis olivo
Immoritur; delet, quod mox laudaverat in se;
Qui cupit æternæ donari frondis honore.

Sic semper cujusque natura tulit, ut vel vitiis nostris indulgeamus, vel etiam invitis nobis proferant se atque erumpant. Quamobrem neque sine causa creditum est penicillum non minus agere, cùm delet. *Hujus autem operæ est adjicere, detrahere, mutare. Sed facilius in his simpliciusque judicium, quæ replenda vel dejicienda sunt. Premere vero tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inordinata digerere, soluta componere, exultantia coërcere, duplicis operæ: nam & damnanda sunt, quæ placuerant: & invenienda, quæ fugerant. Nec dubium est, optimum esse emendandi genus, si delineata in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post intervallum velut nova atque aliena redeamus, ne nobis inventa nostra tanquam recentes fœtus blandiantur,* Quintil. x, 4.

Ita est profecto; animi nostri veluti prono decurrentis inventionis flumine ducti, tum magis atque acrius judicant, cum impetus ille stetit & intuendi tempus dedit: unde etiam usu venire solet, quod Pictores, qui post aliquam temporis intercapedinem, refrigerato jam novæ inventionis amore, ad intermissum opus velut spectatores redeunt, Arti melius consulant, quàm qui festinatione præpropera manu ultimam tabulæ imponere gestiunt. Καλῶς μοι δοκοῦσι ποιεῖν οἱ ζωγράφοι, διὰ χρόνου τὰ ἔργα, πρὶν ἢ συντελεῖν, ἐπισκοποῦντες· ὅτι τὴν ὄψιν αὐτῶν ἀφιστάντες, τῇ πολλάκις κρίσει ποιοῦσι καινήν, καὶ μᾶλλον ἁπτομένην τῆς περὶ μικρὸν διαφορᾶς, ἣν ἀποκρύπτει τὸ συνεχὲς καὶ τὸ συνήθες: *Recte mihi facere videntur Pictores, qui priusquam absolvant opera sua, ex intervallo temporis solent ea contemplari; propterea quod oculos suos subinde avertentes, censuram repetito sæpe judicio veluti renovant, levissimasque differentias, quas assiduitas & assuetudo celaverat, facilius deprehendunt*, Plutarch. in ipso statim initio libelli περὶ ἀοργησίας. Modicum modo spatium illud sit quod interponitur: quandoquidem *Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat*, Seneca epist. LXXI. *Constat omnem operam, si longa intercapedine quiescat, ægre resumi. Quisnam enim ignorat cunctis aut artificibus aut artibus maximum decus usu venire? quumque studia consueta non frequentantur, brachia in corporibus, ingenia pigrescere in artibus? Unde est & illud, quod sero correptus aut raro, plus arcus manui, jugo bos, equus fræno rebellat*, Sidon. Apollinaris lib. IX, epist. 12. *Interdum continuatus labor firmiores facit*, inquit Seneca Rhetor lib. I Controvers. 8: *sæpe quos labor roboraverat, desidia consumpsit*. De nimia itaque remissione intelligendum est illud Musonii: *Remittere animum*, inquit Musonius apud Macrobium libro I Saturnal. cap. 5, *quasi amittere est*. Claudianus de Mallii Theod. Cons.

Nec me quid valeat Natura fortior usus
Præterit, aut quantum neglectæ defluat arti.
Desidis aurigæ non audit verbera currus;
Nec manus agnoscit, quem non exercuit, arcum.

Compendiariæ Artis viæ plurimum semper offecere Artibus.

§. 10. Prolixius adhuc diligentiæ minime præcipitis curam Artifici commendavimus; brevius id sibi præcipiet ipse Artifex, si auribus suis quotidie putet occini sapiens illud Σπεῦδε βραδέως, *Festina lente**. Cæterum lentæ huic festinationi, quemadmodum plurima, quæ hactenus retulimus, officiunt; ita maxime adversatur ei compendiaria pingendi ratio. Etenim pessime consulunt Arti, quotquot justi laboris tædio confugiunt ad hoc diverticulum desidiæ. Arbiter sane in Satyrico recensens Artes inertissimorum sæculorum injuria afflictas, *Grandis*, inquit, *&, ut ita dicam, pudica oratio non est maculosa, nec turgida, sed naturali pulchritudine exsurgit. Nuper ventosa isthæc & enormis loquacitas Athenas ex Asia commigravit, animosque juvenum ad magna surgentes veluti pestilenti quodam sidere afflavit, semelque corrupta eloquentiæ regula stetit & obmutuit. Ac ne carmen quidem sani coloris enituit: sed omnia quasi eodem cibo pasta, non potuerunt usque ad senectutem canescere. Pictura quoque non alium exitum fecit, postquam Ægyptiorum audacia tam magnæ artis compendiariam invenit.* Quænam vero fuerit compendiaria hæc via pingendi, quam ab Ægyptiis detrimento summæ Artis Petronius inventam tradit, nondum videor mihi conjectura assequi potuisse: neque enim adduci possum, ut ex sententia quorundam compendiariæ Artis nomine intelligam *Libros literis ignorabilibus prænotatos; partim figuris cujuscemodi animalium, concepti sermonis compendiosa verba suggerentes; partim nodosis, & in modum rotæ tortuosis, capreolatimque condensis apicibus, à curiosa profanorum lectione munita*, Apulejus XI Metamorph. Clem. Alexandr. Stromat. V: vide quoque Plin. XXXVI, 8. Imo ne quidem compendium hoc Artis constituendum puto in ea vestium tingendarum pingendarumve ratione, quam exponit Plinius lib. XXXV, sub finem capitis undecimi: *Pingunt & vestes in Ægypto*, inquit, *inter pauca mirabili genere; candida vela, postquam attrivere, illinentes non coloribus, sed colorem sorbentibus medicamentis. Hoc cùm fecere, non apparet in velis; sed in cortinam pigmenti ferventis mersa, post momentum extrahuntur picta. Mirumque, cùm sit unus in cortina colos, ex illo alius atque alius fit in veste, accipientis medicamenti qualitate mutatus; nec postea ablui potest. Ita cortina non dubie confusura colores, si pictos acciperet, digerit eos ex uno, pingitque dum coquit: & adustæ vestes firmiores fiunt, quàm si non urerentur.* Caucasi montis incolæ non absimili ratione varias plurium animantium figuras in vestibus suis depingunt: vide *Herodotum lib. I, cap. 203.* Quin potius aliud aliquod pingendi compendium, nobis incognitum, in usu fuisse Ægyptiis arbitror: nihil enim prohibet, quo minus etiam ipsi quoque Ægyptii potuerint invenire novam aliquam pingendi rationem, qualem nempe Philoxenus Eretrius, discipulus Nicomachi Pictoris velocissimi, invenit. *Hic enim celeritatem præceptoris secutus, breviores etiamnum quasdam picturæ vias & compendiarias invenit*, Plin. XXXV, 10.

* *Vide Suetonium in Augusto, cap. 25.*

CAPUT

CAPUT XII.

§. 1. Serius ac minime vanus Artifex se circumspicit atque æstimat, præbetque æstimandum: quandoquidem in hac Arte perniciosissimus est nimius sui suspectus, atque insitum mortalibus vitium se suaque mirandi.

§. 2. Graviter adhæc homines inepte inutiliterque verecundi peccant, qui obstantibus importuni pudoris præpedimentis omne amici judicii examen reformidant.

§. 3. Immodicus certe amor, quo nosmet ipsos atque omnia nostra prosequimur, postulat non modo ut amicorum experientissimis opera nostra exhibeamus inspicienda, verum etiam ut cuivis vulgo hominibus præstemus examinandi potestatem.

§. 4. Ita memoriæ proditum est celeberrimos olim Artifices mortalium neminem ab operum suorum nondum evulgatorum censura exclusisse, quòd scirent in eo agi suam existimationem, qua nihil iis carius.

Candor animi non spernentis judicia hominum. Minucius apud Livium, lib. XXII ab U. C. Hesiodum exprimens, *Sæpe ego audivi*, inquit, *eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit; secundum eum, qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse.* Recte quoque Calpurnius Flaccus Declam. 18: *Sicut in vita nunquam errare, felicis est: ita errorem quamprimum emendare, sapientis.* Propius hanc rem pressit atque ad disciplinas applicavit Heraclitus Physicus, de quo Maximus*, Ἡράκλειτος ὁ φυσικὸς τὴν οἴησιν ἔλεγεν ἐγκοπὴν προκοπῆς: *Heraclitus Physicus arrogantem sui existimationem esse dicebat impedimentum profectus.* Vide Arriani Epictetum lib. II, cap. 17. Recte quoque Seneca cap. 1 de Tranq. animi: *Puto multos potuisse ad sapientiam pervenire, nisi putassent se pervenisse.* Neque male Fulgentius de Virgiliana continentia: *Nisi vanæ laudis pompam obrueris, nunquam secreta sapientiæ penetrabis: vanæ enim laudis appetitus nunquam veritatem inquirit; sed falsa in se adulanter ingesta, velut propria reputat. Omnis contritio omnem vanam laudem exstinguit. Ideo Tritonia dicta est dea sapientiæ. Omnis enim contritio sapientem facit.* Nihil itaque pejus est iis, qui paulum aliquid ultra primas lineas progressi, falsam sibi Artis persuasionem induerunt; nam & cedere peritioribus indignantur, & veluti quodam nescio cujus autoritatis jure, quo fere hoc hominum genus intumescit, securi, stultitiam suam produnt: *Quintil.* 1, 1. Alia longe veteribus mens, alius animus: *Pictores, & ii qui signa fabricantur, & vero etiam poëtæ, suum quisque opus à vulgo considerari vult; ut, si quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur; iique & secum, & cum aliis, quid in eo peccati, exquirunt*, Cicero lib. 1 de Offic. *Nihil curæ meæ satis est*, inquit Plinius Junior VII, 17, *cogito quàm sit magnum, dare aliquid in manus hominum: nec persuadere mihi possum, non & cum multis & sæpe tractandum, quod placere & semper & omnibus cupias.* Οἱ βουλόμενοι κιθαρίζειν, ἢ αὐλεῖν, ἢ ἱππεύειν, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἱκανοὶ γίνεσθαι, πειρῶνται ὡς συνεχέστατα ποιεῖν ὅ, τι ἂν βούλωνται δυνατοὶ γίνεσθαι, καὶ μὴ καθ᾽ ἑαυτοὺς, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ἀρίστοις δοκοῦσιν εἶναι· πάντα ποιοῦντες, καὶ ὑπομένοντες ἕνεκα τοῦ μηδὲν ἄνευ τῆς ἐκείνων γνώμης ποιεῖν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἀξιόλογοι γενόμενοι: *Qui cupiunt citharizare, tibia ludere, sive equitare, aut similis artis compotes fieri, student continue facere ea, in quibus excellere volunt, neque id solum apud semet ipsos, verum etiam apud eos qui videntur præter cæteros excellere. Omnia agentes & tolerantes nequid præter ipsorum sententiam faciant, tanquam aliter si agerent celebres minime fierent*, Xenophon lib. 1 Apomnem.

Quidam ventosa quadam jactantia inflati, dum despiciunt omnes, & Artificem præ se neminem putant, nullius quoque judicio opera sua subjiciunt.

* Serm. XXXIV, περὶ κενοδοξίας.

§. 2. Incidas rursus in alios, nullo quidem falso de se opinionis tumore inflatos, frontis tamen usque adeo imbecillæ, ut hominum de suis operibus judicia elicere atque experiri vereantur. Horat. lib. 1, epist. 16:

> *Stultorum incurata malus pudor ulcera celat.*

Virgil. III Georg.

> - - - *Alitur vitium, vivitque tegendo.*

Cæterum hi renuncient sibi primum, quòd *Pudoris sustinere jacturam nesciunt, qui se prius judice corriguntur*, Cassiod. Variarum v, 4. De quo si forte desperabunt, proximum erit, ut cogitent, quòd *Confessæ imperitiæ summa prudentia est*, Minucius Felix in Octavio. Horat. de Arte:

> *Cur nescire pudens prave, quàm discere malo?*

Ad quæ verba Commentator vetus: *Pudens prave, præpostere verecundus & erubescens. Quare ille est pudens prave, qui erubescit discere, quod ei est utile & honestum scire:* vide locum. Viderint itaque isti ne in ipsos quadret illud M. Porcii Catonis, *Næ simul pudere,*

Quosdam rursus importuna quædam verecundia & nimius sui despectus inhibet, quo minus labores suos aliis tradant æstimandos.

pudere, quod non oportet, cœperit; quod oportet, non pudebit, Livius lib. XXXIV ab U. C. Plautus Epidico, Act. II, Sc. I:

> *Plerique homines, quos, quum nihil refert, pudet; ubi pudendum est,*
> *Ibi eos deserit pudor, quum usus est ut pudeat.* - - -

Quum primis illis Artificibus suspectior esset nimius nostri amor, aliorum Artificum æstimationi sua semper putaverunt esse permittenda.

§. 3. Nec deest ratio gravissima, cur importunum profectui nostro pudorem deponere atque aliorum judiciis committere nostra debeamus. *Nemo unquam neque poëta, neque orator fuit, qui quemquam meliorem quàm se arbitraretur. Hoc etiam malis contigit*, Cicero epist. 23 libri XIV ad Atticum. *Familiariter domestica adspicimus, & semper judicio favor officit. Non est enim quòd nos magis aliena judices adulatione perire, quàm nostra*, Seneca cap. I de Tranquillitate animi. *Nescio quo pacto suum cuique pulchrum est*, inquit Cicero lib. V Tuscul. quæst. *Sic se res habet; Te tua, Me delectant mea.* Οὕτω φίλαυτόν τι χρῆμα ἄνθρωπος: *Usque adeo sui amans est homo*, ut loquitur Eunapius in proæresio. Viderunt hoc Amazones in templo Dianæ Ephesiæ dicaturi. Etenim *Quum Amazones in templo Ephesiæ Dianæ dicarentur, placuit eligi probatissimam ipsorum Artificum, qui præsentes erant, judicio, cùm apparuit eam esse, quam omnes secundam à sua quisque judicasset*, Plinius XXXIV, 8. Quamobrem, cùm nostra nobis plus justo placere semper soleant, consultissimum quoque judicaverunt ex alieno potius quam ex proprio pendere judicio. Videas itaque priscos illos, qui in ore Famæ sunt, Artifices, aliorum Artificum de suis operibus judicia maximi semper fecisse. Τὰς πιθήκους φασὶν ἐπειδὰν τέκωσιν, ὥσπερ ἀγάλμασιν ἀτενίζειν τοῖς βρέφεσιν, ἀγαμένας τοῦ κάλλους· οὕτως ἐστὶν ἡ φύσις φιλότεκνον· τὰ δὲ ἀλλήλων ὁρῶσιν, ἅπερ ἐστὶ, πιθήκων παιδία· ἑτέροις οὖν ἐπιτρεπτέον ἐξετάζειν τὰ ἔγγονα· αἱ γὰρ εὔνοιαι δειναὶ δεκάσαι τὰς ψήφους· διὰ τοῦτο Λύσιππος Ἀπελλῆν εἰς τὰς γραφὰς εἰσῆγε, καὶ Λύσιππον Ἀπελλῆς: *Simias ferunt postquam pepererint, in fœtibus suis, tanquam simulacris, obtutus defigere, pulchritudinem demirantes: adeo natura ejus quod pepererit amans est. Aliorum porro invicem vident id quod sunt, simiarum esse partus. Quamobrem aliis permittenda in sobolem inquisitio est, favor enim corrupendis suffragiis efficacissimus est. Ob id Lysippus Apellem ad tabellas admittebat, & Apelles Lysippum*, Synesius epist. I. *De Nicia dicebat Praxiteles interrogatus, quæ maxime opera sua probaret in marmoribus, quibus Nicias manum admovisset: tantum circumlitioni ejus tribuebat*, Plin. XXXV, 11.

Non solos tamen Artifices, sed promiscuam sæpe hominum multitudinem ad censuram operum suorum advocabant.

§. 4. Non tamen solos ad hoc Artifices advocabant, sed frequentes ac subinde novos spectatores, ex invidis & faventibus, dari sibi exoptabant, ut nec male nec bene facta dissimulanter præterirent. *Scias enim magnam illam & duraturam famam, non minus in diversis subselliis parari, quàm suis: quinimo constantius surgere ibi, fidelius corroborari**. Gnari denique, *Plus pollere multorum ingenia consiliaque†*, ne quidem infimam plebem à societate hujus curæ excludebant; vide *Plinium Juniorem lib. VII, epist. 17.* Imo etiam ab ea carpi opera sua quandoque sustinebant: *Neque enim ulli patientius reprehenduntur, quàm qui maxime laudari merentur*, Plin. Junior VII, 20. Fertur certe Phidias proposita, quam Eleis fecerat, Jovis imagine, consulto post ostium prope in occulto stetisse; ut omnem eorum sermonem captaret, qui hoc vel illud in opere ejus laudabant culpabantve. His vero nasum crassiorem, illis autem faciem longiorem, aliis denique aliud aliquid sugillantibus, singulorum spectatorum judicia post eorum discessum dicitur expendisse, atque opus suum clam ad plurium arbitrium conformasse. Sententiam tantæ multitudinis non putabat insuper habendam; judicans fieri aliter non posse quin frequens undique confluentis populi turba plus videret se uno, licet satis meminerat se esse Phidiam: vide *Lucianum pro Imaginibus*. Quòd vero despicatissimis vilissimorum homuncionum capitibus tantum in opera sua juris concesserint, non eo factum est, quod ex eorum insulso infrunitoque judicio ad famæ suæ summam vel minimam sperarent accessionem. Horat. de Arte:

> *Indoctus quid enim saperet, liberque laborum*
> *Rusticus urbano confusus, turpis honesto?*

An quidquam stultius est, quàm quos singulos, sicut operarios barbarosque contemnas, eos aliquid putare esse universos? Cicero lib. V Tuscul. quæst. Vide quoque Ælianum lib. II var. Hist. cap. I & 6. Πάλαι μὲν τὸ παρὰ τοῖς ὄχλοις εὐδοκιμεῖν, σημεῖον ἦν κακοτεχνίας: *Olim certe populari turba placuisse, argumentum erat artis minus absolutæ*, inquit Athenæus lib. XIV, cap. 7: vide locum. Unde etiam Polycletus facetissimo joco crassis insubidæ plebis judiciis illudere non dubitavit; qua de re vide *Ælianum var. Histor.* XIV, 8. Sed quemadmodum singulos in istis quas profitebantur Artibus nonnihil videre putabant, ita eos ultra exspatiari non sinebant. *Apelles perfecta opera proponebat pergula transeuntibus, atque post ipsam tabulam latens, vitia quæ notarentur auscultabat, vulgum diligentiorem judicem quàm se præferens. Feruntque à sutore reprehensum,*

* *Autor Dialogi de caussis corr. eloq. cap.* 34.

† *Livius lib.* III *ab U. C.*

quod

quod in crepidarum una intus pauciores fecisset ansas. Eodem postero die superbo emendatione pristinæ admonitionis, cavillante circa crus, indignatum prospexisse, denuntiantem, ne supra crepidam sutor judicaret; quod & ipsum in proverbium venit, Plinius xxxv, 10. Sequatur igitur hanc laudatissimam priscorum Artificum consuetudinem, quisquis clarissimam sibi per gentes notissimamque famam conciliare volet. Aut, si desint periti judices apud quos qualemcunque desideratæ sibi famæ spem prætentet, Quinctilio saltem alicui se suaque committat; de quo Horat. in Arte:

Præcipue tamen amicorum judicio tradebant opera prope jam absoluta.

Quinctilio si quid recitares, Corrige, sodes,
Hoc, ajebat, & hoc. Melius te posse negares,
Bis terque expertum frustra; delere jubebat,
Et male tornatos incudi reddere versus.
Si defendere delictum, quàm vertere, malles;
Nullum ultra verbum, aut operam sumebat inanem,
Quin sine rivali teque & tua solus amares.
Vir bonus & prudens versus reprehendet inerteis:
Culpabit duros: incomptis allinet atrum
Transverso calamo signum: ambitiosa recidet
Ornamenta: parum claris lucem dare coget:
Arguet ambigue dictum: mutanda notabit:
Fiet Aristarchus: nec dicet, Cur ego amicum
Offendam in nugis? Hæ nugæ seria ducent
In mala, derisum semel, exceptumque sinistre.

CAPUT XIII.

§. 1. *Iniquissimi sunt erga res humanas qui putant Orbem senio pigrum effœto jam atque intermortuo ad studia virtutis ævo effudisse nos, prolem male natam, ultimum dedecus Mundi, & fœdum fatiscentis Naturæ opprobrium. Est tamen propria quædam hujus nostri ævi labes ac macula, splendidam superstitum gloriam nimia jam olim defunctorum laude obscurare; ut ut apud omnes in confesso sit præclara quædam nostrorum hominum ingenia (inducantur modo in rectam veræ Artis viam, & propensa Mæcenatum benevolentia industriam eorum augeat) ne minimum quidem antiquis concessura.*

§. 2. *Perperam itaque occasum Artis imputamus nescio cui sinisteritati Naturæ ingenia humana quotidie imminuentis atque infringentis; cùm certum sit non tam ingeniorum quàm temporum vitio totam cultissimarum Artium compagem labefactari atque convelli. Lætis nempe prosperarum rerum incrementis gaudent Artes. Pacis est comes, otiique socia, & bene jam constitutæ reipublicæ quasi alumna quædam, Curiositas: unde neque in constituentibus rempublicam, nec in bella gerentibus, nec in impeditis & iniqua dominatione pressis ulla curiosarum Artium cupiditas nascitur.*

PUblica temporum felicitas. Cæterum hanc nequaquam in eo constituo, quod antiquiorum sæculorum ingenia nostrorum hominum ingeniis præstitisse cum Seneca credam: *Neque enim dubium est*, inquit Seneca epist. 90, *quin meliora mundus nondum effœtus ediderit, & alti spiritus fuerint viri (ut ita dicam) à Diis recentes.* Sidonius quoque Apollinaris lib. VIII, epist. 6: *Artium virtutes sæculis potius priscis sæculorum rector ingenuit; quæ per ætatem mundi senescentis, lassatis veluti seminibus emedullatæ, parum aliquid hoc tempore in quibuscunque, atque id in paucis mirandum ac memorabile ostentant.* Aliter legatus Rhodius, apud Livium lib. XXXVII ab U. C. de suæ gentis hominibus agens: *Certare pio certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus.* Plinius quoque Junior lib. VI, epist. 21: *Sum ex iis, qui mirer antiquos; non tamen, ut quidam, temporum nostrorum ingenia despicio. Neque enim quasi lassa & effœta natura, ut nihil jam laudabile pariat.* Vide Galenum in opusculo cui titulus, Ὅτι ἄριστος ἰατρὸς καὶ φιλόσοφος; *Lactant. de Origine erroris, cap.* 8. Tacitus denique lib. III Annalium, cap. 55: *Rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur. Nec omnia apud priores meliora; sed nostra quoque ætas multa laudis & artium imitanda posteris tulit. Verum hæc nobis in majores certamina ex honesto maneant.* Neque aliam veriorem iniquissimæ de sæculorum nostrorum infelici sterilitate opinionis causam invenio præter eam, quam reddidit Autor Dialogi de causis corr. eloqu. cap. 18: *Vitio malignitatis humanæ vetera semper in laude, præsentia in fastidio sunt.* Paterculus quoque libro II Hist. cap. 92: *Naturaliter audita visis laudamus libentius: præsentia, invidia; præterita, veneratione prosequimur:* &

Male quidam arbitrantur humana ingenia, nescio qua infelicitate atque ad malum pronitate Naturæ, quotidie decrescere.

& his, nos obrui; illis, instrui credimus. Phædrus denique lib. v Fabularum, in principio:

- - - Plus vetustis nam favet
Invidia mordax, quàm bonis præsentibus.

Quod si tamen omnino aliquid priscis illis temporibus est tribuendum, illud certe fateri liceat, Heroïca priorum sæcula feraciora fuisse virtutum: atque ex eo factum, ut præmia quoque virtutum frequentius ab Artibus peterentur. *Ita est profecto; artes desidia perdidit: & quoniam animorum imagines non sunt, negliguntur etiam corporum*, Plin. xxxv, 2.

Nunquam Artes magis floruisse deprehenduntur, quàm cùm, imperio gentium felicibus monarchiæ alicujus auspiciis constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit.

§. 2. Intelligimus ergo hîc per publicam temporum felicitatem, inconcussum tranquillæ pacis bonum. *Pace non modo ii, quibus natura sensum dedit*, inquit Tullius*, *sed etiam tecta atque agri mihi lætari videntur.* Apposite itaque Cassiodorus Variarum I, I: *Pax est bonarum artium decora mater.* Neque male Solinus cap. I de temporibus Augusti Cæsaris: *Hoc tempus ferme solum repertum est, quo plurimum & arma cessaverunt, & ingenia floruerunt; scilicet, ne inerti justitio languerent virtutis opera, bellis quiescentibus.* Delicatissimarum certe Artium studium, præliis promulgatis, totum jacet: *Omnia ista nobis studia de manibus excutiuntur, simulatque aliquis motus novus bellicum canere cœpit*, Cicero pro L. Muræna. Et aliquanto ante: *Simulatque increpuit tumultus, artes illico nostræ conticescunt.* Excutiunt nempe omnem ingeniis constantiam fatales regnorum ac rerumpublicarum motus, quum præter atrocia multa quæ premunt, adhuc pejora sunt quæ timentur. Ovid. IV de Ponto, Eleg. 12:

Crede mihi, miseros prudentia prima relinquit,
Et sensus cum re, consiliumque fugit.

Ardorem adhæc æmulationis & gloriæ cupiditatem secura florentis ævi hilaritas maxime nutrit. Tacit. Annal. libro xv, cap. 16: *Certamen virtutis, & ambitio gloriæ, felicium hominum affectus.* Ovid. v Trist. Eleg. 12:

Nominis & famæ quondam fulgore trahebar,
Dum tulit antemnas aura secunda meas.
Non adeo est bene nunc, ut sit mihi gloria curæ;
Si liceat, nulli cognitus esse velim.

Atque hoc illud est, quod urget Diod. Siculus in ipso statim initio libri duodecimi; Ἡ Ξέρξου τοῦ Περσῶν βασιλέως ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεία, διὰ τὸ μέγεθος τῶν δυνάμεων τὸν μέγιστον φόβον ἐπέστησε τοῖς Ἕλλησιν, ὡς ἂν ὑπὲρ ἀνδραποδισμὸν μελλόντων πολεμεῖν. τοῦ δὲ πολέμου παρὰ τὴν προσδοκίαν παραδόξου, οὐ μόνον τῶν κινδύνων ἀπελύθησαν οἱ τὴν Ἑλλάδα κατοικοῦντες, ἀλλὰ καὶ δόξαν μεγάλην κατεκτήσαντο· καὶ τοσαύτης εὐπορίας ἐπληρώθη πᾶσα πόλις Ἑλληνὶς, ὥστε πάντας θαυμάσαι τὴν εἰς τοὐναντίον μεταβολήν· ἀπὸ τούτων γὰρ τῶν χρόνων ἐπὶ ἔτη πεντήκοντα πολλὴν ἐπίδοσιν ἔλαβεν ἡ Ἑλλὰς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν· ἐν τούτοις γὰρ τοῖς χρόνοις αἵ τε τέχναι διὰ τὴν εὐπορίαν ηὐξήθησαν, καὶ τότε μέγιστοι μνημονεύονται τεχνῖται γεγονέναι· ὧν ἐστι Φειδίας ὁ ἀγαλματοποιός: *Xerxis in Græciam expeditio, propter stupendam exercitus multitudinem, summum Græcis terrorem incussit, cum extremæ servitutis periculum hoc bello adire sibi viderentur. Cæterum bello præter omnium exspectationem secundum eventum sortito, non modo à tanto discrimine Græcorum gens liberata est, sed ingentem præterea gloriam obtinuit. Et tantis tunc opibus singulæ Græcorum civitates repletæ sunt, ut cuncti relapsas in contrarium fortunæ vices demirarentur: ex eo namque tempore per annos quinquaginta insignes ad summam felicitatem progressus fecit. Temporibus enim hisce omnes bonæ artes propter opum abundantiam, magnopere excultæ, & artifices maximi sæculum illud gloria auxisse memorantur, è quorum numero est Phidias statuarius.* Non est denique prætereundus memorabilis Athenæi locus sub finem libri quarti Deipnosoph. Ἐγένετο ἀνανέωσις πάλιν παιδείας κατὰ τὸν ἕβδομον βασιλεύσαντα Αἰγύπτου Πτολεμαῖον, τὸν κυρίως ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρέων καλούμενον Κακεργέτην· οὗτος γὰρ πολλοὺς τῶν Ἀλεξανδρέων ἀποσφάξας, οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ φυγαδεύσας τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἐφηβησάντων, ἐποίησε πλήρεις τάς τε νήσους καὶ πόλεις ἀνδρῶν γραμματικῶν, φιλοσόφων, γεωμετρῶν, μουσικῶν, ζωγράφων, παιδοτριβῶν τε καὶ ἰατρῶν, καὶ ἄλλων πολλῶν τεχνιτῶν, οἳ διὰ τὸ πένεσθαι διδάσκοντες ἃ ἠπίσταντο, πολλοὺς κατεσκεύασαν ἄνδρας ἐλλογίμους: *Renovatæ sunt omnes disciplinæ sub Ægypti septimo rege Ptolemæo, quem vere atque apte Cacergeten vocavere Alexandrini. Hic enim plurimis Alexandrinorum jugulatis, & non paucis eorum, qui cum ipsius fratre pubescentes adoleverant, in exilium actis, urbes insulasque replevit Grammaticis, Philosophis, Geometris, Musicis, Pictoribus, Ludimagistris, Medicis, & aliis multis artificibus, qui ob inopiam ea docentes quæ scirent, omni humanitate præclaros viros expoliverunt.* Eximie Manilius libro primo Astron.

Et labor ingenium miseris dedit; & sua quemque
Advigilare sibi jussit fortuna premendo.

* Orat. II de Lege agraria.

Cujus

Cujus loci mentem optime explicant verba Jo. Chrysostomi, doctoris aurei, in *quarta ad populum Antiochenum*; ubi afflictionem in hoc utilem docet, quod vagum animum & circa plurima hiantem, serio cogit attendere atque ad seipsum convertit. Ἡ θλίψις εἰς σπουδὴν ἐπανάγει, καὶ πεπλανημένην ἔξω καὶ περὶ πολλὰ τὴν διάνοιαν κεχυμένην πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφει. Sapienter quoque Gaditani (ut ex Æliano tradit Eustathius, *ad versum* 450 *Dionysii Afri de Situ orbis*) Paupertati atque Arti communem struxerunt aram: siquidem verissimum est illud Gelasimi, parasiti Plautini, qui convenienter professioni suæ ait in Sticho:

Gelasimo nomen mihi indidit parvo pater.
Propter paupertatem hoc adeo nomen repperi,
Quid inde jam à pauxillo puero ridiculus fui;
Eo, quia paupertas fecit ridiculus forem:
Nam illa omnes artes perdocet, ubi quem attigit.

CAPUT XIV.

§. 1. Quemadmodum recta quidem, sed modica multorum ingenia prosperioris Fortunæ flatus quotidie provehit; ita pertinacioris egestatis iniquitas versa vice magnam sæpe nonnullorum indolem, & (si per Fortunam licuisset) in exemplum fulgentissimæ virtutis suffecturam, excussa omni sublimium cogitationum memoria affligit, hebetat, confundit, frangit. Præcipue tamen miserum est nasci non suo sæculo; cùm ingenia favor hominum ostendat, favor alat.

§. 2. Fortuna virtute pares non raro impari felicitate distinguit, magnisque fautoribus minores quandoque Artifices commendat. Frequenter igitur præclaræ magnarum mentium dotes veluti debiles atque ipsa paupertate languidæ prætereuntur, dum mediocria quorundam ingenia, sed magis ad ostentationem pompamque facta, immensis opibus & quæsitissimis honoribus tantum non obruuntur.

§. 3. Præcipue tamen malignam experiuntur Fortunam, qui propter iniquissimum minus excultæ Artis præjudicium in obscura ignominiosaque paupertate jacentes, non utique inveniunt propitiam virorum principum manum, qua ad dignas industria sua curas honoresque subleventur.

PRivata ipsorum Artificum fortuna inter tam multa quæ Artem olim provexerunt, novissimum jure locum occupat; quandoquidem sine hac parum admodum per se valebunt ea quæ præmisimus. Divinum propensioris naturæ donum, sedula Parentum ac Præceptorum cura, Metus legum saluberrimarum, Æmulatio, Simplicitas & Dulcedo Artis, atque ea quæ porro sequuntur, qualemcunque ipsius Artificis fortunam adhuc exspectant: non eam, quæ Protogenis canem & Nealcis equum miro quodam casu perfecit; quum impacta iracunde spongia imperfectum opus equi male spumantis absolvit. *Non est ars, quæ ad effectum casu venit*, Seneca epist. XXIX. Sed eam, quæ Artificem, veluti alumnum suum, Regibus ac dynastis ingerit, ut per eos Orbi terrarum commendentur. *Plurimum refert, in quæ cujusque virtus tempora inciderit*. Neque enim cuiquam tam clarum statim ingenium est, ut possit emergere, nisi illi materia, occasio, fautor etiam commendatorque contingat*, Plin. Junior libro VI, cap. 23.

Solent ingenia humana perfici aut mutari, prout casu fortunave in splendidiorem aut squalidiorem vivendi sortem favore magnatum perducuntur.

* *Plin. nat. Hist.* VII, 28.

§. 2. Non statuimus tamen totam Artificum famam ex fortuna pendere; quin potius hanc ipsam fortunam nihil aliud, quàm quendam ante partæ existimationis fructum esse arbitramur. Necesse est enim, ut primum insigni aliquo exactissimæ Artis specimine januam famæ sibi aperiant. *Nemo imaginem suam pingendam committit, nisi probato prius artifici per quædam experimenta*, Corn. Celsus in epist. ad C. Julium Callistum. Τοὺς ἀνδριαντοποιοὺς δοκιμάζομεν, inquit Socrates apud Xenophontem, lib. III Apomnem. οὐ τοῖς λόγοις αὐτῶν τεκμαιρόμενοι, ἀλλ' ὃν ἂν ὁρῶμεν τοὺς πρόσθεν ἀνδριάντας καλῶς εἰργασμένον, τούτῳ πιστεύομεν καὶ τοὺς λοιποὺς εὖ ποιήσειν: *Statuarios probamus, non sermonibus ipsorum confidentes; sed quem videmus priores statuas rite perfecisse, eum credimus & reliquas recte facturum.* Mox inter illos, quos eadem vis Artis commendat, (ut omnia felicibus ex facili solent provenire) peculiaris quædam secundioris fortunæ potentia deprehenditur. Præclare Aristænetus lib. I, epist. 13: Τῷ μακρῷ καὶ τοῦτο κατέμαθον χρόνῳ, ὡς καὶ τέχναι πᾶσαι προσδέονται τύχης· καὶ τύχη διακοσμεῖται ταῖς ἐπιστήμαις· αἱ μὲν γὰρ ἀτελεῖς, μὴ συνεργοῦντος τοῦ θείου· ἡ δὲ μᾶλλον εὐδοκιμεῖ, τὰς ἑαυτῆς ἀφορμὰς τοῖς ἐπιστήμοσι δωρουμένη: *Longi temporis usu etiam hoc perdidici; & Artes omnes indigere Fortuna, & Fortunam vicissim ab Artibus ornari. Artes enim, destitutæ Numinis hujus auxilio, sunt imperfectiores; Fortuna vero magis magisque inclarescit, cùm suas oportunitates largitur peritioribus.* Recte quoque Vitruvius in Præfatione libri tertii: *Artifices*, inquit, *etiamsi polli-*

Fortuna virtute pares non raro impari felicitate distinguit, & magnis fautoribus minores quandoque Artifices commendat.

polliceantur suam prudentiam, si non sint pecunia copiosi, seu vetustate officinarum habuerint notitiam, aut etiam gratia & forensi eloquentia non fuerint præditi, pro industria studiorum autoritates non possunt habere, ut eis, quod profitentur scire, id credatur. Maxime autem id animadvertere possumus ab antiquis statuariis & pictoribus, quod ex his, qui dignitatis notas & commendationis gratiam habuerunt, æterna memoria ad posteritatem sunt permanentes; uti Myron, Polycletus, Phidias, Lysippus, cæterique qui nobilitatem ex arte sunt consecuti. Namque ut civitatibus magnis, aut regibus, aut civibus nobilibus opera fecerunt, ita id sunt adepti. At qui non minore studio, & ingenio, sollertiaque fuerunt, ignobilibus & humili fortuna civibus non minus egregie perfecta fecerunt opera, nullam memoriam sunt assecuti; quod non ab industria, neque artis sollertia, sed à felicitate fuerunt deserti; ut Hellas Atheniensis, Chion Corinthius, Myagrus Phocæus, Pharax Ephesius, Bedas Byzantius, etiamque alii plures. Non minus item Pictores; uti Aristomenes Thasius, Polycles Atramitenus, Nicomachus, cæterique quos neque industria, neque artis studium, neque sollertia defecit; sed aut rei familiaris exiguitas, aut imbecillitas fortunæ, seu in ambitione certationis contrariorum superatio obstitit eorum dignitati. Smilidem Æginetam & Dædalum, eodem ævo florentes, atque arte propemodum pares, Fortuna distinxit: *Pausanias lib.* VII *in Achaicis.* Telephanem Phocæum nimia loci, ubi habitavit, ignobilitas fecit obscuriorem: *Plin.* XXXIV, 8. Idem quoque Plinius alibi testatur, exactissima quædam Scopæ opera, quemvis alium locum nobilitatura, Romæ viventibus pene incognita fuisse, tot tantarumque artificiosissimarum rerum copia gloriam ejus premente atque obscurante. *Multorum artificum obscurior fama est, quorundam claritati in operibus eximiis obstante numero artificum; quoniam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter nominari possunt,* Plinius libro XXXVI, cap. 5.

Ut sæpe summa ingenia in occulto latent? Plautus Captivis, Actu I, Sc. Adverte animum sis tu, &c.

§. 3. Fieri denique potest sano de Artificum operibus judicio præjudicium aliquod de ipsis Artificibus obstitisse; splendida nempe eorum fortuna aut fama auctoritatem iis conciliante. In Zeuxide certe, quemadmodum & in Polycleto, & Phidia, si Maximo Tyrio Dissertat. XXXIX credimus, Παρέπεμπεν τὰ ἔργα αὐτῷ μεθ' εὐφημίας ἡ τῆς τέχνης δόξα: *Artis fama commendavit ipsa opera posteritati cum quadam nominis celebritate.* Similem certe hallucinantium animorum errorem in amantibus deprehendere est: etenim *De forma judicare non possunt, quia sensum oculorum premit amor,* Quintilian. VI, 2. Τὰ τῶν ἐρωμένων, ὁποῖά ποτ' ἂν ᾖ, καλὰ φαίνεται τοῖς ἐρῶσι· καὶ τὸ δοκιμάζειν ἀφέντες, ὡς ἐπὶ θαυμαστοῖς βοῶσι: *Amatorum res qualescunque sint, pulchræ videntur amantibus, & æstimationem mittentes, tanquam de mirabilibus exclamant,* Libanius Prosphonetico. Τὸ αὐτὸ τῆς αἰσθήσεως πάθος οὐχ ὁμοίως διατίθησι τὴν ψυχὴν ὅταν μὴ προσῇ δόξα τοῦ λογικῶς ἢ φιλοτίμως περαίνεσθαι τὸ γινόμενον: *Eadem sensus affectio non eodem modo animum adficit, nisi accesserit persuasio, id quod fit cum ratione quoque, & cum quadam æmulationis contentione ad finem perductum esse,* Plutarch. Sympos. problem. lib. V, quæst. I. Ubi & inter alia hujus loci propria facetissimam de sue Parmenonis narratiunculam subnectit: vide sis locum lectu dignissimum. *Sic est vulgus: ex veritate, pauca: ex opinione, multa æstimat,* Tullius pro Q. Roscio Comœdo: vide *Ælianum var. Hist. libro primo, cap. 24.*

Plurimum hîc valet inveteratum de ipsis Artificibus præjudicium.

FINIS LIBRI SECUNDI.

FRAN-

FRANCISCI JUNII
DE
PICTURA VETERUM
LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM LIBRI TERTII.

Vidimus nunc, quemadmodum cuncta imitandi studium à natura nobis inditum non phantasia modo adjuverit atque excitaverit, sed & multæ aliæ causæ porro provexerint. Reliquum adhuc est, ut consideremus, quid imitatricem illam animorum nostrorum vim perfecerit, atque ad Artis consummatæ fastigium perduxerit. Observabantur itaque ab antiquioribus in Pictura quinque hæc capita: Inventio sive Historia: Proportio sive Symmetria: Color, & in eo Lux & Umbra, Candor & Tenebræ: Motus, & in eo Actio & Passio: Collocatio denique sive œconomica totius operis Dispositio. Quatuor prima capita, Inventionem nempe, Proportionem, Colorem, & Motum, in omnibus Picturis sollicite observabant, sive eæ ex una tantum figura, sive ex pluribus constarent: solam Dispositionem in plurium figurarum tabula præcipue curabant, ut ipsa variorum schematum apta collocatio lucem aliquam adderet diversissimis rebus hinc inde, pro argumenti natura, in unum corpus congestis. Nequaquam tamen in legitima horum quinque capitum observatione summam Artis collocandam esse putabant, nisi peculiaris quædam Venus ac Gratia ex singulorum capitum decora concinnitate, mutuaque congruentia resultans, totam Picturam commendaret. Quamobrem etiam penitiorem Gratiæ istius considerationem minime hic prætereundam existimavimus: præsertim, cùm sine pleniore ejus notitia nemo unquam homo tam varia fertilissimæ Artis momenta recte excutere ac percensere valuerit.

CAPUT I.

§. 1. *Et invenire & judicare, quid pingas, magna certe sunt, & tanquam animi instar
in corpore. Quum enim Natura humanis animis nihil intelligentia majus dederit, quæ
omnis Inventionis veluti fœcunda quædam est parens; ejusdem quoque Naturæ instin-
ctu atque impulsu usu venire solet, ut, quàm quisque ingenio maxime præstat, tam is
ad semper aliquid inveniendum atque comminiscendum maxime intentus ac pronus es-
se videatur. Eruditis præsertim hominibus nunquam deesse potest argumentum; cùm
multa suffertim soleant paullo doctioribus occurrere, quæ expeditam non inepti Artifi-
cis manum videntur exspectare.*

§. 2. *Insignis ac tanti nominis famam impleturus Artifex, æstimatis primum viribus pro-
priis; grandem paremque animo suo materiam deligit: quotquot enim dulcissimarum
Artium nobilitatem digna æstimatione pensantes, effervescentis ingenii viribus ad non
impares copiosissimæ materiæ conatus nituntur assurgere, magnos quoque animos ipsa in-
gruentium rerum mole vegetari potius quàm delassari sentiunt.*

§. 3. *Ne itaque Artificem incœpti mox negotii pœniteat, danda imprimis est opera ut*

habeat satis magnum campum præceps ille præclari animi atque indefessæ industriæ cursus. Præcipue vero adolescentibus in effrænata novi, atque eo magis adblandientis conatus libidine incuriosos impetus effundere concedamus, neque acerbos adhuc eorum animos ad nimiam laboris maturitatem revocemus: monentes interim, ne leves atque inexpertas mentes nimio securæ inconsultæque fiduciæ æstu in præceps abripi patiantur: solutum quiddam habeant, nec vagum tamen; ut ingredi libere, non ut licenter videantur errare. Ætas & posteræ curæ limabunt ac depascent agnatam melioribus ingeniis luxuriem. Etenim ut vina, quò sunt adolitura generosius, eò adhuc recentia despumant turbulentius; ita prima quorundam adolescentia insano quodam temerarii incautique impetus fervore ebullit, quam tamen placitæ semel Artis amore flagrantem, fervidæ adhæc naturæ prægnantisque ingenii viribus elatam, juvenilis denique animi exultantia concitatam, mox usus flectet, dies leniet, ætas mitigabit.

§. 4. Utendum est iis, quæ se non gravate offerunt. Nam procaciter & pervicaciter imagines aliunde arcessere, impudenter etiam atque improbe hinc inde corrogare, miseræ prorsus ac jejunæ inventionis est. Fœcundus Artifex, ut semel cœpit impetum, eundem secundi cursus tenorem, eadem utique aura à tergo jugiter adspirante, servat; & successu operæ non infelicis captus, ut semel expansis velis abreptus est in altum, nec vela colligere, nec tenere modum velificando valens, ventis totum se ferentibus permittit. Quamvis autem prudentissimus quisque effrænem moti semel animi impetum nonnihil studeat inhibere; proni tamen studii certius indicium est, supra vires niti, quàm viribus ex facili uti: alter enim, quod potest, præstat; alter, etiam plus quàm potest. Qui tumet atque abundantia laborat, plus habet furoris, sed plus etiam roboris: illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit; qui non tam habitum corporis opimum, quam gracilitatem consectatur; quem denique, modo bona sit valetudo, tenuitas ipsa delectat.

§. 5. Est ridiculum ad ea quæ habemus animum non advertere, quærere vero quæ habere non possumus. Huic igitur curæ præcipue incumbat Artifex, dum integros adhuc spiritus ad opus adducit, ut novis ac vigentibus etiamnum conceptibus injiciat manum; quandoquidem conceptarum semel imaginum memoriam exigua sæpe interpositi temporis mora subducit; quæque recentia in animis nostris vigent, ea brevi spatio interjecto obsolescunt.

§. 6. Quidquid Artifex pingendo fingendoque exprimit, apud Græcos Latinosque scriptores, aliam atque aliam, pro ratione scopi, sortitur denominationem.

§. 7. Maximis quibusque Artificibus, nonnisi elegantioris humaniorisque doctrinæ flore libato, limpidæ atque uberes felicium inventionum venæ ex divina quadam reconditæ eruditæque mentis scatebra solent provenire. Omnes Artes aliquod stipendium huic nostro studio conferunt. Quumque Pictura nihil aliud sit, quam perfectio quædam Sapientiæ ex omni bonarum Artium orbe mutuatæ; frequenter etiam genuinam hanc veræ Philosophiæ sobolem experimur abortivam, absque illo liberalium Artium orbe, quem ἐγκυκλοπαιδείαν vocant Græci.

§. 8. Mathematicarum disciplinarum præcipuum esse in Pictura & Statuaria usum, plurimis evincitur exemplis. Quotquot vero præter omnium opinionem in minimis tenuissimisque rebus labuntur, iis plerumque usu venit, ut aliis miserandi, aliis irridendi esse videantur.

§. 9. Naturalium quoque rerum scientiam rem esse utilitatis maxime exploratæ, apud omnes in confesso est. Facillimus tamen à Morali Philosophia in omnes hasce Artes decursus est; siquidem ea etiam illos, quos non sibi tantum exercet, abunde instruit. Quoniam vero pingendi facultas non debet esse jejuna & nuda, sed aspersa atque distincta jucunda quadam plurimarum rerum varietate, boni quoque Artificis est multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione in hominum moribus diversisque humanæ mentis permotionibus notasse, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut aliena, libasse; sed, ut sua, possedisse. Ex hac certe profunda variarum rerum cognitione efformatur illa in animis Opificum prudentia, quam veluti unicam laboriosæ curæ Ideam in artificii sui æstu Pictura intuetur.

§. 10. Maximorum celeberrimorumque Artificum exemplis probatur, nihil ad inveniendum uberius atque feracius esse omnigena doctrina.

§. 11. Apellis, Lysippi, aliorumque excellentium virorum pererudita ubique ac facilis inventio satis superque evincit plurimas variæ doctrinæ notas in eorum operibus emicuisse.

§. 12. Quemadmodum igitur Artificem istum non injuria dicimus Sapientem, cui in priscarum elegantiarum utiliore illa ac delectabili doctrina pleraque omnia veterum quæsita, meditata, evigilataque sunt; ita porro ad debitam Artibus hisce prudentiam requiritur mens Artificis erecta, ardua, expedita, septa solide, nunquam connivens, nusquam

nuſquam aciem ſuam flectens, & in meram compertamque veritatem, in oportunam occaſionem, in non iniquam honeſtatem, in grandem denique ſuſcepti argumenti magnificentiam ſemper intenta. Eum itaque Artificem judicamus veritati optime conſuluiſſe, qui ipſam Naturam vice legis obſervans, omnia ejus opera uſque adeo accurate æmulatur, exprimit, reddit, ut pulchritudinem ipſam veritati poſthabendam, omnemque Artis perfectionem atque utilitatem ex ſola veritate putet hauriendam.

§. 13. *Artifices oportunæ occaſionis non immemores, varia ſchemata totamque univerſi operis ſpeciem circumſtantiis loci, temporis, perſonarum tam ſcite atque adtemperate accommodant, ut omnibus pareat eos integrum opus ſano maturoque judicio inſtituiſſe. Quemadmodum enim abſurdos aut certe diſſolutos recte dixeris Choragos, qui Herculis Titanumque perſonas venuſtulis Cupidinibus promiſcue adaptant; ita quoque importune ridiculam rem feciſſe judicantur Artifices, qui non verentur togam inducere ſaltanti perſonæ.*

§. 14. *In argumento, cujus æquitatem juſtitiamque nemo poſſit merito arguere, ita caute verſabitur cordatus ac vere prudens Artifex, ut aſpernetur omnia immanioris atque atrocioris crudelitatis incitamenta; omnia adhæc perditæ nequitiæ & nefandæ obſcœnitatis irritamenta vitabundus prætereat; blandam quoque lutulentorum vitiorum ſpeciem, veluti contagioſam peſtem, ſedulo averſetur ac fugiat; ut denique innoxiæ ſemper voluptatis memor, non ſolum quod opus eſt proferat, verum etiam quod non opus eſt non producat.*

§. 15. *Excelſus Artifex nunquam non ingentem magnificæ dignitatis ſpeciem operibus ſuis adſpergit: contra vero humiles & Minerva veluti invita Artibus hiſce vacantes, rariſſime aſſurgunt; adeo eos vel materia, vel ingenium, vel etiam voluntas cohibet. Ne tamen nihil egiſſe videantur, fragile aliquod falſæ choragium gloriæ, ventoſa quadam temporariæ granditatis affectatione tumentes, ſtruere ſibi gaudent; & improvida temeritate quovis modo ſublati, cùm in extremos aſſurrexerunt digitos, ſuam ipſi ſtolide mirantur magnitudinem.*

§. 16. *Inter enormem inflatioris arrogantiæ tumorem & juſtam genuinæ ſublimitatis magnificentiam hoc maxime intereſt, quòd quæ ſola ſpecie lepidæ concinnæque granditatis animos noſtros capiunt, cito quoque faſtidioſiſſimum ſenſum oculorum afficiunt ſatietate; quæ vero re ipſa ampla ſunt & pulchra, placere diu poſſunt. Grandia non ſolum delectant, ſed etiam ſine ſatietate delectant; cum in quavis alia re maximis fere voluptatibus faſtidium ſoleat eſſe finitimum.*

§. 17. *Altus atque exſuperantis ingenii fiducia ſupra tritas aliorum inventiones elatus Artifex, pares animo ſuo ſenſus plerumque concipit; nunquam enim cadunt grandes ingentium rerum imagines, niſi in eximiam amplitudinem & quaſi quandam exaggerationem animi à quotidianis humilium ſordidarumque curarum acerbitatibus feriati. Artificibus itaque grandioris inventionis vim ſibi innatam, magnorumque Artificum imitatione roboratam opere ipſo uſurpare atque exercere volentibus, adeſſe quoque neceſſe eſt vacationem rei familiaris cæterarumque ſollicitudinum certam immunitatem. Nam quæ tanta, quæſo, mens eſt, vel in corpore feliciſſime conſtituto, ut res multas ac varias complecti ſimul & ſuſtinere poſſit, niſi cætera immunis ſit ipſa ac feriata? Animi certe tranquillitate ac ſecuritate opus eſt ad concipiendos ſenſus altiores: neque enim cœleſtis ille afflatus Muſarum, qui ſuppeditator eſt ejuſcemodi ſenſuum, hauriri poteſt ab animis non compoſitis nec apud ſe exiſtentibus. At ſine eo nihil naſcitur excellens, quodque illuſtre eſſe poſſit; cùm alioquin omnium diſciplinarum ſtudium, ſit negotium hominis ab omni alia ægritudine curaque vacui. Quomodo enim ſperent famam, qui diurno quæſtu ægre propulſant famem?*

§. 18. *Præclarum aliquod Artis ſuæ ſpecimen poſteritati famæque traditurus Artifex, non tantum ingenitam ſibi magnanimitatem, ſed aſſiduam quoque ſublimium rerum commentationem ad opus afferet, ut invicto magnæ mentis robore ſubnixus ad Artem accedat. Siquidem animus humanus, ubi ſe excelſæ cogitationis magnitudine ſupra reliquos mortales levare cœpit, altius ſpirat, ſublimius fertur, & ad rerum dignitatem, contemptor legis ſeverioris, atque immemor preſſioris judicii, fidentius exſurgit. Neque eſt quod ſperemus aut ſuppetere nobis poſſe quod poſt tantam vulgatorum operum varietatem quotidie proferatur, niſi animos noſtros nova interim doctrina recolamus; aut ferre animos tantam poſſe contentionem, niſi eos eadem doctrina ſubinde relaxemus.*

§. 19. *E veterum ſcriptorum, maxime tamen Poëtarum, myrothecio depromendum eſt quidquid ætatem ferre atque in poſt-futura ſæcula ire cupimus. Hoc uno potiſſimum inſtinctu excitantur heroicæ mentes ad ea ſuſcipienda, quæ longe ſupra vulgi captum exſurgant: præterquam quòd ſuaviſſimus ille ac floridiſſimus multijugæ lectionis afflatus per omnem vitam proſequitur etiam aliud agentes, & vividus ille opulentæ eruditionis fons nunquam non grata exuberantis impetus vi ſecum raptat corda laudabilis æmulationis amore lymphata.*

§. 20. *Majore quoque animo Artes hasce aggredientur, qui non modo indoctorum juxta ac doctorum existimationi satisfacere student, verum etiam Artificum delectissimos passim ante oculos habebunt, tanquam opus illis præsentibus atque inspectantibus facturi. Semper nimirum diligentissime laboriosissimeque exercuerunt Artem, qui se ipsos in discrimen existimationis venire arbitrantur. Quotquot vero famam ante collectam confirmare & reliqui temporis spem conservare non laborant, minus severe minusque diligenter agere solent; quoniam nihil, quod deperdant, habent; & quamvis turpissime discedant, nihil tamen de suis veteribus ornamentis requirunt. Verus Artifex præter luculentam spem propositi sibi honoris, qualemcunque Artis existimationem, multo labore, sudore, vigiliisque collectam, porro conservare, tueri, ac confirmare studet: non ignarus ea, quæ dixi, incolumia ac salva remansura, si diligentiam suam universis probaverit; si tantulum offensum titubatumque sit, uno tempore, quæ singillatim ac diu collecta sunt, universa perditurum.*

§. 21. *Cuncta hæc in felicem quandam liberalemque naturam incidentia, inventionem efficiunt dilucidam, ornatam, illustrem, assidua denique exercitatione plurimoque usu coagmentatam ac bene solidam: in operibus vero Artificum præclaris hisce doctæ Artis adminiculis destitutorum profert se passim genus inventionis non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum, minutum. Quamvis autem non desint qui, ad captandam acrioris ingenii famam, humanioris doctrinæ studia soleant elevare; facile tamen est eos perspicere, integumentis illis profundæ dissimulationis evolutos; quandoquidem nusquam non in operibus eorum ingerunt se res nescio unde ex abdito erutæ, passimque viva quædam egregiæ profundæque eruditionis imago usquequaque suffusa & undiqueversum exuberans deprehenditur.*

§. 22. *Omnia supradicta in unum competere, rarissimæ prorsus est felicitatis. Quò fit ut nullus forte memoria nostra exstiterit Artifex, utique si ad priscam formulam velimus Artem exigere. Genuina enim primæ Artis majestate imminuta, imo penitus sublata, nihil in ea soliti decoris est relictum, interque inania quædam antiquæ dignitatis insignia, sola remansit magni atque olim sacrosancti nominis umbra. Quotquot itaque veram Artem assequi non possunt, istuc potissimum delabuntur, ut bene secum agi putent, si frigidum aliquod subinsulsæ atque inficetæ inventionis schema lineamentis coloribusque hinc inde mutuatis adornent; ignari sola colorum lineamentorumque majestate fultum opus debilitari & cadere, nisi abundantem rerum copiam operi subministraverit inventio.*

Inventionis primum opus est ex innumeris rebus, delectu habito, unam aliquam occupare materiam.

PRimas atque præcipuas partes Inventioni merito assignamus: etenim *Nemo, quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi jam constet quid velit pingere*, inquit Seneca epist. LXXI. Et mox ibidem: *Scire debet quid petat ille qui sagittam vult mittere, & tunc dirigere ac moderari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent quò dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est.* Quæque Artifex elaboraturus est, *Ut vult Zeno, sensu tincta esse debent*, Quintil. IV, 2. Γραπτὴ πανοπλία, τέρψιν μὲν ἔχει, χρείαν δ' οὐδεμίαν παρέχει: *Picta totius hominis armatura voluptatem quidem, nullam vero utilitatem adfert*, Socrates apud Stobæum, Serm. de Adulatione. *Picta nebula non longius, quàm dum videtur, oblectat*, Auson. epist. 17. Nisi forte ea sit talis, qualem idem Ausonius describit *Edyllio* 6: ibi enim picta nebula furvam infernæ caliginis umbram repræsentans Pictor, Cupidinem in ea cruci affixum argumento satis ingenioso designavit. Artificem ergo ante omnia par est sibi proponere, quid potissimum imitari velit; quod in tanta rerum varietate arduum ei esse non poterit, si non resupinus tectum suspiciat, cogitationesque suas obscuro murmure sequatur, exspectans interim numquid alicunde obventurum sit aliquid quod res poscat: alioqui magis erit metuendum, ne copia obrutus, in tam numerosa dignissimarum rerum materia electionem experiatur difficillimam. Difficilior enim delectus est, ubi copia laboratur. Certe *Mens nostra quidvis videtur cogitatione posse depingere*, Tullius lib. I de Nat. Deorum. *Cogitatio quamvis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cujusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari*, Auctor Rhet. ad Herennium lib. III. Atque hæc est ea quæ dicitur Topothesia; de qua Lactantius in II Thebaïd. *Ubi veri loci facies demonstratur*, inquit Lactantius, *Topographia dicitur: ubi fictum quid venit, Topothesia. Animo nihil non eodem quo intendit momento pervium est*, Seneca lib. II de Benef. cap. 29. *Animo etiam remota & solitudinibus interclusa penetrantur*, Idem de Benef. VII, 3. *Tendimus vigorem animi in diversas partes multasque regiones, & phantastica imaginatione ad capitis nostri judicium perducitur, quod per diversas mundi partes cognoscitur exquisitum*, Cassiod. de Anima, cap. 15. *Nihil est feracius ingeniis, iis præsertim, quæ disciplinis exculta sunt*, Cicero in Bruto. Præclare Maximus Tyrius Dissertat. XXVIII: Ἴδιον ψυχῆς εὕρεσις, αὐτογενής τις οὖσα, καὶ αὐτοφυὴς, καὶ ξύμφυτος: *Propria enim animæ est*

inven-

inventio, quæ ſpontanea, genuinaque, & agnata eſt nobis. Quod videns Homerus, ingeniorum fons, homines veluti generali quodam epitheto ἀλφηςὰς quandoque dixit; quaſi acres indagatores & mira quadam inveniendi vi præditos: aliquando etiam id vocabulum abſolute pro hominibus ipſis uſurpavit; quaſi ſcilicet hoc hominis maxime proprium eſſe exiſtimaret, indagare & invenire. Vide *Etymologicum magnum in* Ἀλφηςής.

§. 2. Judicium tamen hic adhibebit Artifex; nec inveniet ſolum quid pingat, ſed proprias quoque vires expendet, juxta illud Horatii de Arte:

Magnus Artifex magnam atque animo ſuo parem expetit materiam, ſumpturus impetum ex ipſa rerum dignitate.

Sumite materiam veſtris, qui ſcribitis, æquam
Viribus; & verſate diu, quid ferre recuſent,
Quid valeant humeri. Cui lecta potenter erit res,
Nec facundia deſeret hunc, nec lucidus ordo.

Martialis lib. XII, Epigramm. 100:

Qui ſua metitur pondera, ferre poteſt.

Recte quoque Seneca lib. III de Ira, cap. 7: *Negotia expedita & habilia, ſequuntur auctorem: ingentia & ſupra menſuram agentis, nec dant ſe facile, &, ſi occupata ſunt, premunt atque adducunt adminiſtrantem; tenerique jam viſa, cum ipſo cadunt. Itaque fit ut frequenter irrita ſit ejus voluntas, qui non quæ facilia ſunt aggreditur; ſed vult facilia eſſe, quæ aggreſſus eſt.* Plin. XXXV, 11: *Pauſias & ipſe pinxit penicillo parietes Theſpiis, cùm reficerentur quondam à Polygnoto picti; multumque comparatione ſuperatus exiſtimabatur, quoniam non ſuo genere certaſſet.* Præcipue tamen audiendus hîc erit Tullius in Bruto: *Sumendæ res erunt*, inquit, *aut magnitudine præſtabiles, aut novitate primæ, aut genere ipſo ſingulares: neque enim parvæ, neque uſitatæ, neque vulgares admiratione aut omnino laude dignæ videri ſolent.* Cornificius lib. III Rhet. ad Herennium: *Docet nos ipſa Natura quid oporteat fieri: nam ſi quas res in vita videmus parvas, uſitatas, quotidianas, eas meminiſſe non ſolemus; propterea quòd nulla, niſi nova, aut admirabili re, commovetur animus. At ſi quid videmus aut audimus egregie turpe, aut honeſtum, inuſitatum, magnum, incredibile, ridiculum; id diu meminiſſe conſuevimus. Itemque quas res ante ora videmus aut audimus, obliviſcimur plerumque; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optime ſæpe: nec hoc alia de cauſa poteſt accidere, niſi quòd uſitatæ res facile è memoria elabuntur; inſignes & novæ, manent diutius. Solis exortus, curſus, occaſus nemo admiratur, propterea quòd quotidie fiunt: & eclipſeis Solis mirantur, quia raro accidunt; & Solis eclipſeis magis mirantur quàm Lunæ, quoniam hæ crebriores ſunt. Docet ergo ſe Natura vulgari & uſitata re non exſuſcitari; novitate vero & inſigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur Ars Naturam; &, quod ea deſiderat, inveniat; quod oſtendit, ſequatur.* Appoſite quoque Auctor Dialogi de cauſis corruptæ eloquentiæ, capp. 36 & 37: *Ars magna, ſicut flamma, materia alitur, & motibus excitatur, & urendo clareſcit. Creſcit enim cum amplitudine rerum vis ingenii; nec quiſquam clarum & illuſtre opus efficere poteſt, niſi qui materiam parem invenit.* Seneca epiſt. LXXXIX: *Impetus ex dignitate rei cujuſque concipitur; perinde remiſſus acriorve, prout illa digna eſt peti.* Nazarius quoque Panegyrico Conſtantino Aug. dicto: *Certum eſt pro negotii modo animoſam eſſe virtutem, quòd ex uſu rerum captum ſuum temperat. In parvis, prope ad ſecuritatem remiſſa; in mediocribus, modice intentior; ubi magna venerunt, juxta magnitudinem exantlandi operis erigitur.* Pompejus Magnus in ornamentis theatri mirabiles fama poſuit effigies, *Ob id diligentius magnorum artificum ingeniis elaboratas*, inquit Plinius nat. Hiſt. VII, 3. Obſervatum hoc etiam fuit in illis viginti & ſeptem tabulis, quas pulcherrime pictas Verres ex æde Minervæ ſuſtulit, *In quibus erant imagines Siciliæ regum ac tyrannorum; quæ non ſolum pictorum artificio delectabant, ſed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum*, Cicero lib. IV in C. Verrem. *Mentor Syracuſanus in Syria leone obvio ſuppliciter volutante, attonitus pavore, cùm refugienti fera undique opponeret ſeſe & veſtigia lamberet, adulanti ſimilis, animadvertit in pede ejus tumorem vulnusque, & extracto ſurculo liberavit cruciatu. Pictura caſum hunc teſtatur Syracuſis*, Plinius nat. Hiſt. lib. VIII, cap. 16. Prudenter itaque Ariſtoteles Philoſophus Protogeni ſuaſit, *Ut Alexandri Magni opera pingeret, propter æternitatem rerum*, Plin. XXXV, 10. *Lyſippus fecit Alexandrum Magnum multis operibus, à pueritia ejus orſus*, Plin. XXXIV, 8. Polydamas Scotuſſæus pancratiaſta reliquos omnes ætatis ſuæ homines ſtatura corporis atque animi robore ſuperavit; adeo ut juvenis etiamnum ingentem & præferocem leonem in Olympo inermis ipſe interemerit. Apprehenſum quoque è medio grege maximum & ferociſſimum taurum poſteriorum pedum altero, quamvis contra nitentem & ſubſultantem, tam obnixe detinuit, ut vix, & non niſi relictis ungulis, effugere potuerit. Ajunt eundem Polydamantem altera tantum manu retractos à tergo currus ſiſtere ſolitum,

litum, auriga equos nequicquam incitante. Huic Polydamanti Lysippus statuam in Olympia posuit, atque eam splendidis raræ fortitudinis titulis insignivit. Vide *Pausan. lib. sexto, pag.* 352, 23. In magnorum interim virorum Pictura non raro usu venit, ut insignia quædam eorum facta aut dicta expeditam aliquam non absurdæ inventionis rationem suggerant. *Nam ut in terra non omni generantur omnia*, inquit Quintil. v, 10, *nec avem aut feram reperias, ubi quæque nasci soleat, ignarus: & piscium quoque genera alia planis gaudent, alia saxosis, regionibus etiam littoribusque discreta sunt: nec helopem nostro mari aut scarum ducas: ita non omne argumentum undique venit, ideoque non passim quærendum est. Multus alioqui error est: & exhausto labore, quod non ratione scrutabimur, non poterimus invenire nisi casu. At si scierimus ubi quidque nascatur, cùm ad locum ventum erit, facile quod in eo est pervidebimus. In primis igitur argumenta sæpe à persona ducenda sunt.* Apposite igitur Nazianzenus Orat. III: Ταῖς τῶν βασιλευόντων εἰκόσιν, ἄλλοι μὲν ἄλλό τι τῶν βασιλέων προσπαραγράφεσθαι χαίρουσιν· οἱ μὲν τῶν πόλεων τὰς λαμπροτέρας δωροφορούσας, οἱ δὲ νίκας ὑπὲρ κεφαλῆς στεφανούσας, οἱ δὲ τοὺς ἐν τέλει προσκυνοῦντας, καὶ τοῖς τῶν ἀρχῶν τιμωμένους συνθήμασιν· οἱ δὲ θηροφονίας καὶ εὐστοχίας· οἱ δὲ βαρβάρων ἡττημένων καὶ ὑπὸ τοῖς ποσὶν ἐρριμμένων πολυειδῆ σχήματα· φιλοῦσι γὰρ οὐ τὰς ἀληθείας τῶν πραγμάτων μόνον, ἐφ᾽ οἷς μέγα φρονοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων ἰνδάλματα: *Imperatoriis imaginibus alii Imperatores aliud quiddam præterea appingi gaudent; quidam clarissimas quasque urbes dona offerentes: alii victorias caput eorum corona cingentes: nonnulli magistratus adorantes, & dignitatum notis exornantes: alii ferarum cædes & scitas jaculationes: alii Barbarorum domitorum atque ad pedes jacentium varias multiplicesque figuras. Neque enim rerum earum, ob quas magnifice de se sentiunt, veritatem solum amant; sed earum quoque simulacra.* Herbam invenit Achilles, discipulus Chironis, qua vulneribus mederetur, quæ ob id Achilleos vocatur. Hac sanasse Telephum dicitur. Alii primum æruginem invenisse, utilissimam emplastris; *Ideoque pingitur ex cuspide decutiens eam gladio in vulnus Telephi*, inquit Plinius lib. xxv, cap. 5, & lib. xxxiv, cap. 15. Ludis, quos non multo post Julii obitum Veneri Genetrici fecit Augustus hæres, sidus crinitum per septem dies continuos fulsit; creditumque est animam esse Cæsaris in cœlum recepti; & hac de causa simulacro ejus, quod mox in foro consecravit Augustus, stellæ hujus insigne in vertice adjici curavit. *Hæc ille in publicum*, inquit Plinius nat. Hist. lib. II, cap. 25, *interiore vero gaudio sibi illud natum, seque in eo nasci interpretatus est: &, si verum fatemur, salutare id terris fuit.* Præcipue vero hac in parte ingeniosum fuit commentum celeberrimæ Halicarnasseorum reginæ Artemisiæ de Rhodiis supplicium sumpturæ. *Post mortem Mausoli*, inquit Vitruvius lib. II, cap. 8, *Artemisia uxore ejus regnante, Rhodii indignantes mulierem imperare civitatibus Cariæ totius, armata classe profecti sunt ut id regnum occuparent. Tum Artemisiæ cùm id esset renuntiatum, in secreto portu abstrusam classem, celatis remigibus & epibatis comparatis, reliquos omnes cives in muro esse jussit. Cùm autem Rhodii ornatam classem in portum majorem exposuissent, plausum jussit ab muro his darent, pollicerique se oppidum tradituros. Qui cùm penetrassent intra murum, relictis navibus inanibus, Artemisia, repente fossa facta, in pelagus eduxit classem ex portu minore, atque ita invecta est in majorem. Expositis autem militibus & remigibus, classem Rhodiorum inanem abduxit in altum. Ita Rhodii, non habentes quò se reciperent, in medio conclusi atque in ipso foro sunt trucidati: ita Artemisia, in navibus Rhodiorum suis militibus & remigibus impositis, Rhodum est profecta. Rhodii autem cum prospexissent suas naves laureatas venire, opinantes cives victores reverti, hostes receperunt. Tunc Artemisia Rhodo capta, principibus occisis, trophæum in urbe Rhodo suæ victoriæ constituit; æneasque duas statuas fecit, unam Rhodiorum civitatis, alteram suæ imaginis, & istam figuravit Rhodiorum civitati stigmata imponentem. Postea autem Rhodii religione impediti, (quòd nefas est trophæa dedicata removeri) circa eum locum ædificium struxerunt, & id erecta Graja statione texerunt, ne quis posset aspicere, & id abaton vocitari jusserunt.* Hactenus Vitruvius. Timotheus, dux Atheniensium, maximis rebus prospere gestis, negabat sibi tantarum rerum gloriam tribuendam, sed Fortunæ. Unde eum fœcunda procacium Pictorum ingenia pinxerunt in tentorio dormitantem; Fortuna interim, quæ ei ad caput adstabat, civitates in nassam pertrahente: *Ælian. var. Hist.* XIII, 43; *Schol. in Plutum Aristophanis; Suidas in* Τιμόθεος. Cæterum hi videntur quæsivisse risum, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingeniorum fructus. Alius est veri atque severi Artificis animus, alia mens. Quamobrem etiam simplicius id plerosque olim Artifices factitasse deprehendimus. Theodoretus certe Serm. 10 de Providentia tradit, Ἀριστέα μὲν ἐν παρατάξει νίκην νενικηκότα τινά, καὶ εἰκόνι παρὰ τῶν ὁμοφύλων τιμώμενον, μετὰ τῆς σκευῆς ἐκείνης, ἣ χρώμενος τοὺς πολεμίους ἐτρέψατο, ἢ γράφεσθαι, ἢ πλάττεσθαι, ἢ διαγλύφεσθαι, εἴτε λίθος, εἴτε χαλκὸς εἴη, εἴτε σανὶς τῆς εἰκόνος ἡ ὕλη· καὶ εἰ μὲν τόξοις κεχρημένος ἐνίκησε, μετὰ τῶν τόξων αὐτῶν ἐκτυποῦσθαι· εἰ δὲ αἰχμῇ, καὶ κράνει, καὶ ἀσπίδι, μετὰ ταύτης αὖ πάλιν τῆς σκευῆς· οὐ μόνον δὲ στρατηγόν ἐστιν ἰδεῖν οὕτω τιμώ-

Confer cum isthoc Boëthii lib. III *de Consolat. metro* 8, Eheu, quàm miseros tramite devio, *&c.*

De hac omnium Græcorum, præcipue tamen Rhodiorum Religione, vide Ciceronem libro II in C. Verrem.

τιμώμενον, ἀλλὰ καὶ ἀθλητὴν, καὶ πύκτην, καὶ δρομέα, καὶ τραγῳδίας ὑποκριτὴν, καὶ ἁρμάτων ἡνίοχον· τούτων γὰρ ἕκαστος, μεθ' οὗ ἐνίκησε σχήματος, τὴν στάσιν ἐν ταῖς εἰκόσι λαγχάνουσι· καὶ ὁ μὲν, ἕστηκε μετὰ τῶν ὀκριβάντων, καὶ τῆς στρατηγικῆς στολῆς, Οἰνομάου τινὸς, ἢ Κρέοντος προσωπεῖον ἔχων, μονονουχὶ λέγων πρὸς ἅπαντας, ὅτι μετὰ τούτων ὑπεκρινάμην, καὶ μετὰ τούτων νενίκηκα· ὁ δὲ γυμνὸς τρέχει διδάσκων τοῦ ἀγῶνος τὸ εἶδος· ὁ δὲ παλαίειν δοκεῖ, ἢ κατέχει τὸν στέφανον, καὶ διδάσκει τοὺς ἀγνοοῦντας ποῖον ἀγῶνα ἠγώνισται· ὁ δὲ, πυκτεύει, καὶ τὸν ἀντίπαλον παίει· ὁ δὲ, δηλοῖ διὰ τοῦ σχήματος καὶ τῆς μάστιγος ὁποίαν μετιὼν τέχνην, τῆς νίκης ἔτυχε: *Strenuum ducem victoriam in acie reportantem, statuæque honore à popularibus suis ornatum, cum ea qua hostes in fugam egit armatura vel pingi, vel fingi, vel sculpi, sive lapis, sive æs, sive etiam asser aliquis materiam præbuerit imagini: quod si forte arcu superarit, cum ipso arcu effingi; sin vero hasta, vel galea, vel clypeo victoriam sibi pepererit, cum iisdem rursus armis exsculpi. Neque vero solum Imperatorem honore isto affici solere videmus, sed athletam quoque, & pugilem, & cursorem, tragœdum denique & essedarium; siquidem horum singuli victoriæ suæ modum ac rationem in imaginum statu ac specie repræsentant. Et hic quidem cum pulpito atque paludamento statuitur, Oenomaï cujusdam aut Creontis personam gerens, omnibus tantum non referens horum se personas egisse atque in iis palmam æmulis omnibus præripuisse, hic vero nudus currit, ut nos ipso habitu genus certaminis edoceat, alius etiamnum videtur luctari, aut coronam tenet, ut magnitudinem exantlati laboris spectatorum oculis coram veluti ingerat: alius adhuc pugnat feritque adversarium: alius denique habitu atque eo quem manu sua continet flagello testatur qua arte victoriam, atque hoc qualiscunque victoriæ præmium sit consecutus.* Nonnulli quoque Artifices non vulgaris sollertiæ famam captantes, longius petitæ inventionis gloriam præcipue sibi amplexandam putabant. Ita Galaton Pictor, *teste Æliano var. Histor.* XIII, 22, pinxit immensum gregem poëtarum limpidas atque ubertim ex ore Homeri redundantes aquas avidissime haurientem. Hanc imaginem repræsentavit Ovidius III Amorum, Eleg. 8:

Adspice Mæoniden, à quo, seu fonte perenni,
Vatum Pieriis ora rigantur aquis.

Manilius quoque circa initium libri secundi de Homero:

- - - *Cujusque ex ore profuso*
Omnis posteritas latices in carmina duxit.

Plinius denique lib. XVII nat. Hist. cap. 5, videtur eò respexisse, cùm Homerum vocat *fontem ingeniorum.* Dionysius Thrax præceptorem suum Aristarchum depingens, pectori ejus Tragœdiam inscripsit; innuens singularem ejus in Tragœdiis conscribendis vim, quòd illas nullo quasi negotio è summo pectore videretur effundere: *Etymologicus in* Διονύσιος ὁ Θρᾷξ: vide quoque *Eustathium.* Omnino itaque sollicite caveat hîc Artifex ne quid hac in parte peccet. Pausanias in Bœoticis de Hesiodo, qui cum cithara pictus erat: οὐδέν τοι οἰκεῖον Ἡσιόδῳ φόρημα· δῆλα γὰρ δὴ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπῶν ὅτι ῥάβδῳ δάφνης ᾖδε. Ipse enim sibi in Theogonia dicit traditum à Musis ex lauri ramo baculum, tanquam vati futurorum præscio. Attylam oblatæ rei indignitas impulit ad mutandam inventionem Picturæ in se gentemque suam contumeliosæ; siquidem expugnato atque in servitutem redacto Mediolano, simulac Romanorum reges aureis thronis insidentes, & cæsos Scythas pedibus eorum substratos in tabula conspexit, furenter iratus & Picturam atrocibus oculis stomachabundus intuens, auctorem tabulæ quoquo modo investigari atque ad se confestim adduci jubet: adducto & tota cogitatione in mortem jam pene demerso Artifici nihil gravius imperat, quàm ut se, mutata specie totius operis, in excelso collocaret solio, ac Romanos imperatores marsupia humeris bajulantes sibique grandem auri acervum demississime subjectissimeque offerentes pingeret: vide *Suidam in* Κόρυκος & Μεδιόλανον. Si ullam huic Scythæ curam antiquitatis crederem fuisse, contenderem eum hac in re secutum Æmilii Pauli exemplum, qui (ut auctor est Plutarchus in ejus vita) conspecta Delphis insigni columna, cui imponenda erat aurea statua regis Persei à se devicti; suam poni jussit: dicens Æquum esse ut victi victoribus loco cederent.

§. 3. Historia quoque tanto robustior, quanto verior, expeditam dignæ inventionis rationem suggeret. Sic tamen, ut ea non sit prorsus arida atque jejuna, sed abundantior, superfluens, atque ultra quàm oporteat fusa: ut ea gaudens animus generoso lætæ indolis conatu exspatietur, & vel plura justo concipiens spiritus audeat licentius aliquid, & nimiis floribus atque affluentia peccet potius, quàm inopia contabescat. Manilius lib. III Astronom. vers. 25:

Aptissima hic est ubertas historiarum; quòd inventionem quorumvis alat, & juvenilis animi luxuriam ad generosiores conatus excitet.

- - - *Facile est ventis dare vela secundis,*
Fæcundumque solum varias agitare per artes,

Auroque

Auroque atque ebori decus addere, cum rudis ipsa
Materies niteat. - - -

Quamobrem etiam *Eligenda est fertilis materia, quæ capiat ingenium, quæ excitet,* Seneca epist. XLVI. Et rursus epist. LXXXVIII: *Laxum spatium res magna desiderat.* Nam, quid agat, quo se vertat, ubi immoretur cassa rebus inventio? Præterquam quòd inopia atque exilitas inventionis minus intentum habere solet Artificem, tædio aliquoties interruptæ atque ægre per obstantia eluctantis tarditatis. Plerique certe prona recentium inventionum dulcedine ducti, nostris plus æquo ingeniis eorumque fœturis indulgemus; & simulac parturire ante exactos menses cœpimus, gestientis gliscentisque uteri impetum, quasi musti ferventis, sustinere non possumus: ita fit ut ejectitia interdum pro maturis pariamus, ac tota inventio quasi quidam irriti partus est nixus, & veluti urinum ovum, quod nec diuturno assiduoque incubatu ad vitalem fœtum perducitur. Non est itaque quod hîc arbitretur aliquis, me licentiam illam inconsultam ac temerariam suadere, quæ passim amœnissima quæque ingenia in certissimum exitium impellit; sed hoc intelligi volo; laxandos esse inventioni frænos, nec angustissimo gyro ingeniorum acres impetus restringendos. Quemadmodum enim nobiles equos cursus & spatia probant; sic est aliquis Artificum campus, per quem nisi liberi & soluti ferantur, debilitatur ac frangitur concitatus generosissimæ Artis cursus. Videtur itaque nonnihil hîc indulgendum adolescentiæ, neque ea statim ad sobriam severioris Artis legem revocanda est, si forte juvenilis animi luxuria in redundantioris inventionis ubertate acquieverit: sicuti enim persæpe arbores, quæ multo ac valido succo in tenues atque inutiles ramos exuberant, felicem fructuum proventum, nimia illa luxurie tempestive coërcita, ferre solent; ita quoque frequenter videas juvenes inconsulta lascivientium animorum licentia elatos, aliquando tandem, post inanem tumultum atque irritos præmaturæ spei conatus, justa & ad severioris disciplinæ cultum apposita moderatione residere. Animus nempe jam robustior factus & se studiaque sua, primæ adolescentiæ veluti caligine excussa, circumspiciens, quemadmodum miratur se tam improvide potuisse peccare, ita ex hoc qualicunque errore bona fide emergere totumque se attollere conatur. *Impetus animi, cupiditas vincendi, ardor mentis ad gloriam in adolescentia, tanquam in herbis, significant, quæ virtutis maturitas & quantæ fruges industriæ sint futuræ,* Cicero pro M. Cœlio. Idem libro II de Oratore: *Volo se efferat in adolescente fœcunditas: nam facilius, sicut in vitibus, resecantur ea quæ sese nimium profuderunt; quam, si nihil valet materies, nova sarmenta cultura excitantur. Ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem: non enim potest in eo succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum.* Præclare Accius Poëta Tragicus apud A. Gellium libro XIII noct. Atticarum, cap. 2: *Quod in pomis est*, inquit, *itidem esse ajunt in ingeniis, quæ dura & acerba nascuntur, post fiunt mitia & jucunda: sed quæ gignuntur statim vieta & mollia, atque in principio sunt uvida; non matura mox fiunt, sed putria.* Egregie quoque Seneca Hippolyto, Actu II, Scena 2:

Quid te coërces, & necas rectam indolem?
Seges illa magnum fœnus agricolæ dabit,
Quæcunque lætis tenera luxuriat satis:
Arborque celso vertice evincit nemus,
Quam non maligna cædit aut resecat manus.
Ingenia melius recta se in laudes ferunt,
Si nobilem animum vegeta libertas alit.

Apposite denique Horat. de Arte Poëtica:

- - - *Nec desilies imitator in arctum,*
Unde pedem proferre pudor vetet, aut operis lex.
Omne supervacuum pleno de pectore manat.

Sed facile remedium est ubertatis, sterilia nullo labore vincuntur. *Semper ad sanitatem proclivius est, quod potest detractione curari,* Seneca Controv. IX, 2. Multum inde decoquet ratio; multum cura limabit; aliquid opere ipso veluti deteretur: sit modo unde excidi possit, & quod exsculpi; erit autem, si non ab initio tenuem nimis laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat.

Coactæ & longius aliunde petitæ inventionis nulla est gratia.

§. 4. Res denique Artis suæ cura dignas, non optime tantum, sed etiam facillime inveniet Artifex: siquidem ingeniosissimus quisque hunc morem commentandi sequi solet, ut statim atque altum tenuit plena vela pandat, nec emensum jam spatium respectet, quoad, secundissimorum ventorum afflatu pronum cursum destituente, tumentes velorum sinus flaccescant. Quamvis autem præter cæteros magnus judicetur, qui per

sublimia

ſublimia aut raptim aut remiſſe ita ſolet volare, ut alas nec nimis valide nec nimis ſæpe quatiat; quiſquis tamen intra facilitatem ac citra extremum medicarum virium impetum incitabitur, ad nova ſemper capeſſenda, nunquam animo fatiſcente, recens atque integer redibit. Neque enim vis ſumma inveniendi eſt admiratione digna, ſi infelix uſque ad ultimum ſollicitudo perſequitur Artificem, cumque macerat & coquit, ægre oblatarum rerum momenta verſantem, & perpendendis eis coagmentandisque intabeſcentem. Nitidus ille, & ſublimis, & locuples, circumfluentibus undique inventionis copiis imperat. Deſinit enim in adverſa niti, qui pervenit in ſummum. Scandenti circa ima labor eſt; cæterum, quantum proceſſeris, mollitur dives ac lætius ſolum: inde fructus illaborati offerunt ſeſe, & omnia ſponte proveniunt; quæ tamen quotidie, niſi decerpantur, areſcunt. Sed & copia habeat modum, ſine quo nihil nec laudabile nec ſalutare eſt; & nitor ille cultum virilem habeat, & inventio judicium: quemadmodum enim in hoc vitæ noſtræ curriculo multa quotidie tolerabilia occurrunt, pauca delectant, pauciora pariunt admirationem; ita etiam in pectus Artificis multa ſeſe inſinuant, omnia tamen admittenda non ſunt: plurima de immenſa inventarum rerum congerie quandoque ſunt detrahenda, & talis habendus eſt delectus, qui inventionem noſtram peculiari quodam luculentiſſimi nitoris ſplendore illuſtret. Quiſquis itaque vel mediocriter ſapiet, malit profecto etiam boni quidpiam tollere, quod placere poſſit; quàm aliquid relinquere, quod vel ſolam ſuſpicionem afferre queat offenſionis. Sic erunt magna, non nimia; ſublimia, non abrupta; fortia, non temeraria; ſevera, non triſtia; gravia, non tarda; læta, non luxurioſa; jucunda, non diſſoluta; plena, non tumida: ſimilis in cæteris ratio eſt. Tutiſſima fere per medium via eſt, quia utriuſque ultimum vitium eſt: Quintil. XII, 10. *Optimus quidem modus eſt; quis neſcit? Sed non minus non ſervat modum, qui infra rem, quam qui ſupra. Alius, exceſſiſſe materiam; alius, non impleſſe. Æque uterque: ſed ille, imbecillitate; hic, viribus peccat. Quod certe, etſi non limatioris, majoris tamen ingenii indicium eſt*, Plin. Junior lib. I, epiſt. 20. Quos vero illa magnæ indolis fiducia deſtituit, humiles ſtatim fiunt, & velut terram ſpectantes nunquam ſe attollere audent: dumque, quod maxime nocet, omnia timent, nihil conantur. *Macies illis pro ſanitate, & judicii loco infirmitas eſt; & dum ſatis putant vitio carere, in id ipſum incidunt vitium, quòd virtutibus carent*, Quintil. II, 4. *Aridi, & exſucci, & exſangues imbecillitati ſuæ Sanitatis appellationem, quæ eſt maxime contraria, obtendunt; & quia clariorem illam vivi ſplendoris vim, velut Solem, ferre non poſſunt, umbra magni nominis deliteſcunt*, Quintil. XII, 10. Quotquot denique in eodem valetudinario hæc oſſa & hanc maciem probant, mœſti ut plurimum atque inculti illam ipſam, quam jactant, ſanitatem infirmitate & jejunio conſequuntur. *Porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quæ animi anxietate contingat. Parum eſt ægrum non eſſe, fortem & lætum & alacrem volo. Prope abeſt ab infirmitate, in quo ſola Sanitas laudatur*, Auctor Dialogi de cauſis corr. eloqu. cap. 23.

§. 5. Nequaquam igitur cuiquam autor hìc fuerim, ut ad arceſſendam inventionem multum diuque in cogitando perſiſtat: deteritur enim fulgor nimia rerum tractatione, atque ipſe ille mucro ingenii ſupervacuo & nihil profuturo labore retunditur. Frequenter etiam *Extemporalis audaciæ, atque ipſius temeritatis vel præcipua jucunditas eſt. Nam in ingenio quoque, ſicut in agro, quamquam alia diu ſerantur atque elaborentur, gratiora tamen quæ ſua ſponte naſcuntur*, Autor Dialogi de cauſis corr. eloquent. cap. 6. *Sectas ad nimiam tenuitatem vires, ipſa ſubtilitas conſumit*, Quintil. XII, 2. Τὸ γὰρ κατὰ θεωρίαν βούλεσθαι προάγειν πάντα, ἀσχολεῖ τὴν γνώμην, καὶ ἀπαλλάττει τοῦ ἑτοίμου: *Nam ex ſpeculatione omnia velle producere, mentem occupat, & à promptitudine arcet*, Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſt. in Ariſtide. Non patiemur ergo frigeſcere hoc opus; &, inventione ad ſummum perducta, acquieſcemus; quia *Quicquid non adjicit prioribus, etiam detrahere videtur*, Quintil. VI, I. *At pleroſque videas hærentes circa ſingula, & dum inveniunt, & dum inventa ponderant ac dimetiuntur: quod etiamſi idcirco fieret, ut ſemper optimis uterentur, abominanda tamen hæc infelicitas erat, quæ curſum animi refrænat, & calorem cogitationis exſtinguit mora ac diffidentia*, Quintil. in prœmio libri octavi. *Humilitatis eſt ubique perhorreſcere. Inhibeat enim neceſſe eſt hic metus impetum mentis, & à potioribus avertat*, Quintil. IX, 4. Quamobrem etiam ſatius eſt latos lætosque uberrimæ inventionis campos calcantes, quandoque σχεδιάζειν, & primum illum incaleſcentium animorum impetum quem tamen accuratius poſtea reſumant atque excolant, ſequi. *Vides non eodem motu flumina de ſtagno ſerpere, & de fonte properare? Omne quod in curſu eſt, viget*, Symmachus lib. VII, epiſt. 60. *Equorum curſum, qui dirigit, minuit; & paſſus qui æquat, curſum frangit*, Quintil. IX, 4. Et quemadmodum faces ignem aſſidua concuſſione cuſtodiunt, dimiſſum ægerrime reparant: ſic inventionis calor & intentio continuatione ſervatur, intercapedine & quaſi remiſſione langueſcit. Nam bene concepti affectus, & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur,

Quemadmodum ſollicitus inveniendi labor totam inventionis vim enervat, ita recentis inventionis vigorem deſtruit mora.

runtur, quæ sæpe manum non exspectant, & semel dilatæ non revertuntur. Utique vero cum infelix illa cavillatio accessit, & cursus ad singula vestigia resistit, non potest ferri contorta vis inventionis & æquabili impetu placere: sed ut optime singularum partium cedat electio, non tamen continua erit, sed composita: *Quintil.* x, 7. Suffecit sæpe operi, cui se parem credidit, quisquis rem aggressus est toto animo: pectus enim est, quod promptos facit, & vis mentis. Maxima pars inventionis constat animo, hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodammodo ad naturam eorum, de quibus agimus, necesse est: *Is porro quò generosior celsiorque est, hoc majoribus velut organis commovetur: ideoque & laude crescit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet*, Quintil. I, 2.

Inventarum rerum seriem, quam delineandam ornandamque sibi sumit Artifex, varie appellant Græci Latinique scriptores.

§. 6. Quicquid tandem illud erit, in quod Artis suæ curam Artifex conferre dignabitur, aliter atque aliter à scriptoribus vocari solet. Luciano *in Zeuxide* nunc ὑπόθεσις est, aliquando ἐπίνοια, interdum γνώμη τῆς γραφῆς. Demetrio Phalereo *de Elocutione*, §. 76, similiter ὑπόθεσις dicitur, & præterea ὕλη. Philostrato *Iconum lib.* I *in Andriis*, & *lib.* II *in Ajace Locro*, & *in Thessalia*, nec non juniori Philostrato *in Hercule vel Acheloo*, vocatur ὁ λόγος τῆς γραφῆς. Rursus *Iconum lib.* II *in Antilocho*, *in Panthia*, & *in Cassandra*, τὸ τοῦ ζωγράφου δρᾶμα dicitur. Nominatur denique ab eodem Philostrato, *Iconum lib.* II *in Panthia*, ἱστορία τοῦ ἔργου. Atque inde est ἱστορίας τὸ ἀκριβὲς, apud Lucian. *epist. Saturnal.* 3. Quinimo si morale aliquid in se continet, dicitur ἦθος τῆς γραφῆς Philostrato *in vita Apollonii*, *lib.* II, *cap.* 9; quemadmodum & juniori Philostrato *in Achille in Scyro*. Sed omnes hæ denominationes locum habent in tabula in qua perspicuum statim est quid sibi velit Artifex: ubi vero id minus apparet, sed conjectura indiget, jam non amplius ἱστορία, verum αἴνιγμα τῆς γραφῆς vocatur. Philostratus *Iconum lib.* I, *in Amoribus*, καλὸν τὸ αἴνιγμα, inquit: vide locum. Lucianus *in Hercule Gallico*; Ἐγώ σοι λύσω τῆς γραφῆς τὸ αἴνιγμα: *Solvam tibi picturæ ænigma*. Non luserit operam, si quis Lucianum consulens ænigmatis illius enodationem inde petierit. Cebetis tabula de se testatur, quod sit similis Τῷ τῆς σφιγγὸς αἰνίγματι, ὃ ἐκείνη προὔβαλλετο τοῖς ἀνθρώποις: *Ænigmati sphingis quod illa proponebat hominibus*: vide locum. Probatis scriptoribus Latinis est *argumentum*: nam teste Agrætio, vetere Grammatico, *Arguere est ostendere & patefacere*. Virgil. *Degeneres animos timor arguit*. De hac argumenti voce ita Quintil. v, 10: *Apparet omnem ad scribendum destinatam materiam Argumentum appellari; nec mirum; cùm id inter opifices quoque vulgatum sit: unde Virgilio, Argumentum ingens: vulgoque paulo numerosius opus dicitur Argumentosum*. Locus Virgilii est sub finem libri septimi Æneïd.

At lævem clypeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos.
Argumentum ingens; & custos virginis Argus;
Cælataque amnem fundens pater Inachus urna.

Ovid. VI Metamorph. vers. 69:

Et vetus in tela deducitur argumentum.

Rursus XIII Metamorph. vers. 684:

- - - *Fabricaverat Alcon*
Myleus; & longo cælaverat argumento.

Propert. lib. III, Eleg. 8:

Argumenta magis sunt Mentoris addita formæ.

Nisi quis forte in hoc Propertii loco formas ipsas & sigilla putet *argumenta* dici; quemadmodum & in hisce Tullii verbis lib. IV in Verrem: *Ex ebore diligentissime perfecta argumenta erant in valvis. Ea detrahenda curavit omnia. Gorgonis os pulcherrimum, crinitum anguibus, revellit atque abstulit*, Plin. lib. XXXV, cap. 12. *Nealces pinxit Venerem, ingeniosus & solers in arte. Siquidem cùm prælium navale Ægyptiorum & Persarum pinxisset, quod in Nilo, cujus aqua est mari similis, volebat intelligi; argumento declaravit, quod arte non poterat. Asellum enim in littore bibentem pinxit, & crocodilum insidiantem ei.* Suetonius in Tiberio, cap. 44: *Parrhasii tabulam, in qua Meleagro Atalanta morigeratur, legatam sibi sub conditione, ut, si argumento offenderetur, decies pro ea H-S. acciperet: non modo prætulit, sed & in cubiculo dedicavit.* Ausonius in epistola ad Gregorium filium, præfixa Edyllio VI de Cupidine cruci affixo: *Hanc ego imaginem specie & argumento miratus sum.* In pavimento lithostroto & vasis appellatur *emblema*, ἔμβλημα. Lucilius:

Quàm lepide lexeis compostæ! ut tesserulæ omnes
Arte pavimenti atque emblemate vermiculatæ.

Plin. xxxiii, 12: *Ulysses & Diomedes erant in phialæ emblemate, Palladium surripientes.* Cicero lib. iv in Verrem: *Scaphia cum emblematis.* Et mox ibidem, cùm retulit Verrem Haluntinorum vasa omnia cælata ex urbe ad se deportata corripuisse, addit vasis omnibus probatioribus crustas aut emblemata detracta, (ea enim exemptilia fuisse, vel ex hoc uno loco liquere potest) & Haluntinis nihil relictum præter purum argentum: *Sic Haluntini*, inquit, *excussis deliciis, cum argento puro domum reverterunt. Quod unquam, judices, hujusmodi everriculum in ulla provincia fuit? Et, ne forte hominem existimetis hanc tantam vim emblematum sine causa coacervare voluisse; videte quanti vos, quanti existimationem populi Romani, quanti leges & judicia, quanti testes Siculos negotiatoresque fecerit. Posteaquam tantam multitudinem collegerat emblematum, ut ne unum quidem cuiquam reliquisset; instituit officinam Syracusis; in regiam maximam palam artifices omnes, cælatores, ac vascularios convocari jubet; & ipse suos complures habebat: eò conducit magnam hominum multitudinem. Menses octo continuos opus his non defuit; cùm vas nullum fieret, nisi aureum; tum illa, ex patellis & thuribulis quæ evellerat, ita scite in aureis poculis illigabat, ita apte in scyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceres.* Obiter interim hîc monendum, quòd prorsus mirum sit temporibus Tiberii Imper. de voce hac Latine reddenda tam anxie laboratum *, præsertim, cùm Publius Mimus jam ante sub Augusto *inserta* dixerit. *Frugalitas inserta est rumoris boni.* Ad quæ verba pretium operæ consulere Josephum Scaligerum.

* *Sueton. in Tiberio, cap. 71.*

§. 7. Quin vero nunc vel unius hujus inventionis ergo Artifex dici sapiens mereatur, nemini dubium esse potest. *Prudentia dicitur scientia cujusdam artificii*, inquit Cornificius lib. iii Rhet. ad Herennium. Quamquam Artificem non eo tantum sensu sapientem recte dixerimus, quo Phidiam, λιθεργὸν σοφὸν, *lapidicidam* vel *marmorarium sapientem* vocat Aristoteles lib. vi Ethicorum ad Nicomachum, cap. 7; nec non Ethicorum Eudemiorum lib. v, cap 7. Quo item antiquioribus quivis Artifex teste Didymo & Eustathio † dicebatur σοφὸς, sed nimirum majus est hoc quiddam quàm homines opinantur & pluribus ex Artibus studiisque collectum, quo solo verus ille profectus & altis radicibus nixus paratur. Etenim quamvis anxius inveniendi labor citra hæc studiorum adminicula, velut rectore carens, vagatur ac fluitat. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse omni laude cumulatus Artifex, nisi erit omnium rerum magnarum atque Artium scientiam consecutus. *Tardi ingenii est, rivulos consectari; fontes rerum, unde omnia manant, non videre*, Cicero lib. ii de Oratore. Etenim ex profunda omnium rerum cognitione efflorescat & exuberet & redundet oportet recta inventio: quæ nisi subest, res animo percepta & manu elaborata inanem quandam & pene puerilem habebit voluptatem, quæ aut nulla sit necesse est, aut omnium irrisione ludatur. Plurimarum itaque disciplinarum scientia comprehendenda, onerandum complendumque pectus maximarum & plurimarum rerum suavitate, copia, varietate: neque enim fœcundissimæ Artis hujus vis & facultas, sicut cæterarum rerum, angustis & brevibus terminis cluditur. Tenenda præcipue est omnis antiquitas & immensa illa historicorum atque poëticorum exemplorum vis: omnes animorum motus, quos hominum generi natura rerum tribuit, penitus pernoscendi; quod vis omnis ratioque pingendi in iis ad vivum exprimendis versetur, & nihil æque in tam numerosa tabularum statuarumque varietate dominetur: unde neque dubium cuiquam potest esse, quin vetustioribus Pictores Fictoresque peculiari quadam ratione sapientes vocentur; cùm vix aliam aliquam liberalium Artium plura majoraque altioris doctrinæ adjumenta desiderare certum sit. (Loquor hìc de Arte consummata & omnibus numeris perfecta. *Semper enim quacunque de arte aut facultate quæritur*, inquit L. Crassus apud Tullium lib. iii de Oratore, *de absoluta & perfecta quæri solet; vis enim & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest.*) Atque hoc illud est, quod urgere non destitit Pamphilus ille præceptor Apellis, & primus in Pictura omnibus litteris eruditus, præcipue Arithmeticæ & Geometricæ; negabat enim Artem sine his perfici posse, teste Plinio xxxv, 10. *Euphranorem admirandum facit, quod & cæteris optimis studiis inter præcipuos, & pingendi fingendique idem mirus artifex fuit*, Quintil. libro duodecimo, cap. 10.

Inventionis ubertas nunquam destituit eos, quibus pleraque omnia veterum litterarum quæsita, meditata, evigilataque sunt.

† *Ad vers. 392 Iliad. O.*

§. 8. Quòd vero Geometria & Optica summum habeant in Picturis usum, multis docet Tzetzes, *Chiliad.* xi, *Hist.* 381; expressius tamen *Chiliad.* viii, *Hist.* 193, ubi illustre hujus rei adducit exemplum. Athenienses, inquit, cùm in animo haberent simulacrum aliquod nobile super excelsa columna Minervæ consecrare, Phidiæ & Alcameni negotium hoc dederunt; quò deinde geminarum imaginum unam, quæ judicio omnium elegantiæ primas ferret, Deæ dedicarent. Alcamenes Geometriæ & Optices expers talem Deam fecit, ut nihil ea prope adspectantes elegantius fieri potuisse judicaverint: Phidias autem, circa plurium Artium species præstantissimus, præcipue tamen in Opticis & Geometricis versatissimus, considerans pro ratione altitudinis totam

Mathematicarum disciplinarum cognitio Pictoribus apprime necessaria est.

quoque rerum faciem immutari, labia Deæ aperta finxit, nares ejus convulsas, & cætera ad hunc modum. In medium itaque prolato utroque simulachro, parum abfuit quin Phidiam universus populus lapidibus incesseret: donec tandem, imaginibus in destinatam altitudinem evectis, immane quantum discrimen omnes deprehenderint; unde Alcamenem insignis infamia, Phidiam vero debita laus & gratulatio sunt prosecuta. Harum quoque Artium atque Optices præcipuo subsidio perfecta est Amulii Minerva, *Spectantem adspectans quacunque adspiceretur*, Plin. XXXV, 10. In templo Syriæ Deæ simulacrum Junonis erat, quod, si ex adverso stans intuearis, ad te adspicit: si inde transeas, visu te sequitur: si alius quispiam aliunde intuetur, eadem erga illum facit: vide Lucianum de Syria Dea. *Bupali & Anthermi in Chio Dianæ facies in sublimi posita, cujus vultum intrantes tristem, exeuntes exhilaratum putant*, Plinius XXXVI, 5. *Apellis arbitrantur manu esse in Antoniæ templo Herculem aversum, ut (quod est difficillimum) faciem ejus ostendat verius pictura, quàm promittat*, Plinius XXXV, 10. Suspicari denique liceat, ab hoc loco πλαστικὴν illam θαυματοποιΐαν minime alienam, quam Greg. Nyssenus cap. 18 de Hominis opificio attingit: Ἔστιν ἰδεῖν, inquit, ἐν τοῖς πλάσμασι τὰς διγλύφους μορφὰς, ἃς μηχανῶνται πρὸς ἔκπληξιν τῶν ἐντυγχανόντων οἱ τὰ τοιαῦτα φιλοτεχνοῦντες, μιᾷ κεφαλῇ δύο μορφὰς προσώπων ἐπιχαράσσοντες: *Videre est quasdam effigies in quibus duplex est expressa forma, fingentibus has artificibus, atque uni capiti geminas vultuum formas insculpentibus, ut eas spectatores quodam cum stupore intueantur.* Neque enim videtur hoc intelligendum de ridiculis istis Antonini Picturis, quæ in capite uno duos Antonini atque Alexandri dimidiatos vultus exhibebant, Ὑπὸ περιφερείᾳ κεφαλῆς μιᾶς, ὄψεις ἡμιτόμους δύο: *In circuitu unius capitis duos dimidiatos vultus*; ut est apud Herodianum lib. IV. Quemadmodum neque de statuis ad exemplum Jani bicipitis atque Hecates triformis elaboratis: sed plus aliquid hæc Nysseni verba comprehendunt; sicut & illa Luciani, in Jove tragœdo, Ὁ χρησμὸς ἐν τῷ Λυδῷ ὁ Πύθιος ἔχρησεν, ἀκριβῶς ἀμφήκης ἦν καὶ διπρόσωπος, οἷοί εἰσι τῶν ἑρμῶν ἔνιοι, διπλοῖ, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὅμοιοι, πρὸς ὁπότερον ἂν αὐτῶν μέρος ἐπιστραφῇς: *Oraculum quod Pythius Lydo respondit, callide anceps erat: cujusmodi sunt quædam Mercuriales imagunculæ duplices, & utrimque similes, ad quamcunque illarum partem te verteris.* Theodorus quoque Prodromus lib. IX de Rhodanthes & Dosiclis amoribus in serico opere non absimiles textoriæ Artis præstigias vidisse tradit; nisi forte crassum ac vulgare fuit hoc opus, quale etiamnum hodie aulæa multa referunt. Ait autem Prodromus, se vidisse unum caput in quatuor corpora recedens, aut quatuor capita in unum corpus veluti coalescentia, Leonem & leones. Nam cervices & reliquum omne corpus ad extremam usque caudam distantia sua feras multiplicabant; unico vero capite unum tantummodo leonem omnes exhibebant. Sed satius est ipsius Prodromi verba adscribere.

Εἶδον κἀγὼ πολλάκις ἐν πολλοῖς πέπλοις,
Οὓς δημιουργεῖ σηρικὴ μιτουργία·
Μία μὲν οὖσα τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας,
Πολυχρόοις τε ταῖς βαφαῖς κεχρωσμένη·
Τοιοῦτον εἰκόνισμα καινοῦ ζωγράφου,
Ὑφαντικῆς εὕρημα δηλαδὴ τέχνης,
Μίαν κεφαλὴν εἰς τετρακτὺν σωμάτων,
Οἷον συνιζηκυῖαν εἰς κάραν μίαν·
Ζῶόν τι τετράσωμον· ἢ τοὐναντίον,
Μονοπρόσωπον τεττάρων ζώων πλάσιν.
Λέοντα καὶ λέοντας· οἱ γὰρ αὐχένες
Ἅπαν τὸ λοιπὸν σῶμα τῆς οὐρᾶς μέχρι
Τοὺς θῆρας ἐπλήθυνον τῇ διαστάσει·
Τῷ δὲ προσώπῳ πάντες ἦσαν εἷς λέων.

Adde his D. Bernardi verba, ex Apologia ad Gulielmum Abbatem: *Patiamur hæc fieri in ecclesia*, inquit, *quia etsi noxia sunt vanis & avaris, non tamen simplicibus & devotis. Cæterum in claustris, coram lugentibus fratribus, quid facit illa ridicula monstruositas, mira quædam deformis formositas, ac formosa deformitas? Quid ibi immundæ simiæ? quid feri leones? quid monstruosi centauri? quid semihomines? quid maculosæ tigrides? quid milites pugnantes, quid venatores tubicinantes? Videas sub uno capite multa corpora; & rursus, in uno corpore capita multa. Cernitur hinc in quadrupede cauda serpentis, illinc in pisce caput quadrupedis: ibi bestia præfert equum, capram trahens retro dimidiam; hic cornutum animal equum gestat posterius. Tam multa denique tamque mira diversarum formarum ubique varietas apparet, ut magis legere libeat in marmoribus quàm in codicibus; totumque diem occupare singula ista mirando, quàm in lege Dei meditando.*

§. 9.

§. 9. Naturalium autem rerum ſcientiam Artifici apprime neceſſariam docet nos Philoſtratus *Iconum lib.* 1, *in Paludibus.* Ibi enim luculento ſatis exemplo teſtatur, quàm expeditam pulchræ inventionis rationem in ponte jungendo ſuggeſſerit Artifici, quod naturam palmarum recte perſpectam cognitamque habuerit: vide locum. Audiendus etiam eſt Philoſtratus junior in prooemio Iconum: Χρὴ τὸν ὀρθῶς προστατεύσοντα τῆς τέχνης, inquit, φύσιν τε ἀνθρωπείαν εὖ διεσκέφθαι, καὶ ἱκανὸν εἶναι γνωματεῦσαι ἠθῶν σύμβολα, καὶ σιωπώντων· καὶ τί μὲν ἐν παρειῶν καταστάσει, τί δὲ ἐν ὀφθαλμῶν κράσει, τί δὲ ἐν ὀφρύων ἤθει κεῖται, καὶ ξυνελόντι εἰπεῖν, ὁπόσα ἐς γνώμην τείνει. Τούτων δὲ ἱκανῶς ἔχων, ξυναιρήσει πάντα, καὶ ἄριστα ὑποκρινεῖται ἡ χεὶρ τὸ ἑκάστου δρᾶμα· μεμηνότα εἰ τύχοι, ἢ ὀργιζόμενον, ἢ ἔννουν, ἢ χαίροντα, ἢ ὁρμητικόν, ἢ ἐρῶντα· καὶ καθάπαξ, τὸ ἁρμόδιον ἐφ' ἑκάστῳ γράψει: *Oportet eum qui pingendi artem recte moderaturus eſt, cùm naturam humanam pulchre perſpectam habere, tum idoneum eſſe ad morum notas judicioſe exprimendas, etiam in iis qui tacent: ad hæc, quid in genarum conſtitutione, quid in oculorum temperie, quid in ſuperciliorum indole ſitum ſit, & ut ſummatim dicam, quæcunque ſpectant mentem. Quiſquis hac cognitione ſatis ſuperque imbutus erit, omne proculdubio feret punctum, & cuivis operi non infeliciter manum admovebit. Inſania percitum, ſi fors feret, aut iratum, aut cogitabundum, aut lætitia exſultantem, aut incitatum, aut amantem; uno verbo, quod cuique concinnum ac maxime proprium eſt, id pinget.* Non requiritur hìc ut Artifex omnia Philoſophorum de hiſce rebus placita excutiat, nec utique ad minutiſſima Geometriæ opera deſcendat, (etenim *diviſæ ſunt profeſſionum vices,* Quintil. in prooemio libri primi) ſatis ſuperque inſtructus accedet, ſi per animos hominum peragrando & ſenſus menteſque eorum pertractando, quemadmodum varii affectus varie vultus hominum afficiant, obſervaverit. *Omnis enim motus animi, ſuum quendam à natura habet vultum,* inquit Cicero lib. III de Oratore. Horatius de Arte:

Naturalis & Moralis Philoſophiæ præceptis abundare oportet eos, qui celebrem ex harum Artium tractatione ſperant famam.

Recti verique Artificis eſt omnem humanæ vitæ rationem, diverſiſſimos hominum mores, varias denique animi permotiones diligentiſſime notare.

Reſpicere exemplar vitæ morumque jubebo
Doctum imitatorem, & vivos hinc ducere vultus.

Quamvis autem Pictorem (qui debet eſſe Sapiens) non Moralis Philoſophus aut Geometres faciat, juvabunt tamen hæ quoque Artes ut ſit conſummatus, vel ſaltem conſummatis proximus eſſe judicetur: neque enim quidquam ex iis nocuerit, præterquam quod ſupervacuum eſt. *Non obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed circa illas hærentibus,* Quintil. lib. I, cap. 7. Niſi forte antidotum quidem atque alia quæ morbis aut vulneribus medentur, ex multis atque interim contrariis quoque inter ſe effectibus componi videmus, quorum ex diverſis virtutibus fit illa miſtura una, quæ nulli earum ſimilis eſt quibus conſtat, ſed proprias vires ex omnibus ſumit; & muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi ſaporem, vario florum ac ſuccorum genere perficiunt; nos mirabimur, ſi Pictura pluribus Artibus eget, quæ etiam cùm ſe non oſtendunt in opere, nec proferunt, vim tamen occultam ſuggerunt, & tacite quoque ſentiuntur. Fuit forte aliquis ſine his non contemnendus Artifex: at ego Pictorem volo: id eſt, virum cùm ingenii natura præſtantem, tum vero tot pulcherrimas Artes penitus mente complexum; datum tandem rebus humanis qualem nulla antea vetuſtas cognoverit, ſingularem, perfectumque. Cæterum Artes hæ fortaſſe non ita multum adjicient: ſed æque non erit totum, cui vel parva deerunt: *Quintil.* I, 10.

* *Auſonius Edyll.* VII: Pingere ſi noſtram Pictor meditaris alumnam, Æmula Cecropias ars imitetur apes. *Vide quoque Senecam epiſt.* LXXXIV.

§. 10. Hac ſcientia inſtructus Zeuxis pinxit Penelopen, in qua mores pinxiſſe videtur: *Plin.* XXXV, 9. Timomachus Ajacem furentem: *Philoſtr. in vita Apollonii, lib.* II, *cap.* 10. Silanion Apollodorum iracundiſſimum; nec hominem tantum ex ære fecit, ſed & ejus inſaniam: *Plin.* XXXIV, 8. Protogenes Philiſcum meditationi intentum: *Plin.* XXXV, 10. Praxiteles Phrynen gaudentem: *Plin.* XXXIV, 8. Parrhaſius puerum cum armis in certamine decurrentem: *Plin.* XXXV, 10. Ariſtidis anapauomenos celebris fuit propter fratris amorem moriens: *Plin.* XXXV, 10. Bacchus quoque ille apud Philoſtratum *Iconum lib.* I, *in Ariadne:* Ἐκ μόνου τοῦ ἐρᾶν γέγραπται; *Ex ſolo amore pictus eſt:* juxta illud Anacreontis:

Artificum veterum operibus plures ineſſe doctrinarum notas, probatur exemplis.

Ἐν ἰσχίοις μὲν ἵπποι	*Equi ſolent inuſtum*
Πυρὸς χάραγμ' ἔχουσι·	*Coxis habere ſignum.*
Καὶ Παρθίους τις ἄνδρας	*Parthique de tiaris*
Ἐγνώρισεν τιάραις·	*Plerumque noſcitantur.*
Ἐγὼ δὲ τοὺς ἐρῶντας	*Statim ſed ipſe quoſvis*
Ἰδὼν ἐπίσταμ' εὐθύς·	*Noſco videns amantes:*
Ἔχουσι γάρ τι λεπτὸν	*In corde namque ſignum*
Ψυχῆς ἔσω χάραγμα.	*Inuſtum habent minutum.*

Quin etiam exemplo notabili monentur Artifices; nihil rerum naturalium cura ſua indignum judicare. Etenim equum abſolutiſſimi operis à Nicone, vel ſecundum alios Poly-

gnoto, in Pœcile depictum, constat sæculi istius judiciis traductum, æstimantis totam elegantissimæ picturæ gratiam imminutam, propterea quòd contra naturam animalis pilos inferioribus palpebris adpictos haberet: *Tzetzes Chiliad.* XII, *hist.* 427. Pollux tamen *Onomastici sui lib. secundo*, §. περὶ βλεφάρων, historiam hanc, ut videtur, tangens; ὁ Σίμων, inquit, τοῦτο ὄνειδος τῆς ἀμαθίας Μήκωνι προσήνεγκεν, ὅτι καὶ τὰς κάτω βλεφαρίδας προσέγραψεν ἵππου γραφῇ: *Simon hoc inscitiæ probrum objecit Miconi, quod equi picturæ etiam inferiorum palpebrarum pilos addidisset.* Vide quoque *Ælianum lib.* IV *de Animalibus, cap.* 50.

Apellis, Lysippi, aliorumque superfluentis doctrinæ Artificum opera ingeniosa eruditæ inventionis facilitate abundant.

§. 11. Apelles certe hac Sapientia duce stupendam illam Calumniæ Picturam, Luciano memoratam, elaboravit; quemadmodum & Lysippus eam consuluit, vivam prætervolantis Occasionis imaginem mortalibus exhibiturus: vide *Excerpta ex Himerio apud Photium*; sicuti & *Ausonium Epigramm.* XII. Theophylactus Simocatus epist. 54: Ἐπαινῶ τοὺς ζωγράφους· ὑποπτέρους γὰρ τοὺς ἔρωτας ἀναγράφουσι, καὶ τέχνῃ διαμορφοῦσι τὰ πράγματα, καὶ τοῖς πλάσμασι τὴν ἀλήθειαν τερατεύονται: *Laudo Pictores: alatos enim Amores pingunt, & arte ipsas rerum formas effigiant, veritatemque operum suorum figmentis prodigiose exprimunt.* Vide sis Servium ad vers. 667 libri primi Æneïdos; Aristotelem de Animalium incessu, cap. XI; Photium epist. 217; Tzetzem Chil. V, hist. 11. Notum est illud Propertii libro II, Eleg. 10:

Quicunque ille fuit, puerum qui pinxit Amorem,
Nonne putas miras hunc habuisse manus?

Vide locum. Heliodorus lib. IV Æthiop. Οὐκ οἶσθα ὅτι καὶ τὸν Ἔρωτα πτεροῦσιν οἱ γράφοντες, τὸ εὐκίνητον τῶν ὑπ' αὐτοῦ κεκρατημένων αἰνιττόμενοι? *Nescis quòd alatum faciant Amorem pictores, faciles motus amore captorum ænigmatice designantes?* Xenophon lib. I Apomnem. Ἴσως καὶ οἱ Ἔρωτες τοξόται διὰ τοῦτο καλοῦνται, ὅτι καὶ πόρρωθεν οἱ καλοὶ τιτρώσκουσιν: *Fortassis etiam Amores sagittarii propterea vocantur, quòd pulchri etiam eminus vulnerent.* Vide quoque Alexandrum Aphrodis. lib. I, problem. 87. Cur Pictores Cupidini faces atque alas tribuant, docet Isidorus Pelusiota lib. II, epist. 233. *Cornua Liberi patris simulachro adjiciuntur*, inquit Festus, *eo quod homines nimio vino truces fiant.* Vide quoque Eustathium in Odyss. Φ, editionis Romanæ pag. 1910, 16. Ac fortasse huc etiam pertinet illud Ovidii agentis de ebrietate lib. I de Arte, versu 229:

- - - *Tum pauper cornua sumit.*

Latinus Pacatus Panegyrico Theodosio Aug. dicto: *Recte profecto germana illa pictorum poëtarumque commenta Victoriam fecere pennatam; quod hominum cum Fortuna euntium, non cursus est, sed volatus.* Non incommode *germana pictorum poëtarumque commenta* dixit: nam quod de Poëtis Theophyl. Simocatus epist. 82 testatur; Τὰ τῆς ποιήσεως παίγνια, inquit, πάσης σύμπλεα σοφίας: *Poëseos etiam ludicra plena sunt omnis sapientiæ;* id ipsum quoque de Pictoribus ac Statuariis refert Ælianus var. Hist. XIV, 37: *Statuas & imagines*, inquit, *quas nobis ars fictorum exhibet, non oscitanter aut obiter spectare soleo: nam in his etiam ars manuaria judicium aliquod sapientiamque adhibet. Atque id sic se habere, cùm ex multis aliis conjici potest, tum ex eo potissimum, quod nemo pictorum seu plastarum ausus est unquam Musis, filiabus Jovis, adulterinas atque alienas species affingere; neque quisquam opificum tam est à ratione alienus, qui eas armatas exhibuerit. Certissimo argumento, vitam quæ Musis tribuitur, placidam, facilem, tranquillamque iis esse oportere.* Sapientiæ hujus non obscurum exemplum exhibuit Prodicus in imagine Herculis; cujus quasi vestigiis insistens Themistius parem prorsus veræ fictæque amicitiæ imaginem nobis reliquit in Orat. de Amicitia. Isidorus adhæc Pelusiota *lib.* II, *epist.* 233, genuinam Avaritiæ Picturam vivis coloribus descripsit. Vide quoque apud A. Gellium *noct. Attic.* XIV, 4, imaginem Justitiæ severis atque venerandis verborum coloribus à Chrysippo depictam. Huc denique refer Cebetis tabulam, & illam Cleanthis, quam verbis pingere solebat, jucundam vitam sine honesta vita haberi non posse disputans. *Jubebat eos, qui audiebant, secum ipsos cogitare pictam in tabula Voluptatem, pulcherrimo vestitu & ornatu regali in solio sedentem: præsto esse virtutes, ut ancillulas, quæ nihil aliud agerent, nullum suum officium ducerent, nisi ut Voluptati ministrarent, ut eam tantum ad aurem admonerent (si modo id pictura intelligi posset) ut caveret, ne quid perficeret imprudens, quod offenderet animos hominum; aut quidquam, è quo oriretur aliquis dolor. Nos quidem virtutes sic natæ sumus, ut tibi serviremus; aliud negotii nihil habemus*, Cicero lib. II de Finibus bonorum & malorum. Plura sapientiæ hujus exempla passim apud probatissimos quosque scriptores invenias: præcipua tamen plurium avido suggeret Philostratus *Iconum lib.* I, *in Paludibus, in Pasiphae, in Mercurii natalibus, & in Pelope:* similiter *Iconum lib.* II, *in Venere, in Antigone, in Palæstra, & alibi.* Ex his ergo cuivis perspicuum, quod Artium harum studia reconditis

ditis fere atque abditis è fontibus hauriuntur ſapientiæ: ac proinde Apollonio apud Philoſtratum *lib.* VI, *cap.* 9, phantaſia, quæ inventionis hujus mater eſt, non injuria dicitur Μεστὸν σοφίας πρᾶγμα, *Negotium plenum ſapientiæ.*

Præſtantis magnitudinem ſapientiæ maxime produnt Artifices in accurata veritatis, occaſionis, æquitatis, magnificentiæque obſervatione.

§. 12. Quod ſi quis tamen ſapientiæ hujus ingenium aliquanto altius inſpicere dignabitur, is deprehendet, præter ea quæ jam diximus, quatuor potiſſimum eſſe quæ eam perficiant: ἀλήθεια nempe, καιρὸς, δικαιοσύνη, atque ex omnibus his promanans σεμνότης. Ac primum quidem Pictura veritatis eſt ſtudioſiſſima; quamobrem etiam ἡ γραφὴ τὴν ἀλήθειαν τιμῶσα; *Pictura veritatem colens*, ut loquitur Philoſtratus *Iconum lib.* I, *in Narciſſo*, ubi duo hæc quàm maxime in exprimenda veritate obſervat: ut nihil eorum exprimat, quæ non ſunt in rerum natura: ut nihil eorum omittat, quæ ſunt in rerum natura. Prorſus ut in hiſtoria, *Fallere non minus videtur, qui geſta præterit ſciens, quam ille qui nunquam facta fingit*, Ammian. Marcellinus lib. XXIX. De primo Vitruvius libro VII, cap. 5: *Pictura ſit imago ejus quod eſt, ſeu poteſt eſſe*, &c. Οἱ ζωγράφοι τὴν φύσιν μιμοῦνται, καὶ τῶν ὁρωμένων γράφουσι τὰς εἰκόνας: *Pictores naturam imitantur, & eorum quæ videntur imagines pingunt*, Theodoretus Dialogo II, qui inſcribitur ἀσύγχυτος. Ἅπας ὁ μιμητὴς διὰ τῶν φύσει προσηκόντων τοῖς παραδείγμασιν ἀπεικονίζεται τὴν ἐκείνων ἰδέαν, ἀλλ᾽ οὐ διὰ τῶν ἐναντιωτάτων καὶ πόρρω τῶν ἀρχετύπων οὐσίας καὶ δυνάμεως βεβλημένων: *Omnis imitator juxta ea, quæ natura conveniunt exemplis, effingit eorum ideam; non autem juxta ea quæ maxime contraria & longe ab exemplorum eſſentia & potentia ſunt remota*, Proclus in Polit. Platonis. De ſecundo Philoſtratus lib. II, in Venere, τὰ συμβαίνοντα οἱ μὴ γράφοντες, οὐκ ἀληθεύουσιν ἐν τῇ γραφαῖς: *Abludunt à veritate in picturis, qui ea quæ contingere ſolent prætermittunt.* Quinimo pulchritudinem quoque ipſam veritati loco cedere debere, Pictorum præſtantiſſimi ſemper judicarunt. Philoſtratus *Iconum lib.* I, *in Amphiarao*, de equis Amphiaraï ſudore multo ac pulvere ſuperfuſo ſquallidis agens: Διαβρόχοις τε ὑπὸ ἱδρῶτος οὖσι, inquit, προσίζεται λεπτὴ κόνις· ἧττον μὲν καλοὺς ὑποφαίνουσα τοὺς ἵππους, ἀληθεστέρους δέ: *At ſudore madefactis equis, tenuis inhæret pulvis; deformiores quidem, verum veriores eos reddens.* Pulchre ſane: neque enim poterat hìc alius equorum habitus animo concipi, tota re in diſcrimen ultimum adducta & aciebus utrimque miſtis. Ubi vero neceſſitas uſque adeo accuratam in minimis rationem veritatis non exiget, prudenter quoque offecturam pulchritudini ſimilitudinem minore cum cura elaborabimus. Τοὺς τὰ καλὰ καὶ πολλὴν ἔχοντα χάριν εἴδη ζωγραφοῦντας, ἂν προσῇ τι μικρὸν αὐτοῖς δυσχερὲς, ἀξιοῦμεν μήτε παραλιπεῖν τοῦτο τελέως, μήτε ἐξακριβοῦν· τὸ μὲν γὰρ αἰσχρὰν, τὸ δ᾽ ἀνομοίαν παρέχεται τὴν ὄψιν: *Pictores qui decoras & eximie venuſtas pingunt imagines, ſi aliquid inſit iis levis vitii, nolumus neque ut prætereant id prorſus, neque ut undequaque exprimant; quippe quum hoc deformem, diſcrepantem illud reddat effigiem*, Plutarchus in vita Cimonis. Artifex denique utrumque hoc obſervans, eidem Philoſtrato *Iconum lib.* II, *in Telis*, dicitur, Ἀγαθὸς δημιουργὸς καὶ δεινὸς τὴν ἀλήθειαν: *Artifex bonus & ad amuſſim vera referens.* Et rurſus Calliſtrato in Bacchæ ſtatua, δημιουργὸς ἀληθείας, *artifex veritatis* vocatur. Atque adeo toti quoque Picturæ ſtudium illud veritatis notabilem addet gratiam pulcritudinemque ejus mirifice promovebit. Οἱ ἀγαθοὶ εἰκονογράφοι ἀποδιδόντες τὴν οἰκείαν μορφὴν, ὁμοίους ποιοῦντες, καλλίους γράφουσι: *Periti formarum delineatores cum propriam tribuunt formam, faciendo ſimiles, pulcriores quoque pingunt*, Ariſtoteles de Poëtica, cap. 15. Utcunque tamen potiſſimam ſemper in Pictura veritatis rationem fatebimur habendam, ſi cogitemus Picturam non tantum delectationem, verum etiam utilitatem ſibi habere propoſitam: Τὸ γὰρ χρήσιμον ἐκ τοῦ ἀληθοῦς μόνου συνάγεται: *Utile enim ex ſola veritate colligitur*, ut loquitur Lucianus de conſcribenda Hiſtoria.

Occaſionis atque omnium circumſtantiarum debita obſervatio mirifice commendat Artem.

§. 13. Καιρὸν exinde obſervant Artifices: unde Philoſtratus *Iconum lib.* I, *in Paludibus:* σοφίαν καὶ καιρὸν, *ſapientiam & occaſionem*, non injuria κράτιστα τῆς τέχνης, *potiſſima in arte*, vocat. Et rurſus in Ariadne: Ὁ Διόνυσος ἐκ μόνου τοῦ ἐρᾶν γέγραπται· σκευὴ μὲν γὰρ ἠνθισμένη, καὶ θύρσοι, καὶ νεβρίδες, ἔρριπται ταῦτα, ὡς ἔξω τοῦ καιροῦ: *Bacchus ex ſolo amore pictus eſt. Florida enim veſtis, thyrſique ac nebrides, ut ad præſentem occaſionem minime facientia, abjecta ſunt.* Philoſtratus junior in Heſione: Τὸ τῆς κόρης κάλλος ὁ καιρὸς ἐφερμηνεύειν ἐπ᾽ ἀκριβὲς οὐκ ἐᾷ· τὸ γὰρ περὶ τῇ ψυχῇ δέος, καὶ ὁ ἐπὶ τοῖς ὁρωμένοις ἀγὼν, ἀπομαραίνει μὲν τὸ τῆς φύσεως ἄνθος, δίδωσι δ᾽ ὅμως τοῖς ὁρῶσιν ἐκ τῶν παρόντων τὸ ἐντελὲς στοχάσασθαι: *Virginis decus, tempus accurate explanare non permittit. Etenim formido de vita & certamen ſuper iis quæ videntur, naturæ quidem florem exſtinguit; videntibus tamen concedit ex iis quæ adſunt, rei perfectionem conjectura aſſequi.* Similem Andromedæ mox dilaniandæ pulcherrimum timorem expreſſit Pictor ille apud Achillem Tatium, lib. IV de Clitophontis & Leucippes amoribus. Vitruvius lib. VII, cap. 5: *Neque picturæ probari debent*, inquit, *quæ non ſunt ſimiles veritati; nec, ſi factæ ſunt elegantes ab arte, ideo de his ſtatim debet repente judicari, niſi argumentationis habuerint rationes ſine offenſionibus explicatas. Etenim etiam Trallibus cùm Apaturius Alabandeus eleganti*

Picturam nihil à veritate & recta ratione averſum ſpe-

ſtatoribus exhibere decet.

eleganti manu finxiſſet ſcenam, in eaque feciſſet pro columnis ſigna, Centaurosque ſuſtinentes epiſtylia, coronasque capitibus leoninis ornatas: præterea ſupra eam nihilominus epiſcenium, in quo tholi, pronai, ſemifaſtigia, omnisque tecti varius pictoris fuerat ornatus. Itaque cùm aſpectus ejus ſcenæ propter aſperitatem eblandiretur omnium viſus, & jam id opus probare fuiſſent parati; tum Licinius Mathematicus prodiit, & ait Alabandeos ſatis acutos ad omnes res civiles haberi, ſed propter non magnum vitium indecentiæ inſipientes eos eſſe judicatos; quod in gymnaſio eorum quæ ſunt ſtatuæ, omnes ſunt cauſas agentes; in foro autem diſcos tenentes, aut currentes, ſeu pila ludentes. Ita indecens inter locorum proprietates ſtatus ſignorum, publice civitati vitium exiſtimationis adjecit. Itaque Apaturius contra reſpondere non eſt auſus, ſed ſuſtulit ſcenam, & ad rationem veritatis commutatam, poſtea correctam approbavit. Huc etiam refer ex Anthologiæ libro IV, cap. 24, epigramma in clypeum habentem Christi nativitatem:

> Ὤ πόσον ἀήθης ὁ ζωγράφος, ὅτι χαράσσει
> Κοίρανον εἰρήνης ἀσπίδι τικτόμενον.

Cl. Hugo Grotius vertit:

> *Communi ſenſu pictor caruiſſe videtur,*
> *Per quem Rex pacis naſcitur in clypeo.*

Neque eſt quod quiſpiam hîc ſtudioſis harum Artium præcepta immutabili neceſſitate conſtricta, tanquam rogationibus plebisve ſcitis ſanctas quaſdam leges, ferri poſſe putet. Erat enim Pictura res prorſus facilis & parva, ſi uno ac brevi præſcripto, pro ſolis frequentiſſima tradens, contineretur: ſed paſſim alibi, maxime tamen in recta occaſionis hujus conſideratione, pleraque cauſis, temporibus, neceſſitate mutantur. *Conſilia rebus aptantur*, Seneca epiſt. LXXI. *In artifice res præcipua conſilium eſt; quia varie & ad rerum momenta convertitur*, Quintil. II, 13. Et rurſus lib. VI, cap. ultimo: *Illud dicere ſatis habeo, nihil eſſe in omni vita prius conſilio; fruſtraque ſine eo tradi cæteras artes: plusque vel ſine doctrina prudentiam, quam ſine prudentia facere doctrinam. Nec multum à judicio credo diſtare conſilium, niſi quod illud oſtendentibus ſe rebus adhibetur, hoc latentibus, & aut omnino nondum repertis, aut dubiis; & quod judicium frequentiſſime certum eſt, conſilium vero eſt ratio quædam alte petita, & plerumque plura perpendens & comparans, habensque in ſe & inventionem & judicationem.* Multo labore, aſſiduo ſtudio, varia exercitatione, pluribus experimentis, altiſſima prudentia, præſentiſſimo conſilio conſtat Ars pingendi. Præceptis interim adjuvatur quoque; ſi tamen ea rectam viam, non unam orbitam monſtrent: & quotieſcunque præcepta deficiunt, ingenium advocandum eſt, ut pro circumſtantiarum ratione diſpiciamus quid deceat, quid expediat. *Pingendi recte ſapere eſt & principium & fons.* Timanthes certe, in ea qua Coloten vicit tabula, quædam operienda ſibi animadvertit; aut oſtendi ea non debere, aut pro dignitate exprimi non poſſe, judicans: quamobrem *Cùm in Iphigeniæ immolatione pinxiſſet triſtem Calchantem, triſtiorem Ulyſſem, addidiſſet Menelao quem ſummum poterat ars efficere mœrorem, conſumptis affectibus, non reperiens quo digne modo patris vultum poſſet exprimere, velavit ejus caput, & ſuo cuique animo dedit æſtimandum*, Quintil. II, 13. De hoc plenius aliquanto Plinius XXXV, 10: *Timanthi vel plurimum adfuit ingenii. Ejus enim eſt Iphigenia, oratorum laudibus celebrata: qua ſtante ad aras peritura, cùm mœſtos pinxiſſet omnes, præcipue patruum; cùm triſtitiæ omnem imaginem conſumpſiſſet, patris ipſius vultum velavit, quem digne non poterat oſtendere. Sunt & alia ingenii ejus exemplaria; veluti Cyclops dormiens in parvula tabella: cujus & ſic magnitudinem exprimere cupiens, pinxit juxta Satyros, thyrſo pollicem ejus metientes: atque in omnibus ejus operibus intelligitur plus ſemper, quàm pingitur; &, cùm ars ſumma ſit, ingenium tamen ultra artem eſt.*

Æquitas omnem inhumanæ crudelitatis immanitatem, illicitarumque voluptatum laſciviam averſatur.

§. 14. Δικαιοσύνη denique τῆς γραφῆς Pictori minime negligenda eſt. Non raro enim adverſus eam peccant, qui ἀλήθειαν & καιρὸν plus quàm par eſt ſectantur. Et quemadmodum in Tragœdia, ſic etiam in Pictura, non omnia in propatulo ſpectatorum oculis ſubjicienda ſunt; juxta illud Poëtæ Venuſini in Arte:

> *Nec pueros coram populo Medea trucidet*, &c.

Servius ad verſ. 563 quarti Æneïd. *Non induxit occidentem ſe Didonem, ſed oſtendit occiſam; & hoc tragico fecit exemplo, apud quos non videtur quemadmodum fit cædes, ſed facta narratur.* Auſonius Epigramm. 122, in Medeam Timomachi:

> *Laudo Timomachum; matrem quod pinxit in enſem*
> *Cunctantem, prolis ſanguine ne maculet.*

Sunt nimirum quædam ſeveris moribus indigna, quæ ſatius eſt vel hiſtoriæ detrimento

præterire,

præterire, quàm verecundiæ. Et in materiis, quas hilarior quædam ac petulans lascivia improvidis animis commendare solet, hoc tenebimus temperamentum, ne, dum ingeniosi Artificis captamus famam, perdamus viri boni & gravis autoritatem. Lucianus profecto de Domo picturam Pyladis & Orestis, qua Clytemnestræ atque Ægisthi cædes ab iis patrata designatur *, nominare non dubitavit γράμμα δικαιότατον, & hujus denominationis, ut videtur, novæ hanc reddit rationem, Σεμνόν τι ὁ γραφεὺς ἐπενόησε, τὸ μὲν ἀσεβὲς τῆς ἐπιχειρήσεως δείξας μόνον, καὶ ὡς ἤδη πεπραγμένον παραδραμὼν, ἐμβραδύνοντας δὲ τοὺς νεανίσκους ἐργασάμενος τῷ τοῦ μοιχοῦ φόνῳ: *Honestum quiddam Pictor excogitavit, qui quod impium in hac re fuit id ostendit solum, & quasi jam actum prætercurrit: sed adolescentes, in cæde adulteri immorantes, exprimit.* Huc etiam facit elegans Epigramma ex cap. 9 libri quarti Anthologias:

Τὰν ὀλοὰν Μήδειαν ὅτ' ἔγραφε Τιμομάχου χεὶρ,
 Ζάλῳ καὶ τέκνοις ἀντιμεθελκομέναν,
Μυρίον ἄρατο μόχθον ἵν' ἤθεα δισσὰ χαράξῃ,
 Ὧν τὸ μὲν εἰς ὀργὰν νεῦε, τὸ δ' εἰς ἔλεον.
Ἄμφω δ' ἐπλήρωσεν. Ὅρα τύπον· ἐν γὰρ ἀπειλᾷ
 Δάκρυον, ἐν δ' ἐλέῳ θυμὸς ἀναστρέφεται.
Ἀρκεῖ δ' ἁ μέλλησις, ἔφα σοφός· αἷμα δὲ τέκνων
 Ἔπρεπε Μηδείῃ, κοὐ χερὶ Τιμομάχου.

Ausonius Epigramm. CXXI sic vertit:

Medeam vellet quum pingere Timomachi mens,
 Volventem in natos crudum animo facinus;
Immanem exhausit rerum in diversa laborem,
 Fingeret affectum matris ut ambiguum.
Ira subest lachrymis. Miseratio non caret ira.
 Alterutrum videas ut sit in alterutro.
Cunctantem satis est: nam digna est sanguine mater
 Natorum, tua non dextera, Timomache.

* Theon pinxit τὴν Ὀρέστου μητροκτονίαν, Plutarch. de aud. Poëtis. *Theodorus pinxit ab Oreste matrem & Ægisthum interfici*, Plin. XXXV, 11.

Præcipue tamen δικαιοσύνην hanc lædunt, quotquot lascivioribus Picturis spectantium animos in fœdas cupiditates improbe præcipitant; scelerum suasores; qui satyrion propinant marcenti libidini. Viderunt hoc antiquiores cùm religionem sacrificii, quod pro populo fieri dicitur, violari nefas habebant, *Sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturæ quoque masculorum animalium contegantur*, Seneca epist. XCVII. Recte itaque Propertius lib. II, Eleg. 5:

Quæ manus obscœnas depinxit prima tabellas, &c.

Vide locum: vide quoque Clem. Alexandrinum in Protreptico; & Aristot. lib. VII Polit. cap. 17. Chæream certe apud Terentium † amor & nihil moderabile suadens solitudo satis ad vitium virgini inferendum stimulabant, ut ut non accessisset repente Pictura ad reliqua aggrediendæ virginis hortamenta. *Suspectans tabulam quandam*, inquit, &c. ubi Donatus: *Philosophice nunc Terentius demonstravit, quam cladem moribus hominum & civitatibus afferant figmenta poëtarum, cùm exempla scelerum afferunt peccaturis.* Quibus Donati verbis addi potest etiam sequens observatio Augustini: *Omnes cultores talium Deorum*, inquit Augustinus lib. II de Civitate Dei, cap. 7, *mox ut eos libido perpulerit ferventi, ut ait Persius, tincta veneno, magis intuentur quid Jupiter fecerit, quàm quid docuerit Plato, vel censuerit Cato. Hinc apud Terentium flagitiosus adolescens spectat tabulam quandam pictam in pariete, ubi inerat pictura hæc, Jovem quo pacto Danaë misisse ajunt in gremium quondam imbrem aureum: atque ab hac tanta authoritate adhibet patrocinium turpitudini suæ, cùm in ea se jactat imitari Deum. At quem Deum? inquit, Qui templa cœli summo sonitu concutit. Et ego homuncio id non facerem? Ego vero illud feci, ac lubens.* Simili Picturarum libidinosarum incitamento permotus ille apud Arbitrum: *Ergo amor etiam Deos tangit?* inquit. Tales historias Horatius lib. III Carm. Ode 7, apposite satis *Peccare docenteis historias* dixit. *Nam quod exemplo fit*, inquit Cicero lib. IV, epist. 3 ad famil. *id etiam jure fieri putant; & aliquid, atque adeo multa, addunt & afferunt de suo.* Κἂν γὰρ εἰς σωφροσύνην τις ἑαυτὸν νουθετῇ, τῷ παραδείγματι πρὸς τὴν μίμησιν ἐρεθίζεται, καὶ μάλιστα ὅταν ἐκ τοῦ κρείττονος ᾖ τὸ παράδειγμα· ἣ γὰρ ὧν ἁμαρτάνει τις αἰδὼς, τῷ τοῦ βελτίονος ἀξιώματι παῤῥησία γίνεται: *Quamquam ad temperantiam aliquis comparatus est, exemplo tamen ad imitandum trahitur: eoque facilius, quò nobilius proponitur exemplum. Nam pudor, qui à peccando revocabat, præstantioris alicujus dignitate loco pulsus, in licentiam commutatur*, Achilles Tatius lib. I de Clit. & Leuc. amoribus. *Massilia severitatis custos acerrima est; nullum aditum in scenam mimis dando, quorum argumenta majore ex parte stuprorum continent actus; ne*

† *Eunuch. Act.* III, *Sc.* 5.

talia spectandi consuetudo etiam imitandi licentiam sumat, Val. Maximus lib. II, cap. 6, exemplo 7. Refer huc etiam *Vasa adulteriis cælata, tanquam per se parum doceat libidines temulentia. Ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam præmio invitatur ebrietas*, Plin. XIV, 22. Adde quoque exemplum illud virginis Afræ componentis se ad simulacrum Veneris: *Prosper Aquitanus Dimid. temp. cap.* 6. Sidonius quoque Apollinaris lib. II, epist. 2, prædium suum Abitatum describens, ait, *Non hic per nudam pictorum corporum pulchritudinem turpis prostat historia; quæ sicut ornat artem, sic devenustat artificem.* Quotquot nempe turpia spectacula aliis exhibent, æternam dedecoris sui memoriam veluti in theatro aliquo publice proponunt. Huc spectat illud Greg. Nazianzeni epist. 74; Τὸ περιθεῖναι θέας αἰσχρὰς, ἑαυτόν ἐστι θεατρίζειν: *Quotquot aliis turpia exhibent spectacula, suam ipsorum infamiam publice veluti in theatrum producunt.* Contra vero δικαιοσύνην hanc rite observantes, Tertulliano * *licite pingere* dicuntur. Neglexit hanc virtutem Arellius ille, de quo Plinius XXXV, 10: *Fuit Arellius Romæ celeber, paulo ante Divum Augustum, nisi flagitio insigni corrupisset artem, semper alicujus fœminæ amore flagrans, & ob id Deas pingens, sed dilectarum imagine.*

* *Advers. Hermogenem.*

Magnificentia vulgarem modum supergressa plurimum amplificare solet Artis & Artificis auctoritatem. Quidam tamen hic ab improvida temeritate quovis modo sublati, cùm in extremos digitos assurrexerunt, suam ipsi stolide mirantur magnitudinem.

§. 15. Σεμνότης sive μεγαλοπρέπεια, Quintiliano lib. IV, cap. 2, dicitur *magnificentia*. Plinio Juniori lib. VI, epist. 21, & lib. IX, epist. 26, *granditas* vocatur, & maximam Arti gratiam autoritatemque conciliat. Debet enim Pictura plurimum gravitatis habere, & omnino omnia in se continere, quæ pertinent ad amplificandam dignitatem: splendoris tamen, festivitatis, & quæsitæ concinnitudinis minimum præ se ferat; propterea quod ex his suspicio quædam diligentiæ nimis anxiæ nascitur, quæ Artifici sæpius adimit, quàm addit autoritatem. Quisquis autem imperitus & accuratissimæ Artis hujus parum intelligens,

- - - *Dum vitat humum, nubes & inania captat.*

Horat. de Arte. Solent profecto statura breves in digitos erigi, & plura semper minantur infirmi: etenim quo quisque ingenio minus valet, hoc se magis attollere & dilatare conatur. Prudent. lib. II contra Symmachum:

Ut Tragicus cantor ligno tegit ora cavato,
Grande aliquod cujus per hiatum carmen anhelet.

Fit igitur interdum, ut valentioris inventionis laudem sine dubio reportet, ac turgenti germine veluti efflorescat, sicut indomitus ager quasdam quoque lætiores herbas subinde producit; maximum tamen quod est in ipsa inventione *Periculum minus vitat, conaturque perdite: unde evenit nonnunquam ut aliquid grande inveniat, qui semper quærit quod nimium est. Verum & raro invenit, & cætera vitia non pensat*, Quintil. II, 12. Quæ vero à tali animo proficiscuntur, τεθορύβηται ταῖς φαντασίαις μᾶλλον, ἢ δεδείνωται· κἂν ἕκαστον αὐτῶν πρὸς αὐγὰς ἀνασκοπῇς, ἐκ τοῦ φοβεροῦ κατ' ὀλίγον ὑπονοστεῖ πρὸς τὸ εὐκαταφρόνητον: *Turbata & phantasiis exæstuantia potius, quàm cum gravitate tractata & exaggerata videntur; & si unumquodque istorum ad rationis radios inspicias, ex terribili ad vile contemtumque paulatim abscedit*, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 2. Cui malo medicas confestim manus admovere satius est, quàm committere, ut frivola, & acrioribus oculis intuenti ridicule tumida pro excelsis & grandibus amplectatur ad alta adspirans animus; sciatque Artifex, quòd quemadmodum *Quadrupedes, cùm viridi pabulo nimis distentæ sunt, sanguinis detractione curantur, & sic ad cibos viribus conservandis idoneos redeunt; ita sibi quoque tenuandas adipes, & quicquid humoris corrupti contraxerit, emittendum, si esse sanus ac robustus volet. Alioqui tumor ille inanis primo cujusque veri operis conatu deprehendetur*, Quintil. II, 10. In exemplum itaque hìc assumendus est Nicophanes, gravissimus Artifex, de quo Plinius XXXV, 10: *Nicophanes elegans & concinnus, ita ut vetusta opera pingeret propter æternitatem rerum: impetuosi animi, & cui pauci comparentur: cothurnus ei & gravitas artis.* Contra, ut idem Plinius ibidem testatur: *Pyreicus arte paucis post ferendus, proposito nescio an destruxerit se; quoniam humilia quidem secutus, humilitatis tamen summam adeptus est gloriam. Tonstrinas, sutrinasque pinxit, & asellos, & obsonia, ac similia; ob hoc cognominatus Rhyparographus; in iis consummatæ voluptatis: quippe eæ pluris væniere, quàm maximæ multorum.* Nota hìc in transitu, ῥωπογράφους pari prorsus ratione dictos, qui nihil aliud quàm virgulta & vepres delineabant. Vide *Etymologicum in* ῥῶπες.

Grandia non solum delectant, sed etiam sine satietate delectant; cum in quavis alia re ma-

§. 16. Hydropicorum corpora, humore aquoso distenta, constat aridissima esse. Idem iis quoque usu venit, quorum sinistra magnitudinis affectatio nihil habet solidi, sed in fumum tandem inanemque flatum evanescit. Longe tamen aliter se res habet, quoties sensus aliquis veræ granditatis animum spectatoris tangit. Quisquis enim indubium sublimioris magnificentiæ vestigium in raræ Artis tabula deprehendit, statim quoque seipsum erigit, & magnis cogitationibus implet animum, favens ingenio suo, credensque à se & inventum

inventum & factum, quod ab alio feliciter elaboratum cernit. Genuinam itaque magnificentiæ ac granditatis notam suggerit nobis Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 5: Τοῦτο τῷ ὄντι μέγα, inquit, οὗ πολλὴ μὲν ἡ ἀναθεώρησις, δύσκολος ἢ, μᾶλλον δ᾽ ἀδύνατος ἡ κατεξανάστασις, ἰσχυρὰ ἢ ἡ μνήμη καὶ δυσεξάλειπτος· ὅλως ἢ καλὰ νόμιζε ὕψη καὶ ἀληθινά, τὰ διὰ παντὸς ἀρέσκοντα καὶ πᾶσιν· ὅταν γὰρ τοῖς ἀπὸ διαφόρων ἐπιτηδευμάτων, βίων, ζήλων, ἡλικιῶν, ἔν τι καὶ ταὐτὸν ἅμα περὶ τῶν αὐτῶν ἅπασι δοκῇ, τόθ᾽ ἡ ἐξ ἀσυμφρόνων ὡς κρίσις καὶ συγκατάθεσις τὴν ἐπὶ τῷ θαυμαζομένῳ πίστιν ἰσχυρὰν λαμβάνει καὶ ἀναμφίλεκτον: *Illud vere magnum, quod subinde cogitandum considerandumque nobis occurrit, quod vix, ac ne vix quidem, animo excidere potest, sed constanti, firma, ac indelebili memoria retinetur. Denique præclaram illam demum granditatem & veram esse ducito, quæ per omnia & omnibus placeat. Quum enim qui moribus, vitæ ratione, institutis, studiisque & ætatibus differunt, idem simul de iisdem sentiunt omnes, tum à dissidentibus alias & discrepantibus veluti profectum judicium & approbatio unanimis ei, quod habetur in admiratione, fidem certam & minime dubiam acquirit.* Recte Symmachus lib. 1, epist. 72: *Non patet suspicionibus judicatum, à quo nemo dissentit.* Sumpsit ex occasione non absimili fiduciam Plinius Junior bene de suis scriptis sperandi: *Libellis meis,* inquit*, *peregre manere gratiam, quam in urbe collegerint, delector. Incipio enim satis absolutum existimare, de quo tanta diversitate regionum discreta hominum judicia consentiunt.*

mis fere voluptatibus fastidium soleat esse finitimum.

* *Lib.* IX, *epist.* 11.

§. 17. Cæterum insignis hæc sublimioris inventionis vis, quemadmodum ex ingenita quadam animorum magnitudine proficisci videtur; ita ex imitatione optimorum auctorum, qui grandes materias non infeliciter tractarunt, incrementum ac vires sumit. Γεννᾶται τὰ μεγαλοφυῆ, καὶ οὐ διδακτὰ παραγίνεται, καὶ μία τέχνη πρὸς αὐτὰ, τὸ πεφυκέναι: *Natura quæ magna sunt proveniunt, nec ulla doctrina comparari possunt; & una ars ad illa consequenda, ita à natura comparatum esse*, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 2. Et rursus §. 7: Εἰς τοὺς μάλιστα φρονηματίας ἐμπίπτει τὰ ὑπερφυᾶ: *In elati spiritus homines maxime cadunt, quæ sunt grandia:* perspicitur id in Parrhasio. Quæritur ergo hîc Artifex Τῇ φύσει μεγαλόφρων τις ὢν, εἰ ἢ μὴ, τῇ γε προαιρέσει πάντως τὸ σεμνὸν καὶ θαυμαστὸν διώκων: *Sive natura ipsa magnanimus, sive de industria quovis modo gravitatem captans & admirabilitatem*, Dionys. Halicarn. in Isocrate. Nam quemadmodum usu venire solet iis qui concentibus musicis interfuerunt, ut jucundæ vocis modulationem longe post in aure veluti circumferant; ita quoque memoriæ cogitationique nostræ alti veterum scriptorum spiritus identidem obversari atque inerrare solent. Quandoquidem igitur cuivis pro comperto liquet hanc imaginum sublimitatem nihil aliud esse, quam (a) ἀπήχημα quoddam μεγαλοφροσύνης, sequitur etiam animum Artificis ad maxima hæc se accingentis, omnem humilium ac sordidarum rerum curam deponere debere, atque iis potissimum cogitationibus vacare, unde eum non id agentem vivus quidam augustæ majestatis decor furtim prosequatur. Non potest quidem studio pulcherrimi operis vacare mens, nisi soluta sordidis curis: sic enim libera demum, ac tota, nulla distringente atque alio ducente causa, spectabit id solum, ad quod accingitur. Et quemadmodum in eodem pectore nullum potest esse excelsarum humiliumque rerum consortium; ita cogitare elata simul atque abjecta, non magis est unius animi, quàm ejusdem hominis largum esse animo & angustum. Recte Longinus περὶ ὕψους, §. 7: Οὐχ οἷόν τε μικρὰ καὶ δουλοπρεπῆ φρονοῦντας καὶ ἐπιτηδεύοντας παρ᾽ ὅλον τὸν βίον, θαυμαστόν τι καὶ τοῦ παντὸς αἰῶνος ἐξενεγκεῖν ἄξιον: *Fieri non potest, ut exilia quædam ac servilia per omnem vitam cogitantes curantesque admirabile quid atque omni ævo dignum producant.* Huc facit illud Platonis, negantis ullum animal mœstum canere: Οὐδὲν ζῶον λυπούμενον ᾄδει. Similiter dicebat Jo. Chrysostomus in libro de Sacerdotio, Sollicitudinum assiduitate aciem ingenii hebetari, & graviorem plumbo effici, qui prius ales poterat videri. Et jam ibidem dixerat, Vel maximas ingenii vires ad ultimam imbecillitatem assiduis curis redigi. Καὶ αἱ συνεχεῖς φροντίδες δειναὶ καταβαλεῖν ψυχῆς δύναμιν, καὶ εἰς ἀσθένειαν κατάγειν τὴν ἐσχάτην. Pictorum ergo & Poëtarum hac in parte par quoque ratio est. Juvenalis Satyra VII:

Innatam & magnorum Artificum imitatione roboratam granditatem sordidæ rerum quotidianarum curæ infringunt ac deprimunt. Quomodo enim sperent famam, qui diurno quæstu ægre propulsant famem?

Sed vatem egregium, cui non sit publica vena,
Qui nihil expositum soleat deducere, nec qui
Communi feriat carmen triviale moneta;
Hunc, qualem nequeo monstrare, & sentio tantum,
Anxietate carens animus facit, omnis acerbi
Impatiens, cupidus silvarum, aptusque bibendis
Fontibus Aonidum: neque enim cantare sub antro

 Pierio,

(a) Ἔσχατον ἀπήχημα *dicitur tinnulus ille extremi vel soni vel vocis pulsus: & quò longissime tenor soni permeare potest, illic est* ἀπήχημα, *velut extrema resonantia. Metaphora itaque inde sumpta, imaginum sublimitatem ex magnanimitate potissimum resultare, hoc loquendi modo innuimus. Græcis* ἔναυλον ἔχειν *est personare aures alicujus quibusdam vocibus: de quo loquendi modo vide* Petr. Victorium var. Lect. lib. 1, cap. 20.

Pierio, thyrsumve potest contingere sana
Paupertas, atque æris inops, quo nocte dieque
Corpus eget. Satur est, cùm dicit Horatius Euhoe.
Quis locus ingenio, nisi cùm se carmine solo
Vexant, & dominis Cirræ Nysæque feruntur
Pectora nostra, duas non admittentia curas?
Magnæ mentis opus, nec de lodice paranda
Attonitæ, currus & equos, faciesque Deorum
Adspicere, & qualis Rutulum confundat Erynnis.

Vide Carmen ad Calp. Pisonem, quod Lucano adscribitur. T. quoque Calphurnius Siculus Ecloga IV, quæ inscribitur Cæsar:

O mihi quàm tenero decurrunt carmina versu!
Tum Melibœe sonent, si quando in montibus istis
Dicar habere Larem; si quando nostra videre
Pascua contigerit. Vellit nam sæpius aurem
Invida Paupertas, & dixit, Vilia cura.

Egregie Cicero epistola 5 libri tertii ad Quinctum fratrem: *Opus est ad poëma quadam animi alacritate.* Apposite quoque Cassiodorus in Præfat. libri XI Variarum: *Argutum inventum lætum fundit ingenium.* Protogenes certe nonnisi post longissimum tempus, angustia rei familiaris conatibus ejus obstante, emergere & ad majora assurgere potuit. *Summa ejus paupertas initio, artisque summa intentio, & ideo minor fertilitas. Quidam & naves pinxisse usque ad annum quinquagesimum putant*, Plin. XXXV, 10.

Altius assurgunt ac majora semper spirant animi aliquo veluti pabulo elatioris doctrinæ subnixi.

§. 18. Altius profecto assurgunt, ac majora plerumque spirant animi aliquo veluti pabulo elatioris doctrinæ subnixi. Ad majora igitur contendens, non magnis tantum cogitationibus, ut monuimus, implebit mentem sordida rerum abjectissimarum cura vacuam; verum etiam generosiores hosce humo se tollentis animi impetus, meliorum scriptorum æmulatione fovebit ac nutriet: multarum enim magnarumque rerum ubertatem ac divitias dabit lectio, ut iis non solum quomodo occurrerint, sed etiam quomodo oporteat, utamur. *Ægrescit profecto ingenium, nisi jugi lectione reparetur. Cito expenduntur horrea, quæ assidua non fuerint adjectione fulcita. Thesaurus ipse quàm facile profunditur, si nullis iterum pecuniis compleatur? Sic humanus sensus, cum alieno non farcitur invento, cito potest attenuari de proprio*, Cassiodorus in Præfat. libri XI Variarum. Non potest interim grande aliquid & supra cæteros cogitare, nisi mota mens. Cùm vulgaria & solita despexit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid concipit grandius animo mortali. Desciscat oportet à solito, & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum, eòque ferat, quò per se timuisset ascendere. *Omnia profecto, qui se à cœlestibus rebus referet ad humanas, excelsius magnificentiusque & dicet & sentiet*, inquit Tullius de perfecto Oratore. *Est enim animorum ingeniorumque naturale quoddam quasi pabulum, Consideratio contemplatioque Naturæ*, ut inquit Idem lib. IV Acad. quæst. *Erigimur: elatiores fieri videmur: humana despicimus: cogitantesque supera atque cœlestia, hæc nostra, ut exigua & minima, contemnimus. Indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum, habet oblectationem; si vero aliquid occurrit, quod verisimile videatur: humanissima completur animus voluptate.* Recte quoque Seneca epist. CXVII: *De Deorum natura quæramus, de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moveantur corpora, an corporibus omnium animisque illinc impetus veniat: an hæc & quæ fortuita dicuntur certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum aut expers ordinis volutetur. Ista levant animum, & ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt.* Ἀναξαγόραν τὸν Κλαζομένιον, ὃν οἱ τότε ἄνθρωποι νοῦν προσηγόρευον, ὑπερφυῶς θαυμάσας ὁ Περικλῆς, καὶ τῆς λεγομένης μετεωρολογίας καὶ μεταρσιολεσχίας ὑποπιμπλάμενος, οὐ μόνον (ὡς ἔοικε) τὸ φρόνημα σοβαρὸν καὶ τὸν λόγον ὑψηλὸν εἶχεν καὶ καθαρὸν ὀχλικῆς καὶ πανούργου βωμολοχίας, ἀλλὰ καὶ προσώπου σύστασις ἄθρυπτος εἰς γέλωτα, καὶ πρᾳότης πορείας, καὶ καταστολὴ περιβολῆς, καὶ ὅσα τοιαῦτα, πάντας θαυμαστῶς ἐξέπληττεν: *Anaxagoram Clazomenium, quem illius temporis æquales Mentem appellavere, mirum quanti Pericles fecerit. Imbutus autem rerum scientia sublimium & cœlestium, non solum scilicet elato fuit animo, & sublimi usus est dicendi genere, puro à plebeja atque accersita garrulitate: verum etiam serius vultus, incessus comis, modestus vestitus, & reliqua ejus generis omnes supra modum adduxerunt in stuporem*, Plutarch. in Pericle.

Poësis præcipue auget inveniendi

§. 19. Lectione tamen Poëtarum præcipue alitur & enitescit, veluti pabulo lætiore, imaginatio. Μεγαλήγορος γὰρ καὶ διηρμένη ἡ ποιητική: *Magniloqua enim & elata est Poësis*, Lucian. de conscrib. Hist. *A poëtis & in rebus spiritus ac sublimitas, & in affectibus motus*

tus omnis, & in personis decor petitur, Quintil. x, 1. Neque immerito cuiquam videri possit Phidias tantum contulisse Artibus hisce lumen, quod in hos quoque studiorum secessus excurrit: unde ne quidem ipse fateri erubuit, se in fingendo Jove Olympio secutum Homericam Jovis descriptionem: *Valer. Maximus libro* III, *cap.* 7, *Exemplo ext.* 4. Et non injuria tribuit ei Dionysius Halicarnass. in Isocrate, Τὸ σεμνὸν, καὶ μεγαλότεχνον, καὶ ἀξιωματικόν: *Gravitatem, amplitudinem, & majestatem.* Dem. Phalereus de Elocut. §. 14: Μεγαλεῖόν τι καὶ ἀκριβὲς ἅμα: *Magnum quid & accuratum simul.* Plin XXXV, 5, *magnificentiam* eidem Phidiæ adscribit. *Apelles quoque pinxit Dianam sacrificantium virginum choro immistam, secutus Homerum id ipsum describentem*, Plin. XXXV, 10. Timanthes certe, quem in Iphigeniæ immolatione ingenii palmam tulisse scriptores judicant, inventionem hanc videtur hausisse ex Euripidis in Iphigenia Aulidensi verbis:

– – – Ὡς δ' ἐσεῖδεν Ἀγαμέμνων ἄναξ,
Ἐπὶ σφαγὰς στείχουσαν εἰς ἄλσος κόρην,
Ἀνεστέναξε· κἄμπαλιν στρέψας κάρα,
Δάκρυα προήγαγεν, ὀμμάτων πέπλον προθείς.

Callistratus quoque in descriptione Bacchi Praxitelici, testatur Praxitelem in isthoc simulacro effingendo Euripidem secutum. Medeam quoque inter cædem ac misericordiam fluctuantem expressuri Artifices, ab Euripide veram æstuantis animi speciem petendam sibi putaverunt, teste eodem Callistrato in descriptione statuæ Medeæ. Passim denique in operibus Artificum, qui huic curæ incubuerunt, deprehendas proprium quendam gustum liberalioris doctrinæ, & tacitam quandam eruditionem ex optimorum auctorum lectione depromptam: quæ cùm semper secum afferat aliquid propriæ voluptatis, habet etiam quiddam, quod nobis faciat videndi sitim: *Quintil.* VI, 3. Quod vero mentes nostræ, quotiescunque divinos tantorum animorum spiritus libero haustu attraxerunt, altius insurgere soleant, pereleganti similitudine testatum fecit Longinus §. 11: Πολλοὶ, inquit, ἀλλοτρίῳ θεοφοροῦνται πνεύματι, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὃν καὶ τὴν Πυθίαν λόγος ἔχει τρίποδι πλησιάζουσαν, ἔνθα ῥῆγμά ἐστι γῆς ἀναπνέον, ὥς φασιν, ἀτμὸν ἔνθεον αὐτόθεν, καὶ ἐγκύμονα τῆς δαιμονίου καθισταμένην δυνάμεως παραυτίκα χρησμῳδεῖν κατ' ἐπίπνοιαν· οὕτως ἀπὸ τῆς τῶν ἀρχαίων μεγαλοφυΐας εἰς τὰς τῶν ζηλούντων ἐκείνους ψυχὰς, ὡς ἀπὸ ἱερῶν στομίων ἀπόρροιαί τινες φέρονται, ὑφ' ὧν ἐπιπνεόμενοι καὶ οἱ μὴ λίαν φοιβαστικοὶ, τῷ ἑτέρων συνενθουσιῶσι μεγέθει· ἔστι δ' οὐ κλοπὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ καλῶν ἠθῶν, ἢ πλασμάτων, ἢ δημιουργημάτων ἀποτύπωσις· καὶ τῷ ὄντι καλὸς οὗτος καὶ ἀξιονικώτατος εὐκλείας ἀγών τε καὶ στέφανος· ἐν ᾧ καὶ τὸ ἡττᾶσθαι τῶν προγενεστέρων οὐκ ἄδοξον: *Multi alieno seu divino spiritu afflati rapiuntur eodem prorsus modo, quo fama est Pythiam tripodi admotam corripi: ubi ut perhibent hiatus quidam est terræ vaporem inde auramque exhalans divinam: factamque Deo plenam, numinis instinctu, consulentibus responsa dare & oracula reddere: sic ab illis priscorum magnis ingeniis in animos imitantium ipsos, tanquam ex sacris ostiis, rivi quidam feruntur; à quibus afflati etiam qui suapte natura non isto Phœbeo aguntur furore, aliorum magnitudine impulsi, rapiuntur simul. Factum porro hoc non est censendum furtum, sed tanquam ab honestis & præclaris moribus, aut figmentis effecta expressaque forma. Et revera præclarum hoc & victoria dignissimum pro gloria certamen & prælium: quippe in quo à majoribus vinci non sit inglorium.*

Facultatem, & quasi divino quodam afflatu excitat vim instinctæ semel mentis.

§. 20. Ipsos denique spectatores doctos, indoctos, suscitare altissimum Artificis animum, vel ex eo evincitur, quòd plebem ipsam, quam opere tantum inchoato ædium suarum limine parietibusque discreverat Artifex, perfecto demum opere veluti obvia ostentatione conquirat. Altius tamen adhuc eriget animum idem Artifex, majoresque ad opus afferet spiritus, qui præter utilissimum hunc æmulæ virtutis conatum, Apellem, Protogenem, Phidiam, Polycletum, in operis quasi societatem adsciscit; non tantum se consulens, quid in simili opere elaborando magnæ animæ, si forte pingentibus fingentibusve nobis interveniant, suasuræ sint; verum etiam, quam de operibus nostris ad finem perductis opinionem sint habituræ. *Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, & habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis judices*, Seneca epist. XXV: vide quoque epist. XI. Addit ad hanc curam etiam pudor stimulos, addit & expectata laus, placendi cupidine secundos impetus mirifice augente. Mirumque videri potest, quod plerique Artifices qui tantopere, dum intenti sunt operi, secreto gaudent, ut omnes fere arbitros reformident; perfectis jam operibus spectatorum frequentia, ut milites congestu signorum, excitantur. *Res enim, quæ ad omnes pertinet, nunquam uno teste contenta est*, Symmachus lib. 1, epist. 49. Est videlicet quædam tacita dedignatio, vim pingendi, tantis comparatam laboribus, tanto temporis impendio emptam, ad unum alterumve spectatorum demittere. Sensit hunc animi motum Martialis quoque: *Si quid est in libellis meis quod placeat*, inquit, *dictavit auditor*. Vide epistolam

Ipsos denique spectatores doctos, indoctos, suscitare altissimum Artificis animum, vel ex eo evincitur, quòd plebem ipsam, quam opere tantum inchoato ædium suarum limine parietibusque discreverat Artifex, perfecto demum opere veluti obvia ostentatione conquirat.

ejus ad Priſcum, præfixam libro duodecimo Epigrammatum. Unde etiam inutile non eſſe intelligas, ut quotidie opera noſtra inſpecturos admittamus, maxime tamen de quorum ſimus opinione atque judicio ſolliciti. *Rarum eſt enim, ut ſatis ſe quiſquam vereatur*, Quintil. x, 7 Sed hoc ipſum plus etiamnum habebit momenti, ſi præſentis ac futuri ſæculi de nobis æſtimationem ex eorum, quibus nos reformandos ac velut recoquendos tradidimus, judicio pendere ſentiamus: neque enim fieri poteſt, ut humile quid ſapiat animus æternitatem cogitans. Τῷ γὰρ ὄντι μέγα τὸ ἀγώνισμα, τοιοῦτο ὑποτίθεσθαι τῶν ἰδίων ἔργων δικαστήριον καὶ θέατρον, καὶ ἐν τηλικούτοις ἥρωσι, κριταῖς τε, καὶ μάρτυσιν ὑπέχειν τῶν γραφομένων εὐθύνας, καὶ μὴ παῖξαι: *Revera enim certamen eſt ingens, tale operum ſuorum conſtituere judicium & theatrum; nec non apud tantos heroas arbitros & teſtes pro ſcriptis cauſam dicere, eademque illorum judicio citra omnem jocum ſubjicere*; Dionyſ. Longinus περὶ ὕψους, §. 12: vide locum. Lucianus etiam ſub finem libri de Conſcrib. hiſtoria, id ipſum quoque hiſtoriam ſcripturo præcipit; atque hanc immortalitatis curam ei commendat exemplo Soſtrati Cnidii Architecti Ptolemæo Philadelpho Pharum exſtruentis. Vide Catalog. Artificum *in Soſtratus Architectus*. *Non poteſt quicquam abjectum & humile cogitare, qui ſcit de ſe ſemper loquendum*, Mamertinus Paneg. Juliano Imp. dicto. Ita eſt profecto; inſurgunt mente, *Qui non modo proximum tempus lucemque præſentem intueri ſatis credunt, ſed omnem poſteritatis memoriam ſpatium vitæ honeſtæ & curriculum laudis exiſtimant*, Quintil. XII, 2. *Longius quàm quantum humanæ vitæ ſpatium eſt, cupiditas gloriæ extenditur; maximaque pars ejus in memoriam ac poſteritatem prominet*, Livius lib. XXVIII ab U. C. *Trahimur omnes laudis ſtudio*, inquit Cicero pro Archia Poëta, *& optimus quiſque maxime gloria ducitur. Certe, ſi nihil animus præſentiret in poſterum; &, ſi, quibus regionibus vitæ ſpatium circumſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas; neque tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeret: nunc inſidet quædam in optimo quoque virtus, quæ noctes & dies animum gloriæ ſtimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore eſſe dimittendam commemorationem nominis noſtri, ſed cum omni poſteritate adæquandam.* Quamobrem quiſquis imaginem ipſam ſubſecuturæ gloriæ divina quadam mente conceperit, fructumque non ex vili mercede, ſed ex animo ſuo & contemplatione ac ſcientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ ſubjectum, is anxius de fama ingenii, facile perſuadebit ſibi, ut tempora, quæ plerique ſpectaculis, campo, teſſeris, otioſis denique ſermonibus, ne dicam ſomno & conviviorum mora conterunt, magnificis potius imaginibus conformandis impendat, longe plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis voluptatibus. *Dedit enim hoc providentia hominibus munus, ut honeſta magis juvarent*, Quintil. I, 12.

Admirabilis illa magnificæ inventionis fœcunditas ex multa eruditione, ex pluribus Artibus, atque ex omnium rerum ſcientia exuberat.

§. 21. Deſinamus igitur mirari, quæ cauſa ſit Artificum paucitatis, cum ex iis rebus univerſis hæc Ars conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt. Nihil certe eorum, quæ ad omnium bonarum Artium ſcientiam cognitionemque pertinent, latere debet Artificem. Subacto* nimirum opus eſt hìc ingenio; ut agro non ſemel tantum arato, ſed novato atque iterato; quo meliores poſſit & grandiores fœtus edere. Quemadmodum enim totius argumenti ubertas ex varia, ex multa, ex accurata, ex multiplici lectione depromitur; ita ſingulæ ejus partes, ſedulo perpenſæ ac retractatæ, deliguntur cum quodam faſtidio judicii acri penicillo condocefacti. Longe alia ratio eſt eorum, qui omnium ſcientiarum doctrina vacui ad Artes haſce non verentur accedere. Nam ut quiſque in tabulam varia hinc inde ſchemata congeſſit, ſenſumque teneriorem vibrantibus colorum pigmentis qualitercunque adumbravit, putat ſe continuo in ipſa jam operoſiſſimæ Artis adyta receptum. Plerique certe ſuaves videri malunt, quàm graves. Cæterum, neque generoſior ſpiritus vanitatem amat; neque concipere aut edere juſtæ maturitatis partum mens poteſt, niſi ingenti flumine litterarum inundata. Reliqui vero, aut non viderunt viam quà iretur ad Artem, aut viſam timuerunt calcare. Non quidem latet me plures eſſe, qui communi eruditione ſatis ſuperque imbuti, contemnunt potius litteras quàm neſciunt; tanquam majorem induſtriæ & laboris gloriam habituri, ſi ingenium eorum nullis alienarum Artium adminiculis inniti videretur†; cæterum hos ex antiquitatis veſtigiis male diſſimulatis ſtatim deprehendere licebit. Illorum potius hominum os miremur, qui ad tantam Artem ſine ulla rerum neceſſariarum ſcientia audent accedere; cùm ne quidem communia illa & protrita humaniorum diſciplinarum præcepta primoribus labris delibaſſe deprehendantur; tantum abeſt ut unquam eruditum illum pulverem, qui maxima Artibus hiſce ſubſidia ſubminiſtrat, attigerint. Uſque adeo in malos quoque Pictores quadrat illud Martialis‡: *Nil ſecurius eſt malo poëta.*

** Subactionem hìc nihil aliud quàm auditionem, lectionem, litteras, quotidianum denique Artis uſum vocamus.*

† *Auctor Dialogi de cauſis corr. eloquent. cap. 2.*

‡ *Lib. XII, epiſt. 64.*

In excellentium Artificum operibus inſignes

§. 22. Minime itaque ſufficere hìc judicamus, ut ad tempus ſimplex quid & uniforme doceamur. Primum enim aliter utimur propriis, aliter commodatis; longeque intereſſe manifeſtum eſt, poſſideat quis quæ profert, an mutuetur: deinde ipſa multarum Artium ſcientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minime credas, eminet, excellit.

cellit. Idque non doctus modo & prudens ſpectator, ſed etiam populus intelligit, ac ſtatim ita laude proſequitur, ut legitime ſtuduiſſe, ut per omnes eruditionis numeros iſſe, ut denique Pictorem etiam fateatur: quem non poſſe aliter exiſtere, neque unquam exſtitiſſe confirmo, niſi eum, qui tanquam in aciem omnibus armis inſtructus, ſic in publicum omnibus Artibus ornatus exierit. Ut enim qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palæſtræ, ſed indicat ipſe motus, didicerintne palæſtram, an neſciant: ſic in pingendo, etiam ſi proprie cæteræ non adhibentur Artes; tamen facile declaratur, utrum is qui pingit, tantummodo in iſta Arte ſit exercitatus, an vero ad pingendum omnibus ingenuis Artibus inſtructus acceſſerit. Quod adeo negligitur ab horum temporum Artificibus, magiſtrorum pravitate adoleſcentes ad ſimilitudinem ſui paſſim configurante, ut in operibus eorum fœdo ac pudendo vitio trivialium inventionum fæces deprehendantur: dumque ſapientiæ ſtudium & præcepta prudentium penitus reformidant, in pauciſſimos ſenſus & anguſtiſſimos exiguiſſimi gyri limites anguſtam detrudunt Artem, velut expulſam regno ſuo: ut quæ olim omnium domina Artium pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumciſa & amputata, ſine apparatu, ſine honore, pene dixerim ſine ingenuitate, quaſi una ex ſordidiſſimis artificiis diſcatur*. Sed quid indignor? ridere ſatius eſt: ne ſe magnum quid adeptos putent, qui huc felicitate perveniunt, ut rideantur†. Gratulemur itaque ſummis illis ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplina Artificibus; diu florentes atque incolumes fruantur hac ſua Arte tam dulci, tam delicata, tam blanda; precamur ut fertilem porro gratamque experiantur Artem, quam ſine rivali tantopere mirantur atque amant: illud interim cogitantes, quòd ii qui mentem multo ſtudio ſubactam & vires ſummis operibus ſuffecturas ad Artem non afferunt, magno conatu nulla re geſta plerumque ſteriles animos & inveniendis rebus impares, relictis irritæ ſpei illecebris, alio vertant, & nihil habere niſi beneficii alieni curent; illaudatos illos Pictores ſectari contenti, qui *In id ſolum ſtudent, ut deſcribere tabulas menſuris ac lineis ſciant*, Quintil. x, 2. Similes infelicibus iſtis procis Penelopes, qui cùm ipſa potiri non poſſent, ad cultum famularum ejus ſe convertebant. *Ajunt in Græcis artificibus eos aulœdos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerint*, Cicero pro Muræna. Horat. de Arte:

paſſim doctrinarum notæ deprehenduntur. Contra vero impolitiores in exiguum ſane gyrum, ex ingenti quodam immenſoque campo, compellunt fœcundiſſimas Artes.

* *Auctor Dialogi de cauſis corr. eloquent. cap.* 32.

† *Plin. Junior lib.* VII, *epiſt.* 29.

- - - Fortaſſe cupreſſum
Scis ſimulare. Quid hoc, ſi fractis enatat exſpes
Navibus, ære dato qui pingitur? Amphora cœpit
Inſtitui; currente rota cur urceus exit?

Neque enim tales recte dixeris pingere; quod eorum tantùm eſt proprium, qui omnia, quæ ſublimi conceperint animo, expedite quoque promere atque ad ſpectaturos perferre valent. Illud enim niſi aſſecutus fuerit Artifex, ſupervacuo tantum labori inſudaverit, ac priora omnia ſimilia ſint gladio condito atque intra vaginam ſuam hærenti. Τῆς λανθανούσης μουσικῆς οὐδεὶς λόγος: *Occultæ muſicæ nullus eſt reſpectus*, inquit Nero apud Suetonium, cap. 20. Claudianus de IV Conſ. Honorii, verſ. 222:

Vile latens virtus. Quid enim ſubmerſa tenebris
Proderit? obſcuro veluti ſine remige puppis:
Vel lyra, quæ reticet: vel, qui non tenditur, arcus.

Horatius libro IV Carm. Ode 9:

Paulum ſepultæ diſtat inertiæ
Celata virtus. - - -

Hoc itaque maxime docetur; hoc nullus niſi Arte adſequi poteſt; huc ſtudium adhibendum; hoc exercitatio petit; hoc imitatio quærit; hic omnis ætas conſumitur; hoc uno Artifex Artifice præſtantior; hoc genera ipſa pingendi alia aliis potiora. Verum longius fortaſſe progredior, fallente tranſitu. Proximum eſt ut de proportione ſive Symmetria nonnihil dicamus.

CAPUT

CAPUT II.

§. 1. Frustra totum animum atque omnem operam diligentiamque suam inventioni impenderit Artifex, nisi pari prorsus cura prosequatur inventæ materiæ delineationem. Atque in hoc delineandi labore propensius incumbet Proportioni; quam ideo Symmetriam dixere Græci, quòd Artifex commensus istius virtute externam elaborati operis formam, internæ atque animo suo inscriptæ imagini mire assimilet.

§. 2. Analogiæ quoque atque Harmoniæ voces, à numeris Arithmeticis concentibusque Musicis desumptas, huic Proportioni, propter quandam similitudinem, accommodarunt Artifices.

§. 3. Quemadmodum humana mens unam rationem inter plures alias nobilissimas dotes habet præcipuam, ita incredibile rationis hujus acumen ex sollerti Proportionum investigatione atque usu facile deprehenditur: sicut etiam in plerisque aliis Artibus rivuli quidam ab inexhausto divini splendoris fonte deducuntur, per quos ad cœlestem supernæ lucis originem recurritur; ita quoque par est sagacem illam vegetamque humanarum mentium vim, in exacta subtilissimarum Artium contemplatione, immensam summi Numinis benignitatem admirari ac prædicare: siquidem apud omnes in confesso est, speciem illam in animo Artificis ex multorum præceptorum perceptione, variarumque rerum observatione præconceptam, nihil aliud esse, quàm divinum aliquod exemplar internæ illius formæ, quàm exteriori materiæ Artifex imprimit.

§. 4. Prisci Artifices prima elegantissimarum Artium rudimenta in perdiscenda corporis humani Symmetria collocabant, eaque omni cogitatione sedulo pertractata, nihil eorum prætermittebant quæ ad operum suorum venustatem dignitatemque conducere posse videbantur; qualecunque interim dignitatis hujus lenocinium ex speciosa operum suorum amplitudine captantes.

§. 5. Memoriæ quoque proditum est, magnas illas, & universum Orbem terrarum nominis sui gloria impleturas animas, diutule olim singularium speciosissimorumque corporum contemplationi vacasse; neque ullum laboris hujus sudorisque fecisse finem, priusquam desiderati profectus satietate traducerentur ad penitiores potioresque consummatioris Artis conatus.

§. 6. Relicta itaque singularium corporum imitatione, acri atque admiranda sedulitate exprimebant exemplar ideæ diutina exercitatione animis inscriptæ: in pulchrorum interim Pictura, maximam semper faciei impendebant curam.

§. 7. Quamvis vero magnam semper in elaboranda similitudine curam defigebant.

§. 8. Majore tamen sollicitudine Symmetriæ leges, vel cum quodam similitudinis dispendio, observabant.

§. 9. Unde etiam cuivis ex assiduo isthoc elaborandæ Symmetriæ studio manifestum fit, cur prisci Artifices Græci specimen Artis in nudis imaginibus potius quàm velatis exhibuerint: præterquam quòd apertam nudi operis speciem, propius judicabant accedere ad consummatam illam atque incorruptioris Naturæ æmulam simplicitatem; cujus miraculo etiam nunc tacti spectatores, nihil æque in antiquissimis operibus suspiciunt.

§. 10. In tam anxia interim observatione Symmetriæ, illud quoque permagni referre arbitrabantur, ut non modo basis proportioni statuæ, verùm etiam statua ipsa magnitudini loci responderet.

§. 11. Exercitati Artifices & in percipiendis pensitandisque veræ Proportionis rationibus bene callidi, magnas quandoque res, atque omnem modum admirationis egressas virtute Symmetriæ hujus confecerunt.

§. 12. Linearis tamen Pictura, nullis etiamnum coloribus adjuta, præcipue nata est omnes speciosioris Symmetriæ illecebras spectatorum oculis apertissime subjicere, donec eam vividus variorum pigmentorum flos porro illustret, ac propius etiamnum ad ipsam veri similitudinem accedere faciat.

Symmetriæ vocem quomodo Latinorum scriptorum nonnulli transtulerint.

INvento argumento, proximum est, ut in eo delineando Artifex justæ proportionis rationem habeat; quæ Philostrato atque aliis passim ξυμμετρία, ἀναλογία, ἁρμονία vocari solet. Quamobrem etiam tria hæc non putavit disjungenda Philostratus junior in procemio Iconum: Δοκοῦσί μοι παλαιοί τε καὶ σοφοὶ ἄνδρες, inquit, πολλὰ ὑπὲρ ξυμμετρίας τῆς ἐν γραφικῇ γράψαι. οἷον νόμους τιθέντες τῆς ἑκάστου τῶν μελῶν ἀναλογίας, ὡς οὐκ ἐνὸν τῆς κατ' ἔννοιαν κινήσεως ἐπιχειρεῖν ἄριστα, μὴ εἴσω τοῦ ἐκ φύσεως μέτρου τῆς ἁρμονίας ἡκούσης· τὸ γὰρ ἔκφυλον καὶ ἔξω μέτρου, οὐκ ἀποδέχεσθαι φύσει, ὀρθῶς ἐχούσης κίνησιν: *Videntur mihi antiqui ac sapientes viri, multa de Symmetria in pingendi arte conscripsisse, legibus quibusdam de singulorum membrorum analogia veluti constitutis: tanquam integrum non esset motum optime, secundùm animi notionem, instituere; nisi harmonia intra modum à natura datum accederet*

deret (quod enim extra genus suum & mensuram est, natura non admittit) dum rectum obtinet motum. Quamquam vero naturalis Historiæ Scriptor diserte dixerit lib. XXXIV, cap. 8: *Non habet Latinum nomen symmetria;* videtur tamen eam *congruentiæ* atque *æqualitatis* nominibus reddere voluisse Plinius Junior lib. II, epist. 5: *Si avulsum statuæ caput aut membrum aliquod inspiceres*, inquit, *non tu quidem ex illo posses congruentiam æqualitatemque deprehendere; posses tamen judicare, an id ipsum satis elegans esset.* Suetonius in Tiberio, cap. 68: *Latus fuit ab humeris & pectore*, inquit, *cæteris quoque membris usque ad imos pedes æqualis & congruens.* In Octavio tamen Augusto, cap. 79, *Æquitatem membrorum* nuncupavit; *Habuit staturam brevem*, inquit, *sed quæ commoditate & æquitate membrorum occultaretur; ut non nisi ex comparatione adstantis alicujus procerioris intelligi posset.* Quamquam hîc forte ex prioribus Suetonii ac Plinii Junioris verbis, pro *æquitate* non male *æqualitate* reponas. Tullius eam vocat *Convenientiam partium* & *aptam compositionem membrorum*: etenim lib. 1 de Officiis, de summa hominis dignitate agens: *Eorum*, inquit, *quæ adspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, venustatem, convenientiam partium sentit.* Et mox: *Pulchritudo corporis apta compositione membrorum movet oculos, & delectat hoc ipso, quod inter se omnes partes cùm quodam lepore consentiunt.* A. Gellius noct. Attic. lib. 1, cap. 1, appellat eam *Naturalem membrorum omnium inter se competentiam.* Vitruvius passim *commensum* dixit, & aliquando aliter. Quamquam autem Symmetriæ vocem ita varie varii autores interpretandam putaverint, minime tamen arbitramur ignorasse Plinium, quòd Symmetriæ vox his & pluribus aliis modis potuerit transferri; sed accuratissimo diligentissimi scriptoris judicio nihil horum satisfecisse putamus. Aliter de Analogiæ voce sensit Quintil. 1, 6: *Analogiam*, inquit, *proxime ex Græco in Latinum transferentes, proportionem vocaverunt.* Respexisse videtur Quintilianus ad hæc verba Tullii: *Omnia duo*, inquit*, *ad cohærendum, tertium aliquid requirunt, & quasi nodum vinculumque desiderant. Sed vinculorum id est aptissimum atque pulcherrimum, quod ex se atque ex his quæ adstringit, quàm maxime unum efficit. Id optime assequitur quæ Græce* ἀναλογία, *Latine (audendum est enim, quoniam hæc primum à nobis novantur) comparatio proportiove dici potest.* A. Gellius quoque noct. Attic. 11, 24: *Analogiam quidam Latine proportionem vocant.* Seneca denique epist. 120: *Analogiæ verbum cùm Latini grammatici civitate donaverint, ego damnandum non puto, nec in civitatem suam redigendum.* De Harmonia est hic locus Tullii: *Animus*, inquit†, *oculorum effugit obtutum. Est autem unus ex omnibus rationis contentionisque* (ἁρμονίη *Græce*) *sempiternarum rerum & sub intelligentiam cadentium compos & particeps.*

* De Universo.

† Ibid.

§. 2. Ἀναλογίας certe & ἁρμονίας voces videntur hîc Artifices mutuati ab ea, quæ in numeris Arithmeticis & concentibus Musicis deprehenditur proportione. Neque enim aliud quid est Proportio, quàm certa quædam lex numerorum, quam sequuntur Artifices. *Omnium formarum corporearum artifices homines*, inquit Augustinus‡, *in arte habent numeros, quibus coaptant opera sua; & tam diu manus atque instrumenta in fabricando movent, donec illud quod formatur foris, ad eam quæ intus est lucem numerorum relatum, quantam potest impetret absolutionem, placeatque per interpretem sensum interno judici supernos numeros intuenti.* Plutarchus quoque περὶ τοῦ ἀκούειν, hanc ipsam rem disertissimis tradidit verbis: Τὸ μὲν καλὸν, inquit, ἐκ πολλῶν οἷον ἀριθμῶν εἰς ἕνα καιρὸν ἡκόντων, ὑπὸ συμμετρίας τινὸς καὶ ἁρμονίας ἐπιτελεῖται· τὸ δ' αἰσχρὸν, ἐξ ἑνὸς τοῦ τυχόντος ἐλλείποντος ἢ προσόντος ἀτόπως, εὐθὺς ἑτοίμην ἔχει τὴν γένεσιν: *Id quod in quacunque re pulchrum est, ex multis veluti numeris ad unum temporis articulum convenientibus quadam concinnitate & concentu perficitur: cùm turpitudo statim existat, vel una aliqua etiam levicula re deficiente, aut absurde posita.* Mintanor quoque Musicus, suadente arctissima Musices atque Picturæ cognatione, videtur Musicæ artis librum à se editum inscripsisse χρωματοποιόν, teste Fulgentio *lib.* 1 *Mytholog.* Damascius quoque apud Photium, ubi de Jacobo Medico agit, genus aliquod Musices χρωματικὸν vocat. Patet denique ex Plin. XXXV, 5, Pictores τόνου & ἁρμογῆς voces à Musicis desumptas ad Artem suam transtulisse. Videmus ergo non Musicos tantum à Pictoribus, sed Pictores etiam à Musicis vice versa terminos Artis non ob aliud mutuatos, quàm ut ostenderent parem prorsus in utraque Arte rationem esse multiplicis illius, quæ in numeris consistit, Proportionis: prorsus quasi altera alterius auxilio indigeret.

Analogiæ & Harmoniæ voces à numeris & concentibus mutuantur Artifices.

‡ *Lib.* 11 *de Libero arbitrio, cap.* 16.

§. 3. Quamobrem cùm apud omnes in confesso sit, nihil in hac rerum Universitate amplius nihilque admirabilius esse divino isthoc, & justa numerorum, ponderum, mensurarumque proportione temperato consensu; numerorum adhæc considerationem, quamlibet levem, præsentissimum rectæ rationis usum postulare (nihil enim æque imminutæ mentis homines prodit, quàm in continuandis & comparandis numerorum rationibus laborare, hærere, excidere) liquet etiam hanc analogiam tanto magis exigere judicium acre, tanquam quæ numerorum proportionem animo conceptam ad materiam

Inanem semper operam sumere judicantur Artifices, qui operum suorum perfectionem

aliunde, quàm ex accuratissima rerum creatarum pulchritudine & proportione, putant hauriendam.

porro applicare, & veram artificis Naturæ rationem quàm proxime exprimere studeat. Διὰ συμμετρίαν λόγου ἡ τέχνη ἅπτεται: *Per Symmetriam ars ipsa rationem attingit*, Philostrat. in proœmio Iconum. Ex hac denique Symmetriæ cum recta ratione cognatione perspicuum cuivis esse potest, recte tradi in libro Sapientiæ, *Cap.* XI, *vers.* 21, Deum optimum maximum unicam veræ atque incorruptæ rationis scaturiginem, dispotuisse omnia mensura, numero, & pondere. Prorsus quemadmodum olim Pythagoræi affirmare non dubitabant, τὴν τε ἀρετὴν ἁρμονίαν εἶναι, καὶ τὴν ὑγίειαν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἅπαν, καὶ τὸν θεόν· διὸ καὶ καθ' ἁρμονίαν συνεστάναι τὰ ὅλα: *Virtutem harmoniam esse, sanitatem quoque, nec non omne bonum, ipsumque adeo Deum: propterea que universa hæc harmoniæ potissimum beneficio consistere.* Vide Laërtium lib. VIII. Plutarchus quoque περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας, sub finem libri: Οἱ πάλαι θεολόγοι, inquit, πρεσβύτατοι φιλοσόφων ὄντες, ὄργανα μουσικὰ θεῶν ἐνεχείριζον ἀγάλμασιν· οὐχ ὡς λύραν που καὶ αὐλὸν, ἀλλὰ οὐθὲν ἔργον οἰόμενοι θεῶν, οἷον ἁρμονίαν εἶναι καὶ συμφωνίαν: *Prisci Theologi, Philosophorum vetustissimi, instrumenta musica in manus deorum imaginibus posuerunt: non sane quòd eos lyra aut tibia ludere putarent, sed quod nullum Deo opus convenientius esse judicarent, quàm consonantiam & harmoniam.* Universi sane machinator atque opifex Deus non obscura pulcherrimæ harmoniæ vestigia rebus omnibus à se creatis impressit, quæ sequantur Artifices; neque ullus unquam Artifex, sine accurata symmetriæ hujus observatione, vel minimam assecutus est umbram pulchritudinis istius, quæ apta membrorum compositione & lepido partium omnium inter se consensu oculos movet. Atque hæc est illa διαρμοστία τοῦ σώματος, *congruentia corporis*, Philostrat. Heroïc. in Protesilao: ἡ τῶν μελῶν ἐπισύνθεσις, *apta conjunctio membrorum*, quæ una absolvit atque consummat corpora. Τῶν γὰρ μελῶν ἓν μὲν οὐδενὶ τμηθὲν ἀφ' ἑτέρου καθ' ἑαυτό τι ἀξιόλογον ἔχει· πάντα δὲ μετ' ἀλλήλων ἐκπληροῖ τέλειον σύστημα, σωματοποιούμενα τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἐπὶ τῷ δεσμῷ τῆς ἁρμονίας περικλειόμενα: *Membrorum unum amputatum ab altero per se ipsum nihil quidem retinet laudabile: sed alia cum aliis conjuncta omnia simul totius corporis compagem constituunt, & justam ipsi magnitudinem afferunt*, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 35. *Longe multo pulchrius est corpus, quod ex membris pulchris omnibus constat, quàm ipsa membra singula, quorum ordinatissimo conventu completur universum; quamvis & illa etiam singillatim pulchra sint*, Augustinus lib. III Dulciloq. cap. 26. Τὸ κάλλος τοῦ σώματός ἐστι συμμετρία τῶν μελῶν καθεστώτων αὐτῷ πρός ἄλληλά τε, καὶ πρὸς τὸ ὅλον: *Pulchritudo corporis est congruentia membrorum apte constitutorum ad invicem, & ad totum*, Stobæus Eclog. Ethic. cap. 5. Recte quoque Isidorus Pelusiota lib. III, epist. 131: Τοῦ σωματικοῦ κάλλους ὅρος, ἡ τῶν μελῶν συμμετρία: *Congruus modus membrorum, corporeæ pulchritudinis est apex.* Quemadmodum igitur vera naturalium corporum pulchritudo sine hac harmoniæ concinnitate nulla prorsus est, ita etiam recta naturalium corporum imitatio in legitima proportionis hujus observatione potissimum consistit. Ἀγάλματος πάντα τὰ μέρη καλὰ εἶναι δεῖ: *Statuæ omnia membra pulchra esse oportet*, Socrates apud Stobæum, Serm. I. Ἐν τοῖς κολοσσικοῖς ἔργοις, οὐ τὸ καθ' ἕκαστον ἀκριβὲς ζητοῦμεν, ἀλλὰ τοῖς καθόλου προσέχομεν μᾶλλον, ἢ εἰ καλῶς τὸ ὅλον: *In operibus enormibus, non quærimus quid accuratum sit in singulis partibus, sed potius ad universam rem attendimus, ut pulchrum sit totum*, Strabo lib. I. Μάλιστα ταῦτα γελῶμεν τῶν μιμημάτων, ὅσα τὴν ἐν τοῖς πλείστοις μορίοις ὁμοιότητα διαφυλάττοντα, τὴν ἐν τοῖς κυριωτάτοις παμπόλλου σφάλλεται: *Maxime inter opera quæ imitatio effingit ea ridemus, quæ in plurimis partibus similitudinem servant, in præcipuis vero sæpe peccant*, Galenus lib. primo de usu partium corporis humani. In Symmetria præter cæteros excelluere Parrhasius & Lysippus. *Parrhasius primus symmetriam picturæ dedit*, Plin. XXXV, 10. *Lysippus symmetriam diligentissime custodivit*, Plin. XXXIV, 8. Hinc etiam liquere cuivis potest quanta cum ratione *metan* Anglo-Saxonibus non modo *metiri*, sed *pingere* denotaverit. Unde & *metod beon* iis est *pingi*; *Metere*, *Pictor*; *meting*, *pictura*, &c. de quibus vide Laur. Noëlum, Guilj. Somnerum, aliosque Lexicographos Anglo-Saxonicos. Nonnihil quoque huc faciunt quæ habet Glossarium nostrum Gothicum in MEΛGAN, ΓAMEΛGAN, *scribere*.

Symmetriam corporis humani, & quicquid veram constituit pulchritudinem, ex assidua perfectissimorum corporum inspectione ante omnia perdiscit Artifex.

§. 4. Præcipuum igitur studium suum Artifex in pernoscenda corporis humani symmetria ponet, commensum proportionum præmonstrante Vitruvio lib. III, cap. I. Discet quoque ex indefessa emendatissimorum corporum inspectione, *Corpus hominis id demum pulchrum esse, in quo non eminent venæ, nec ossa numerantur; sed temperatus ac bonus sanguis implet membra & exsurgit toris, ipsos quoque nervos rubore tegit & decore commendat*, Auctor Dialogi de causis corr. eloquent. cap. 21. *Ossa, ut esse & adstringi nervis suis debent, sic corpore operienda sunt*, Quintil. in proœmio libri primi. *Recta facies, ut stupere immobili rigore non debet, ita sæpius in ea quam natura dedit specie continenda est*, Quintil. IX, 3. Monebitur etiam in oculos passim incurrentibus exemplis, quòd *Corporis bonam habitudinem sæpe tumor imitatur*, Auctor rhet. ad Herennium, lib. IV. Κακοὶ ὄγκοι ἐπὶ σωμάτων: *Mali tumores in corporibus*, Dionys. Longinus

ginus περὶ ὕψους, §. 2. *Virgines propter ætatis teneritatem gracilioribus membris figuratas, effectus recipere in ornatu venustiores*, Vitruvius lib. IV, cap. I. *Non est formosa mulier, cujus crus laudatur, aut brachium; sed illa, cujus universa facies admirationem singulis partibus abstulit*, Seneca epist. 33. Talis facies Aristæneto lib. I, epist. 16, elegantissime vocatur πρόσωπον εὐπρόσωπον: nisi forte quis putet illam tantum fœminam festivam ac lepidam esse, cujus elegantissimum os, minima quasi pars est decoris in omnibus totius corporis partibus elucentis. Idem certe Aristænetus lib. I, epist. 3, talem formosi corporis exsuperantiam tribuit Limonæ: Ἡ Λιμώνη καὶ ὑπερφυῶς εὐπρόσωπος οὖσα, ὅμως ὅταν ἀπεκδύηται, δι' ὑπερβολὴν τῶν ἔνδον ἀπρόσωπος εἶναι δοκεῖ: *Limone supra quàm dici potest formosa existens, simulac vestem exuit, propter præcellentiam eorum quæ sub veste intus latebant, malam videtur habere faciem.* Statius lib. VI Thebaïd. vers. 570, de Parthenopœo Atalantæ filio formosissimo:

Emicat, & torto chlamydem diffibulat auro.
Effulsere artus, membrorumque omnis aperta est
Lætitia, insignesque humeri, nec pectora nudis
Deteriora genis, latuitque in corpore vultus.

Tullius lib. I de Officiis: *Cùm pulchritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in altero dignitas; venustatem, muliebrem ducere debemus; dignitatem, virilem. Formæ autem dignitas, coloris bonitate tuenda est; color, exercitationibus corporis.* Et mox: *Venustas & pulchritudo corporis secerni non potest à valetudine.* Seneca epist. CXV: *Non est ornamentum virile concinnitas.* Agrœcius quoque in viro quidem dignitatem oris, in fœmina vero venustatem commendari testatur. Quamobrem etiam Tullius in Oratore perfecto utrumque conjunxit: *Vultus vero*, inquit, *qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem?* Dignitatis hujus illustriorem aliquanto speciem operum suorum, amplitudine quærebant: *Statuas, signa, picturas, hominum denique mutorumque animalium formas, arborum etiam, si modo sint decoræ, nihil magis quàm amplitudo commendat*, Plinius Junior libro I, epist. 20. *Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius atque augustius ratus, atque (ut existimant) Homerum secutus, cui validissima quæque forma etiam in fœminis placet*, Quintil. XII, 10. *Deprehenditur Zeuxis grandior in capitibus articulisque*, Plin. XXXV, 9. *Euphranor primus videtur usurpasse symmetriam; sed fuit in universitate corporum exilior, capitibus articulisque grandior*, Plin. XXXV, 11.

§. 5. Omnium sæculorum annales evolve; singulos, qui Artes hasce feliciter tractarunt, observa; & quocunque te animo ac cogitatione converteris, deprehendes, eos tantum in hisce Artibus nomen famamque consecutos, qui naturæ consentaneam symmetriarum rationem non incuriose introspexerant. Etenim ex commentationis hujus assiduitate perfectissimarum intelligentes formarum, ad eas potissimum imitandas toto impetu ferebantur; & quotidianæ exercitationis beneficio, dum contemplationi pulcherrimorum corporum diutius immorabantur, absolutissima veræ pulchritudinis idea animos imbuentes, nihil non perfectum & exactis legitimarum proportionum rationibus subnixum dabant. Prima tamen pingendi fingendique rudimenta ex singularium corporum imitatione hauserunt, dum nonnisi formosissima quæque imitanda sibi sumebant. *Statuarum artifices pictoresque clarissimi, cùm corpora quàm speciosissima fingendo pingendove efficere cuperent, nunquam in hunc inciderunt errorem, ut Bagoam aut Megabyzum aliquem in exemplum operis sumerent sibi, sed Doryphoron illam aptum vel militiæ vel palæstræ, aliorumque juvenum bellicosorum & athletarum corpora, quæ esse decora vere existimarunt*, Quintil. V, 12. Apposite itaque Plinius Junior lib. I, epist. 5: *Stultissimum credo ad imitandum non optima quæque proponere.* Pictores olim ad Laïdem confertim cursitare solebant, pectus atque ubera bellissimi corporis delineaturi; eamque ob id ipsum, vix dum adultam, magno in pretio habuit Apelles; qui etiam nobilem illam Venerem anadyomenen pinxit ad exemplum Phrynes apud Eleusinem Neptuni feriis mare ingressæ, capillo passo, depositis vestibus: *Athenæus libro* XIII. Quamquam Plin. libro XXXV, cap. 10, ad exemplum Campaspes pellicis Alexandri magni pictam tradat Venerem illam è mari emergentem. Testatur etiam Clemens Alexandrinus in Protreptico, imagines Veneris à Pictoribus Phrynes formam, quamdiu ea in flore ætatis fuit, imitantibus delineatas; à marmorariis similiter Hermas ad accuratissimam Alcibiadis formam effictos. Aristænetus libro I, epist. I de Laïde sua: Ταύτην ἑαυτοῖς, ὡς οἷόν τε ἦν, οἱ κορυφαῖοι γεγράφασι τῶν ζωγράφων· ἡνίκα ἂν δέοι γράφειν Ἑλένην, ἢ Χάριτας, ἢ καὶ αὐτήν γε τὴν ἀρχηγὸν τῶν Χαρίτων, οἷον εἰς ὑπερφυὲς παράδειγμα κάλλους ἀφορῶντες, ἀνασκοποῦσι τὴν εἰκόνα Λαΐδος, κἀντεῦθεν ἀπολιποῦν θεοπρεπῶς τὸ φιλοτεχνούμενον εἶδος: *Pinxere ipsam sibi quàm potuere optime pictorum eximii: tum si quando ipsis Helena, Gratiæve, aut ipsa Gratiarum præses effingenda, velut ad eximium pulchritudinis exemplar, respiciunt ad ima-*

Singularium corporum imitationi diutissime immorabantur prisci Artifices.

imaginem Laïdis, atque inde formam, quam accurate fingendam sibi proposuere, divine exprimunt. Pari plane ratione confluebant Artifices ad Theodotam meretricem, cujus cum Socrate dissertatiunculam refert Xenophon Apomnem. lib. III. *Quis Praxitelem nescit, Posidippum si relegat, ad formam Cratinæ meretricis, quam infelix perdite diligebat, os Veneris Cnidiæ sollerti aliarum coëgisse certamine?* Arnob. lib. VI adv. gentes. Plautus Pœnulo, Actu V, Scen. *Fuit hodie*, &c.

- - - O Apella, ô Zeuxis pictor,
Cur numero estis mortui? Hinc exemplum ut pingeretis.
Nam alios pictores nihil moror hujusmodi tractare exempla.

Potissimam tamen in hoc Picturarum genere vultus habuerunt rationem, atque ei non immerito plurimum semper impenderunt laboris ac studii. Videas profecto *In facie vultuque nostro, cùm sint decem aut paulo plura membra, nullas duas in tot millibus hominum indiscretas effigies existere*, Plin. VII, I. Quumque reliqua humani corporis lævia propemodum sint, solus vultus varietatis plurimum habet, propter operosam in eo partium eminentium ac recedentium asperitatem. Τραχὺ γὰρ τὸ πρόσωπον, διότι ἐξ ἀνωμάλων καὶ ἀνίσων σύγκειται μορίων, στόματος, καὶ ῥινὸς, καὶ ὀφθαλμῶν, καὶ τῶν λοιπῶν, τῶν μὲν προπετῆ ἐχόντων τὴν θέσιν, τῶν δὲ κοίλην: *Facies est aspera, quia ex particulis inæqualibus & imparibus constat, ut ex naso, oculis, & reliquis, quarum situs partim prominens est, partim cavus*, Ammonius in decem categorias Aristotelis, cap. περὶ ποιοῦ καὶ ποιότητος. Quamquam non ob hoc tantum plus laboris atque operæ in vultu collocandum olim putaverint; verum etiam, quod totius oris lineamenta quasi quoddam specimen morum exhibeant. Οἱ ζωγράφοι τὰς ὁμοιότητας ἀπὸ τοῦ προσώπου, καὶ τῶν περὶ τὴν ὄψιν εἰδῶν, οἷς ἐμφαίνεται τὸ ἦθος, ἀναλαμβάνουσιν, ἐλάχιστα τῶν λοιπῶν μερῶν φροντίζοντες: *Pictores ex facie & vultu, ex quibus elucent mores, desumunt similitudines, nec de cæteris membris laborant magnopere*, Plutarch. in Alexandro circa initium. *Qui corporum formas æmulantur, postpositis quæ reliqua sunt, ante omnia effigiant modum capitis, nec in alia membra prius lineas destinant, quàm ab ipsa (ut ita dixerim) figurarum arce auspicium faciant inchoandi*, Solinus in epistola ad Antium Polyhistori præfixa. Inventionis tamen œconomia postulante expressam formosi corporis faciem, exquisitissimo colorum atque Artis apparatu eam ornare ac minime celare solebant. Πρόσωπα ὀφείλεται μὲν παρὰ τῶν ζωγράφων τοῖς ἐν ὥρᾳ· καὶ τυφλώττουσί γε ἄνευ τούτων αἱ γραφαί: *Facies quidem à pictoribus debentur iis qui in vigore ætatis etiamnum constituti sunt; siquidem absque his quodammodo excæcantur picturæ*, Philostratus Iconum lib. I in Como. Ubi obiter quoque affert rationem cur hoc in ea, quam ibi describit, Comi Pictura observatum non sit. Cautius vero notabili quodam oris dehonestamento insignes exprimebant; *Habet in pictura speciem tota facies*, inquit Quintilianus lib. II Orat. institut. cap. 13, *Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantum altero ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret.* Periclem totius corporis specie satis probatum, caput oblongum ac minus reliquo corpori congruum habuisse tradit Plutarchus in ejus vita. Ὅθεν αἱ μὲν εἰκόνες αὐτοῦ σχεδὸν ἅπασαι, inquit Idem ibidem, κράνεσι περιέχονται, μὴ βουλομένων, ὡς ἔοικε, τῶν τεχνιτῶν ἐξονειδίζειν: *Unde galeatæ sunt propemodum omnes ejus imagines, nolentibus artificibus, ut verisimile est, hoc ei vitium exprobrare.* Sollicite interim cavebant ne à similitudine prorsus exciderent, si vultui, quem exprimendum sibi sumpserant, plusculum gratificarentur: manum itaque *Ne in melius quidem sinebant aberrare*, ut loquitur Plinius Junior lib. IV, epist. 28. Οἱ τοὺς ἐν ὥρᾳ γράφοντες, ὅταν χαρίζεσθαί τι παρ' ἑαυτῶν εἰς τὴν γραφὴν βουληθῶσι, τὸ πᾶν εἶδος τῆς ὁμοιώσεως διαφθείρουσιν· ὥς τε ἅμα τε τοῦ παραδείγματος ἡμαρτηκέναι καὶ τοῦ κάλλους. *Qui formosulos in ætatis flore constitutos pingunt, voluntque picturæ lenocinium quoddam & gratiam de suo adjicere, totam depravant repræsentatam effigiem, sic ut ab exemplari proposito pariter, & à vera forma aberrent*, Eunapius in Jamblicho.

Exinde studium suum transferebant ad pulchritudinem illam exprimendam, cujus exemplar animo jam olim inscripserant.

§. 6. Post hanc singularium corporum imitationem instructiore jam animo transibant ad magis arduam imitationem pulchritudinis crebra exercitatione animo impressæ; atque hîc non ita anxie curabant, ut certi alicujus corporis indiscretam similitudinem exprimerent, sed ut corpus aliquod juxta veram symmetriæ rationem effingerent, assequerenturque illam decoræ formæ gratiam, quæ ut forte in uno aliquo corpore nusquam deprehenditur, ita multorum perfectissimorum corporum curiosa inspectione efficitur. Καὶ πλάσται, καὶ γραφεῖς, ἀνδριαντοποιοί τε, καὶ ὅλως ἀγαλματοποιοὶ τὰ κάλλιστα γράφουσί τε καὶ πλάττουσι καθ' ἕκαστον εἶδος, οἷον ἄνθρωπον εὐμορφότατον, ἢ ἵππον, ἢ βοῦν, ἢ λέοντα, τὸ μέσον ἐν ἐκείνῳ τῷ γένει σκοποῦντες· καί πού τις ἀνδριὰς ἐπαινεῖται Πολυκλείτου κανὼν ὀνομαζόμενος, ἐκ τοῦ πάντων τῶν μορίων ἀκριβῆ τὴν πρὸς ἄλληλα συμμετρίαν ἔχειν, ὀνόματος τοιούτου τυχών: *Plastæ, pictores, statuarii, aliique denique fictores, quæ pulcherrima in omni specie sunt pingunt finguntque, veluti hominem, equum, bovem, leonem formosissimum, ad id, quod*

medium

medium est in illa specie collineantes. Laudantque homines quandam Polycleti statuam, canonem appellatam, inde adeo id nomen sortitam, quod partium inter se omnium competentiam ad unguem habeat, Galenus lib. I περὶ κράσεων.

§. 7. Similitudini semper quantum satis erat indulgebant. Ἐπὶ ἀνδριάντων ζητεῖται τὸ ὅμοιον ἀνθρώπῳ: *In statuis requiritur quod est simile homini*, inquit Dionysius Longinus περὶ ὕψους, §. 32. Vide quoque Nazianzenum Orat. IV de Theologia. *Neque enim rectum est dicere aut appellare simulachrum*, ut loquitur Arnobius lib. VI adversus Gentes, *quod non pariles lineas principali ab ore traducat.* Τὸ γὰρ ἐν τῇ εἰκόνι γεγραμμένον τοῦ Σωκράτους ὁμοίωμα, εἰ μὴ καὶ τὸ φαλακρὸν, καὶ τὸ σιμὸν, καὶ τὸ ἐξόφθαλμον ἔχει τοῦ Σωκράτους, οὐκέτ᾽ ἂν αὐτοῦ λέγοιτο εἶναι ὁμοίωμα: *Nisi enim in imagine depicta Socratis similitudo, & calvitiem, & simas nares, & oculos prominentes habeat Socratis, ejus imago nequaquam dici possit*, Ammonius in Aristot. περὶ ἑρμηνείας. Apelles certe *Adeo indiscretæ similitudinis imagines pinxit, ut incredibile dictu Apion grammaticus scriptum reliquerit, quendam ex facie hominum addivinantem (quos metoposcopos vocant) ex iis dixisse aut futuræ mortis annos, aut præteritæ*, Plin. XXXV, 10. Semper itaque, quanto quis Artifex melior, tanto minus à vera similitudine corporum aberrat. Atque hoc est illud, quod tangit Philoponus in lib. IV Aristotelis de Generat. animalium: Ὀλιγάκις γίνεται ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὰ τέρατα, διὰ τὸ τέλεια γεννᾶν· ὅσα δὲ δύναται τέλεια γεννᾶν, βραδέως ἀποτυγχάνει· ὥσπερ γὰρ οἱ χαριέστατοι τῶν ζωγράφων βραδέως ἀποτυγχάνουσι περὶ τὸ τῶν μιμουμένων ὑπ᾽ αὐτῶν ἐμφερείας, οὕτω καὶ τὰ τελειογόνα: *Raro nascuntur inter homines monstra, quoniam perfecta gignunt. Quæcunque vero perfecta gignunt, raro fine suo excidunt. Sicut enim optimi Pictores ægre aberrant à similitudine eorum quæ imitantur, ita & quæ perfecta gignunt.*

Magnam quidem veræ similitudinis habebant rationem.

§. 8. Quemadmodum igitur ex jam dictis constare potest, antiquos Artifices non levem veræ similitudinis rationem habuisse: ita iidem impensiore cura, præter nudam similitudinem, exprimere studebant præcipuam illam virtutem, quæ ex observatione Symmetriæ promanat; quemadmodum hæc duo eleganter distinxit Maximus Tyrius Dissertat. XVI: Ἡ Ὁμήρου ποίησις τοιάδε τίς ἐστιν, οἷον εἰ καὶ ζωγράφον ἐννοήσαις φιλόσοφον Πολύγνωτον, ἢ Ζεῦξιν, μὴ γράφοντα εἰκῇ· καὶ γὰρ τούτων ἔσται τὸ χρῆμα διπλοῦν· τὸ μὲν ἐκ τῆς τέχνης, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀρετῆς· κατὰ μὲν τὴν τέχνην, τὰ σχήματα καὶ τὰ σώματα εἰς ὁμοιότητα τοῦ ἀληθοῦς διασώζοντι· κατὰ δὲ τὴν ἀρετὴν, εἰς μίμησιν τοῦ κάλλους τὴν εὐσχημοσύνην τῶν γραμμῶν διατιθέντι: *Talis est Homeri poësis, qualis pictura Polygnoti futura erit aut Zeuxidis, si simul Pictores illi fiant Philosophi. Duplicem enim sibi scopum proponent: quorum alter artem, alter virtutem spectabit. Quod ad artem, ut figuræ ac corpora veritatem referant: quod ad virtutem, ut congrui linearum ductus, ipsam pulchritudinem diligenter exprimant.* Hæc Tyrius. *Traditur etiam Zeuxin pinxisse puerum uvam tenentem; & cùm tanta esset similitudo uvæ, ut etiam aves advolarent operi, quendam ex præsentibus dixisse, aves male existimare de tabula: non fuisse enim advolaturas, si puer similis esset. Zeuxin ajunt oblevisse uvam, & servasse illud quod melius erat in tabula, non quod similius*, Seneca Controv. 5 libri decimi. *Ad veritatem Lysippum & Praxitelem accessisse optime affirmant: nam Demetrius tanquam nimius in ea reprehenditur, & fuit similitudinis quam pulchritudinis amantior*, Quintilianus XII, 10. Lysippus certe, teste Plinio libro XXXIV, cap. 8: *Statuariæ arti plurimum traditur contulisse; capillum exprimendo; capita minora faciendo, quàm antiqui; corpora graciliora siccioraque, per quæ proceritas signorum major videretur. Symmetriam diligentissime custodivit, nova intactaque ratione quadratas veterum statuas permutando: vulgoque dicebat ab illis factos, quales essent homines; à se, quales esse viderentur.* Prætulerunt ergo antiquiores Symmetriam similitudini; sentientes similitudinem esse ex Arte; congruam vero Symmetriarum rationem ex virtute quadam Artificis Artem ipsam superante promanare.

Symmetriæ tamen, vel cùm similitudinis jactura, insistendum putabant.

§. 9. Quoniam autem nuda corpora, *Vitia, si qua sunt, non celant, nec laudes parum ostentant*, ut loquitur Plin. Junior lib. III, epist. 6; in iis potissimum elaborandis antiquiores desudarunt. *Ipsa nuditas hominis mire ad pulchritudinem facit*, Lactant. de Opificio Dei, cap. 7. Aristænetus lib. I, epist. I: Ἐνδεδυμένη μὲν εὐπροσωποτάτη· ἐκδῦσα δὲ, ὅλη πρόσωπον φαίνεται: *Vestem induitur, formosa; exuitur, tota forma est.* Gestiebant itaque simplicissimum nudæ proportionis ornatum, sine ullo vestium tegmine oculis omnium exponere. Quamvis aliam quoque rationem afferat Alexander Aphrodis. propter quam veteres Artifices Deorum ac Regum statuas plerumque nudas finxerint: Οἱ ἀνδριαντοποιοὶ πρὸς τιμὴν ἐνίοτε γυμνοὺς πλάττουσι θεούς τε καὶ βασιλεῖς, inquit Aphrodis. lib. 1, problem. 87, δεῖξαι βουλόμενοι τούτων τὸ φανερὸν τῆς δυνάμεως καὶ γνώμης ἐκτὸς ἐν πάσης κακίας κεκρυμμένης: *Statuarii sæpenumero honoris ergo nudos fingunt Deos ac Reges, ut indicent manifestam eorum vim, apertumque animum ab omni occulta malitia quàm longissime remotum esse.* Quanta vero cum ratione statuarum suarum plerasque nudas factitaverint, vel uno Praxitelis exemplo satis ostenditur. *Duas fecerat Veneres Praxiteles, simulque vendebat; alteram velata specie, quam ob id quidem prætulerunt* optione,

Nihil igitur mirum antiquos Artifices, Græcos præsertim, è nudis fere imaginibus præcipuam exactæ Artis captasse famam.

optione, quorum conditio erat, Coi; cùm alteram etiam eodem pretio detulisset; severum id ac pudicum arbitrantes. Rejectam Gnidii emerunt; immensa differentia famæ: illo enim signo Praxiteles nobilitavit Gnidum. Ædicula ejus tota aperitur, ut conspici possit undique effigies Deæ; favente ipsa, ut creditur, facto. Nec minor ex quacunque parte admiratio est, Plin. XXXVI, 5. *Pinxit Apelles Heroa nudum, eaque pictura naturam ipsam provocavit*, Plin. XXXV, 10. *Græca res est, nihil velare; at contra Romana ac militaris thoracas addere*, Plin. XXXIV, 5. Est sane simplicitatis istius ex ipsa rerum natura deductæ in veterum statuis præcipua laus. Quamobrem etiam non male de iis Cassiodorus *Variarum* VII, 15, affirmat, quod quisquis eas intuebitur, *Videbit profecto meliora, quàm legit; pulchriora, quàm cogitare potuit; statuas illas auctorum suorum scilicet adhuc signa retinentes. Conspiciet expressas in ære venas, nisu quodam musculos tumentes, nervos quasi gradu tensos, & sic hominem fusum in diversas similitudines, ut credat potius esse generatum. Mirabitur formis equinis etiam inesse fervores: crispatis enim naribus ac rotundis, constrictis membris, auribus remulsis, credat forsitan cursus appetere, quum se metalla noverit non movere.*

Curabant etiam ut basis operi, & opus loco responderet.

§. 10. Præter hanc concinnæ proportionis gratiam ex nuda atque inaffectata naturalium corporum similitudine desumptam, illud etiam summo studio curabant antiqui Artifices, ne basis ipsa, aut locus statuis à se factis destinatus, ab ipsarum statuarum proportione dissideret. De primo agit Plutarch. de Alexandri fortuna aut virtute: οἱ φαῦλοι τεχνῖται βάσεις μεγάλας μικροῖς ὑφιστάντες ἀναθήμασιν, ἐλέγχουσιν αὐτῶν καὶ τὰς μικρότητας: *Viles artifices magnas bases parvis supponentes statuis, redarguunt sese & exiguitatem ejus.* De secundo loquitur Vitruvius lib. III, cap. I: *Sacrarum ædium membra, ad universam totius magnitudinis summam, ex partibus singulis convenientissimum debent habere commensuum responsum.* Quod enim ad *membra sacrarum ædium* etiam statuæ earum atque imagines pertineant, docet nos Arrianus in ipso statim initio Periplì ponti Euxini. Ibi enim Adrianum Imper. certiorem facit Mercurii ac Philesii statuas in Trapezuntiorum templo minores esse, quàm pro ipsius templi ratione debeant: vide locum. Strabo quoque lib. VIII testatur, simulacrum Jovis Olympii tantæ magnitudinis à Phidia factum, ut, quamquam sit maximum, bonam tamen videatur proportionis rationem habuisse, quod sedentem finxit, ita ut vertice culmen propemodum tangat, & ex ipsa specie appareat eum, si surgeret seque erigeret, tecto templum esse nudaturum: ad quem locum vide Casaubonum, qui aliter aliquanto Strabonis verba intelligit. Maxime tamen altitudinis habuerunt rationem, quotquot inter antiquos excellebant; prout enim altior humiliorve locus assignatus erat operum suorum consecrationi, aliter quoque atque aliter ea effingebant; cujus rei quamquam superiore capite illustre attulerimus exemplum, rationem tamen hîc ex Vitruvio* adducemus: *Quò altius oculi scandit acies, non facile persecat aëris crebritatem; dilapsa itaque altitudinis spatio, & viribus extrita, incertam modulorum renuntiat sensibus quantitatem. Quare semper adjiciendum est rationis supplementum in symmetriarum membris; ut cùm fuerint in altioribus locis opera, aut etiam ipsa colossicotera, certam habeant magnitudinum rationem.* In statuarum denique consecratione, ut & hoc obiter addam, circumspiciendum quoque videtur, ne statuam ponamus eo in loco, ubi eam vasta vicinæ statuæ moles obscuret. Ita Χρύσιππον Carneades, *apud Laërtium in Chrysippo*, facete dixit Κρύψιππον, quòd statua ejus in Ceramico, ob viciniam enormioris statuæ equestris, conspici vix posset.

* *Lib.* III, *cap.* 3.

Nihil fere videbatur arduum iis, qui veram Symmetriæ rationem habebant exploratam.

§. 11. Qui symmetriarum rationem habent exploratam, scientiæ ejus beneficio stupenda quandoque edunt opera. Φασὶ τῶν πλαστῶν τινα, Φειδίαν οἶμαι, ὄνυχα μόνον λέοντος ἰδόντα, ἀπ' ἐκείνου ἀναλελογίσθαι ἡλίκος ἂν ὁ πᾶς λέων γένοιτο, κατ' ἀξίαν τοῦ ὄνυχος ἀναπλασθείς: *Ajunt statuarium quendam, opinor Phidiam, tantum ab ungue leonis conspecto æstimasse in quantam magnitudinem totus leo exurgeret, si juxta unguis rationem fuisset formatus*, Lucianus in Hermotimo. Similis fuit, in occasione non absimili, sollertia Pulchri Geometræ; de qua hæc habet Phlegon Trallianus *cap.* 13 & 14 *de Rebus mirabilibus*; Apollonius Grammaticus narrat Tiberii Neronis ætate fuisse terræmotum, quo multæ ac celebres Asiæ urbes funditus deletæ sunt, quas deinde Tiberius suo sumtu restauravit; propter quod beneficium Asiani colossum ei in foro Romano pone fanum Veneris erexerunt, & singularum deinceps urbium statuas subjunxerunt. Sed & Siciliæ non paucæ urbes eo terræmotu afflictæ fuerunt, & loca Rhegio vicina, & Ponticæ eum gentes senserunt. Enimvero quibus in locis terra à se divulsa fuit, ingentia sunt reperta cadavera, quorum magnitudine stupefacti incolæ, non ausi sunt ea loco movere. Indicii tamen caussa Romam miserunt dentem uni exemtum, qui pedis mensuram non attigit modo, sed etiam superavit: quem legati Tiberio ostendentes, simul etiam quæsiverunt, velletne ad se Heroëm, cujus is fuerat, afferri? Ibi prudenter Tiberius consilium eò direxit, ut neque cognitione magnitudinis se ipsum privaret, & spoliandorum cadaverum flagitium evitaret. Insignem quendam Geometram nomine Pulchrum

chrum, quem ob Artem apud se honorifice habebat, accitum, faciem jussit fingere denti proportione respondentem. At Artifex, posteaquam sumserat mensuram, atque ex dentis quantitate perspexerat quanta facies & quæ totius corporis moles futura esset, celeriter opus absolvit, atque ad Imperatorem detulit: qui sufficere sibi hoc spectaculum dicens, dentem eò, unde erat allatus, remisit. Hæc Phlegon.

§. 12. Præcipuum tamen Symmetriæ hujus usum in lineari pictura deprehendas, quæ, cùm nullo colorum fuco velata sit, perfectæ proportionis legem oculis nostris apertissime subjicit. Γραμμὴν γὰρ, καὶ τὸ ἄνευ χρώματος, ὃ δὴ σκιᾶς τε σύγκειται καὶ φωτός, ζωγραφίαν προσήκει καλεῖν· καὶ γὰρ ἐν αὐτοῖς ὁμοιότης τε ὁρᾶται, εἶδός τε, καὶ νοῦς, καὶ αἰδὼς, καὶ θρασύτης· καί τοι χηρεύει χρωμάτων ταῦτα· καὶ οὔτε αἷμα ἐνσημαίνει, οὔτε κόμης τινὸς ἢ ὑπήνης ἄνθος· ἀλλὰ μονοτρόπως ξυντιθέμενα, τῷ τε ξανθῷ ἀνθρώπῳ ἔοικε, καὶ τῷ λευκῷ· κἂν τῶν Ἰνδῶν τινα λευκῇ τῇ γραμμῇ γράψωμεν, μέλας δήπου δόξει· τὸ γὰρ ὑπόσιμον τῆς ῥινὸς, καὶ οἱ ὀρθοὶ βόστρυχοι, καὶ ἡ περιττὴ γένυς, καὶ ἡ περὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς οἷον ἔκπληξις, μελαίνει τὰ ὁρώμενα, καὶ Ἰνδὸν ὑπογράφει τοῖς γε μὴ ἀνοήτως ὁρῶσιν: *Lineamentum enim, & quod sine colore umbra duntaxat & lumine constat, pictura appellanda est. Etenim in istis rei similitudo cernitur, etiam forma, & mens, & pudor, quamvis coloribus tales affectus careant. Neque vero sanguinem, neque comarum aut pubescentis barbæ florem exprimunt: sed quamvis simpliciter unoque modo composita, flavi hominis aut albi similitudinem repræsentant. Quinimo si Indum quendam albis lineamentis designaverimus, tamen nigrum se aspicientibus offert. Nasi enim simitas, & erecti capillorum cincinni, tum genarum eminentia, & stuporis imago quædam oculis circumfusa denigrant ea quæ conspiciuntur, atque Indum esse recte considerantibus demonstrant*, Philostrat. de vita Apollonii, lib. II, cap. 10. Horat. lib. II, Satyra 7:

Linearis interim Pictura, multis colorum fucis obumbrata, Proportionis vim perspicue magis ante oculos ponit.

- - - Contento poplite miror
Prælia rubrica picta aut carbone; velut si
Re vera pugnent, feriant, vitentque moventes
Arma viri. - - -

Picturas interim primorum tantummodo lineamentorum nudos ductus exhibentes, Græci μονογράμμοις, ac fortasse etiam ὑπολίπους, Latini vero, si doctissimorum hominum suspicionem admittimus, *Sublestas* vocant. Et quamvis linearis hæc delineatio, Symmetriarum rationibus adjuta, à vera rerum similitudine quàm proxime absit; requirit tamen amplius aliquid, & veluti manca est, usque dum ad prima illa lineamenta pigmentorum flos accesserit: *Philostrat. lib.* II *de vitis Sophistarum, in Chresto.* Οἱ γραφεῖς ὑπογράψαντες ταῖς γραμμαῖς, οὕτως ἐναλείφουσι τοῖς χρώμασι τὸ ζῶον: *Pictores lineis primum delineantes, ita demum coloribus illinunt animal*, Aristoteles de Generat. animal. lib. II, cap. 6. Ἐπὶ τῶν εἰκόνων χρῶμα γραμμῆς κινητικώτερον: *In imaginibus color magis afficit spectatores, quàm nuda lineamenta*, Isidorus Pelusiota lib. IV, epist. 109. Plutarchus in Pericle, circa ipsum statim initium: Ὀφθαλμῷ χρόα πρόσφορος, ἧς τὸ ἀνθηρὸν ἅμα καὶ τερπνὸν ἀναζωπυρεῖ καὶ τρέφει τὴν ὄψιν: *Oculo is demum gratus est color, qui floridus simul & amœnus recreat alitque visum.* Quamobrem etiam in his primis operibus, quæ non ipsa parva sunt, sed majorum quasi membra atque partes, bene instituto ac satis jam exercitato, majora sunt aggredienda. Apposite Manilius lib. II Astron.

Ut rudibus pueris monstratur littera primum
Per faciem, nomenque suum; tum ponitur usus;
Tum conjuncta suis formatur syllaba nodis;
Hinc verbis structura venit per membra legendi.
Tum rerum vires, atque artis traditur usus;
Perque pedes proprios nascentia carmina surgunt;
Singulaque in summa prodest didicisse priora.
Quæ nisi constiterint propriis fundata elementis,
Versis, quæ propere dederint præcepta magistri,
Effluat in vanum rerum præposterus ordo.

Unde nos quoque res ipsa proxime ducit ad perfectissimam illam Picturæ speciem, quam ex variegata diversissimorum colorum elegantia χρωματογραφίαν dixit Polyb. lib. V, quæ veritati proximam imaginem reddit; atque ideo ita est celebrata, ut plerisque videatur ad formandam Artem vel sola sufficere. Aristoteles de Mundo, cap. 5: Ζωγραφία λευκῶν τε καὶ μελάνων, ὠχρῶν τε καὶ ἐρυθρῶν χρωμάτων ἐγκερασαμένη φύσεις, τὰς εἰκόνας τοῖς προηγουμένοις ἀπετέλεσε συμφώνους. Apulejus vertit: *Pictura ex discordibus pigmentorum coloribus, atris, albis, luteis & puniceis, confusione modica temperatis, imagines iis quos imitatur similes facit.* Aristides quoque oratione Platonica prima, quæ est de Rhetorica: Τὸ κάλλιστον τῆς τέχνης καὶ τελειότατον, inquit, καὶ ᾧ γραφικὴν ἢ πλαστικὴν εἶναι διαφέρει,

φέρει, τȣτ᾽ ἔστιν ἡ ȣ̓ χρώματος δήπȣ μίξις: *Quod pulcherrimum perfectissimumque est in arte, quodque picturam à plastice distinguit, est utique mixtura colorum.*

CAPUT III.

§. 1. *Ipsa se Ars, post prima delineationis rudimenta, facile colorabit ac roborabit, si Pictor satis commode variorum ingenia colorum usu tractandoque cognoverit.*

§. 2. *Quòd vero Artifices tanto sæpe antistent Artificibus, ex minus magisve accurata colorum intelligentia quandoque provenit; prorsus ut multiplici huic pigmentorum variegationi Pictores debent, quòd eos æmula Plastarum contentio in viva plurimarum rerum similitudine exprimenda non nisi longo intervallo sequatur.*

§. 3. *Artifici interim etiam atque etiam cavendum, ne ineptam tabulam aut linteum inidoneum ad opus afferat.*

§. 4. *Simpliciora primum fuere harum Artium initia; mox autem eis elationes, depressiones, recessus, umbras, lucem, melior atque elaboratior attribuit cura. Etenim quum deprehendissent Artifices floridissimis quibusque pigmentis ex diversissimorum colorum vicinia plusculum vigoris accedere, paullatim quoque potissimam vim Artis in recta Luminis atque Umbræ, nec non in diligenti Tenebrarum & Splendoris observatione collocatam esse judicarunt.*

§. 5. *Lumen præcipue constituit Umbram.*

§. 6. *Umbra maxime commendat Lumen.*

§. 7. *Tenebras vocamus profundiorem Umbræ caliginem; densa nimirum obscuratione quasdam operis partes magis etiam inumbrante. Quoniam vero Tenebrarum vicinia Splendor excitatur, cuivis quoque manifestum fit Splendorem nihil esse aliud, quàm Luminis intensionem.*

§. 8. *Solenne est Artificibus Splendorem hunc quandoque ex necessitate, semper vero ad majorem cultum atque ornatum operibus suis accommodare. Quemadmodum enim necessario in pictura angelorum, gemmarum, armorum, florum, ignis, auri, & similium, adhibendus est Splendor; ita quoque ex more institutoque antiquissimorum Artificum præcipuam semper laudem merentur opera brevi quodam corusci luminis splendore vibrantia. Ut vero conspersa sit quasi quibusdam blandissimorum pigmentorum floribus, id non debet esse fusum æquabiliter per omnem picturam; sed ita distinctum, ut sint quasi in ornatu disposita quædam insignia & lumina. Quotquot igitur in eo magis elaborant, ut gemmea videantur opera sua, quàm ut gemmis distincta sint; insano isthoc irriti conatus labore prælautæ cujusdam prænitentisque ac nimio luxu redundantis copiæ crimen subeunt, nullis in pictura sua insignibus effulgentibus, sed confertim ad fastidium usque congestis ac mutuo sibi officientibus.*

§. 9. *Non minorem quoque operam, curam, industriam in colorum commissura, quam Harmogen vocant, collocabit Artifex antiquorum æmulus: siquidem nihil æque picturam illustrat, nihil quoque spectantes efficacius ducit ac fallit, quàm miraculosus ille transitus, quò diversissimi colores, nullo alio interveniente medio, sensim sine sensu ita miscentur confunduntur que, ut perspicacissimos quoque oculos fugiat hujus illiusve initium aut finis.*

§. 10. *Omnes adhæc Artis atque industriæ suæ nervos in elaboranda extremarum linearum subtilitate collocabant prisci Artifices; gnari multos media rerum non infeliciter pinxisse, paucos vero in extremitatibus imaginum subtiliter præcidendis gloriam tulisse.*

§. 11. *Inter hæc denique tantarum Artium adminicula semper quoque meminerant ruborem candori mistum per totum corpus in similitudinem sanguinis fundendum esse; quandoquidem constat nullam esse gratiam pulcherrimæ cujusque formæ, sine hàc nativi coloris suavitate.*

§. 12. *Additis igitur primum rudi atque inchoato corpori veluti lineamentorum dimensionibus; unde prima pingendi lex orta est: postremo ornatus, tanquam mundus ac vestitus quispiam est adinventus; quo formata jam animataque splendesceret materia. Quamobrem etiam ipse ne illis quidem nimium repugno, qui nonnihil putant esse dandum temporibus nitidius aliquid atque affectatius postulantibus. Non repugno, non impedio quò minus oculis multitudinis, quantum res ratioque sinet, indulgeamus, & in ipsa quandoque Arte quædam adhibeamus quæ animos hominum oblectare ac permovere nata sint, quæque non Aurificis statera, sed quadam populari trutina examinentur. Quoniam tamen cultus ille nimis exquisitus masculam generosæ Artis vim plerumque frangit atque enervat, hunc ipsum quoque ornatum, ut deesse, ita redundare nolim; siquidem totum opus, ut comptum, ita honestum esse oportet. Ornatus itaque*

mundi-

munditiam potius quàm affluentiam affectet: non sit nimius, sed ita modicus, ut in neutram partem conspici possit.

§. 13. *Quamvis autem ea quæ minimum adumbratæ ostentationis habent, plurimum semper veræ Artis soleant exhibere; displicet tamen plerisque Ars sani moris, & externa vanissimarum rerum pompa vulgaribus judiciis fucum faciens, eò perducit imperitos, ut ea maxime mirentur plurimique æstiment, quæ cum strepitu quodam atque inani apparatu copias suas explicant. Cæterum, ut contumeliosus est honor laudari ab iis, qui ea potissimum admirantur, quæ non intelligunt; ita pictura fucatius concinnata quàm verius, & plus coloris quàm succi habens, amoto semel inani ludibrio, perdit gratiam qua improvidos minus cordati spectatoris oculos tenuerat.*

Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector navis scit gubernaculum flectere. Pictor colores, quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat; & inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat, Seneca epist. 121. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris scribitur; sic omnem in Picturam non omnis colorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conveniet; non fortuito in tabulam conjecta, sed Arte ac judicio digesta. Greg. Nazianz. Carm. x:

Artifices naturam ac vim colorum ante omnia debent habere perspectam.

Ζωγράφος ἐστὶν ἄριστος, ὃς ἐν πινάκεσσι χαράσσει
  Μορφὰς ἀτρεκέας, ἔμπνοα δερκομένας·
Οὐχ ὃς χρώματα πολλὰ καὶ εὔχροα μὰψ ἐπιμίξας,
  Λειμῶνα γραπτὸν δείκνυσιν ἐκ πινάκων.

Optimus est pictor, veras vivumque tuentes
  Qui scite formas exprimit in tabulis:
Non qui multiplices frustra variosque colores
  Miscens, ante oculos florida prata locat.

Curet modo Pictor, ut naturam ac vim colorum, qui forte ei ad variandum expositi erunt, accurate cognitam habeat. Οὐ γὰρ οἷόν τέ ἐστι μίξιν οὔτε λόγου, οὔτε ἄλλου τινὸς τῶν πάντων γνῶναι καλῶς ἤτοι ποιήσασθαι, μὴ πρότερον αὐτὰ ἕκαστα ἐξ ὧν ἡ κρᾶσις γέγονεν, ἢ γένοιτο ἂν, ἐπιγνόντα· οἷον λευκοῦ καὶ μέλανος φύσιν, ἐξ ὧν τὸ φαιὸν, εἰ κραθείη, γίνεσθαι πέφυκεν: *Non enim possibile est mixtionem vel orationis, vel alterius rei bene scire aut facere aliquem, priusquam singula ex quibus commixtio illa fit, vel posset fieri, cognoverit. Quemadmodum albi & nigri naturam, unde, si misceantur, fuscum enascitur,* Hermogenes lib. I περὶ ἰδεῶν. Plutarchus quoque de Oraculorum defectu, Ἄνευ φαρμάκων συντριβέντων καὶ συμφθαρέντων ἀλλήλοις, οὐδὲν ἦν οἷόν τε τοιαύτην διάθεσιν λαβεῖν καὶ ὄψιν: *Sine coloribus contritis & per se invicem corruptis, non est possibile istius modi constitutionem & speciem accipere.*

§. 2. Quod vero frequenter Artifices in miscendis coloribus plurimum differant inter se, ex magis minusve exacta colorum notitia provenit. Οἱ τὰ ζῶα γράφοντες, τὰ αὐτὰ φάρμακα λαμβάνοντες, οὐδὲν ἐοικότα ποιοῦσιν ἀλλήλοις τὰ μίγματα: *Qui animalia pingunt, sumentes eosdem colores, dissimiles inter se faciunt mixturas,* Dionys. Halicarnass. περὶ συνθέσ. ὀνομάτων. Has colorum commixtiones φθορὰς vocant. Τὰς μίξεις φθορὰς οἱ ζωγράφοι λέγουσιν: *Mixturas corruptiones vocant Pictores,* Porphyrius libro IV de Abstinentia. Ἀπολλόδωρος ὁ ζωγράφος, ἀνθρώπων πρῶτος ἐξευρὼν φθορὰν καὶ ἀπόχρωσιν σκιᾶς, Ἀθηναῖος ἦν: *Apollodorus Pictor, qui primus inter homines reperit corruptionem & usum umbræ, erat Atheniensis,* Plutarch. Bellone an pace illustriores fuerint Athenienses. Idem tamen de Iside & Osiride, φθορὰς καὶ ἐπιχρώσεις appellat. Denominationis hujus rationem adfert Plutarch. Sympos. problem. VIII, 5: Πάντα τὰ μεμιγμένα τῶν ἀμίκτων ἐπισφαλέστερα πρὸς σῆψίν ἐστι· ποιεῖ γὰρ ἡ μίξις μάχην, ἡ δὲ μάχη μεταβολὴν, μεταβολὴ δέ τις ἡ σῆψις· διὸ τάς τε μίξεις τῶν χρωμάτων οἱ ζωγράφοι φθορὰς ὀνομάζουσι, καὶ τὸ βάψαι διῆναι κέκληκεν ὁ ποιητής· ἡ δὲ κοινὴ συνήθεια τὸ ἄμικτον καὶ καθαρὸν, ἄφθαρτον καὶ ἀκήρατον: *Omnia mixta facilius sinceris putrescunt: affert enim mixtura pugnam, pugna mutationem, mutationis vero quædam species est putrefactio: ideoque Pictores colorum mixtiones corruptelæ nomine designant, & tingere* διῆναι *extulit Poëta; consuetudo quoque communis quicquid expers mixtionis est & purum, incorruptibile nominat & immortale.* Vide quoque eundem Plutarch. περὶ τοῦ ΕΙ τοῦ ἐν Δελφοῖς. Atque hoc est συμμιγὲς ἐκεῖνο καὶ ποικίλον, memoratum Luciano in Imaginibus; cujus beneficio *Pictura ex discordibus pigmentorum coloribus, atris, albis, luteis, & puniceis, confusione modica temperatis, imagines iis quos imitatur similes facit,* ut loquitur Apulejus de Mundo. Ζωγραφία συμβέβληται μὲν ἐκ χρωμάτων· πράττει δὲ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πλείω σοφίζεται· ἀπὸ τούτου γε ἑνὸς ὄντος, ἢ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἑτέρα τέχνη· σκιάν τε γὰρ ἀποφαίνει, καὶ βλέμμα γινώσκει, ἄλλο μὲν τοῦ μεμηνότος, ἄλλο δὲ τοῦ ἀλγοῦντος, ἢ τοῦ χαίροντος· καὶ αὐγὰς ὀμμάτων, ὁποῖαί εἰσιν, ὁ πλαστικὸς μέν τις ἥκιστα ἐργάζεται· χαροπὸν δὲ ὄμμα, καὶ γλαυκὸν,

Sicut peritia miscendorum colorum Pictori præstat Pictor, ita eidem pigmentorum varietati acceptum referre debent Pictores, quod vivam plurimarum rerum similitudinem felicius exprimant Plastis.

γλαυκὸν, καὶ μέλαν, γραφικὴ οἶδε· καὶ ξανθὴν κόμην οἶδε, καὶ πυρσὴν, καὶ ἡλιῶσαν, καὶ ἐσθῆτος χρῶμα, καὶ ὅπλων· θαλάμους τε, καὶ οἰκίας, καὶ ἄλση, καὶ ὄρη, καὶ πηγὰς, καὶ τὸν αἰθέρα, ἐν ᾧ ταῦτα: *Pictura coloribus quidem constat, sed non hoc solum efficit; verum ab hoc sane uno existente, longe plura, quàm ars alia ex multis molitur. Umbram enim demonstrat, & alium furentis, alium mœrentis, aut gaudentis aspectum novit, oculorumque fulgores quales fuerint; quòd plasticus quispiam minime præstaret. Nam & fulvum cæsiumque ac nigrum novit oculum, nec non & comam flavam ruffamque ac subcandidam; vestium etiam atque armorum colorem; thalamos præterea ac domos, nemoraque & montes; fontes denique & aërem, in quo hæc omnia*, Philostratus in procemio Iconum.

Præter colores perite scienterque mixtos tabulam quoque commodam & linteum bene præparatum ad opus afferat Pictor.

§. 3. Præcipuum ergo Pictoris opus erit, τῶν χρωμάτων ἀκριβῆ τὴν κρᾶσιν, καὶ διαίρεσιν τὴν ἐπιβολὴν ποιήσασθαι, καὶ σκιάσαι ἐς δέον: *Colores accurate miscere, & tempestivam applicationem facere, & decenter inumbrare*, ut loquitur Lucianus in Zeuxide. Quod tum demum commode fiet, si huic operi idoneas tantum adhibeamus tabellas, & linteum aptum. Tabulæ Pictorum è quo ligno fieri sint solitæ, docet Plinius *lib.* XVI, *cap.* 39; & Theophrastus *lib.* III *Hist. plant. cap.* 10, ut & *lib.* V, *cap.* 8. De linteo agit Joannes Grammaticus in Aristot. lib. II Nat. auscultat. ὁ γραφεὺς σκοπὸν ἔχων τοῦ καλῶς γράψαι, διὰ τὸ χάρτην πολλάκις μανότερον ὄντα, ἢ διὰ πλεονεξίαν, ἢ διὰ ἀνεπιτηδειότητα τοῦ μέλανος, ἁμαρτάνει τοῦ σκοποῦ· ὁμοίως καὶ ὁ ζωγράφος τὰ αὐτὰ ἂν πάθοι, ἢ διὰ τὴν τῶν χρωμάτων, ἢ τῆς σινδόνος ἐν ᾗ γράφει ἀνεπιτηδειότητα: *Scriptor qui hoc sibi proponit pulchre scribere, is quia charta sæpe tenuior sit, aut bibula, aut quia atramentum minus sit idoneum, aberrat à scopo: similiter etiam pictor ea ipsa perpetiatur, vel quia colores, aut linteum in quo pingit, minime sit idoneum.*

Excitat colores contrariorum colorum vicinia; unde resultant quatuor hæc in coloribus maxime observanda, lumen, umbra, tenebræ, splendor.

§. 4. Exinde requiritur ut quatuor hæc, prout exegerit rei natura, in Picturis opportune adhibeamus: Lumen, Umbram, Tenebras, Splendorem. Plutarchus certe, *de descr. adulatoris & amici*, quatuor hæc aptissime conjunxit: οἱ ζωγράφοι, inquit, τὰ φωτεινὰ καὶ λαμπρὰ τοῖς σκιεροῖς καὶ σκοτεινοῖς ἐπιτείνουσιν ἐγγὺς παρατιθεμένοις: *Pictores lucida & splendida umbrosis & tenebrosis intendunt prope constituentes.* Ubi in transitu monemur, coloribus maxime contrariis ex ipsa diversissimorum colorum vicinitate plus vigoris accedere. Διὸ καὶ ἡ ἀπὸ μέλανος γραφὴ ἐν λευκοῖς τοῖς ὑποδεχομένοις γίνεται· ἡ δὲ λευκογραφία καὶ χρυσογραφία τοὐναντίον ἐν μέλανι· τὸ γὰρ ἐναντίον τῷ ἀντικειμένῳ διαφανέστερον· τὸ δ᾽ ὅμοιον ἐν τῷ ὁμοίῳ δυσδιάκριτον, οἷον εἰ ἐν λευκῷ τινι σώματι λευκογραφήσεις, ἢ ἐν μέλανι διὰ μέλανος γράψειας· ὅθεν καὶ οἱ ἐν νυκτὶ μελανειμονοῦντες μᾶλλον εἰσὶ τῶν λευχειμονούντων δυσδιάκριτοι· καὶ ἐν ἡμέρᾳ τοὔμπαλιν οἱ λευχειμονοῦντες, ἢ εἰ ἐν ἡλίῳ μάλιστα τύχοιεν, ἀμυδρὰν ἔχουσι τὴν ὑπόληψιν: *Quapropter & nigra scriptura in albis id recipientibus fit. Alba vero scriptura & aurea è contrario in nigro: contrarium enim contrario appositum magis elucet: simile vero in simili discernere est difficile: quemadmodum si in albo quopiam corpore scribas albo, aut in nigro scribas nigro. Unde & nocte nigro induti difficilius cerni possunt, quàm albo habitu utentes. Contra autem de die albati, & maxime in sole constituti, obscure ac tenuiter visu apprehenduntur*, Joannes Grammaticus in Aristotel. lib I Meteorolog. Τὰ ἐναντιώτατα τῶν χρωμάτων ἐς τὴν τοῦ κάλλους σύνθεσιν ὁμολογεῖ: *Diversissimi colores in pulchritudinis compositionem conspirant.* Vide notabile hujus rei exemplum apud Philostrat. Iconum lib. II, in Centauridibus. Quinetiam illud Plutarchi περὶ εὐθυμίας minime prætereundum hic est: Δεῖ χρωμάτων, inquit, τὰ φαιδρὰ καὶ λαμπρὰ ἐν πινακίῳ προβάλλοντας, ἀποκρύπτειν τὰ σκυθρωπὰ καὶ πιέζειν· ἐξαλεῖψαι γὰρ οὐκ ἔστι παντάπασιν οὐδ᾽ ἀπαλλαγῆναι: *Oportet iis qui colores hilares & splendidos proponunt, abscondere tristia & reprimere. Deleri enim ea omnino non possunt neque mutari.*

Brevis consideratio luminis.

§. 5. Quod Lumen attinet, Tertullianus adversf. Hermogenem pessimi ac plane bardi Pictoris notam certissimam hanc ponit, *Umbram plane sine lumine colorare.* Arte nondum satis adhuc exculta, monochromatea tantum fuere genera Picturæ; *Tandem se ars ipsa distinxit, & invenit Lumen atque Umbras; differentia colorum alterna vice sese excitante*, Plin. XXXV, 5. *Annulari muliebres picturæ illuminantur*, Plin. XXXV, 6. *Sile pingere instituere primi Polygnotus & Mycon; Attico duntaxat. Hoc secuta ætas ad Lumina usa est; ad Umbras autem Scyrico & Lydio. Lydium Sardibus emebatur, quod nunc obmutuit*, Plinius libro XXXIII, cap. 13.

Umbræ consideratio.

§. 6. Umbra Lumini arcte adeo adhæret, ut alterum sine altero esse non possit. *In pictura Lumen non alia res magis, quàm Umbra commendat*, Plinius Junior libro III, epist. 13. Unde etiam ii, *Qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt; sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent*, Quintilian. XI, 3. ὀφθαλμοῖς φίλον μὲν χρωμάτων τὸ λαμπρότατον, inquit Maxim. Tyrius Dissertat. XXXV, ἀλλ᾽ ἐὰν μὴ παραθῇς τὸ φαιὸν, ἐλύπησας αὐτοῦ τὴν ἡδονήν: *Oculis quidem gratum est, quidquid in coloribus lucidissimum est; nisi tamen aliquid fusci prope admoveris, plurimum voluptatem istam imminues.* Solent itaque Artifices Picturis Umbram aliquam addere & recessum, quò magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur.

tur. Αἱ γραφαὶ τῇ μὲν ὄψει δοκοῦσιν εἰσοχὰς καὶ ἐξοχὰς ἔχειν, οὐ μὴν καὶ τῇ ἁφῇ: *Picturæ, visu quidem videntur partes concavas & protuberantes habere, non vero tactu*, Sextus Empiricus Hypotyp. lib. I. Ἐπὶ τῆς γραφῆς ἡ μὲν ὄψις ἐξοχάς τινας ὁρᾷ, ῥινός τε καὶ τῶν ἄλλων, ἡ δὲ ἁφὴ προσελθοῦσα διήλεγξεν αὐτῆς τὸ διαμάρτημα: *In pictura oculi quidem eminentias quasdam cernunt narium & cæterorum; at accedens tangendi vis ejus errorem coarguit*, Nemesius de nat. hominis, cap. 8. Anthol. Epigramm. lib. IV, cap. 7:

Δερκομένοις μὲν γὰρ, φύσιος κράτος ἥρπασε τέχνα·
Αὐτὰρ ἐφαπτομένοις, ἡ φύσις ἐστὶ φύσις.

Cl. Hugo Grotius transtulit:

Tangenti, natura manet natura: videnti
Omne hoc, naturæ quod fuit, ars rapuit.

Pictor, cùm vi artis suæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam recessisse credamus, ipse ea plana esse non nescit, Quintil. II, 17. Ἐπὶ γοῦν τοῦ αὐτοῦ κειμένων ἐπιπέδου παραλλήλων ἐν χρώμασι τῆς σκιᾶς τε καὶ φωτὸς ὅμως προὐπαντᾷ τε τὸ φῶς ταῖς ὄψεσι καιόμενον ἔξοχον καὶ ἐγγυτέρω παρὰ πολὺ φαίνεται: *Parallelis in eodem plano ductis, atque umbræ luminisque coloribus distinctis, in oculos nostros imprimis incurret flagrans vis luminis, propiusque oculis admota esse videbitur*, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 15. Οἱ ζωγράφοι, ὅσα μὲν βούλονται προεχῆ δεικνύωσι, τῷ λευκῷ ἀπογράφουσιν· ὅσα δὲ κοῖλα καὶ ἐν βάθει, τῷ μέλανι· ἀντρώδεις οὖν τόπους γράφοντες, φωτὶ τραχύνουσι τὴν ὄψιν, ἅτε φύσει τοῦ μὲν λαμπροῦ προσβάλλοντος ἔξω καὶ διωθοῦντος τὴν φαντασίαν, τοῦ δὲ μέλανος ὑποσκιάζειν καὶ βαθύνεσθαι δοκοῦντος: *Pictores quæcunque propinqua volunt pingere, albo delineant: quæcunque concava autem & profunda, nigro. Cavernosos igitur locos pingentes, luce exasperant aspectum; natura nimirum, quicquid splendidum est, foris protrudente, atque ipsam phantasiam quasi refellente; nigrum autem obumbrante ac veluti in profundum agente*, Schol. in Arati διοσημεῖα. Τὰ μᾶλλον λευκὰ ἢ λαμπρὰ τῶν μελάνων προκινεῖ τὴν ὄψιν εἰς ἀντίληψιν· διὸ κἂν ἐν τῷ αὐτῷ τύχωσιν ὄντα ἐπιπέδῳ, ἐξέχοντα δοκεῖ εἶναι· τὸ δὲ μέλαν, ἐν βάθει· διὸ καὶ οἱ ζωγράφοι, ἐπειδάν τι ἐξέχον ζηλῶσι ποιῆσαι, οἷον μαζοὺς, λευκοὺς αὐτοὺς ποιοῦσιν· ὅσα δ' ἐν βάθει, μέλανα, οἷον ὀφθαλμούς· διὰ τὸ λευκὸν, ὡς μᾶλλον κινοῦν, πλησίον φαίνεσθαι· τὸ δὲ μέλαν, ὡς ἧττον, πορρωτέρω: *Quæ sunt admodum alba, vel splendida, citius nigris movent visum ad sui perceptionem. Idcirco si in eodem sint plano, eminentiora apparent, nigra autem profundiora. Ideo Pictores, quando quid eminens facere cupiunt, ut mammillas, eas albas fingunt. Quæ vero profunda, nigra, quemadmodum oculos. Quoniam album, veluti magis movens, propinquius apparet; nigrum autem, quod id minus faciat, longius*, Olympiodorus in Aristot. lib. I Meteorol. Excelluerunt in hac umbrarum ratione Zeuxis, Polygnotus, Euphranor. Ζεῦξις, Πολύγνωτος, Εὐφράνωρ τὸ εὔσκιον ἠσπάσαντο, καὶ τὸ εὔπνουν, καὶ τὸ εἰσέχον τε καὶ ἐξέχον: *Zeuxis, Polygnotus, Euphranor, umbras etiam atque spiritus, nec non recedentia atque eminentia arte sua expresserunt*, Philostr. de vita Apollonii lib. II, cap. 9. *Apelles pinxit Alexandrum, fulmen tenentem: digiti eminere videntur, & fulmen extra tabulam esse*, Plin. XXXV, 10. *Pausias eam picturam primus invenit, quam postea imitati sunt multi, æquavit nemo. Ante omnia, cùm longitudinem bovis ostendere vellet, adversum eum pinxit, non transversum; unde & abunde intelligitur amplitudo. Dein, cùm omnes, quæ volunt eminentia videri candicantia faciant, coloremque condiant ex nigro; hic totum bovem atri coloris fecit, umbræque corpus ex ipsa dedit: magna prorsus arte in æquo exstantia ostendens, & in confracto solida omnia*, Plinius XXXV, 11. Et mox ibidem: *Nicias Atheniensis Lumen & Umbras custodivit, atque ut eminerent è tabulis picturæ, maxime curavit*, Philostratus Iconum lib. II, de Pictura Veneris eburneæ: Ἀλλ' οὐ βούλεται γεγράφθαι δοκεῖν ἡ θεὸς, ἔκκειται δὲ ὡς λαβέσθαι: *At dea minime vult picta videri. Itaque extat, ut capi posse videatur.* Præcipuam tamen Umbrarum rationem habuerunt in Pictura sedentium. Τὰ τῶν κειμένων σχήματα, καὶ οἱ ὀρθοὶ μάλα εὔσκιοι· καὶ τὸ ἀκριβοῦν ταῦτα, οὔπω σοφόν· αἱ δὲ τοῦ Ἄτλαντος σκιαὶ, σοφίας πρόσω· οὑτωσὶ γὰρ συνιζηκότος, συμπίπτουσί τε ἀλλήλαις, καὶ οὐδὲν τῶν ἐκκειμένων ἐπιθολοῦσιν, ἀλλὰ φῶς ἐργάζονται περὶ τὰ κοῖλά τε, καὶ εἰσέχοντα τὴν γαστέρα: *Jacentium atque erectorum habitus facile inumbrantur: & hæc adamussim effingere, nullam præ se fert sapientiam. Atlantis vero umbræ, supra sapientiam. Sic enim considentis & invicem coincidunt, & extantium nihil confundunt; sed lumen circa concava ventremque excipientia efficiunt*, Philostrat. Iconum lib. II in Atlante. Et in Palæstra: Καθῆσθαι δὲ τὴν κόρην, πάνσοφόν τι τοῦ ζωγράφου· πλεῖσται γὰρ τοῖς καθημένοις αἱ σκιαί: *Quod autem puella sedeat, summam indicat Pictoris sapientiam: plurimæ namque sedentibus umbræ.* Plin. XXXV, 6: *Sine usta non fiunt umbræ.* Idem XXXIII, 13: *Silis Nestoriani ratio in pictura ad Incisuras, hoc est, Umbras dividendas ab Lumine.*

Vide Alexandrum Aphrodisiensem lib. II de Anima, §. πῶς κατὰ Ἀριστοτέλην τὸ ὁρᾶν γίνεται.

§. 7. Tenebras nihil aliud hîc dixeris, quàm profundioris Umbræ quasi quandam opaci- Tenebrarum consideratio.

opacitatem; quemadmodum etiam Splendor nihil videtur aliud esse, quàm Luminis intensio quædam. Ἀπεσκοτωμένα, ἐσκιαγραφημένα, κεχρωσμένα· τὰς γὰρ χρώσεις σκότη καλοῦσιν οἱ ζωγράφοι: *Obtenebrata, adumbrata, inuncta. Unctiones enim tenebras vocant Pictores*, Suidas. Καὶ γὰρ εἰ ἐν τῷ αὐτῷ ἐπιπέδῳ λευκὸν θείης ἢ μέλαν, καὶ πόρρωθεν αὐτὰ θεωρήσειας, ἐγγύτερον εἶναι δόξει τὸ λευκὸν, τὸ δὲ μέλαν πορρώτερον· τοῦτο καὶ οἱ γραφεῖς εἰδότες, ὅταν κοῖλον εἶναί τι δοκεῖν ἐθέλωσιν, οἷον πηγὴν, ἢ δεξαμενὴν, ἢ βόθυνον, ἢ ἄντρον, ἢ τὸ τοιοῦτον, μέλανι καταχρίουσι τοῦτο, ἢ κυανῷ· καὶ ὅσῳ πλέον μελαίνεται, τοσοῦτο καὶ τὸ βάθος μεῖζον εἶναι δοκεῖ· τὸ γὰρ μᾶλλον μέλαν, πλείονος βάθους δίδωσι φαντασίαν· τοὔμπαλιν ὅταν προπετῆ βούλονται φαίνεσθαι, οἱονεὶ μαζοὺς κόρης, ἢ χεῖρα τεινομένην, ἢ πόδας ἵππου, τὰ ἑκατέρωθεν τοῦ μορίου τούτου μελαίνουσιν, ἵνα τούτων κοίλων εἶναι δοκούντων, τὸ μεταξὺ αὐτῶν γραφὲν ἐξέχειν νομίζηται: *Si enim in eodem plano album colloces aut nigrum, & è longinquo ea contempleris, propius esse album videbitur, nigrum vero remotius. Quod scientes pictores, quando cavum aliquid videri volunt, quemadmodum fontem, aut cisternam, aut foveam, aut antrum, aut tale quidpiam, nigro illud illinunt aut cæruleo. Et quo quid magis nigricat, eo & profunditas major esse videtur: quod enim magis nigrum est, majoris profunditatis gignit imaginationem. Contra vero, si quædam eminentia velint videri, quemadmodum mamillas puellæ, aut manum extensam, aut pedes equi, utrimque membrum illud denigrant, ut his nigris apparentibus, quod in medio ipsorum pictum est protuberare videatur*, Jo. Grammaticus in Aristotel. lib. I Meteorolog. Philostrat. Junior in Pyrrho, Τὸ δὲ κατὰ τὸ κύανον, ἐπεχύθη, οἶμαι, τῷ δημιουργῷ, πρὸς δήλωσιν τοῦ ἐν αὐτῇ βάθους: *At cæruleum fossæ affabre credo factum est ab artifice, ut indicaret quanta ejus esset altitudo.*

Splendoris considera-tio. §. 8. Splendorem sæpe necessitas exigit, semper ornatus postulat. Necessitate adhibetur in Pictura Angelorum, gemmarum, armorum, florum, ignis, auri, & similium. De Angelis agit Greg. Nazianz. Orat. XXIII: Ἀγγελικὸν ἡ λαμπροφορία καὶ φαιδρότης, ὅταν τυπῶνται σωματικῶς, σύμβολον οἶμαι τοῦτο τῆς κατὰ τὴν φύσιν αὐτῶν καθαρότητος: *Angelis, quotiescunque corporaliter effigiantur, competit splendidæ vestis cultus & nitoris minime vulgaris hilaritas; quod symbolum esse arbitror naturalis ipsorum puritatis.* Τῇ γὰρ φανοτάτῃ φύσει, inquit Synesius epist. 147, μᾶλλον ἀνακείμενον εἴη τὸ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς καθαρὸν καὶ φωτοειδέστερον. Tales certe describuntur Angeli *Matth.* XXVIII, 3; *Apoc.* X, I, & passim alibi. Supra quoque nonnihil de Nimbo, quem Pictores Angelorum capitibus circumdant, diximus libri primi cap. 4, §. I. De gemmis, egregius est locus Philostrati Iconum lib. II, in Venere: Ἐπαινετέα ἡ σοφία τῆς γραφῆς, inquit, τὰς ἀγαπωμένας λίθους περιβαλοῦσα· οὐκ ἐκ τῶν χρωμάτων αὐτὰς ἐμιμήσατο, ἀλλ' ἐκ τοῦ φωτός· οἷον ὀφθαλμῷ κέντρον τὴν διαύγειαν αὐταῖς ἐνθεῖσα: *Laudanda est picturæ sapientia dilectos circumponens lapides, quos non à coloribus sed à lumine imitata est; inserto iis, veluti ad perstimulandos oculos, illustri quodam splendore.* Varro Hecatombe, apud Nonium in Margaritum:

Ubi illa phalera, gemmeaque ephippia,
Et arma margarito candicantia.

Claudianus lib. II de Laudib. Stiliconis, vers. 90:

Loricas galeasque renidentes hyacintho,
Gestatosque patri capulis radiantibus enses,
Et vario lapidum distinctas igne coronas.

Observa tamen hìc in transitu, non arma tantum margaritis insignia trahere oculos candicante splendore; sed & usitatis armis, modo sint nitida, inesse aliquid splendoris præfulgidi. Plautus Mil. glor. Actu I, Scena I:

Curate, ut splendor meo sit clypeo clarior,
Quàm Solis radii esse olim, cùm sudum 'st, solent:
Ut, ubi usus veniat, contra conserta manu,
Oculorum præstringat aciem in acie hostibus.

Quintilianus lib. X Orat. institut. cap. I: *Neque ego arma squallere situ ac rubigine velim, sed fulgorem his inesse, qui terret, qualis est ferri, quo mens simul visusque perstringatur: non qualis auri argentique, imbellis & potius habenti periculosus.* Illud quoque minime prætereundum, hunc armorum splendorem Iridis instar colores mirabiliter quandoque variare, propter inæqualem convexi & concavi rationem, qua eminentes armorum partes largo lumine illustrantur, recedentes autem profundiore umbra opacantur. Vide *Philostrat. Iconum lib.* I, *in Amphione:* & rursus *lib.* II, *in Palladis ortu.* Vide quoque *Cassiod. Variarum* V, I. Floribus quoque atque igni splendorem tribuit Ovidius V Fastorum, vers. 365:

- - - Nec flos est hebeti nec flamma colore,
Atque oculos in se splendor uterque rapit.

Idem

Idem I Fastorum, verf. 77:

Flamma nitore suo templorum verberat aurum,
Et tremulum summa spargit in æde jubar.

Pavonum etiam columbarumque cervices, utcunque deflectuntur, varios & sumunt & ponunt colores. De quo disertissime Nero Cæsar apud Senec. lib. I Nat. quæst. cap. 5:

Colla Cytheriacæ splendent agitata columbæ.

Nimirum, ut ibidem loquitur Sen. *Plumarum omnis inclinatio in colores novos transit, & variis coloribus pavonum cervix, quoties aliquo deflectitur, nitet.* Vide quoque Lucretium lib. II de Rerum natura, versu 801 & seqq. Quod vero in repræsentanda auri Pictura coruscantis quoque splendoris fulgor locum habeat, discimus ex Philostrato Iconum lib. II, in Themistocle: Οὐκ ἀξιοῖ ἐπαινεῖσθαι ὁ ζωγράφος, εἰ τιάραν καλῶς μεμίμηται, ἢ καλάσιριν, ἢ κάνδυν, ἢ θηρίων τερατώδεις μορφὰς, οἷα ποικίλλουσι βάρβαροι· ἀλλ᾽ ἐπαινείσθω μὲν ἐπὶ τῷ χρυσῷ, γράφων αὐτὸν εὐηθέρμον, καὶ σώζοντα ὃ ἠνάγκασται: *Pictor minime laudari expetit, si tiaram belle imitatus est, vel calasirim, aut candyn, sive ferarum prodigiosas formas, prout variant ac distinguunt Barbari. Sed ob aurum laudandus est, quod ita pinxit ut animum oblectet, & in quod coactum ac transformatum est servet.* Ornatus vero ac satietatis evitandæ causa in Pictura color ipse, quamlibet clarus, multis tamen ac variis velut maculis conspergitur, quæ brevi vibrantique lumine oculos feriant, ut aliquatenus exstare videantur. Variare vero hîc magnopere oportebit: *Nam omnibus in rebus similitudo est satietatis mater*, Cicero libro I de Inventione. *Difficile dictu est quænam caussa sit, cur ea quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur*, Tullius III de Oratore. Κόρον ἔχει καὶ τὰ καλὰ πάντα, ὥσπερ καὶ τὰ ἡδέα μένοντα ἐν τῇ ταυτότητι· ποικιλλόμενα δ᾽ ἐν ταῖς μεταβολαῖς ὡς ἀεὶ καινὰ μένει: *Satietatem habent omnia pulchra, sicuti & dulcia, quàm diu nempe in eodem statu perdurant: variegata vero semper veluti nova sunt post mutationes*, Dionys. Halicarn. περὶ συνθεσ. ὀνομάτων. *Tamen lumina illa, non flammæ, sed scintillis inter fumum emicantibus similia dixeris; quæ ne apparent quidem, ubi tota pictura lucet, ut in sole sidera ipsa desinunt cerni: at quæ crebris parvisque conatibus se attollunt, inæqualia tantum, & velut confragosa, nec admirationem consequuntur eminentium, & planorum gratiam perdunt*, Quintil. VIII, 5. Expresse Philostrat. lib. I de vitis Sophistarum, in Lolliano: Διαφαίνονται αἱ λαμπρότητες λήγουσαι ταχέως, ὥσπερ τὸ τῆς ἀστραπῆς σέλας: *Splendores, fulgetri coruscantis instar, cito desinunt.* Quod tantundem est, ac si cum Apulejo * dicas, *Candidum lumen interdum velut in arctissimis tenebris rapidissimo coruscamine intermicare.* Quoniam vero ornamenta hæc, si rara disponantur, distinctam coloribus; si crebra & excitatiora collocabuntur, oblitam reddunt Picturam; & satietatem, ut varietas eorum, ita raritas effugit; salubre Dionysii Milesii Sophistæ consilium amplectantur hîc Artifices: Χρὴ τοῦ μέλιτος ἄκρῳ δακτύλῳ ἀλλὰ μὴ χειρὶ γεύεσθαι: *Oportet mel summo digito, non vero manu gustare*, Philostrat. lib. I de vitis Sophistarum. Et illud Corinnæ ad Pindarum plus justo in sua poësi luxuriantem: Τῇ χειρὶ σπείρειν δεῖ, ἀλλὰ μὴ ὅλῳ τῷ θυλάκῳ: *Manu serere oportet, non verò toto sacculo*, Plutarch. Bellone an pace clariores fuerint Athenienses. Apposite Varro apud Macrobium, lib. II Saturnal. cap. 8: *Bellaria ea maxime sunt mellita, quæ mellita non sunt.* Vide quoque A. Gellii noct. Attic. lib. XIII, cap. II. *Lumina hæc sint similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ aut fori appellantur insignia; non quòd sola ornent, sed quòd excellant*, Cicero in Bruto, & Quintil. IX, I. *Inæqualitatem scias esse, ubi quæ eminent notabilia sunt. Non est admirationi una arbor, ubi in eandem altitudinem tota sylva surrexit*, Seneca epist. 33. *Neque enim fieri potest, si crebra hæc lumina & continua fuerint, ut non invicem officiant*, Quintil. XII, 10.

* De Deo Socratis.

Pindarus nimis opima pinguique esse facundia existimatus est, A. Gell. noct. Attic. XVII, 10.

§. 9. Ex omnibus his facile perspicitur verum esse illud Senecæ epist. 31: *Sine mixtura lucis nihil splendidum est.* Et non nisi post inventum Lumen atque Umbras; *Adjectus est Splendor, alius hic quàm Lumen: quem, quia inter hoc & Umbram esset, appellaverunt Tonon: commissuras vero colorum & transitus, Harmogen*, Plin. XXXV, 5. Hujus Harmoges exempla quædam non prætereunda ipsa nobis rerum natura ob oculos ponit in ætheris & æquoris commissura, tenui quadam caligine cœli salique confinia conferente. Statius lib. V Thebaïd. verf. 493:

Commissura sive Transitus colorum in quo consistat.

Prosequimur visu, donec lassavit euntes
Lux oculos, longumque polo contexere visa est
Æquor, & extremi pressit freta margine cœli.

 Mani-

Manifestius tamen tenues has parvi discriminis umbras notare est in versicolore Iridis miraculo:

In quo diversi niteant cùm mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit;
Usque adeo quod tangit idem est, tamen ultima distant.

Ovid. VI Metam. vers. 65. Ad quæ verba respiciens Seneca, *Videmus in Iride*, inquit*, *aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, ut ait poëta; ut an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cùm primis extrema contuleris. Nam commissura decipit; usque adeo mira arte Naturæ, quod à simillimis cœpit, in dissimilia desinit.* Boëthius quoque Musicæ artis lib. V, cap. 4: *Ut voces communi fine jungantur, fit hoc modo: sicut quum in nubibus arcus adspicitur, ita colores sibimet sunt proximi, ut non sit certus finis, cùm alter ab altero disgregatur: sed ita verbi gratia à rubro discedit ad pallidum, ut per continuam mutationem in sequentem vertatur colorem, nullo medio certoque interveniente, qui utrosque distinguat. Ita etiam fieri solet in vocibus: ut si quis percutiat nervum, eumque dum percutit torqueat, evenit, ut in principio pulsus gravior sit; dum torquetur vero, vox illa tenuetur, continuique fiant gravis vocis sonitus & acutæ.* Recte itaque Tullius lib. III de nat. Deorum: *Iris*, inquit, *quia speciem habet admirabilem, Thaumante dicitur esse nata.* Vide quoque Plutarch. de placitis Philosophorum lib. III, cap. 5. Marcus denique Byzantius apud Philostr. lib. I de vitis Sophistarum: Ὁ τὴν ἶριν ἰδὼν, ὡς ἓν χρῶμα, οὐκ εἶδεν ὡς χρὴ θαυμάζαι· ὁ δ' ὅσα χρώματα, μᾶλλον ἐθαύμασεν: *Qui irim vidit ut colorem unum, non novit ut par est mirari: qui autem multis coloribus insignem intuetur, longe magis admiratur.* Hanc colorum commissuram non infeliciter ars tractat, ut videre est in Chironis Centauri pictura, prout eam describit Philostratus Iconum lib. II, in Achillis educatione: Ὁ Χείρων γέγραπται μὲν ὅσα κένταυρος· ἀλλὰ ἵππον ἀνθρώπῳ συμβαλεῖν, θαῦμα οὐδὲν· συναλεῖψαι μὴν, καὶ ἑνῶσαι, καὶ διαδοῦναι ἄμφω λήγειν, καὶ ἄρχεσθαι, καὶ διαφεύγειν τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἰ τὸ τέρμα τοῦ ἀνθρώπου ἐλέγχοιεν, ἀγαθοῦ οἶμαι ζωγράφου: *Chiron pictus est ut centaurus: cæterum equum homini committere nihil mirum: conjungere tamen atque unire, & utrisque finem atque initium ita distribuere: ut, si quis hominis terminum quærat, id oculos effugiat, periti (ut puto) est Pictoris.* Lucianus quoque in Zeuxide: Ἡ μίξις δὲ καὶ ἡ ἁρμογὴ τῶν σωμάτων, καθὸ συνάπτεται καὶ συνδεῖται τῷ γυναικείῳ τὸ ἱππικὸν, ἠρέμα, καὶ οὐκ ἀθρόως μεταβαίνουσα, καὶ ἐκ προσαγωγῆς τρεπομένη, λανθάνει τὴν ὄψιν ἐκ θατέρου εἰς τὸ ἕτερον ὑπαγομένη: *Corporum autem junctura atque commixtio, quatenus muliebris pars cum equina coit atque conjungitur, sensim & non dense transiens, atque ex ipsa veluti appropinquatione mutata, fallit oculos ex altero in alterum perducta.*

* Lib. 1 Nat. quæst. cap. 3.

Extremarum linearum subtilitas præcipuam requirit curam.

§. 10. Præter hanc Harmogen, cujus virtute diversissimi colores sensim fine sensu miscentur, extremis quoque lineis Artifex non levem impendet curam: præsertim cùm Artis hujus consummatio requirat interminatos corporum terminos tam leviter leniterque ductos, ut intelligatur ex iis etiam quod non cernitur, putetque oculus videre se quod non videt, extremis imaginum lineis paulatim se nostris oculis fallaci fuga teneriter subducentibus, evanescentibus, & quasi in fumum abeuntibus. Δεῖ τὰν σκιὰν καὶ τὰν γραμμὰν παρεμφαίνεσθαι ἐπὶ τᾶς γραφῆς· τὸ γὰρ ἔμψυχον, καὶ τὸ ἁπαλὸν, καὶ τὸ μεμιμημένον τὴν ἀλήθειαν, σὺν τῇ χρηστότητι τῶν χρωμάτων, μάλιστα γίνεται διὰ τούτων: *Oportet in pictura umbram & lineam simul ostendi. Ipsum enim spirans, & tenerum, & quod exprimit rem ipsam, adjutum bonitate colorum, potissimum per illa effingitur*, Theagis Pythagoricus apud Stobæum, Serm. primo. *Parrhasius confessione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Hæc est in pictura summa subtilitas. Corpora enim pingere & media rerum, est quidem magni operis; sed in quo multi gloriam tulerint. Extrema corporum facere, & desinentis picturæ modum includere, rarum in successu artis invenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa, & sic desinere, ut promittat alia post se, ostendatque etiam quæ occultat. Minor tamen videtur sibi comparatus in mediis corporibus exprimendis*, Plin. XXXV, 10. Arbiter Satyrico; *In pinacothecam perveni*, inquit, *vario genere tabularum mirabilem. Nam & Zeuxidos manus vidi, nondum vetustatis injuria victas; & Apellis, quem Græci monocnemon vocant, etiam adoravi. Tanta enim subtilitate extremitates imaginum erant ad similitudinem præcisæ, ut crederes etiam animorum esse picturam.* Vides quantam hîc extremarum linearum subtilitatem Petronius Arbiter ac Plinius in exactiore Pictura requirant. Unde etiam suspicari libet, eos in extremitatibus imaginum postulasse lineas haud absimiles imaginariis istis lineis, quas Geometricas vocant. Longitudinem latitudinis expertem dicunt: μῆκος ἀπλατές. Totamque hanc subtilissimarum linearum rationem sic satis illustrare videntur verba Ammonii, in Aristotelis prædicamenta, §. περὶ ποσοῦ: Ὅτι οὐκ ἀνάπλασμα τῆς ἡμετέρας τυγχάνει διανοίας, inquit, τὸ εἶναί τι μῆκος ἀπλατὲς, ἀλλ' ἔστι τοῦτο καὶ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, δεικνύουσι σαφῶς οἱ διορισμοὶ

ρισμοὶ τῶν πεφωτισμένων τόπων ἀπὸ τῶν ἐσκιασμένων· τοῦ γὰρ ἡλίου εἰς τοῖχον εἰ τύχοι, προσβαλόντος, καὶ μέρος τούτου φωτίσαντος, ἀνάγκη τὸ διορίζον μεταξὺ τοῦ πεφωτισμένου καὶ τοῦ ἐσκιασμένου τόπου, μῆκος εἶναι μόνον ἀπλατές· εἰ γὰρ ἔχει πλάτος, ἢ πεφωτισμένον ἐστὶ πάντως τοῦτο, ἢ συνεσκιασμένον· οὐ γάρ ἐστί τι τούτων μεταξύ· ἀλλ' εἰ μὲν εἴη πεφωτισμένον, τῷ πεφωτισμένῳ συνταγήσεται· εἰ δ' ἐσκιασμένον, τῷ ἐσκιασμένῳ· ἀλλὰ μὴν ἐναργῶς ὁρᾶται μεταξὺ γραμμὴ, ἥ τις κατὰ μῆκος ἐπιτεταγμένη μόνον διορίζει τὸ ἐσκοτισμένον ἀπὸ τοῦ πεφωτισμένου· εἰ γὰρ διώρισται ταῦτα ἀλλήλων, ἀνάγκη εἶναί τι παρὰ ταῦτα, τὸ διορίζον αὐτὰ, ὅπερ οὔτε πεφωτισμένον ὑπάρχει, οὔτε ἐσκιασμένον, οὐδὲ πλάτος ἔξει: *Quod vero non sit nostræ cogitationis figmentum, quod dicimus esse aliquam longitudinem sine latitudine, sed in rerum quoque natura inveniri, plane ostendunt illuminatorum locorum ab opacis distinctiones. Ubi enim sol, verbi gratia, in murum radios miserit, ejusque partem illustrarit, necesse est, quod locum illustratum ab opaco disterminat, esse solum longitudinem expertem latitudinis. Nam si habeat latitudinem, id vel omnino lumine collustratum, vel omnino tenebris obductum est, cum inter hæc nihil medium intercedat; verum si illustratum est, adjungetur illustrato; si opacum, opaco. Sed enim linea intermedia perspicue conspicitur, quæ in solam longitudinem extensa, nihil aliud quàm partem illuminatam ab opaca distinguit. Si enim hæ partes distinctæ sunt, aliquid ab eis diversum sit necesse est, quod eas disjungat: idque neque luce collustratum, neque tenebris obductum, neque latitudinem habens.* Quisquis ergo vel leviter modo intelliget, quantopere crassæ pinguesque lineæ adversentur picturarum elegantiæ, non poterit non tales aliquas lineas animo concipere, atque eas in consummatæ Artis operibus requirere. Quinetiam ob hoc ipsum summos olim Artifices in tenuissimis lineis suspensa manu ducendis plurimum desudasse judicabit ex eo Protogenis atque Apellis certamine, quod supra lib. II, cap. XI, §. I, retulimus.

§. II. Ad hæc omnia denique accedat oportet Picturæ quidam sine ullo fuco veritatis color. Neque enim aliter fieri potest, ut Artifex vivam veræ pulchritudinis gratiam assequatur: siquidem in corporibus nostris, *Maxime oculos rapit color*, teste Seneca lib. II de Ira, cap. I. *Corporis est quædam apta figura membrorum, cum coloris quadam suavitate; eaque dicitur pulchritudo*, Cicero lib. IV Tuscul. quæstionum. *Forbum est calidum; unde & formosos dicimus, quibus color sanguinis ex rubore pulchritudinem creat*, Servius ad versum 351 octavi Æneïdos. Κάλλος ἐστὶ συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετ' εὐχροίας: *Pulchritudo est competentia membrorum & partium cum coloris bonitate*, Hermogenes lib. I de Formis orationis, §. περὶ ἐπιμελείας καὶ κάλλους. Οὐκ ὀλίγα πρὸς εὐμορφίαν συντελεῖ, χρόα, καὶ τὸ ἑκάστῳ πρέπον· ὡς μέλανα μὲν εἶναι ἀκριβῶς, ὁπόσα μέλανα, λευκὰ δὲ, ὅσα τοιαῦτα χρή· καὶ τὸ ἐρύθημα ἐπανθεῖν: *Non parum ad summam formæ præstantiam colores addunt, & quod in quaque corporis parte decorum: ut perfecte nigra sint, quæcunque nigra; & alba, quæcunque esse alba convenit; utque decenti rubore florescant omnia*, Lucianus in Imaginibus. Xenophon denique in Rep. Lacedæmon. εὐχρόοις & αἰσχροῖς * sibi invicem opponit; dicens; Ἀπὸ τῶν σιτίων οἱ μὲν διαπονούμενοι, εὔχροοί τε καὶ εὔσαρκοι καὶ εὔρωστοί εἰσιν· οἱ δ' ἄπονοι, πεφυσημένοι τε καὶ αἰσχροὶ καὶ ἀσθενεῖς ἀναφαίνονται: *Qui sese laboribus à cibis exercent, boni coloris, bene habiti, & validi fiunt; laborum vero fugitantes, tumidi, fœdi, infirmique esse deprehenduntur.* Corpora certe plus habebunt decôris, si non nudos & velut carne spoliatos artus ostenderint; sed si membris omnibus modica carne tumentibus, quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus insideat color; qui non modo indicet robur, verum etiam addat ornatum. Κόσμου γὰρ ἐπιμελήσεται τέχνη πᾶσα· ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τέχνας, ὑπὲρ κόσμου εὕρηται: *In ornatum enim intenta est omnis ars; quandoquidem & ipsæ artes ad ornatum sunt adinventæ*, Philostratus de vita Apollonii, libro sexto, cap. 6. Sed *Ornatus virilis, fortis, & sanctus sit: nec effœminatam lævitatem, nec fuco eminentem colorem amet: sanguine & viribus niteat*, Quintil. VIII, 3. Τὸ σῶμα μὴ ἄγαν λευκὸν εἶναι δεῖ, ἀλλὰ ἔναιμον ἁπλῶς· οἷον δέ τι τοῖς Μενελάου μηροῖς τὸ χρῶμα ὁ ἄριστος τῶν γραφέων Ὅμηρος ἐπέβαλεν, ἐλέφαντι εἰκάσας ἠρέμα πεφοινιγμένῳ, τοιόν δε ἔστω τὸ πᾶν: *Corpus non nimium album esse oportet, sed plane temperanter rubescat. Qualem præstantissimus inter omnes pictores Homerus colorem adjecit Menelai femoribus, ebori purpureo ostro infecto assimilatis; tali universum corpus colore niteat*, Lucianus in Imaginibus. Ovid. IV Met. vers. 331:

Hic color aprica pendentibus arbore pomis,
Aut ebori tincto est, aut sub candore rubenti
Cùm frustra resonant æra auxiliaria Lunæ.

Idem libro II Amorum, Eleg. 5:

Quale rosæ fulgent inter sua lilia mistæ:
Aut ubi cantatis Luna laborat equis:
Aut quod, ne longis flavescere possit ab annis,

Rubor quidam candori mixtus, & per universum corpus vivi sanguinis instar diffusus, minime negligendus hîc est.

* *Bono colore præditos & deformes.*

Mœonis

Mœonis Assyrium fœmina tingit ebur:
Hic erit, aut aliquis color ille simillimus horum.

Tibullus libro III, Eleg. 4:

Candor erat, qualem præfert Latonia luna,
Et color in niveo corpore purpureus.
Ut juveni primum virgo deducta marito,
Inficitur teneras ore rubente genas:
Et cùm contexunt amaranthis alba puellæ
Lilia, & Autumno candida mala rubent.

Ausonius Edyllio 7:

Bissula nec ceris nec fuco imitabilis ullo,
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & cerussa alias simulate puellas;
Temperiem hanc vultus nescit manus. Ergo age pictor,
Puniceas confunde rosas, & lilia misce;
Quique erit ex illis color aëris, ipse erit oris.

Græcis ῥοδαρὸν τοῦ σώματος, est Coloris bonitas in corpore habitiore & bene temperato speciosum quid & roseum præ se ferens. Talem coloris bonitatem præcipue deprehendimus in corporibus ingenuorum delicate molliterque educatorum; neque ullam humani corporis depictam imaginem recte suavem venustamque dixeris, in qua non viva quædam similitudo sanguinei ruboris elucescat. *In Venere Coa corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fusus & candore mixtus rubor, sanguis est, sed quædam sanguinis similitudo*, Cicero libro I de natura Deorum.

Ornatus munditiam potius quàm affluentiam affectat: non sit nimius, sed ita modicus ut in neutram partem conspici possit.

§. 12. Atque hæc sunt illa in coloribus observatu digna, quæ sensus nostros maxime afficiunt. Verissimum est enim illud Plutarchi de Poëtis aud. Ἐν γραφαῖς κινητικώτερόν ἐστι χρῶμα γραμμῆς, διὰ τὸ ἀνδρείκελον καὶ ἀπατηλόν: *In picturis color magis movet lineatura, quia hominis habeat similitudinem, eaque facile fallat.* Quamvis enim in lineari Pictura, ut supra ostendimus, nonnunquam sit fallax quædam actionum ac motus similitudo, & statuæ quoque signaque persæpe vividum aliquid præ se ferant, longe tamen efficacius imagines coloribus animantur. Ὁ ζωγράφος ποιεῖ πρῶτον κοινὸν ἄνθρωπον ἐν σκιαγραφίᾳ, εἶτα χρωματουργῶν, ἄγει εἰς τὸ ποιῆσαι Σωκράτην ἢ Πλάτωνα: *Pictor primo facit quemvis hominem in adumbratione, postea coloribus illinens fingit Socratem aut Platonem*, Ammonius in decem categorias Aristot. Sed hujus quoque loci clausula sit eadem necesse est, quæ cæterorum; regnare maxime modum. Nam *Ornatus omnis non tam sua, quàm rei cui adhibetur, conditione constat. Qui nisi fuerit accommodatus rebus, non modo non illustrabit eas, sed etiam destruet, & vim rerum in contrarium vertet*, Quintil. XI, I. *Odi in parvo corpore longa velamina. Illa vestis decenter indutui est, quæ non trahit pulverem, nec humum demissa calcatur*, Symmachus libro III, epistol. 10. Apelles certe, qui modum in plerisque adhibuit Arti, ne colorum nimia hilaritate spectantium oculos perstringeret, inimitabili invento *Absoluta opera atramento illinebat ita tenui, ut id ipsum repercussu claritates colorum* * *excitaret, custodiretque à pulvere & sordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed & cum ratione magna, ne colorum claritas oculorum aciem offenderet; veluti per lapidem specularem intuentibus è longinquo; & eadem res nimis floridis coloribus austeritatem occulte daret*, Plin. XXXV, 10. Quamobrem etiam nemo me hactenus cedentem, insequatur ultra: do quidem tempori, ut præcipua nobis sit cura colorum, non tamen sola. Neque enim omnia semper ad arbitrium fastidiosi spectatoris facienda sunt: nam quis hominum, liberi modo sanguinis, sustineat ineptus esse ad alterius arbitrium? Occurram enim necesse est, velut in vestibulo, protinus apprehensuris hanc confessionem meam; resistam iis, qui omissa rerum (qui nervi sunt in Picturis) diligentia, quodam inani circa colores studio senescunt: idque faciunt gratia decôris: quod est in Arte mea quidem opinione pulcherrimum, sed cùm sequitur, non cùm affectatur. *Non ideo tamen segnius precor, ut quandoque veniat dies; utinamque jam venerit; quo austeris illis severisque, dulcia hæc blandaque, ut justa possessione decedant*, Plin. Junior lib. III, epist. 18. Libens votis hisce indulgeo, licet exigua prorsus animum meum spes obtentet hujus nostræ contemplationis dulcedinem ad effectum absoluta felicitate traduci aliquando posse.

* F. excæcaret.

Attonita imperiti spectatoris admiratio præcipuum irri-

§. 13. Falluntur itaque plurimum, qui vitiosum & corruptum pingendi genus, quod aut licentia puerili lascivit; aut immodico tumore turgescit; aut inani conatu bacchatur; aut casuris, si leviter excutiantur, flosculis nitet; aut præcipitia pro sublimibus habet; aut specie libertatis insanit, magis existimant populare atque plausibile. Quod quidem placere

placere multis nec inficior, nec miror: est enim jucundioris ac magis favorabilis Artis, & paratam semper habet vulgi coronam, ducens animos imperitorum, naturali quidem, at minime durabili voluptate. Etenim nemo unquam ex hoc Picturæ genere mansuram in animo cujusquam retulit admirationem; sed clamorem vagum, & voces inanes, & gaudium volucre, atque omnis illa laus intra unum aut alterum diem, velut in herba vel flore præcepta, ad nullam certam & solidam pervenit frugem. *Crede mihi*, inquit Seneca epist. 23, *res severa est verum gaudium. Levium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assidue plenius responsura fodienti. Hæc, quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem; & quodcunque invectitium gaudium est, fundamento caret.* Accidat modo stupentium oculis, in locum blandæ istius Picturæ, exquisitius quid pictum; qualecunque id, quod ipsi desperant se posse, statim habebit admirationem majorem. Evanescent enim priora hæc atque emorientur comparatione meliorum: *Ut lana tincta fuco, citra purpuram placet: at si contuleris etiam lacernæ, conspectu melioris obruatur, ut Ovidius ait. Si vero judicium his corruptis adhibeas, ut buccinis purpuram, jam illud, quod fefellerat, exuat mentitum colorem, & quadam vix enarrabili fœditate pallescat. Luceat igitur hæc citra Solem; ut quædam exigua animalia igniculi videntur in tenebris. Denique mala multi probant, nemo improbat bona*, Quintil. XII, 10. *Qui speciem capiuntur, vulsis, lævigatisque, & inustas comas acu comentibus, & non suo colore nitidis, plus esse formæ putant, quàm possit tribuere incorrupta natura; ut pulchritudo corporis venire videatur ex malis moribus*, Quintil. II, 5. *Corpora sana & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex iisdem his speciem accipiunt, ex quibus vires: namque & colorata, & adstricta, & lacertis expressa sunt; sed eadem si quis vulsa atque fucata muliebriter comat, fœdissima sint ipso formæ labore. Et cultus concessus atque magnificus addit hominibus, ut Græco versu testatum est, autoritatem; at muliebris & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit mentem*, Quintil. in proœmio libri octavi. Similiter illa translucida & versicolor quorundam Pictura, & petita paulo licentius voluptas, res ipsas effœminat, quæ illo colorum fuco vestiuntur; Ὥσπερ εἴ τις ἀθλητῶν τῶν καρτερῶν τούτων, καὶ κομιδῇ πρινίνων, ἀλουργέσι περιβάλοι, καὶ τῷ ἄλλῳ κόσμῳ τῷ ἑταιρικῷ, καὶ φύκιον ἐντρίβοι, καὶ ψιμύθιον τῷ προσώπῳ, Ἡράκλεις ὡς καταγέλαστον αὐτὸν ἀπεργάζοιτο, αἰσχύνας τῷ κόσμῳ ἐκείνῳ: *Quemadmodum ac si quis athletæ alicui istorum validorum, & vehementer robustorum purpuram induat, ac cæteris ornamentis meretriciis eum exornet, præterea & fuco & cerussa faciem ejus oblinat, quàm Hercule ridiculum ipsum redderet deformando ipsum ornatu illo!* Lucianus de conscrib. Historia. Magnus Artifex remissius agit & securius; quæcunque pingit, plus habent fiduciæ, quàm curæ. *Nôsti complures juvenes*, inquit Seneca epistola XCV, *barba & coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. Non est ornamentum virile, concinnitas.* Et rursus epist. XLI: *Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata juba nitet, dum contrectatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse Natura voluit, speciosus ex horrido, cujus hic decor, non sine timore adspici, præfertur illi languido & bracteato.* Adeo plerumque melius est opus suum vel hirta toga induere, quàm fucatis & meretriciis vestibus insignire. Recte Ovidius III de Arte, vers. 256:

Pulchraque sunt semper deteriora bonis.

Auson. Heroum epitaph. 20:

Ocyus ista ruunt, quæ sic cumulata locantur.
Major ubi est cultus, magna ruina subest.

Fucatum hunc speciosioris Picturæ cultum recte contuleris cum ista Nannio, quam Proscenium dixerunt veteres; propterea quod scortillum hoc, exutis vestibus, non vulgarem lepidioris vultus gratiam, & mirum sumptuosioris amictus splendorem fœda corporis sui deformitate prorsus exstingueret: vide *Athenæum libro* XIII, *cap.* 6. Sit ergo colorum, cura; rerum, sollicitudo. Neque tamen optimum semper esse putabimus, quod latet; nam plerumque optima rebus cohærent, & cernuntur suo lumine; obvia sunt, &, nisi conniveamus, in oculos statim incurrunt. At nos quærimus illa, tanquam lateant semper, seque subducant; ita nunquam putamus circa id esse, de quo agimus; sed aliunde petimus, & inventis vim afferimus. Horat. lib. I, Satyr. 2:

- - - Leporem venator ut alta
In nive sectetur, positum sic tangere nolit.
Transvolat in medio posita, & fugientia captat.

Recte Cassiodorus Variorum XI, 5: *Non putatur abundare, quod quæritur.* Majore profecto

tamentum est omnium in quæ insanimus.

profecto animo aggredienda est Ars, quæ si toto corpore valet, ungues polire, & capillum reponere, non tantopere ad curam suam pertinere existimabit. Horat. de Art.

Æmilium circa ludum faber imus & ungueis
Exprimet, & molleis imitabitur ære capillos.
Infelix operis summa: quia ponere totum
Nesciet. Hunc ego me, si quid componere curem,
Non magis esse velim, quàm pravo vivere naso,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Ad quem locum Commentator vetus: *Æmilius ludus*, inquit, *dicebatur locus non procul à Circo, ubi Æmilius quidam gladiatores suos habuit, circa quem erat statuarius, qui ungues & capillos bene expressit, cætera imperfecta relinquens; unde multum derisus est.* Concinnitatem Ars non præstat, sed & hanc; nec huic laborat; sed labor ejus, quamvis aliud petat, hanc quoque assequitur. *Sicut in arvo, quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur: non tamen huic herbulæ, quamvis delectet oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum; hoc supervenit*, Sen. de Vita beata, cap. 9. Sed nos monendi cura longius duxit. Neque tamen hæc eò pertinuerunt, ut in Pictura nullus sit ornatus; sed ut sit severus, pressus, & velut applicitus rei, atque eò minus confessus. *Niciæ comparatur, & aliquanto præfertur Athenion Maronites, & austerior colore, & in austeritate jucundior, ut in ipsa pictura eruditio eluceat*, Plin. xxxv, 11. Nunc ad ordinem inceptum revertemur, & considerabimus, quid in omnibus hisce vocetur Actio & Passio, nec non τὸ ζωτικὸν ϗ ἔμπνουν, *vivens & spirans*, è duobus istis resultans.

CAPUT IV.

§. 1. *Primi Artifices multis experimentis edocti imagines omnes, vel in verissimis corporum lineamentis, immobilem quendam atque oculis nostris minus gratum servare rigorem; ex usu Artis tandem esse judicarunt, ut vivam rerum effictarum similitudinem, Natura ipsa veluti manu ducente, vario corporum flexu motuque repræsentarent. Animi certe est omnis actio: quamobrem etiam peculiari quadam ratione animorum potius picturam quàm corporum intueri nos credimus, cùm insignia magnorum Artificum opera actum aliquem humanæ menti congruentem exprimunt.*

§. 2. *Quoniam vero potissimus imaginum decor ex commoda aliqua actione nascitur, sedulo semper in vultu acrimoniam quandam, & in reliquo totius corporis gestu nonnullam concinni motus venustatem dignitatemque observabant.*

§. 3. *Maxime tamen singulis imaginibus tribuebant mores proprios ac suos, hoc est, mores personis quas referebant convenientes. Cœlestibus nempe, augustum aliquod Numen; Regibus, divinam quandam majestatem; Senatoribus, profundioris animi dignitatem; Vatibus, placidæ mentis venerationem; Disertis, obviam atque in ipso vultu expositam vim dicendi; Citharœdis, suavissimam semiaperti oris & canticum eliquantis gratiam*, &c.

§. 4. *Quo studio diversissimorum affectuum genuinum atque ex ipsa Natura haustum calorem in opera sua transfuderint prisci Artifices. Nullus hîc est usus morosæ cogitationis atque indefessæ pertinaciæ; omnis in ipso statim conatu peribit labor; neque unquam languentes spectatorum animos excitabit evibrabitque Artifex, nisi inflammatus ipse atque ardens ad materiam accesserit.*

§. 5. *Fundendi quoque miscendique æris peritia eos adjuvante, statuas suas usque adeo manifesta variorum affectuum imagine complebant, ut, Arte isthac olim penitus exstincta, fidem nunc abrogare non vereamur exemplis miro probatissimorum autorum consensu traditis confirmatisque.*

§. 6. *Quot & quibus loquendi modis Græci Latinique scriptores Motum hunc, in stupendis antiquissimorum Artificum operibus emicantem, descripserint.*

§. 7. *Alii tamen, ut magis presse, ita non minus plene summam Artis perfectionem in eo constituunt, ut cum Naturæ veritate certans, Natura esse videatur.*

§. 8. *Quamobrem etiam in manifesto versantur errore, atque ab intellectu Artis longe sunt remoti, qui Motum in immaniore rictu, corpore distorto, cruribus plus justo divaricatis collocantes, dum nihil tranquille, nihil leniter faciunt, furere apud sanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolenti videntur.*

Summi olim Artifices exosi

I*Mago, cùm omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipsa caret, non habens motum*, Tertull. lib. 11 advers. Marcionem. *Deest enim & luto vigor, & saxo color, & picturæ*

Z

cturæ rigor, & motus omnibus, qui præcipua fide similitudinem repræsentat, Apulejus in Apologia. Et mox: *Enimvero quod luto fictum, vel ære infusum, vel lapide incisum, vel cera inustum, vel pigmento illitum, vel alio quopiam humano artificio adsimulatum est, ritu cadaveris unum vultum & immobilem possidet*. Quamobrem etiam primi illi Artifices corpora in nullos recedentia flexus effingentes, nimio durissimi rigoris stupore spectantium oculos minus afficiebant, donec tandem *Cimon Cleonæus catagrapha invenit; hoc est, obliquas imagines, & varie formare vultus, respicientes, suspicientes, despicientesque*, Plin. xxxv, 8. Exinde in statuis atque picturis videmus variari habitus, vultus, status, & ad Actionem quandam conformari. *Nam recti quidem corporis vel minima gratia est. Nempe enim adversa sit facies, & demissa brachia, & juncti pedes, & à summis ad ima rigens opus: flexus ille, &, ut sic dixerim, motus, dat actum quendam effictis. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, & in vultu mille species. Cursum habent quædam, & impetum; sedent alia, vel incumbunt; nuda hæc, illa velata sunt; quædam mista ex utroque. Quid tam distortum & elaboratum, quàm est ille Discobolos Myronis? Si quis tamen, ut parum rectum, improbet opus, nonne ab intellectu artis abfuerit, in qua vel præcipue laudabilis est illa ipsa novitas ac difficultas?* Quintil. ii, 13. Atque hujus summæ virtutis, judicio quidem meo, facillima via est: naturam intueamur, hanc sequamur. Omnis hæc Ars circa opera vitæ est; & id facillime admittunt spectantium animi, cujus indiscretam similitudinem in rebus naturalibus, collatione invicem ad amussim respondente, agnoscunt: *Quintil.* viii, 3.

durum antiquissimorum operum rigorem; actum quendam motumque operibus suis addiderunt.

§. 2. Omnis certe decor à gestu atque motu venit: & præcipuum in actione, sicut in corpore ipso, caput est, cùm ad illum, quem dixi, decorem, tum etiam ad significationem decoris. Nam & dejecto, humilitas; & supino, arrogantia; & in latus inclinato, languor; & præduro ac rigente, barbaria quædam mentis ostenditur. Suntque in eo præter annuendi, renuendi, confirmandique motus, etiam verecundiæ, dubitationis, admirationis, & indignationis noti & communes omnibus affectus. (*a*) Dominatur itaque hìc maxime vultus. Hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc summissi sumus; (*b*) ex hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant, etiam antequam movemur aut loquimur. Hoc amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic est sæpe pro omnibus verbis. In vultu quoque sanguis ille qui mentis habitu movetur, cùm infirmam verecundia cutem accipit, effunditur in ruborem; cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigescit; temperatus, medium quoddam serenum efficit. Sed in ipso vultu plurimum valent (*c*) oculi, per quos maxime animus emanat; ut citra motum quoque & hilaritate enitescant, & tristitia quoddam nubilum ducant. Quin etiam lacrymas his natura, mentis indices, dedit; quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. Motu vero intenti, remissi, superbi, torvi, mites, asperi fiunt; quæ, ut actus poposcerit, fingentur. Rigidi vero & extenti, aut operti & compressi, aut languidi & torpentes stupentesve, aut lascivi & mobiles, aut natantes & quadam voluptate suffusi, aut limi & (ut sic dicam) Venerei, aut poscentes aliquid pollicentesve nonnunquam esse debebunt. Et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam & in genis est quoddam deserviens his ministerium. (*d*) Multum & superciliis agitur: nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant. His contrahitur

Motus certe penitus ex ipsa Natura, ingentem aliquam vim ac præcipuum decus addit similitudini.

(*a*) *Dominatur hìc maxime vultus.*] *Vultus est tacitus quidam sermo mentis*, Cicero circa initium Orationis in L. Calpurnium Pisonem. *Neque enim refert videre quid dicendum sit, nisi id queas solute & suaviter dicere: quamquam ne id quidem satis est, nisi id, quod dicitur, fit voce, vultu, motuque conditius*, Idem de claris Oratoribus. *Cùm hæc à te tractantur, Crasse, ego mehercule horrere soleo. Tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, digito denique isto tuo significari solet, ut mihi non solum tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris*, Idem libro ii de Oratore. *Neque enim ulla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moveat in vultu*, Seneca lib. i de Ira, cap. i.

(*b*) *Ex hoc pendent homines.*] *Hìc etiam fautores Antonii, quorum in vultu habitant oculi mei, tristiores videbam*, Cicero circa initium Philippicæ duodecimæ.

(*c*) *Oculi, per quos maxime animus emanat.*] *An non vides quantum oculis det vigorem Fortitudo? quantam intentionem Prudentia? quantam modestiam & quietem Reverentia? quantam serenitatem Lætitia? quantum rigorem Severitas? quantam remissionem Hilaritas?* Seneca epistola cvi. Plinius quoque nat. Historiæ libro xi, cap. 37, de oculis agens: *Neque ulla ex parte*, inquit, *majora animi indicia cunctis animalibus, sed homini maxime, id est, moderationis, clementiæ, misericordiæ, odii, amoris, tristitiæ, lætitiæ. Contuitu quoque multiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, transversi, limi, summissi, blandi. Profecto in oculis animus inhabitat. Ardent, intenduntur, humescunt, connivent. Hinc illæ misericordiæ lacrymæ. Hos cùm osculamur, animum ipsum videmur attingere. Hinc fletus & rigantes ora rivi. Quis ille humor est, in dolore tam fœcundus & paratus? aut ubi reliquo tempore? Animo autem videmus, animo cernimus: oculi, ceu vasa quædam, visibilem ejus partem accipiunt atque transmittunt. Sic magna cogitatio obcœcat, abducto intus visu. Sic in morbo comitiali aperti nihil cernunt, animo caligante*, &c.

(d) *Multum & superciliis agitur.*] *In ascensu frontis supercilia homini & pariter & alterne mobilia & in* iis

hitur frons, attollitur, demittitur; ut nulla res in ea plus valeat. Superciliis contractis, tristitia; diductis, hilaritas; remissis, pudor ostenditur. Annuendi quoque renuendive ratione demittuntur aut allevantur. (*e*) Naribus labrisque derisus, contemptus, fastidium significari solent. Labrorum quoque in ipso conatu sermonis modicus debet esse motus. Etenim (*f*) ore magis, quàm labris loquendum est. Unde etiam male porriguntur labra, & scinduntur, & adstringuntur, & diducuntur, & dentes nudant, & in latus ac pene ad aurem trahuntur, & velut quodam fastidio replicantur ac pendent. Cervicem rectam esse oportet, non rigidam aut supinam. Collum diversa quidem, sed pari deformitate & contrahitur & tenditur. (*g*) Humerorum raro decens allevatio atque contractio est; breviatur enim cervix, & gestum quendam humilem atque servilem & quasi fraudulentum facit, cùm se in habitum adulationis, admirationis, & metus humeri fingunt. Brachii moderata projectio, remissis humeris, atque explicantibus se in proferenda manu digitis, familiarem sermonem maxime decet. At cùm speciosius quid uberiusque dicentes repræsentamus, exspatiatur in latus, ut ipsa quodammodo se cum gestu fundat oratio. Manus vero, sine quibus trunca esset actio ac debilis, vix dici potest quot motus habeant. Nam cæteræ partes loquentem adjuvant; hæ (prope est ut dicam) ipsæ loquuntur. An non his poscimus, pollicemur, vocamus, dimittimus, minamur, supplicamus, abominamur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium denique, tristitiam, dubitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus ostendimus? Non eædem concitant, supplicant, inhibent, probant, admirantur, verecundantur? ut in tanta per omnes gentes nationesque linguæ diversitate, hic mihi omnium hominum communis sermo videatur. Sunt & manui breves quidam gestus; leviter enim pandata, qualis voventium est, parvis intervallis & subassentientibus humeris quandoque movetur; maxime apta parce & quasi timide loquentibus. Est admirationi conveniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos à minimo collecta digitos, redeunte flexu simul quasi explicatur atque convertitur. Nec uno modo interrogantes gestum componimus; plerumque tamen vertentes manum, utcunque composita est. Pollici proximus digitus, mediumque qua dexter est unguem pollici summo suo jungens, remissis cæteris, est & approbantibus & narrantibus decorus. Manus lenior, promittit & assentatur; citatior, hortatur; interim laudat. Est & illa cava, & rara, & supra humeri altitudinem elata cum quodam motu velut hortatrix manus. Digitos, cùm summi coïerunt, ad os referimus leviter admirantes, & interim subita indignatione velut pavescentes & deprecantes. Quin compressam etiam manum in pœnitentia vel ira pectori admovemus. Tolli vero manum Artifices supra oculos, demitti infra pectus vetant: adeo à capite eam petere, aut ad imum ventrem deducere vitiosum habetur. Ad sinistram intra humerum promovetur, ultra non decet; sed cùm aversantes in lævam velut partem propellemus manum, sinister humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente consentiat. Manus sinistra nunquam sola gestum recte facit; dextræ se frequenter accommodat: sive in digitos rationes nostras digerimus; sive aversis in sinistrum palmis abominamur; sive objicimus adversas; sive in latus utramque distendimus; sive satisfacientes aut supplicantes. Plus etiam affectus interdum exhibent manus; sint modo in rebus parvis, tristibus, mitibus, breves; in magnis vero, lætis, atrocibus, extensiores. (*h*) Facit etiam aliquid & totius corporis motus. Præcipue tamen observandum, pectus ac venter ne projiciantur; pandant enim posteriora; & est odiosa omnis supinitas. Latera cum gestu consentiant. In pedibus observetur status & incessus. Sed omnia hîc persequi velle, prope laboris est infiniti. Suffecerint hæc ex *Quintil.* XI, 3, adducta: quem pretium operæ fuerit inspexisse.

Plurimum tamen hic potest vultus ille & status unicuique, pro persona quam sustinet, peculiaris.

§. 3. Hæc ubi recte observata erunt, propere in oculis elucebit νοῦς ὀφθαλμῶν, *mens oculorum*, ut loquitur Philostratus in vita Apollonii lib. VI, cap. 3; & Iconum lib. II, in Panthia. In ipso quoque vultu magnis sui vestigiis confestim eminebit *ritus oris*, ut loquitur Quintilianus Declam. X: *Si mihi aliquam imaginem filii mei, vel parvuli, vel jam adulti, vel novissimam juvenis auferres, injicerem tamen misera tanquam corpori manum,*

iis pars animi. Negamus, annuimus. Hæc maxime indicant fastum. Superbia alibi conceptaculum, sed hîc sedem habet. In corde nascitur, huc subit, hîc pendet. Nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore, ubi solitaria esset, Plinius lib. XI, cap. 37.

(*e*) *Naribus labrisque derisus.*] Prius Græci dicunt μυκτηρίζειν, alterum διαμυλλαίνειν. De utroque vide Auctorem Etymologici magni, Hesychium, Suidam. *Novi mores*, inquit Plinius nat. Hist. lib. XI, cap. 37, *irrisioni dicavere nasum.*

(*f*) *Ore magis quàm labris loquendum est.*] *C. Julius Tito Pinario mentum in dicendo intorquenti, concessit ut diceret, si quid vellet, si nucem fregisset*, Cicero lib. II de Oratore.

(*g*) *Humerorum raro decens allevatio atque contractio est.*] Cicero pro C. Rabirio Posthumo: *Nôstis insulsitatem Græcorum; humeris gestum agebant.*

(*h*) *Facit etiam aliquid & totius corporis motus.*] Cicero de claris Oratoribus, ubi de Curione agens: *Motus erat is*, inquit, *quem & C. Julius in perpetuum notavit, cùm ex eo, in utramque partem toto corpore vacillante, quæsivit, Quis loqueretur è lintre.*

manum, illam similitudinem flens tenerem, illos oculos, illam gratissimam faciem, & ritus oris expressos, & adumbratos artificis manu vultus. Sed illum perdidi, unde imago, unde similitudo, unde solatium. In toto denique opere statim apparebit ἠθῶν ἱστορία, *morum historia*, memorata Callistrato in descriptione statuæ Narcissi. Μάλιστα γὰρ ἠθοποιός ἐστιν ἡ μίμησις: *Maxime enim mores exprimit imitatio*, Proclus in Polit. Platonis. Unde etiam hæc ipsa Ars Callistrato in descript. statuæ Æsculapii ἠθοποιητικὴ τέχνη, *ars mores effingens*, nominatur; tanquam quæ in exhibendis corporum simulacris non modo sequatur ductus lineamentorum, sed morum quoque, pro personarum discrimine, vivam reddat speciem. In uniuscujusque profecto vultu, si quis advertat, inest quædam imago morum, quæ acres ac perspicaces oculos latere non potest; quandoquidem ex vigore corporis omnibus animi motibus consentaneo deprehenditur. Τὸ ἐν Ἰλίῳ ἄγαλμα τοῦ Ἕκτορος, ἡμιθέῳ ἀνθρώπῳ ἔοικε, καὶ πολλὰ ἤθη ἐπιφαίνει τῷ θεωροῦντι αὐτὸ ξὺν ὀρθῷ λόγῳ· καὶ γὰρ φρονηματῶδες δοκεῖ, καὶ γοργὸν, καὶ φαιδρὸν, καὶ ξὺν ἁβρότητι σφριγῶν, καὶ ἡ ὥρα μετ᾽ οὐδεμιᾶς κόμης· ἔστι δ᾽ οὕτω τι ἔμπνουν, ὡς τὴν θεατὴν ἐπισπάσασθαι θίγειν: *Quæ est Ilii Hectoris statua, semideum refert hominem, multosque præ se fert affectus, si quis diligenter accurateque aspexerit. Etenim elata est, ac terribilis, alacrisque & cum mollitie vigens, inestque ei absque ulla coma pulchritudo. Est autem usque adeo spirans, ut ad se tangendam spectatores attrahat*, Philostr. in Her. Recte itaque suadet Horat. in Arte:

Si plausoris eges aulæa manentis, & usque
Sessuri, donec cantor, Vos plaudite, dicat:
Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores,
Mobilibusque decor naturis dandus & annis.

Aliter itaque Numinis alicujus Regisve augustam majestatem, aliter Senatorem, aliter Vatem, aliter Oratorem, aliter Citharœdum Ars effingit.

\- - - *Jovis est regalis imago,*

Ovid. VI Metam. vers. 74. Apulejus VI Metam. *Supplicanti sese Juno cum totius sui numinis augusta dignitate præsentat.* Cæterum quemadmodum Jovi regale aliquid hîc tribuit Ovidius, ita Agamemnoni ἔνθεον, *divinum* quid adscribit Philostr. Iconum libro II, in Antilochi pictura: Ἐπίδηλος ὁ μὲν Ἰθακήσιος, ἀπὸ τοῦ στρυφνοῦ καὶ ἐγρηγορότος· ὁ δὲ Μενέλεως, ἀπὸ τοῦ ἡμέρου· ὁ δὲ Ἀγαμέμνων, ἀπὸ τοῦ ἐνθέου· τὸν δὲ τοῦ Τύδεως, ἡ ἐλευθερία γράφει· γνωρίζοις δ᾽ ἂν καὶ τὸν Τελαμώνιον, ἀπὸ τοῦ βλοσυροῦ· καὶ τὸν Λοκρὸν, ἀπὸ τοῦ ἑτοίμου: *Notabilis est Ithacensis quidem, severitate quadam & vigilantia; Menelaus autem, lenitate; Agamemnon vero divina quadam majestate: sed Tydei filium libertas exprimit: dignosceres præterea Telamonium à terribili, Locrensem à prompto.* Divinum hoc Regiæ majestatis specimen Demetrium Poliorceten præter cæteros venerabilem fecit, prout stupendam ejus formam Plutarchus describit: Δημήτριος ἰδέᾳ καὶ κάλλει προσώπου ἦν θαυμαστὸς καὶ περιττός· ὥς τε τῶν πλαττόντων καὶ γραφόντων μηδένα τῆς ὁμοιότητος ἐφικέσθαι· τὸ γὰρ αὐτὸ χάριν καὶ βάρος καὶ φόβον καὶ ὥραν εἶχε· καὶ συνεκέκρατο τῷ νεαρῷ καὶ ἰταμῷ δυσμίμητος ἡρωϊκή τις ἐπιφάνεια καὶ βασιλικὴ σεμνότης: *Demetrius forma & faciei venustate adeo mira atque excellenti fuit, ut Plastes vel Pictor exprimere nullus imaginem ejus posset. Eadem enim venustatem & gravitatem, terrorem & hilaritatem habebat; confusaque erat cum juvenili & feroci vultus aspectu pene inimitabilis heroïca quædam species & majestas regia.* Similia de eodem Demetrio tradit Diodorus Siculus; quem vide. In Senatores quoque ab ipsis Regibus nonnulli majestatis rivuli videntur derivari, & quidam *senatorius decor*, Plin. Junior lib. I, epist. 14: vel, ut est apud Senecam epist. LXVI, *Conveniens prudenti viro gestus.* Vatibus quoque suis Dii videntur nescio quam sacræ majestatis speciem indulsisse; Philostr. Iconum lib. I, in Amphiarao: Ἀμφιάρεως βλέπων ἱερὸν καὶ χρησμῶδες: *Amphiarai vultus sacerdotale quiddam ac vaticinum spirabat.* Oratores serium quiddam atque excitatum in vultu ac totius corporis habitu à reliquis discernit. Ovid. lib. II de Ponto, Eleg. 5:

Surgit Iuleo juvenis cognomine dictus,
Qualis ab Eoïs Lucifer ortus aquis.
Dumque silent, adstat: status est vultusque diserti.

Apud Apulejum quoque lib. II Metam. *Telephron aggeratis in cumulum stragulis, & effultus in cubitum, suberectusque in torum, porrigit dextram, & adinstar oratorum conformat articulum: duobusque infimis conclusis digitis, cæteros eminentes porrigit, & infesto pollice clementer subrigens*, &c. Fulgentius de Virgiliana continentia: *Compositus in dicendi modum erectis in jotam duobus digitis, tertium pollicem comprimens, ita verbis exorsus est.* Seneca Rhetor in prœmio libri decimi Controvers. de Scauro agens: *Ipse cultus habitusque corporis mire ad auctoritatem oratoriam aptatus.* Citharœdos de-

 nique

nique delicata membra & laxe molliterque fluentes vestes, lubricum adhæc oculorum, & canorum quid in ore patulo labrisque semihiantibus insignit. Ovid. XI Metam. vers. 166, de Phœbo componente se ad certamen cantus, in quod à Pane provocatus descenderat:

Ille caput flavum lauro Parnasside vinctus
Verrit humum Tyrio saturata murice palla;
Distinctamque lyram gemmis & dentibus Indis
Sustinet à læva, tenuit manus altera plectrum.
Artificis status ipse fuit. - - -

Apulejus quoque in Floridis statuæ Bathylli citharœdicum prorsus tribuit statum: *Ante aram*, inquit, *Bathylli statua à Polycrate tyranno dicata; qua nihil videor effectius cognovisse. Adolescens est visenda pulchritudine, crinibus fronte parili separatis per malas revulsis. Ponè autem coma prolixior interlucentem cervicem scapularum finibus obumbrat. Cervix succi plena, malæ uberes, genæ teretes, ac modico mento facies; eique prorsus citharœdicus status. Deam conspiciens, canenti similis, tunicam picturis variegatam deorsus ad pedes dejectus ipsos, Græcanico cingulo, chlamyde velat utrumque brachium adusque articulos palmarum. Cætera decoris histrici dependent. Cithara baltheo cælato apta strictim sustinetur. Manus ejus teneræ; procerula læva distantibus digitis nervos molitur: dextera psallentis gestu suo pulsabulum citharæ admovet, ceu parata percutere, cùm vox in cantico interquievit: interim videtur canticum ore tereti, semihiantibus in conatu labellis, eliquare.* Propertius libro II, Eleg. 31, de Apollinis statua in porticu Augusti Imperat.

Pythius in longa carmina veste sonat.
Hic equidem Phœbo visus mihi pulchrior ipso
Marmoreus tacita carmen hiare lyra.

Vide quoque Philostrat. Iconum libro I in Amphionis Pictura. Quemadmodum & ibidem in Olympo describit habitum tibias inflantis. Callistratus denique tibias inflantis Satyri statuam describit. Vide loca. *Est quædam & dolendi modestia*, Seneca Consol. ad Marciam, cap. 3. *Est aliquis & dolendi decor;* inquit Seneca epistola 99, *hic sapienti servandus est: & quemadmodum in cæteris rebus, ita & in lachrymis aliquid sat est.* Virgilius V Æneïdos, versu 343:

Tutatur favor Euryalum, lachrymæque decoræ.

Ovid. Fastorum vers. 755, ubi de Lucretia agit:

Desinit in lachrymis; inceptaque fila remisit;
In gremio vultum deposuitque suo.
Hoc ipsum decuit; lachrymæ decuere pudicam;
Et facies animo dignaque parque fuit.

Lucanus libro VII, vers. 680:

Non gemitus, non fletus erat, salvaque verendus
Majestate dolor, qualem te, Magne, decebat
Romanis præstare malis. - - -

Custodienda est aliquando *sedendi dignitas*, Plin. Junior libro III, epist. 20. Unde *Prudenter ambulare, composite sedere*, legas apud Senecam epist. LXVI. *Status, incessus, sessio, accubitio, vultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum*, Cicero libro I Offic. Nihil denique est in toto vultu atque in omni statu gestuque corporis, quod non peculiari aliqua congruentis actionis gratia decoretur. Atque hoc illud est quod optimi quique Artifices præter cæteros observant. *Aristides Thebanus pinxit & currentes quadrigas, & supplicantem pene cum voce*, Plin. XXXV, 10. *Zeuxis fecit Penelopen, in qua pinxisse mores videtur*, Plin. XXXV, 9. *Echionis est nova nupta verecundia notabilis*, Plinius XXXV, 10. *Praxitelis duo signa spectantur, diversos effectus exprimentia; flentis matronæ, & meretricis gaudentis: hanc putant Phrynen fuisse; deprehenduntque in ea amorem artificis, & mercedem in vultu meretricis*, Plin. XXXIV, 8. *Euphranoris Alexander Paris est; in quo laudatur, quod omnia simul intelligantur: judex Dearum, amator Helenæ, & tamen Achillis interfector*, Plinius XXXIV, 8. *Parrhasius pinxit Demon Atheniensium; argumento quoque ingenioso. Volebat namque varium, iracundum, injustum, inconstantem: eundem exorabilem, clementem, misericordem, excelsum, gloriosum, humilem, ferocem, fugacemque, & omnia pariter ostendere*, Plinius XXXV, 10. *Boëthi infans eximie anserem strangulat*, Plin. XXXIV, 8. *Polygnoti est tabula in porticu Pompeji, in qua dubitatur ascendentem*

tem cum clypeo pinxerit, an descendentem, Plin. XXXV, 9. *Parrhasii sunt duæ picturæ nobilissimæ, Hoplidites: alter in certamine ita decurrens, ut sudare videatur: alter arma deponens, ut anhelare sentiatur*, Plinius XXXV, 10. *Philoxenus Eretrius pinxit Lasciviam; in qua tres Sileni comessantur*, Plin. XXXV, 10. *Antiphilus puero ignem conflante laudatur, ac pulchra aliàs domo splendescente, ipsiusque pueri ore: item lanificio, in quo properant omnium mulierum pensa: Ptolemæo venante*, Plin. XXXV, 11. Ἄριστος ζωγράφος ἵππον γαῦρον καὶ ὑψαύχενα γράφων, μονονουχὶ ἔμπνουν αὐτὸν ποιῆσαι, φιλοτιμούμενος καὶ πρὸς τὴν φύσιν ἁμιλλώμενος, ἐμβάλλει μὲν αὐτῷ μετὰ τοῦ χαλινοῦ φρόνημα, ἵστησι δὲ αὐτὸν ἐν αὐτῷ τῷ θέλειν ἑστάναι: *Eximius pictor equum exultantem & arduæ cervicis delineans, satagens vero eum tantum non spirantem facere & cum natura certans, injicit ei cum fræno intelligentiam, eumque constituit in ipsa veluti sistendi se voluntate positum*, Isidorus Pelusiota epist. 198. Observa tamen hîc in transitu, longe aliam esse rationem Picturæ quæ statuas exprimit; præsertim quum in ea rigoris asperitatisque aliquid requiri doceat Philostratus Iconum lib. II, in Pindaro: Ἡ Ῥέα, inquit, ἄγαλμα ἐκπεπόνηται, καὶ καθίδρυται μὲν αὐτοῦ καὶ περὶ θύρας· οἶμαι δὲ καὶ λίθου τὸ ἄγαλμα φαίνεσθαι, κατεσκληκυίας ἐνταῦθα τῆς γραφῆς· καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ ἐξεσμένης: *Rheæ statua elaborata, & ad ipsius fores erecta est, quæ esse lapidea videtur: indurata hîc pictura, & quid aliud quàm exsculpta.*

§. 4. Huic igitur curæ incumbat Artifex, hoc opus ejus, hic labor sit; sine quo cætera nuda, jejuna, infirma, ingrataque sunt. Pulchre Socrates apud Xenophontem lib. III Apomnem. Τὸ ζωτικὸν μάλιστα ψυχαγωγεῖ διὰ τῆς ὄψεως τοὺς ἀνθρώπους: *Vivificum maxime oblectat homines propter visum.* Adeo velut spiritus operis hujus atque animus est Motus ille, qui provenit ex affectibus semel motis, non tantum concitatis illis, verum etiam mitioribus ac magis compositis. Quisquis varios humanæ mentis motus penitius habebit perspectos, masculæ hominem virtutis & effœminate mollem, gravitati deditum & ingenio mobilem, impotentiore iracundia passim exardescentem & obvia lenitate conversantibus dulcem, lætitia elatum & mœrore tantum non confectum ad vivum exprimet: quicquid horum subito habebit delineandum, tenebit habenas animorum, &c, prout cujusque natura videbitur postulare, adhibebit manum Artemque temperabit, præparato jam olim omni instrumento atque ad omnem usum reposito. Abstineat modo Artifex à nimia in elaborandis affectibus diligentia. *In affectibus fere plus calor, quàm diligentia valet*, Quintil. X, 3; & quisquis vivas affectuum imagines assidua improbi laboris pertinacia extundi posse sperat, quàm longissime recedit à vero. Præcipua in exprimendis iis virtus hæc est, ut fluere omnia ex natura rerum hominumque videantur: quod tum demum assequetur Artifex, si præcipuam movendorum affectuum vim in eo ponat, ut moveatur ipse. Neque enim parum refert, ut Davus ait apud Terent. Andria, Actu IV, Scen. 5:

Quomodo vivam variorum affectuum vim in opera sua commodissime transfundant Artifices.

> - - - *Ex animo omnia,*
> *Ut fert natura, facias; an de industria.*

Persius Satyra I:

> - - - *Verum, nec nocte paratum*
> *Plorabit, qui me volet incurvasse querela.*

Horatius de Arte:

> *Format enim natura prius nos intus ad omnem*
> *Fortunarum habitum: juvat, aut impellit ad iram,*
> *Aut ad humum mœrore gravi deducit, & angit:*
> *Post effert animi motus interprete lingua.*
> *Ut ridentibus arrident, ita flentibus adsunt*
> *Humani vultûs. Si vis me flere, dolendum est*
> *Primum ipsi tibi: tunc tua me infortunia lædunt*
> *Telephe vel Peleu.* - - -

Ex hoc certe provenit imperiosissima illa vis affectuum, cui repugnare spectantis animus nulla ratione potest. *Quid enim aliud est causæ, ut lugentes utique recenti dolore disertissime quædam exclamare videantur, & ira nonnunquam indoctis quoque eloquentiam faciat, quàm quod illis inest vis mentis, & veritas ipsa morum? Quare in iis quæ verisimilia esse volemus, simus ipsi similes eorum, qui vere patiuntur, affectibus. Nec incendit, nisi ignis; nec madescimus, nisi humore; nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos valeant ea, quæ valere apud alios volumus; afficiamurque, antequam afficere conemur. At quomodo fiet ut afficiamur? neque enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiam de hoc dicere. Quas* φαντασίας

Græci

Græci vocant, nos sane visiones appellemus: per quas imagines rerum absentium ita repræsentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere videamur. Has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus. Hunc quidam dicunt εὐφαντασίωτον, *qui sibi res & actus secundum verum optime finget. Insequetur* ἐνάργεια, *quæ à Cicerone illustratio & evidentia nominatur; quæ rem videtur ostendere; & affectus non aliter, quàm si rebus ipsis intersimus, sequentur*, Quintil. VI, 2. Evidentiæ hujus exemplum suggerit nobis Philostratus Iconum libro II, in Thessalia: Ἀγωνιζομένης δὲ πρὸς τὸ ἐναργὲς τῆς τέχνης, τὰ δεξιὰ τοῦ Ποσειδῶνος ὁμοῦ καὶ ὑπέσταλται καὶ προβέβηκε, καὶ ἀπειλεῖ τὴν πληγὴν, οὐκ ἀπὸ τῆς χειρὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σώματος: *Arte autem ipsa id perspicue exprimente, Neptuni dextera pariter & contracta sunt & projecta, vulnusque non manu, sed corpore minantur.* Philostratus quoque Junior in Pyrrho: Τὸ δὲ καὶ μυκωμένων βοῶν ὥσπερ ἀκούειν ἐν τῇ γραφῇ, καὶ τὸν ποταμὸν κελάδοντα εἶναι δοκεῖν, παρ' ὃν αἱ βόες, πῶς οὐκ ἐναργείας πέρσω: *Quod autem etiam mugientes quasi boves audire in pictura, & fluvium strepentem quis putet, juxta quem sunt boves, quomodo non supra omnem diluciditatem est?* Et quàm multa hujus generis suppeditat nobis Naturalis Historiæ Scriptor? *Aristides Thebanus omnium primus animum pinxit, & sensus omnes expressit, quos vocant Græci* ἤθη, *item perturbationes. Hujus pictura est, oppido capto ad matris morientis è vulnere mammam adrepens infans: intelligiturque sentire mater, & timere ne emortuo lacte sanguinem infans lambat*, Plin. XXXV, 10. *Parrhasius pinxit pueros duos, in quibus spectatur securitas & ætatis simplicitas*, Plin. XXXV, 10. *Nicearchus pinxit Herculem tristem insaniæ pœnitentia*, Plin. XXXV, 11. *Antiphilus pinxit Hippolytum tauro emisso expavescentem*, Plin. XXXV, 10. *Ctesilas fecit vulneratum deficientem, in quo possit intelligi quantum restet animæ*, Plin. XXXIV, 8. *Sunt inter opera Apellis & exspirantium imagines*, Plin. XXXV, 10. *Leocras fecit aquilam, sentientem quid rapiat in Ganymede, & cui ferat: parcentem unguibus, etiam per vestem*, Plin. XXXIV, 8. *Myron fecit Satyrum admirantem tibias*, Plin. XXXIV, 8. *Naucerus luctatorem anhelantem fecit*, Plin. XXXIV, 8. *Pythagoras Leontinus Syracusis fecit claudicantem; cujus ulceris dolorem sentire etiam spectantes videntur*, Plin. XXXIV, 8. *Athenis laudamus Vulcanum eum, quem fecit Alcamenes, in quo stante atque vestito leniter apparet claudicatio non deformis*, Cicero lib. I de nat. Deorum. Valer. Maximus lib. VIII, cap. II. *Ctesilochus petulanti pictura innotuit: Jove Liberum parturiente, depicto mitrato, & muliebriter ingemiscente inter obstetricia Dearum*, Plin. XXXV, 11. *Theodorus pinxit Leontium Epicuri cogitantem*, Plin. XXXV, 11. *Stratonicus Satyrum in phiala gravatum somno collocavisse verius, quàm cælasse dictus est*, Plin. XXXIII, 12. Philostratus Iconum lib. I, in pictura Ariadnes dormientis: Ὅρα καὶ τὴν Ἀριάδνην, inquit, μᾶλλον δὲ τὸν ὕπνον: *Vide Ariadnen, vel potius ipsum Somnum.* Et rursus ibidem, in Mida: Καθεύδει ὁ Σάτυρος· καὶ ὑφειμένῃ τῇ φωνῇ λέγωμεν περὶ αὐτοῦ, μὴ ἐξεγείρηται, καὶ διαλύσῃ τὰ ὁρώμενα: *Dormit Satyrus; submissa igitur voce de ipso dicamus, ne excitetur, atque ea quæ nunc spectamus discutiat.* Anthol. Epigramm. lib. IV, cap. 12:

Τὸν Σάτυρον Διόδωρος ἐκοίμησεν, οὐκ ἐτόρευσεν·
Ἢν νύξῃς, ἐγερεῖς· ἄργυρος ὕπνον ἔχει.

Cl. Hugo Grotius vertit:

Sopierat Satyrum, non sculpserat, hunc Diodorus:
Argentum dormit; punge, vigil facies.

Lysippus nobilitatur temulenta tibicina, Plin. XXXIV, 8. *Myronis illius, qui in ære laudatur, anus ebria est Smyrnæ in primis inclyta*, Plin. XXXVI, 5. *Herculem fictores veteres non sine causa cum poculo fecerunt, & nonnunquam casabundum & ebrium: non solum, quod is heros bibax fuisse perhibetur, sed etiam*, &c. Vide Macrobium libro V Saturnal. cap. 21.

Constat interim veteres illos Plastas, fundendi miscendique æris peritissimos, raræ nobisque incognitæ Artis beneficio affectus hosce felicius elaborasse.

§. 5. Quoniam tamen inter hæc variorum affectuum exempla quædam ab auctoribus relata fidem superare videntur, illud obiter hìc notandum est, priscos illos Artifices, maxime vero Statuarios, habuisse nonnulla Artis adminicula posterioribus sæculis incognita. *Aristonidas artifex, cùm exprimere vellet Athamantis furorem Learcho filio præcipitato residentem, pœnitentiamque, ferrum & æs miscuit, ut rubigine ejus per nitorem æris relucente, exprimeretur verecundiæ rubor*, Plin. XXXIV, 14. Testatur quoque Plutarchus Symposiacôn lib. V, quæst. I, Artificem aliquem non ignobilem faciei Jocastæ, cujus statuam effingebat, argenti nonnihil admiscuisse; ut æs, argento deficiente ac marcescente, congruum inde moribundæ traheret colorem. *Tingit & Ægyptus argentum, ut in vasis Anubim suum spectet; pingitque, non cælat argentum. Transit inde materia & ad triumphales statuas; mirumque, crescit pretium fulgoris excæcati. Id autem fit hoc modo. Miscentur argento, tertia pars æris Cyprii tenuissimi, quod coronarium*

narium vocant, & sulphuris vivi, quantum argenti. Conflantur ita in fictili, circumlito argilla. Modus coquendi, donec se ipsa opercula aperiant. Nigrescit & ovi indurati luteo, ut tamen aceto & creta deteratur. Miscuit denario Triumvir Antonius ferrum. Mirumque, in hac artium sola vitia discuntur; & falsi denarii spectatur exemplar, pluribusque veris denariis adulterinus emitur, Plin. XXXIII, 9. *Cyprio æri si addatur plumbum, colos purpuræ fit in statuarum prætextis*, Plin. XXXIV, 9. *Quondam æs confusum auro argentoque miscebatur, & tamen ars pretiosior erat: nunc incertum est, pejor hæc sit, an materia: mirumque, cùm ad infinitum operum pretia creverint, ars exstincta est. Adeoque exolevit fundendi æris pretiosi ratio, ut jam diu ne fortuna quidem in ære jus artis habeat*, Plin. XXXIV, 2. Neronis ævo maxime deprehensum est interiisse æris fundendi scientiam: qua de re vide *Plinium lib.* XXXIV, *sub finem cap.* 7.

§. 6. In omnibus his, quæ nunc attulimus, exemplis facile deprehendas emicuisse τὸ ζωτικὸν καὶ ἔμπνουν, *vivum & spirans*, illud memoratum Callistrato in descript. statuæ Bacchi: Αἱ Πραξιτέλειοι χεῖρες ζωτικὰ δι' ὅλου κατεσκεύαζον τὰ τεχνήματα: *Praxitelicæ manus spirantia prorsus conficiebant artis molimina.* Et rursus in statua Bacchæ: ὁ λίθος τῆς ζωτικῆς ἕξεως γεγυμνωμένος, τὸ ζωτικὸν εἶχεν: *Marmor vitali habitu nudatum ac destitutum, vitalem vim habebat.* In statua denique Orphei: Κόμη οὕτως ἦν ξανθὴς, καὶ ζωτικὸν ἐπισημαίνουσα καὶ ἔμπνουν, ὡς ἀπατᾶν τὴν αἴσθησιν: *Cæsaries adeo florida est, atque animatum quid præ sese ferens, ut sensum fallat.* Herculis cum Antæo pugnam ære fusam, ἔμψυχον πλάσμα, *vivum figmentum*, dixit Damagetus lib. IV Anthol. epigramm. cap. 8. Latini quoque variis loquendi modis virtutem hanc describunt. Nimius tamen est Ausonius Epigr. 63, quod est in Myronis buculam:

Quibus loquendi modis veteres Græci Latinique scriptores motus hujus vim expresserint.

Ærea mugitum poterat dare vacca Myronis,
Sed timet artificis deterere ingenium.
Fingere nam similem vivæ, quàm vivere, plus est;
Nec sunt facta Dei mira, sed artificis.

Parcius alii, sed & rectius, cùm dicunt marmor, ebur, atque æs arte molliri. Ovidius III Fast. vers. 832:

Quique facis docta mollia saxa manu.

Sculptorem designat, qualem *lib.* X *Metamorph.* Pygmalionem facit; etenim is eburneam virginem à se elaboratam timide contrectat:

Et credit tactis digitos insidere membris;
Et metuit pressos veniat ne livor in artus.

Plin. XXXVI, 5: *Cephissodori laudatum est Pergami symplegma, signum nobile, digitis corpori verius, quàm marmori impressis.* Virgilius VI Æneïd. vers. 843:

Excudent alii spirantia mollius æra;
Credo equidem vivos ducent de marmore vultus.

Poëta certe hîc æri non *mollitiem* modo tribuit, sed & *spiritum*; quemadmodum etiam marmori *vitam.* Martiali lib. VII, epigr. 83, *spirare* dicuntur Artificum opera:

Spirat & arguta picta tabella manu.

Juvenalis Satyra VIII, vers. 103, vivere ea dixit:

Et cùm Parrhasii tabulis, signisque Myronis,
Pheidiacum vivebat ebur. - - -

Statius I Sylvar. in Tiburtino Manlii Vopisci, vers. 47:

Vidi artes veterumque manus, variisque metalla
Viva modis. - - -

Idem II Sylvar. in Surrentio Pollii, vers. 67:

Aut Polycletæo jussum est quod vivere cælo.

Idem III Sylvar. in Hercule Surrentino, vers. 95:

- - - *Tot saxa imitantia vultus,*
Æraque, tot scripto viventes limine ceras.

Idem II Thebaïd. vers. 216:

- - - *Vivis certantia vultibus æra.*

Idem IV Thebaïd. vers. 132:

- - - *Perfectaque vivit in auro*
Nox Danai. - - -

Propert. lib. II, Eleg. 31, Myronis buculas propter ἔμπνεν illud καὶ ζωτικὸν, *spirans illud & vivens*, dixit, *vivida signa:*

Atque aram circum steterant armenta Myronis
Quattuor artificis vivida signa boves.

Idem quoque lib. III, Eleg. 8, ob eandem prorsus rationem Lysippi *signa animosa* vocat:

Gloria Lysippo est animosa effingere signa.

Statius II Sylv. in Surrentio Pollii, vers. 63:

Quid referam veteres ceræque ærisque figuras,
Siquid Apellæi gaudent animasse colores?

Idem V Sylv. Abascantii in Priscillam pietas:

Si manus, aut similes docilis mihi fingere ceras,
Aut ebur, impressis aurumve animare figuris.

Idem III Thebaïd. vers. 223:

Fulmine cristatum galeæ jubar, armaque in auro
Tristia, terrificis monstrorum animata figuris.

Idem VI Thebaïd. vers. 268:

Exin magnanimûm series antiqua parentum
Invehitur, miris in vultum animata figuris.

Præcipuum tamen in hoc motu est, ut fictæ pictæque res cum ipsius Naturæ veritate certare videantur, plenæ animi, plenæ spiritus, plenæ veritatis.

§. 7. Martianus Capella lib. I de nuptiis Philologiæ & Mercurii omnes hosce loquendi modos conjunxit: *Celebrat mirabile præstigium elegantiamque pingendi, cùm vivos etiam vultus æris aut marmoris signifex animator inspirat.* Petronius Arbiter: *Lysippum statuæ unius lineamentis inhærentem, inopia exstinxit, & Myron, qui pene hominum animas ferarumque ære comprehenderat, non invenit hæredem.* Et mox: *Protogenis rudimenta, cum ipsius naturæ veritate certantia, non sine quodam horrore tractavi.* Martialis libro I, Epigramm. 110, de catella Publii Issa:

Hanc ne lux rapiat suprema totam,
Picta Publius exprimit tabella;
In qua tam similem videbis Issam,
Ut sit tam similis sibi nec ipsa.
Issam denique pone cum tabella;
Aut utramque putabis esse veram,
Aut utramque putabis esse pictam.

Idem libro III, Epigramm. 41:

Inserta phialæ Mentoris manu ducta
Lacerta vivit, & timetur argentum.

Apulejus XII Metam. *Paucis admodum confectis passibus, ad domum Byrrhenæ pervenimus. Atria longe pulcherrima columnis quadrifariam per singulos angulos stantibus, attolerabant statuas Palmaris Deæ: facies quà quà pinnis explicitis sine gressu pilæ volubilis, instabile vestigium plantis roscidis decitantes, nec ut maneant inhærent, & jam volare creduntur. Contra lapis Parius in Dianam factus tenet libratam totius loci medietatem: signum perfecte luculentum, veste reflatum, procursu vegetum, introeuntibus obvium, & majestate numinis venerabile. Canes utrimque secus Deæ latera muniunt; qui canes & ipsi lapis erant: his oculi minantur, aures rigent, nares hiant, ora sæviunt; &, sicunde latratus de proximo ingruerit, eum putabis de faucibus lapidis exire: &, in quo summum specimen operæ fabrilis egregius ille signifex prodidit, sublatis canibus in pectus arduis, pedes imi resistunt, currunt priores. Pone tergum Deæ saxum insurgit, in speluncæ modum muscis, & herbis, & foliis, & virgultis, & sicubi pampinis, & arbusculis alibi de lapide florentibus; splendet intus umbra signi de nitore lapidis. Sub extrema saxi margine poma & uvæ faberrime politæ dependent, quas ars æmula naturæ veritati similes explicuit. Putes ad cibum inde quædam, cùm mustulentus autumnus maturum colorem adflaverit, posse decerpi. Et, si fontes, qui Deæ vestigio discurrentes in lenem vibrantur undam, pronus adspexeris, credes illos, ut vite pendentes racemos, inter cætera veritatis, nec agitationis officio carere. Inter medias frondes lapidis Actæon curioso obtutu in Dianam projectus, jam in cervum ferinus, & in saxo simul & in fonte loturam Dianam operiens visitur.* Recte Longinus περὶ ὕψους, §. 19: Τότε ἡ τέχνη τέλειος, ἡνίκ᾽ ἂν φύσις εἶναι δοκῇ: *Tunc ars est perfecta, quando natu-* ra

ra esse videtur. Intellexit hoc Apelles, equo in certamine picto: etenim Arti suæ fidens, sed iniquiorum hominum judiciis diffidens, ad mutas quadrupedes ab hominibus confugit. *Namque ambitu æmulos prævalere sentiens, singulorum picturas inductis equis ostendit: Apellis tantum equo adhinnivere: idque postea semper illius experimentum artis ostentatur*, Plin. XXXV, 10. Ælianus var. Hist. lib. 11, cap. 3; Val. Max. lib. VIII, cap. 11, de equa tale quid, suppresso tamen Pictoris nomine, retulit. Contra vero quotquot minus fidebant se virtutem hanc assecutos, quàm longissime picturas suas à veris, quas expresserant, animantium formis removebant. ὁ ζωγραφήσας τοὺς ἀλεκτρυόνας ἀθλίως, ἐκέλευσε τὸν παῖδα τοὺς ἀληθινοὺς ἀλεκτρυόνας ἀποσοβεῖν ἀπωτάτω τοῦ πίνακος: *Ille qui misere admodum gallum pinxerat, jussit famulum longe à pictura repellere veros gallos*, Plutarch. de Discr. adulat. & amici.

§. 8. Notandus hîc denique est error eorum, qui opera sua tum demum animari credunt, si enormes ac violentos variarum actionum conatus iis affingant; atque ita, dum Artem, ubi minime oportebat, quærunt, non ipsam assequuntur Artem, sed imprudentes incidunt εἰς νεανικήν τινα ἀπειροκαλίαν, *in juvenilem pulchri ignorantiam.* Quamobrem neque immerito Plutarch. πρὸς ἡγέμονα ἀπαίδευτον, insubidos illos sculptores taxat: Οἱ νομίζουσι μεγάλους καὶ ἀδροὺς φαίνεσθαι τοὺς κολοσσοὺς, ἂν διαβεβηκότας σφόδρα καὶ διατεταμένους καὶ κεχηνότας πλάττωσι: *Qui putant magnos & validos videri colossos; si eos ultra modum divaricatis cruribus, extensos, hiantesque fingant.* Vitium hoc à quibusdam apposite satis παρένθυρσος nuncupatur. Ἔστι δὲ πάθος ἄκαιρον καὶ κενὸν, ἔνθα μὴ δεῖ πάθους· ἢ ἄμετρον, ἔνθα μετρίου δεῖ· πολλὰ γὰρ, ὥσπερ ἐκ μέθης, τινὲς εἰς τὰ μηκέτι τοῦ πράγματος, ἴδια ἑαυτῶν, καὶ σχολικὰ παραφέρονται): *Est autem aliud nihil quàm intempestiva, inanis, & ubi nihil opus est affectibus, affectuum usurpatio: vel cùm sine modo adhibentur, ubi moderati requiruntur. Sæpe enim tanquam ab ebrietate nonnulli non jam quidem rerum proprios, sed quos à schola habent, adhibent affectus*, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 2. Non leviter itaque peccant, quotquot inanem hanc bacchationem & corybantiasmum, vitium ridiculum, affectant. Hoc fit quoties alieno tempore ac loco æstuat Artifex præter rem. Concitant enim se plerique & efferunt, sed soli; spectatoribus, quos commoveri quoque oportebat, aut oscitantibus, aut ridentibus. Quamobrem etiam, cum diligenti stultitia nihil inamabilius esse constet, non injuria molestam iis imprecemur tunicam, qui Artem, quam præstare non possunt, violare non desinunt. Placent iis omnia usque ad ultimum tumorem perducta; lenocinium ingenii à furore mutuantur; ut non modo extra sanitatem, sed etiam extra naturam esse videantur. Ostentator nempe atque impotens sui animus, dum scenam desiderat, dum quærit plausum, ab inconsultis spectatoribus, & mutuum invicem alentibus stuporem, porro imponi sibi patitur. Malum suum, quod malorum ultimum est, amat. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, ubi, quæ fuerant vitia, mores sunt: *Seneca epist.* 39. Sed me conscia mediocritatis infirmitas intra privatas tantummodo continebit querelas: hoc malum excessit omnem publicæ complorationis acerbitatem, quandoquidem non jam amplius nec vitia nostra, nec remedia possumus pati.

Quidam contenti quodam veluti tumultu cum materia transigere, constituunt motum hunc in enormi quodam insanorum conatuum specie.

CAPUT V.

§. 1. *Sicut nihil unquam in rebus mortalium tanta pulchritudinis laude cumulatum esse deprehenditur, ut diu tueatur gratiam quam meretur, nisi fatigatam spectatorum aciem novæ subinde atque improvisæ varietatis venustate reficiat; ita quoque universam illustrioris picturæ speciem mire juvat, quòd præcipuæ partes ejus concinnæ collocationis virtute in multiplices habitus vultusque transeunt.*

§. 2. *Singulæ totius operis partes tam apte inter se connexæ compositæque esse debent, ut non partes amplius, sed cohærentia cum omni corpore membra esse videantur. Quidquid enim aliter, quàm oportuerat, est collocatum, non modo perit ipsum, sed & totam gratiosissimæ alioqui picturæ lucem obcæcat.*

§. 3. *Boni probatique Artificis munus est, ut inventæ materiæ partes, quas primo confuse & permiste concepit, postea descripte atque electe, prout cuique parti convenit, ex hac copia digerat. Quod quanta cum diligentia ac minime perfunctoriæ sedulitatis contentione fieri debeat, quivis per se facile perspicit.*

§. 4. *Facilius vero ad disponendum Artificis animus incedet, si totam gestæ rei seriem sæpe ac diligenter pertractabit, & quas quæque pars ejus circumstantias habeat eliciens considerabit. Hoc in genere (nam quasi sylvam vides) omnis eluceat oportet magnitudo.*

§. 5. *Ante omnia tamen circumscribitur mente inventio, confestimque schemata hinc inde concurrunt; quæ mens eadem, qua nihil est velocius, ita statim disponit, ut suo quodque loco respondeat.*

§. 6. Horum interim schematum præconceptus ordo, alias alia collocatione, pro re nata, concludendus est.

§. 7. Rotundum atque apte consertum argumentum æquabili quadam atque utili gestarum rerum circumactione devinctum esse oportet.

§. 8. Insistemus igitur imaginibus, non ad tenue elimatis; sed iis potius, quarum latior ac lætior species.

§. 9. Quis non videt quantò omnia uberiora atque ornatiora sint futura, si in celebri aliqua inventione atque in uno eoque præcipuo argumento tota ingeniosi Artificis mens versabitur?

§. 10. Collocatio apte cohærens atque æquabiliter fluens, schemata extrema cum sequentibus primis ita jungit, ne aspere concurrant, neve vastius diducantur. Quemadmodum enim hiulca est ac rimosa rerum dissidentium junctura & agglutinatio, ita gratior est inoffensus & tractim æquabilis tenor.

§. 11. Varia vero quæ operi inservient schemata, nec soluta, nec diffluentia debent esse, nec aperte semper atque eodem modo adstricta, sed varie dissimulanterque conclusa; ut ea non irruisse in alienum locum, sed in suum immigrasse videantur. Ubique nimirum opus est ad unguem exacta & perspicaces etiam oculos fallente commissura; ne aliquousque in proclivi currens dispositio, ad extremum hæreat in salebra.

§. 12. Cæterum ut semper facilius est apta dissolvere, quàm dissipata connectere; ita qui aliquid ad rem præsentem pertinens oscitanter prætereunt, qui aliunde traducta schemata operibus suis, veluti rimas quasdam expleturi, importune inferciunt, universam bene conceptæ constructæque inventionis vim concidunt, delumbant, dissolvunt, totam denique repræsentatæ rei perspicuitatem fœde obscurant.

§. 13. Quale variorum schematum interstitium in argumentosis tabulis recta collocatio observet.

Multiplex colorum diversitas, artificiosæ collocationis gratia destituta, nihil aut parum admodum afficit phantasiam.

Δημόκριτος φύσιν μὲν μηδὲν εἶναι χρώματα φησί· τὰ δ' ἐξ αὐτῶν συγκρίματα κεχρῶσθαι διαταγῇ τε, καὶ ῥυθμῷ, καὶ προτροπῇ· ὧν ἡ μὲν ἐστι τάξις, ἡ δὲ σχῆμα, ἡ δὲ θέσις· περὶ ταῦτα γὰρ αἱ φαντασίαι: *Democritus contendebat colores natura sua nihil esse: quæ vero ex iis coagmentantur, colorari dispositione, dimensione, ac prominentia; quarum prima quidem est collocatio, secunda vero figura, tertia denique positio: siquidem vis nostra imaginativa maxime circa hæc versatur*, Stobæus Eclog. Physic. cap. 19. Tria hæc Democrito memorata, eodem plane ordine refert Quintil. VIII, 3: *Quod male dispositum est, id* ἀνοικονόμητον: *quod male figuratum, id* ἀσχήματον: *quod male collocatum, id* κακοσύνθετον *vocant.* Vitruvius quoque lib. 1, cap. 2, distinguit in Architectura τάξιν, διάθεσιν, & οἰκονομίαν, ac reddit ea Latine, *ordinationem, dispositionem, distributionem.* Utcunque vero hæc se habeant, certissimum tamen est phantasias nostras, nudis coloribus, nisi accesserint hæc tria, moveri minime posse. Unde etiam frequenter usu venire solet, ut schemata quædam, grata accuratæ proportionis specie & splendido colorum minime vulgarium fuco conspicua, cum fastidio quodam prætereant spectatores: non quòd in lineamentis coloribusve quidquam putent requiri, sed quòd male digesta ac loco non suo collocata esse videantur. Atque hæc est ea, quæ dicitur dispositio sive collocatio, prout eam nominat Tullius in Oratore, circa finem: *Si quis Phidiæ clypeum dissolverit*, inquit, *collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem.* Quintiliano libri tertii cap. 3 dispositio nihil aliud est, *Quàm rerum ordinata quàm optimo collocatio.* Quòd vero in Argumento hujus libri tertii submonuimus, veteres dispositionis hujus potissimam habuisse rationem in plurium figurarum tabula; non sic intelligendum est, ac si tabulas unum tantummodo schema repræsentantes usque adeo incuriose delineaverint, ut gravem aliquem virum in veste senatoria vertici pueriliter insistentem, pedibusque turpiter micantem depingerent, venustissimamque Artem infestiva aliqua stultitia temere fœdarent: quum contra liqueat eos in pictura singularem aliquam figuram continente, magnam decoræ collocationis; in plurium vero figurarum tabula, præcipuam artificiosæ dispositionis habuisse rationem.

Nullum certius inscitiæ argumentum, quàm quòd res conturbantur: at nullum majus Artis industriæque indicium, quàm ordo.

Grata quidem semper varietas, gratior tamen pulcra species ex apta hujus varietatis collocatione consurgens.

§. 2. Gaudent profecto homines varietate. Φιλεῖ γὰρ τὰ μονοειδῆ ταχὺ ἐπάγειν τὸν κόρον: *Solent enim uniformia celerem inducere satietatem*, inquit Theodoretus Serm. 11 de Providentia. *Gaudent res varietate: & sicut oculi diversarum adspectu rerum magis detinentur, ita semper animis præstant in quod se velut novum intendant*, Quintil. IX, 2. Quemadmodum igitur oculi nostri rerum variarum obtutu maxime afficiuntur, ipsaque hæc diversitas aliam subinde atque aliam veluti faciem rebus induit, ita semper argumentosæ illæ tabulæ, dant picturæ varios quasi vultus: adsit modo debitus ex ipso ordine cultus. Οὐδὲν οὕτως οὔτ' εὔχρηστον, οὔτε καλὸν ἀνθρώποις, ὡς ἡ τάξις: *Nihil tam utile aut pulchrum hominibus, quàm ordo*, Xenophon in Oeconomico. Ἐν ταῖς ἑστιάσεσι τὰ ὀλίγα, διατεταχθέντα πως, πολλὰ φαίνεται: *In conviviis pauca quædam, commode tamen digesta, videntur*

videntur esse multa, Demetr. Phalereus de Elocut. §. 62. Sosipater in Mendaci, apud Athenæum lib. IX Deipnosoph. cap. 6, coquus loquitur:

- - - Ἡ τάξις σαφῶς
Σοφὸν μὲν ἁπανταχοῦ ἐστι κἀν πάσῃ τέχνῃ,
Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς δ' ὥσπερ ἡγεῖται σχεδόν.

Quod Cl. Hugo Grotius vertit:

- - - Nempe ordo ubilibet
Et in arte quavis plena res sapientiæ est:
At in arte nostra is ordo ducit ordinem.

Quamobrem, quum in omni ratione vitæ summos pariter atque imos, eruditos atque ineruditos, impensius ea delectent quæ propriis locis distinguuntur, quàm quæ passim veluti abjecta & quodam acervo confusa sunt; natura quoque ipsa incredibiliter videtur esse commenta, ut ea, quæ maximam in se continerent utilitatem, plurimum quoque vel dignitatis vel venustatis haberent. *Incolumitatis ac salutis omnium causa*, inquit Tullius lib. III de Oratore, *videmus hunc statum esse totius mundi atque naturæ rotundum, ut cœlum, terraque ut media sit, eaque sua vi nutuque teneatur; Sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, & inde sensim ascendat in diversam partem; ut Luna accessu & recessu suo Solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant. Hæc tantam habent vim, ut paullum immutata cohærere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium formam & figuram; nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte non casu. Quid in arboribus? in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam; nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quàm latera, quàm carina, quàm prora, quàm puppis, quàm antennæ, quàm vela, quàm mali, quàm reliqua? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam venustatis causa inventa esse videantur. Columnæ & templa & porticus sustinent, tamen habent non plus utilitatis quàm dignitatis. Capitolii fastigium illud, & cæterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque parte tecti aqua delaberetur; utilitatem templi, fastigii dignitas consecuta est: ut, etiamsi in cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum esse videatur.* Hoc in omnibus item imitatricium Artium partibus evenit, ut utilitatem ac prope necessitatem suavitas quædam ac lepos consequatur. Dispositionis certe illius, de qua nunc agimus, præcipuum munus est oblatarum rerum imagines sic componere & struere, ut neque asper sit earum concursus, neque hiulcus, sed cum decore quodam coagmentatus & lævis. Quamobrem etiam cura non mediocri opus hìc est, ut inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam atque judicio dispensemus: etenim nemo unquam tumultuarii fortuitive contextum operis miratus est; sed singula, ut pro sua quæque proportione perfecta, ita inter se connexa esse debent. Horat. de Arte:

Quemadmodum in inventione imprimis ingenio opus est; ita in dispositione maxime elucet judicium ac prudentia Artificis.

Singula quæque locum teneant sortita decenter.

§. 3. Horum nihil possunt, qui inventionem non satis adhuc enucleatam, conclusam, terminatam, perfectam ad opus afferunt; qui temere sequentes ordinem quem primus dedit impetus, non currere, sed decurrere videntur. *Nihil ordinatum est, quod præcipitatur & properat*, Seneca epist. 40. Et rursus epist. 37: *Turpe est non ire, sed, eorum modo quæ fluminibus innatant, ferri: & subito in medio rerum stupentem quærere, Huc ego quemadmodum veni?* Virilis atque apte contexta & compacta dispositio, liberrimo felicioris inventionis vigore primos conatus nusquam non prosequente, diversis partibus eleganti structura in unum coactis solidatisque, tenore potius quàm impetu placere solet. Rectius itaque illi, qui totam rei gestæ seriem iterum atque iterum ratione animoque lustrantes, ita se in rem præsentem veluti deduci patiuntur, ut, quidquid uspiam est in tota re, suo statim loco occurrat atque incidat. Hoc agat Artifex, atque ab hac via unguem latum non recedat. Οὕτω γὰρ ἂν ἐναργέστατα ὁρῶν, ut loquitur Aristoteles cap. XVII de Poëtica, ὥσπερ παρ' αὐτοῖς γιγνόμενος τοῖς πραττομένοις, εὑρίσκοι τὸ πρέπον, καὶ ἥκιστα ἂν λανθάνοιτο τὰ ὑπεναντία: *Sic enim haud aliter, ac si rebus gestis interesset, inveniet quod decet, ac minime fugient illum occulte repugnantia.* Requiritur autem hìc judicium acre tersumque, nec non laboriosa cura. Nam ut opera construentibus satis non est saxa atque materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, nisi disponendis iis collocandisque artificium manus adhibeatur; sic in pingendo quamlibet abundans rerum

Inanis rerum festinantius junctarum congeries nihil hîc valet. Rectius illi, qui primò raptim atque turbate inchoantes quicquid illud est quod animo conceperunt, mox referunt se ad ordinem.

copia cumulum tantum habeat atque congestum, nisi illas easdem dispositio in ordinem digestas atque inter se commissas devinxerit. Neque enim, quamquam fusis omnibus membris, statua sit, nisi collocetur; & si quam in corporibus nostris aliorumve animalium partem permutes atque transferas, licet habeat eadem omnia, prodigium sit tamen; & artus etiam leviter loco moti, perdunt, quo viguerunt, usum; & turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimento. Nec mihi videntur errare, qui ipsam rerum naturam stare ordine putant; quo confuso, peritura quoque sint omnia. Sic Pictura carens hac virtute, tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, nec cohæreat sibi; velut nocte in ignotis locis errans, nec initio nec fine proposito, casum potius quàm consilium sequatur. Contra vero, qui conceptæ semel materiæ dispositionem apud se formaverit, reliqua, Artifex modo sit, facillimo negotio expediet; juxta illud Horatii de Arte:

Verbaque provisam rem non invita sequentur.

Ad quæ verba Commentator vetus: *Menander, cùm fabulam disposuisset, etiamsi nondum versibus adornasset, dicebat tamen se jam complesse.* Plautus Mil. glor. Actu III, Scena *Rem omnem* &c.

- - - Ubi probus est architectus,
Bene lineatam si semel carinam collocavit;
Facile esse navem facere, ubi fundata & constituta est.

Vera concinnæ dispositionis ratio ex naturali delineandarum rerum serie petenda.

§. 4. Quum igitur sole ipso sit clarius, præcipuam operis perfectionem in recta inventarum rerum ordinatione constitutam; ipsius adhæc operis longe maximam partem jam veluti confectam esse iis, qui primam oblatæ materiæ dispositionem acri cogitatione pertractârunt; facile quoque ex jam dictis evincitur, neminem unquam Artificem manum operi cum fructu admovisse, nisi prius vivam totius Collocationis imaginem animo suo haberet inscriptam. Cæterum hìc distinguenda videtur Dispositio, quæ ex ipsa Inventione promanat; ab altera illa, quæ accuratam justæ Proportionis observationem sequitur. Prior ista, ut quæ ex ipsa Inventione ortum ducat, nihil est aliud quàm naturalis quædam inventarum rerum series, prout eam sollers exercitati Artificis animus in ipso delineandæ materiæ contextu perspicit. Proinde frustra quoque exspectet hic aliquis, ut hæc dispositio totum aliquid, cujus nullum in ingeniis nostris exstat vestigium, pariat ac procreet; cùm omnia officii sui munia satis superque judicetur explêsse, si ea, quæ ex penitiore totius Argumenti inspectione sunt orta jam in nobis & procreata, usque adeo apte collocet atque disponat, ne quid uspiam in opere universo perturbatum, ac discrepans aut præposterum occurrat. Quamobrem etiam intentissima cura Dispositioni vacandum: quæ quidem, si certa aliqua via tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Adeo quidem, ut Apelles, qui omnium quotquot unquam fuerunt Artificum longe princeps ac penè lex pingendi fuit, ne hanc quidem sibi gloriam tribuere sit ausus, sed *Amphioni cedebat de Dispositione*, Plinius XXXV, 6. Quemadmodum ergo non facile dixerim tam acrem esse in omnium hominum naturis atque ingeniis aciem, ut tot tantasque res, è longinquo veluti præmonstratas, statim discernant; ita neque temere affirmaverim, tantam esse in ipsis rebus obscuritatem, ut in iis acri vir ingenio prorsus cœcutiat, si modo animum intenderit. In hoc igitur tanto tamque immenso campo, cum liceat harum Artium candidato vagari libere, atque, ubicunque pedem fixerit, veluti in suo consistere; facilis quoque conjectura est, unde ei suppeditet omnis apparatus ornatusque pingendi. Ex ipsa nempe doctrinæ sublimioris magnarumque rerum tractatione non modo crescit Inventio, sed & facultas Artis magis magisque roboratur. Rerum enim copia Inventionum copiam gignit; &, si in ipsis rebus est aliquid grande, statim quoque ex ipsa magnificarum rerum natura splendor quidam existet in tota Dispositione. Sit modo is qui pinget institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, ornatissimos Auctores ad cognoscendum imitandumque percensuerit, flagret studio Artis, à natura denique atque ab exercitatione adjuvetur. Næ ille haud sane, quemadmodum rerum ordinem struat atque illuminet, à magistris requiret; ita facile natura ipsa, si modo leviter est exercitata, in tanta sublimioris materiæ abundantia ad quævis Artis ornamenta, sine duce, labetur. Quamobrem, cùm infinitæ imaginum formæ semper fuerint, futuræque porro sint, & tot sæculis nulla unquam reperta sit materia quæ esset tota alteri similis, sapiat hìc oportet Artifex, & vigilet, & inveniat, & judicet, & consilium à se ipso petat. Neque tamen inficias eo quædam esse quæ demonstrari possint, eaque non omittam.

Nemo felicius manum admovet dispositioni,

§. 5. In omni opere potentissima est ea quæ vere dicitur Oeconomica totius operis Dispositio, quæ constitui nisi velut in re præsenti non potest: præsertim cùm in hac partium dispositione, universa materia recte atque ordine pertentata expensaque, semper occur-

occurrat primus aliquis sensus, & secundus, & tertius: qui non modo ut sint ordine collocati elaborandum est, sed ut inter se ita sint juncti atque cohærentes, ne commissura appareat. Corpus sint, non membra. Danda quoque est opera ne vagetur Collocatio, ne insistat interius, ne excurrat longius, ut membris suis distinguatur, ut conversiones denique habeat absolutas. Quod ita continget, si & quid cuique parti conveniat viderimus, & schemata schematibus applicemus; non pugnantia, sed quæ invicem complectantur. Ita res diversæ distantibus ex locis, quasi invicem ignotæ, non collidentur; sed aliqua societate copulaque se cum prioribus ac sequentibus tenebunt, ac videbuntur non solum composita, verum etiam continua: *Quintil.* VII, 10. Utque oculus in legendo, sic animus in disponendo prospiciet quid sequatur; ne extremarum figurarum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcam efficiat Collocationem, aut asperam. In operosa itaque hac quadrandæ Collocationis industria, ante omnia circumscribitur mente argumentosa quædam materia; confestim deinde occurrunt & concurrunt schemata; quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat. Horum schematum descriptus ordo, licet aliàs alia terminatione concludatur; semper tamen omnia illa prima & media sic ad ultimum spectare debent, ut jam ab ipso statim principio liquere tibi possit, quemadmodum velis venire ad clausum illum & terminatum totius Dispositionis ambitum plenamque comprehensionem. Eximia atque huic proposito nostro accommodatissima sunt verba Quintiliani lib. x Orat. institut. cap. 7: *Intendendus animus non in aliquam rem unam, sed in plures simul continuas: ut si per aliquam rectam viam mittamus oculos, simul omnia quæ sunt in ea circaque intuemur; non ultimum tantum videmus, sed ad ultimum.*

quam qui veluti in rem præsentem perductus, omnes propositæ materiæ circumstantias accurate percenset.

§. 6. Præcipuum ergo in ea, de qua nunc agimus, Dispositione est scire, quæ schemata cuique loco maxime quadrent. Quod facile erit, si nos duci ante omnia ipsa rerum gestarum serie, velut duce, patiamur, usque dum præsens oblatæ materiæ tractatio certiora subjiciat consilia, natura ipsa nobis & initia, & quæ sequuntur, veluti dictante. Quumque nullum sit hujus rei præscriptum, neque ullæ adhuc Artis regulæ sint traditæ, quæ res dissolutas divulsasque conglutinarent & ratione quadam constringerent, occasionibus utendum est, & cum re præsenti deliberandum. Totum interim argumentosæ Picturæ negotium breviter sic habet. Artifex numerosam uberis argumenti varietatem spectatorum oculis repræsentans, quasi narrat, hoc est, *Alterum*, ut loquar cum Varrone libro v de L. L. *facit narum; à quo Narratio, per quam cognoscimus rem gestam.* Et quemadmodum is demum recta via rem aliquam enarrare judicatur, quia omnia ordine commemorat, ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους, *ab initio usque ad finem*; ita quoque totius rei gestæ principium, medium, finem singillatim perspicueque exequi debet, quisquis molitur nobile aliquod opus, & quod spectator non omnino bardus expedite valeat *perlegere oculis*, ut est apud Poëtam. Plane igitur necesse hîc est ut universo argumento sedulò pertentato atque perspecto, ex ipsa rerum serie consilium de dispositione & collocatione schematum capiamus. Urget hoc insignis illa Pictura, quam apud Photium proponit atque disponit Himerius, in excerptis ex Declamatione de patre divite occidente pauperis à se adoptatum, & cum matre sua in adulterio deprehensum. ζήτησον, inquit, ζωγράφον τραγικὸν μὲν τὴν χεῖρα, τραγικώτερον δὲ τὴν ψυχήν· κέλευε δὲ αὐτῷ τὴν τάξιν τῶν ἐμῶν ἀτυχημάτων τάξιν ποιεῖσθαι τῆς γραφῆς: *Quære Pictorem, manu quidem tragicum, animo vero magis etiamnum tragicum. Jubeas eum picturæ ordinem ex ordine mearum calamitatum petere*, &c. vide locum elegantissimum. Hîc tantum in transitu observa, pictam historiam minime teneri iisdem legibus, quibus obstricta est historia scripta; quum præcipuum sit munus historicorum rem omnem à principio ad finem usque prosequi, observata ubique temporis atque omnium circumstantiarum vera serie; Pictores vero consulto sæpe, prout è re sua esse judicant, in medios irrumpunt actus, ad antecedentia exinde & consequentia, cùm oportunum erit, redituri; siquidem facile iis est una eademque tabula præteritarum, præsentium, futurarumque rerum imagines complecti. Ἐκμέμακται ἡ γραφὴ καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ γινόμενα, καὶ ὡς ἂν γένοιτο ἔνια· οὐ διὰ πλῆθος αὐτῶν ῥᾳδιουργοῦσα τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἐπιτελοῦσα τὸ ἑκάστου οἰκεῖον, ὥσπερεὶ κἂν ἕν τι γέγραφεν: *Expressit pictura ea quæ sunt, quæ fiunt, quæque adhuc veluti sunt futura. Non quidem per ipsorum multitudinem mala fide veritatem effingens; verum proprietates uniuscujusque sic perficiens, ac si unum quid pinxisset*, Philostratus Iconum lib. I, in Bosporo.

Quamvis ipsa rerum series alibi suggerat expeditam Collocationem, uberioris tamen historiæ dispar sæpe ratio est.

§. 7. Quemadmodum supra, ubi de Inventione agitur, obiter monuimus Artificem istum ludere operam, qui in multiplici variarum figurarum congestu nihil docet; ita hic quoque inanem Arti laborem impendisse judicatur Artifex, cujus tabulæ in schematum copia sensus laborant inopia. Sicut enim intenta curiosi spectatoris aviditas postulare videtur ut argumentosæ tabulæ ipsa numerosarum imaginum collocatione, veluti muto quodam alloquio, historicum aliquem aut moralem sensum animis nostris insinuent; ita

Principalioribus figuris non modo principem locum tribuit Artifex, sed totum

quoque

quoque res ipsa monet, ut hominum exspectationi quàm ocyssime occurratur; cui si initio satisfactum non sit, periculum quoque erit ne reliqua sordere videantur. Materiam itaque facultate & copia sua dignam, multamque diversissimorum actuum varietatem suppeditaturam arripiat hìc peritus Artifex; ut animus spectatoris jucundissima voluptate expletus, non minus in Arte suspiciat pondus materiæ, quàm gratiam Artis in materia miretur. Cavens deinde ne partium multitudo adferat aliquam dispositioni suæ obscuritatem, illud quoque semper meminerit, *Esse aliquid in omni materia naturaliter primum*, Quintil. lib. III, cap. 8. Et *Incipiendum ab iis quæ prima sunt. Nam nec pingere quisquam aut fingere cœpit à pedibus: nec denique ars ulla consummatur ibi unde ordiendum est*, Idem ibidem, cap. proximo. Ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς ἀληθείας ἐκπίπτων, πάντως ἐκκυλισθήσεται τοῦ προκειμένου, καὶ εἰς αἰσχρὸν καταστρέψει τέλος: *Qui in principio à veritate excidit, prorsus à proposito exturbabitur, ac fœdum sortietur exitum*, Isidorus Pelusiota lib. II, epist. 229. Initium itaque totius operis ut lene sit & verecundum, ac bene temperatum necesse est. Quisquis enim, spectatorum animis nondum rite præparatis, veluti ex improviso lymphatus prosilit, & vanam perturbatarum portentosarumque imaginum speciem spectatorum oculis ingerit, insanire apud sanos & quasi inter sobrios esse vinolentus videtur. Nimis enim aperte se deludi putant ad spectandum admissi, quotiescunque miserum Artificem vident versantem se atque inepte multa molientem, antequam aliquid, quo excitare eos possit, affert in medium. Sensim nimirum & Arte quadam oportet illabi in animos hominum, ut cum ipsis rebus assurgant ac nescientes abripiantur. Præcipuum ergo quod est in Dispositione à nobis ipsis (adsit modo natura, doctrina, studium) cum argumento deliberantes petemus, & principalioribus in eo figuris principem semper assignantes locum, sedulo quoque principis personæ sortem, indolem, facta considerabimus, ut reliqua omnia ad ejus rationem potissimum dirigantur. Quin etiam, nonnisi principalioribus personis jam perfectis, ad cætera minoris momenti schemata atque alias inchoati operis circumstantias accedemus, eas quandoque longinquæ cuidam dubiæque caligini, veluti jam transactas atque ex oculis sublatas, involventes. Περιβέβληκεν αὐτοῖς ἀχλὺν, ὡς ὅμοια γεγονόσι μᾶλλον, ἢ γινομένοις φαίνοιτο: *Caliginem ipsis circumfudit; ut similia factis potius, quàm quæ jam fiant, viderentur*, Philostrat. Iconum lib. II, in Insulis. Sed ne diutius quàm necesse est, insistamus rei satis per se claræ; præcipitia quorundam Artificum ingenia exemplo Euphranoris præmonenda tantum hìc videntur, ne primum & principalibus figuris debitum cœpti operis calorem temere aliò transferant. *Natura, quemadmodum sæpenumero æmulam virium suarum Artem esse patitur*, inquit Valer. Maximus lib. VIII, cap. II, Ex. ext. 5, *ita aliquando irritam fesso labore dimittit; quod summi artificis Euphranoris manus senserunt. Nam cum Athenis duodecim Deos pingeret, Neptuni imaginem quàm poterat excellentissimis majestatis coloribus complexus est, perinde ac Jovis aliquanto augustiorem repræsentaturus. Sed omni impetu cogitationis in superiori opere absumpto; posteriores ejus conatus assurgere, quo tendebant, nequiverunt.*

quoque recentis adhuc animi impetum iis impendit.

§. 8. Priscos sane atque omnibus sæculis celebratos Artifices plena omnium confessione ob hanc aptæ Collocationis curam præcipue laudari constat; siquidem passim in eorum operibus admirando quodam diversissimarum rerum contextu extrema primis, media utrisque, omnia omnibus respondere deprehenduntur. Quamobrem quum Artifici plurimum facultatis ex copiosissimo quoque argumento parari contendo, non sic velim hoc intelligi, ac si ex tot undique rebus in tam multiplici personarum, locorum, actionum varietate unam alteramve apprehendere debeat infirmitas, in qua delitescat. *Rectum genus approbari, nisi maximis viribus, non potest: hæc diverticula & anfractus, suffugia sunt infirmitatis; ut, qui cursu parum valent, flexu eludunt*, Quintilianus IX, 2. Non ob hoc igitur uberior materia est expetenda, sed ut amplissimus Artificis animus, velut campum nactus liberiorem, per totam ire materiam velit, atque in rebus plures excursus recipientibus magis abundet. Quemadmodum itaque Ammian. Marcellinus lib. XXVII sapienter præcepit, *Non decere historiam producere per minutias ignobiles*; ita & hìc videas ac rideas nonnullos, qui robustam lætissimarum historiarum vim prorsus enervant, dum relicta rerum serie clypeum ducis in ea spectatissimi exquisitis coloribus adornant, aut antrum aliquod in historia forte fortuna obvium hederâ, myrto, lauroque studiose obumbrant: Οὗτοι γὰρ ἐς πολλὰ καὶ μεγάλα πράγματα ἐμπίπτοντες, ἐοίκασιν οἰκέτῃ νεοπλούτῳ, ἄρτι τοῦ δεσπότου κληρονομήσαντι· ὃς οὔτε τὴν ἐσθῆτα οἶδεν ὡς χρὴ περιβαλέσθαι, οὔτε δειπνῆσαι κατὰ νόμον· ἀλλ' ἐμπηδήσας πολλάκις, ὀρνίθων, καὶ συείων, καὶ λαγῴων προκειμένων, ὑπερεμπίπλαται ἔτνους τινὸς, ἢ ταρίχους, ἔστ' ἂν διαρραγῇ ἐσθίων: *Etenim hi in multas magnasque res incidentes, similes sunt famulo ex domini sui hæreditate nuperrime ditato, qui neque rationem induendæ vestis novit, nec cœnæ legem scit observare; sed in mensam gallinaceis, suillis, ac leporinis carnibus instructissimam frequenter irruens, pulmento salsamentove aliquo usque adeo avide famem explet, ut periculum*

Ingentis animi Artifex magnæ percopiosæque materiæ maximis viribus satisfacit.

Nusquam assidebit pusillæ rei, qui se totum addixit ingentium rerum magnitudini.

lum sit ne inter edendum dirumpatur, Lucianus de conscribenda Historia. Horatius de Arte:

Inceptis gravibus plerumque & magna professis,
Purpureus, late qui splendeat, unus & alter
Assuitur pannus, cùm lucus & ara Dianæ,
Et properantis aquæ per amœnos ambitus agros,
Aut flumen Rhenum, aut pluvius describitur arcus.
Sed nunc non erat his locus. - - -

Recte quoque illos in eodem veluti valetudinario dixeris jacere, qui commodam rerum seriem turpiter ubique discindentes, in omnibus suis tabulis importune prorsus atque absurde infarciunt, quidquid illud est, quod unum sibi præter cæteros felicius pingere videntur; neque cogitant, quàm fœde naturali rerum gestarum nexu consertum argumentum per vim veluti cuneantes dissolvant ac dissecent; quantum adhæc fastidium eadem repetita moveant, veluti frigidi & repositi sæpe cibi; quem denique pudorem incutere soleat deprehensa toties infelix supellex, quæ (sicut apud pauperes ambitiosos fieri videmus) pluribus & diversis officiis conteritur. Apposite Horatius de Arte:

- - - *Citharœdus*
Ridetur chorda qui semper oberrat eadem.

Huc pertinet illud vet. Commentat. ad vers. 19 Horatii de Arte: *Ineptus pictor vix aliud noverat, quàm depingere cupressum: à quo cùm naufragus quidam peteret, ut vultum suum & naufragium exprimeret, interrogavit, num ex cupresso vellet aliquid appingi.*

§. 9. Generosum itaque veri Artificis animum latissima copiosæ ac divitis materiæ spatia maxime afficiunt, gaudetque in amplissimo argumento, quasi magno quodam mari, omnia ingenii sui vela pluribus ventis tradere: perinique contra atque acerbe semper accipit se in malignæ sterilisque inventionis angustias detrudi, ubi non valeat semetipsum experiri atque omnes Artis suæ vires exerere. Neque tantum opulenta materiæ ubertate delectatur rectus Artifex, verum etiam omnes amœnissimæ istius copiæ partes apta & rerum naturæ consentanea positura complecti studet; gnarus nusquam certius aliquod ingenii Artisque specimen exhiberi posse, quàm in immensa propositi argumenti varietate; venustatem adhæc picturæ, τὸ χάριεν τῆς γραφῆς, ut loquitur Philostratus *Iconum libro* II, *in Rhodogyne*, hac schematum actionumque varietate plurimum juvari; illos denique Artifices nunquam non palmam cæteris præripere, qui non unam tantum alteramve imaginem in tabula delineare, sed qui multiplices personarum ac rerum figuras, non solum ordine, verum etiam momento quodam atque judicio dispensare sciunt. Videas itaque nonnullos in minutis tabellis mirificos, cùm ab illo opere discesserint, *Non magis sufficere in aliquo graviore actu, quàm parva quædam animalia, quæ in angustiis mobilia, campo deprehenduntur*, Quintil. XII, 2. Νικίας ὁ ζωγράφος καὶ τοῦτο εὐθὺς ἔλεγεν εἶναι τῆς γραφικῆς τέχνης οὐ μικρὸν μέρος, τὸ λαβόντα ὕλην εὐμεγέθη γράφειν, καὶ μὴ κατακερματίζειν τὴν τέχνην εἰς μικρά· οἷον ὀρνίθια ἢ ἄνθη· ἀλλ' ἱππομαχίας καὶ ναυμαχίας· ἔνθα πολλὰ μὲν σχήματα δείξειεν ἄν τις ἵππων· τῶν μὲν, θεόντων· τῶν δὲ, ἀνθισταμένων ὀρθῶν· ἄλλων δὲ, ὀκλαζόντων· πολλοὺς δ' ἀκοντίζοντας, πολλοὺς δὲ καταπίπτοντας τῶν ἱππέων· ᾤετο γὰρ καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν μέρος εἶναι τῆς ζωγραφικῆς τέχνης, ὥσπερ τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν: *Nicias Pictor etiam hoc statim ab ortu non parvam esse pictoriæ artis partem contendebat, ut Artifex sumpta materia satis copiosa pingeret, neque artem in minutias concideret, veluti aviculas aut flores; sed eam potius equestribus navalibusque præliis impenderet; ubi variæ equorum formæ exhiberi solent, currentium nempe, adversariis recto corporis statu obsistentium, in genua deinique procidentium: equitum vero alii jaculantes, alii ex equis decidentes repræsentantur. Arbitrabatur enim ipsum quoque argumentum non minus aliquam pictoriæ artis esse partem, quàm fabulæ Poetarum præcipuam in ipsa poesi vim habere judicantur*, Demetrius Phalereus de Elocut. §. 76.

Præcipua Artificis laus, non unam alteramve rem ad vivum delineare, sed multiplicia personarum & rerum schemata pro re nata variare.

§. 10. Quemadmodum igitur ex jam dictis manifestum fit ardua ingenia mire semper delectari arduo argumento, ita quoque compertum est insignem vim Artis in materia insigniore maxime elucere. Præcipue tamen Historia alere artem quasi quodam molli jucundoque succo potest: sed cùm totum opus ad memoriam tantum posteritatis & ingenii famam componatur, orbem quendam contextumque desiderat. Quamobrem etiam nihil hîc raptim ac turbate in tabulam conjiciendum est, nihil incise membratimve proponendum: etenim *Ubi nuda proponuntur membra, si quid aut numero aut ordine excidit, manifestum est*, Seneca Rhetor lib. I Controvers. in procemio. Quin potius danda est opera sensus diversi ut congruant; hiulca ne pateant; densa ne supra modum protuberent; accersita ne vim redarguant; aliena ne interluceant; adoptiva quæ sunt, ut cognata

Multiplex uberioris historiæ contextus placida ordinataque commissurarum junctura devinciendus est.

gnata videantur; tam multa denique, tam varia, tam diversa, omnia veluti una complexione atque æquabili quadam circumactione ita sunt devincienda, ut nihil inane, nihil inconditum, nihil curtum, nihil claudicans, nihil redundans, nihil dissipatum in tota structura appareat: quod in historiarum contextu usque adeo facile est, ut mihi permirum sæpe videatur discerpi posse partes. Omnia certe historiæ membra, quoniam lubrica est ac fluit, mutuo quodam nexu inter se constricta debent esse; ut homines, qui manibus invicem apprehensis gradum firmant; continent, & continentur. Nihil ergo in ea lacerum abruptumque occurrat; siquidem merito ridentur, qui narraturi aliquid, frequenter intersistentes atque offensantes, breve aliquid atque concisum singultantium modo ejectant. Quamobrem illud tantum hîc notasse satis habebo; quo pulchriora sunt & sensu & arte quæ temere in tabulam sparguntur, hoc picturam quoque magis fore deformem; quia negligentia Collocationis ipsa rerum luce deprehenditur. Quamobrem quoque perverse nonnulli præfractam asperamque probant compositionem: disturbant de industria, si quid placidius atque æqualius effluxit; nolunt sine salebra esse juncturam; virilem putant & fortem, quæ oculos inæqualitate percussit. Quid est enim tam furiosum, quàm inanis optimarum rerum congeries, nullo artificio, nulla expolitione distincta? Nimirum, *Aptum est omne bonum locis suis; & laudabilia quæque sordescunt, nisi congrua sede potiantur*, Cassiod. Variarum v, 22. Multo certe majorem habent apta vim, quàm soluta. Ita videmus athletas, nec multo secus gladiatores, nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hîc habeat palæstram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum. Par quoque ratio est Picturæ: siquidem necesse est grato semper justæ structuræ decore veraque vi sua destitui solutum fere opus, & è singulis non membris sed frustis collectum, cùm illa undique circumcisa insistere invicem nequeant: & quæ non cohærent, non commissuris modo, ut in opere male juncto, hiantibus, sed ipsa quoque coloris inæqualitate detegantur. Artificem interim tam inepte desipientem, & nimio isthoc male congestæ digestæque ubertatis tumultu exultantem, non immerito judices promereri Lucillianum illud Elogium apud Nonium Marcellum in *Sarcinator*:

Sarcinatorem esse summum, suere centonem optime.

Materias minores male quidam fastidiendas, aut rebus hinc inde petitis explendas putant.

§. 11. Quod vero materiam paulo uberiorem industriæ Artificis tantopere commendamus, non eo fit, quod laudandum putemus fastidium nolentis aggredi materias minores, tanquam infra eum sint, aut etiam detractura sit opinioni minus liberalis materia: Καὶ γὰρ ἐπὶ σμικροῖσι, ut est in Anthologia Epigr. lib. IV, cap. 32, νόος διαφαίνεται ἀνδρός. Quemadmodum neque laudamus eos, qui in argumenta tenuia incidentes, extrinsecus adductis rebus ea circumliniunt. Ἢ φλοιῶδές τι, ἢ ἄσεμνον, ἢ σχολικὸν ἐγκαταλέγοντες διὰ μέσου· λυμαίνεται γὰρ ταῦτα τὸ ὅλον, ὡσπανεὶ ψήγματα ἢ ἀραιώματα ἐμποιοῦντα μεγέθη συνοικοδομούμενα τῇ πρὸς ἄλληλα σχέσει συντετειχισμένα: *Aut corticeum quid, aut minus grave, aut scholasticum in medio inserentes. Quandoquidem hæc totum opus corrumpunt, tanquam destrigmenta quædam aut raritates, quæ dum mutua inter se affectione ad constructionem ædificii concurrunt, faciunt ut in molem ingentem excrescat*, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 8. *Nos itaque sinamus Pamphilum, nescio quem in infulis magnas res tanquam puerileis delicias aliquas, depingere*, ut loquitur Tullius lib. III de Oratore. Peritus Artifex,

Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat.

Et quemadmodum Horatius de se ipso:

Ex noto fictum carmen sequar: - - -

Ita noster ille ad unguem factus Artifex,

Ex noto fictam rem sumet, quò sibi quivis
Speret idem: sudet multum, frustraque laboret
Ausus idem. Tantum series juncturaque pollet;
Tantum de medio sumptis accedet honoris.

Quisquis igitur recte caverit ne quid, quod delineandarum rerum seriem turbet, operi suo inferciat, is demum poterit pertexere inventionem æquabilem, cohærentem, sibi semper in eodem genere similem, non hiulcam, non lacunosam, non structura, non materia, non filo, non textura sibi dissentaneam; postremo, non aliqua sui parte eodem spiritu defectam; qui sicubi destituerit, necesse est ut Artis vela reflaccescant, nec ad finem perferant impetum Artificis, in quo demum situm est pretium operæ.

§. 12. Quamvis hactenus abunde sit ostensum, tot tantaque commoda beneficio re-

ctæ

tæ Collocationis accedere Picturæ, ut non videantur plura potuisse addi; inter minime postrema tamen aptæ Dispositionis beneficia reponendum est, quòd singularem afferat Arti perspicuitatem. Circumspectus enim ac minime vanus Artifex reputans præconcepti argumenti juncturam ex ipsa rei gestæ serie petendam, animum quoque suum usque adeo viva delineandarum actionum specie implere studet, ut post multam acremque studiosæ imaginationis curam velut in rem præsentem perductus, evidentiam quandam ex ipsa re non modo in omnes totius operis partes, verum etiam in animum spectatoris paulo attentioris transfundat. Vide libri primi caput quartum, ubi observationis hujus fundamenta sub finem capitis jecimus. Σαφήνεια γίνεται ὅταν τις μὴ ἀναστρέφῃ τὰ πράγματα, ἀλλὰ καθ' ἣν ἐπράχθη τάξιν κατὰ ταύτην διεξείῃ: *Evidentia fit, quum res non invertuntur, sed eodem quo gestæ sunt ordine percurruntur*, Aristides de Civili orat. cap. 10. Τὸ σαφὲς ἐπανθείτω, μεμηχανημένον τῇ πραγμάτων συμπεριπλοκῇ· ἀπόλυτα γὰρ καὶ ἐντελῆ πάντα ποιήσει· καὶ τὸ πρῶτον ἐξεργασάμενον, ἐπάξει τὸ δεύτερον ἐχόμενον αὐτοῦ, καὶ ἁλύσεως τρόπῳ συνηρμοσμένον, ὡς μὴ διακεκόφθαι, μηδὲ διηγήσεις πολλὰς εἶναι ἀλλήλαις παρακειμένας, ἀλλ' ἀεὶ τὸ πρῶτον τῷ δευτέρῳ μὴ γειτνιᾶν μόνον, ἀλλὰ καὶ κοινωνεῖν καὶ ἀνακεκρᾶσθαι κατὰ τὰ ἄκρα: *Perspicuitas, ex mutua rerum connexione constans, atque omnia libere soluta integraque reddens, passim efflorescat. Primum enim ad finem perductum, post se trahat secundum ita apte continuatum concatenatumque primo, ut nihil appareat intercisum, neque multæ sint diversæque narrationes mutuo sibi adjacentes; sed ut primum semper secundo non modo sit vicinum, verum etiam communionem quandam habeat cùm eo atque extremitatibus misceatur*, Lucian. de conscrib. Historia. Posteaquam Plutarchus retulit Aratum Pellenenses ab Ætolorum incursione liberasse, addit: Τὸ δὲ ἔργον ἐν τοῖς μεγίστοις διεβοήθη, καὶ Τιμάνθης ὁ ζωγράφος ἐποίησε ἐμφαντικῶς τῇ διαθέσει τὴν μάχην ἔχουσαν: *Factum hoc imprimis fuit illustre. Timanthes vero Pictor totam pugnam evidentissima dispositione repræsentavit.* Philostratus quoque junior in Venatoribus, σαφήνειαν hanc ab Artifice observatam singularem Picturæ isti lucem attulisse refert: Οἷον ὦ θεοὶ, inquit, καὶ ὡς ἡδὺ τὸ σαφὲς τῆς τέχνης, καὶ ὡς ἔστιν ὁρᾶν τὴν ἑκάστου τύχην· στιβὰς μὲν αὐτοσχέδιος αὕτη, δικτύων οἶμαι ξυγκειμένη, δέχεται τοὺς ἄρχοντας καλὸν εἰπεῖν τῆς θήρας· καὶ πέντε μὲν οὗτοι· ὁρᾷς δὲ τὸν μεσαίτατον αὐτῶν, ὡς διεγείρας ἑαυτὸν, ἔστραπται πρὸς τοὺς ὑπερκατακειμένους, τῶν ἑαυτοῦ μοι δοκεῖν ἄθλον ἀφηγούμενος: *Quàm suavis est, ô Dii, perspicuitas artis; quàm facile quoque est uniuscujusque fortunam oculis usurpare! Storea certe hac inelaborata, atque è retibus, ut opinor, contexta excipit quinque numero principes, ut honeste sic dicantur, venationis. Viden' vero medium eorum, quomodo semetipsum excitans, & ad superincumbentes conversus laborem suum enarret?* &c. Vide totam eleganter dispositæ Picturæ speciem, nec non plures alias rectissime collocatarum imaginum descriptiones apud utrumque Philostratum obvias.

Congruens & æquabilis Collocatio mire facit ad totius operis perspicuitatem.

§. 13. Dispositione ea, quæ ex ipsa rerum inventarum serie profluit, quoquo modo excussa, reliquum nunc est ut nonnihil quoque de ea Dispositione dicamus, quæ diligentem accuratæ Proportionis observationem comitatur. Videtur tamen hæc Dispositio, ut quod res est dicamus, parum admodum ab ipsa Proportione discrepare: quemadmodum enim de justo tantum delineandarum rerum interstitio sollicita est, ita in gratiam arctissimæ cùm ipsa Proportione affinitatis Symmetria quandoque nuncupatur. *Asclepiodorum*, inquit Plin. xxxv, 10, *in symmetria mirabatur Apelles.* Etenim hoc dicens, aliis tantum verbis extulit, quod eo ipso capite aliquanto ante aliter dixerat: *Cedebat Asclepiodoro de mensuris, hoc est, quanto quid à quo distare deberet.* Hujus quoque Collocationis, quemadmodum & prioris, nullæ certæ atque definitæ traduntur regulæ; siquidem hîc pleraque oculorum judicio committi debere constat. Quumque nullum sit hujus rei præscriptum, occasionibus utendum est, & cum re præsenti nunquam non deliberandum. *Non eminet pictura, in qua nihil circumlitum est. Ideoque artifices etiam, cùm plura in unam tabulam opera contulerunt, spatiis distinguunt, ne umbræ in corpora cadant*, Quintil. viii, 5. Sed *spatia ipsa, quæ in hac quidem parte plurimum valent, quod possunt nisi oculorum habere judicium?* Quintil. ix, 4. Unde cuivis perspicuum esse potest in plurium figurarum tabulis subtilissimam operosioris Proportionis rationem sollicite observandam: præsertim cùm τὸ τοῦ ζωγράφου ἄθλον in ea potissimum deprehendamus. ὁ μὲν οὖν ἄθλος, inquit Philostratus Iconum lib. 1, in Pelope, ἀποδρομήσει τῷ Πέλοπι· τὸ δὲ τοῦ ζωγράφου ἄθλον, ἡμεῖς ἐξετάζωμεν. οὐ γὰρ σμικροῦ οἶμαι ἀγῶνος, ἵππους μὲν ξυνθεῖναι τέτταρας, καὶ μὴ ξυγχέαι τῶν σκελῶν τὸ καθ' ἕνα αὐτῶν, ἐμβαλεῖν δὲ αὐτοῖς μετὰ τοῦ χαλινοῦ φρόνημα, στῆσαί τε τὸν μὲν, ἐν αὐτῷ τῷ μὴ θέλειν ἑστάναι· τὸν δὲ, ἐν τῷ κροαίνειν βούλεσθαι, τὸν δ' ἐν τῷ πείθεσθαι· ὁ δὲ, γάννυται τῇ ὥρᾳ τοῦ Πέλοπος· καὶ εὐρεῖαι αὐτῷ αἱ ῥῖνες, ὅσα χρεμετίζοντι: *Labor quidem certaminis bene succedet Pelopi; nos vero Pictoris laborem exploremus. Non enim, ut arbitror, modici laboris est quatuor equos jungere, nec singula ipsorum crura confundere; indere illis lenitate temperatam animositatem; atque hunc sic quidem sistere, ut minime sisti velle appareat; illum, ut subsilire; tertium vero, ut obsequi velle videatur;*

Quomodo varia schemata in unam tabulam congesta, spatiis distinguantur.

hic oculis profert gaudium è Pelopis pulchritudine conceptum, nares interim dilatans, ac si jamjam hinniturus esset, &c. Quamvis etiam in pictura Menœcei innumeræ aptissime collocatæ imagines occurrant, mœnia tamen Thebanæ urbis singulare Dispositionis hujus exemplum exhibent. Ἡδὺ τὸ σόφισμα τοῦ ζωγράφου, inquit Philostratus Iconum lib. I, in Menœceo, περιβάλλων γὰρ τοῖς τείχεσιν ἄνδρας ὡπλισμένους, τοὺς μὲν ὅλους παρέχει ὁρᾶν, τοὺς δὲ ἀσαφεῖς τὰ σκέλη, τοὺς δὲ ἡμισέας· καὶ στέρνα ἐνίων, καὶ κεφαλὰς μόνας, καὶ κόρυθας μόνας, εἶτα αἰχμάς· ἀναλογία ταῦτα, ὦ παῖ· δεῖ γὰρ κλέπτεσθαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, τοῖς ἐπιτηδείοις κύκλοις συναπιόντας: *Suave est Pictoris inventum. Armatos enim circumjiciens mœnibus, hos quidem integros præbet videndos, illos vero crurum tenus, nonnullos dimidiatos; etiam pectora quorundam, & sola capita, & galeas solas, denique cuspides. Proportio hæc sunt, ô puer. Sic enim æquum est oculos nostros decipi, dum idoneos circulos acie sua prosequuntur.* In istis tamen picturis, quæ res de nocte gestas, aut sub aqua mersas repræsentant, ardua magis est ratio Dispositionis. Βραδεῖα γὰρ ἡ κατάληψις αὐτῶν, ὑπὸ τοῦ ὡς ἐν νυκτὶ εἶναι· γέγραπται δὲ ἡ νὺξ, οὐκ ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλ᾽ ἀπὸ τοῦ καιροῦ: *Tarda est horum comprehensio, quod veluti noctu fiant; noctis vero picturam, non corpus aliquod, sed occasio temporis exprimit.* Vide Philostratum Iconum lib. I, in Como. Quamvis variæ in Hesiones pictura imagines justo ubique interstitio distinguebantur, singulare tamen hujus Dispositionis specimen in diversis monstri marini partibus perspiciebatur. Ἐκκυρτουμένου τοῦ κήτους, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ κατὰ πολλὰ μέρη, τὰ μὲν ὕφαλα διαφαίνονται, τὸ ἀκριβὲς τῆς ὄψεως κλέπτοντα τῷ βάθει, τὰ δὲ ἀνίσχει: *Ceto non semel, sed per multas partes incurvato, hæ quidem attolluntur, illæ vero sub ipso mari delitescere atque oculos profunditate sua fallere videntur*, Philostratus junior in Hesione. De piscibus vero natantibus, ac paulatim quasi evanescendo fallentibus oculos, insignis est Philostrati locus Iconum lib. I, in Piscatoribus: Ὁ σκοπωρὸς, inquit, ἐς τὴν θάλατταν βλέπει, διαπέμπων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὴν τοῦ ἀριθμοῦ σύλληψιν. ἐν γλαυκῷ δὲ τῷ τῆς θαλάττης ἄνθει, τὰ τῶν ἰχθύων χρώματα: μέλανες μὲν οἱ ἄνω δοκοῦσιν· ἧττον δὲ οἱ ἐφεξῆς· οἱ δὲ μετ᾽ ἐκείνους, ἤδη παραψεύδονται τὴν ὄψιν· εἶτα σκιώδεις, εἶτα ὑδαροὶ, εἶτα ὑπονοῆσαι· καταβαίνουσα γὰρ εἰς τὸ ὕδωρ ἡ ὄψις, ἀμβλύνεται διακριβοῦν τὰ ἐν αὐτῷ: *Speculator intuetur mare, oculos ad comprehensionem numeri transmittens. In cæruleo vero æquoris flore piscium colores. Superiores quidem, nigri videntur; minus vero, qui deinde; at qui post illos sunt, jam decipiunt visum; postea umbrarum instar evanidi; mox aquei; tandem sola suspicione comprehensibiles. Siquidem visus in aquam descendens ita hebetatur, ut nequeat accurate, quæ in ea sunt, perspicere.* Affine huic est illud Philostrati in Phocicis: Ὕδωρ εἶναι ποταμὸς ἔοικε δῆλα ὡς ὁ Ἀχέρων, καὶ κάλαμοί τε ἐν αὐτῷ πεφυκότες, καὶ ἀμυδρὰ οὕτω δή τι τὰ εἴδη τῶν ἰχθύων, σκιὰς μᾶλλον ἢ ἰχθῦς εἰκάσει: *Aquam facile arbitreris esse fluvium Acherontem: plurimæ in eo cannæ, pisciumque formæ usque adeo obscuræ, ut piscium potius umbras quàm pisces referant.* Operosior quoque est Collocatio figurarum, quæ aliquam sui in aquis imaginem sunt redditturæ; qua de re præclarus est Philostrati locus Iconum lib. I, in Olympo: Μέχρι τούτων σε τὸ ὕδωρ γράφει, Ὄλυμπε, κατακύπτοντα ἐς αὐτὸ ἀπὸ τῆς πέτρης· εἰ δὴ ἑστηκότα ἔγραφεν, οὐκ ἂν εὐσχήμονα τὰ ὑπὸ τῷ στέρνῳ ἔδειξεν· ἐπιπόλαιοι γὰρ αἱ μιμήσεις τῶν ὑδάτων, ὑπὸ τοῦ συνιζάνειν ἐν αὐτοῖς τὰ μήκη: *Huc usque te depingit aqua, Olympe, dum pronus è rupe in eam despectas. Quod si stantem exprimeret, non utique ostendisset ea quæ sub pectore sunt speciosa. Aquarum enim imitationes in superficie sunt, quod longitudines in ipsis considant.* Neque prætereundus hîc Ausonius, qui perquam eleganter in Mosella:

Hos Hyperionio cùm Sol perfuderit æstu,
Reddit nautales vitreo sub gurgite formas,
Et redigit pandas inversi corporis umbras.
Utque agiles motus dextra lævaque frequentant,
Et commutatis alternant pondera remis,
Unda refert alios, simulachra humentia, nautas:
Ipsa suo gaudet simulamine nautica pubes,
Fallaces fluvii mirata redire figuras.

Plin. Junior lib. VIII, epist. 8: *Ripæ fraxino multa, multa populo vestiuntur; quas perspicuus amnis, velut versas, viridi imagine annumerat.* Ita enim ex Ausonio legendum videtur; quum in vulgatis editionibus *velut mersas* passim reperiatur. Huc denique refer A. Gellii verba, ex noct. Attic. lib. XVI, cap. 18: *Si rectus speculum spectes*, inquit, *imago fiet tua hujusmodi, ut caput deorsum videatur, pedes sursum.*

CAPUT

CAPUT VI.

§. 1. *Quemadmodum picturis acre quoddam decus ac blanda Artificis Gratiæ aspiramina præcipue lenocinantur, ita maxima consummatæ Artis gratia in congrua omnium inter se partium convenientia consistit. Multis nempe magnisque virtutibus abundare debet Pictura; in universum, sine singularum partium commendatione, magnifica.*

§. 2. *Præcipuum est in hac Gratia, ut deceant cuncta. Decorum vero judicatur, quidquid Artis excellentiæ cum quadam specie liberali consentaneum est; quod tacito perspicacioris animi judicio magis, quàm sollicita inanium præceptorum observatione assequimur: siquidem neque unius Artis, neque etiam solius Naturæ est hoc opus; sed ex mutua Naturæ atque Artis cohærentia provenit. Infeliciores vero Artifices in hanc regulam consummatæ Artis impingentes, eorum similes sunt athletarum, quos apalæstros vocant; qui non nòrunt quid deceat simul, & ad id, quod agitur, valeat.*

§. 3. *Nimia paullo diligentioris affectationis cura obest Artibus præcipuam Gratiam ex incompta dissimulatæ Artis facilitate trahentibus.*

§. 4. *Venus hæc nihil est aliud, quàm accurata quædam & sine molestia diligens elegantia; inestque ei quædam consulto quasi fugiens oculos concinnitas, quæ tamen facilius potest oculis judicari, quàm verbis demonstrari.*

§. 5. *Hæc est unica illa eximii Artificis virtus, quæ spectatorem inter stuporem & voluptatem medium detinet, cogitque sæpe repetere quæ in aliorum operibus semel inspexisse plus quàm satis est. Quotquot autem deliciis hisce animos bona fide addixerunt, oculis suis in tanta venustatum copia splendidissimi apparatus epulas solent exhibere.*

§. 6. *Quemadmodum certum est Artem viguisse, quamdiu Artifices, fræna genio juvenilem in modum lascivienti permittentes, primas partes huic facilitati concedendas putaverunt; ita ea omissa, nullum amplius in sæcula iturum, & Gratiam cum ætate perlaturum opus enituisse constat.*

§. 7. *Elaborare vero contra quàm deceat, & quàm possis; hominis est ineptiis suis intempestive plaudentis, ac stultitiæ suæ plurimos testes domestico præconio colligentis.*

QUinque Capita hæc, quæ recensuimus, ita sunt inter se connexa & indiscreta, ut, si quid ex his defuerit, frustra in cæteris laboretur. Horum omnium nihil unum, sed omnia pariter ad consummatæ Artis opera debent concurrere: neque possumus quolibet uno eorum esse contenti ad consummationem Picturæ. Nam sicut cithara, ita Pictura perfecta non est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta nervis consentiat. Singula non sunt satis; omnia legitime misceantur: ut ex omnibus his rite observatis eluceat certa quædam Venustas ac Gratia, qua non singula hæc, sed, ut semel dicam, pariter omnia decent. In scriptis nuncupatur *genius*, juxta illud Martialis lib. VI, Epigr. 60:

Picturam omni venustatis gratia & suavitate affluentem recte dixeris, cùm omnes consummatæ Artis lepores in emendatissimarum partium totiusque operis dignitate elucescunt.

Ingeniosa tui Pompilli scripta feruntur;
Sed famæ non est hoc, mihi crede, satis.
Quàm multi tineas pascunt blattasque diserti,
Et redimunt soli carmina docta coci?
Nescio quid plus est, quod donat sæcula chartis:
Victurus genium debet habere liber.

Et profecto, cùm Inventio multum per se valeat, Symmetria delectet, Color etiam propriam quandam rebus adjiciat vim; necesse est perfectum quiddam, cùm omnia coierint, fieri; atque illam demum insigniter florentem & multum expolitam dixeris Picturam, cui, præter ridentem illam colorum amœnitatem, tam varia & non uno genere formosa passim intexta sunt, ut omnes quoque omnium gratiarum lepôres multarumque pulchritudinum illecebræ illigatæ ei esse videantur. Δεῖ δύο τούτους ποιήσασθαι σκοπούς· τὴν δήλωσιν τοῦ πράγματος, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς δηλοῦν. Οὐ γὰρ ψυχαγωγήσεις, μὴ γοητεύων μετά τινος χάριτος καὶ ἡδονῆς: *Duplicem nobis finem debemus habere propositum; ut nimirum rem omnem manifestam planamque faciamus, & ut eam cum quadam suavitate explanemus. Nunquam enim animos flectes, nisi eos venustatis jucunditatisque veluti quodam fascino ad stuporem perduxeris*, Apsines de Arte Rhetorica, cap. 19. Atque hæc est præcipua illa totque laudibus celebrata virtus Picturæ, τὸ χάριεν τῆς γραφῆς, *venustas picturæ*, ut loquitur Philostratus Iconum libro II in Rhodogyne, & mox in Melete. Τὸ ἐπίχαρι, *gratiosum*, ut Idem loquitur in prooemio Iconum. Venustas tamen hæc alia est à Pulchritudine, quamvis absque illa esse non possit: est enim Venustas ipsius Pulchritudinis veluti quædam consummata perfectio; sive qualitas quædam ortum ducens ex grato pulcherrimarum atque apte inter se commissarum partium temperamento.

Prorſus quemadmodum hæc ipſa Venuſtas fit Suavitas, quoties eam delicata omnia commendant: eſtque in corporibus nihil aliud Suavitas, quàm delicatior aliqua blandæ ſpecies Venuſtatis. Corpus itaque humanum, quod ſingulis ſui partibus habet concinnam aliquam accuratæ perfectionis ſpeciem, non ſtatim venuſtum dici meretur, ſed quod ex univerſa perfectiſſimarum partium junctura Gratiam quandam ſpirat, quæ ſpectantium oculos tenere ac trahere valeat. Appoſite Baſilius Magnus Homilia in Pſalmum XLIV: Κάλλος ἐστὶ τὸ ἐν τῇ συνθέσει τῶν μελῶν εὐάρμοστον, ἐπανθοῦσαν αὐτῷ τὴν χάριν ἔχον: *Pulchritudo eſt illud in membrorum omnium compoſitione harmonice concinnum, quod quandam ex ſe effloreſcentem gratiam habet.* Quamobrem etiam non inſcite Formam à Gratia diſtinxiſſe videtur Ovidius II de Arte, verſ. 570:

Multaque cum forma gratia miſta fuit.

Suetonius in Tito, cap. 3: *Forma fuit egregia, & cui non minus authoritatis ineſſet quàm gratiæ.* Recte quoque Quintil. Orat. inſtitut. IV, 2: *Quædam partibus blandiuntur, ſed in ſummam non conſentiunt.* Ita Nero, teſte Suetonio in ejus vita, cap. 51; fuit *Vultu pulchro magis quàm venuſto.* Catullus quoque Carm. 87:

Quintia formoſa eſt multis; mihi candida, longa,
Recta eſt. Hoc ego, ſic cætera confiteor.
Totum illud, formoſa, nego. Nam nulla venuſtas,
Nulla in tam magno eſt corpore mica ſalis.
Lesbia formoſa eſt. Quæ cùm pulcherrima tota eſt,
Tum omnibus una omnes ſurripuit Veneres.

Tibullus libro IV, Eleg. 2, de Sulpitia:

Illam, quicquid agit, quoquo veſtigia movit,
Componit furtim ſubſequiturque decor.
Seu ſolvit crines, fuſis decet eſſe capillis;
Seu compſit, comptis eſt veneranda comis.
Urit, ſeu Tyria voluit procedere palla;
Urit, ſeu nivea candida veſte venit.
Talis in æterno felix Vortumnus Olympo
Mille habet ornatus, mille decenter habet.

Claudiam denique Rufinam decora forma conſpicuam deſcribit Martialis lib. XI, Epigr. 54: quæ Britanna cùm eſſet, Romanis tamen Atticiſque Artibus naturale decus formæ auxerat:

Claudia cœruleis cùm ſit Rufina Britannis
Edita, cur Latiæ pectora plebis habet?
Quale decus formæ? Romanam credere matres
Italides poſſunt; Atthides eſſe ſuam.

Talem denique Demoxenus Comicus deſcribit adoleſcentem quendam Coüm, apud Athenæum *lib. I Deipnoſoph. cap. 12.* Κάλλος γυναικὸς τὸ μήτε ἀργὸν, μήτε ἀπίθανον, ἀλλὰ μεμιγμένον χάριτι καὶ κινητικὸν, ἁλμυρὸν καὶ δριμὺ καλοῦσιν: *Forma mulieris nec otioſa, nec illiberalis, ſed cum venuſtate & gratia quadam mixta, quæque ſenſus poteſt inflectere, leporum ſale conſperſa & acris dici ſolet*, Plutarch. Sympoſ. problem. V, 10. Lucretius libro IV:

- - - *Chariton mia, tota merum ſal.*

Vide P. Victorium Var. lect. lib. XII, cap. 13. Picturæ par quoque ratio eſt. Libandus eſt ex omni genere feſtivitatum ſuaviſſimus lepos; quo, tanquam ſale, perſpergatur & conditior fiat Pictura. Non latuit hoc Apellem, cujus (quamquam eadem ætate maximi Pictores eſſent) præcipua in Arte venuſtas fuit: etenim is, quum opera reliquorum admiraretur, *Collaudatis omnibus, deeſſe iis unam illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant; cætera omnia contigiſſe; ſed hac ſola ſibi neminem parem*, Plinius XXXV, 10. Venerem hìc ſummus Artifex dicit peculiarem Inventionis, Symmetriæ, Coloris, Motus, Diſpoſitionis denique gratiam, per univerſa Picturæ membra ſic diffuſam, ut non modo Inventione, Symmetria, Colore, Motu, Diſpoſitione ſpectantes teneat, ſed multiplici ſingularum partium harum venuſtate in unum collata effloreſcat. Cæterum ut venuſtas & pulchritudo corporis à bona valetudine nullo modo ſecerni poſſunt; ſic hæc, de qua loquimur, Gratia tota quidem eſt cum perfecta Arte confuſa, ſed mente & cogitatione magis ab ea poteſt, quàm re ſeparari.

§. 2. Atque hæc eſt procul dubio Venus illa quam, ex ingenio Artificis ſponte ſua naſcentem,

nascentem, nullæ regulæ Artis tradunt, quamque nulla vel morosissima præceptorum sedulitate Artifices assequi valent; nimia præsertim cura omnem picturarum lepôrem destruente magis quàm adjuvante; neque enim alia via magis in κακοζηλίαν* itur. *Vitium est ubique, quod nimium est*, Quintil. VIII, 3. *Nihil potest placere, quod non decet*, Quintil. I, II. *Ideoque etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoque temperetur, gratiam perdit. Cujus rei observatio judicio magis quodam sentiri, quàm præceptis tradi potest. Quantum satis sit, & quantum recipiat præsens materia, non habet hæc res mensuram & quasi pondus: quia, ut in cibis, alia aliis magis complent*, Quintil. XI, I. *Præcipueque in hac parte præstandum est, ut deceant cuncta; quod prudentia magis, quàm ulla præceptionis arte servatur*, Martian. Capella libro V de nuptiis Phil. & Merc. Quamobrem etiam frequenter usu venit, ut multi, quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possint, *Ut iis quæ habeant, modice & scienter utantur, & ut ne dedeceat; id enim est maxime vitandum, & de hoc uno minime est facile præcipere. Roscium sæpe audio dicere, Caput esse artis, decere; quod tamen unum id esse, quod tradi Arte non possit*, Cicero I de Orat. Arte quidem non traditur hoc, attamen Artem, vim suam dissimulantem, sequitur, cùm *Nulla res sine arte satis valeat, & comitetur semper artem decor. An non eam, quæ emissa optime est, hastam speciosissime contortam ferri videmus? & arcu dirigentium tela, quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior*, Quintilianus IX, 4. Servius ad versum 521 quinti Æneïd. *Dicunt periti, posse ex ipso sagittariorum gestu artis peritiam comprobari.* Nisi malis opinari quod Artifex Venerem hanc natura duce melius assequetur, quàm Arte; *Sed naturæ ipsi ars inerit*, ut idem Quintilianus ibidem loquitur. Etenim hæc duo natura arcte adeo sunt inter se copulata ac devincta, ut separari atque intervelli salvo lepôre operum non possint. Ταύτην κρατίστην τε καὶ χαρακτηριστικωτάτην ἀρετὴν, εἴτε φύσεως ἐυτυχίαν δεῖ καλεῖν, εἴτε πόνου καὶ τέχνης ἐργασίαν, εἴτε μικτὴν ἐξ ἀμφοῖν ἕξιν ἢ δύναμιν: *Potissimam hanc & proprietatibus artificum exprimendis maxime idoneam virtutem, vel naturæ quandam felicitatem dicere oportet, vel laboris & artis effectum, vel mixtum ex ambobus habitum facultatemque*, Dionys. Halicarnass. in Lysia. Καὶ ἡ ἀλληλουχία τούτων ἴσως γένοιτ᾽ ἂν τὸ τέλειον: *Mutua tamen horum cohærentia futura forte est perfectio operum*, Dionys. Longinus περὶ ὕψους, §. 32. Atque hoc illud est, quod Philostrato agenti de Pictura serti florei, τὸ χαῦνον τοῦ στεφάνου καὶ ἁπαλὸν appellatur, Iconum lib. I, in Como. Ἐλευθερία τῶν ἀνθέων, ut idem Philostratus ibidem explicat. Italice est *morbido & vago, leggiadro, svelto.* Neque invenuste Catullus in Argonauticis corollas mira quadam Artis facilitate plexas *indistinctas* dixit, quòd flores casu potius congestos, quàm anxie digestos spectantium oculis exhiberent. Gratiam hanc molliter turgentium coronarum *teneritatem* dixit Tertullianus de Corona militis: *In capite*, inquit, *quis sapor floris? quis coronæ sensus, nisi vinculi tantum? Quia neque color cernitur; neque odor ducitur, neque teneritas commendatur.*

Maxime tamen spectatur hîc naturalis ille magisque ex Artificis ingenio quàm ex Arte promanans Decor.

* *Pravam affectationem.*

§. 3. Patet igitur, quàm sit arduum, exactæ Artis opus posteris relinquere: præsertim, quum ne quidem ad consummationem Picturæ sufficiat hæc, de qua nunc egimus, Venus; nisi eam felix quidam firmæ facilitatis decor commendet. Elegans festivæ facilitatis exemplum habes apud Philostratum Iconum lib. I, in Amoribus. Γελῶσιν οἱ Ἔρωτες, inquit, καὶ καταπεπτώκασιν· ὁ μὲν, εἰς πλευράν· ὁ δὲ, πρηνής· οἱ δὲ, ὕπτιοι· πάντες ἐν τοῖς τῆς διαμαρτίας σχήμασι: *Rident Amores, & ceciderunt; hic quidem in latus, ille vero pronus, alii rursus supini, omnes autem in vario aberrationis habitu.* Videas itaque hîc, quantam elegantissimæ alioqui picturæ Gratiam adspersit Pictor, dum varie ludentes atque ex lasciva quadam petulantia temere lapsantes Cupidines pari fidentioris negligentiorisque Artis veluti errore describit: pulchra temerarii erroris Arte picturam hanc mirifice commendante. Promptæ nimirum vegetæque magnorum Artificum mentes, etsi non semper iis quas aggrediuntur rebus accuratam exactamque manum imponant, ut plurimum tamen ex genii sui facilitate nescio quid, quod placeat, in opera sua transfudisse deprehenduntur: siquidem erecti atque in omnia semper exerti impetus vigore usque adeo ex facili ac minime laboriose quidquid conantur efficiunt, ut opera eorum ipsa facilitatis gratia emineant, veluti spontaneo illaboratæ Artis ingenio ad hunc decorem perducta. Plinius certe loco *ex cap.* 10 *libri* XXXV *nat. Hist.* proxime allato, postquam Apellem præter cæteros Gratia hac polluisse testatur, subjunxit hæc verba: *Usurpavit Apelles & aliam gloriam, cùm Protogenis opus immensi laboris ac curæ supra modum anxiæ miraretur: dixit enim, omnia sibi cum illo paria esse, aut illi meliora; sed uno se præstare, quòd manum ille de tabula nesciret tollere: memorabili præcepto, nocere sæpe nimiam diligentiam.* Plutarchus quoque in Timoleonte facilitatem hanc à Venere distinguit: Ἡ μὲν Ἀντιμάχου ποίησις, inquit, καὶ τὰ Διονυσίου ζωγραφήματα, τῶν Κολοφωνίων, ἰσχὺν ἔχοντα καὶ τόνον, ἐκβεβιασμένοις καὶ καταπόνοις ἔοικε· ταῖς δὲ Νικομάχου γραφαῖς, καὶ τοῖς Ὁμήρου στίχοις, μετὰ τῆς ἄλλης δυνάμεως καὶ χάριτος, πρόσεστι τὸ δοκεῖν εὐχερῶς καὶ ῥᾳδίως ἀπειργάσθαι:

Nulli magis exstinguunt naturalem operum suorum nitorem, quàm qui omnes undique flosculos sollicite nimis carpunt & delibant.

χάδαι: *Versus Antimachi & picturæ Dionysii, quorum uterque Colophonius, ut ut vim habeant & mirum quendam eximii splendoris vigorem, plurimum tamen laboriosæ coactæque affectationis præ se ferunt: Nicomachi vero tabulis & Homeri carminibus, præter reliquam vim veneremque, etiam hoc adest, quòd expedite & cum insigni aliqua facilitate confecta esse deprehenduntur.* Simile illud: *In omnibus rebus videndum est, Quatenus. Etsi enim suus cuique modus est; tamen magis offendit nimium, quàm parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis,* Cicero in Oratore. *Apollodorus fictor inter cunctos diligentissimus artis, & iniquus sui judex, crebro perfecta signa frangens, dum satiare cupiditatem nequit artis, & ideo Insanus cognominatus*, Plinius XXXIV, 8. Et mox: *Callimachus semper calumniator sui, nec finem habens diligentiæ, ob id Cacizotechnos appellatus; memorabili exemplo adhibendæ curæ modum. Hujus sunt saltantes Lacænæ, emendatum opus; sed in quo gratiam omnem diligentia abstulerit.* Vide quoque Pausaniam lib. I, pag. 48.

Viva inelaboratæ vis Artis hîc potissimum spectari solet; siquidem certum est omnia dissolutæ cujusdam facilitatis specie reddi conditiora.

§. 4. Deturpat ergo nimia cura totam emendatissimarum quoque picturarum gratiam, quemadmodum facilitas eam auget. Grande, &, ut ita dicam, pudicum exactæ consummatæque Artis specimen, non est maculosum, nec turgidum, sed naturali pulchritudine exsurgit, calamistrorum fucique impatiens. Huic igitur præcipue virtuti attendat Artifex, totam mentem, omnes cogitationes ad tantæ rei magnitudinem sedulo convertat:

Et curam tota mente Decoris agat,

Ovid. III de Arte, vers. 424. Præsertim, cùm is demum summus in Arte dici mereatur, *Cui disciplina, & studium, & exercitatio dederit vires facilitatis*, Quintil. XII, 9. Ἀφέλεια *simplex & inaffectata*, inquit idem ille Quintil. VIII, 3, *habet quendam purum, qualis etiam in fœminis amatur, ornatum; & quasdam velut è tenui diligentia munditias.* Κάλλος αὐτοφυὲς, καὶ ὅμοιον αὐτομάτῳ φυτῷ: *Nativa forma similisque plantæ suo ingenio natæ*, Aristæn. lib. I, epist. 7. Ἀσκεύαστον κάλλος: *inornata pulchritudo*, Philostr. Iconum lib. II, in Panthia. Παρθένος εὐειδὴς μὲν οὔ, ὡραία δέ, ἀληθινοῦ καὶ ἀρχαίου γέμουσα κάλλους, ὁποῖα τὰ ἀγάλματα τῆς παλαιᾶς τέχνης, ἃ χρόνου δεῖται εἰς τὸ θαυμάσαι καὶ ὀφθαλμῶν ἀκριβεστέρων: *Virgo minime quidem speciosa, formosa tamen, vera pariter atque antiqua pulchritudine referta, qualia sunt antiquæ artis simulacra, quæ ad sui admirationem temporis moram atque accuratiores oculos requirunt*, Themistius Orat. III, quæ est de Amicitia. Terent. Phorm. Actu I, Scena 2:

- - - Virgo pulchra, & quò magis diceres,
Nihil aderat adjumenti ad pulchritudinem.
Capillus passus: nudus pes: ipsa horrida:
Lachrymæ: vestitus turpis: ut, ni vis boni
In ipsa inesset forma, hæc formam exstinguerent.

Ovid. II Fast. vers. 763, de Tarquinio in Lucretia commoto:

Forma placet, niveusque color, flavique capilli,
Quique aderat nulla factus ab arte decor.

Idem III de Arte, vers. 257:

Formosæ minus artis opem præceptaque quærunt.
Est illis sua dos forma sine arte potens.

Catalecta vet. Poët. lib. I:

Fingere se semper, non est confidere amori.
Quid, quod sæpe decor, cùm prohibetur, adest?

Notat hoc in Semiramide Ælianus var. Hist. VII, I: Σεμίραμιν τὴν Ἀσσυρίαν, inquit, ἄλλοι μὲν ἄλλως ᾄδουσιν· ὡραιοτάτη δὲ ἐγένετο γυναικῶν, εἰ καὶ ἀφελέστερον ἐχρῆτο τῷ κάλλει: *De Semiramide alii alia dicunt. Ea fuit inter omnes fœminas speciosissima, tametsi remissius & negligentius formam curabat.* In Alexandro quoque Magno id ipsum observat idem Ælianus var. Hist. XII, 14: Ἀλέξανδρον τὸν Φιλίππου ἀπραγμόνως ὡραῖον λέγουσι γενέσθαι: *Alexandrum Philippi filium sine ulla formæ cura speciosum fuisse perhibent.* Talis fœmina Horatio lib. I Carm. Ode 5, *simplex munditiis* dicitur. Ἀπερίεργως καλή, ut loquitur Ælianus var. Hist. XII, I. Tullius quoque in Oratore: *Quædam etiam negligentia est diligens*, inquit; *nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum decet; sic hæc subtilis pictura etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque quo sit venustius, sed non ut appareat: tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum, ne calamistri quidem adhibebuntur. Fucati vero medicamenta candoris & ruboris omnia repellentur; elegantia modo & munditia remanebit.* Imprimis ergo cavendum

ne

ne elaborata quæſitæ venuſtatis concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifeſtò deprehenſum appareat. Etenim frigida illa nimiæ ſubtilitatis affectatio frangit atque concidit vividum incaleſcentis animi impetum, & quicquid eſt in Arte generoſius. *Tiberius in oratione Latina ſecutus eſt Corvinum Meſſalam, quem ſenem adoleſcens obſervaverat: ſed affectatione & moroſitate nimia obſcurabat ſtylum, ut aliquanto ex tempore quàm à cura præſtantior haberetur*, Suetonius in Tiberio, cap. 70. Non raro quoque evenit, ut nimia diligentia deterius fiat opus; quia ſunt optima minime arceſſita, & ſimplicibus atque ab ipſa veritate profectis ſimilia. Pereunte itaque hac ſimplicitate, ipſam quoque Gratiam ſtatim neceſſe eſt perire. Juvenal. Satyra III, verſ. 17:

In vallem Egeriæ deſcendimus, & ſpeluncas
Diſſimiles veris; quantò præſtantius eſſet
Numen aquæ, viridi ſi margine clauderet undas
Herba, nec ingenuum violarent marmora tophum?

Illa quæ curam fatentur, non conſequuntur gratiam; propterea quod ſenſus obumbrant, & veluti læto gramine ſata ſtrangulant, ut loquitur Quintilianus in prœmio libri octavi. *Minuta eſt omnis diligentia*, inquit Tullius in Partitionibus oratoriis. *Ipſa emendatio finem habet*, ut ſalubriter monet Quintilianus X, 4; *ſunt enim qui ad omnia tanquam vitioſa redeant; &, quaſi nihil fas ſit rectum eſſe quod primum eſt, melius exiſtiment quicquid eſt aliud: ſimiles medicis, etiam integra ſecantibus. Accidit itaque ut cicatricoſa ſint, & exſanguia, & cura pejora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certe quod ſufficiat; ut opus poliat lima, non exterat.* Vide quoque Plinium Juniorem lib. IX, epiſt. 35. Unde etiam illud, quod in pleriſque aliis Artibus obſervatur, hîc quoque locum habet, Caput nimirum Artis eſſe, Artem premere. Et profectò, ſi qua pingentium Ars eſt, ea prima eſt, ne Ars eſſe videatur. *Utiliſſima eſt diſſimulata ſubtilitas; quæ effectu apparet, habitu latet*, Seneca in prœmio libri primi Controverſ. *Sed hoc pati non poſſumus; & perire artem putamus, niſi appareat; cùm deſinat eſſe ars, ſi appareat*, Quintil. IV, 2. Appoſite Ovidius X Metamorph. de Pygmalione, verſ. 247:

Interea niveum mira feliciter arte
Sculpſit ebur, formamque dedit quâ fœmina naſci
Nulla poteſt; operiſque ſui concepit amorem.
Virginis eſt vere facies, quam vivere credas,
Et, ſi non obſtet reverentia, velle moveri.
Ars adeo latet. - - -

Abſoluta ſummorum Artificum opera non levem tantum concinnitatis ſuæ memoriam, verum etiam indelebilem divinæ cujuſdam gratiæ ſenſum relinquunt in ſpectatorum animis.

§. 5. Liquet ergo rem totam recta reputantibus via, præcipuam tantopere laudatæ Venuſtatis gloriam ab expeditæ & minime coactæ Artis facilitate provenire, qua permotus ſpectator veluti attonitus miratur illa doctarum manuum σοφίσματα, prout admiranda excellentium Artificum opera vocat Philoſtratus Iconum lib. I, in Memnone. Himerius quoque, Δότε μοι, inquit, τὴν Ζεύξιδος τέχνην, καὶ τὰ Παρρασίου σοφίσματα: *Date mihi Zeuxidis artem, & Parrhaſii ſolertia inventa.* Vix profectò quiſquam eſt qui ſine horrore contemplari poſſit eximia illa magnarum mentium monumenta, quæ vivent quamdiu Ars æmulatrix Naturæ & Genius humanitatis in terris celebrabuntur. De talibus nempe cordatus ſpectator apud ſe dicit, *Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt, licet uſque morari.* Recte itaque Damaſcius de ſemetipſo apud Photium teſtatur, quantum ſenſerit animi motum conſpecta Venere, quam Herodes Sophiſta dedicaverat: ἵδρωσα μὲν ὑπὸ θάμβους τε καὶ ἐκπλήξεως, inquit, οὕτω δὲ τὴν ψυχὴν διετέθην ὑπὸ τῆς εὐφροσύνης, ὥστε οὐχ οἷος τ' οἴκαδε ἐπανιέναι· πολλάκις δὲ ἀπιὼν ἐπαναστρέφειν ἐπὶ τὸ θέαμα· τοσοῦτον αὐτῷ κάλλος ἐνεκέρασεν ὁ τεχνίτης, οὐ γλυκύ τι καὶ ἀφροδίσιον, ἀλλὰ βλοσυρόν τε καὶ ἀνδρικόν: *Sudavi præ ſtupore & admiratione, & ſic afficiebatur animus iſtac lætitia, ut domum ire non poſſem. Sæpe cùm abiviſſem ad ſpectaculum revertebar. Tantam huic pulchritudinem immiſcuerat artifex, non ſuavem aut veneream aliquam, ſed terribilem ac plane virilem.* Contorquendus eſt itaque ſpectator accuratioris Artis venuſtate, tanquam machinatione aliqua, nunc ad ſeveritatem, nunc ad remiſſionem animi, nunc ad triſtitiam, nunc ad lætitiam, paſſim denique ad ſtuporem; utendum eſt omnium inventionum pondere, omnium delineationum ſubtilitate, omnium denique colorum ſuavitate; accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena ſpiritus, plena veritatis, concinna denique pulchri ordinis perſpicuitate diſtincta. Atque hæc eſt illa virtus, quæ mirantium circulos undique contrahit; quæ tantos clamores, tantas admirationes efficit; in ea vires pingendi conſtitutæ ſunt. *Timanthes pinxit Heroa abſolutiſſimi operis*, inquit Plinius XXXV, 10, *arte ipſa complexus vires pingendi.* Philoſtrato in prœmio libri primi Iconum, hæc vis Artis κράτος τῆς ἐπιστήμης, *vis ſcientiæ* vocatur. Eidem quoque Iconum lib. II, in Rhodo-

gyne dicitur ἰσχὺς τῆς γραφῆς, *efficacia picturæ.* Luciano denique in Zeuxide est δύναμις τῆς τέχνης, *potentia artis.* Hæc virtus oculos nostros capit, tenet: Propert. lib. III, Eleg. 10:

> *Aut certe tabulæ capient mea lumina pictæ,*
> *Sive ebore exactæ, seu magis ære manus.*

Plin. XXXV, 9: *Neque ante Apollodorum ullius tabula ostenditur, quæ teneat oculos.* Horat. lib. II, epist. I:

> *Suspendit picta mentem vultumque tabella.*

Cornel. Severus in Ætna:

> *Quin etiam Grajæ fixos tenuere tabellæ,*
> *Signave: nunc Paphiæ rorantes arte capilli;*
> *Sub truce nunc parvi ludentes Colchide gnati;*
> *Nunc tristes circa subjectæ altaria cervæ,*
> *Velatusque pater; nunc gloria viva Myronis.*

Ex vivo virtutis hujus sensu provenit attonitus ille stupor, qui occupare solet animos miracula tantæ Artis justa æstimatione ponderantium, atque in ea contemplatione acquiescentium. Ἀφασίᾳ πληγέντες εἱστήκειμεν, *muti constitimus*, Callistratus in Cupidine Praxitelis. Horat. lib. II, Satyra 7:

> - - - *Pausiaca torpes insane tabella.*

Non habent incredibilia vocem. Quædam majora sunt, quàm ut illa capiat modus sermonis humani, Quintil. Declam. XIX. *Magnitudo stuporis, locum multis plausibus non relinquit*, Symmachus lib. X, epist. 22. Vide Musonii Dissertatiunculam apud A. Gellium lib. V, cap. I. Pictura itaque quæ admirationem non habet, nulla merito judicatur: atque is demum prudentioribus verus videbitur Artifex, in quo homines exhorrescunt, in quo exclamant, quem stupefacti intuentur, quem plus quàm hominem putant: qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate, quicquid Inventio suggesserit, exprimet: *Cicero* III *de Oratore.* Et mox; Quare Bene & Præclare, quamvis illi sæpe dicatur: Belle & Festive, nimium sæpe nolo. Quamquam illa ipsa exclamatio, Non potest melius, sit velim crebra: sed habeat tamen illa admiratio ac summa laus umbram aliquam & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur. Tandem tamen, expleto tam justæ admirationis stupore, temperare sibi non valeat spectator, quin subinde, Γράμμασι περιτυχὼν χειρὸς ἀστείας: *Incidens in picturas eleganti manu delineatas*, ut ait Philostr. Jun. in proœmio Iconum, exclamet Οὕτως παράδοξος ἡ τέχνη, καὶ κρείττων ἀνθρωπίνης χειρός: *Stupenda vere fuit ars, & humana manu præstantior*, ut loquitur Callistratus in Memnonis statua. Et si forte, dum in hoc animi æstu versatur, in Pasiphaës pictura Cupidines serram ducentes observet: Οἱ ἐπὶ τοῦ πρίονος Ἔρωτες, inquit, ἔννοιάν τε ὑπερβεβλήκασι πᾶσαν καὶ σοφίαν, ὁπόση χειρός τε καὶ χρωμάτων· σκόπει γάρ, τῷ ξύλῳ πρίων ἐμβέβληται, καὶ διήκται αὐτοῦ ἤδη: *Qui autem circa serram sunt Amores, cogitationem omnem scientiamque superarunt, quanta ad manus coloresque pertinet. Adverte: ligno serra imposita, jamque per ipsum ducta*, Philostr. Iconum lib. I, in Pasiphaë. Sin autem in tabulam argumento nativitatis Pindari insignem incidat, singula absolutissimæ artis momenta percensens, non cessat in proximum quemque qualemcunque sui sensus gustum transfundere: Οἶμαι θαῦμά σοι εἶναι καὶ τὰς μελίττας, οὕτω γλίσχρως γεγραμμένας, inquit, ὧν γε καὶ προνομαία δήλη, καὶ πόδες, καὶ πτερά, καὶ τὸ χρῶμα τῆς στολῆς οὐκ ἀτακτοῦσιν, ἴσα τῇ φύσει διαποικιλλούσης αὐτὰ τῆς γραφῆς: *Apes quoque sic exiliter & affabre pictas tibi esse admirationi puto: quarum proboscis, ac pedes evidentissime cernuntur, & pennæ ac stolæ color non incongrue habent, cùm in ipsis variandis ars naturam adæquaverit*, Philostr. Iconum lib. II, in Pindaro. Rursus picturam tela Penelopes nobilem intuens, nihil non in ea suspicit; araneolum tamen in proximo conspicatus: Τὸ οὕτω γλίσχρως ἀράχνην διαπονῆσαι, inquit, καὶ δεῖξαι κατὰ τὴν φύσιν, καὶ τὸ ἔριον αὐτῆς ὑπομόχθηρον γράψαι καὶ ἄγριον, ἀγαθοῦ δημιουργοῦ καὶ δεινοῦ τὴν ἀλήθειαν: *Araneum tam tenuiter elaborasse, ac juxta naturam indicasse, ipsumque filum laboriosum ac difficile pinxisse, artificis est prudentis ac veritatem scite repræsentantis*, Philostr. Iconum lib. II, in Telis. In tabula Panthiæ morientis suspensus miratur, Τὰ σημεῖα τῶν ὀνύχων ἡδίω γραφῆς: *Unguium vestigia pictis longue suaviora*, Philostr. Iconum lib. II, in Panthia: quemadmodum & Philostr. Junior in Venatoribus. In tabula Veneris ostendit qualiter, ὁ περὶ τὰς ἐσθῆτας λειμὼν, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς χρώματα, καὶ ὡς ἄλλο ἄλλῳ ἐπιπρέπει, δαιμονίως ἐκμεμίμηται: *Pratum quod vestes circuit, & qui in eis sunt colores, & quemadmodum aliud alios deceat, divine expressum est*, Philostr. Iconum lib. II, in Venere. Visa quoque aurea

aurea veste Veneris, potissimum in ea subtilissimam suturæ speciem miratur. Ῥαφὴ, ἣ νοεῖται μᾶλλον, ἢ ὁρᾶται: *Sutura, quæ mente potius percipi, quàm videri potest*, Philostr. Junior in Ludibundis. In marmorea Bacchæ bacchantis statua cuncta deprehendit signa animi furoris œstro perciti. Τοσαῦτα πάθους διέλαμπε τὰ τεκμήρια, ὑπὸ τῆς τέχνης ἀῤῥήτῳ λόγῳ κραθέντα: *Tot ac tanta affectus indicia ab arte emicabant, inenarrabili arcanaque ratione temperata*, Callistratus in Bacchæ statua. In contemplatione statuæ Narcissi defixus, cætera quidem miratur: Τὸ δὲ οὐδὲ λόγῳ ῥητὸν, inquit, λίθος εἰς ὑγρότητα κεχαλασμένος, καὶ ἐναντίον σῶμα τῇ οὐσίᾳ παρεχόμενος· στερεωτέρας γὰρ τετυχηκὼς φύσεως, τρυφερότητος ἀπέστελλεν αἴσθησιν, εἰς ἀραιόν τινα σώματος ὄγκον διαχεόμενος: *Istud autem ne verbis quidem exprimi potest, ut lapis in humorem laxatus, corpus oppositum essentiæ suæ præbuerit: naturam namque solidiorem nactus; sensum tamen aliquem delicatæ mollitiei emittebat, in rarum quendam corporis tumorem diffusus ac diffluens*, Callistr. in Narcissi statua. Conspecto denique Cupidine Praxitelis: Εἶδες ἂν τὸν χαλκὸν θρυπτόμενον, inquit, καὶ εἰς εὐσαρκίαν ἀμηχάνως χλιδῶντα: *Videas æs emollitum, & supra quàm fieri possit in bonam carnis habitudinem delicata quadam eximiæ artis luxuria veluti liquefactum*, Callistratus in Cupidinis statua.

§. 6. Ex omnibus hisce locis perspicuum cuivis esse potest, modos hosce loquendi, ἀῤῥήτῳ λόγῳ, δαιμονίως, ἀμηχάνως, &c. satis exprimere vim aliquam præcepta subtilissimæ Artis supergressam; Artifice nimirum naturam ipsam in tanta rerum varietate ludentem provocante, & in vivis diversissimarum rerum formis inaffectata jucundæ securitatis facilitate exprimendis juveniliter luxuriante & quasi ludente. Statius libro I Sylv. in Tiburtino Manlii Vopisci, vers. 51:

Ex mira priscorum Artificum facilitate cuivis perspicuum est, neque ludum laborantibus, neque Artem defuisse ludentibus.

- - - *Lusit in ære* *Myronis manus.* - - -

Νεανιεύεται ὁ ζωγράφος: *Juvenili quadam audacia exultat Pictor*, Philostrat. Junior in imagine Orphei. Callistratus quoque in Memnonis statua: Ὁ Δαίδαλος μέχρι μὲν κινήσεως ἐνεανιεύετο, καὶ δύναμιν εἶχεν ἡ ἐκείνου τέχνη ἐξιστάναι τὰς ὕλας, καὶ εἰς χορείαν κινεῖν: *Dædalus ad motum usque confidentiore quadam juvenilis animi licentia processerat, habebatque ars ejus vim materias mutandi atque ad choream excitandi.* Hîc enim τὸ νεανιεύεσθαι nihil est aliud, quàm juvenilis animi vigore veluti lascivientem & exsultantem aliquid aggredi. Nam in eo præcipua & viva vis Artis posita videtur, si in opere felix illa & fœcunda primi conatus facilitas eluceat: qua sine mortuam esse Artem cum Plinio recte dixeris: *Hactenus dictum sit*, inquit lib. XXXV, 5, *de dignitate artis morientis*. Bene *morientis*, quandoquidem supra ex Vitruvio & Plinio didicimus, Artem hanc olim plurimorum sæculorum studio & consummatissimorum Artificum cura perfectam, circa tempora Augusti animam cœpisse agere: tunc enim Ars, vitiis evincentibus, paulatim victa cessit; & Artifices ultra modum curam cultui impendentes, relicta priorum ingenua simplicitate, tabulis suis commendationem potius quærebant ex sumptuosis coloribus, quàm ex ipsius Artis sinceritate atque elegantia, donec omnem gratiam rei nimia captatione consumpsissent.

§. 7. Optime vero decorum illud retinebimus, si *Propriam naturam sequamur, & studia nostra naturæ regula metiamur. Neque enim attinet repugnare naturæ; nec quicquam sequi, quod assequi nequeas. Ex quo magis emergit, quale sit decorum illud; ideo quia nihil decet invita (ut ajunt) Minerva, id est adversante & repugnante natura. Quæ contemplantes, expendere oportebit quid quisque habeat sui, eaque moderari, nec velle experiri quàm se aliena deceant; id enim maxime quemque decet, quod cujusque suum maxime. Suum igitur quisque noscat ingenium, acremque se & vitiorum & bonorum suorum judicem præbeat: ne Scenici plus quàm nos videantur habere prudentiæ. Illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. Qui voce freti sunt, Epigonos, Medeamque. Qui gestu, Menalippam, Clytæmnestram. Semper Rupilius Antiopam. Non sæpe Æsopus Ajacem. Ad quas igitur res aptissimi erimus, in iis potissimum elaborabimus. Sin aliquando necessitas nos ad ea pertruserit, quæ nostri ingenii non erunt; omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea, si non decore, at quàm minimum indecore facere possimus. Nec tam est enitendum, ut bona, quæ nobis data non sunt, sequamur; quàm ut vitia fugiamus*, Cicero lib. I de Officiis. Teneamus ergo ante omnia illud Quintiliani libro VIII, cap. 3: *Prima virtus est, vitio carere.* Et cogitemus omnia quæ traduntur præcepta eò præcipue tendere, ut vitia effugiamus; atque eos, qui hoc assequuntur, ab eximia illa Gratia quàm proxime abfuturos. Horatius libro I, epist. I:

Feliciſſime tamen decoro satisfacient, qui in iis, quæ ingenii sui esse cognoscant, potissimum elaborabunt.

Virtus est, vitium fugere; & sapientia prima
Stultitia caruisse. - - -

Contra vero, *Si plura sunt quæ nocent, quæ prosunt obruentur*, Quintil. IV, 2.

CAPUT VII.

§. 1. *Omnia quæ ad constituendam Gratiam concurrunt, ad eam quoque discernendam dijudicandamque requiruntur.*

§. 2. *Frustra hic nonnulli ignorantiam suam delicatissimi fastidii insolentia dissimulare student.*

§. 3. *Quemadmodum levia quædam delicta æqui harum Artium æstimatores fervidis Artificum ingeniis non inviti donant; sic fucatam fallacissimorum operum speciem non æstimant eo splendore, qui imperitorum verberat oculos, atque ab incorruptæ Artis consideratione avertit.*

§. 4. *Nunquam ad Artis examen, nisi amotis omnibus oculorum impedimentis, accedebant; certi, ita se demum commodius explorantiusque judicium de præclaris Artificum operibus facturos.*

§. 5. *Inspectionem elegantiarum sæpius iterantes, acriore subtilioreque ingenio & judicio percensent omnia.*

§. 6. *Præpostere quidam, præteritis rebus maximis, minutias quasdam sollicite sectari non desinunt.*

§. 7. *Nemo unquam omissis frivolis totum oblatæ Picturæ argumentum complexus est animo, ut non statim ipsa rerum gestarum serie veluti in rem præsentem deduceretur, ac multo expeditius de tota Arte judicaret.*

§. 8. *Optime igitur judicant, qui non adumbratas atque inanes rerum imagines, verum ipsas potius res in Pictura putant repræsentari.*

§. 9. *Quemadmodum optimi quique Artifices multum habent sui, & sua cujusque semper fuit nota; ita statim quoque sentiunt oculi exercitati an ex officinis celebribus & mangonii nesciis exierint opera; quòd peculiaris cujusque officinæ virtus, quæ adulterari non potest, in præcipuis excellentium Artificum operibus manifestò eluceat.*

§. 10. *Eruditi adhæc oculi archetypa ab apographis nullo negotio distinguunt.*

§. 11. *Hac ipsa denique consuetudine oculorum manifestum discrimen inter veterum ac recentiorum Artificum opera deprehendi solet.*

§. 12. *Quid sint Parerga, quidque in iis observandum.*

§. 13. *Saniore interim judicio omnia accuratissimæ Artis momenta pensabunt, qui assiduæ picturarum statuarumque inspectioni diligentem veterum scriptorum lectionem adjungent.*

Recti elegantiarum arbitri nihil temere de universitate, nisi accurate æstimatis partibus, constituunt.

VIdimus nunc quòd felix operum artificiosorum summa potissimum consistat in ea, quam diximus, Venere & Gratia: Venerem quoque hanc ex Inventione, Symmetria, Colore, Motu, Dispositione, rite observatis, provenire: neque ullos unquam Artifices vel minimam ejus umbram, sine mutuis naturæ atque Artis adminiculis assequi potuisse. Quamobrem, cùm tam multa in Gratia hac constituenda concurrant, non pauciora quoque ad eam discernendam dijudicandamque requiri perspicuum est: etenim *Nunquam potest plenissime investigari, quod non per viam suam quæritur*, Cassiod. de Divinis lectionibus, cap. 28. Peccant igitur quotquot profundissimarum Artium miracula *Ludificabundi non tam judicialiter quàm oculariter intuentur*, ut loquitur Sidonius Apollin. libro VII, epistol. 14. Neque enim est quod facile judicium hoc arbitremur, aut ipso tactu quicquam horum percipi amplius posse, ut ut Plutarchus* testetur, asperiores etiamnum rudioris ævi tabulas judicio tactus olim explorari solitas. Majoris molis est hoc opus. *Omnium rerum sunt quædam in alto secreta, & suo cuique corde pervidenda*, Plin. XVII, 4. Ἀμίμητον τὸ ἐν πᾶσιν ἐπαφρόδιτον, inimitabilis illa Venustas per totum opus æquabiliter intersperſa atque diffusa, non nisi arguta quadam perspicacia deprehenditur. Nam ut gravis, ut suavis, ut erudita, ut admirabilis, ut polita, ut copiosa sit Pictura, ut affectus habeat, quantum opus sit; non est singulorum articulorum; in toto spectantur hæc corpore. Recte itaque Dionysius Longinus περὶ ὕψους, §. 1: Τὴν ἐμπειρίαν τῆς εὑρέσεως, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων τάξιν καὶ οἰκονομίαν, οὐκ ἐξ ἑνός, οὐδ' ἐκ δυοῖν, ἐκ τοῦ ὅλου ὕφους μόλις ἐκφαινομένην ὁρῶμεν: *Peritiam inventionis, rerumque ordinem & œconomiam, non ex uno neque ex duobus, sed ex toto contextu vix elucentem cernimus.*

* *Circa initium libri de Defectu oraculorum; & Sympos. problem.* VIII, 10.

Iniquissime nonnulli tabulas hujus illiusve Artificis incognita causa condemnant, atque omnia in iis

§. 2. Recedat igitur quisquis cum supercilio quodam, ne minima quidem sui parte intellecta transiens, intelligentiam ponit in solo judicandi fastidio: frustra enim speret cultiori huic sæculo tam facile imponi posse in serio ac severo negotio. Opus est examine & libra. Ac primo quidem trutinanda est apta non stultæ Inventionis dispositio, quid doceat, & quibus mentes nostras viribus inspiret atque impleat. Inspicienda deinde Colorum pigmenta justæ Proportionis legibus commendata quantum oblectent, & qua jucunditate sensus nostros permulceant. Considerandi denique sunt potentissimi

Actionis

Actionis & Passionis affectus, quemadmodum dominentur atque in pectora irrumpant, animosque nostros similes iis, quæ spectamus, efficiant. Et ut breviter omnia complectar; Sicut optimi Oratores ac Poëtæ, ita Pictores quoque *Et docent, & delectant, & permovent. Docere, debitum est; delectare, honorarium; permovere, necessarium. Ad docendum, acuta; ad delectandum, quasi arguta; ad commovendum, gravia sectanda sunt. Ea igitur omnia in quo erunt summa, erit præstantissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus; ut Pictores appellantur etiam mali. Quod si tamen alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra alius acutiorem se, quàm ornatiorem velit; etiamsi est in genere tolerabili, certe non est in optimo. Siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum,* Cicero de optimo genere Oratorum. ὁ γὰρ κατὰ μικρότατον ἐνδέων, ἀτελής, κἂν πάντα πλείω ἔχῃ: *Qui enim vel in minimo aliquo deficit, imperfectus est, quamvis in cæteris abundet,* Lucianus in Hermotimo. Clemens Alexandrinus Pædagog. lib. III, cap. 6: Τέλειον, τὸ ἀπροσδεὲς φαμέν: *Perfectum dicimus, quod nullius rei insuper indiget.*

§. 3. Non sum ex judicibus severissimis, qui omnia ad exactam redigam regulam: multa donanda ingeniis puto: sed donanda vitia, non portenta sunt. Summorum certe Artificum operibus inspectis, judicare statim solemus, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosiora & deteriora fore omnia: & si forte præclari alioquin Artifices, sui nonnunquam parum memores, fervidi viribus ingenii nimis intemperanter abuti videbuntur, nostrum erit vel maxime tunc meminisse, nullum sine venia placere ingenium; magnis quoque atque excellentibus naturis nihil esse difficilius, quàm ut ingenitam exultantium ingeniorum lasciviam coërceant. Quibusvis certe erroribus veniam denegare, humanitatem est exuere. Horatius in Arte:

> Rectus judex, omissa fama populari, & stultorum consensu excitatis laudibus, nunquam alieno stare judicio, sed suo caute ac moderate uti debet.

- - - Quandoque bonus dormitat Homerus.

Θνητῇ φύσει, κἂν ὅλως ἐπιτετευγμένη γένηται, οὐ δυνατὸν ἐφικέσθαι τῆς ἀμέμπτου πάντων εὐαρεστήσεως. οὔτε γὰρ Φειδίας, μάλιστα τε θαυμασμένος ἐπὶ τῇ τῶν ἐλεφαντίνων ἀγαλμάτων κατασκευῇ, οὔτε Πραξιτέλης, ὁ καταμίξας ἄκρως τοῖς λιθίνοις ἔργοις τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, οὔτε Ἀπελλῆς ἢ Παῤῥάσιος, οἱ τοῖς ἐμπειρικῶς κεκραμένοις χρώμασι προάγοντες εἰς ἀκρότατον ζωγραφικὴν τέχνην, οὕτως ἐπέτυχον ἐν τοῖς ἔργοις, ὥς τε κατὰ πᾶν ἄμεμπτον ἐπιδείξασθαι τὸ τῆς ἐμπειρίας ἀποτέλεσμα. ἄνθρωποι γὰρ ὄντες, καὶ ταῖς τῶν ἐγχειρουμένων ὑπεροχαῖς ἐπιτυγχάνοντες, ὅμως διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν διέπιπτον ἐν πολλοῖς: *Fieri non potest, ut natura mortalis, etiamsi scopum attingat, comprobationem omnium sine ulla reprehensione consequatur. Neque enim Phidias in magna habitus admiratione, ob imaginum eburnearum fabricationem; neque Praxiteles, qui excellenter lapideis operibus affectiones animi admiscuit; neque Apelles aut Parrhasius, quamvis ad summum coloribus experienter temperatis pictoriam artem provexerunt, tantam in operibus suis felicitatem experti sunt, ut peritiæ suæ effectum omnino inculpabilem exhiberent. Cùm enim homines essent, tametsi excellentiam eorum quæ suscepissent consequerentur, nihilominus propter infirmitatem humanam, in multis errarunt,* Diod. Siculus libro XXVI. Fixum itaque nobis maneat, nunquam moderationis istius obliviscі, quam in Arte poëtica suasit Horatius:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.
Sunt delicta tamen, quibus ignovisse velimus.
Nam neque chorda sonum reddit, quem vult manus, & mens;
Poscentique gravem, persæpe remittit acutum.
Nec semper feriet, quodcunque minabitur arcus.
Verum ubi plura nitent in carmine, non ego paucis
Offendar maculis, quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit natura. - - -

Et mox:

- - - Hoc tibi dictum
Tolle memor; certis medium & tolerabile rebus
Recte concedi. - - -

Nam & in ratione conviviorum, quamvis à plerisque cibis singuli temperemus, totam tamen cœnam laudare omnes solemus: nec ea quæ stomachus noster recusat, adimunt gratiam illis à quibus capitur, Plin. Jun. lib. II, epist. 5. Judicandum ergo, & quidem perseverè: quoniam suo quemque judicio res probare aut improbare oporteat, non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi. Cæterum in ipsa illa judicii nostri severitate sanum hoc circumspectæ moderationis temperamentum tenebimus, ne forte aliis præcipites nimis, ac judicii nostri plus justo prodigi fuisse videamur. Megabyzus certe frigida parum intellectæ Artis censura, jocularium in malum

> pro libitu mendosa pronuntiant.

> Quidam non suum sequuntur judicium, sed autoritati aliorum parent: id habent ra-

tum, quod ab iis, quos probant, judicatum vident.

malum incidit: de quo vide *Ælianum var. Hist. lib.* II, *cap.* 2. Frequenter enim inconsulte judicantes in exquisitissimis summorum Artificum operibus carpunt quædam ut tumida, quæ prudentioribus sublimia videntur; ut tarda, quæ recte sentientibus cauta judicantur; ut improba, quæ sobrie judicantibus audentia sunt; ut nimia, quæ rectis judiciis plena putantur; ut humilia & depressa, quæ placida potius ac plana rectus judex dixerit, tanquam quæ tenore quieto compositoque formata gratiam habeant leniter lapsorum. *Plurimum autem refert, reprehendenda annotes, an insignia. Omnis enim advertit, quod eminet & exstat; sed acri intentione dijudicandum est, immodicum sit an grande, altum an enorme,* Plin. Junior IX, 6. *Singulis virtutibus vitia agnata sunt pari numero, quæ earum modum & habitum simulacris falsis ementiuntur: sic plerumque sufflati atque tumidi, fallunt pro uberibus; squallentes & jejuni dicti pro gracilibus; incerti & ambigui pro mediocribus,* A. Gell. noct. Attic. VII, 14. Ovidius libro I de Remedio amor. vers. 323:

Et mala sunt vicina bonis; errore sub illo
Pro vitio virtus crimina sæpe tulit.

Quæcunque judicium oculorum firmant, diligenter in primis curanda.

§. 4. Vere Seneca epistola LXXVI: *Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert.* Etenim *Nihil acie nostra fallacius, non tantum in his, à quibus subtiliter pervidendis illam colorum diversitas summovet; sed & in his quoque quæ ad manum cernit. Remus integer, in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum aspicientibus, multo majora sunt. Columnarum intervalla porticus longiores jungunt,* &c. Seneca Nat. quæst. lib. I, cap. 3. Et mox cap. 5: *Sunt quidam colores, qui ex intervallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam, quò melior saturiorque est, eò oportet altius teneas, ut fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem, quia quem optimum habet, non quomodocunque explicetur ostendit.* Quum itaque recto judicio plerumque officiant *Plurima, quæ invideant pure apparere tibi rem,* ut loquitur Horatius: non modo, ex sententia Senecæ epistola XCIV, *Removendum est, si quid oculis oppositum moratur aciem;* verum etiam hìc imprimis curandum ne quid eorum, quæ visum adjuvant, desit. Enumerat ea Themistius paraphrasi in Aristot. lib. II de Anima: Ἀνεξαπάτητος, inquit, περὶ τὰ χρώματα ἡ ὄψις, ὅταν αὐτή τε ἔχῃ εἰλικρινῶς, καὶ διὰ καθαροῦ τοῦ ἀέρος τὰς ἐνεργείας ποιῆται, καὶ ἀπὸ συμμέτρου διαστήματος, καὶ τῶν χρωμάτων οὕτω κειμένων: *Decipi non potest visus circa colores, cùm ipse est purus, & per perspicuum aerem operatur, & in modica distantia coloribus constitutis.* Plenius tamen recensuit ea Alexander Aphrodisiensis lib. II de Anima, §. περὶ αἰσθητῶν τῶν τε καθ᾽ αὑτὰ ὄντων, καὶ τῶν κατὰ συμβεβηκός. Vide locum. Nemesius quoque de Natura hominis, cap. 7: Τεσσάρων μάλιστα πρὸς ἐνάργῆ διάγνωσιν ἡ ὄψις χρήζει· ἀβλαβοῦς αἰσθητηρίου, συμμέτρου κινήσεως, διαστήματος, ἀέρος καθαροῦ καὶ λαμπροῦ: *Quatuor maxime necessaria sunt visui ad rectam rerum cognitionem, integrum sensus instrumentum, motus congruens, intervallum, aër purus & clarus.* Requiras ergo hìc ex Themistii, Alexandri, Nemesiique sententia quatuor hæc: integrum atque illæsum sensus instrumentum; motum sive mutationem loci conspiciendarum rerum proportioni congruentem; justam distantiam; liquidam puramque lucem. De primo agit idem Nemesius cap. 18: Κριτὴς ὀρθὸς ἐπὶ παντὸς πράγματος οὐχ ὁ τυχών, inquit, ἀλλ᾽ ὁ ἐπιστήμων καὶ κατὰ φύσιν διακείμενος: *Rectus judex in omni re, non quilibet obvius, sed sciens & juxta naturam constitutus.* Vanum profecto sit pictas tabulas lippis admovere; postulant enim oculos perspicaces. Recte itaque Plutarchus in Phocione: Ὄμμα φλεγμαῖνον, ἥδιστα τοῖς σκιεροῖς καὶ ἀλαμπέσιν ἐνδιατρίβει χρώμασι· τὰ δὲ αὐγὴν ἔχοντα καὶ φῶς, ἀποστρέφεται: *Oculus phlegmaticus libentissime circa umbrosos & nullo splendore præditos colores versatur; à splendore vero & lumine se avertit.* Ovidius Amorum libro III, Eleg. 6:

Quid juvat ad surdas si cantet Phæmius aures?
Quid miserum Thamyram picta tabella juvat.

Secundum primo ac tertio conjunxit Tullius lib. IV Academ. quæst. *Ita est maxima in sensibus veritas,* inquit, *si & sani sunt & valentes, & omnia removentur, quæ obstant atque impediunt: itaque & lumen mutari sæpe volumus; & situs earum rerum, quas intuemur; & intervalla aut contrahimus, aut diducimus; multaque facimus usque eò, dum adspectus ipse fidem faciat sui judicii.* Auctor quoque Rhet. ad Herennium libro III: *Adspectus minus valet, sive nimis procul amoveris, sive vehementer prope admoveris id, quod oportet videri.* Ἢν μὲν πάνυ ἐγγύθεν σκοπῶμέν τι, καὶ ὑπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, οὐδὲν ἀκριβὲς διαγινώσκομεν· ἐὰν δὲ ἀποστάντες ἐκ τοῦ συμμέτρου διαστήματος ἴδωμεν, ἅπαντα σαφῶς καταφαίνεται τὰ εὖ καὶ τὰ μὴ οὕτως ἔχοντα: *Si quid prope valde & sub ipsis veluti oculis positum contemplemur, nihil in eo discernemus accurate: si vero longius remoti ex justo intervallo aliquid intueamur, liquidius quoque apparebunt omnia quæ in eo bene*

ne aut secus constituta sunt, Lucianus pro Imaginibus. De mediocri itaque distantia intellige hæc verba Lacydis apud Laërtium libro IV: Τὰς εἰκόνας πόρρωθεν δεῖ θεωρεῖσθαι: *Imagines eminus oportet intueri.* Quartum est, *Tabulas bene pictas collocare in bono lumine*, ut loquitur Tullius de claris Oratoribus. Ovidius I de Arte, vers. 251:

Consule de gemmis, de tincta murice lana,
Consule de facie, corporibusque diem.

Atque hæc ratio est, cur Vitruvius lib. I, cap. 2, pinacothecis & cæteris ædium partibus, quibus certis luminibus opus est, à Septentrione lumina capienda dicat: *Quod ea cœli regio neque exclaratur, neque obscuratur Solis cursu; sed est certa & immutabilis die perpetuo.* Et rursus libro VI, cap. 7: *Pinacothecæ & plumariorum textrinæ, pictorumque officinæ, spectent ad septentrionem; uti colores eorum in opere, propter constantiam luminis, immutata permaneant qualitate.* Philostratus tamen in proœmio Iconum testatur in suburbio quodam Neapolitano porticum præstantissimis Picturis refertam spectâsse occidentem: vide locum. Ut ad rem redeamus, plane videtur iis, quæ jam diximus, addendus locus ex Arte Horatii:

Ut Pictura, Poësis erit; quæ, si propius stes,
Te capiat magis; & quædam, si longius abstes.
Hæc amat obscurum; volet hæc sub luce videri,
Judicis argutum quæ non formidat acumen.
Hæc placuit semel; hæc decies repetita placebit.

Ad quæ verba vide veterem Commentatorem. Quod vero γραφικὸς hanc oculos adjuvandi curam, ut à se alienam, omittere non debeat, constare potest ex ea cura, quam Artifices operi intenti hac in parte adhibent. *Scalptores & pictores oculorum causa utuntur ruta*, Plinius. XX, 13. Ita Ovidius lib. II de Remed. amor. vers. 405, *Acuentes lumina rutas* dixit. Ἀναμιμνήσκειν σε πειράσομαι τῶν γραφέων, καὶ μάλισθ' ὅταν ἐν λευκαῖς διφθέραις γράφωσιν, ὡς κάμνειν ῥᾳδίως αὐτῶν τὴν ὄψιν, εἰ παντάπασιν ἀβοήθητος εἴη· τοῦτ' ἄρα προμηθούμενοι, κυανά τε καὶ φαιὰ παρέθηκαν χρώματα, πρὸς ἃ συνεχῶς ἀποβλέποντες, ἀναπαύουσι τὰς ὄψεις: *Memorem te facere tentabo pictorum, & maxime quando in albis membranis pingunt, quod visus eorum quàm celerrime laboraret, si omni careret subsidio. Verum illi hæc animadvertentes, cæruleos & fuscos adponunt colores, ad quos assidue respicientes, visum suum reficiunt*, Galenus libro X de Usu partium corporis humani. Τὰς ὄψεις ὑπὸ τῶν ἄγαν λαμπρῶν πιεζομένας ἀποστρέφοντες, ταῖς ἀνθηραῖς καὶ ποώδεσι χρόαις παρηγοροῦμεν: *Oculos nimio splendore læsos, ad florida & viridia avertentes reficimus*, Plutarch. περὶ εὐθυμίας. *Cælator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, &, ut dici solet, pascit*, Seneca epist. 58. Et rursus epist. 65: *Artifices ex alicujus rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata, oculos libera luce delectant.* Ἀργυροκόπος καὶ ἀναγλυφάριος ἀναγλύφων δίσκον, κατὰ μέρος σκεπάζει ἅπερ γλύφει διάφορα ζῶδια· ἐπὰν δὲ τελέσῃ, τότε φανεροῖ αὐτὸν ἐξαστράπτοντα τῷ φωτί: *Faber argentarius & sculptor quando discum insculpit, aliquatenus operit varia illa, quæ sculpit, animalia; ubi vero perfecit, tum discum splendentem profert in lucem*, Macarius Homilia XVI. Pari quoque ratione, subtiliter curiosa Artificum opera inspecturi, nulla non adminicula sensuum fallacissimo solent admovere. *Facilius obscuram operam Myrmecidis ex ebore oculi vident, si extrinsecus admoveant nigras setas*, Varro circa initium libri sexti de L. L.

Quisquis homo est non præceps neque judicii sui prodigus, frequenter & cum cura lustrabit consummatioris Artis opera.

§. 5. Recte curatis omnibus quæ judicium oculorum juvare possunt, proximum est, ut singula Picturæ membra percommode satis explorantes, consummatissimorum operum inspectionem vel decies repetamus; semper in iis aliquid novi, quod placeat, inventuri. Etenim primo statim intuitu non satis integre pleraque dijudicat sensus, & in multis, quasi incallidus quidam æstimator, hallucinatur: solam rationem integritas judicii comitatur ac veritas. Cicero lib. I Acad. quæst. ex sententia Platonicorum tradit, *Judicium, quamquam oriatur à sensibus, tamen non esse judicium veritatis in sensibus. Mentem volebant rerum esse judicem: solam censebant idoneam, cui crederetur; quia sola cerneret id, quod semper esset simplex, & uniusmodi, & tale, quale esset. Hanc illi Ideam appellabant, jam à Platone ita nominatam.* Nos recte Speciem possumus dicere, &c. vide locum. *Nam licet omnium pene artium atque ipsius vitæ momenta, sensuum occasione producta sint, nullum tamen his judicium certum, nulla veri est comprehensio, si arbitrium rationis abscedat. Ipse enim sensus æque maximis minimisque corrumpitur. Nam neque minima sentire propter ipsorum sensibilium parvitatem potest, & majoribus sæpe confunditur*, Boëthius lib. I artis Musicæ, cap. 9. Atque Idem lib. V, cap. I: *Harmonica*, inquit, *est facultas differentias acutorum & gravium sonorum sensu ac*

ac ratione perpendens. Sensus namque confusum quiddam ac proxime tale, quale est illud quod sentit, advertit: ratio verò dijudicat integritatem, atque unas persequitur differentias. Itaque sensus invenit quidem confusa ac proxima veritati, accipit vero ratione integritatem: ratio vero ipsa invenit quidem integritatem, accipit verò sensu confusam ac proximam veri similitudinem. Namque sensus nihil concipit integritatis, sed usque ad proximum venit; ratio verò dijudicat. Vide quoque Macrob. Saturnal. VII, 14. Præcipuam igitur in eo semper curam collocabimus, ut non oculis tantùm nuda schemata percenseamus; sed animo quoque velut in rem præsentem deduci nos patiamur. Quo rite observato, ipsa nos Pictura primo statim intuitu ad ista, quæ historiam atque argumentum maxime constituunt schemata deducet. Atque hoc est illud, quod innuit Philostratus Iconum lib. I, in pictura Amphiarai. Postquam enim in ejus enarratione varios variorum Thebas oppugnantium bellatorum casus retulit, Ἀλλὰ οὗτοι μὲν, inquit, ἑτέρου λόγου· κελεύει δὲ ἡ γραφὴ βλέπειν ἐς μόνον τὸν Ἀμφιάρεων, φεύγοντα κατὰ τῆς γῆς αὐτοῖς στέμμασι, καὶ αὐτῇ δάφνῃ: *Cæterum hi alterius sunt curæ: jubet autem pictura respicere in unum Amphiaraum sub terra cum ipsis coronis ac lauro fugientem,* &c. Idem Iconum lib. II, in Panthia: Τὰ τείχη, ὦ παῖ, καὶ τὰς ἐμπιπραμένας οἰκίας, καὶ αἱ Λυδαὶ αἱ καλαὶ, Πέρσαις ταῦτα ἀφῶμεν ἄγειν τε καὶ αἱρεῖν, ὅ, τι αὐτῶν ἁλωτόν. τὸν δὲ Ἀβραδάτην, καὶ τὴν ἀποθανοῦσαν ἐπ' αὐτῷ Πανθίαν, ἐπειδὴ ταῦτα ἡ γραφὴ βούλεται, διασκεψώμεθα οἷον τὸ δρᾶμα: *Mœnia, ô puer, & incensas domos, & pulchras Lydas, & quicquid rapi potest, Persis ista agenda ac rapienda relinquamus. Cæterum Abradatem, & ipsius causa mortuam Panthiam, posteaquam hæc intendit pictura, ut veram historiæ repræsentationem consideremus.* Præcipuis igitur, quas Pictura adumbrat, rebus totam curiosæ mentis intentionem præcipue semper ex præscripto Philostrati impendamus. Ἵνα μὴ περὶ μικρῶν διεξίωμεν, inquit Philostratus Iconum lib. I, in Piscatoribus, ἀλλὰ περὶ ὧν λέγειν ἄξιον, τοὺς μὲν καλάμῳ θηρῶντας, ἢ κύρτῳ τεχνάζοντας, ἢ εἴ τις ἀνιμᾷ δίκτυον, ἢ τριαίνας, ἀφέλωμεν τοῦ λόγου· σμικρὰ γὰρ ἀκούσῃ περὶ αὐτῶν, καὶ φαίνεταί σοι μᾶλλον ἡδύσματα τῆς γραφῆς. τοὺς δὲ ἐπιχειροῦντας τοῖς θύννοις ἴδωμεν· ἄξιοι γὰρ οὗτοι λόγου, διὰ τὸ μέγεθος τῆς θήρας: *Ne minutias quasdam, sed quæ memoratu digna sunt percenseamus; calamo quidem piscantes, vel nassa utentes, vel si quis rete extrahit, aut tridentem illidit, excipiamus ab hoc nostro sermone; parva enim audies, si de ipsis sermonem habuero, & picturæ potius condimenta tibi videbuntur: sed thynnis insidiantes videamus; nam ob prædæ magnitudinem digni sunt de quibus verba faciamus.*

Cùm de omnibus totius operis partibus judicium censuramque facere necesse non est, potioribus tantum rebus animum intendemus.

§. 6. Quisquis certe nonnisi minutias sectatur, magnificentiæ istius ac granditatis parum meminit, ad quam Artificum opera inspecturi non minus in judicando, quàm ipsi Artifices in elaborando, adsuefacere se debent. Ὥσπερ ἂν εἴ τις τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ, τὸ μὲν ὅλον κάλλος, τοσοῦτον καὶ τοιοῦτον ὄν, μὴ βλέποι, μηδ' ἐπαινοῖ, μηδὲ τοῖς οὐκ εἰδόσιν ἐξηγεῖτο· τοῦ ὑποποδίου δὲ, τό, τε εὐθυεργὲς καὶ τὸ εὔξεστον θαυμάζοι, καὶ τῆς κρηπῖδος τὸ εὔρυθμον, καὶ ταῦτα πάνυ μετὰ πολλῆς φροντίδος διεξιών: *Non aliter ac si quis Jovis Olympici universam pulchritudinem ac formam, quæ tanta & talis est, non videat, nec laudet, neque etiam nescientibus eam enarret, sed subsellii rectitudinem & expolitionem, & crepidinis concinnitatem admiretur, & hæc multa cum diligentia & cura exponat*, Lucianus de conscrib. Historia. Frigida sane ac prorsus ridicula futura esset hæc ratio judicandi; ac de hujusmodi judicibus optimo jure dixerit aliquis: Τοὺς τοιούτους τὸ μὲν ῥόδον αὐτὸ μὴ βλέπειν, τὰς ἀκάνθας δὲ αὐτοῦ τὰς παρὰ τὴν ῥίζαν ἀκριβῶς ἐπισκοπεῖν: *Tales rosam ipsam non videre, spinas vero quæ sunt ad radicem accurate perspicere*, ut idem Lucianus ibidem loquitur. *Quorum miseret me*, inquit Apulejus de Mundo, *cum tantopere nec magnis & oppido paucis inexplicabili admiratione capiuntur.* *Hoc illis evenire adeo non est mirabile; cùm nihil majus suspexerint, neque ad aliquid intenderint, quod majore diligentia contemplandum est.* Aliter profecto Amphinomi atque Anapi, fratrum piorum statuas, excussit Claudianus Epigramm. 25:

Adspice sudantes venerando pondere fratres,
Divino meritos semper honore coli.
Justa quibus rapidæ cessit reverentia flammæ,
Et mirata vagas reppulit Ætna faces.
Complexi manibus fultos cervice parentes,
Attollunt vultus, accelerantque gradus.
Grandævi gemina sublimes prole feruntur,
Et cara natos implicuere mora.
Nonne vides ut sæva senex incendia monstret?
Ut trepido genitrix invocet ore Deos?
Erexit formido comam, perque omne metallum
Fusus in attonito palluit ore color.

In

In juvenum membris animosus cernitur horror,
Atque oneri metuens, impavidusque sui.
Rejectæ vento chlamydes. Dextram erigit ille,
Contentus lævâ sustinuisse patrem.
Ast illi duplices in nodum colligit ulnas
Cautior in sexu debiliore labor.
Hoc quoque præteriens oculis ne forte relinquas,
Artificis tacitæ quod meruere manus.
Nam consanguineos eadem cum forma figuret,
Hic propior matri sit tamen, ille patri.
Dissimiles annos sollertia temperat artis:
Alter in alterius redditur ore parens.
Et nova germanis paribus discrimina præbens,
Divisit vultus cum pietate faber.

Videas itaque hîc periti spectatoris ingenium. Fuere procul dubio plures in tantæ confusionis pictura circumstantiæ hominum, locorum, casuum, quæ traherent oculos: nihil tamen horum prudentissimum spectatorem demoratur; sed præcipuis tantum nobilis argumenti schematibus intentus, dulces in iis potentissimæ Artis præstigias oculis atque animo prosequitur.

§. 7. Quamobrem etiam omissis frivolis, universam rerum adumbratarum speciem, & quidquid in iis notabilius, latiore quadam comprehensione animo semper complecti studeamus, quo singula delineatarum rerum momenta cum animo præconceptis imaginibus recte atque ordine contendere possimus. Quod quàm sit facile, pereleganter docet Maximus Tyrius Dissertat. XXVIII: Κοῦφον γάρ τι χρῆμα ἀνάμνησις, inquit, καὶ εὔκολον. καὶ ὥσπερ τὰ εὐκίνητα τῶν σωμάτων τοῦ χειραγωγοῦντος προσάγοντος δεῖται, καὶ παραλαβόντα τὴν ἐξ ἐκείνου ἀρχὴν, φυλάττει ἐπὶ πολὺ τὴν κίνησιν· οὕτω καὶ ὁ νοῦς ἐπιλαβόμενος πρὸς μνήμην βραχείας ἀρχῆς, ἣν ἡ αἴσθησις αὐτῷ ὀρέγει, ἐπὶ πολλὰ χωρεῖ προϊὼν κατὰ ἀνάμνησιν. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν μακρῶν καὶ λεπτῶν δοράτων, ὁ τὸν στύρακα κινήσας, παρέπεμψε τὴν κίνησιν κατὰ παντὸς τοῦ δόρατος μέχρι τῆς αἰχμῆς· καὶ ὥσπερ τῶν μακρῶν καὶ διατεταμένων κάλων, ὁ διασείσας τὴν ἀρχὴν, παραδίδωσι τὴν κίνησιν τῷ ὅλῳ, βαδίζουσαν ἐπὶ τὸ πέρας· οὕτω καὶ τῷ νῷ βραχείας ἀρχῆς δεῖ πρὸς ἔννοιαν τῶν πραγμάτων ὅλων: *Agilis & expedita res est reminiscentia. Sicut enim ea quæ facile moventur corpora, motum tamen impulsumque manus postulant, ut initio motus inde accepto, diutissime conservent eum; sic mens nostra, occasionem reminiscentiæ, quam sensus suggerit semel amplexa, ab hoc initio longe lateque recordando progreditur. Et quemadmodum in longa tenuique hasta fieri videmus, ut extremam partem movens, motum istum per totam hastam usque ad ipsam cuspidem diffundat; in longo quoque protensoque fune, qui primam ejus partem quatit, totum necessario, eunte ad finem usque motu illo, movet: ita menti exiguo tantùm ad reminiscentiam totius rei opus est initio.* Venantium itaque pictura oblata, statim quoque spectantis animus ad memoriam rei venaticæ revolvetur, totamque masculæ oblectationis voluptatem sibi ante oculos alacri cogitatione reponet. Obversabitur frequens & insignis venandi studio turba: alii dubia etiamnum luce, dum roscidæ telluri impressa adhuc sunt pedum signa, feras cubilibus excussuri, tacitis canibus lora sensim laxant, umbrosasque sylvas densa indagine cingunt; canibus interim demissis presso rostro lustra quærentibus, atque auras nare sagaci captantibus: alii lata venabula excitis feris obtendentes, præcipiti eas clamore territant, atque in obstantes plagas impellunt: alii jam victores, stratorum corporum viscera grandibus cultris solvunt, cruentatis canibus bonam intestinorum partem in sedulitatis præmium diripiendam præbentes: alii opimam prædam ad suos gementi plaustro triumphantes referunt, lassis canibus lætam venatorum turbam cum silentio prosequentibus. Vide *Libanii Orat.* XXXIII, quæ nihil est aliud, quàm ἔκφρασις, sive descriptio quædam venationis occupatissimæ. Singulari virorum fortium certamine conspecto, confestim cogitat ambitiosa gloria collisorum ora severis primum minis asperari, usque dum totam iram, ex mutuo obtutu & jactis utrimque sermonibus collegerint: tristes deinde vultus, collato semel pede, fervore sanguinis æstuantis ignescere; animosque ultra thoraces anhelos, angustare prodiga vitæ pectora; subeunte mox animosa pulchræ mortis voluptate, horrendos stricto semel mucrone concipi furores, qualicunque interim consilio in media fatalis insaniæ caligine permixto: dumque juvat instare periclo, nec vacat librare metus, exstimulante eos horrore isto, quem velut honesti nuntium lethi amplectuntur, perdere concupiscunt, aut saltem ab hostili dextera nobile fatum iræ suæ contumacia extorquere. Pictum naufragium intuentem, multiplices quoque navim frangentium horrores circumstant. Fracti vento fluctus undiquaque incanescunt; piceæ nubes cœlum ex oculis, inhorrescente interim mari, eripiunt; ut ne proram quidem totam guberna-

Veras interim delineatarum rerum species ad animum revocatas utiliter cum operibus Artis contendemus.

tor in tam spissis tenebris conspicere valeat. Discurrunt nautæ ad officia trepidantes; vela tempestati subducere parant: & quamvis eos iratum mare velis succurrere vetet, non cessant tamen pro communi luce toto robore niti; exhauriunt fretum; rudentes disjectos aptant. Viribus denique ventorum ex diverso furentium diu multumque jactata nave, vexantur armamenta, funes turbantur, velorum sinus scinduntur; & sæva nimium tempestas, peragens mandata fatorum, infestiore procella insurgit, tenues quassæ jam navis reliquias penitus expugnatura: non relinquitur arbor, non gubernacula, non funis, non remus: exarmata navis, quasi rudis atque infecta materia, it cum fluctibus: nautici tandem, malo audaces, nave in desertum aliquod littus impacta, naufragio cum ipsa tempestate decidunt; abunde felices, si vel minimam laceræ navis tabulam amplexi in terram enatare possint.

Præcipuum tamen hîc est, ut veluti in rem præsentem deduci nos patiamur.

§. 8. Jam dudum diximus τὸ γραφικὸν nonnisi vivis omnium rerum imaginibus copiosissime instructum ad inspiciendas Picturas accingi: hîc vero postulatur, ut de insignioribus Artificum laboribus judicium censuramque facturus, singula rerum in tabula adumbratarum momenta sibi ad vivum proponat; ut non tam pictam earum imaginem, quam ipsas res coram cerni arbitretur. Ex hoc enim fere provenit omnis cùm subtilitas examinandi, tum veritas judicandi. Quum Theon pinxisset armatum, in hostes agrum depopulantes quantum pedibus conniti poterat eximie proruentem, noluit hanc suam plenam animi, plenam spiritûs, plenamque veritatis tabulam spectantium oculis proponere, nisi classico prius è proximo insonante. Τοῦ μέλους ἐναργεστέραν τὴν φαντασίαν τοῦ ἐκβοηθοῦντος ἔτι καὶ μᾶλλον παρασχόντος: *Cantu efficaciorem adhuc phantasiam ad auxiliandum procurrentis exhibente*, ut est apud Ælianum var. Hist. libro II, cap. ultim. Acute vidit præclarus Artifex, sic demum efficacius excitari posse spectatorum phantasiam, si prius horrido bellicum sonantis tubæ clangore mens eorum commota, nihil præter armatos mox in hostem irrupturos cogitaret. Philostratus quoque Iconum lib. II, in Insulis, utilissimam hanc inspiciendarum Picturarum rationem evidentissimo expressit exemplo: Βούλει, ὦ παῖ, inquit, καθάπερ ἀπὸ νεὼς διαλεγώμεθα περὶ τουτωνὶ τῶν νήσων, ὥσπερ περιπλέοντες αὐτὰς τοῦ ἦρος, ὅτε ὁ ζέφυρος ἱλαρὰν ἐργάζεται θάλατταν, προσπνέων τῆς ἑαυτοῦ αὔρας. ἀλλ' ὅπως ἑκὼν λελήσῃ τῆς γῆς, καὶ θάλαττά σοι ταυτὶ δόξῃ, μήτ' ἐξηρεμηκυῖα ἢ ἀναχαιτίζουσα, μήτ' ὑπτία καὶ γαλήνη, πλωτὴ δέ τις, καὶ οἷον ἔμπνους· ἰδοὺ ἐμβεβήκαμεν καὶ πλέωμεν: *Vis, ô puer, ut de hisce insulis tanquam è navi disseramus, æque ac si verno tempore eas circumnavigaremus; cùm Zephyrus sua ipsius aura spirans, hilarum præstat mare. Sed ut sciens prudensque terræ obliviscaris, & hæc tibi mare videantur; neque concitum ac cohibens; nec constratum ac tranquillum; sed navigabile ac ventis afflatum: ecce ingressi sumus ac navigamus.* Videas hîc quemadmodum autor harum rerum intelligentissimus, spectaturos conscensa velut nave insulas circumnavigare jubeat, ac singulas Picturæ partes cum ipsis rebus quasi conferre. Unde etiam nemini potest esse dubium, quin illi commodissime semper judicent, qui rerum delineatarum usum aliquando habuerunt. Ἀντιφάνης ὁ κωμῳδοποιὸς ὡς ἀνεγίνωσκέ τινα τῷ βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ τῶν ἑαυτοῦ κωμῳδιῶν· (ὁ δὲ δῆλος ἦν οὐ πάνυ τι ἀποδεχόμενος) Δεῖ γὰρ, ἔφησεν, ὦ βασιλεῦ, τὸν ταῦτα ἀποδεχόμενον, ἀπὸ συμβόλων τε πολλάκις δεδειπνηκέναι, καὶ περὶ ἑταίρας πλεονάκις καὶ εἰληφέναι καὶ δεδωκέναι πληγάς: *Antiphanes comicus, cum suarum comœdiarum quandam Alexandro recitâsset, & non admodum acceptam sibi rex fuisse præ se ferret, Oportet, inquit, ô rex, has qui probaturus sit, è symbolis crebro cœnâsse, & sæpius propter scortum plagas multas & accepisse & intulisse*, Athenæus in ipso statim initio libri decimi tertii Deipnosophistôn.

Assidua & intenta inspectio Artis perficit elegantium hominum judicia quadam veluti consuetudine oculorum.

§. 9. Ex hac frequentiore atque intentiore Picturarum inspectione provenit minime fallax judicandi facilitas: κρίσις illa, quæ Dionysio Longino περὶ ὕψους, §. 4, dicitur, πολλῆς πείρας τελευταῖον ἐπιγέννημα: *Postrema jugis experientiæ superfœtatio.* Quòd vero hæc intelligentis judicii vis nihil aliud sit, quàm habitus quidam recte judicandi, ex crebra artificiosarum rerum tractatione tandem promanans; eleganter nos docuit Dionys. Halicarn. de Demosthenis acumine ac vi: Τῆς ἐμμελείας, inquit, κριτήριον ἄριστον ἡ (a) ἄλογος αἴσθησις. δεῖ δὲ αὐτῇ τριβῆς πολλῆς καὶ κατηχήσεως χρονίου. οὐ γὰρ δὴ πλάσται μὲν καὶ ζωγράφων παῖδες, εἰ μὴ πολλὴν ἐμπειρίαν λάβοιεν, χρόνῳ τρίψαντες τὰς ὁράσεις μακρῷ περὶ τὰς τῶν ἀρχαίων δημιουργῶν τέχνας, οὐκ ἂν εὐπετῶς αὐτὰς διαγνοῖεν, καὶ οὐκ ἂν ἔχοιεν εἰπεῖν βεβαίως, ὅτι μὴ τῇ φήμῃ παραλαβόντες, τοῦτο μέν ἐστι Πολυκλείτου τὸ ἔργον, τοῦτο δὲ Φειδίου, τοῦτο δὲ Ἀλκαμένους· καὶ τῶν γραφῶν, Πολυγνώτου μὲν αὕτη, Τιμάνθους δὲ ἐκείνη, αὕτη δὲ Παρράσιου: *Concinnitatis indicium optimum est sensus, cujus rationem verbis reddere non potes. Ad eum vero longa opus est mora & instructione diutina. Neque enim statuarii, neque pictorum filii, nisi*

(a) Ἄλογον αἴσθησιν quidam reddunt *sensum rationis expertem*, vel *sensum ratione carentem*: nisi malis *incertum sensum* dicere. Tullio lib. III de Oratore dicitur *naturalis sensus*, cùm ait: *Bonis verbis, aut non bonis utatur aliquis, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur.* Eidem rursus de perfecto Oratore *tacitus sensus* vocatur: *Versuum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt.* Vide Petrum Victorium var. Lect. XIII, 6.

si magnam earum rerum peritiam adepti fuerint, multumque temporis veterum opificum artibus contemplandis impenderint, facile poterunt cognoscere, neque certo dicere, nisi prius fama edocti, hoc est Polycleti opus, istud Phidiæ, illud vero Alcamenis. De picturis vero, hæc Polygnoti, ista Timanthis, illa vero Parrhasii. Quamobrem, cùm non sit cujusvis intelligere ἀνδριάντα παραδεικνύντα τι τῆς ἀρχαίας χειρός: *Statuam aliquod antiquæ manus vestigium prodentem*, Synesius epist. 154, usus hîc est adhibendus. Minime hic prætereundum est illud, *Quod dilucide docetur à politioribus Physicis, singularum rerum singulas proprietates esse. Fac enim antiquos istos Servilios, qui gemini fuerunt, tam similes fuisse quàm dicuntur: num censes etiam eosdem fuisse? Non cognoscebantur foris; at domi. Non ab alienis; at à suis. An non videmus hoc usu venire, ut, quos nunquam putâssemus à nobis internosci posse, eos, consuetudine adhibita, tam facile internosceremus, uti ne minimum quidem similes esse viderentur? Ad similitudines istas usus adhibendus est; & ut mater geminos internoscit,* CONSUETUDINE OCULORUM: *sic tu internosces, si adsueveris. Videsne, ut in proverbio sit ovorum inter se similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complures salvis rebus illis, qui gallinas alere multas quæstus causa solerent: hi, quum ovum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant*, Cicero lib. IV Academ. quæst. *Hanc ipsam indifferentiam, quam mirantur occursus, stupent civitatis oculi, parentum tamen agnitio dignoscit, separat notitia nutricum*, Quintil. Declam. VIII. Et quemadmodum Musici Harmoniæ studiosis præcipiunt, Μηδὲ τὴν ἐλαχίστην ἐν τοῖς διηγήμασι δίεσιν ἀγνοεῖν τὴν ἀκοὴν ἐθίζειν, καὶ μηδὲν ἄλλο ταύτης ἀκριβέστερον ζητεῖν κριτήριον: *Ut assuefaciant auditum ne minimam quidem in modulationibus diesin ignorare, & nullum aliud accuratius quærere argumentum:* ita & hîc gratiam ac venustatem Artis perdiscere volentibus autor fuerim, Ἐπιτηδεύειν χρόνῳ πολλῷ καὶ μακρῇ τριβῇ καὶ ἀλόγῳ πάθει τὴν ἄλογον συνασκεῖν αἴσθησιν: *Ut studeant longo tempore, & longa mora, & inexplicabili affectu excolere sensum ratione carentem*, ut loquitur Dionys. Halicarnasseus in Lysia. *Sicut non sufficit cantilenis musicis delectari, nisi etiam, quali inter se conjunctæ sint vocum proportione, discatur: sic in visu quoque non sufficit eruditis colores formasque conspicere, nisi etiam, quæ sit horum proprietas, investigaverint*, Boëthius lib. I artis Musicæ, cap. I.

Harmoniam ex intervallis sonorum nosse possumus, Cicero lib. I Tuscul. quæst.

§. 10. Præcipuam vero exercitationis hujus vim ex eo perspicere est, quod qui *consuetudine oculorum* (ut supra locutus est Tullius) perfectiones consummatissimorum operum internoscunt, primo statim intuitu apographa ab archetypis certissima ratione discernant, nativum quendam decorem in archetypis, adscitum verò in apographis deprehendentes. Πᾶσι μὲν τοῖς ἀρχετύποις, αὐτοφυής τις ἐπιπρέπει χάρις καὶ ὥρα· τοῖς δ' ἀπὸ τούτων κατεσκευασμένοις, κἂν ἐπ' ἄκρον μιμήσεως ἔλθωσι, πρόσεστίν τι ὅμως ἐπιτηδευόμενον, καὶ οὐκ ἐκ φύσεως ὑπάρχον. καὶ τούτῳ τῷ παραγγέλματι, οὐ ῥήτορες μόνον ῥήτορας διακρίνουσιν, ἀλλὰ καὶ ζωγράφοι τὰ Ἀπελλοῦ, καὶ τῶν ἐκεῖνον μιμησαμένων· καὶ πλάσται, τὰ Πολυκλείτου· καὶ γλυφεῖς, τὰ Φειδίου: *Omnibus quidem archetypis naturalis quædam gratia & pulchritudo decus addit. Iis vero quæ ex archetypis expressæ sunt, etiamsi ad extrema imitationis pervenerint, inest quippiam affectatum, & non naturale. Et hoc præcepto non Rhetores modo Rhetoras discernunt, sed etiam Pictores ea quæ sunt Apellis, ab iis qui eum imitantur: & Statuarii, quæ sunt Polycleti; & Sculptores, quæ sunt Phidiæ*, Dionys. Halicarn. in Dinarcho. Ἀπόγραφος ἐξ ἀρχετύπου δευτερεύει: *Apographum archetypo primas concedit*, Laërt. lib. VI, in Onesicrito. *Ac sine dubio in omni re vincit imitationem veritas*, Tullius III de Oratore. *Nunquam par fit imitator actori. Hæc natura est rei: semper citra veritatem & minor est similitudo*, Seneca in procemio lib. primi Controvers. Pulchre denique Quintilian. X, 2: *Quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo quod imitatur: namque iis quæ in exemplum assumimus, subest natura & vera vis; contra omnis imitatio ficta est, & ad alienum propositum accommodatur.* Accurata certe statuarum imitatio tantas habet difficultates, ut Libanius in Antiochico asserere non dubitaverit, Artificibus, qui antiqua simulacra feliciter expresserant, nonnihil à Diis supra hominem concessum: quemadmodum enim *Pictores pulchram absolutamque faciem raro nisi in pejus effingunt*, Plin. Junior lib. V, epist. 10: ita plerumque absolutissima excellentium Artificum opera descripturi, ab archetypo labuntur & decidunt: *Nam quum est arduum similitudinem effingere ex vero, tum longe difficillima est imitationis imitatio*, Plinius Junior libro V, epist. 28. *Imitationis imitatio* hîc nihil est aliud quàm εἰκὼν τῆς εἰκόνος, ἀπόγραφος, ἀντίγραφος. Latinis *exemplar* dicitur. *Hujus tabulæ exemplar, quod apographon vocant, L. Lucullus emit Athenis*, Plinius nat. Hist. XXXV, 11. Τῆς εἰκόνος ταύτης ἀντίγραφός ἐστι νῦν Ἀθήνησι, πρὸς αὐτὴν ἐκείνην ἀκριβεῖ τῇ στάθμῃ μετενηνεγμένη. τὸ ἀρχέτυπον δ' αὐτό, Σύλλας ὁ Ῥωμαίων στρατηγὸς ἐλέγετο μετὰ τῶν ἄλλων εἰς Ἰταλίαν πεπομφέναι· πλὴν ἀλλὰ τήν γε εἰκόνα τῆς εἰκόνος εἶδον: *Imaginis hujus exemplar nunc Athenis est, ad veram imaginem accuratissime expressum: ipsum vero archetypum Sylla Romanorum dux cum aliis rebus in Italiam misisse ferebatur. At vero imaginis imaginem vidi*, Lucianus in Zeuxide. Quoties-

Consuetudine oculorum archetypa ab apographis facillime discernuntur.

tiescunque vero exemplar aliquod minoris formæ ex ampliore imagine describendum erit, sedulo semper considerabimus quemadmodum *in brevissimo speculo, cùm facies monstratur ingens, tenent in angusto membra vel lineamenta ordinem, quem sua in vero digesserat amplitudo:* ut loquitur Macrobius in Somn. Scipionis libro II, cap. 15.

Eadem oculorum consuetudo distinguit acute prorsus ætates operum.

§. 11. Efficitur denique hac *oculorum consuetudine*, ut judicio nostro adblandiantur tabulæ *vetustatis inimitabilem arti autoritatem, quæ in Picturis gratissima est, adspersam habentes*, Quintil. VIII, 3. Incomptas nempe priorum Artificum tabulas idcirco amamus, quod nativa & minime operosa suavitate animos nostros capiunt, quodque in iis umbra quædam & quasi color opacæ vetustatis deprehenditur. Neque enim omnes cum L. Mummio antiqua novaque Artificum opera pari loco putant habenda: etenim is Mummius tam rudis atque inficetus deliciarum æstimator fuit, ut, teste Vellejo Paterculo lib. I Histor. cap. 13, *Capta Corintho, cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, Si eas perdidissent, novas eos reddituros.* Cæteri vero, qui amœnitatem ingeniorum delectabili veterum elegantiarum cognitione ali atque excitari posse putant, nunquam non vetustatem ac venustatem pari fere veneratione prosequuntur. Talem se profitetur Tullius de perfecto Oratore: *Antiquitas*, inquit, *apud me valet plurimum; nec ego id, quod deest antiquitati, flagito potius, quàm laudo, quod est: præsertim, cùm ea majora judicem, quæ sunt, quàm illa, quæ desunt.* Deprehenderunt sane antiquiores in priscis operibus nescio quid, propter quod ea, *Sicut sacros vetustate lucos, adorabant, in quibus grandia & antiqua robora jam non tantam haberent speciem, quantam religionem*, Quintilian. X, 1. Hanc itaque recte dixeris veram antiqui artificii notam, cùm gratia, cùm dignitas, cùm auctoritas operum non videbuntur annis cessisse. *Difficile dictu est*, inquit Tullius III de Oratore, *quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quantò colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in Picturis novis pleraque, quàm in veteribus? quæ tamen etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant: cùm iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur.* Rationem hujus venerationis, quam Tullius hîc difficulter admodum reddi posse putat, duplicem apud alios scriptores invenias. Primam suggerit Dionys. Halicarnass. in Isæo, ubi testatur veteres tabulas in summa colorum simplicitate, præcipuam sui commendationem ex venustate accuratioris delineationis traxisse; recentes vero picturas negligentius delineatas, in multiplici colorum mixtura omnem Artis vim repositam habuisse: Ἀρχαῖαι γραφαὶ, inquit, χρώμασιν εἰργασμέναι ἁπλῶς, καὶ οὐδεμίαν ἐν τοῖς μίγμασιν ἔχουσαι ποικιλίαν, ἀκριβεῖς δὲ ταῖς γραμμαῖς, καὶ πολὺ τὸ χάριεν ἐν ταύταις ἔχουσαι· αἱ δὲ μετ᾽ ἐκείνας, εὔγραμμοι μὲν ἧττον, ἐξειργασμέναι δὲ μᾶλλον, σκιᾷ τε καὶ φωτὶ ποικιλλόμεναι, καὶ ἐν τῷ τῶν μιγμάτων πλήθει τὴν ἰσχὺν ἔχουσαι: *Veteres tabulæ coloribus simpliciter illitæ, & nullam in mixturis habentes varietatem, accuratæ vero delineationibus & multum venustatis in iis habent. Recentes autem accurate minus delineatæ, sed umbra & luce variegatæ, in multitudine mixturæ vim habent.* Eandem quoque rationem tangit Themistius Orat. de Amicitia. Ipsa Themistii verba §. 4 capitis proxime præcedentis alia occasione adduximus. Alteram tradit Porphyrius libro II de Abstinentia, cùm ait, recentiores Deorum imagines in admiratione esse, propter operis dignitatem; veteres vero, propter operis simplicitatem, magis tamen Deorum majestati congruentem. Et Pausanias in Corinthiacis: Δαίδαλος ὁπόσα εἰργάσατο, ἀτοπώτερα μέν ἐστιν ἐς τὴν ὄψιν, ἐπιπρέπει δὲ ὅμως τι καὶ ἔνθεον τούτοις: *Dædali quidem opera rudia sunt, neque adspectu decora; attamen numen veluti quoddam præ se ferunt.* Apposite Silius Italicus sub finem lib. XIV de antiquioribus Deorum signis agens:

- - - Simulachra Deorum
Numen ab arte datum servantia. - - -

Quotquot igitur oculos in hisce rebus exercuissent, expedite admodum veterum Artificum opera à recentioribus distinguebant. Primum nempe, & secundum, & tertium quoque sæculum tantum de Picturæ veteris colore gratiaque detrahit, quantum non quivis unus è populo, sed intelligens tantùm & doctus existimator potest cognoscere: *Cicero de Claris Oratoribus.* Neque injuria sagaciter adeo veras intemeratæ antiquitatis notas indagabant ea tempestate, qua plurimi, qui ex Artibus hisce faciebant quæstum, emptores minus cordatos falsa vetustatis specie in errorem ducebant. Quam rem tangit Phædrus in prologo libri quinti Fabularum:

Æsopi nomen sicubi interposuero,
Auctoritatis esse scito gratia:
Ut quidam artifices nostro faciunt sæculo,

Qui

Qui pretium operibus majus inveniunt, novo
Si marmori adscripserunt Praxitelem, suo
Detrito Myronem argento. - - -

Huc refer & illud Martialis libro VIII, Epigramm. 34:

Archetypum Myos argentum te dicis habere:
Quod sine te factum est: hoc magis archetypum est.

Vide quoque ejusdem libri octavi Epigramma 6.

§. 12. Abunde jam nunc de ratione dijudicandarum Picturarum dictum esse putarem, nisi adhuc parvum quid, minime tamen πάρεργον*, de parergis videretur addendum. Nisi enim in Pictura tenuis argumenti Parerga quædam adhibueris, quid quæso dignum oculis proponi poterit? Parerga vero dicuntur, *Illa quæ in ornamentum operis accedunt,* ut loquitur Quintilianus lib. II, cap. 3. Plinius quoque libro XXXV, cap. 10: *Protogenes,* inquit, *cum Athenis Minervæ delubro propylæon pingeret, ubi fecit nobilem Paralon & Hemionida, adjecit parvulas naves longas in iis quæ pictores Parerga appellant.* Plenius tamen Galenus libro XI de Usu partium corporis humani: Οἱ ἀγαθοὶ δημιουργοὶ, inquit, πάρεργόν τι τῆς αὐτῶν τέχνης ἐπίδειγμα κατά τε τῶν ἐπικλείθρων ποιοῦνται, καὶ τῶν ἀσπίδων, καὶ πολλάκις ἐν ταῖς λαβαῖς τῶν ξιφῶν, ἔντε φιάλαις ἐνίοτε κόσμον τινα καὶ ἀγαλματῶδες δημιούργημά τι τῆς χρείας ἐπέκεινα, κιττοὺς τέ τινας, ἢ ἀμπέλων ἕλικας, ἢ τινὰ κυπάριττον, ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον ἐκτυποῦντες: *Boni artifices accessorium quoddam artis ipsorum specimen claustris adjungunt, & in clypeis, & sæpe in manubriis gladiorum, & in phialis nonnunquam ornatum quendam, & effigiatum opus ultra quàm usus expostulat, hederasque nonnullas, & vinearum helices, aut aliquam cupressum vel aliud simile fingentes.* Philostrat. Iconum libro I in Piscatorib. Parerga hæc non incommode ἡδύσματα τῆς γραφῆς, *condimenta picturæ,* videtur appellâsse. Solent vero Artifices Parerga hæc ut plurimum incuriosius delineare: unde neque parem cum ipsis operibus inspiciendi curam videntur mereri; qua de re sic Plutarch. cur nunc Pythia non reddat oracula carmine: Τὰ τῶν χειροτέχνων πάρεργα, inquit, παρέργως ἐξελάσωμεν, ἐν πολλοῖς γάρ εἰσι κομψοί· τὸ δὲ ψυχρὸν οὐ πανταχοῦ καὶ περίεργον ἐκπεφεύγασιν: *Opificum parerga perfunctorie exequemur, in multis enim sunt festivi. Frigidum vero & plus justo curiosum non ubique effugiunt.* Quandoque tamen usu venit, ut magni Artifices, dum operi suo Parerga quædam cum minore cura adjiciunt, felicius in iis, quàm in ipso opere venustam firmæ facilitatis gratiam adsequantur: quod si forte obtigisse γραφικὸς deprehenderit, cavebit tamen ne illa neutiquam vulgatæ laudis Parerga præferat ipsis operibus, Protogenis facto edoctus, quàm ægre id concoquant Artifices: vide *Strabonem Geograph. lib.* XIV. Eadem quoque indignatio Zeuxim coëgit exclamare: Οὗτοι ἡμῶν τὸν πηλὸν τῆς τέχνης ἐπαινοῦσι: *Illi nostræ artis lutum laudant,* ut est apud Lucianum in Zeuxide. *Folia sunt artis, & nugæ meræ,* Apulejus libro primo Metamorph.

Parergorum brevis consideratio.

* *A suscepto opere alienum.*

§. 13. Prætereundum tamen hîc non est, præter illam, quam Tullii verbis hactenus ursimus *oculorum consuetudinem*, aliam quoque nobis à Cassiodoro præscribi viam, qua pleniorem Artium harum intelligentiam consequamur. Etenim Variarum lib. VII, Formula 15, ad Præfectum urbis de Architecto faciendo: *Romanæ fabricæ decus,* inquit, *peritum convenit habere custodem; ut illa mirabilis sylva mœnium diligentia subvenientе servetur, & moderna facies operis affabris dispositionibus construatur. Hoc enim studio largitas nostra non cedit, ut & facta veterum exclusis defectibus innovemus, & nova vetustatis gloria vestiamus. Quapropter talia virum peritissimum suscipere decet; ne inter illa nimis ingeniosa priscorum, ipse videatur esse metallicus; & intelligere non possit, quæ in illis artifex antiquitas ut sentirentur effecit. Et ideo det operam libris antiquorum; instructionibus vacet; ne quid ab illis sciat minus, in quorum locum cognoscitur surrogatus:* vide locum. Merito postulat hic Cassiodorus, ut γραφικὸς *operam det libris antiquorum:* quemadmodum enim supra ostendimus Artificis ingenium multijuga lectione mirifice ali atque fœcundari, ita & hoc in loco monendum, judicia hominum elegantiorum valde juvari atque instrui, si eximiæ Artis opera cum imaginibus quas multiplex lectio suggessit, aut imitatrix imaginatio coram veluti conspiciendas exhibuit, conferant, atque ad hoc quasi archetypum examinent. Apposite certe Philostratus libro II de vita Apollonii, cap. 10: Ὅθεν εἴποιμ' ἂν καὶ τοὺς ὁρῶντας τὰ τῆς γραφικῆς ἔργα, μιμητικῆς δεῖσθαι· οὐ γὰρ ἂν ἐπαινέσειέ τις τὸν γεγραμμένον ἵππον ἢ ταῦρον, μὴ τὸ ζῶον ἐνθυμηθεὶς, ᾧ εἴκασται. οὐδ' ἂν τὸν Αἴαντά τις τὸν Τιμομάχου ἀγασθείη, ὃς δὴ ἀναγέγραπται αὐτῷ μεμηνὼς, εἰ μὴ ἀναλάβοι τις ἐς τὸν νοῦν Αἴαντος εἴδωλον καὶ ὡς εἰκὸς αὐτὸν ἀπεκτονότα τὰ ἐν τῇ Τροίᾳ βουκόλια, καθῆσθαι ἀπειρηκότα, βουλὴν ποιούμενον καὶ ἑαυτὸν κτεῖναι: *Proinde quoque dicendum est, pictoriæ artis opera cum judicio atque intelligenter contemplaturos, istiusmodi facultatis imitativæ subsidio instructos esse debere. Neque enim recte quispiam laudaverit equum*

Sanius denique de Artibus hisce judicant, qui per omnia semper negotiorum intervalla vacant evolvendis veterum scriptis.

pictum aut taurum, si animo non conceperit animal cujus imaginem repræsentat pictura. Ac ne quidem suspiciet aliquis Ajacem Timomachi, quem is pinxit furentem, nisi revocet in animum Ajacis imaginem, & quomodo verisimile sit eum, cæsis in Troja armentis, consedisse pudibundum deliberantemque de morte sibimet ipsi consciscenda. Restat igitur, ut demonstremus scriptores veteres usque adeo exactis verborum coloribus, boum, equorum, hominum denique imagines delineâsse, ut omnino aliter ab Artificibus nec potuerint pingi, nec debuerint.

CAPUT VIII.

§. 1. *Pulcherrimi Tauri descriptio, petita è scriptis veterum.*
§. 2. *Equi boni descriptio.*
§. 3. *Deorum plerosque quemadmodum olim pinxerint sculpserintque: Jovem nempe, Janum geminum, Liberum patrem, Gratias, Fortunam, Virtutem, Somnum, Deos marinos, Fluvios, Pana, Silenum, Satyros.*
§. 4. *Indorum, Æthiopum, Ægyptiorum, Maurorumque descriptio.*
§. 5. *Senilis corporis descriptio.*
§. 6. *Puerilem vultum quid maxime commendet.*
§. 7. *Puerilis formæ exacta descriptio.*
§. 8. *Puellaris formæ descriptio.*

Pulcherrimi Tauri descriptio, petita è scriptis veterum.

EXhibeat Pictura Taurum amabili mansuetudine conspicuum, nunquam certe quàm sit recte pictus intelliges, nisi eum cum Europæ vectore contuleris, prout is ab Ovidio sub finem libri secundi Metamorph. describitur:

- - - Mistusque juvencis
Mugit, & in tenera formosus obambulat herba.
Quippe color nivis est, quem nec vestigia duri
Calcavere pedis, nec solvit aquaticus Auster.
Colla toris exstant; armis palearia pendent;
Cornua parva quidem, sed quæ contendere posses
Facta manu, puraque magis pellucida gemma.
Nullæ in fronte minæ; nec formidabile lumen;
Pacem vultus habet. - - -

Vide locum. Amplam magis, magisque luculentam hujus Tauri descriptionem, qui volet, petat ex Moschi Idyll. II, vers. 84 & seqq. *Parandi sunt boves*, inquit Columella lib. VI, cap. I, *novelli, quadrati, grandibus membris, cornibus proceris ac nigrantibus & robustis, fronte lata & crispa, hirtis auribus, oculis & labris nigris, naribus resimis patulisque, cervice longa & torosa, palearibus amplis & pene ad genua promissis, pectore magno, armis vastis, capaci & tanquam implente utero, lateribus porrectis, lumbis latis, dorso recto planoque vel etiam subsidente, clunibus rotundis, cruribus compactis ac rectis, sed brevioribus potius quàm longis, nec genibus improbis, ungulis magnis, caudis longissimis & setosis pilosisque, corpore denso brevique, colore rubeo vel fusco, tactu corporis mollissimo.* Et rursus capit. 20: *Tauros maxime membris amplissimis, moribus placidis, media ætate probandos censeo: cætera fere eadem omnia in his observabimus, quæ in bubus; neque enim alio distat bonus taurus à castrato, nisi quod huic torva facies est, vegetior aspectus, breviora cornua, torosior cervix, & ita vasta, ut sit maxima portio corporis, ventre paulo substrictiore.* Vide quoque Palladium lib. IV, titulo II; quemadmodum & auctores Geoponicos Constantino Imp. inscriptos lib. XVII. Observa denique ex Festo, quòd *Pulcher bos appellatur, ad eximiam pinguitudinem perductus.*

Equi boni descriptio.

§. 2. Oblata rursus pulchri atque acris equi Pictura, non inconsultum erit recurrere ad hunc Virgilii locum lib. III Georg. vers. 75:

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, & mollia crura reponit.
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere ponto:
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga,
Luxuriatque toris animosum pectus: honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,

Seneca epist. CXV: *Putas utile tibi dari argumenta, per quæ*

Et

Et gilvo: tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina, cavatque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.

intelligas nobilem equum, ne fallaris emturus, ne operam perdas in ignavo.

T. Calpurnius Siculus Ecloga VI, quæ inscribitur Litigium:

Velocem Pegason, qui gramina matre relicta
Nunc primum teneris libavit dentibus. Illi
Pes levis, adductum latus, excelsissima cervix,
Et tornata brevi substringitur ungula cornu;
Ungula, quæ viridi sic exultavit in arvo,
Tangeret ut fragiles, sed non curvaret, aristas.

Cassiodorus Variar. IV, 1. Ubi Theodericus rex Herminafridum regem certiorem facit, se nobilem gregem, belluasque morigeras, equos argenteo colore vestitos, per legatos more gentium suscepisse: *Quorum pectora*, inquit, *vel crura sphæris carneis decenter ornantur; costæ in quandam latitudinem porriguntur; alvus in brevitate constringitur; caput cervinam reddit effigiem; imitantes velocitatem, cujus videntur habere similitudinem*: vide locum. Columella quoque lib. VI, cap. 29: *Cùm natus est pullus*, inquit, *confestim licet indolem æstimare, si hilaris, si intrepidus, si neque conspectu novæque rei auditu terretur, si ante gregem procurrit, si lascivia & alacritate interdum & cursu certans æquales exsuperat, si fossam sine cunctatione transilit, pontem flumenque transcendit. Hæc erunt honesti animi documenta. Corporis vero forma constabit exiguo capite, nigris oculis, naribus apertis, brevibus auriculis & arrectis, cervice molli, lataque nec longa, densa juba & per dextram partem profusa, lato & musculorum toris numeroso pectore, grandibus armis & rectis, lateribus inflexis, spina duplici, ventre substricto, testibus paribus & exiguis, latis lumbis & subsidentibus, cauda longa & setosa crispaque, æqualibus atque altis rectisque cruribus, tereti genu parvoque, neque introrsus spectanti, rotundis clunibus, feminibus torosis ac numerosis, duris ungulis & altis & concavis rotundisque, quibus coronæ mediocres superpositæ sunt; sic universum corpus compositum, ut sit grande, sublime, erectum, ab aspectu quoque agile, & ex longo, quantum figura permittit, rotundum. Mores autem laudantur, qui sunt ex placido & concitato mitissimi; nam hi & ad obsequia reperiuntur habiles, & ad certamina laborum patientissimi.* Plures insignis equi descriptiones, quibus otium erit, haurire poterunt ex sacra Historia beati Job, cap. XXXIX; Platonis Phædro; Xenophonte de Re equestri; Oppiano libro I de Venatione, versu 175; Polluce Onomastici sui libro II, cap. II, §. 5 & seqq. Geoponicis Constantino Cæs. inscriptis lib. XVI; Palladio denique libro IV, Titulo 13. Leporis secundum omnia membra descriptionem vide apud Xenophontem de Venatione; item apud Pollucem libro V, cap. 12.

§. 3. *Juppiter riciniatus fingitur atque barbatus, dextra fomitem sustinens perdolatum in fulminis morem*, Arnobius lib. VI adverf. Gentes. *Janus geminus à Numa rege dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut trecentorum sexaginta quinque dierum nota, per significationem anni, temporis & ævi se Deum indicaret*, Plin. XXXIV, 7. Macrobius lib. I Saturnal. cap. 9. *Græci solent vina miscere aqua marina, ut non facile corrumpantur; unde institutum tradit Varro, ut delphini circa Liberum pingerentur*, Vetus Commentator Horatii in Satyr. 8 libri secundi. *Cornua Liberi patris simulacro adjiciuntur, quem inventorem vini dicunt, eò quòd homines nimio vino truces fiant, ut belluæ*, Festus. Notissimum nempe est illud Ovidii lib. I de Arte, 239:

Deorum plerosque quomodo olim pinxerint sculpseruntque.

- - - *Tunc pauper cornua sumit.*

Unde ortum sit quòd plerique Pictores Mosi tribuant cornua, docet Vossius lib. I de Orig. & progr. idololatriæ, cap. 30. Gratiæ quomodo pingantur docet Seneca lib. I de Benef. cap. 3. Vide quoque Pausaniam in Bœoticis; nec non Servium ad verf. 701 primi Æneïdos. *Fortuna cum cornu pomis, ficis, aut frugibus autumnalibus pleno fingitur*, Arnob. lib. VI adverf. Gentes. *Solet Virtutis simulachrum depingi succinctum*, Lactantius in lib. X Thebaïd. Statii Papinii. *Somnus sic pingitur, quasi cornu infundat*, Servius ad verf. 696 primi Æneïdos. *Pilea Castori & Polluci dederunt antiqui, quia Lacones fuerunt, quibus pileatis pugnare mos est*, Festus. Cur fluvios olim taurina fronte finxerint, docet Strabo lib. X, ubi de Acheloo agit. *Taurorum specie simulachra fluminum, id est, cum cornibus: quod sunt atrocia, ut tauri*, Festus. *Flumina ideo cum cornibus pinguntur, sive quod mugitum boum imitatur murmur undarum, sive quod plerum-*

plerumque in cornuum ſimilitudinem curvatas cernimus aquas, Servius ad verſ. 77 octavi Æneïdos. *Nobiles fluvii cornigeri pinguntur, quod ex impetu aquarum in anguſtiis decurrentium obſcurus quidam ſonitus, quaſi boum mugitus, exaudiatur. Hinc etiam tempora illorum perhibentur coronata arundinibus, quoniam ripæ fluminum illarum ſylva decorantur; quæ etiam ventis agitata obſcure ſonat: vel quòd diverſo aquarum fluxu, quaſi cornibus, terram proſcindant*, Vetus Commentator ad Odam 14 libri quarti Carm. Vide quoque Euſtathium ad verſ. 433 Dionyſii τοῦ περιηγητοῦ: præcipue tamen Ælianum var. Hiſt. lib. 11, cap. 33. *Veſtis linea fluminibus tanquam propria datur*, Servius ad verſ. 696 octavi Æneïdos. Viridem veſtem tribuit Acheloo Ovidius lib. IX Metamorph. verſ. 32. Ἀμαλθείας κέρας καὶ τῷ Ἀχελώῳ ποταμῷ, ὅτι τὴν ὑποκειμένην περιῤῥέων χώραν παμφόρον ἐργάζεται, τὸ ποιητῶν αὐτόνομον ἔθνος ἑτοίμως χαρίζονται: *Amaltheæ cornu etiam Acheloo fluvio Poëtarum exlex illa ac ſui juris natio paratiſſime indulget, quòd alluens vicinam regionem reddat eam fertiliorem*, Photius epiſt. 209. *Fere omnes Dii marini ſenes; albent enim eorum capita ſpumis aquarum*, Servius ad verſ. 403 quarti Georg. Tritonem depingit Ovidius lib. I Metamorph. verſu 332. Habent etiam Tritones, teſte Pauſania in Bœoticis, in capite comam ranunculis paluſtribus colore perſimilem; & quod ad pilos attinet, alterum vix ab altero diſcreveris. Reliquum corpus ſquama inhorreſcit minuta, ſed eadem prope qua lima eſt duritia; branchias infra aures habent, nares hominis, os latius, dentes belluinos, oculos glaucos; manus ſunt illis, quemadmodum & digiti & ungues, ea forma qua ſuperiores conchyliorum teſtæ; pinnulas denique, delphinorum inſtar, ſub pectore & ventre habent pro pedibus. Vide quoque *Apollonium Rhodium lib.* IV, *verſ.* 1614. Palæmonem quomodo pinxerint veteres, docet Ariſtides *tomo* I, *Orat.* 3, quæ inſcribitur *Iſthmica.* Quomodo Glaucum olim repræſentaverint, docet Vell. Paterculus *lib.* II, *cap.* 83. Nereïdes quoque ſunt *Corpore ſquamis hiſpido, etiam qua humanam effigiem habent*, Plin. nat. Hiſt. IX, 5. *Portumnus cæruleis barbis hiſpidus*, Apulej. IV Metamorph. *Venti pinguntur hiantes*, Lactantius in Statii Thebaid. VII, 38. Pana quomodo pinxerint olim ſculpſerintque, docet Herodotus lib. II: Γράφουσι καὶ γλύφουσι οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ τοῦ Πανὸς τὤγαλμα αἰγοπρόσωπον καὶ τραγοσκελέα: *Pingunt & ſculpunt Pictores & Statuarii Panis imaginem cum vultu capræ, & hirci cruribus.* Ovid. XIV Metamorph. verſ. 515, *Semicaper Pan.* Vide Phurnutum, Albricum, alios autores Mythologicos, Heſychium in ὑπόσκοπον χέρα; Macrobium quoque lib. I Saturnal. cap. 22: Servium denique in illud Virgilii Ecloga ſecunda:

Pan primum calamos cera conjungere plures
Inſtituit, Pan curat oves, oviumque magiſtros.

Uberiorem ejus diſcriptionem habet Silius Italicus libro XIII, quam totam egregie illuſtrat Voſſius de Origine & progreſſu idololatriæ, lib. IX, cap. 34. Silenum deſcribit Aurel. Nemeſianus Ecloga III, quæ inſcribitur Bacchus. Ibi enim de Baccho etiamnum infantulo in Sileni altoris ſui gremio pueriliter laſciviente agens, inquit:

Cui Deus arridens, horrendas pectore ſetas
Vellicat, aut digitis aureis adſtringit acutas,
Applauditque manu mutilum caput, aut breve mentum,
Et ſimas tenero collidit pollice nares.

Huc pertinet memorabilis Antigoni regis jocus: *Quum in parvulo quodam caſtello Græci obſiderentur*, inquit Seneca lib. III de Ira, cap. 22, *& fiducia loci contemnentes hoſtem multa in deformitatem Antigoni jocarentur, & nunc ſtaturam humilem, nunc colliſum naſum deriderent; Gaudeo, inquit, & aliquid boni ſpero; ſi in caſtris meis Silenum habeo.* Dicebatur & Socrates vultu Silenum referre, ſiquidem ſimus erat & calvus. Ἐλέγετο ὁ Σωκράτης τὴν ὄψιν Σειληνῷ παρεμφαίνειν· σιμός τε γὰρ καὶ φαλακρὸς ἦν, Scholia in Nubes Ariſtophanis. Vide quoque hujusce libri tertii cap. IX, §. 13, ubi agimus de ſymmetria naſi. Hirſuta Silenorum tunica χορταῖος χιτὼν dicebatur; forte quòd tenuioris ſortis agricolæ hanc ruſticorum numinum veſtem ex fœno quandoque aut virenti gramine factitarint. Pollux Onomaſtici ſui lib. IV, cap. 18, de Satyricæ fabulæ apparatu atque habitu, Χορταῖος, χιτὼν δασύς, ὃν οἱ Σειληνοὶ φοροῦσι. Suidæ quoque χορταῖος eſt ὁ δασὺς καὶ ὁ μαλλωτὸς χιτών: *Hirſuta, & villoſa tunica.* Heſychius denique, Χορταῖος, δασὺς χιτὼν, εἶδος τῶν Σειληνῶν. χορταιόβαμος, ὁ Σειληνός. χορταιοβάμων· χορταῖον, τὸ ἔνδυμα τοῦ Σειληνοῦ. In tranſitu tamen hìc ex Pauſaniæ libro primo, pag. 41, 18, obſervandum, Ὅτι τοὺς ἡλικίᾳ τῶν Σατύρων προήκοντας ὀνομάζουσι Σειληνούς: *Quòd maximos natu Satyrorum nuncupant Silenos.* Dictos vero putant Silenos ab illo σιλλαίνειν, quod Polluci libro ſecundo, cap. IV, §. 7 exp. Ἐπὶ χλευασμῷ σείειν τοὺς ὀφθαλμοὺς: *Deridiculi gratia oculos agitare.* Unde & irriſorium poëma σίλλος dicebatur. Satyri picturam recte petas ex hiſce

hisce Philostrati verbis Iconum lib. I, in Mida: Σατύρων ἡδὺ μὲν τὸ σφοδρὸν, ὅτε ὀρχοῦνται· ἡδὺ δὲ τὸ βωμολόχον, ὅτε μειδιῶσι. κἀκεῖνο αὐτῶν ἔτι· σκληροὶ γράφονται, καὶ ἄκρατοι τὸ αἷμα· ὀξεῖτοὶ τὰ ὦτα, καὶ κοῖλοι τὸ ἰσχίον· ἀγέρωχοι πάντα· καὶ τὸ ἐπὶ τὰ οὐραῖα, ἵπποι: *Satyrorum autem dulcis quidem vehementia cùm saltant; suavis scurrilitas cùm rident. Ipsorum illud quoque est: duri pinguntur, ac sanguinem puri, aures copiosi, coxendicem cavi veluti lateribus nimia venere exhaustis, omnibus modis insolenter feroces, posteriora vero equi.* Fulgentius lib. III Mythol. in Bellerophonte: *Satyri cum caprinis cornibus depinguntur; quia nunquam novere saturari libidine.* Horat. lib. II Carm. Ode 19:

- - - Aureis
Capripedum Satyrorum acutas.

Τράγους, Σατύρους· διὰ τὸ τράγων ὦτα ἔχειν, Hesychius. *Canna & ferula coronantur Fauni*, Lactantius in Statii Thebaid. v, 582.

§. 4. Picturam Indi optime excutias insistens Philostrati verbis supra à nobis adductis lib. III, cap. 2, §. 12. Addideris modo illud Festi Avieni in Descriptione orbis terrarum, versu 1312: Indi, Æthiopis, Ægyptii & Mauri descriptio.

Sed genti Indorum teter color; efflua semper
His coma liventes imitatur crine hyacinthos.

Æthiopem pictum non incommode revoces ad hunc Petronii locum: *Numquid labra, tanquam Æthiopes, possumus tumore teterrimo implere? numquid & crines calamistro convertere? numquid & frontes cicatricibus scindere? numquid & crura in orbem pandere? numquid & talos ad terram deducere? numquid barbam peregrinatione figurare?* Lucano quoque lib. x, vers. 132, Æthiopum gens est

Torta caput, refugosque gerens à fronte capillos.

Et Plin. nat. Hist. lib. II, cap. 78, testatur Æthiopes *Adustis similes gigni, barba & capillo vibrato.* Ægyptiorum mediam quasi inter Indos atque Æthiopes naturam describit Achilles Tatius lib. III: Πλήρης δὲ ἦν ἡ γῆ φοβερῶν καὶ ἀγρίων ἀνθρώπων· μεγάλοι πάντες, μέλανες τὴν χροιὰν, οὐ κατὰ τὴν Ἰνδῶν τὴν ἄκρατον, ἀλλ' οἷος ἂν γένοιτο νόθος Αἰθίοψ, ψιλοὶ τὰς κεφαλὰς, λεπτοὶ τοὺς πόδας, τὸ σῶμα παχεῖς, ἐβαρβάριζον δὲ πάντες: *Plena erat terra immanibus & feris hominibus: magni omnes, nigri colore, non secundùm Indorum puram nigredinem, sed ac si esset nothus Æthiops, tenues capite, exiles pede, crassi corpore, omnes autem vultu, lingua, moribus referebant barbaros.* Αἰγυπτιάζειν, σκυθρωπάζειν, Etymolog. Αἰγυπτιῶσαι, μελᾶναι, Hesychius. Ægyptium, φαιόν, Gloss. vett. Maurum vivis coloribus depinxit autor Moreti:

Afra genus, tota patriam testante figura.
Torta comam; labroque tumens; & fusca colore;
Pectore lata; jacens mammis; compressior alvo;
Cruribus exilis; spatiosa prodiga planta;
Continuis rimis calcanea scissa rigebant.

§. 5. Quod si quis in imaginem senile corpus repræsentantem incidat, claram judicio facem prælucebunt hæc verba Plinii Junioris libro III, epistol. 6: *Ex hæreditate quæ mihi obvenit, emi proxime Corinthium signum; modicum quidem, sed festivum & expressum, quantum ego sapio; qui fortasse in omni re, in hac certe perquam exiguum sapio: hoc tamen signum ego quoque intelligo. Est autem nudum; nec aut vitia, si qua sunt, celat; aut laudes parum ostentat. Effingit senem stantem: ossa, musculi, nervi, venæ, rugæ etiam ut spirantis apparent: rari & cedentes capilli, lata frons, contracta facies, exile collum: pendent lacerti, papillæ jacent, recessit venter. A tergo quoque eadem ætas: ut à tergo æs ipsum, quantum verus color indicat, vetus & antiquum. Talia denique omnia, ut possint artificum oculos tenere; delectare imperitorum. Quod me, quamquam tyrunculum, sollicitavit ad emendum.* Ætatem denique nondum senilem, sed ad senium quodammodo jam vergentem, ac veteris formæ pignora etiamnum retinentem, depingit Philostratus Iconum lib. II, in Venere eburnea: Τὰς κόρας διδάσκαλος ἄγει σοφὴ, καὶ οὐδὲ ἔξωρος· ἐφιζάνει γάρ τις ὥρα καὶ ῥυτίσι πρώτη, γῆρας μὲν τὸ ὑπόσεμνον ἕλκουσα, τούτῳ δ' αὖ κεραννῦσα τὸ σωζόμενον τῆς ἀκμῆς: *Sapiens puellas nec exoleta ducit magistra. Nam primis rugis quædam inest pulchritudo: senectam quidem venerabilem adferens, huic verò, quod reliquum est, vigoris immiscens.* Recte itaque Euripides apud Ælianum var. Hist. XIII, 4: Οὐ μόνον τὸ ἔαρ τῶν καλῶν κάλλιστον, ἀλλὰ καὶ τὸ μετόπωρον: *Non solum ver pulchrorum pulcherrimum, sed & autumnus.* Vide Homerum Odyss. Ξ, vers. 214, & Scholia ad istum locum. Cæterum hanc brutorum forte animantium hominumque non gentis modo vitio, sed ætatis quoque ingravescentis debilitate

Senilis corporis descriptio.

bilitate conspicuorum descriptionem facile aversеris, ac pronis magis auribus accipias emendatissimorum corporum imagines ex antiquis scriptoribus depromptas, puerorum nempe delicatiorum, speciosarum mulierum, quorumvis denique hominum. Quamobrem etiam pretium operæ facturum arbitror, si probatissimorum auctorum verbis ostendero quid in puerili, fœmineo, virilique corpore pulchrum speciosumque antiquiores duxerint: præsertim, cùm non solum animos nostros oblectare seria hujus rei observatio valeat, sed judicium quoque nostrum in excutiendis operibus Artis instruere atque informare nata sit.

Puerilem formam quid commendet.

§. 6. Puerorum certe commendatior vultus atque indulgentior facies enitescit, si in ipso ore mixturam quandam cum venustate faciat dignitas: atque hoc est præcipuum illud quod masculam puerorum formam à teneriore illa puellarum venustate distinguit. Præclare itaque Ovidius sub finem libri IX Metam. innuit non alio æque certo atque infallibili indicio constitisse, quòd è puella jam in puerum Iphis esset transformata, quàm quòd in ea deprehenderetur *acrior vultus*. Theagenes quoque apud Heliodor. libro I Æthiop. Ἤνθει ἀνδρείῳ τῷ κάλλει: *Florebat virili pulchritudine.* Atque hæc est ea quæ Statio Papinio libro II Sylv. in Epicedio Pileti Ursi, vers. 40, *virilis gratia* dicitur. Seneca Hippolyto, vers. 798:

Quàm grata est facies torva viriliter!

Absit tamen ut habitiorem velimus esse formosum, strictis nimirum artubus, & minaci vultu; quin potius requiritur ut sit *gracilis* ac *teres*. Horatius Carm. lib. I, Ode 5:

Quis multa gracilis te puer in rosa,
Perfusus liquidis urget odoribus,
Grato Pyrrha sub antro?

Idem Epodon, Ode II:

Sed alius ardor aut puellæ candidæ,
Aut teretis pueri longam renodantis comam.

Quemadmodum igitur in formosis decus illud minime fœmineum à compacta robustaque corporis firmitate quam longissime remotum putamus: ita præter succulentam pleni corporis gracilitatem in vultu præcipue formosorum virginalem aliquam gratiam enitescere debere contendimus, quæ perspicacissimis etiam oculis quandoque imponat, ac difficile sexus discrimen efficiat. Ita Didymo ad vers. 131 Iliados A: Εὐειδὴς παρὰ πάντας τοὺς ἥρωας Ἀχιλλεὺς καὶ γυναικοπρόσωπος, ὡς καὶ ἐν τῷ Λυκομήδους παρθενῶνι ἀγνοηθῆναι ὅτι εἴη ἀνήρ: *Supra reliquos omnes Heroas formosus fuit Achilles, fœmineumque aliquid habuit in vultu, quamobrem neque deprehendere valuit eum Lycomedes in regiarum virginum conclavi delitescentem ac virum dissimulantem.* Horatius Carminum lib. II, Ode 5, de Cnidio Gyge, egregiæ formæ indulgentia præter cæteros conspicuo:

Quem si puellarum insereres choro,
Mire sagaces falleret hospites
Discrimen obscurum, solutis
Crinibus, ambiguoque vultu.

Quamobrem neque immerito Glycera, scortum nobile, asseruit apud Athenæum libro XIII, capit. 8, tum demum formosos esse pueros, cum sunt fœminis quàm simillimi. Zeno quoque Citticus in ea quam animo sibi præfiguraverat adolescentulæ descriptione, addit inter alia, Αἰδὼς μὲν ἐπανθείτω καὶ ἀῤῥενωπία: *Verecundia quidem effulgeat & virilis torvitas.* Vide Clementem Alexandrinum lib. III Pædag. cap. II. Ausonius Epigramm. 105:

Dum dubitat Natura, marem faceretne puellam,
Factus es, ô pulcher, pene puella puer.

Ovidius VIII Metamorph. vers. 322, de Atalanta:

Talis erat cultu facies, quam dicere vere
Virgineam in puero, puerilem in virgine posses.

Ælianus quoque var. Hist. libro XIII, cap. I, de eadem Atalanta: Ἀῤῥενωπὸν καὶ γοργὸν ἔβλεπε· κορικὸν τε καὶ ῥᾳδινὸν οὐδὲν εἶχεν: *Vultum habebat quodammodo virilem ac severum: puellare autem & solutum nihil præ se ferebat.* Ovidius IX Metamorph. versu 712, ubi describit Iphin:

Cultus erat pueri: facies, quam sive puellæ,
Sive dares puero, fieret formosus uterque.

Clau-

Claudianus libro II de Raptu Proserpinæ, vers. 27:

At Triviæ lenis species, & multus in ore
Frater erat, Phœbique genas & lumina Phœbi
Esse putes, solusque dabat discrimina sexus.

Philostratus Iconum libro II, in Palæstra: Τὸ εἶδος τῆς Παλαίστρας, εἰ μὲν ἐφήβῳ εἰκάζοιτο, κόρη ἔσται· εἰ δὲ εἰς κόρην λαμβάνοιτο, ἔφηβος δόξει: *Vultus Palæstræ si ephebo comparetur, puella est; si vero in puellam incidat, ephebus videbitur.*

§. 7. Sed quoniam ea quæ hactenus diximus, vultum potissimùm formosorum spectant, ab hoc loco alienum non erit, ex variis apud varios autores juvenilis formæ descriptionibus unam atque alteram hîc adducere, quæ non vultum tantummodo delineet, sed & reliqua membra formosorum; præsertim tamen eorum, qui pueritia prope jam decursa, ad robustam adolescentiæ maturitatem festinare videntur. Siquidem, autore Seneca epist. XII: *Gratissima sunt poma, cùm fugiunt, pueritiæ maximus in exitu decor est.* Concinne itaque ac breviter apud Ausonium epist. IV describitur Theo, Παῖς ἐκ κεφαλῆς ἐς πόδας ἐπανθῶν τὸ τῆς ἥβης ἄνθος: *Puer à capite ad pedes efflorescens pubertatis flore*, ut loquitur Callistratus in Descript. statuæ Occasionis: Pueriles formæ ac curata descriptio.

Sed tu parce feris venatibus, & fuge nota
Crimina sylvarum; ne sis Cynereïa proles;
Accedasque iterum Veneri plorandus Adonis.
Sic certe crinem flavus, niveusque lacertos,
Cæsariem rutilam per candida colla refundis.
Pectore sic tenero, plana sic junceus alvo,
Per teretes feminum gyros, surasque nitentes
Descendis, talos à vertice pulcher ad imos.

Elegantius ac fusius Bathyllum suum describit Anacreon:

	Henr. Stephanus vertit:
Γράφε μοι Βάθυλλον οὕτω	*Meos Bathyllum amores,*
Τὸν ἑταῖρον, ὡς διδάσκω.	*Ut te docebo, pinge.*
Λιπαρὰς κόμας ποίησον,	*Nitidas comas fac illi,*
Τὰ μὲν ἔνδοθεν, μελαίνας,	*Intus quidem nigrantes,*
Τὰ δ' ἐς ἄκρον, ἡλιώσας.	*At aureas superne.*
Ἕλικας δ' ἐλευθέρους μοι	*Dehinc inordinatos*
Πλοκάμων ἄτακτα συνθεὶς,	*Recolligens capillos,*
Ἄφες ὡς θέλουσι κεῖσθαι.	*Permitte lege nulla*
Ἁπαλὸν δὲ καὶ δροσῶδες	*Cincinnulos vagari.*
Στεφέτω μέτωπον ὀφρῦς	*Teneram pilusque frontem*
Κυανωτέρη δρακόντων.	*Supercili coronet,*
Μέλαν ὄμμα γοργὸν ἔστω,	*Mage cœrulus dracone.*
Κεκερασμένον γαλήνῃ·	*Oculus niger sit & trux,*
Τὸ μὲν ἐξ Ἄρηος ἕλκον,	*Mixtus tamen sereno:*
Τὸ δὲ τῆς καλῆς Κυθήρης·	*A Marte quod sit, illud:*
Ἵνα τὶς τὸ μὲν φοβῆται.	*At hoc; quod à Cythere:*
Τὸ δ' ἀπ' ἐλπίδος κρεμᾶται,	*Ut hinc timore, & hinc spe*
Ῥοδίνην δ' ὁποῖα μῆλον	*Suspensa mens vacillet.*
Χνοΐην ποίει παρειήν.	*Roseum sit utque pomum,*
Ἐρύθημα δ' ὡς ἂν αἰδοῖς	*Lanuginosa mala:*
Δύνασαι βαλεῖν, ποίησον.	*Pudibundi & inseratur*
Τὸ δὲ χεῖλος οὐκέτ' οἶδα	*Quantum potest ruboris.*
Τίνι μοι τρόπῳ ποιήσεις	*Verum haud scio labellis*
Ἁπαλὸν, γέμον τε Πειθοῖς.	*Quæ detur apta forma.*
Τὸ δὲ πᾶν ὁ κηρὸς αὐτὸς	*Sint blanda, plena Suadæ;*
Ἐχέτω λαλῶν σιωπῇ.	*Ut mixta sit loquaci*
Μέγα δὲ πρόσωπον ἔστω.	*Taciturnitate cera.*
Τὸ δ' Ἀδώνιδος παρῆλθον,	*Sit latus ipse vultus.*
Ἐλεφάντινος τράχηλος.	*Eburna præteribam*
Μεταμάζιον δὲ ποίει	*Adonidea colla.*
Διδύμας τε χεῖρας Ἑρμοῦ,	*Habeat deinde pectus*
Πολυδεύκεος δὲ μηροὺς	*Manusque Mercuri ambas;*
Διονυσίην δὲ νηδύν.	*Femurque quale Pollux;*
Ἁπαλῶν δ' ὕπερθε μηρῶν,	*Ventremque ceu Lyæi.*
	Femurque molle supra

Μηρῶν τὸ πῦρ ἐχόντων,	*Femur quod excit ignes,*
Ἀφελῆ ποίησον αἰδῶ,	*Volo simplicem esse pubem,*
Παφίην θέλουσαν ἤδη.	*Jam cogitantem amores.*
Φθονερὴν ἔχεις δὲ τέχνην,	*Sed ars tua est maligna,*
Ὅτι μὴ τὰ νῶτα δεῖξαι	*Dare quæ vetat videnda*
Δύνασαι· τὰ δ' ἦν ἀμείνω.	*Potiora terga multo.*
Τί με δεῖ πόδας διδάσκειν.	*Quid opus pedes ut addam?*
Λάβε μισθὸν ὅσον εἴπης.	*Pretii quod exiges, fer.*
Τὸν Ἀπόλλωνα δὲ τοῦτον	*Sed Apollinem mihi istum*
Καθελὼν, ποίει Βάθυλλον.	*Refingito in Bathyllum.*
Ἢν δ' ἐς Σάμον ποτ' ἔλθῃς,	*Sin veneris Samum olim,*
Γράφε Φοῖβον ἐκ Βαθύλλου.	*Fac Apollinem ex Bathyllo.*

Puellaris formæ descriptio.

§. 8. Vidimus nunc quænam sint præcipuæ puerilis formæ commendationes; quodque pueris, ut formosi mereantur appellari, puellare quid inesse debeat: quemadmodum & ipsarum quandoque puellarum pulchritudinem auget, si nonnihil de virili traxerint dignitate. Notavit hoc Stat. Papinius II Achilleid. vers. 137, in filiabus Lycomedis regis:

His decor est formæ species permista virili.

Sed quoniam non statim pulchra dicenda est virgo, quæ qualecunque masculi vigoris decus leviter habet adspersum; etiam hîc unum alterumve muliebris formæ specimen proponemus. Ἀμήχανόν τι καὶ δαιμόνιον κάλλος: *Inæstimabilem aliquam divinamque pulchritudinem*, Heliod. lib. II Æthiop. φύσεως τὸ κάλλιστον φιλοτέχνημα, γυναικῶν εὔκλεια, καὶ διὰ πάντων ἔμψυχος τῆς Ἀφροδίτης εἰκών: *Pulcherrimum opus elaborare aliquid gestientis Naturæ, decus mulierum, Venerisque viva per omnia imago*, Aristænetus lib. I, epist. I. Arbiter sane descripturus facie inclyta mulierem; *Veneris effigiam*, ut est apud Plaut. Rudente, Actu II, Scena *Quis est qui nostris*, &c. majorem nullam cumulatioremque exsuperantis formæ laudem dicere potuit, quàm quod una inter omnes pulchras excelleret, una facile ex omnibus nosceretur: *Quid huic formæ*, inquit, *aut Ariadne habuit, aut Leda simile? Quid contra hanc Helene, quid Venus posset? Ipse Paris, Dearum libidinantium judex, si hanc in comparatione vidisset, tam petulantibus oculis & Helenam huic donasset & Deas.* Et aliquanto ante: *Lateri applicat meo mulierem omnibus simulachris emendatiorem. Nulla vox est, quæ formam ejus possit comprehendere: nam, quidquid dixero, minus erit. Crines ingenio suo flexi per totos se humeros effuderant; frons minima, & quæ radices capillorum retro flexerat: supercilia usque ad malarum scripturam currentia, & rursus confinio luminum pene permixta: oculi clariores stellis extra lunam fulgentibus: nares paululum inflexæ: & osculum, quale Praxiteles Dianam habere credidit. Jam mentum, jam cervix, jam manus, jam pedum candor intra auri gracile vinculum positus, Parium marmor exstinxerat.* Ad hæc quamvis insignia Petronii verba, suavissimus iterum Anacreon est advocandus:

	Henr. Stephanus vertit:
Ἄγε ζωγράφων ἄριστε,	*Agedum perite pictor,*
Γράφε ζωγράφων ἄριστε,	*Pinge ô perite pictor,*
Ῥοδέης κοίρανε τέχνης,	*Rhodiæ magister artis,*
Ἀπεοῦσαν ὡς ἂν εἴπω,	*Absentem ut edocebo,*
Γράφε τὴν ἐμὴν ἑταίρην.	*Depingito mi amicam.*
Γράφε μοι τρίχας τὸ πρῶτον	*Depinge mollicellos*
Ἁπαλάς τε καὶ μελαίνας·	*Primum nigrosque crines;*
Ὁ δὲ κηρὸς ἂν δύνηται,	*Si fert & ipsa cera,*
Γράφε καὶ μύρου πνεούσας.	*Unguenta pinge olentes.*
Γράφε δ' ἐξ ὅλης παρειῆς	*Nigroque sub capillo,*
Ὑπὸ πορφύραισι χαίταις	*Genis abusque primis*
Ἐλεφάντινον μέτωπον.	*Frontem fac illi eburnam.*
Τὸ μεσόφρυον δὲ μή μοι	*Supercili nigrantes*
Διάκοπτε, μήτε μίσγε·	*Discrimina nec arcus,*
Ἐχέτω δ' ὅπως ἐκείνη,	*Confundito nec illos:*
Τὸ λεληθότως σύνοφρυν	*Sed junge sic, ut anceps*
Βλεφάρων ἴτυν κελαινήν.	*Divortium relinquas;*
Τὸ δὲ βλέμμα νῦν ἀληθῶς	*Quale esse cernis ipsi.*
Ἀπὸ τοῦ πυρὸς ποίησον,	*At ignis instar, ejus*
Ἅμα γλαυκὸν ὡς Ἀθήνης,	*Sit fulgurans ocellus:*
	Et glaucus, ut Minervæ:

Ἅμα δ' ὑγρὸν ὡς Κυθήρης.	*Et pætus, ut Cytheres.*
Γράφε ῥῖνα καὶ παρειάς,	*Nasum genasque pinge,*
Ῥόδα τῷ γάλακτι μίξας.	*Lacti rosas remiscens.*
Γράφε χεῖλος οἷα Πειθοῦς,	*Pithûs sit at labellum,*
Προκαλούμενον φίλημα.	*Quod osculum lacessat.*
Τρυφεροῦ δ' ἔσω γενείου	*Intraque molle mentum,*
Περὶ λυγδίνῳ τραχήλῳ	*Per colla lævia omnes*
Χάριτες πέτοιντο πᾶσαι.	*Sint Gratiæ volantes.*
Στόλισον τὸ λοιπὸν αὐτὴν	*Ad ultimum, nitente*
Ὑποπορφύροισι πέπλοις	*Illa induatur ostro.*
Διαφαινέτω δὲ σαρκῶν	*Pateat tamen mihi pars*
Ὀλίγον, τὸ σῶμ' ἐλέγχον.	*Cutis pusilla, totum*
Ἀπέχει· βλέπω γὰρ αὐτήν.	*Qua corpus arguatur.*
Τάχα κηρὲ καὶ λαλήσεις.	*Quid plura? eam ecce cerno.*
	Loquere, credo, cera.

Formosissimæ virginis imaginem depinxit quoque Libanius in ecphrastica Oratione de Pulchritudine. Longum esset plura hîc formosorum formosarumque exempla in probatis autoribus passim obvia congerere; quum sufficere possint duo humanæ pulchritudinis ac fœditatis exempla, quæ ex Apollinari Sidonio nequaquam pigebit describere; præsertim, cùm ad geminam hanc luculentæ atque infelicioris formæ imaginem expedite admodum referri queant multiplices diversissimorum scriptorum loquendi modi, ad dignoscendam veræ pulchritudinis vim non inutiles.

CAPUT IX.

§. 1. Theodoricus rex Gothorum, forma præter cæteros conspicuus, assumitur hîc in exemplum pulchritudinis.
§. 2. Ut luculenta forma summam Regibus adstruit auctoritatem, ita perinsigni aliqua corporis pravitate notabiles contempti etiam vulgo spretique solent esse.
§. 3. Exacti corporis laus quibus competat.
§. 4. Totius capitis & faciei rotunditas præcipue commendatur.
§. 5. Frons debet esse plana, candida, tenuis, brevis, pura.
§. 6. Capillorum pulchritudo præcipue facit ad formæ dignitatem; requiritur autem in iis ut sint imminentes fronti, densi, longi, dividui, flavi, tenues, molles, crispi, dociles.
§. 7. Pulchram cervicem oportet esse mobilem, succi plenam, longam, candidam, rectam.
§. 8. In oculis observa magnitudinem, colorem, nitorem, vigorem, hilaritatem, severitatem
§. 9. Supercilia sint multum arcuata, supra nasum levi discrimine commissa, nigra, læta.
§. 10. Palpebrarum pulchra species mire auget formam.
§. 11. Malas genasque commendat tumor, mollities, candor, rubor, hilaritas, lux.
§. 12. Aures mediocres optimæ.
§. 13. Nasum laudant paullo pleniorem; leviter uncum; rectum quidem, sed circa nares nonnihil diffusum.
§. 14. Potissimum est in labris ut, præter mollitiem & flagrantiam coloris, modici ac leviter veluti subridentis oris gratiam perficiant.
§. 15. Dentes commendat candor & apta collocatio.
§. 16. Pilorum infra atque intra nares fruticantium quotidiana succisio.
§. 17. In barba spectatur mollities, color.
§. 18. Mentum sit succulentum, candidum, modicum, molle, leviter denique in extremitate divisum.
§. 19. Gutturi gratiam addit succulentia, candor, mollities.
§. 20. In collo specta proceritatem, candorem, succulentiam.
§. 21. Juvenilis rubor cutem inficiat.
§. 22. Verecundus rubor mire auget formam.
§. 23. Humeri laudantur candidi, lati, teretes, celsi.
§. 24. Lacerti sint nivei & molles.
§. 25. In brachiis exigitur candor, mollities.
§. 26. Manus patulas, teneras, longas, candidas; digitos molles, oblongos, candidos, teretes; ungues nitidos esse oportet.

§. 27. *Pectus laudatur à latitudine & candore.*
§. 28. *Venter planus maxime commendatur.*
§. 29. *Dorsum humilior inter excrementa costarum spina discriminare debet.*
§. 30. *Latus validum sit & longum.*
§. 31. *Ilia debent esse succincta.*
§. 32. *Femur carneum, juvenile, tenerum, candidum laudatur.*
§. 33. *Genu viride sit.*
§. 34. *In crure postulatur ut agile sit, & rectum, ac suras habeat teretes.*
§. 35. *Pes candidus & exiguus laudatur.*

Theodoricus rex Gothorum, omnium ætatis suæ multo formosissimus, graphice depingitur.

SIdonius certe Apollinaris lib. I, epist. 2, de Theodorico Gothorum rege agens, cujus personam Deus arbiter & ratio Naturæ, consummatæ felicitatis dote sociata, cumulaverant: *Si forma quæratur*, inquit, *corpore exacto; longissimis brevior, procerior eminentiorque mediocribus. Capitis apex rotundus: in quo paululum à planitie frontis in verticem cæsaries refuga crispatur. Cervix non sedet nervis. Geminos orbes hispidus superciliorum coronat arcus: si vero cilia flectantur, ad malas medias palpebrarum margo prope pervenit. Aurium legulæ (sicut mos gentis est) crinium superjacentium flagellis operiuntur. Nasus venustissime incurvus. Labra subtilia; nec dilatatis oris angulis ampliata: si casu dentium series ordinata promineat, niveum protinus repræsentat ipsa colorem. Pilis infra narium antra fruticantibus quotidiana succisio. Barba concavis hirta temporibus; quam in subdita vultus parte surgentem, stirpitus tonsor assiduus genas adusque forcipibus evellit. Menti, gutturis, colli, non obesi, sed succulenti, lactea cutis; quæ propius inspecta, juvenili rubore suffunditur; namque hunc illi crebro colorem, non ira, sed verecundia facit. Teretes humeri: validi lacerti: dura brachia: patulæ manus. Recedente alvo, pectus accedens. Aream dorsi humilior inter excrementa costarum spina discriminat. Tuberosum est utrumque musculis prominentibus latus. In succinctis regnat vigor ilibus. Carneum femur: internodia poplitum bene mascula: maximus in minime rugosis genibus honor. Crura suris fulta turgentibus: &, qui magna sustentat membra, pes modicus.* Quamvis autem eximia hæc formæ virilis imago satis graphice depicta esse videatur, nonnihil tamen ei lucis ex mutua cum aliis autoribus collatione accessurum speramus.

Pulchritudo, ut consentaneum est, maxime convenit Regibus.

§. 2. Ac primum quidem videtur Apollinaris de forma Regis sciscitantibus usque adeo sollicite satisfacere voluisse, ut pulcherrimum corpus heroïca ac plane divina mente præditum judicantes, regni quoque gubernaculis admotum id esse gauderent. Solent certe homines majus aliquid ab iis, quos rarior forma commendat, exspectare. Πολλοὶ κατὰ τὴν τοῦ σώματος λάμψαντες ὥραν, καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν διέλαμψαν: *Multi eximia corporis forma illustres, etiam animo emicuerunt*, Isidorus Pelusiota lib. IV, epist. 71: vide locum. Neque male affirmant Stoici: Τὴν ὥραν ἄνθος ἀρετῆς εἶναι: *Pulchritudinem esse virtutis florem*, Laërtius lib. VII, in Zenone. Οἷον εἰ ξυνείης ποταμοῦ κάλλος λειμῶνι ἐπιῤῥέον· καλὰ μὲν τὰ ὑπ᾽ αὐτοῦ ἄνθη, λαμπρυνόμενα δὲ ὑπὸ τοῦ ὕδατος πρὸς τὴν ὄψιν· τοῦτο δύναται καὶ ψυχῆς ἄνθος ἐμπεφυτευμένον σώματι καλῷ· ἐκλαμπρύνεται ὑπ᾽ αὐτοῦ, καὶ ἐκλάμπει, καὶ διαφαίνεται). καὶ ἔστι σωμάτων ὥρα οὐδὲν ἄλλο, ἢ μελλούσης ἀρετῆς ἄνθος, καὶ οἱονεὶ προοίμιον κάλλους ὡραιοτέρου. ὥσπερ γὰρ τοῦ ἡλίου προανίσχει τις αὐγὴ ὑπὲρ ἄκρων ὀρῶν, ἀγαπητὸν ὀφθαλμοῖς θέαμα, διὰ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος· οὕτω καὶ τῆς λαμπρᾶς ψυχῆς προανίσχει τις ὥρα ὑπὲρ ἄκρων τῶν σωμάτων, ἀγαπητὸν φιλοσόφοις θέαμα, διὰ τὴν προσδοκίαν τοῦ μέλλοντος: *Ut si fluvium pulchrum cogites, qui pratulum irrigat: flores enim quamvis pulchri sunt, qui sub aqua, pulchriores tamen aquæ causa videntur. Idem potest flos animæ, pulchro innatus corpori: illustratur ab eo, elucet, splendorem suum transfundit. Ut nihil aliud sit pulchritudo corporis, quàm futuræ virtutis flos, & majoris quasi pulchritudinis præludium. Sicut enim solis exortum præcedit fulgor quidam in summitate montium, quo vehementer delectantur oculi, propter expectationem solis mox emersuri; ita animæ splendore splendor aliquis in extremis corporis partibus præcedit, quo plurimum delectantur Philosophi, quia aliud mox venturum vident*, Maximus Tyrius Dissertat. IX. *Non frustra plane opinione sapientium, qui naturalium momenta caussarum subtilius sciscitati arcanis cælestibus nobiles curas intulerunt, augustissima quæque species plurimum creditur trahere de cælo. Sive enim divinus ille animus, venturus in corpus, dignum prius metatur hospitium: sive, quum venerit, fingit habitaculum pro habitu suo: sive aliud ex altero crescit, &, quum se paria junxerunt, utraque majora sunt*, Lat. Pacatus Panegyr. Theodosio Aug. dicto. *Plerumque Virtus & Pulchritudo per se invicem componuntur*, inquit Servius ad vers. 149 quarti Æneidos. *Hinc est Satus Hercule pulchro Pulcher Aventinus. Nam Herculi satis incongrua est pulchritudo. Sic Plautus in Pyrgopolinices fabula de muliere interrogat: Quidnam fortis est? id est, pulchra.* Hæc Servius. Quum itaque inveterata inter homines opinione receptum sit, ex decore membrorum colligi posse,

posse, quantus illa cœlestis spiritus intrarit habitator; mirum quoque nemini videri debet, quarundam olim consensu nationum formosissimo delatum semper fuisse imperium; qua de re vide Athenæum lib. XIII, cap. 2; Lucretium lib. V, vers. IV. Quod tamen sic intelligendum, ut ad formam præcipue pertinere censeamus staturam grandiorem. Nam, ut ait Aristoteles lib. IV Nicom. cap. 3: Ἐν μεγέθει μεγαλοψυχία, ὥσπερ καὶ τὸ κάλλος ἐν μεγάλῳ σώματι· οἱ μικροὶ δ' ἀστεῖοι καὶ σύμμετροι, καλοὶ δ' οὔ: *In magnitudine magnanimitas, sicut & pulchritudo in magno corpore: parvi autem venusti sunt, & recto membrorum omnium commensu concinni, formosi vero minime.* Hinc Archidamum regem, quemadmodum autor est Plutarchus initio libelli de Educatione puerorum, Lacones olim pecunia multarunt, quòd perexiguæ staturæ uxorculam duxisset domum, eoque videretur producturus οὐ βασιλέας, ἀλλὰ βασιλίσκους: *Non reges, sed regulos.* Etenim, ut loquitur Athenæus lib. XIII Philosophantium in convivio, cap. 2, Ὡς ἔοικε, τὸ κάλλος βασιλείας οἰκεῖόν ἐστι. Cathæna urbs est Indica, cujus incolæ tanto in honore habent pulchritudinem, ut regnum non nisi formosissimo deferant: *Stephanus de Urbibus in* Κάθαια. Vide *Strabonem lib.* XV, *de Cathea Sophitis regione*; *Diod. Siculum lib.* XIX; *Curtium lib.* IX, *cap.* I. Æthiopum quoque moribus in eligendo rege maxima staturæ ratio habetur, ac si Natura ipsa magnis mentibus digna semper corporum domicilia metaretur: *Themistius Orat.* I; *Aristoteles Polit. lib.* IV, *cap.* 3. *Hominibus barbaris in corporum majestate veneratio est; magnorumque operum non alios capaces putant, quàm quos eximia specie donare natura dignata est*, Q. Curtius lib. VI, cap. 5. Quin ipsam quoque Romanam plebem ab hac animorum inclinatione non omnino abhorruisse, docet nos Tacitus lib. I Hist. cap. 7: *Ipsa ætas Galbæ*, inquit, *& irrisui, & fastidio erat, assuetis juventæ Neronis, & imperatores forma ac decore corporis (ut mos est vulgi) comparantibus.* Proinde quoque Augustus Imp. hac consideratione adductus, *Calceamentis altiusculis usus est; ut procerior, quàm erat, videretur.* Vide Suetonium in August. cap. 73. Notum est illud Euripidis, apud *Athenæum lib.* 13, *cap.* 2; etiam *Porphyrium in Isagoge*, sed Poëtæ nomine non expresso:

Πρῶτον μὲν εἶδος ἄξιον τυραννίδος.

Neque aliud innuere voluerunt summi autores, cùm tacitas quasdam verendæ majestatis ac splendidæ nobilitatis notas Regibus atque apprime nobilibus viris inesse contendunt. Apud Homerum profecto Iliad. Γ, vers. 170, Agamemnonem ex regalis majestate formæ agnoscit Priamus. Plautus quoque Milit. glor. Act. I, Sc. I, *formam regiam* dixit insignem formam. *Saul sacerdotali prius à Samuële unguento perfusus, rex constitutus est. Hic ex tribu Benjamin, Cis patre ortus, modestus animi, forma excellenti erat; ut merito dignitas corporis dignitati regiæ conveniret*, Sulpitius Severus ex cap. IX & X libri primi Samuëlis. *Dion magnam habuit corporis dignitatem, quæ non minimum commendatur*, Æmil. Probus. *Iphicrates fuit & animo magno, & corpore, imperatoriaque forma; ut ipso adspectu cuivis injiceret admirationem sui*, Idem. Florus libro II, cap. 14: *Pseudophilippus regiam formam, regium nomen, animo quoque regio implevit.* Ammianus quoque Marcellinus sub finem libri XXX, de Valentiniano Imperat. *Pulchritudo staturæ, lineamentorumque recta compago, majestatis regiæ decus implebat.* Gennadius in Panegyrico Theoderico regi dicto, de eodem Theoderico: *Statura est quæ designet prolixitate regnantem.* Seneca Hippol. vers. 829, de Theseo:

Sed iste quisnam est, regium in vultu decus
Gerens, & alto vertice attollens caput?

Lucanus Panegyr. ad Pisonem:

Sed super ista movet plenus gravitate serena
Vultus, & insigni præstringit imagine visus.
Talis inest habitus, qualem nec dicere mæstum,
Nec fluidum, læta sed tetricitate decorum
Possumus: ingenitæ stat nobilitatis in illo
Pulcher honos, & digna suis natalibus ora.

Heliod. lib. II Æthiop. de Theagene, referente genus ad Achillem: Συνέτυχον τῇ προτεραίᾳ τῷ νεανίσκῳ, καί μοι ἀληθῶς ἔδοξε τοῖς Ἀχιλλείδαις ἐμπρέπειν, τοιοῦτός ἐστι τὴν μορφὴν, καὶ τοσοῦτος ἰδεῖν τὸ μέγεθος, ὡς βεβαιοῦν τῇ θέᾳ τὸ γένος: *Postridie in juvenem incidi, & mihi vere videbatur inter Achillidas præter cæteros conspicuus: talis forma, & corporis proceritate videbatur, ut vel visu solo genus suum stabiliret.* Themistius, cui Euphrada à sermonis suavitate cognomentum additum est, in Oratione de clementia Theodosii Imp. inter alia & hoc addit: Φύεται ἢ καὶ ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ σπανίως γε τοῦτο καὶ ἐν μακρῷ χρόνῳ, ὅταν ἄμφω συμπέσῃ καὶ συνομαρτήσῃ τῷ κάλλει τῆς ψυχῆς καὶ ἡ τοῦ σώματος ἀγλαΐα· καὶ οὗτός

ἐστιν

ἐστιν ἀτεχνῶς ὁ μέγας βασιλεύς, καὶ οὔτε χωλὸν οὔτε κολοβὸν αὐτοῦ τὸ κάλλος, ἀλλ' ἄρτιον καὶ ὁλόκληρον: *Nascitur Rex & inter homines, sed tamen raro, & post longa annorum intervalla; tunc scilicet, cùm animi pulchritudo cum corporis excellentia conjungitur, ac commiscetur. Atque is certe magnus est Rex, cujus & forma & species integra est, omnique ex parte absoluta & perfecta.* Claudian. de Nupt. Honor. & Mar. vers. 262:

- - - Quamvis aliena fuisses
Principibus, regnum poteras hoc ore mereri.
Quæ propior sceptris facies? Quis dignior aula
Vultus? - - -

Et mox vers. 316:

Fronte quis æquali? Quem sic Romana decerent
Culmina? Sufficerent tantis quæ pectora curis?
Stes licet in populo, clamat, quicunque videbit;
Hic ille est Stilico. Sic te testatur & offert
Celsa potestatis species non voce feroci,
Non alto simulata gradu, non improba gestu.
Affectant alii quicquid, fingique laborant,
Hoc donat natura tibi. - - -

Idem libro 1 de Laudibus Stiliconis, vers. 45:

Spondebatque ducem celsi nitor igneus oris,
Membrorumque modus, qualem nec carmina fingunt
Semideis. - - -

Albinovano in ea quæ de morte Drusi ad Liviam est Elegia, dignitas hæc imperatoria *generosa forma* vocatur. Abunde nunc ex iis quæ attulimus locis liquet, quàm prono semper favore mortales veram pulchritudinem prosequantur: quod prætereundum non putavi, ut singula perfectæ formæ monumenta nobiscum percensentibus in ipso statim operosæ collationis ingressu occurreret tantam esse Formæ potentiam, ut ipsi quoque Virtuti ex ea non levis accedat commendatio, juxta illud Virgilii v Æneïd.

Tutatur favor Euryalum, lachrymæque decoræ,
Gratior & pulchro veniens è corpore virtus.

Ἥδιστον ἦν θέαμα ὁ Ἀχιλλεύς· πῶς γὰρ οὐκ ἔμελλεν; οὐ διὰ τὴν ξανθὴν κόμην· καὶ γὰρ ὁ Εὔφορβος εὐκόμης ἦν· τῷ δὲ Ἀχιλλεῖ τὸ καλὸν ἥδιστον ἦν ὑπὸ τῆς ἀρετῆς ἐξαπτόμενον: *Suavissimus erat visu Achilles (quid ni esset?) non tamen ob flavam cæsariem; nam & Euphorbum commendabat coma; sed pulchritudinem Achillis virtutis splendor illustrabat*, Maxim. Tyrius Dissertatione xv. Plautus Mostellaria Act. 1, Scen. *Jam pridem ecastor*, &c.

Virtute formæ id evenit, te ut deceat, quicquid habeas.

M. Tullius de Claris Oratoribus: *Seditiosorum omnium post Gracchos L. Apulejus Saturninus eloquentissimus visus est; magis specie tamen, & motu, atque ipso amictu capiebat homines, quàm aut dicendi copia, aut mediocritate prudentiæ. Neque multo secus P. Lentulus, cujus & excogitandi & loquendi tarditatem tegebat formæ dignitas.* Basilius Magnus epist. 373: Τοῖς καλοῖς φασι πάντα μετὰ τῆς τοῦ κάλλους προσθήκης γίνεσθαι· ὥστε καὶ λύπας αὐτοῖς καὶ ὀργὰς ἐπιπρέπειν. ἥδιον γοῦν ἄν τις ἴδοι ὀργιζόμενον τὸν ἀγαπώμενον, ἢ θεραπεύοντα ἕτερον: *Ajunt pulchris omnia cum pulchritudinis accessione accidere; adeo ut dolores atque iræ iis quoque decus addant. Libentius itaque quis intueatur stomachantem amasium, quàm famulantem alium.* Quemadmodum vero, & ut hoc obiter addam, tacita quædam veneratio sequi solet speciosam atque luculentam dynastarum formam, sic manifesto contra contemptui atque etiam contumeliis obnoxii sunt quandoque magnates, quibus formæ modus non satis honestus obtigit. Æmilius Probus de Agesilao: *Hic tantus vir*, inquit, *ut Naturam fautricem habuit in tribuendis animi virtutibus; sic maleficam nactus est in corpore exiguo, & claudus altero pede: quæ res etiam nonnullam afferebat deformitatem; atque ignoti, faciem ejus cùm intuerentur, contemnebant.* Facetum est quod accidit Philopœmeni, inclyto quondam Achæorum duci. Erat is formæ infelicioris: ad prandium itaque ab amicorum aliquo vocatus, adfuit ante tempus: quumque eum hac illac otiose obambulantem amici uxor conspicata esset, jussit eum secare ligna; ex mala scilicet forma & modico cultu servum esse conjectans. Paret Philopœmen, & strenue satis, quod mandatum erat, usque in amici adventum, exsequitur. Quo ingresso atque exclamante, Quid hoc est rei? Quid vero aliud, inquit Philopœmen, quam pœnam deformitatis luo? Vide *Plutarchum in Philopœmene; Tzetzem*

Chil. VI, *Hiſtoria* 84. *C. Macer auctoritate ſemper eguit, ſed fuit patronus propemodum diligentiſſimus; hujus ſi vita, ſi mores, ſi vultus denique non omnem commendationem ingenii everteret, majus nomen in patronis fuiſſet*, Cicero de Claris Oratoribus. In Galbam eloquentia clarum, ſed quem habitus corporis deſtruebat, M. Lollii vox circumfertur, Ingenium Galbæ male habitat: *Macrobius lib.* II *Saturnal. cap.* 6. Tolerari tamen utcunque poſſent hæc incommoda, niſi perſæpe pravi corporis pravum quoque animum eſſe plerique judicarent. Erato Terpſitheæ apud Theophyl. Simocatum: Τὴν τῆς φύσεως σοφίαν τεθαύμακα, κακίστῃ ψυχῇ σώματος εὐπρέπειαν μὴ πιστεύσασαν: *Naturæ ſum admirata ſapientiam, quæ peſſimæ animæ non concredidit venuſtatem corporis.* Ita malam olim faciem habentes, ne quidem hominis liberi faciem habere dicebant: *Quintil.* VI, 3. Notum eſt illud Martialis libro XII, Epigramm. 54:

Crine ruber, niger ore, brevis pede, lumine læſus:
Rem magnam præſtas, Zoïle, ſi bonus es.

Anthol. Græcorum Epigramm. lib. II, cap. ultimo:

Χωλὸν ἔχεις τὸν νοῦν, ὡς τὸν πόδα· καὶ γὰρ ἀληθῶς
Εἰκόνα τῶν ἔνδον σὴ φύσις ἐκτὸς ἔχει.

Cl. Hugo Grotius tranſtulit:

Non pede tu claudus tantum; Natura ſed, intus
Quæ fuerant, extra conſpicienda dedit.

Cicero libro III Accuſat. in C. Verrem: *Apronius ille* (*ut ipſe non ſolum vita, ſed etiam corpore atque ore ſignificat*) *immenſa aliqua vorago eſt ac gurges vitiorum turpitudinumque omnium.* Vellejus Patercul. lib. II, cap. 69: *In Vatinio deformitas corporis cum turpitudine certabat ingenii: adeo ut animus ejus digniſſimo domicilio incluſus videretur.* Tacitus quoque Annal. XV, cap. 34: *Vatinius inter fœdiſſima Neronianæ aulæ oſtenta fuit, ſutrinæ tabernæ alumnus, corpore detortus, facetiis ſcurrilibus.* Ex hac ſane inveterata perſuaſione (quam tamen pulchre confutat Jul. Scaliger de Subtilitate, exercit. 295) proceſſit, quod incantatrices olim veneficas diri oris indicio deprehendi poſſe putaverint. Canidiam certe talem depinxit Horatius: quem vide. Quintilianus quoque Declam. XV, pro meretrice veneficii rea: *Exſpecto*, inquit, *ut ſit ante omnia minax vultus, feralis habitus, horreant ſquallore crines, rigeat ſuper nefandas cogitationes efferata triſtitia. Facinus, quod dicitur inquietare ſuperos; ſidera diris agitare carminibus; tumulos, buſta ſcrutari, & amputatis cadaveribus ipſas in ſcelus armare manus; fieri non poteſt, ut autorem ſuum non primo ſtatim prodat aſpectu.* Cæterum de his ſatis nunc: reſtat ut ad ipſam porro conſummatæ pulchritudinis tractationem cum Apollinari noſtro tranſeamus.

§. 3. CORPORE EXACTO. Intelligendum hoc videretur de inemendata corporis ſtructura, qualem Abſoloni tribuit ſacra hiſtoria, 2 Sam. XIV: 25; juxta illud Ovidii Amorum libro I, Eleg. 5: Emendata corporis ſtructura in quo conſiſtat.

In toto nuſquam corpore menda fuit.

Horatius lib. II, epiſt. 2:

Candidus & talos à vertice pulcher ad imos.

Martialis libro VII, Epigramm. 17:

Corpus nulla litura notat.

Plautus Epidico, Actu V, Scen. *Male morigerus*, &c.

Uſque ab unguiculo ad capillum ſummum eſt feſtiviſſima.

Poſſent, inquam, hæc Sidonii verba accipi de *Forma nullo naturali vitio excœcata*, ut loquitur Arbiter; niſi ex proxime ſequentibus verbis appareret, intelligi debere de tali ſtatura, quam *juſtam* dixit Suetonius in Galba, cap. 21: *Statura fuit juſta*, inquit: & in Nerone, cap. 51: *Statura fuit pene juſta.* In Tiberio denique, cap. 68: *Statura fuit, quæ juſtam excederet.* Ad quæ verba vide Caſaubonum. Hæc *ſtatura juſta* Plauto in Aſinaria Act. II, Sc. *Ut demonſtratæ*, &c. dicitur *ſtatura commoda.* Apulejo denique lib. II Metam. *Inenormis proceritas* dicitur: *Cuncta corporis*, inquit, *inexplicabiliter ad regulam congruentia: inenormis proceritas, ſucculenta gracilitas, rubor temperatus.* Contra vero Vitellio, inter alia vitia corporis, *Enormis proceritas* objicitur apud Suetonium in ejus vita, cap. 17. Arnobius lib. III adv. Gentes componit inter ſe *nanos, longos, medios.* Unde liquet, juſtæ ſtaturæ homines non male *medios* dici. Quibus vero ſtatura commodior non obtigerat, pulchriores judicabantur ſi nonnihil eam exceſſiſſent,

cessissent, quam si eos hæc decoræ formæ gratia deficeret. Suetonius in Claudio Cæs. cap. 30: *Auctoritas dignitasque formæ non defuit vel stanti, vel sedenti, ac præcipue quiescenti: nam & prolixo, nec exili corpore erat; & specie canitieque pulchra, opimis cervicibus.* Ipsas quoque mulieres eminentiore statura conspicuas maximopere semper laudabant: nam & Helenæ proceritatem maxime prædicat Theocritus Idyll. XVII:

Ὧδε καὶ ἁ χρυσέα Ἑλένα διεφαίνετ᾽ ἐν ἁμῖν
Πιείρη, μεγάλη· ἅτ᾽ ἀνέδραμεν ὄγμος ἀρούρᾳ,
Ἢ κάπῳ κυπάρισσος. - - -

Sic & aurea Helena elucebat inter nos
Valida, procera: quemadmodum procurrit sulcus in arvo,
Aut in horto cupressus. - - -

Et regi suo Archidamo gravem mulctam irrogaverunt Lacedæmonii, quòd induxisset in animum pusillam ducere uxorem; hac aliter ac si reipublicæ regulos, non reges dare statuisset: *Plutarchus de Liberis educandis.* Archidamum quoque ob hoc ipsum ab ephoris fuisse mulctatum, refert idem Plutarch. circa initium vitæ Agesilai. Lucretio certe libro quarto, versu 1156, procera virgo dicitur

- - - *Cataplexis, plenaque honoris.*

Ovid. Amorum lib. II, Eleg. 4:

Tu quia tam longa es, veteres Heroïdas æquas.

Idem Amorum libro III, Eleg. 3:

Longa decensque fuit; longa decensque manet.

Propert. lib. II, Eleg. 2:

Fulva coma est; longæque manus; & maxima toto
Corpore; & incedit vel Jove digna soror.

Quamquam ne quidem humilioris staturæ hominibus qualiscunque laus formæ negabatur, si modo non abesset ista σώματος συμμετρία, *corporis congruentia*, quam Herodianus tribuit Commodo Imperat. omnium ejus ætatis hominum formosissimo. Agricola certe, teste Cornelio Tacito in ejus vita, cap. 44: *Decentior quàm sublimior fuit; nihil metus in vultu; gratia oris supererat.* Agricola igitur, ut ut sublimis non esset, decens tamen ac speciosus videbatur. Οὕτως ἄρα κάλλους ὑπερβολὴ καὶ εἰς μεγέθους ἔμφασιν φέρει προσθήκην: *Sic utique exuperantia formæ etiam ad magnitudinis repræsentationem addit incrementum*, ut verissime loquitur Heliodorus lib. II Æthiop. Carcini tragici tres pueri, propter corporum exilitatem, ὄρτυγες sive *coturnices* dicebantur: vide *Scholia in Irenen Aristophanis.* Præter eam quam diximus *staturam justam*, ejusque excessum ac defectum, annotanda quoque hîc esset *media militaris statura*, quam T. Manlio Torquato tribuit Livius lib. VII ab U. C. Quemadmodum & *quadrata statura*, quam Vespasiano tribuit Suetonius in ejus vita, cap. 20: *Statura fuit quadrata, compactis firmisque membris.* Cornelius Celsus lib. II, cap. I: *Corpus habilissimum quadratum est, neque gracile, neque obesum: nam longa statura, ut in juventa decora est, sic matura senectute conficitur; gracile corpus, infirmum; obesum, hebes est.* Talis staturæ homines pari prorsus ratione τετραγωνιαίους dixere Græci auctores Geoponici Constantino Imp. inscripti, lib. II, cap. I: Τὸν ἀροῦντα χρὴ μακρότερον ἔχειν τὸ σῶμα· τοὺς δὲ τὰς ἀμπέλους ἐργαζομένους, οὐχ οὕτως ὑψηλοὺς εἶναι χρὴ, τετραγωνιαίους δέ. Quem locum commode satis videntur exprimere Columellæ verba, ex lib. I de Re rustic. cap. I: *Longissimum quemque aratorem faciemus. Vineæ non sic altos, quemadmodum latos & lacertosos viros exigunt.* Cæterum hanc quadratam ac mediam militarem staturam, quoniam non tam pulchritudinem quam robur viri militaris perficit, consulto, ut ab hoc loco alienam, præterimus.

Sphærica figura capitis optima est.

§. 4. CAPITIS APEX ROTUNDUS. *Solis humanis corporibus inest in capite sphæræ similitudo; quæ forma sola mentis est capax*, Macrobius in Somnium Scipionis lib. I, cap. 14. Vide quoque Lactantium cap. 8 de Opificio Dei. Inter omnes vero reliquas exactissimi corporis partes primum locum capiti, rei sacræ, summa cum ratione tribuit Sidonius: Ὅτι δ᾽ ἱερὸν ἐνόμιζον τὴν κεφαλὴν, δῆλον ἐκ τοῦ καὶ κατ᾽ αὐτῆς ὀμνύειν· καὶ τοὺς γινομένους ἀπ᾽ αὐτῆς πταρμοὺς προσκυνεῖν ὡς ἱερούς· ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς συγκαταθέσεις βεβαιουμένους τῇ ταύτης ἐπινεύσει: *Quòd vero caput olim sacrum quid existimaverint, manifestum est ex consuetudine per caput jurandi, quemadmodum etiam ex more adorandi sternutationes ex eo provenientes, nec non quòd assensiones nutu capitis firmemus*, Athenæus lib. II Deipnosoph. cap. 25. Rotundum interim capitis apicem, *Caput tereti rotunditate collectum*,

ctum, dixit Arnob. lib. IV adverſ. Gentes. *Caput noſtrum*, inquit Caſſiodorus de Anima, cap. 16, *ſex oſſibus compaginatum, in ſimilitudinem cœleſtis ſphæræ rotunda concavitate formatum eſt, ut ſenarium illum perfectiſſimum numerum ſedes noſtri cerebri, cujus organo ſapimus, contineret*, &c. Quamquam non de ſolo capite intelligendum hoc videatur, ſed etiam de vultu, præcipua capitis parte. Iſmenes certe faciem perfecte rotundam deſcribit Iſmenias apud Euſtathium (niſi cum Mauſſaco Eumathium autorem hujus ſcripti libeat appellare) lib. III de Amoribus Iſmenes & Iſmeniæ: ὅλον τὸ πρόσωπον, inquit, κύκλος ἀνεπισφαλής. ἡ ῥὶν κέντρου λόγον ἐπέχει πρὸς ὅλον τὸ κύκλωμα: *Tota facies erat perfectus circulus. Naſus centri rationem habebat ad totum circulum.* Jupiter quoque apud Coluthum de Raptu Helenæ, Paridem in Dearum judicio, Σιωοχὴν βλεφάρων καὶ κύκλα προσώπων, *Palpebrarum conjunctionem & faciei rotunditatem*, potiſſimum jubet conſiderare, quum ſic Mercurium alloquitur:

Παῖδα Πάριν Πριάμοιο, τὸν ἀγλαὸν ἡβητῆρα
Τροίης βουκολέοντα κατ᾽ οὔρεα τέκνον ἀκούεις,
Κείνῳ μῆλον ὄπαζε, διακρίνειν δὲ θεάων
Κέκλεο καὶ βλεφάρων σιωοχὴν, καὶ κύκλα προσώπων.

Paridem Priami filium, ſplendidum illum puberem,
In montibus Trojæ boves paſcentem, fili ex auditu noſti?
Illi malum præbe, & ut dijudicet Dearum
Jube & palpebrarum conjunctionem, & faciei rotunditatem.

Ἑλίκωπες, περιφερεῖς τὰ πρόσωπα, Heſychius. Opponitur autem rotundo capiti *caput mutilum*, quale Sileno tribuit Aur. Nemeſianus Ecloga III, quæ inſcribitur Bacchus: magis tamen proprie *acutum caput*. Martialis lib. VI, Epigr. 39:

Hunc vero acuto capite, & auribus longis;
Quæ ſic moventur, ut ſolent aſellorum;
Quis morionis filium neget Gyrthæ?

Homerus Iliad. B, verſ. 217, ubi Therſiten deſcribit:

Φολκὸς ἔην, χωλὸς δ᾽ ἕτερον πόδα, τὼ δέ οἱ ὤμω
Κυρτὼ ἐπὶ στῆθος συνοχωκότε· αὐτὰρ ὕπερθε
Φοξὸς ἔην κεφαλὴν· ψεδνὴ δ᾽ ἐπενήνοθε λάχνη.

Strabo erat, claudus autem altero pede, & ipſius humeri
Curvi, & in pectus contracti: & deſuper
Acutus erat capite, rara autem percurrebat lanugo.

Φοξὸς Autori brevium ſcholiorum, quem aliqui Didymum vocant, hoc in loco exp. ὀξυκέφαλος, *Acuto capite præditus, caput habens faſtigiatum.* φοξὸς, λιπόδερμος, ὀξυκέφαλος: Heſychius. Vide *Athenæum lib.* XI, *cap.* 8; *Pollucem lib.* II, *cap.* 4, §. 3. φοῦσκος, ὀξυκέφαλος: Heſychius. Φιλοκλῆς κωμῳδίας ποιητὴς αἰσχροπρόσωπος· ἦν δὲ προσκέφαλος, ὡς ἔποψ· ἤπου ὀξυκέφαλος: Suidas. Ἐχινοκέφαλον Κρατῖνος τὸν Περικλέα εἶπε: *Cratinus dixit Periclem echini caput habere*, Pollux lib. II, cap. 4, §. 3. Ubi tamen ex Plutarcho in Pericle recte σχινοκέφαλον, *caput habentem ſimile bulbo ſcillæ*, legas: poſteaquam enim ſcriptor graviſſimus Periclem deſcripſit: Τὰ μὲν ἄλλα τὴν ἰδέαν τοῦ σώματος ἀμεμπτον, προμήκη δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ ἀσύμμετρον: *Reliqua quidem corporis ſpecie inculpatum, capite vero oblongo incongruoque notabilem*; mox addit: ὅθεν αἱ μὲν εἰκόνες αὐτοῦ σχεδὸν ἅπασαι κράνεσι περιέχονται· μὴ βουλομένων, ὡς ἔοικε, τῶν τεχνιτῶν ἐξονειδίζειν. οἱ δ᾽ Ἀττικοὶ ποιηταὶ σχινοκέφαλον αὐτὸν ἐκάλουν· τὴν γὰρ σκίλλαν ἔστιν ὅτε καὶ σχῖνον ὀνομάζουσι: *Unde omnes fere imagines ejus galeis circumdantur: nolentibus, ut videtur, artificibus hoc vitium ei exprobrare. At Poëtæ Attici Schinocephalum eum vocaverunt: Scillam enim nonnunquam etiam Schinon nuncupant.* Enormiter magnum caput habentes, Tullio lib. I de Nat. Deorum *Capitones* vocantur.

§. 5. PAULULUM A PLANITIE FRONTIS. Frons igitur, ut pulchra judicetur, *plana, candida, tenuis, brevis, pura* denique debet eſſe. *Planam frontem* hæc Sidonii verba nobis commendant. Dianæ quoque *planam frontem* tribuit Apulejus libro XI Metamorph. Opponitur autem *planæ fronti* duplex vitium; unum, *tuberoſæ frontis*, ex natura; alterum, *contractæ* vel *caperatæ*, ex moribus. Primum tangit Arbiter: *Neſcio quis*, inquit, *ex concionibus calvus tuberoſiſſimæ frontis.* Tales Tullio libro I de Nat. Deorum, ſicuti & Arnobio lib. III adverſ. Gentes, dicuntur *Frontones.* Εὐρυμέτωπος, *latam frontem habens*, etiam dicebatur μετωπίας, ut Alcibiades: *Pollux lib.* II, *cap.* 4, §. 3. Heſychius Mileſius de Platone: Πλατὺς ὢν τὰ στέρνα καὶ τὸ μέτωπον, Πλάτων προσηγορεύθη: *Quoniam lato erat pectore ac fronte, dicebatur Plato.* Ab hoc vitio Cilones olim dicebantur; *Cilo, cui frons eſt eminentior, ac dextra ſiniſtraque velut* Frons.

recisa

reciſa videtur, Feſtus in Chilo. *Cilunculi*, Arnob. lib. III. *Cillo*, περικέφαλος, Gloſſ. vet. ut ante dictum. Alterum *contractæ* vel *caperatæ frontis* vitium à difficili quadam ac faſtidioſa intractabilis animi moroſitate proficiſcitur, morbique hujus expreſſa veſtigia fronti quàm altiſſime infigit. Plautus Rudente, Act. II, Sc. *Animo adverſari ſedulo*, &c.

Tortis ſuperciliis, contracta fronte, fraudulentum.

Idem Epidico, Act. V, Sc. *Male morigerus*, &c.

Quid illuc eſt, quod illi caperat frons ſeveritudine?

Nonius Marcellus: *Caperare, eſt rugis frontem contrahere & aſperare; tractum à caprorum frontibus criſpis.* Καλεῖται τὸ ἐπὶ τοῦ μετώπου δέρμα, περιμετωπίδιον· αἱ δὲ ἐν αὐτῷ χαμμαὶ, σολίδες καὶ ἀμαρυγαί, Pollux lib. II, cap. IV, §. 3. Ἀμαρυγὰς Autor magni Etymologici dicit τὰς τοῦ μετώπου ῥυτίδας. Vide eum in Ἀμαρύσσω.

Candidam frontem, ἐλεφάντινον μέτωπον, amicæ ſuæ tribuit Anacreon. Vide *Theocritum Idyllio* XX, *verſ.* 24. Ovid. quoque lib. X Metamorph. verſ. 138, de Cypariſſo:

\- - - *Nivea pendebant fronte capilli.*

Tenuem frontem, Ἁπαλὸν καὶ δροσῶδες μέτωπον, Bathyllo ſuo affingit Anacreon. Horatius Carminum lib. I, Ode 33:

Inſignem tenui fronte Lycorida
Cyri torret amor. - - -

Brevem frontem laudat Martialis lib. IV, Epigr. 42. Arbiter quoque in ea, quam ſupra ex eo adduximus, formoſæ deſcriptione: *Frons minima*, inquit, *& quæ radices capillorum retro flexerat.* Statius Sylvarum II, verſ. 43 Epicædii in Glauciam Melioris:

Et caſtigatæ collecta modeſtia frontis.

Ubi per *caſtigatam frontem* intellige frontem, quæ macularum rugarumque expers, lævis breviſque confinii terminis includitur, quæque non tam ipſis comis, quàm *molli margine comarum*, ut loquitur Statius, in ordinem cogitur: unde quoque manifeſtum fit, tantopere laudatam pulchræ frontis brevitatem non à crinibus frontem ipſam artantibus prementibuſque effici, ſed ab ἁρμογῇ quadam lanuginoſi tranſitus nigros capillos à candida fronte ſenſim dirimente.

Puram frontem laudat Propert. lib. II, Eleg. 22:

Sive vagi crines puris in frontibus errant,
Indica quos medio vertice gemma tenet.

Videtur autem ea, quæ dicitur *pura frons*, nihil aliud, quàm hilarem ſerenamque exporrectæ frontis gratiam inſinuare, juxta illud Calliſtrati in ſtatuam Occaſionis, Τὰ μέτωπου χάρισιν ἔστιλβεν: *Frons gratiis abundabat.* Egregium torvæ ſerenæque frontis temperamentum Honorio tribuit Claudianus, Panegyrico de IV Conſ. Honorii, verſ. 518:

Quantus in ore pater! radiat quàm torva voluptas
Frontis, & auguſti majeſtas grata pudoris.

Lucanus lib. VIII Pharſaliæ, verſ. 680, tribuit *generoſam frontem* Pompejo Magno. Opponitur ei *triſtis frons* apud Plautum in Aſinaria, Act. II, Sc. *Ut demonſtratæ*, &c. quemadmodum & *vultuoſa frons* apud Apulejum lib. III Metamorph. *Fotis mea*, inquit Apulejus, *ſui longe diſſimilis advenit: non læta facie, nec ſermone dicaculo, ſed vultuoſam frontem rugis inſurgentibus aſſeverabat.* Juvenali in ipſo ſtatim initio Satyræ IX, eſt *frons obducta*.

Capilli. §. 6. CÆSARIES REFUGA CRISPATUR. Recte Sidonius decoram quoque comam refert inter ea quæ conſummatam conſtituunt formam; cum Homero aliiſque magni nominis ſcriptoribus ſpectatæ pulchritudinis fœminæ ab hac potiſſimum parte ſoleant laudari. Sic ἠΰκομος, *pulchricoma* dicitur Rhea, Heſiod. Theog. verſ. 625. Helena, Iliad. Γ, verſ. 329. Thetis, Iliad. Δ, verſ. 512. Latona, Iliad. Α, verſ. 36. Minerva, Iliad. Ζ, verſ. 92. Niobe, Iliad. Ω, verſ. 602. Calypſo, Odyſſ. Μ, verſ. 389. Odyſſ. quoque Β, verſ. 119, Achivæ dicuntur ἐϋπλοκαμῖδες, *pulchros crines habentes.* Et rurſus Odyſſ. Ε, verſ. 390, ἐϋπλόκαμος ἠώς, *pulchros crines habens aurora.* Odyſſ. denique Ε, verſ. 125, ἐϋπλόκαμος vocatur Ceres; quemadmodum & Iliad. Ξ, verſ. 326, καλλιπλόκαμος nuncupatur. Quinimo regiam illam ſummi Jovis majeſtatem in decora cæſarie præcipue videtur collocaſſe Iliad. Α, verſ. 528: quibus Homeri verbis tantum pondus ac tanta vis ineſt, ut Phidias fateri non erubuerit, ſe fabricam Jovis Olympii ab hoc veluti archetypo duxiſſe. Videmus igitur, Homero paſſim pulchricomas, ut ſic loquar, dictas eſſe eas, quas inſignior forma illuſtrabat: non ob aliud, credo, quàm *Quòd præcipua*

cipua pars ista corporis in aperto & perspicuo posita, prima nostris luminibus occurrit: & quod in cæteris membris floridæ vestis hilaris color, hoc in capite nitor nativus operatur. At vero (quod nefas dicere, neque sit hujus rei ullum tam dirum exemplum) si cujuslibet eximiæ pulcherrimæque fœminæ caput capillo spoliaveris, & faciem nativa specie nudaveris; licet illa cœlo dejecta, mari edita, fluctibus educata; licet, inquam, Venus ipsa fuerit; licet omni Gratiarum choro stipata, & toto Cupidinum populo comitata, & baltheo succincta, cinnama fragrans, & balsama rorans, calva processerit; placere non poterit, nec Vulcano suo. Quid? Cùm capillis color gratus, & nitor splendidus illucet, & contra Solis aciem vegetus fulgurat, vel placidus renitet, ac in contrariam gratiam variat adspectum; & nunc ut aurum coruscans in lenem mellis deprimitur umbram, nunc corvina nigredine cærulos columbarum colli flosculos æmulatur; vel nunc guttis Arabicis obunctus, & pectinis arguti dente tenui discriminatus, & pone versum coactus amatoris oculis occurrens, adinstar speculi reddit imaginem gratiorem. Quid? cùm frequenti sobole spissus cumulat verticem, vel prolixa serie porrectus dorsa permanat. Tanta denique est capillamenti dignitas, ut, quamvis auro, veste, gemmis, omnique cætero mundo exornata mulier incedat; tamen, nisi capillum distinxerit, ornata non possit videri, Apulejus lib. 11 Metamorph. Ovidius III de Arte, vers. 249:

Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus,
Et sine fronde frutex, & sine crine caput.

Cajum Cæsarem *Capitis destituti, & emendicatis* (vel *emedicatis*) *capillis adspersi deformitas* notabilem fecit, teste Seneca *Quòd in sap. non cad. injuria, cap.* 18. Κόμη, ut est in brevibus Scholiis ad versum 197 Iliados Α, εἴρηται παρὰ τὸ κόσμον εἶναι τοῦ σώματος. Polluci quoque lib. 11, cap. 1: Ἄθριξ, ἄκομος τὴν κεφαλὴν dicitur ἄκοσμος. Mutuatur etiam sacra pagina præcipuam celebratissimæ Absolonis formæ commendationem à capillis ejus, 2 *Sam.* XIV: 26. Lacedæmonii disciplinæ suæ rigorem impendente graviore aliquo bello nonnihil laxantes, indulgebant adolescentibus nitidiorem comæ cultum, nec non splendidiorem armorum vestiumque ornatum; nec minus delectabantur hac eorum ferocia, quam exsultatione ac fremitu acrium equorum pugnam veluti lacessentium. Lycurgus certe civibus suis alendæ comæ autor fuisse videtur: dixit enim formosos hac ratione venustiores reddi; deformes vero, horridiores: vide *Plutarchum in Lycurgo.* Scipionem sane, florentissimum adolescentem & inaffectata celsi corporis majestate conspicuum, non parum inter plures alias insignis formæ dotes adornabat promissa cæsaries; qua de re sic Livius libro XXVIII ab U. C. ubi Masanissam cum Scipione primùm in colloquium venisse narrat: *Ceperat jam ante Numidam*, inquit, *ex fama rerum gestarum admiratio viri; substitueratque animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam: cæterum major præsentis veneratio cepit: & præterquam quod suapte natura multa majestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque corporis non cultus munditiis, sed virilis ac vere militaris. Prope attonitus ipso congressu Numida*, &c. Quamvis autem supra cap. IV, §. 3 hujus libri tertii ex Philostrati Heroïcis didicerimus, Hectori sine coma formam constitisse, non tamen hoc de calvitie videtur intelligendum; sed quod omisso capillorum cultu nullis frontem ac malas obumbraverit capillis, retro pendulis contentus. Lycophron Cassandra:

- - - Νυμφίους ἀρνουμέναι
Τοῖς Ἑκτορείοις ἠγλαϊσμένους κόμαις.
- - - *Sponsos abnuentes*
Hectoreis ornatos comis.

Ad quæ verba Tzetzes: Ἑκτόρειος κόμη, ἡ τὰ ὄπισθεν καθειμένα ἔχουσα, τὰ δὲ ἔμπροσθεν κεκαρμένα: *Hectorea coma est, quæ in tergum demittitur, frontem vero detonsam habet.* Plutarchus quoque in Theseo: Ἔθους ὄντος τότε τοὺς μεταβαίνοντας ἐκ παίδων, ἐλθόντας εἰς Δελφοὺς ἀπάρχεσθαι τῷ θεῷ τῆς κόμης, ἦλθε μὲν εἰς Δελφοὺς ὁ Θησεύς· καὶ τόπον ἀπ' αὐτοῦ τὴν Θησείαν ἔτι νῦν ὀνομάζεσθαι λέγουσιν. ἐκείρατο δὲ τῆς κεφαλῆς τὰ πρόσθεν μόνον, ὥσπερ Ὅμηρος ἔφη τοὺς Ἄβαντας· καὶ τοῦτο τῆς κουρᾶς τὸ γένος Θησηῒς ὠνομάσθη δι' ἐκεῖνον. οἱ δὲ Ἄβαντες ἐκείραντο πρῶτοι τὸν τρόπον τοῦτον· οὐχ ὑπ' Ἀράβων διδαχθέντες, ὡς ἔνιοι νομίζουσιν· οὐδὲ Μυσοὺς ζηλώσαντες· ἀλλ' ὄντες πολεμικοὶ, καὶ ἀγχέμαχοι, καὶ μάλιστα δὴ πάντων εἰς χεῖρας ὠθεῖσθαι τοῖς ἐναντίοις μεμαθηκότες. ὅπως οὖν μὴ παρέχοιεν ἐκ τῶν τριχῶν ἀντίληψιν τοῖς πολεμίοις, ἀπεκείραντο. τοῦτο δὲ ἀμέλει καὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα ἐννοήσαντα φασὶ προστάξαι τοῖς στρατηγοῖς ξυρεῖν τὰ γένεια τῶν Μακεδόνων, ὡς λαβὴν ταύτην ἐν ταῖς μάχαις οὖσαν προχειροτάτην: *Quum solenne esset, ut ex pueris qui excedebant, profecti Delphos comæ primitias Apollini sacrarent, adiit Delphos Theseus, & locum ab eo hac quoque memoria dici Theseam autumant. Tonsum fuit autem sinciput ejus solum, ut de Abantibus memorat Homerus: atque est hoc genus tonsuræ, Theseis ab illo nominatum. Abantes hunc in modum principes tonsi fuerunt, non*

ab Arabibus (ut quorundam fert opinio) docti, neque æmulantes Mysos: sed quod bellatores essent cominusque pugnarent, & præter cæteros conserere manus didicissent cum hostibus. Ne igitur ansam hostibus capillorum præberent, tonsi fuere. Nempe id Alexandrum Macedonem quoque animadvertentem, edixisse ajunt ducibus suis, ut barbas Macedonum raderent, quod ansa hæc sit in præliis promptissima. Vide plura apud Polyænum lib. I Stratagem. in Theseo; quemadmodum & apud Hesychium in Ἑκτόρειοι. Quamobrem cùm tanta sit comæ dignitas, ut solum eximiæ formæ decus in ea consistere videatur; recte quoque nos atque ordine facturos puto, si penitius aliquantò, quid eam commendet, inspiciamus. In genere itaque capillos commendabant Apollinis, Bacchi, & Veneris crinibus non absimiles. Ovidius Amorum lib. I, Eleg. 14:

Formosæ periere comæ, quas vellet Apollo,
Quas vellet capiti Bacchus inesse suo.
Illis contulerim, quas quondam nuda Dione
Pingitur humenti sustinuisse manu.

Libanius Declam. IX, ubi describit Alcibiadem: Κόμαι μὲν αὐτῷ τοῖς κροτάφοις ἐπισείονται Βακχικαὶ, τοῖς στεφάνοις ἤδη καὶ τοῖς ἄνθεσι πρὸς κόσμον ἀνθοῦσαι: *Comæ quidem ipsi Bacchicæ incutiuntur temporibus, corollis jam & floribus ad ornatum certantes.* Cum violis quoque & hyacintho conferebant vernantes formosorum capillos. Claudianus de Nupt. Honorii & Mariæ, vers. 265:

\- - - *Non labra rosæ, non colla pruinæ,*
Non crines æquant violæ, non lumina flammæ.

Homerus Odyss. Z, vers. 229:

Τὸν μὲν Ἀθηναίη θῆκεν Διὸς ἐκγεγαυῖα
Μείζονά τ' εἰσιδέειν, καὶ πάσσονα, κὰδ δὲ κάρητος
Οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας.

Hunc quidem Minerva reddidit ex Jove nata,
Majoremque adspectu & spissiorem: à capite vero
Crispas demisit comas hyacinthino flori similes.

Hunc locum Homeri expressit Aristænetus lib. I, epist. I; quemadmodum & Longus Sophista lib. IV Pastoralium: Ὁρᾷς ὡς ὑακίνθῳ μὲν τὴν κόμην ὁμοίαν ἔχει: *Vides ut hyacintho comam similem habeat.* Speciatim vero laudabantur capilli *imminentes fronti, densi, longi, dividui, flavi, tenues, molles, crispi, dociles.*

Imminentes fronti capillos, qui tamen non tam incidant in ipsam frontem quàm impendeant, Patroclo tribuit Philostratus in Heroïcis: Κόμης ξανθῆς ἔχει τὸ μέτριον, inquit, ἔστι γὰρ ὡς ἐπικρέμασθαι τῷ μετώπῳ μᾶλλον, ἢ καὶ αὐτοῦ πίπτειν: *Comæ flavæ modicum habebat, ut immineret potius fronti, quàm in ipsam caderet.* Callistratus in secunda Praxitelici Cupidinis descriptione: Κόμης εἶχεν ἕλικας ταῖς ὀφρύσιν ἐπιβαίνοντας: *Comæ habebat circulos supercilia invadentes.* Et rursus in descriptione statuæ Æsculapii: Πλοκάμων ἕλικες ῥεόμενοι χάρισιν, οἱ μὲν εἰς νῶτα τεθηλότες ἄφετοι κέχυνται· οἱ δ' ὑπὲρ μετώπου πρὸς τὰς ὀφρῦς ἐπιμένοντες, τοῖς ὄμμασιν εἰλοῦνται: *Cincinnorum autem circuli fluentes gratiis, partim in terga florentes libere funduntur, partim super fronte ad supercilia pertingentes, oculis involvuntur.* Contra verò Lucianus in Dialogis meretr. supra modum deformem descripturus, Τὰς τρίχας ἀραιὰς ἔχουσαν καὶ ἐπὶ πολὺ τοῦ μετώπου ἀπηγμένας: *Raros crines habentem, & longe à fronte reductos,* dixit. Atque hoc illud est, quod Anacreonti, ut vieto jam ac veternoso seni, lascivientes fœminæ ψιλὸν μέτωπον, *nudam frontem,* exprobrabant; quod fronti ejus jam glabræ rariores imminerent capilli. Ἀνάσιλλος, ἀναφαλαντίας, ἄκοσμος τὴν κεφαλὴν, Suidas. Apud eundem tamen paulo post in Ἀναφαλαντίας legas ἀνάσιλλος. Ἀνάσιλλον τρίχωμα, τὸ ἀπὸ τοῦ μετώπου ἐπὶ τὴν κορυφὴν ἀνεστραμμένον, Etymol. magnum. Ἀνάσιμον τρίχωμα, τὸ διὰ τοῦ μετώπου ἐπὶ κορυφὴν ἐστραμμένον, Hesychius.

Densos crines, ἀμφιλαφῆ κόμην dicunt, quod multi spissique de vertice descendentes prehendentis manum utrimque velut impleant. Narcisso certe Philostrat. Iconum lib. I tribuit κόμην ἀμφιλαφῆ, *densam comam:* quemadmodum & Panthiæ Iconum lib. II: Achilli denique in Heroïcis. Horatius Carminum lib. III, Ode 19:

Spissa te nitidum coma.
Puro te similem Telephe Vespero.

Cum quibus Horatii verbis, si composueris illum, quem paulo ante citavimus Luciani locum, intelliges turpem judicari τὰς τρίχας ἀραιὰς ἔχουσαν: *tenues crines habentem mulierem.* Unde etiam Galbam Imp. galericulum capiti propter capillorum raritatem adaptasse atque annexuisse, ut nemo dignosceret, testatur Suetonius in ejus vita, *cap.* 12:

ad

ad quæ verba vide Casaubonum. Ἀελλόθριξ, ποικιλόθριξ, ἢ πυῤῥωποὶς καὶ συνεχεῖς ἔχουσι τὰς τρίχας, Hesychius.

Longos capillos commendat Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14, ubi consolatur puellam, cui præ nimia cura comæ defluxerant:

At, si passa fores, quid erat speciosius illis?
Contigerant imum qua patet usque latus.

Item Amorum lib. III, Eleg. 3: vide locum. Apulejus XI Metamorph. *Crines uberrimi prolixique, & sensim intorti per divina colla passive dispersi, molliter defluebant.* Achilles Tatius libro V: Κόμη πολλὴ, καὶ βαθεῖα, καὶ κατάχρυσος τῇ χροιᾷ: *Abundans coma, & longa, & aurei coloris.* Ἀερσαῖος βαθυχαίτης, Hesiod. Theogonia, vers. 977.

Dividuam comam Corinnæ suæ tribuit Ovidius Amorum lib. I, Eleg. 5:

Candida dividua colla tegente coma.

Ubi per *dividuam comam* videtur intelligi bene discriminata & pexa cæsaries, juxta illud Claudiani lib. II de Raptu, vers. 15:

Illi multifidos crinis sinuatur in orbes,
Idalia divisus acu. - - -

Satius tamen est hîc intelligere, *Crines fronte parili separatu per malas revulsos*, ut loquitur Apulejus in descript. Bathylli, quam cap. IV, §. 9 hujus libri tertii ex eo adduximus. Callistratus in descript. statuæ Orphei: Ἡ κόμη ὀφρύσιν ἄνωθεν διχόθεν ἐπιφαίνουσα καθαρὰς τῶν ὀμμάτων ἔφαινε τὰς βολάς: *Coma supra supercilia bifida apparens, puros oculorum radios detegit.* Himerius in prooemio Epithalamii apud Photium: Ἐπανθεῖ τῇ κεφαλῇ πολὺς ὁ βόστρυχος, πορφύρων τε καὶ κατὰ μέτωπον σχιζόμενος: *In capite plurima efflorescit coma purpurea, & in fronte divisa.* Opponuntur iis *perplexi crines* apud Sulpitium Servastum Juniorem in Catal. vet. Poët.

Perplexi crines, frons improba, tempora pressa.

Apulejus de semet ipso in Apologia: *Capillus ipse, quem isti aperto mendacio ad lenocinium decôris promissum dixere, vides quàm non sit amœnus ac delicatus, horrore implexus atque impeditus, stuppeo tormento assimilis, & inæqualiter hirtus, & globosus, & congestus: prorsum inenodabilis diutina incuria, non modo comendi, sed saltem expediendi & discriminandi.*

Flavos crines non semper unius esse generis ex Philostrato discimus, qui in prooemio Icon. ξανθὴν κόμην, καὶ πυῤῥὴν, καὶ ἡλιῶσαν: *Flavam, rutilam, & solari quodam splendore candicantem comam*, nominat. *Russus, & ruber, & fulvus, & flavus, & rubidus, & phœniceus, & rutilus, & luteus, & spadix, appellationes sunt rufi coloris, aut acuentes eum & quasi incendentes, aut cum colore viridi miscentes, aut nigro infuscantes, aut virenti sensim albo illuminantes*, A. Gellius noct. Attic. lib. II, cap. 26. ξανθὴν κόμην, *flavam comam*, Jasoni tribuit Philostratus Junior in Medea; & Ovidius Heroïd. epist. XII, vers. 11; Medeæ, Valerius Flaccus lib. VIII, vers. 237; Meleagro, Juvenalis Satyra V, versu 119. Atalantæ quoque flavam comam tribuit Ælianus var. Hist. XIII, 1: Ξανθὴ ἦν αὐτῆς ἡ κόμη, inquit, οὐ πολυπραγμοσύνῃ γυναικείᾳ, καὶ βαφαῖς ἅμα καὶ φαρμάκοις· ἀλλ' ἦν φύσεως ἔργον ἡ χροιά: *Flava erat ipsius coma, non cura quadam muliebri sive tinctura, & pigmentis, sed ex naturali colore.* Statius quoque lib. IV Theb. vers. 262, Atalantæ filio Parthenopæo *flaventem comam* tribuit. Hylæ, Theocritus Idyllio XIII, vers. 36. Menelaus ξανθὸς, *flavus*, dicitur Homero Iliad. Κ, vers. 240, & passim alibi. Ξανθὴν κόμην, *flavam comam*, Achilli affingit Homerus Il. Ψ, vers. 141: Claudianus de IV Cons. Honorii, vers. 557: sicut & Philostratus in Heroïcis eidem Achilli tribuit Κόμην χρυσοῦ ἡδίω, καὶ εὐσχήμονα, ὅπῃ καὶ ὅπως κινοίη αὐτὴν ἢ ἄνεμος ἢ αὐτός: *Comam auro suaviorem, & compositam, ut vel ipse, vel ventus eam moveret.* Atque inde est quod Martialis libro XII, Epigramm. 84, pulcherrimos crines *Achilleas comas* dixerit. Alexandrum Magn. flava coma decoravit; Ælianus var. Hist. XII, 13. Theocritus Idyll. XVII, vers. 103, de Ptolemæo Philadelpho: Ξανθόκομος Πτολεμαῖος, ἐπιστάμενος δόρυ πάλλειν: *Ptolemæus flavis crinibus præditus, doctus lanceam vibrare.* Mercurio *flavos crines* tribuit Virgilius IV Æneïd. versu 559. Servius sub finem IV Æneïd. *Matronis nunquam flava coma dabatur, sed nigra; unde Juven. Satyra* VI; *Et nigro flavum crinem abscondente galero. Didoni ergo datur, quasi turpi, aut flavum dixit crinem Didonis, quia in Catone legitur de matronarum crinibus, Flavo cinere unctitabant, ut rutilæ essent. Flavus Ganymedes*, Horatius lib. IV Carm. Ode 4. Flavus Apollo: Ovidius I Amorum, Eleg. 15:

Vitia miretur vulgus; mihi flavus Apollo
Pocula Castalia plena ministret aqua.

Auroræ

Auroræ *flaventes* vel *croceos* adscribit capillos Ovidius Am. lib. II, Eleg. 4. Ariadnæ, Idem lib. I de Arte, verf. 532. Ita quoque ξανθὴν Ἀριάδνην dixit Hesiodus in Theogonia, verf. 947. Europæ, Idem v Fast. verf. 609. Didonis flavum crinem memorat Virgil. sub finem libri quarti Æneïd. quemadmodum & Laviniæ, XII Æneïd. verf. 605. Lucretiæ, Ovid. II Fast. verf. 763. Oenonen denique flaventes habuisse capillos testatur Idem Heroïd. epist. v, verf. 122. Quotiescunque autem flavi capillitii coruscus fulgor in lenem mellis aut ceræ deprimitur umbram, fiunt κόμαι κηροχρῶτες, *comæ ut cera coloratæ*: de quibus loquitur Chæremon in Alphesibœa, apud Athenæum lib. XIII, cap. 9:

> Κόμαι δὲ κηροχρῶτες ὡς ἀγάλματος.
> *Comæ ut cera coloratæ tanquam statuæ.*

Pyrrhus à capillorum qualitate vocitatus est Achillis & Deïdamiæ filius, Servius ad verf. 263 secundi Æneid. Et mox ad verf. 467: *Pyrrhus à colore comæ dictus, qui Latine burrhus dicitur.* Virgilius X Æneid. verf. 562:

> *Persequitur fortemque Numam, fulvumque Camertem.*

Ubi Servius *fulvum* explicat ξανθόν. Πυῤῥὴν κόμην, *rubram comam*, Daphnidi & Menalcæ formosis tribuit Theocritus in ipso statim initio Idyllii octavi:

> Ἄμφω τώγ' ἤτην πυῤῥοτρίχω, ἄμφω ἀνάβω.
> *Ambobus erat flava coma, ambo impuberes.*

Flavum caput Apollini tribuit Ovidius, lib. XI Metamorph. verf. 166, propter radios; quum vetustiores Artifices atrum semper capillum Apollini decoris ergo tribuisse disertissimis verbis testetur Athenæus lib. XIII, cap. 8. Flavaque cæsariem Germania, Festus Avienus in Orbis descript. verf. 419. *Germanorum rufus crinis & coactus in nodum*, Seneca de Ira, lib. III, cap. 26; Lucanus lib. x, verf. 131. *Gallis* flavam comam tribuit Claudianus lib. II in Rufinum, verf. 111. Virgilius vero VIII Æneïd. verf. 659, tribuit Gallis *auream cæsariem*. *Sicambris*, Claudianus de Bello Getico, verf. 419; de IV Conf. Honorii, verf. 446; lib. III de Laudib. Stiliconis, verf. 18. *Britanni flavi*, Lucanus lib. III, verf. 78. *Suevi flavi*, Lucanus lib. II, verf. 51; Claudianus in Eutrop. lib. I, verf. 380. *Geloni flavi*, Claudianus in Eutrop. lib. II, verf. 103. Κρατῖνος σκυθινὸν ἔφη τὸν ἱππόνικον, διὰ τὸ πυῤῥὸν εἶναι: vide Hesychium in Σκυθικός. *Sarmatæ flavi*, Claudianus Fescenninis in nuptias Honorii & Mariæ. *Rhuteni flavi*, Lucanus lib. I, verf. 402. *Getæ flavi*, Claudianus de Raptu Proserp. lib. II, verf. 65. *Rutilos* Phaëtontis capillos memorat Ovid. II Metamorph. verf. 319; quinetiam *fulva coma* insignem describit amicam suam Propert. lib. II, Eleg. 2. Quod si tamen profundius rutilantes capilli in rubrum transirent colorem, deforme id habebatur. Supra fuit illud Martialis:

> *Crine ruber, niger ore*, &c.

Ἡλιῶσαν κόμην duo constituunt; color gratus, & nitor splendidus: requiritur ergo in ea non color modo flavus bene temperato candore sensim illuminatus, verùm etiam vegeto splendore coruscum Solis lumen, vel etiam suave radians aurum referens. Utrumque in Commodi Imp. capillis notavit Herodianus lib. I: Κόμη τε ἦν φύσει ξανθὴ καὶ οὔλη· ὡς εἴποτε φοιτῴη δι' ἡλίου, τοσοῦτον ἐκλάμπειν αὐτῷ πυροειδές τι, ὡς τοὺς μὲν οἴεσθαι ῥίνημα χρυσοῦ προϊόντι ἐπιπάσσεσθαι· τοὺς δὲ ἐκθειάζειν, λέγοντας αἴγλην τινὰ οὐράνιον περὶ τὴν κεφαλὴν συγγεγεννῆσθαι αὐτῷ: *Flava erat & crispa cæsarie; quæ in sole ambulanti velut igne quodam rutilaret; sic ut euntem scobe aurea quidam putarent adspergi: quidam etiam pro argumento divinitatis acciperent, & radios esse illos circa verticem genitivos arbitrarentur.* Philostr. Iconum lib. II, in Rhodogyne: Ξανθὸν μὲν, καὶ χρυσοῦ πέρα, τὸ ἀτακτοῦν τῆς κόμης· τὸ δὲ ἐπὶ θάτερα κείμενον, ἔχει τι καὶ ἐς αὐτὴν παραλλάττον, ὑπὸ τοῦ τετάχθαι: *Comæ pars quæ soluta est, flava ac supra aurum. Quæ vero in altera parte posita est, habet in se nescio quid, ex compositione sua varium.* Callistratus quoque in descript. statuæ Narcissi: Κόμαις ἐπιχρύσοις ἤστραπτε· κατὰ μὲν τὸ μέτωπον, τῆς τριχὸς ἑλισσομένης εἰς κύκλον· κατὰ δὲ τὸν αὐχένα, κεχυμένης εἰς νῶτα: *Aureis comis fulgebat: crinibus qui sunt ad frontem in circulum volutis; qui vero sunt ad cervicem, in tergum diffusis.* Χρυσοκόμης διονύσος, Hesiodus Theogonia, verf. 947. Apulejus lib. v Metamorph. de Cupidine: *Videt Psyche capitis aurei genialem cæsariem ambrosia temulentam; cervices lacteas, genasque purpureas pererrantes crinium globos decoriter impeditos; alios antependulos, alios retropendulos; quorum splendore nimio fulgurante, etiam ipsum lumen lucernæ vacillabat.* Tales olim Batavi, quos *auricomos* propterea nuncupat Silius Ital. lib. III de Bello Punico:

> *At tu transcendens Germanice facta tuorum,*
> *Jam puer auricomo performidate Batavo.*

Vide

Vide quæ de *Spuma Batava* tradunt Scriptores. Poppæa Neronis videtur χρυσοειδές τι, *quiddam auro ſimile*, habuiſſe in coma, & quod ſplendorem ſuccini referret. *Domitius Nero*, inquit Plin. XXXVII, 3, ubi de ſuccino agit, *in cæteris vitæ ſuæ portentis, capillos quoque conjugis ſuæ Poppeæ in hoc nomen adoptaverat; quodam etiam carmine ſuccina appellando. Et quoniam nullis vitiis deſunt pretioſa nomina, ex eo tertius quidam hic colos cœpit expeti à matronis.* Antilocho quoque ἠλιῶσαν κόμην tribuit Philoſtr. Iconum libro ſecundo; quemadmodum & Junior Philoſtratus Meleagro. Heliodorus denique lib. ſecundo Æthiop. de Chariclea: Ἡ κόμη τῆς Χαρικλείας, οὔτε πάντη διαπλοκος, οὔτε ἀσύνδετος· ἀλλ' ἡ μὲν πολλὴ καὶ ὑπαυχένιος, ὤμοις τε καὶ νώτοις ἐπεκύμαινε· τὴν δὲ ἀπὸ κορυφῆς καὶ ἀπὸ μετώπου δάφνης ἁπαλοὶ κλῶνες ἔστεφον, ῥοδοειδῆ τε καὶ ἠλιῶσαν διαδέοντες, καὶ σοβεῖν ταῖς αὔραις ἔξω τοῦ πρέποντος οὐκ ἐφιέντες: *Coma Charicleæ neque omnino conſtricta neque diſſoluta erat; ſed magna pars quæ cervicem ambiebat, terga & humeros inundabat; verticem vero & frontem lauri teneri rami coronabant roſæ in modum, coruſcantem ligantes comam, & moveri à ventis extra decorem impedientes.* Atque hæc eſt illa coloris nitoriſque gratia, quæ comam tantopere commendat: neque id mirum; quum in hac fulgurante capillorum ſplendore τὸ νεοτήσιον ἄνθος τῶν πλοκάμων potiſſimum conſiſtat. Calliſtratus in prima deſcript. Cupidinis Praxitelici: Πλόκαμοι αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν ἐσκίαζον ἀνθηροὶ καὶ ἔνουλοι, νεοτήσιον ὑπολάμποντες ἄνθος: *Cincinni vero florigeri & criſpantes caput ejus obumbrabant juvenili ſublucentes vigore.* Arbiter *vernantes comas* dixit:

Quod ſolum formæ decus eſt, cecidere capilli:
Vernantesque comas triſtis abegit hiems.

Pacuvius Antiopa:

- - - *Cervicum floros diſpargite crines.*

Attius in Bacchis: *Nam flori crines video ut impexi jacent.* Utrumque locum citat Servius in XII Æneïd. Ἀβροκόμας, ὁ τὴν κόμην φαιδρὰν ἔχων, Heſychius. Quamquam vero coruſcans illud comæ genus primas veræ pulchritudinis nunquam non tulerit; nigram tamen comam ne quidem laude ſua caruiſſe diſcas ex Ovid. Amor. lib. II, Eleg. 4:

Seu pendent nivea pulli cervice capilli:
Leda fuit nigra conſpicienda coma.

Horat. Carminum lib. I, Ode 32:

Et Lycum nigris oculis, nigroque
Crine decorum.

Martialis lib. VIII, Epigr. 64:

Sit moro coma nigrior caduco.

Ἰοπλόκαμος, μελανόθριξ, Heſychius. Philoſtr. Iconum lib. II, tribuit Panthiæ χαίτην μέλαινάν τε καὶ ἀμφιλαφῆ: *Comam atram ac denſam.* Neptuno quoque tribuuntur nigri capilli, lib. VII Anthologiæ Græcorum Epigrammatum:

Ἐγγύθι δ' εὐρύστερνος ἐφαίνετο κυανοχαίτης.
Proxime lato pectore apparebat habens crines nigros.

Κυανοχαίτης, ὁ Ποσειδῶν, ἤγουν μελανόθριξ, Moſchop. περὶ σχεδῶν. *Atricapillus*, μελαγκόρυφος, μελανόθριξ, Gloſſæ vet. Cur vero nigram quoque comam judicaverint decoram, docet nos Ariſtænetus lib. I, epiſt. 7: Ἐξέλαμπε ἐκ πολλῆς τε καὶ μελαίνης κόμης λευκὸς μὲν τράχηλος, ξανθὴ δὲ παρειά· χρώματα λαμπρὰ μὲν τῇ φύσει· ἀνθηρότερα δὲ τῇ πρὸς τὸ μέλαν συνοικίᾳ: *Eminebat ex denſa nigraque coma candida cervix, flava vero gena. Colores ſplendidi quidem natura, floridiores vero conjunctione nigri.* Quiſquis ergo ſibi eximiam pulcherrimarum comarum ſpeciem cogitatione ac voto figurare volet, is cum Anacreonte λιπαρὰς κόμας, *nitidos capillos*, optabit.

Τὰ μὲν ἔνδοθεν, μέλαινας·
Τὰ δ' ἐς ἄκρον, ἠλιῶσας.
Interius quidem nigros,
Extra vero ſplendentes.

Eunapius certe in Jamblicho tales deſcribit capillos Cupidinis: Αἱ κόμαι μελάντεραί τε, inquit, καὶ ἠλιῶσαι κατέχυντο: *Capilli nigri & ſplendentes confundebantur.* Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14:

Nec tamen ater erat, nec erat color aureus illis:
Sed quamvis neuter, miſtus uterque color:

 Qualem

Qualem clivosæ madidis in vallibus Idæ
Ardua direpto cortice cedrus habet.

Myrrheum vel *myrteum* dixerunt hunc colorem in crinibus. Horat. Carminum lib. III, Ode 14:

Myrrheum nodo cohibente crinem.

Ubi tamen vetus Interpres Pomponius Porphyrio *myrteum* legisse videtur. *Colorem*, inquit, *myrteum in crinibus hodie quoque dicunt, qui medius est inter flavum & nigrum.* Longus Sophista lib. I Pastoral. Ἡ Χλόη εἴκασεν Δάφνιδος τὴν κόμην, ὅτι μέλαινα, μύρτοις: *Chloë Daphnidis comam, quoniam nigra erat, myrto assimilabat.* Tibullus libro III, Eleg. 4:

Spirabat Tyrio myrtea rore coma.

Ad quem locum vide quæ annotaverit Jos. Scaliger. Atque hi forte sunt capilli, quos à dubio nigri flavique coloris splendore *renidentes* dixit Apulejus III Metamorph. *Tuis istis micantibus oculis, & rubentibus bucculis, & renidentibus crinibus, in servilem modum addictum atque mancipatum tenes volentem.* Optimus igitur erat hic capillorum nativus color: solebantque olim ii, quibus talis cæsaries à natura non erat data, medicaminibus quibusdam crines inficere, ut ad hunc colorem quàm proxime accederent. Ælianus var. Hist. IX, 9, de Poliorcete Demetrio: Ἔμελε αὐτῷ καὶ καλῷ εἶναι, διέθριζε τὴν τρίχα καὶ ξανθιζόμενος: *Studebat ipse pulcher esse. Nam capillos pectendo disponebat, & rufos faciebat.* Festus: *Rutilum, rufum significat: cujus coloris studiosæ etiam antiquæ mulieres fuerunt: unde traxerunt cognomina Rutiliæ, ut indicat frequenter Afranius.* Varro quoque lib. VI de L. L. *Mulieres valde rufæ Rutilæ dictæ.* Valer. Maximus lib. II, cap. I, ex. 5: *Romanæ olim fœminæ, quò formam suam concinniorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt.* Φέκλη τρὺξ κεκαυμένη· τρίχας ξανθίζει μετὰ σχινίνου ἐλαίου νύκτα ὅλην συγχρισθεῖσα, Suidas. Plin. XXIII, 2: *Fæx aceti cremata ampliat vires. Tunc addito lentiscino oleo illita una nocte rufat capillum.* Ad hæc Plinii verba dubio procul respexit Serenus præcepto med. V:

Ad rutilam speciem nigros flavescere crines
Unguento cineris prædixit Plinius autor.

Sic enim legere satius est, quàm *Tullius*, quod est in vulgatis. Inspice locum Sereni, & plura ad hanc, de qua nunc agimus, rem pertinentia invenies. Alium tincturæ hujus modum tradit Plin. XV, 22: *Tinguntur nucum cortice lanæ, & rufatur capillus primùm prodeuntibus nuculis: id compertum infectis tractatu manibus.* Et rursus lib. XXVI, cap. ultimo: *Capillum lysimachia flavum facit; denigrat hypericon, quod & corion vocatur.* Plura hujusmodi loca passim apud eundem Scriptorem occurrunt. Martialis XIV, 4:

Caustica Teutonicos accendit spuma capillos.

Idem ibidem, Epigramm. 25:

Si mutare paras longævos cana capillos;
Accipe Mattiacas (quò tibi calva?) pilas.

Totam hanc rutilandæ comæ rationem accurate exequitur Isaacus Vossius in eruditis ad Catullum observationibus. Videmus itaque aureas hasce nigrorum capillorum extremitates ingenti prorsus cura sumptuque immutatas: quin etiam suspicari forte liceat *ingenuos crines*, supra §. 5, dictos Papinio crines eo colore infectos; quoniam hæc temporis pariter ac sumptuum impensa non nisi ingenuorum esset propria. Medea quoque non minus forte ab hoc matronalium comarum decore, quàm à structura tutulorum, ἱεροπρεπὴς τὴν κόμην dicitur Philostrato Juniori in Pictura Medeæ. Quemadmodum denique flavo rubore coruscans crinis juvenili quadam gratia decorem capitis auget, ita canescens quoque coma ingenti quandoque caput honore perfundit. Eunapius in Proæresio: Οὔλη τε ἦν αὐτῷ καὶ ἄγαν συνεχὴς ἡ κόμη, καὶ διὰ πλῆθος πολιῶν τριχῶν ἀφρίζουσα θαλάσσῃ προσεμφερὴς καὶ ὑπαργυρίζουσα: *Crispum ei erat, & spissum capillitium, & propter frequentes canos interspersos, spumanti æquori simile, instarque argenti albicans.* Apulejus quoque libro V Metamorph. quem ante dixit *Medium cursum ætatis agere, interspersum rara canitie*, eundem paulo post describit fuisse *ætate media, candenti canitie lucidum.* Μεσαιπόλιον dixere Græci, ut est apud Hesychium & Suidam. Claudianus lib. I de Raptu, vers. 49, tribuit Parcis *severam canitiem.* Idem de Nupt. Honorii & Mariæ, vers. 324:

- - - *Vultusque auctura verendos*
Canities festina venit. - - -

Claudius

Claudius Imp. erat ſpecie canitieque pulchra, teſte Suet. in Claudio, cap. 30. Plin. Panegyr. Trajano Imp. dicto, *Jam firmitas, jam proceritas corporis, jam honor capitis & dignitas oris, ad hoc, ætatis indeflexa maturitas, nec ſine quodam munere Deûm feſtinatis ſenectutis inſignibus, ad augendam majeſtatem, ornata cæſaries, nonne longe lateque principem oſtentant?* Domitianus cujuſdam caput varietate capilli ſubrutilum & incanum, *perfuſam nivem mulſo* dixit: Sueton. in Domitiano, cap. 20. Σπαρνοπόλιος, ὀλιγοπόλιος, Heſychius. Σπαρτοπόλιος, incanus, Gloſſæ. Vide Auctorem brevium Scholiorum ad verſum 361 Iliados N. Inſignem comam habenti opponitur is apud Martialem lib. IV, Epigramm. 53:

- - - Cui cana putrisque
Stat coma, & in pectus ſordida barba cadit.

Tenues capillos commendat Tibullus lib. I, Eleg. 10,

Tune putas illam pro te diſponere crines,
Aut tenues denſo pectere dente comas?

Ovidius Amorum lib. I, Eleg. 14:

Quid? quod erant tenues, & quos ornare timeres;
Vela colorati qualia Seres habent:
Vel pede quod gracili deducit aranea filum,
Cum leve deſerta ſub trabe nectit opus.

Molles capillos Cupidini tribuit Ovidius III de Ponto, Eleg. 3. Martialis libro V, Epigramm. 37:

Puella ſenibus dulcior mihi cygnis,
Agna Galeſi mollior Phalantini;
Quæ crine vincis Bætici gregis vellus,
Rhenique nodos, aureamque miſcelam.

Idem lib. IV, Epigramm. 42:

- - - Mollesque flagellent
Colla comæ: tortas non amo, Flacce, comas.

Ovidius Amorum lib. I, Eleg. 14:

Cùm graciles eſſent tamen, & lanuginis inſtar;
Heu mala vexatæ quanta tulere comæ!

Silius Italicus lib. VIII *faciles comas* tribuit Scipioni:

Martia frons, facilesque comæ, nec pone retroque
Cæſaries brevior. - - -

Hircipili, durorum pilorum homines, Feſtus. Talis fuit Canidia venefica, de qua Horatius Epodon Ode 5:

Horret capillis ut marinus aſperis
Echinus, aut currens aper.

Criſpos capillos laudat Apulejus in Apologia, ubi ſigillum Mercurii adfabre ſculptum deſcribit: *En, vide*, inquit, *ut in capite criſpatus capillus ſub imo pilei umbraculo appareat.* Arbiter quoque, in deſcriptione formoſæ, *Crines ingenio ſuo flexos & per totos humeros diffuſos* ponit. Κόμη φυσικῶς ἐνελιγμένη: *Coma naturaliter criſpata*, Ariſtænetus lib. I, epiſt. I. Ο τῶν πλοκάμων κιττός: *Cincinnorum hedera*, Theod. Prodromus lib. VI de amoribus Rhodanthes & Doſiclis. Κοτταβία, οὐλόθριξ, Heſychius. Στραβαλοκόμαν, οὐλοκόμην interpretatur Heſychius. Poſtea tamen Στρεβαλοκομᾶν eidem eſt οὐλοκομᾶν. Ælianus var. Hiſt. XII, I, de Aſpaſia: Ἦν δὲ καὶ τὴν κόμην ξανθὴ, καὶ οὔλη τὰς τρίχας ἠρέμα: *Flava erat coma, & crinibus ſenſim criſpatis.* Achilles Tatius ſub finem lib. primi: Αἱ Λευκίππης κόμαι βοστρυχούμεναι μᾶλλον εἱλίσσοντο κιττοῦ: *Leucippes capillorum cincinni hederæ contortionibus implicatiores cernebantur.* Opponitur autem capillo criſpo *contumax capillus*, qui rigens & rectus in cirratos flexus variari recuſat. Martialis lib. X, Epigr. 65:

Tu flexa nitidus coma vagaris;
Hiſpanis ego contumax capillis.

Dociles capilli probantur Ovidio, Amorum lib. I, Eleg. 14:

Adde, quod & dociles, & centum flexibus apti;
Erudit admotas ipſe capillus acus.

 Vidi-

Vidimus nunc quod optimi quidem sunt crines *imminentes fronti*, *densi* quoque, *longi*, *dividui*, *flavi*, *tenues*, *molles*, *crispi*: quos tamen si habere non contigerit, proximum est ut dociles optemus. Nam ut recte Ovidius III de Arte:

Cura dabit faciem; facies neglecta peribit;
Idaliæ similis sit licet illa Deæ.
Munditiis capimur; ne sint sine lege capilli;
Admotæ formam dantque negantque manus.
Nec genus ornatus unum est; quod quamque decebit,
Eligat; & speculum consulat ante suum.
Longa probat facies capitis discrimina puri;
Sic erat ornatis Laodameia comis.
Exiguum summa nodum sibi fronte relinqui,
Ut pateant aures, ora rotunda volunt.
Alterius crines humero jactentur utroque;
Talis es assumpta, Phœbe canore, lyra.
Altera succinctæ religetur more Dianæ;
Ut solet, attonitas cùm petit illa feras.
Hanc decet inflatos laxe jacuisse capillos;
Illa sit adstrictis impedienda comis.
Hanc decet ornari testudine Cyllenea;
Sustineat similes fluctibus illa sinus.
Sed neque ramosa numerabis in ilice frondes;
Nec quot apes Hyblæ; nec quot in Alpe feræ:
Nec mihi tot cultus numero comprendere fas est:
Adjicit ornatus proxima quæque dies.
Et neglecta decet multas coma; sæpe jacere
Hesternam credas; illa repexa modo est.
Ars casum simulet. Sic capta vidit in urbe
Alcides Iolen; Hanc ego, dixit, amo.
Talem te Bacchus, Satyris clamantibus Euœ
Abstulit in currus, Cnossi relicta, suos.

Idem lib. I Metamorph. vers. 497:

Spectat inornatos collo pendere capillos;
Et, Quid si comantur? ait. - - -

Apulejo lib. II Metamorph. inornatus crinis dicitur *inaffectatum capillitium.* Et mox ibidem: *Sed in mea Fotide, non operosus, sed inordinatus ornatus addebat gratiam. Uberes enim crines, leniter emissos, & cervice dependulos, ac deinde per colla dispositos, sensimque sinuato patagio residentes, paulisper ad finem conglobatos in summum verticem nodus adstrinxerat.* Ovidius VIII Metamorph. vers. 319 de Atalanta:

Crinis erat simplex, nodum collectus in unum.

Statius II Sylv. in Epicedio Pileti Ursi, vers. 43:

- - - *Simplexque horrore decoro*
Crinis. - - -

Κόμην ἀφελῶς πεπλοκισμένην: *Comam simpliciter plicatam*, dixit Aristænet. lib. I, epist. 19. Simplici atque inaffectato capillitio opponitur *capillus arte compositus*, apud A. Gellium noct. Attic. III, 5. Cicero pro Sexto Roscio Amerino: *Quemadmodum composito & delibuto capillo passim per forum volitet videtis.* Plautus Truculento, Actu II, Scen. *Quis illic est*, &c.

- - - *Abire hinc ni properas grandi gradu*
Jam ego istos fictos, compositos, crispos cincinnos tuos,
Unguentatos usque ex cerebro evellam. - - -

Arnobius lib. III *Capillorum contortionibus crispulos* dixit. Sed quamvis capillus Arte compositus plurimum ab inaffectato capillitio videatur distare, longius tamen ab utroque recedit capillus quem *horrore implexum atque impeditum* dixit Apulejus: *Capillus ipse, quem isti aperto mendacio ad lenocinium decôris promissum dixere, vides quàm non sit amœnus ac delicatus, horrore implexus atque impeditus, stuppeo tomento assimilis, & inæqualiter hirtus, & globosus, & congestus: prorsum inenodabilis diutina incuria, non modo comendi, sed saltem expediendi & discriminandi*, Apulejus in Apologia. Σπόρθυγγες, αἱ συνεστραμμέναι μετὰ ῥύπου τρίχες, Hesych. Ut ut vero mollicelli isti & coa-ctis

ctis capillorum contortionibus crispuli quibusdam non satis emunctæ naris hominibus placere soleant; aliis tamen verum nativi decôris bonum acriore judicio percensentibus rigidæ incultæque Hippolyti comæ vel ipsius Bacchi crinibus videbuntur ornatiores. Vide Senecam Hippolyto, versu 757. Similem denique inornatum in masculo adolescente ornatum pulchre nobis delineavit Theophilactus Simocatus epist. 15: Ἐν τῇ παλαίστρᾳ τὸν Αὐγέαν τεθέαμαι. τὴν δὲ θέαν οὔτε λόγος ἐκφράσειεν, οὔτε ζωγράφου χεῖρες μιμήσαιντο. ἦν γὰρ ὁ νεανίας, εὐσθενὴς, ὄρθιος, τὸ περιστέρνιον λάσιος· οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ δορκάδος αὐτοῦ· τὸ δὲ βλέμμα οὔτε θυμῷ φοινισσόμενον, οὔτε μαλακώτερον τῇ ὑγρότητι, ἀλλ' ἀνδρεῖον καὶ πρᾶον ὁμοῦ. ἡ δὲ χροιὰ τοῦ σώματος, οὔτε πρὸς τὸ θηλυπρεπὲς ἐλευκαίνετο, οὔτε πρὸς τὸ μελάντερον κατεσκίαστο. ἡ δὲ θρὶξ ἠρέμα πως ἐπεκύμαινε τῇ οὐλότητι, καὶ κυανίζουσαν ὥρᾳ γαλήνης τὴν θάλασσαν εἰκονίζετο· ὅτε καὶ τὴν γείτονα χέρσον ἁπαλῷ περιπλύσεται ῥείθρῳ, τὸ μανιῶδες τοῦ κλύδωνος καὶ βάρβαρον παρεάσασα. αἱ δὲ παρειαὶ οὔτε κατέρυθροι, γυναικῶδες γάρ· οὔτε πάλιν ὠχρότητι τὴν ἀπρέπειαν ἐπεσύναζον. ἡ δὲ ῥὶν, λίαν σεμνῶς ἐτετόρνευτο, καὶ πολλὴν τῆς δημιουργοῦ φύσεως τὴν ἐπιστήμην ἀπήλεγχε. τὸ δὲ ἔλαιον ἐπιχεόμενον ἡλιοειδῶς περιήστραπτε· καὶ ταῖς μαρμαρυγαῖς τῆς ἐκλάμψεως, τὴν παλαίστραν ἀκτίνων δίκην ἠγλάϊζε: *In palæstra Augiam spectavimus, & spectaculum neque sermo edicere, neque pictoris manus imitari possent. Aderant enim adolescenti robur & vires, erectum firmumque corpus, pectus pilosum, oculi quales sunt cervarum sive dorcadum, visus neque rubens ex ira, neque mollitie dejectus, sed simul virilis ac placidus. Color corporis neque albicabat, ut in fœminis, neque nimis erat niger. Crinis modice crispus præ teneritudine, & purpurantem tempore malaciæ pontum retulit, quando vicinam terram leni allapsu circumfundit, furore fluctus & barbarie sedata. Genarum rubor non supra modum, quod fœminarum, neque rursum earundem decorem obfuscabat pallor. Nasus elaboratissime detornatus, ut plurimum naturæ opificis artificium argueret. Oleum circumfusum Solis in modum fulgurabat, & splendore lucis palæstram quasi radiis illustrabat.*

§. 7. CERVIX NON SEDET NERVIS. Pulchra cervix debet esse *mobilis*, *succi plena*, *longa*, *candida*, *recta*. *Mobilem cervicem* postulat Plin. lib. XI Nat. hist. cap. 37: *Cervix*, inquit, *è multis vertebratisque orbiculatim ossibus flexilis ad circumspectum.* Opponitur ei *cervix rigida*, qualem Tiberio Cæs. in ejus vita, cap. 68, tribuit Suetonius. Cervix.

Succi plenam cervicem Bathyllo tribuit Apulejus. Suetonius in Claudio, cap. 30, videtur *opimas cervices* dixisse: quemadmodum & Ammianus Marcellinus lib. XXV testatur Juliano Imp. fuisse *opimam cervicem*. Herculem Herodis describit Philostr. lib. II de vitis Sophistarum, in Herode: Εὐτραφῶς ἔχοντα τοῦ αὐχένος· τοῦτο δὲ, ἐκ πόνων ἥκειν αὐτῷ μᾶλλον, ἢ σίτου: *Habitiorem habentem cervicem, id ipsi magis ex laboribus evenisse, quàm ex cibo.* Idem rursus in Heroïcis de Patroclo: Ἡ κεφαλὴ ἐβεβήκει ἐπ' αὐχένος, οἷον αἱ παλαίστραι ἀσκοῦσιν: *Caput autem cervici impositum erat qualem luctæ exercent.* Opponitur ei *gracilis cervix*, & *cervix tumida*. Ita Cajum Cæs. *gracilitas cervicis* dehonestabat, Sueton. in Cajo, cap. 50. Vatinium contra *tumida cervix* deformabat. Cicero in Vatinium: *Repente te, tanquam serpens è latibulis, oculis eminentibus, inflato collo, tumidis cervicibus intulisti.* Ἀδένης, συστροφαὶ σαρκώδεις περὶ τὸν τράχηλον, Etymol. magn. Πρηστῆρας φασὶ τὰς ἐκ πλαγίου τοῦ τραχήλου ἡμῶν φλέβας, Hesychius.

Longam cervicem laudat Tibullus lib. III, Eleg. 4:

Non illo quicquam formosius ulla priorum
Ætas, humanum nec fuit illud opus.
Intonsi crines longa cervice fluebant.

Δουλιχόδειρος, μακροτράχηλος, Etymol. magn. Ἐριαύχην, ὁ μεγαλοτράχηλος, Etymol. magn. in Ἀρθρέμβολα. Opponitur ei Βυσαύχην, ὁ τοὺς ὤμους ἀνέλκων, τὸν δὲ αὐχένα συνέλκων· ὃν ἐπίβουλον Ἀριστοτέλης φυσιογνωμονεῖ: *Bysauchen, id est, qui humeros attrahit, cervicem vero contrahit, quem insidiatorem Aristoteles, juxta scientiam ex habitu corporis de moribus conjectandi interpretatur*, inquit Jul. Pollux Onomastici sui libro secundo, cap. 4, §. 30. Vide quoque Hesychium, Suidam.

Candidam cervicem laudat Juvenal. Satyra X, vers. 345:

Præbenda est gladio pulchra hæc & candida cervix.

Arbiter, *Premebat illa resoluta marmoreis cervicibus aureum torum.* Virgilius quoque X Æneidos vers. 137, *lacteam cervicem* tribuit Ascanio. Sic tamen candida sit cervix, ut sanguinis nonnihil in ea efflorescat; plane quemadmodum Horatius I Carm. Ode 13, *Telephi cervicem roseam* dixit. Virgilius quoque lib. I Æneïd. versu 406 tribuit Veneri *cervicem roseam*.

Rectam cervicem Hyacintho tribuit Philostratus Junior: Αὐχὴν ἀνεστηκὼς τὸ μέτριον, inquit, *cervix excitata modice.* Et rursus in Pelope: Αὐχὴν ἀνεστηκὼς, τὸ τῆς γνώμης ἑτοῖμον ἐλέγχει:

ἐλέγχει: *Cervix excitata mentis promptitudinem arguit.* In Heroïc. quoque teſtatur Philoſtratus: Λῆμα τοῦ Ἀχιλλέως δηλοῦσθαι καὶ παρὰ τοῦ αὐχένος· εἶναι γὰρ δὴ ὀρθὸν καὶ ἀνεστηκότα: *Fidentiam Achillis & cervice ſatis indicari: eſſe enim rectam & excitatam.* Unde neque incongrue apud Heliodorum lib. II Æthiop. ὀρθὸς τὸν αὐχένα, *recta cervice*, depingitur Theagenes generis primordia & acres animos ab Achille trahens. Et rurſus ſub finem libri ſeptimi inducit eum, Τὸν αὐχένα ὄρθιον καὶ ἐλεύθερον ὑπὲρ τοὺς ἄλλους αἴροντα, καὶ εἰς κορυφὴν τοὺς ἅπαντας ὑπερέχοντα: *Rectam cervicem & liberam ſuper alios extollentem, omnesque vertice ſuperantem.* Præcipue tamen Bacchi cervices ab hac dote commendat Claudianus de IV Conſul. Honorii, verſ. 563. Merito autem laudari videtur *recta cervix*, cùm ab ejus decore ſingularis quædam univerſo capiti accedat gratia. Seneca Hippolyto, verſ. 656:

- - - *Sic tulit celſum caput.*

Atque in hoc maxime conſiſtit *honor capitis & dignitas oris*, quam Trajano Imp. adſcribit Plinius in Paneg. Quinetiam Gratiam illam, quam Homerus Iliad. Z, verſ. 235 teſtatur capiti atque humeris Ulyſſis à Pallade circumfuſam, in hoc celſi capitis decore præcipue collocandam arbitramur. Opponitur autem ei *cervix obſtipa.* Horatius lib. II, Satyra V, verſ. 92:

Stes capite obſtipo, multum ſimilis metuenti.

Ubi Commentator vetus *obſtipo* exponit *fixo, immobili, triſti: vel, ut Scaurus dicit, inclinato in alterum humerum.* Perſius Satyra III, verſ. 80:

Obſtipo capite, & figentes lumine terram.

Suetonius in Tiberio, cap. 68: *Incedebat cervice rigida & obſtipa.* Ad quæ verba vide Caſaubonum. Poſtremo quoque ex hoc Sidonii loco diſce, vitioſa eſſe corpora in quorum artubus extantes apparent nervi: quomodo Blemyes Feſto Avieno in Orbis deſcriptione verſu 330 ſunt

Corpora proceri, nigri cute, viſcera ſicci,
Et circumvincti nervis exſtantibus artus.

Oculi.

§. 8. GEMINOS ORBES. Θαύματος ἄξιος ἐν τοῖς κτίσμασιν ὁ ὀφθαλμός, οὗτος καὶ τὸν θεόν μοι διερμηνεύει, πᾶσαν καταμανθάνων τὴν κτίσιν, καὶ δι' αὐτῆς τὸν τεχνίτην ἐπιδεικνὺς, καὶ ἐκ τῶν ὁρωμένων ἑρμηνεύων τῇ ψυχῇ τὰ ἀόρατα· διὰ τοῦτον ἄλλα τε τῆς κτίσεως ἔμαθον, καὶ χρωμάτων ποικίλην βαφὴν, σκότους τε κατήφειαν, καὶ φωτὸς λαμπηδόνα· ὡς εἴγε ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ ὑπῆρχεν, ἀμάρτυρος ἂν ἡ κτίσις ἐγήρασκεν, οὐδενὸς καθορῶντος τὴν ἐν αὐτῇ σωζομένην θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν: *Oculus inter omnes creaturas dignus eſt admiratione: quandoquidem is omnem perluſtrans creaturam, ipſum quoque Deum in ea mihi enarrat, dum Creatorem in creatura veluti ſpectandum exhibet, atque animum à viſibilium inſpectione ad inviſibilium cognitionem traducit. Hujus opera cum plures alias res creatas percepi, tum præcipue multiplicem colorum tincturam, triſtitiam tenebrarum, lucis denique ſplendorem. Sublato nimirum oculo, omnis creatura teſtibus veluti deſtituta ſeneſcet, nemine ſapientiam potentiamque divinam in ea elucentem digne conſiderante*, Photius in Excerptis ex Aſterii Amaſeæ Epiſcopi Sermone in cœcum à nativitate. Ἡλίοιο πύλας ἀλληγορικῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς λέγουσί τινες: *Oculos quidam allegorice vocant Solis portas*, Heſychius. Vide quoque Iſidorum Peluſiotam lib. II, epiſt. 112. *Fronti ac ſuperciliis ſubjacent oculi; pars corporis pretioſiſſima, ut qui lucis uſu vitam diſtinguant à morte*, Plin. XI, 37. Quamobrem etiam in perfectæ pulchritudinis conſideratione non putavit Sidonius oculos prætereundos: Μάλιστα γὰρ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς κάθηται τὸ κάλλος, ut recte loquitur Achilles Tatius lib. IV: *In oculis enim ſedem ſuam potiſſimum figit pulchritudo.* Ἐπὶ τοῦ σώματος τὸ τυραννικώτερον μέρος τῆς εὐμορφίας τὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐστὶ κάλλος: *In corpore valentior pulchritudinis pars eſt pulchritudo oculorum*, Iſidorus Peluſiota lib. III, epiſt. 268. Καλωπὶς, εὐοφθάλμοις, Heſychius. Conſiderabimus ergo in oculis *magnitudinem, colorem, nitorem, vigorem, hilaritatem, ſeveritatem.*

Magnos oculos tanti videtur feciſſe Homerus, *Cui validiſſima forma etiam in fœminis placet*, Quintil. XII, 10, ut ab oculis tantùm grandioribus digniſſimam Junonis formam deſcripſerit: ita Iliad. A, verſ. 551, & paſſim alibi ſemper incidas in illud: Βοῶπις πότνια Ἥρα: *Bovinis oculis veneranda Juno.* Libanius in Progymn. Ὅμηρος ἐνδείξασθαι βουλόμενος ὡς εἴησαν ὀφθαλμοὶ τῇ Ἥρα καλοί τε καὶ μεγάλοι, βοῶπιν αὐτὴν ἐκάλεσε: *Homerus oſtendere volens, quod oculi Junonis magni eſſent & pulchri, bovinos oculos habentem dixit.* Cedrenus in deſcriptione Helenæ etiam hæc addit inter alia: Ἦν εὔστολος, εὔμαστος, λευκὴ ὡσεὶ χιὼν, εὔοφρυς, εὔρινος, οὐλόθριξ, ὑπόξανθος, ὀφθαλμοὺς ἔχουσα μεγάλους: *Erat bene induta, pulchris prædita papillis, nivei coloris, ſpecioſo ſupercilio, eleganti naſo, crine criſpo ac ſubflavo, grandioribus oculis.* Ælianus *var. Hiſt.* XII, I, Aſpaſiæ formam

mam describens, addit, ὀφθαλμοὺς εἶχε μεγίστους: *Oculos habebat maximos.* Philostratus Iconum lib. II, magnos oculos tribuit Panthiæ: quemadmodum & lib. II de vitis Sophist. Alexandro Sophistæ, quem θεοειδῆ καὶ περίβλεπτον, *divina forma præditum & conspicuum* fuisse testatur, tribuit ὄμμα τε ἁβρὸν καὶ μέγα: *Oculos molles & magnos.* Athenæus lib. XIII, cap. 6: Σταγόνιον καὶ Ἄνθις ἀδελφαὶ, ἐκαλοῦντο Ἀφύαι· ὅτι καὶ λεπταὶ καὶ λευκαὶ οὖσαι, τοὺς ὀφθαλμοὺς μεγάλους εἶχον: *Stagonium & Anthis sorores, Aphuæ dicebantur, quòd cùm tenues & albæ essent, oculos haberent magnos.* Aristænetus denique libro I, epist. I, in Laïde sua laudat magnos oculos. Huc etiam facit, quod Juvenalis Satyra VI, vers. 145, *minores oculos* refert inter fœda declivis ætatis incommoda:

Si verum excutias; facies, non uxor amatur.
Tres rugæ subeant, & se cutis arida laxet,
Fiant obscuri dentes, oculique minores,
Collige sarcinulas, dicet libertus, & exi.

In Aristotele, quòd μικρόμματος fuerit, notat Laërtius Diog. lib. V. Qui utrosque oculos parvos habebant, dicebantur *Ocelli*, Plin. VIII, 37. Cœculus, conditor urbis Prænestinæ, ideo dictus est, quia oculis minoribus fuit: *Servius ad vers. 781 septimi Æneid.*

Colores oculorum præcipuos tres enumerat Philostratus in prooemio Iconum, ubi χαροπὸν ὄμμα nominat, καὶ γλαυκὸν, καὶ μέλαν, *ravum oculum, cæsium, & nigrum.* Aliquanto aliter Isidorus Pelusiota lib. IV, epist. 114: Εἰ καὶ εὐόφθαλμοί εἰσι πολλοὶ, ἀλλὰ κἀν τούτοις ἐστὶ διαφορά· οἱ μὲν γὰρ χαροποὶ, οἱ δ' οἰνίζοντες, οἱ δὲ μελανόμματοι εὑρίσκονται, οἱ δὲ καὶ λευκοί: *Etsi pulchris oculis præditi sint multi, tamen inter hos quoque est differentia. Alii enim cæsiis oculis, alii uvarum colorem ac speciem referentibus, alii nigricantibus reperiuntur, alii etiam albicantibus.* Ὄμματος χαροποῦ, *ravi oculi*, plurima passim exempla occurrunt. Ita Philostr. Junior tribuit Meleagro χαροπὸν ἱκανῶς δεδορκὸς τὸ ὄμμα, *Ravos oculos horridum intuentes.* Notabile exemplum oculi quasi χαροποῦ in Theagene observat Heliodorus sub finem lib. II Æthiop. ὀφθαλμὸς οὔπω μὲν χαρωπὸς, χαροπώτερον δὲ μελανόμματος, σοβαρώτερόν τε ἅμα καὶ οὐκ ἀνέραστον βλέπων, οἷον θαλάττης ἀπὸ κύματος εἰς γαλήνην ἄρτι λεαινομένης: *Oculi non prorsus ravidi, attamen cum ravo colore nigricantes, aspectum acriorem, neque tamen inamabilem habentes, tanquam maris post fluctus nuper in tranquillitatem compositi.* Plin. nat. Hist. lib. XI, cap. 37: *Oculi cæsii in tenebris clariores. Ferunt Tiberio Cæsari, nec alii genitorum mortalium, fuisse naturam, ut expergefactus noctu paullisper haud alio modo, quàm luce clara, contueretur omnia; paullatim tenebris sese obducentibus:* vide locum. Idem lib. VII, cap. 2, ex Isigono Nicæensi tradit, *In Albania gigni quosdam glauca oculorum acie, à pueritia statim canos, qui noctu plus quàm interdiu cernant.* Minime prætereunda hîc sunt verba veteris Scholiastæ Apollonii Rhodii ad vers. 1281 libri primi Argonaut. Τὸ γλαυκὸν καὶ χαροπὸν συνωνύμως λέγεται· ἀμφότερα γὰρ ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ. ὅθεν καὶ Ἀθηνᾶ γλαυκῶπις, καὶ γλήνη, ἡ κόρη τοῦ ὀφθαλμοῦ· παρὰ τὸ γλαύσσειν, ὅ ἐστι λάμπειν: *Idem valent* γλαυκὸν *&* χαροπὸν, *siquidem utrumque de splendido dicitur. Unde etiam* γλαυκῶπις *cognominatur Minerva, &* γλήνη *vocatur pupilla oculi,* παρὰ τὸ γλαύσσειν, *quod est splendere.* Γλαυκὸν ὄμμα, *cæsios oculos*, Minervæ semper tribuit Homerus. Iliad. enim A, vers. 206, & passim alibi, γλαυκῶπις Ἀθήνη, *cæsiis oculis Minerva*, nuncupatur. *Latinis veteribus cæsia dicta est, quæ à Græcis* γλαυκῶπις, *ut Nigidius ait, de colore cœli, quasi cœlia*, A. Gellius noct. Attic. lib. II, cap. 26. Pausanias lib. I, pag. 26, 55, ex vetusta quadam fabula Lybica docet, cur imagines Minervæ glaucos habeant oculos. Cicero tamen lib. I de Natura Deorum facit *Cæsios oculos Minervæ, cæruleos Neptuni.* Mirum est itaque illud quod habes in Appendice Virgilii:

Minerva flavo lumine est, Venus pæto.

Præsertim cùm ex Arnobio lib. VI discamus, flavos oculos ἐκ διαμέτρου opponi cæsiis: *Potest fieri, ut barbatus in cœlo sit*, inquit, *qui esse à vobis effingitur lævis. Potest ut in senectute provectior, cui puerilem commodatis ætatem. Potest ut hic flavus sit, qui in veritate habeat oculos cæsios.* Utcunque tamen constat, oculos modice cæsios nunquam, nimium vero cæsios semper improbatos. Plutarchus de Sylla: Τὴν τῶν ὀμμάτων γλαυκότητα δεινῶς καὶ πικρὰν καὶ ἄκρατον οὖσαν, ἡ χρόα τοῦ προσώπου φοβερωτέραν ἐποίει προσιδεῖν: *Cæsium illum oculorum colorem, admodum acerbum & intemperatum, color vultus aspectu tristiorem reddebat.* Hinc γλαυκιόων Græcis dicitur is, qui glaucorum oculorum formidabili atque acri ardore omnium animos vehementer percellit. Γλαυκιόων καταπληκτικὸν καὶ ἔμπυρον καὶ φοβερὸν βλέπων, Hesychius. Prorsus quemadmodum Catullo Carm. 46 *cæsius* dicitur leo:

Solus in Lybia, Indiaque tosta
Cæsio veniam obvius leoni.

Lucret.

Lucret. lib. IV, verſ. 1154, ubi ſtultos amatores deformium amicularum indecoros oculos leniori nomine ſibi ipſis commendantes traducit, *Cæſia*, *Palladion*; inquit, *nervoſa & lignea*, *Dorcas*. Lucianus denique in Dial. meretr. Τοὺς ὀφθαλμοὺς ἴδε, μή σε ἀνιάτω, εἰ πάνυ γλαυκοὺς ἔχει αὐτοὺς, μηδὲ ὅτι διάστροφοί εἰσι, καὶ ἐς ἀλλήλους ὁρῶσι: *Oculos vide, neque te contriſtet, ſi nimis cæſios habet ipſos, neque quòd ſint diſtorti, & ſe invicem intueantur.* Ubi in tranſitu nota, quòd duo vitia oculorum attingit hîc Lucianus; plus juſto cæſios, ac diſtortos. Nimium cæſios oculos Terentius *Heaut. Act.* V, *Sc.* 5; & *Hecyr. Act.* III, *Sc.* 4, intellexit, cùm deformem virginem *cæſiam*, virum quoque deformem *cæſium* facit. De diſtortis oculis loquitur Tullius lib. I de nat. Deorum: *Roſcius*, inquit, *eſt perverſiſſimis oculis.* Διακωρέζεσθαι, ἀτενῶς βλέπειν· παρὰ τὸ διάγειν τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν, ἢ μὴ ἐπ' εὐθείας βλέπειν, Etymol. magn. Σιλλαίνειν, τὸ στραβίζειν, Etymol. in Σίλλοι. Ἔπιλλοι οἱ στραβοί, Scholiaſtes Apollonii Rhodii in verſ. 486 libri primi Argonauticôn. Ἔπιλλος, παράστραβος, ἡσυχῆ διάστροφος παρὰ τοὺς ἴλλους, Heſych. Βλὼψ, ὁ στραβός, Etymol. in Κλὼψ & Παραβλῶπες. Μένανδρος κωμικὸς, στραβὸς τὰς ὄψεις, Suidas. Μέλαν ὄμμα, *nigros oculos*, maxime videtur commendare Homerus, cùm ei Iliad. A, verſ. 389, & alibi paſſim, Græci dicuntur ἑλίκωπες Ἀχαιοὶ, quòd nigros & cum quadam volubilitate decoros oculos haberent. Ἑλικώπιδες παρθένοι, *nigris oculis virgines*, Philoſtr. Iconum lib. II, in Venere. Patroclus quoque, teſte Philoſtrato in Heroïcis; ἦν τὼ ὀφθαλμὼ μέλας, *oculis erat nigris.* Ariſtænetus lib. I, epiſt. I: Τὸ μέλαν τῶν ὀφθαλμῶν, αἱ κόραι μελάνταται· καὶ τὸ κύκλῳ λευκὸν, αἱ γλῆναι λευκόταται· καὶ ἑκάτερον ὑπερβολῇ πρὸς τὸ ἕτερον ἐπιδείκνυται· καὶ τὸ λίαν ἀνόμοιον, εὐδοκιμεῖ παρακείμενον· ἔνθα δὴ τὰς χάριτας ἐγκαθιδρυμένας πάρεστι προσκυνεῖν: *Quod in oculis nigrum, pupulæ nigerrimæ; quod circum album, orbes candidiſſimi, alterumque comparatione alterius elucet, & diſparia valde gratiam ſumunt ab ipſa vicinia. Gratias ibi inſidentes adorare promptum.* Horatius Carminum lib. I, Ode 32:

Et Lycum nigris oculis, nigroque
Crine decorum. - - -

Plautus Pœnulo, Act. V, Scena *Ain' tu dixe* &c.

Specie venuſta, ore parvo, atque oculis pernigris.

Anacreon in ea quæ ſupra fuit Bathylli deſcriptione, nigros ei vult eſſe oculos; amicæ vero ſuæ, cæſios. Cæſullam igitur optavit Anacreon. Quemadmodum enim *Ravillæ, à ravis oculis dicuntur; ita ab oculis cæſiis, Cæſullæ*, Feſtus. Laboraſſe interim veteres ut cæſios puerorum oculos arte & cura redderent nigros, ex Dioſcoride obſervavit Cl. Salmaſius Plinianarum exercitat. pag. 190.

Nitor oculorum, τὸ φλέγον τοῦ βλέμματος, ut loquitur Heliodorus ſub finem libri tertii Æthiop. Ἀμαρυγὰς, τὰς τῶν ὀφθαλμῶν ἐκλάμψεις. Etymol. magn. in Ἀμαρύσσω. Ἀμαρυγὰς, ὄψεις· οἱ δὲ ἀκτῖνας ὄψεως. Suidas. Ex oculis Augiæ, cujus ſtabulum repurgavit Hercules, radii quidam effulſiſſe videntur. Ἐδόκουν ἀκτῖνες ἀπολάμπειν αὐτοῦ τῶν ὀφθαλμῶν, ut eſt apud vetuſtiſſimum Scholiaſten in verſ. 172 libri primi Argonaut. Apollonii Rhodii. Unde *nitidi ocelli* dicti ſunt Juvenali Satyr. VI, verſ. 8: *Lucidum fulgentes oculi*, ut vocat Horatius Carminum lib. II, Ode 12. *Micantia ſidereis ignibus lumina*, Mamertinus Panegyr. Juliano Imp. dicto. *Oculi clariores ſideribus extra lunam fulgentibus*, Arbiter. Statius II Sylv. Epicedio in Glauciam Melioris, verſ. 42:

Sidereique orbes, radiataque lumina cælo.

Ovidius I Metamorph. verſ. 498:

- - - *Videt igne micantes*
Sideribus ſimiles oculos. - - -

Ariſtænetus lib. I, epiſt. I: Ὀφθαλμοὶ μεγάλοι τε καὶ διαυγεῖς, καὶ καθαρῷ φωτὶ διαλάμποντες: *Oculi magni & ſplendidi & pura luce nitentes.* Et mox epiſt. 7: Τὸ ὄμμα, καίπερ ἀγανακτούσης, ἡδύ· ὥσπερ καὶ τὸ τῶν ἄστρων πῦρ· φῶς μᾶλλον, ἢ πῦρ: *Fuit oculus quamvis excandeſcentis ſuavis; veluti ſiderum flamma; lumen magis quàm flamma.* Dicuntur & ὀφθαλμοὶ πάντας τῷ κάλλει καταστράψαντες: *Oculi in omnes pulchritudine fulgurantes*, Heliodoro lib. II Æthiop. Ὄμματα μαρμαίροντα, *oculi ſplendentes*, Homerus Iliad. Γ, verſu 397. Ἐμάρμαιρεν αὐτῇ τὸ βλέμμα μαρμαρυγὴν Ἀφροδισίαν: *Splendebat ipſius oculus fulgore venereo*, Achilles Tatius lib. V. Libanius quoque Declam. IX, ubi deſcribit Alcibiadis formam: Κόμαι μὲν αὐτοῦ τοῖς κροτάφοις ἐπισείονται Βακχικαί· ὀφθαλμοὶ δὲ ἀφιᾶσι βολὰς ταῖς ἡλίου μαρμαρυγαῖς ἁμιλλώμενοι, μεγάλαυχον ἤδη καὶ γαῦρον καὶ προσηνὲς ὁρῶντες· καταλάμπονται δὲ παρειαὶ ταῖς γλώσσαις αὐτοῦ· τὸ δ' ἐρύθημα τοῦ προσώπου τῷ τῶν λαμπάδων ἀντιστράπτει πυρί: *Crines ſane Bacchici pererrant tempora ejus; oculi radios ejaculantur Solis fulgoribus contendentes,*

dentes, generosum modo, & superbum, & lene cernentes; collucent vero genæ pupillis ipsi: rubor etiam in vultu lampadum igni præfulgurat. Alia quoque similitudine non minus elegante nitorem oculorum expressit Lactantius de Opif. Dei, cap. 8, cùm *Oculorum orbes gemmarum similitudinem præferentes* dicit. Λάμπουσιν ὑπὸ ταῖς ὀφρύσιν οἱ ὀφθαλμοὶ, καθάπερ ἐν χρυσῇ σφενδόνῃ ψηφίς: *Splendent sub superciliis oculi, quemadmodum in aureo annulo gemma*, Longus Sophista lib IV. Pastor. Eleganter quoque Apulejus:

> *Et pupularum nitidas geminas gemmulas.*

Nitidos hosce ac lucidum fulgentes oculos recte *argutos* dici, discimus ex Ovid. Amorum III, Eleg. 3, vers. 9. Mirumque est, quod de Augusto refert Sueton. cap. 79: *Oculos habuit claros ac nitidos; quibus etiam existimari volebat inesse aliquid divini vigoris: gaudebatque, si quis sibi acrius contuenti, quasi ad fulgorem Solis, vultum submitteret.* Quamquam aliter hac de re Plinius nat. Hist. lib. XI, cap. 37: *D. Augusto equorum modo glauci fuere oculi, supraque hominem albicantis magnitudinis: quam ob causam diligentius spectari eos, iracunde ferebat.* Claris ac nitidis oculis opponuntur *oculi herbei.* Plautus Curcul. Act. II, Scena I:

> \- - - *Quis hic est homo*
> *Cum collativo ventre, atque oculis herbeis.*

Fœdos oculos tribuit Catilinæ Sallustius. De gramiosis oculis vide Nonium in *Gramiæ.* Glossæ vet. Grama, λήμη. Festus: *Gramiæ oculorum sunt vitia, quas alii glamas vocant.* Idem: *Lanoculus, qui lana tegit oculi vitium.* De vocibus λήμη, γλήμη, γλάμα, & similibus, vide Hesychium, Etymologicum, Suidam.

Vigorem oculorum commendat Q. Serenus de Re medica, Carm. 14:

> *Summa boni est alacres homini contingere visus,*
> *Quos quasi custodes defensoresque pericli*
> *Prospiciens summa natura locavit in arce.*

Seneca epistola CXV meminit *Oculorum, miti quidem, sed nihilominus vivido igne flagrantium.* Ἁβρὸν ὄμμα, *mollem oculum*, tribuit Philostratus lib. II de vitis Sophistarum formosissimo Sophistæ Alexandro peloplatoni, quem θεοειδῆ fuisse tradit. Ὑγρότης τῶν ὀμμάτων, apud Plutarch. in Alexandro, dicitur concinna quædam vegetorum oculorum mobilitas, qualis eidem Plutarcho in Pompejo τῶν περὶ τὰ ὄμματα ῥυθμῶν ὑγρότης vocatur. Optimi itaque *oculi vigilantes*, Vegetius lib. I de Re milit. cap. 6. *Oculi cæsii quidem, sed vigiles, & in adspectu micantes prorsus aquilino; quoquò versum floridi*, Apulejus lib. II Metamorph. *Acria oculorum lumina*, A. Gell. noct. Attic. XIV, 4. *Oculos acutos* dixit Plautus Pseudolo, Actu V, Scen. *Malus & nequam*, &c. Κλαδαρόμματοι, εὐσεῖστοι τὰ ὄμματα, Hesychius. Virgilius VIII Æneïd. vers. 308, tribuit Æneæ *faciles oculos.* Ad quæ verba notat Servius: *Physici dicunt ex vino mobiliores oculos fieri. Plautus; faciles oculos habet; id est, mobiles vino. Hoc etiam Mecænas in Symposio, ubi Virgilius & Horatius interfuerunt, cùm ex persona Messalæ de vino loqueretur, ait, Ministrat faciles oculos, pulchriora reddit omnia, & dulcis juventæ reducit bona.* Suetonius in Jul. Cæs. cap. 45, tribuit ei *nigros vegetosque oculos:* indicantes nempe *proprium animi vigorem, celeritatemque quodam igne volucrem*, ut loquitur Plin. VII, 25. Ὀφθαλμοὶ τὸ τῆς διανοίας εὔτροχον ἀποσημαίνοντες: *Oculi mentis volubilitatem exprimentes*, Photius in excerptis ex Damascio de vita Isidori Philosophi. Ἡ ὀξυκινησία τῶν ὀμμάτων τὰς ὁρμὰς τῆς ψυχῆς διεδήλου: *Velox mobilitas oculorum animi impetus manifestabat*, Eunapius in Maximo. Talis adspectus Plauto in Rudente Act. II, Scen. *Animo advorsavi*, &c. *strenua facies* dicitur. Arbiter: *Intravit pinacothecam senex canus, exercitati vultus, & qui videretur nescio quid magnum promittere.* Et hæc acrium oculorum vis Philostrato Iconum lib. II, in Atlante, recte dicitur ὁρμὴ τοῦ προσώπου, *impetus vultus:* quam in Pyrrho atque Eurypulo annotat Philostratus Junior: Ἡλικία τε ἀμφοῖν, ἴση· τάς τε τῶν ὀφθαλμῶν βολὰς ἐνεργοὶ, καὶ οὐ μέλλοντες: *Ætate pares inter se sunt, & oculorum radiis micantes, & non cunctantes.* In Heroïc. quoque de Protesil. agens Philostratus: Βλέπει μὲν, inquit, ἐν τῷ σπουδαίῳ σύντονον καὶ σφοδρόν: *Apparet quidem in curis intensum quiddam & vehemens.* Et rursus de Achille testatur Idem ibidem: Τὸν θυμὸν τὸν ἐν τοῖς ὄμμασι, χαροποῖς οὖσιν, ἡσυχάζοντος μὲν ἀναβάλλεσθαί τινα ὁρμήν· ὁρμήσαντος δὲ συνεκπηδᾷν τῇ γνώμῃ· τοῖς τε ἐρῶσιν, ἡδίω τότε αὐτὸν φαίνεσθαι. Πεπονθέναι γάρ τι τοὺς Ἀχαιοὺς πρὸς αὐτὸν, οἷόν τι πρὸς τοὺς ἀλκίμους τῶν λεόντων· ἀσπαζόμενοι γὰρ αὐτοὺς ἐν ἡσυχίᾳ, μᾶλλον αὐτοῖς χαίρομεν, ἐπὰν θυμοῦ ἐπιπλησθέντες, ἐπὶ σῦν ὁρμήσωσιν, ἢ ταῦρον, ἤ τι τῶν μαχίμων θηρίων: *Animum, qui ravis inerat oculis quiescentis, quendam differre impetum: ruentis vero cum mente exilire, amantibusque tunc suaviorem videri, & hujusmodi quid circa ipsum passos fuisse Græcos, cujusmodi circa leonum validissimos. Eos enim in quiete diligen-*

tes, ipsis magis gaudemus, cum ira repleti, in taurum, aut in aliquam pugnacissimam impetum faciunt feram. In hac vero strenua impetuosorum oculorum vehementia potissimum videtur consistere *imperatorius ardor oculorum*, memoratus Plinio in Panegyr. Ita C. Mario *imperatorium ardorem oculorum* tribuit Cicero pro L. Corn. Balbo; Plutarchus in Mario; Appianus lib. I, de bellis civilibus. Magno quoque Alexandro, formosissimo alioqui, tale quid tribuit Ælianus var. Histor. XII, 14. Quemadmodum & Atalantæ lib. XIII, cap. I. vide locum. Cæsari denique Julio simile quid tribuit Sextus Aur. Victor. Vegetis atque acribus oculis opponuntur *Contuoli* (vel potius *Conivoli*, ut vult Scaliger) *oculi sunt in angustum coacti conniventibus palpebris*, Festus. *Stantes oculi*, Ovidius VI Fast. verſ. 133. *Rigentes oculi, quales fuere Cajo principi*, Plinius XI, 37. *Marcentes*, Apulejus X Metamorph. *Jacentes*, Claud. de bello Gildonico, verſ. 21. Seneca Troadib. verſ. 449, de Hectoris umbra:

Non ille vultus flammeum intendens jubar;
Sed fessus, ac dejectus, & fletu gravis.

Hilaritas oculorum. Nemesianus Ecloga secunda:

Purpureas laudando genas, & lactea colla,
Atque hilares oculos, & formam puberis ævi.

Tullius lib. V Tuscul. quæst. *venustos oculos* dixit. Atque hæc est agilis oculorum lubricitas cum hilaritate & gratia, τῶν ὀφθαλμῶν τὸ ὑγρὸν ἅμα τῷ φαιδρῷ καὶ τῷ κεχαρισμένῳ, ut loquitur Lucianus in Imaginibus. Amœna hæc amabilium oculorum gratia Græce ἵμερος dicitur. Ὀφθαλμοὶ ἡδεῖς, ἐπαγωγοὶ, ἐπέραστοι· καὶ τὸ ἀπ' αὐτῶν ἀποῤῥέον, ἵμερος: *Oculi suaves, illecebrosi, amabiles, quodque ab illis fluit placidum*, Pollux Onomast. lib. II. Oculus vero hac dote commendabilis, φαιδρὸν ὄμμα dicitur Alciphroni epistola 38. *Serenus vultus* est Virgilio lib. II Æneïd.

- - - *Quæ causa indigna serenos*
Fœdavit vultus.

Gennadius Panegyrico Theoderico regi dicto, de eodem Theoderico: *Vernant lumina serenitate continua.* Claudianus de Mallii Theod. Conſ. verſ. 218:

Temperiem servant oculi, nec lumina fervor
Asperat, aut rabidas diffundit sanguine venas.
Nullaque mutati tempestas proditur oris.

Varro apud Nonium in *Rictum ferarum dici volunt*, & in *Palpebrum*:

Oculi subpætuli, nigellis pupulis,
Quandam hilaritatem significantes animitus,
Quos calliblepharo naturali palpebræ
Tinctæ vallatos mobili septo tenent.

Τοῖς ὄμμασι Χάριτες, οὐ τρεῖς καθ' Ἡσίοδον, ἀλλὰ δεκάδων περιχορεύει δεκάς: *Circum oculos Charites non tres juxta Hesiodum, sed decadum tripudiat decas*, Aristæn. lib. I, epist. 10. Ὀφθαλμοὶ ἐπαφρόδιτοι καὶ φιλικοὶ tribuuntur Protesilao apud Philostrat. in Heroicis: quemadmodum ibidem quoque tribuit Palamedi τὸν τῶν ὀφθαλμῶν νοῦν, ἐν τῇ ἡσυχίᾳ φιλέταιρόν τε, καὶ δὲ προσήγορον τὰς βουλάς: *Oculorum mentem in quiete comem, & affabilem in consiliis.* Tales oculos recte *comes* dici, discimus ex Ovidio III de Arte, verſ. 510:

Comibus est oculis alliciendus amor.

Qui miti ac blando sunt aspectu, λειρόφθαλμοι quandoque dicuntur Græcis: Λειρόφθαλμος, ὁ προσηνεῖς ἔχων τοὺς ὀφθαλμοὺς, Suidas. Μελίγλωσσος, ἡδυόφθαλμος, Hesychius. ὁ τὸ Γαλερωπὸς, ὁ γαλερὸν καὶ ἐπιτερπὲς βλέπων, Auctor Etymolog. in Γαλερόν. Γλαύκιος, ὁ γλυκὺ ἔχων ἐν τῷ ὀφθαλμῷ. παρὰ τὸ γλαύσσω, ὅ ἐστι λάμπω, Auctor magni Etymologici. T. Calpurnio Siculo Ecloga VI, quæ inscribitur Litigium, *ridens oculis* dicitur is, cujus oculis innatat imago quædam serenæ blandæque hilaritatis:

Candidus alter erat, læviqué decentior ovo,
Et ridens oculis, crinemque simillimus auro.

Heliodorus lib. III Æthiop. Ἐμειδίαζον βραχύ τι καὶ κλεπτόμενον, καὶ μόνῃ τῇ διαχύσει τῶν βλεμμάτων ἐλεγχόμενον: *Effundebantur in brevem & furtivum risum, quique sola oculorum diffusione arguebatur.* Lucianus in Dialogis meretric. Εὐμήκης ἐστὶ, καὶ ὀρθὴ, καὶ μειδιᾷ πάνυ ἐπαγωγόν: *Procera est & recta, & ridet admodum amabiliter.* Modus tamen hic tenendus, ne mollis oculorum petulantia fiat βλέμμα τοῦ σώφρονος ἐξιστάμενον: *Aspectus*

ctus modestiam excedens. Quales oculos Ovidius Heroïdum epist. XVI, vers. 77, videtur *protervos* dixisse. Helena Paridi:

> *Tu modo me spectas oculis lascive protervis,*
> *Quos vix instantes lumina nostra ferunt.*

Catullus Carm. XLVI, *ebrios ocellos* videtur dixisse:

> *Et dulcis pueri ebrios ocellos*
> *Illo purpureo ore suaviata.*

Plane ut apud Hephæstionem Anacreon, Ἐς πολιὸν κῦμα κολυμβῶ μεθύων ἔρωτι. Vide Julium Scaligerum in Exotericis, Exercitat. 325, §. 15. Inter complura quæ turpem libidinosarum mulierum cupiditatem produnt, præcipue locum habet *flagrantia oculorum* memorata Ciceroni in Oratione pro M. Cœlio. Vide quoque Ovidium Metamorph. IV, 347. & lib. II de Arte, versibus 691 & 721. Κτησίας φησὶν ἀναβάλλειν τὰ λευκὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὸν Σαρδανάπαλον: *Ctesias ait Sardanapalum albuginem oculorum sursum obvertere solitum*, Pollux lib. II, cap. IV, §. 10. Placuit nempe Sardanapalo, homini prodigæ in cibos Veneremque libidinis, talis perdite mollium gestus, quotiescunque vivo belluinarum voluptatum sensu veluti solutus victusque, æmulabatur gestus effeminatorum, & sexum viris à natura denegatum muliebris mollitiei languore mentientium.

Oculos ludibundos atque illecebræ voluptatisque plenos dixit A. Gell. noct. Attic. III, 5. *Illices oculos* dixit Apulejus in Apologia. Recte itaque Plinius Junior libro VIII, epist. 21: *Pulcherrimum & humanissimum existimo, in vita severitatem comitatemque miscere; ne illa in tristitiam, hæc in petulantiam procedat.* Sereno vultui opponitur τὸ βαρὺ τοῦ προσώπου, memoratum Philostrato Iconum libro II, in Abderi exequiis. Comibus oculis opponuntur *atroces oculi* apud A. Gellium noct. Attic. XVII, 8. *Oculi in aspectum minaces*, & *acre comminantes pupulæ*, apud Apulejum lib. x Metam. *Aspectus vehemens & formidabilis*, A. Gellius noct. Attic. XVI, 4: qualis fuit Horatii Coclitis apud Livium lib. II ab U. C. *Horatius circumferens truces minaciter oculos ad proceres Hetruscorum.*

Severitas oculorum. Βλέμμα ἁπλοῦν καὶ γυμναῖον, dicitur Themistio in Orat. de Amicitia. *Stans vultus* dicitur Silio Italico, lib. XV, vers. 29. Luciano in Pseudomanti oculi tales dicuntur Ὀφθαλμοὶ πολὺ τὸ γοργὸν καὶ ἔνθεον διεμφαίνοντες: *Oculi multum vivacitatis ac divinitatis præ se ferentes.* Achilles Tatius lib. I eleganter dixit, Ὄμμα γοργὸν ἐν ἡδονῇ, *oculus severus in lætitia.* Moschus Idyll. primo tribuit Cupidini ὄμματα δριμύλα καὶ φλογόεντα, *oculos acres ac flammeos.* Anacreon in descriptione Bathylli:

Μέλαν ὄμμα γοργὸν ἔστω,	*Oculus niger sit & trux,*
Κεκερασμένον γαλήνῃ.	*Mixtus tamen sereno.*

Vide locum. Hilarem hanc generosæ severitatis gratiam Æneæ suo adscribit Virgilius I Æneïdos:

> *Restitit Æneas, claraque in luce refulsit;*
> *Os humerosque Deo similis. Namque ipsa decoram*
> *Cæsariem gnato genetrix, lumenque juventæ*
> *Purpureum, & lætos oculis afflârat honores.*

Laviniæ Idem XL Æneïd. tribuit *oculos decoros.* Silius quoque Italicus libro VIII de Scipione:

> - - - *Flagrabant lumina miti*
> *Adspectu, gratusque inerat visentibus horror.*

Nazarius Paneg. Const. Aug. dicto: *Quid vultum ipsum augusti decoris gravitate, hilaritate permixta, venerandum quiddam & amabile renidentem, quis digne exequi possit?* Hippodromum, nulla melioris formæ dote commendabilem, ab hac oculorum severa hilaritate laudat Philostratus lib. II de vitis Sophistarum, atque adeo eam in hoc Sophista mirificæ cujusdam generositatis certissimum indicium exhibuisse tradit: Ἀγροικότερος ὢν τὸ εἶδος, ὅμως ἀμήχανον εὐγένειαν ἀπεδήλου τοῖς ὄμμασι, γοργόν τε, καὶ φαιδρόν: *Agrestis visu apparens naturalem simul generositatem indicabat oculis, severam & lætam.* Etiam Heliod. sub finem libri VII de Theagene: Γλαυκιῶν τὸ βλέμμα, καὶ ἐραστὸν ἅμα καὶ γοργὸν προσβλέπων: *Cæsius visu existens, & blande pariter ac severe intuens.* Et lib. II de Chariclea infante adhuc: Τὸ παιδίον αὐτόθεν μέγα τι καὶ θεῖον τῶν ὀφθαλμῶν ἐξέλαμψεν· οὕτω μοι προσεσκόπουν γοργόν τε καὶ ἐπαγωγὸν ἐνεῖδε: *Adhuc puellulæ magnum quid & divinum oculis eminebat. Idque mihi intuenti severum & illecebrosum videbatur.* Philostratus Iconum lib. II in Rhodogyne: Οἱ ὀφθαλμοὶ κέκρανται μὲν ἀπὸ τοῦ χαροποῦ ἐς τὸ μέλαν· παρέχονται δὲ τὸ μὲν ἱλαρὸν, ἀπὸ τοῦ καιροῦ· τὸ δὲ ὡραῖον, ἀπὸ τῆς φύσεως· τὸ δὲ γαῦρον, ἀπὸ τοῦ ἄρχειν: *Oculi*

miſti quidem ſunt è fulvo in atrum : præſtant vero ab occaſione hilaritatem, à natura pulchritudinem, ab imperii dignitate ferociam. Quibuſdam tamen hanc oculorum γοργότητα plus quàm par eſt affectantibus, *Lumina Gorgoneo ſævius angue micant*, ut eſt apud Ovid. III de Arte, verſ. 504. Γοργὼ βλοσυρῶπις, Iliad. Λ, verſ. 36. *Truculentos oculos* dixit Plautus Aſinaria, Act. II, Sc. *Ut demonſtratæ*, &c. C. Cæſarem *Oculorum ſub fronte anili latentium torvitas* conſpicuum fecit, teſte Seneca, *Quod in ſap. non cad. injuria, cap.* 18. *Vultum natura horridum ac tetrum etiam ex induſtria efferabat, componens ad ſpeculum in omnem terrorem ac formidinem*, Sueton. in Caligula, cap. 50. Vide interim an non oculos omnibus hiſce dotibus commendabiles, *integros oculos* nuncupet Varro Flexibula, περὶ ἐπαρχιῶν: *Multi qui limina intrarunt integris oculis, ſtrabones ſunt facti. Habet quiddam enim* ἑλκυστικὸν *provincialis formoſula uxor.* Niſi veriſimilius, integros oculos hîc ad animi integritatem pertinere: ac ſtrabones dici, invidos, oculoque retorto ſpectantes alienæ uxoris formam, quam præoptent in ſua. Turnebum vide Adverſ. lib. X, cap. XXI.

Supercilia. §. 9. HISPIDUS SUPERCILIORUM CORONAT ARCUS. Nunc breviter depingit Sidonius Τὸ εὔγραμμον καὶ ἐπιπρεπὲς τῶν ὀφρύων, ut loquitur Lucianus in Imaginib. Suntque Sidonio hîc ſupercilia veluti frontis atque oculorum corona quædam; quod ipſum etiam videtur ſenſiſſe Anacreon in deſcriptione Bathylli:

Ἁπαλὸν δὲ καὶ δροσῶδες	*Teneram pilusque frontem*
Στεφέτω μέτωπον ὀφρῦς	*Supercili coronet*
Κυανωτέρη δράκοντος.	*Mage cærulus dracone.*

Patroclus ſane teſte Philoſtrato in Heroïcis, ἱκανῶς ἦν εὔοφρυς: *Satis pulcher erat ſuperciliis:* unde putandum eſt, habuiſſe eum *ſupercilia multum arcuata, ſupra naſum levi diſcrimine commiſſa, nigra, læta:* præcipua enim ſuperciliorum commendatio è quatuor hiſce petitur. *Multum arcuata ſupercilia*, ὀφρῦν μηνοειδῆ, tribuit Achilli Philoſtratus in Heroïcis. Theod. Prodromus lib. I de amoribus Rhodantes & Doſiclis:

Ὀφρὺς φυσικῶς εὖ γεωμετρουμένη
Εἰς εὐφυᾶ μίμησιν ἡμικυκλίου.
Supercilium ſponte naturæ pulchre dimenſum
Ad concinnam ſemicirculi ſimilitudinem.

Arbiter etiam in deſcriptione formoſæ laudat *Supercilia uſque ad malarum ſcripturam currentia.* Τῶν ὀφρύων, χάριεν μὲν τὸ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄρχεσθαι, καὶ ὁμόθεν ἐκπεφυκέναι τῆς ῥινός· χαριέστερον δὲ τὸ περιῆχθαι. δεῖ γὰρ αὐτὰς μὴ προσβεβλῆσθαι τῶν ὀφθαλμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ περιβεβλῆσθαι αὐτοῖς: *Supercilia venuſta quidem, quod cum naſo pariter & incipiant & oriantur: venuſtiora vero, quod circumacta ſint: oportet enim, ut ipſa non modo oculis objiciantur, verum etiam circumjiciantur*, Philoſtr. Iconum lib. II, in Rhodogyne. Ibidem quoque in Panthia tribuuntur Panthiæ Μυκτῆρες ἀνεσταλμένοι τὸ μέτριον, καὶ βάσιν τῇ ῥινὶ πράττοντες· ἧς ὥσπερ πτόρθοι μηνοειδεῖς αἱ ὀφρύες ὑπὸ λευκῷ τῷ μετώπῳ μέλαιναι: *Nares modicum contractæ & veluti fulcimentum aliquod naſo efficientes, cujus quaſi ſurculi falcati, nigra, ſub fronte candida, exſtant ſupercilia.*

Supra naſum levi diſcrimine commiſſa, laudat Anacreon in elegantiſſima amicæ deſcriptione:

Τὸ μεσόφρυον δὲ μή μοι	*Supercili nigrantes*
Διάκοπτε, μήτε μίσγε.	*Diſcrimina nec arcus,*
	Confundito nec illos.

Vide locum. Arbiter in formoſa laudat *ſupercilia confinio luminum pene permixta.* Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ, verſ. 267:

Quàm juncto leviter ſeſe diſcrimine confert
Umbra ſupercilii!

Philoſtr. lib. II de vitis Sophiſt. Ἡρώδης διαγράφει τὸν Ἡρακλέα κομᾶν τε συμμέτρως, καὶ τῶν ὀφρύων λασίως ἔχειν, ὡς καὶ ξυμβάλλειν ἀλλήλαις, οἷον μίαν χαροπήν τε ἀκτῖνα ἐκ τῶν ὀμμάτων ἐκδίδοσθαι, παρεχομένην τι ὁρμῆς ἦθος: *Herodes pinxit Herculem, cui modica coma, denſa ſupercilia, adeo ut inter ſe contingerent: ac gratioſum quendam ex oculis radium emittebat, indolem impetus portendentem.* Idem in Heroïcis Palamedi tribuit, ὀφρῦς ἐλευθέρας τε, καὶ ὀρθὰς, καὶ ξυμβαλλούσας πρὸς τὴν ῥῖνα: *Supercilia libera & recta, & coincidentia cum naſo.* Non eſt quòd mirum cuiquam hîc videatur antiquioribus uſque adeo placuiſſe ſupercilia hunc in modum confuſa; quum paſſim obſervemus alia multa, quæ noſtri non ſunt ſtomachi, veteribus in deliciis fuiſſe. Auguſto certe Cæſari *ſupercilia conjuncta* tribuit Suetonius in Auguſto, cap. 79. Theocrito quoque Idyllio VIII, verſu

su 72, σεμόφρυς κόρα ponitur pro puella pulchris oculis prædita. Qui carent intercilio, Græcis συνόφρυες dicuntur. Latini eam partem etiam *glabellam* vocant. Martianus Capella lib. II: *Quarum una deosculata Philologiæ frontem illic, ubi pubem ciliorum discriminat glabellæ medietas.* Græcis μεσόφρυον dicitur: Τὸ μεσόφρυον ἐμμέτρως τὰς ὀφρῦς διορίζει: *Medium superciliorum interstitium modice supercilia discriminat*, ut loquitur Aristænetus lib. I, epist. I. Ἐπισκύνιον Hesychio exponitur τὸ ἐπάνω τῶν ὀφθαλμῶν ὀφρύδιον, ἢ τὸ μεσόφρυον. Σμοκόρδους, τοὺς τὰς ὀφρῦς ἐγκοίλους ἔχοντας, Hesychius. Vitiosa hic sunt *torta supercilia*, Plautus Rudente, Act. II, Sc. *Animo adversavi sedulo*, &c.

Nigra supercilia. Αἱ ὀφρύες ὑπὸ λευκῷ τῷ μετώπῳ μέλαιναι: *Nigra, sub fronte candida, supercilia*, ut supra locutus est Philostratus, magnam quoque formæ afferunt gratiam: atque hinc est, quod Jovi nigra supercilia tribuit Homerus Iliad. A, vers. 528. Apulejus VI Metam. *Nec renuit Jovis cærulum supercilium.* Achilles Tatius lib. I, ubi describit Leucippen: Κόμη ξανθὴ, inquit, τὸ ξανθὸν, οὖλον· ὀφρὺς μέλαινα, τὸ μέλαν ἄκρατον: *Coma flava, flavum vero illud crispum; supercilium nigrum, nigrum autem immixtum.* Vide quoque Aristænetum lib. II, epist. 21. Vitiosa sunt hic *rubra supercilia.* Catullus Carm. 68:

> *Præterea addebat quendam, quem dicere nolo*
> *Nomine, ne tollat rubra supercilia.*

Quibus vero rubra aut saltem minus nigricantia supercilia erant, fuligine quadam inficere ea solebant. Testis est Alexis Isostasio apud Athenæum lib. XIII, cap. 3:

> Τὰς ὀφρῦς πυῤῥὰς ἔχει τις; ζωγραφοῦσιν ἀσβόλῳ.
> *Rufa aliquis supercilia habet? pingunt ea fuligine.*

Ταῖς ὀφρύσι τὴν ἄσβολον ἀναματτόμεναι, ut loquitur Clemens Alexandrinus lib. III, cap. 2. Juvenalis Satyra II, vers. 93:

> *Ille supercilium madida fuligine tactum*
> *Obliqua producit acu, pingitque trementeis*
> *Attollens oculos.* - - -

Vide quoque Ovid. III de Arte, vers. 201 & seqq. Σαρδανάπαλος ὑπεγέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὀφρῦς: *Sardanapalus fucatis pingebatur oculis & superciliis*, Athenæus lib. XII, cap. 7. Πάρις ὁ Πριάμου τὸ ὄμμα ἐγέγραπτο: *Paris Priami filius oculos pingebatur*, teste Philostrato in Heroïcis. Ὑπογράμματα, στιμμίσματα τῶν ὀφθαλμῶν, Hesychius. Vide quoque magnum Etymol. in ὑπόγραμμα; Pollucem lib. VII, cap. 22.

Læta supercilia minime hic prætereunda: plurimum enim pulchram faciem commendat μειδίαμα περὶ τὴν ὀφρὺν, *risus circa supercilium*, ut loquitur Longus Sophista, lib. I Pastoral. Philostr. in Heroïcis, de Protesilao: Φαιδρὰν ὀφρὺν περὶ τὸ ὄμμα βέβληται· τὸ γὰρ ἐπίχαρι, αὐτῷ φίλον: *Læta supercilia circa oculos sunt: gratiosum enim ipsi carum est.* Palpebræ.

§. 10. SI VERO CILIA FLECTANTUR, AD MALAS MEDIAS PALPEBRARUM MARGO PROPE PERVENIT. De palpebris, ciliis, genis, & malis, agit Plinius lib. XI nat. Hist. cap. 37: *Palpebræ*, inquit, *in genis homini utrimque; mulieribus vero etiam infectu quotidiano: tanta est decoris affectatio, ut tingantur oculi quoque. Extremum ambitum genæ superioris, antiqui cilium vocavere; unde & supercilia. Infra oculos malæ homini tantum, quas prisci genas vocabant. Pudoris hæc sedes; ibi maxime ostenditur rubor.* In palpebris quandoque ingens quædam vis inest formæ. Demetrium itaque Phalereum ob eximiam earum pulchritudinem καλλιβλέφαρον, *pulchris palpebris præditum*, & Λαμπετὼ appellatum olim fuisse, docet nos Laërtius lib. V; Hesychius Milesius; Suidas. Quamquam aliter aliquanto sensisse videatur Athenæus lib. XIII, cap. 7, quem vide. Ob eandem quoque rationem vetustissimo cuidam Poëtæ apud Athenæum lib. XIII, cap. 2, Πειθὼ dicitur ἀγανοβλέφαρος, *Pitho habens pulchras palpebras.* Paris denique Deas inspecturus potissimum jubetur considerare, βλεφάρων συνοχὴν καὶ κύκλα προσώπων: *Palpebrarum connexionem & vultus circulos*, ut est apud Coluthum de Raptu Helenæ.

§. 11. AD MALAS MEDIAS. Malarum quoque ac genarum non levem rationem in examine pulchritudinis habendam, ex Homero discimus, cui Helena, veluti à parte potissima, καλλιπάρῃος dicitur Odyss. O, vers. 123. Chryseïs, Iliad. A, vers. 143. Briseïs, Iliad. A, vers. 184. Theano, Iliad. Z, vers. 298. Themis, Iliad. O, vers. 87. Latona, Iliad. Ω, vers. 607. Παρθένοι καλλιπάρῃοι, *Virgines pulchris genis præditæ*, Philostr. Iconum lib. II, in Venere. Gratias quoque καλλιπαρῄοις vocat Hesiodus in Theogonia, vers. 907. In malarum genarumque constitutione observari solet *tumor, mollities, candor, rubor, hilaritas, lux.* Malæ.

Tumor. Formam certe plurimum juvat *genarum non indecens tumor, in similitudinem collium*

collium leniter exurgens, ut loquitur Lactantius de Opificio Dei, cap. 10. Apulejus in descript. statuæ Bathylli: *Malæ uberes, genæ teretes.* Idem v Metamorph. *Per teneras & teretes & mei similes genas.* Opponuntur iis *macilentæ malæ* apud Plautum in Asinaria, Act. II, Sc. *Ut demonstratæ*, &c. Sulp. Servastus Junior in Catal. vet. Poët.

Extantes mala deficiente genæ.

Claudianus de Bello Gildon. vers. 22:

Interius fugere genæ. - - -

Qui contra tumidiores ac plus justo inflatas habent buccas, *buccones* dicuntur Apulejo in Apologia. Plautus Mercat. Act. III, Sc. *Sumne ego*, &c.

Canum, varum, ventriosum, bucculentum, breviculum,
Subnigris oculis, oblongis malis, pansam aliquantulum.

Mollities. Παρειῶν τὸ ἁπαλὸν, *genarum mollities*, ut loquitur Lucianus in Imaginibus: Τὴν τοῦ παντὸς προσώπου περιγραφὴν, inquit, καὶ παρειῶν τὸ ἁπαλόν: *Totius faciei delineationem, & mollitiem genarum.*

Candor. Τῆς παρειᾶς τὸ λευκὸν ἄκρατον, ἐς ὅσον οὐκ ἠρυθραίνετο: *Genæ album impermixtum, in quantum non rubebat*, Eustathius vel Eumathius lib. III de amorib. Ismenes & Ismeniæ. Heliodorus quoque de sanguinolento Theagenis vultu: Ἡ παρειὰ καταῤῥέοντι τῷ αἵματι φοινιττομένη, λευκότητι πλέον ἀντέλαμπεν: *Gena fluenti sanguine purpurata, albore magis enitebat.*

Rubor. Παρειῶν τὸ ἐνερευθὲς, *genarum rubor*, ut loquitur Lucianus in Imaginib. Τῶν παρειῶν κάλυκες, *genarum rosæ*, Aristænetus lib. II, epist. 10. Claudian. III de Raptu, vers. 89:

Flammeus oris honos.

Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 3:

- - - *Niveo lucet in ore rubor.*

Statius denique IV Thebaïd. vers. 472,

Dulce rubens, viridique genas spectabilis ævo.

Roseas genas tribuit Laviniæ Virgil. XII Æneïd. vers. 606. Αἱ παρειαὶ αὐτοῦ εἰς ἄνθος ἐρευθόμεναι, νεότησιον ὡραΐζοντο, ἐπιβάλλουσαι τοῖς ὄμμασιν ἁπαλὸν ἐρύθημα: *Genæ ipsi floris instar rubentes, juvenili decore fulgebant, tenerum oculis ruborem adjicientes*, Callistratus in statuam Occasionis. Τῆς παρειᾶς τὸ μέσον ἔρυθρον· τὸ ἔρυθρον, διεσπασμένον καὶ οἷον διεσπαρμένον. οὐχ οἷον πλάττει χεὶρ, ἢ τέχνη βάπτει, καὶ νὺξ μαραίνει, καὶ ὕδωρ ἐκπλύνει: *Genarum medium rubrum erat: rubrum vero separatum & quemadmodum sparsum; non tamen rubor ille fucatus fictitiusve, qui aut noctu marcet, aut aqua tollitur*, Eustath. lib. III de amoribus Ismenes & Ismeniæ. Φύσεως αὐτόσχεδιον ἔρευθος ἐπιτρέχει ταῖς παρειαῖς: *Nativus rubor percurrit genas*, Aristænetus lib. II, epist. 21. Ælianus var. Hist. XII, 1, Aspasiam describens: Ἦν αὐτῇ καὶ δέρμα ἁπαλὸν, ἐῴκει δὲ ἡ χροιὰ ἡ κατὰ τοῦ προσώπου ῥόδοις· διὰ ταῦτά τοι Φωκαεῖς ἔτι παιδίον οὖσαν ἐκάλουν Μιλτώ: *Cute tenera erat, & vultus color ad roseum accedebat: ob quam causam eam Phocenses, cùm adhuc infans esset, Milto nominarunt.* Aristæn. lib. I, epist. I: Ἐκείνῃ λευκαὶ μὲν ἐπιμὶξ ἢ ὑπέρυθροι παρειαὶ, καὶ ταύτῃ τὸ φαιδρὸν ἐκμιμοῦνται τῶν ῥόδων: *Illi mixtæ candore ac tenui rubore genæ nativum rosarum splendorem referunt.* Achilles Tatius lib. I: Λευκὴ παρειὰ, τὸ δὲ λευκὸν εἰς μέσον ἐφοινίσσετο, καὶ ἐμιμεῖτο πορφύραν, οἵαν εἰς τὸν ἐλέφαντα βάπτει Λυδία γυνή: *Genæ candidæ, nisi quòd earum medium rubore purpuram, qua Lydiæ mulieres ebur inficiunt, imitante suffusum erat.* Et rursus sub finem libri: Ναρκίσσου μὲν τὸ πρόσωπον ἔστιλβε χροιὰν, ῥόδον δὲ ἀνέτελλεν ἐκ τῆς παρειᾶς: *Narcissi color radiabat in fronte, rosa vero emicabat è genis.* Idem lib. V: Ἦν τῷ ὄντι καλή· καὶ γάλακτι μὲν ἂν εἶπες αὐτὴν τὸ πρόσωπον κεχρῖσθαι, ῥόδον δὲ ἐμπεφυτεῦσθαι τῆς παρειαῖς: *Pulcherrima erat. Et lacte quidem diceres illam illivisse vultum, rosam vero genis innatam.* Longus Sophista lib. I: Δάφνις μήλῳ εἴκασεν πρόσωπον τῆς Χλόης, ὅτι λευκὸν καὶ ἐνερευθὲς ἦν: *Daphnis malo assimulabat faciem Chloës, quoniam alba & rubicunda erat.* Ῥόθος καὶ ῥέθος λέγεται τὸ πρόσωπον, ἢ προσώπου ἐρύθημα. Vide Etymol. magnum in Ῥέθη. Ἐχρῶντο τῷ φύκει εἰς τὰ μῆλα, ἵνα ἐξανθίζῃ· τῷ δὲ ψιμυθίῳ εἰς ὅλον τὸ πρόσωπον, ἵνα λευκὸν ᾖ. Vide Etymol. magn. in Ἐψιμυθιῶσθαι: maxime tamen Julium Pollucem lib. V, cap. 16. Ἔγχουσα, ῥίζα τις παρ᾽ ἧς ἐρυθραίνουσιν αἱ γυναῖκες, Hesychius, Etymologicus. Βρενθινὰ, ῥιζάρια τινὰ οἷς ἐρυθραίνονται αἱ γυναῖκες τὰς παρειάς· οἱ δὲ ἄγχουσαν, οὐκ εὖ, &c. Hesychius; Etymologicus in Βρενθία. Βρένθος, vide Suidam in Βρενθύεσθαι. Ovid. III Metamorph. vers. 483:

Non aliter quàm poma solent; quæ candida parte

Parte rubent; aut ut variis solet uva racemis
Ducere purpureum, nondum matura, colorem.

Idem IV Metamorph. vers. 331:

Hic color aprica pendentibus arbore pomis,
Aut ebori tincto est, aut sub candore rubenti
Cùm frustra resonant æra auxiliaria Lunæ.

Statius Achilleïd. lib. 1, vers. 307:

Lactea Massagetæ veluti cùm pocula fuscant
Sanguine puniceo, vel ebur corrumpitur ostro.

Propert. lib. II, Eleg. 2:

Ut Mæotica nix minio si certet Hibero,
Utque rosæ puro lacte natant folia.

Auson. Idyllio VII:

Bissula nec ceris nec fuco imitabilis ullo
Naturale decus fictæ non commodat arti.
Sandyx & cerussa alias simulate puellas:
Temperiem hanc vultus, nescit manus. Ergo age pictor,
Puniceas confunde rosas, & lilia misce:
Quique erit ex illis color aëris, ipse sit oris.

Cutem in facie erugari & candore custodito tenerescere putavit Poppæa Neronis, si quotidie asinino lacte uteretur; asinarum gregibus ob hoc eam comitantibus. Vide *Plinium lib.* XXVIII, *cap.* 12, & *lib.* XI, *cap.* 41. Ovid. X Metam. vers. 594:

Inque puellari corpus candore ruborem
Traxerat: haud aliter, quàm cùm super atria velum
Candida purpureum similem dat & inficit umbram.

Quamquam autem formam plurimum juvet candidis genis à natura suffusus rubor, plus tamen auget eam rubor à modesta quadam verecundia profectus. Q. Curtius lib. VI, cap. 2: *Inter captivas Rex unam conspexit mœstiorem quàm cæteras, & producentibus eam verecunde reluctantem. Excellens erat forma, & formam pudor honestabat dejectis in terram oculis; &, quantum licebat, ore velato, suspicionem præbuit Regi, nobiliorem esse, quàm ut inter convivales ludos deberet ostendi.* Philostrat. lib. II, in Melete, ubi Critheïda describit: Ἁβρὸν αὐτῇ τὸ εἶδος, καὶ μάλα Ἰωνικόν· αἰδὼς δὲ τῷ εἴδει ἐπιπρέπει· καὶ ἀπόχρη τοῦτο τῇ παρειᾷ τὸ ἄνθος: *Deliciosa quidem ipsi est forma, & admodum Ionica: pudor autem formam decet: & genæ hic satis est color.* Idem ibidem de Panthia moriente: Τὸ ἐν τῇ παρειᾷ ἐρύθημα, οὐδὲ ἀποθνήσκουσαν διαφεύγει· χορηγοὶ δὲ αὐτοῦ, ἥ τε ὥρα καὶ ἡ αἰδώς: *Qui autem malis inerat rubor, ne defunctam quidem deserit, quem & pulchritudo & verecundia exhibent.* Aristænetus lib. I, epist. 4: Ἐρυθρίασε, καὶ ἀπέστειλεν ἐπαγωγόν τινα καὶ γλυκεῖαν διαυγήν, οἷα πέφυκεν ἀπαστράπτειν ἐξ ἀπέφθου χρυσίου: *Erubuit, pellacemque & suavem quendam fulgorem emisit, qualis ex obryso auro coruscare amat.* Et mox epist. 10: Ἐρυθρίασε, καὶ τοσοῦτον ἐξεφοινίχθη τὸ πρόσωπον, ὡς δοκεῖν ὅτι τῶν παρειῶν ἔνδον εἶχέ τινα ῥόδων λειμῶνα· καὶ τὸ ἐρύθημα τοῦτο μηδὲν τῶν χειλῶν αὐτῆς διαφέρει: *Erubuit, ac tantum coloris punicei vultus traxit, ut rosarium quoddam pratum habere videretur intra genas, nihiloque is rubor cedebat ejus labiis.* Ἀποχλωρίας, οὐκ ἀπὸ αἰσχύνης ἢ μανίας ἡ χρόα τῆς ὄψεως ἀλλάσσεται, Hesychius. Ὀφρύκνησον, ἐρυθριῶντα· οἱ γὰρ ἐρυθριῶντες κνῶνται τὰς ὀφρῦς, Hesychius. Genas vero hoc verecundo colore imbutas *ingenuas* recte dici, docet Ovid. Amorum lib. I, Eleg. 14, vers. 53:

- - - *Ingenuas picta rubore genas.*

Apulejus quoque: *Malas adorent ore, & ingenuas genas.* Vide multa huc pertinentia in Notis Cl. Salmasii ad Hist. Augustæ Script. pag. 148.

Hilaritas. Recte Plin. XI, 37: *Infra malas hilaritatem risumque indicantes buccæ.* Αἱ παρειαὶ ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἵμερον ἀποδέχονται: *Genæ gratiam ex oculis accipiunt*, Aristæn. lib. II, epist. 4. Ἡ παρειὰ ὑποδέχεται μὲν τὸν ἀπὸ τῶν ὀμμάτων ἵμερον, εὐφραίνει δὲ τῷ ἱλαρῷ· τὸ γὰρ φιλομειδὲς ἐν παρειᾷ μάλιστα: *Gena accipit quidem gratiam ex oculis, hilaritate vero lætificat: gratia enim ridendi in gena maxime*, Philostratus Iconum lib. II, in Rhodogyne. Ἀγανώπιδος παρειᾶς, εὐοφθάλμου, πρᾳείας, καλῶς βλεπούσης, Hesychius. Observandum

ſervandum tamen hîc, ut hilaritatis, ſic doloris quoque notas genis inſidere. Stat. III Thebaïdos, verſ. 680:

> *Sicut erat laceris pridem turbata capillis,*
> *Et fletu ſignata genas.* - - -

Ad quem locum Lactantius: *Nam quædam via lachrymarum apparet in plangentis facie; & in mœſtorum vultibus orbitam ſuam triſtitia derelinquit.*

Lux. Atque hic eſt ille *fulgor genarum* memoratus Claudiano libro III de Raptu, verſ. 436. Statius Achilleïd. lib. I, verſ. 305, tribuit Achilli ſingularem aliquam lucem genarum:

> - - - *Fax vibrata medullis*
> *In vultus atque ora redit, lucemque genarum*
> *Tingit, & impulſam tenui ſudore pererrat.*

Paullo quoque ante vultui Deïdamiæ tantam adſcribit lucem, quæ purpuræ ardorem, gemmarum vero atque auri ſplendorem excitârit:

> *Illius è roſeo flammatur purpura vultu,*
> *Et gemmis lux major ineſt, & blandius aurum.*

Nemeſianus Eclog. IV:

> - - - *Niveum ne perde colorem*
> *Sole ſub hoc: ſolet hic lucentes urere malas.*

Quamquam Phædra apud Senecam in Hippolyto, verſ. 651, peculiarem flavum quendam fulgentemque ruborem tribuat Hyppolito venationis ſtudioſiſſimo, eoque Soli nunquam non expoſito:

> *Quis tum ille fulſit! preſſerant vittæ comam,*
> *Et ora flavus tenera pingebat rubor.*

Martialis lib. VIII, Epigramm. 56:

> *Theſtylis & rubras meſſibus uſta genas.*

Ælianus var. Hiſt. XIII, 1, Atalantam deſcribens: Πεφοίνικτο καὶ ὑπὸ τῶν ἡλίων αὐτῇ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐρυθήματι ἐῴκει ἄντικρυς: *Facies radiis ſolaribus colorata, rubicunda ex adverſo videbatur.* Sic, *Æthiopicis ſolibus Iſis furva*, Arnob. lib. I adv. Gentes. Claudianus in Epithalamio Palladii & Celerinæ de Hymenæo agens:

> *Dulce micant oculi. Niveas infecerat igni*
> *Solque pudorque genas; dubiam lanuginis umbram*
> *Cæſaries intonſa tegit.* - - -

Imberbes tamen hic genarum ſplendor potiſſimum commendabat. Tibull. lib. I, Eleg. 9:

> *Carior eſt auro juvenis, cui lævia fulgent*
> *Ora, nec amplexus aſpera barba terit.*

Horatius libro IV Carmin. Ode 10, *incolumes genas* dixit. Apulejus VII Metamorph. *Mihi etiam tunc depiles genæ lævi pueritia ſplendicarent.* Idem IX Metamorph. *Puer adhuc lubrico genarum ſplendore conſpicuus.* Talis igitur vultus recte *lubricus* dicitur Martiali lib. IX, Epigramm. 57:

> *Dum puer es, redeas; dum vultus lubricus.* - - -

Vultus tamen lubricus non pueris modo, ſed & virginibus tribui ſolet, ob hunc genarum, ut videtur, ſplendorem amoris illicem. Horatius Carminum lib. I, Ode 19:

> *Urit me Glyceræ nitor*
> *Splendentis Pario marmore purius;*
> *Urit grata protervitas,*
> *Et vultus nimium lubricus adſpici.*

Incipiens quoque barba non levem genis addit gratiam, teſte Æliano var. Hiſt. X, 18, Seneca Hippolyto, Act. II, Scen. *Quis me dolori*, &c.

> *Cùm prima puras barba ſignaret genas.*

Cyllaro quoque, Centaurorum formoſiſſimo, *Barba erat incipiens*, Ovidius XII Met. verſ. 395. Apud Lucanum lib. VI, verſ. 562, *flos genæ* dicitur barba incipiens. Virgil. VIII Æneïd. verſ. 160:

> *Tum mihi prima genas veſtibat flore juventa.*

Macro-

Macrobius lib. I, in Somn. Scip. cap. 6: *Post ter septenos annos flore genas vestit juventa.* Unde *florentes genas* dixit Mart. III, 6. Pacuvius apud Festum in Genas:

Nunc primum opacat flora lanugo genas.

Attius in Bacchis apud Servium P. Danielis in XII Æneïd.

Genas lanugo flora nunc demum irrigat.

Claudianus de Conf. Probini & Olybrii, verf. 70:

Ante genas dulces quàm flos juvenilis inumbret,
Oraque ridenti lanugine vestiat ætas.

Apulejus v Metam. *Juvenem speciosum, & commodum lanoso barbitio genas inumbrantem.* Et mox: *Adolescens florenti lanugine barbam instruens.* Martialis lib. X, Epigramm. 42:

Tam dubia est lanugo tibi, tam mollis, ut illam
Halitus, & soles, & levis aura terat.
Celantur simili ventura cydonia lana,
Pollice virgineo quæ spoliata nitent.

T. Calpurnius Siculus Ecloga II, quæ inscribitur Crotale:

ID. *Num precor, informis videor tibi? num gravis annis?*
Decipiorque miser, quoties mollissima tango
Ora manu? primique sequor vestigia floris
Nescius? & gracili digitos lanugine fallo?
AS. *Fontibus in liquidis quotiens me conspicor ipse,*
Admiror totiens. Etenim sic flore juventæ
Induimus vultus, ut in arbore sæpe notavi
Cerea sub tenui lucere cydonia lana.

χνόος, ὁ χνοῦς τῶν γενειῶν ἐξαρχῆς. Hesychius. Ipsas etiam viriles genas commendat acre quid ac masculum in barba; qua de re vide Arriani Epictetum lib. I, cap. 16. Unde & Isidorus libro XI, cap. I, tradit *Barbam dictam, quod virorum sit, non mulierum.* Putaveritque fortasse Isidorus, esse à *Baro*, quod olim Virum denotabat. Apposite interim Cyclops apud Ovidium XIII Metamorph. verf. 846:

Nec mea quod rigidis horrent densissima setis
Corpora, turpe puta: turpis sine frondibus arbor;
Turpis equus, nisi colla jubæ flaventia velent:
Pluma tegit volucres: ovibus sua lana decori est:
Barba viros, hirtæque decent in corpore setæ.

Hunc virilis barbæ honorem minuit pædor atque illuvies. Vetus Poëta apud Tullium lib. III Tuscul. quæst.

- - - *Barba pædore horrida,*
Atque intonsa, infuscat pectus inluvie scabrum.

De bona malaque barba ejusque tonsura paulo post nonnihil dicemus ad illa Sidonii verba: *Pilis infra narium antra fruticantibus, quotidiana succisio.* Senilibus denique genis canities quoque addit lucem. Martialis lib. IV, Epigramm. 79:

Et facies multo splendeat alba pilo.

§. 12. AURIUM LEGULÆ. Aures formosorum, quemadmodum & hîc Theoderici regis aures, sub capillis in utrumque humerum demissis latebant; atque inde est, quod tam pauca de iis memorentur. Aures Artifex Deus noluit mollibus pelliculis informare, *Ne pulchritudinem demerent pendulæ atque flaccentes; sed excogitavit, ut eas cartilago mollior alligaret, & haberent aptam simul & flexibilem firmitatem,* Lactantius de Opificio Dei, cap. 8. Videntur tamen prætulisse mediocres aures; Suetonius in Augusto, cap. 79: *Mediocres aures habuit Augustus.* Aspasiæ breviores aures tribuit Ælianus var. Hist. XII, I. Ibi enim formam ejus describens, addit inter alia, τὰ ὦτα εἶχε βραχύτερα, *breviores aures habebat.* Opponuntur iis longæ aures apud Martialem VI, 39: Aures.

Hunc vero acuto capite, & auribus longis,
Quæ sic moventur, ut solent asellorum,
Quis morionis filium neget Cyrthæ?

Midas rex Phrygiæ aures asini habuisse fingitur, propterea quod prælongarum aurium deformitate notabilis erat: verius tamen est ingentem corycæorum subauscultatorumque turbam, per omnia regni membra diffusam, occasionem fabulæ præbuisse: *Scholia in Plutum Aristophanis.* Ornamentum quærebant auribus ex cincinnulis aliquot ante eas dependentibus. Varro apud Nonium in *Rictum ferarum*, &c.

Ante aures nodo ex subolibus parvoli
Intorti demittuntur sex cincinnuli.

Ex Ovidio quoque supra attulimus:

Exiguum summa nodum sibi fronte relinqui,
Ut pateant aures, ora rotunda volunt.

Pendulas aures habentes, *flacci* dicuntur Tullio lib. I de nat. Deorum. Plin. quoque lib. VIII nat. Hist. cap. 37: *Aures homini tantum immobiles;* inquit, *& ab iis Flaccorum cognomina. Nec in alia parte fœminis majus impendium, margaritis dependentibus. Oriente quidem & viris, aurum gestare eo loci, decus existimatur.* Duos per omne ævum maximos uniones, singulare illud ac vere unicum naturæ opus, auribus gerebat Cleopatra. Vide Plinium lib. IX, cap. 37. Juvenalis Satyra I, vers. 104:

Natus ad Euphraten, molles quod in aure fenestræ
Arguerint, licet ipse negem. - - -

De Pœnis idem refert Plautus Pœnulo, Actu V, Scen. *Ain' tu*, &c.

Atque, ut opinor, digitos in manibus non habent.
Ag. *Qui jam?* Mil. *Quia incedunt cum annulatis auribus.*

Ξενοφῶν Ἀπολλωνίδῃ τινὶ ὀνειδίζει τετρῆσθαι τὰ ὦτα: *Xenophon Apollonidi cuidam exprobravit, quod perforatis esset auribus*, Laërtius lib. II, in Xenophonte. Mirum tamen, quod de Achille refert Servius in I Æneïd. ex MS. Fuldensi: *Apud Sigæum*, inquit, *Achillis statua fuisse dicitur, quæ ima, id est extima auris parte elenchum more fœmineo habuerit. Hic apud Cretam insulam Pemptus vocatus est, ut veteres autores tradunt.* Tertullianus de Pallio: *Achilles aurem foratu effœminatus, quod illi apud Sigæum statua servat.* Hectoris auribus peculiare quid tribuit Philostratus in Heroïcis: Τὰ ὦτα κατεαγὼς ἦν, inquit, οὐχ ὑπὸ πάλης· τοῦτο γὰρ οὐτ' αὐτὸς ἐγίνωσκεν, οὔθ' οἱ βάρβαροι· ἀλλὰ ταύροις ἀντήριζε, καὶ τὸ συμπλέκεσθαι τοῖς θηρίοις τούτοις πολεμικὸν ἡγεῖτο: *Fractis erat auribus, non à lucta: neque enim ipse hoc noverat, neque barbari: sed cum tauris congrediebatur, & depugnare cum istis animalibus militare putabat.*

Nasus. §. 13. Nasus venustissime incurvus. Nasus integer maxime commendat vultum. *In corpore nostro quædam tantum utilitatis causa facta sunt*, inquit Isidorus Originum II, I, *ut viscera: quædam & utilitatis & decôris, ut nasus* (ita enim recte pro *sensus* reposuit doctissimus Jo. Pricæus notis in Apuleji Milef. II.) *in facie, in corpore manus.* Nasus vero deformis totam deturpat faciem, utut reliquæ forte partes ejus non sint invenustæ. Atque hæc ratio est, cur Horatius in Arte tantopere aversetur nasum turpem, quamvis cum nigrorum capillorum oculorumque decore conjunctum. Postquam enim perstrinxit fabrum illum circa ludum Æmilium, qui capillum atque ungues non infeliciter ære exprimebat, reliqua vero minus poterat; addit,

- - *Hunc ego me, si quid componere curem,*
Non magis esse velim, quam pravo vivere naso,
Spectandum nigris oculis, nigroque capillo.

Catullus quoque Carm. 42, Acmen turpissimam puellam descripturus, nihil pejus habuit dicere, quam solum hoc,

Ista turpiculo puella naso.

Et rursus Carm. 44, naso grandiusculo inter plura deformitatis insignia primas tribuit partes:

Salve nec minimo puella naso,
Nec bello pede, nec nigris ocellis,
Nec longis digitis, nec ore sicco,
Nec sane nimis elegante lingua,
Decoctoris amica Formiani.

Neque male fœdum turpiterque deforme narium præsectarum vulnus *inhonestum* dicitur Maroni VI Æneïd. vers. 497. Apulejo vero Milef. II, *nasi dedecus* nuncupatur: *Nasi dedecus linteolo isto pressim agglutinato decenter obtexi.* Huc etiam facit illud Diodori Siculi lib. I, in legibus Ægyptiorum: Τῆς δὲ γυναικὸς (μοιχευθείσης) τὴν ῥῖνα κολοβοῦσθαι, ὑπολαμβάνοντας

ὑπολαμβάνοντες δεῖν τὸ πρὸς ἀσυγχώρητον ἀκρασίαν καλλωπιζομένης ἀφαιρεθῆναι τὰ μάλιστα κοσμοῦντα τὴν εὐπρέπειαν: *Mœchæ nares amputari voluerunt, existimantes ad illicitas cupiditates ornamenta conquirentem privari debere iis quæ maxime formam honestant.* Pulchrum nasum Lucianus in Imaginib. ῥῖνα σύμμετρον dixit; quemadmodum & apud Philostrat. lib. II, de vitis Sophist. pulcherrimo Sophistæ Alexandro tribuitur ῥὶς ξύμμετρος.

Laudabant autem *nasum paulo pleniorem; leviter uncum; rectum quidem, sed circa nares nonnihil diffusum.*

Paulo pleniorem nasum ῥῖνα τετράγωνον, *quadratum nasum*, dicebant. Philostratus sane in Heroicis tribuit Palamedi, Ῥῖνα τετράγωνόν τε οὖσαν, καὶ εὖ βεβηκυῖαν: *Nasum quadratum & firmum.* Protesilao quoque adscribitur ibidem, τετράγωνος ἰδέα τῆς ῥινὸς, οἷον ἀγάλματος, *quadrata idea nasi, perinde ac statuæ.*

Leviter uncum vult esse nasum formosi pueri Martial. lib. IV, Epigr. 42:

Frons brevis, atque modus breviter sit naribus uncis.

Arbitri formosam commendant *nares paululum inflexæ.* Aspasia, teste Ælian. var. Hist. XII, I, ὀλίγον ἦν ἐπίγρυπος, *naso erat parum adunco.* Philostrato quoque in Heroicis: Πάρις ὁ Πριάμου ὑπόγρυπος ἦν καὶ λευκός, *Paris Priami filius leviter unco erat naso & candidus.* Achilli adhæc Idem ibidem tribuit Ῥῖνα, οὔπω γρυπὴν, ἀλλ' οἷον μέλλουσαν, *Nasum non omnino aduncum, sed quasi futurum.* Plutarch. in apophth. regum & impp. Πέρσαι τοὺς γρυπῶν ἐρῶσι, καὶ καλλίστους ὑπολαμβάνουσι· διὰ τὸ Κῦρον ἀγαπηθέντα μάλιστα τῶν βασιλέων, γεγονέναι γρυπὸν τὸ εἶδος: *Persæ amant eos qui sunt adunco naso, & pulcherrimos æstimant: quoniam Cyrus, quem maxime ex regibus suis diligunt, adunco fuerit naso.* Vitiosus hic est nasus aduncus; de quo Terent. Heaut. Act. V, Scen. 5:

Rufam ne illam virginem, cæsiam, sparso ore, adunco naso?

Lenem igitur levemque narium inflexionem hic intelligemus, quæque non abrupte circumagatur, sed in modum curvaturæ illius quam in aquilino rostro sensim descendentem adspicimus. Atque hoc videntur innuere Glossæ vett. in quibus legas, *Aquilinus*, ἀετώδης, γρυπός. Pollux lib. secundo, cap. 4, §. 14: Ῥινὸς σχήματα, γρυπός, ἐπίγρυπος· ὃν καὶ βασιλικὸν οἴονται· σιμὸς δὲ, ὃν εὔχαριν νομίζουσι. Vide quæ mox adducimus ex Platonis libro V Polit.

Rectum quidem nasum, nonnihil tamen circa nares diffusum, commendat Philostratus in Heroicis, ubi non tantum Diomedem facit ὀρθὸν τὴν ῥῖνα, *recto naso:* sed Patroclum etiam describens, ait: Πατρόκλου ῥὶς ὀρθή τε ἦν, καὶ τοὺς μυκτῆρας ἀνευρύνετο, καθάπερ οἱ πρόθυμοι τῶν ἵππων: *Nasus ei rectus erat & ad nares diffundebatur, ut equorum alacribus.* Heliodoro quoque sub finem lib. II Æthiop. in descriptione Theagenis, memoratur Ῥὶς ἐπαγγελία θυμοῦ, καὶ οἱ μυκτῆρες ἐλευθέρως τὸν ἀέρα εἰσπνέοντες: *Nasus & nares libere aërem attrahentes, signum iræ.* Panthiæ apud Philostr. Iconum lib. II tribuuntur Μυκτῆρες ἀνεσταλμένοι τὸ μέτριον, καὶ βάσιν τῇ ῥινὶ πράττοντες: *Nares modice diductæ, & basim naso facientes.* Aristæneto lib. I, epist. I, memoratur Ῥὶς εὐθεῖα, καὶ παρισουμένη τῇ λεπτότητι τῶν χειλῶν: *Nasus rectus & adæquatus tenuitati labiorum.* Atque hæc quidem potissima sunt, quæ in naso commendari solent: nisi ex Anacreonte τὸ ἐρευθὲς, *rubrum*, addere libeat, quod in amicæ pictura vult observari:

Γράφε ῥῖνα καὶ παρειὰς,	*Nasum genasque pinge,*
Ῥόδα τῷ γάλακτι μίξας.	*Lacti rosas remiscens.*

Turpissimus tamen hic est nimius rubor. Philostrat. lib. II de vitis Sophistarum: Πελαργὸν τὸν Οὔαρον οἱ πολλοὶ ἐπωνόμαζον, διὰ τὸ πυῤῥὸν τῆς ῥινὸς καὶ ῥαμφῶδες: *Ciconiam multi Varum cognominabant, quia rubrum nasum habebat & rostri instar.* Fœdum hoc nasi plus justo rubentis ac nimium inflammati vultus vitium in Hipponico notavit Eupolis, quum eum ἱερέα Διονύσου, *sacerdotem Bacchi* nominat. Ἱερεὺς Διονύσου· Εὔπολις αἰξίν· Ἱππόνικον σκώπτων, ὡς ἐρυθρὸν τῇ ὄψει, Hesychius. Obiter quoque hic notanda videntur verba Platonis ex lib. V Polit. ὁ μὲν ὅτι σιμὸς, ἐπίχαρις κληθεὶς ἐπαινεθήσεται ὑφ' ὑμῶν· τοῦ δὲ τὸ γρυπὸν, βασιλικόν φατε εἶναι· τὸν δὲ διὰ μέσου τούτων, ἐμμετρότατα ἔχειν: *Hic quidem, quoniam simus, gratiosi appellatione laudabitur: illum vero, qui habet nasum aduncum, regalem dicitis esse: illum vero, qui medium locum obtinet, mediocrem vocatis.* Vide quæ paullò ante attulimus ex Polluce. Notissimum est quos olim cognomento *Nasones* dixerint. Etiam *Truo* vocabatur enormem habens nasum: vide Vossii Etymologicum Latinum in *Trua.* Optimus itaque est nasus rectus, medium discernens vultum, atque oculorum utrimque aciem veluti quodam intersepto æqualiter temperans: qui tamen regiam præ se feret dignitatem, si qualemcunque modicæ convexitatis faciat spem: aut amabilem venustæ suavitatis gratiam obtinebit, si in medio sui depressior aliquanto sinuetur. Vitium tamen hic est, cùm nimia medii nasi pressura nares veluti displosæ dilatantur. Atque hæc

est illa quæ apud Theocritum Idyll. XI, vers. 33, ῥὶς πλατεῖα dicitur. *Simæ nares*, quales Sileno tribuit Nemesianus Ecloga III. Amatoribus certe improvidis & cœci amoris vecordia attonitis *Simula*, *Silena*, *ac Satyra est*; *labiosa*, *philema*, ut est apud Lucret. lib. IV. Sulp. Servastus Junior in Catalectis vett. Poëtarum:

Simatæque jacent pando sinuamine nares.

De Silenis ac Satyris multa diximus hujusce libri tertii cap. 8, §. 3. Socratem præcipue simis naribus deformem, scripta plurimorum traduxerunt: quapropter etiam fœdissimum hoc nasi vitium *Socraticam depressionem* dixit Macrob. Saturnal. lib. VII, cap. 3. Plinius lib. XI nat. Hist. cap. 37: *A naribus cognomina Simonum*, *Silorum*. Nonio Marcello *Silones dicuntur*, *quorum supercilia prominent*; *quod Silenus hirsutis superciliis fingeretur*. Videntur tamen à Sileno ob hoc potius nomen accepisse Silones, quòd simis repandisque naribus Silenum referant. *Silus appellatur*, *naso sursum versus repando*: *unde galeæ quoque à similitudine silæ dicebantur*, Festus. *Silo*, *silus*, σιμὸς, Gloss. vetus. Simis opponuntur ii, quibus nasus est plus justo convexus:

- - - *Mediisque in naribus ingens*
Gibbus,

ut loquitur Juvenalis Satyra VI, vers. 108. Videntur olim Nasicæ dicti; quandoquidem Arnobius lib. VI advers. Gentes Nasicas Simis opposuisse videtur: *Potest fieri ut barbatus in cœlo sit*, inquit, *qui esse à vobis effingitur lævis*: *displosas ut gestitet nares*, *quem esse vos facitis figuratisque nasicam*.

Labra. §. 14. LABRA SUBTILIA, NEC DILATATIS ORIS ANGULIS AMPLIATA. Complexus est hîc Sidonius paucissimis verbis ἁρμογὴν τοῦ στόματος, ut loquitur Lucianus in Imaginibus; constituitque eam in *labrorum subtilitate* & *ore modico*. Ac primum quidem consideranda est hîc ea quæ Aristæneto lib. I, epist. I, λεπτότης τῶν χειλῶν, *tenuitas labiorum*, dicitur; quemadmodum ibidem quoque in Laïde sua commendat χεῖλη λεπτὰ, καὶ ἠρέμα διῃρμένα, καὶ τῶν παρειῶν ἐρυθρότερα: *Labia tenuia*, *& leviter hiantia*, *genisque rubriora*. Subtilibus labris opponuntur *turgida labra* apud Martialem lib. VI, Epigramm. 39; in descriptione Afræ supra fuit:

Torta comam, *labroque tumens*. - - -

Plinius nat. Hist. lib. XI, cap. 37: *A labris Brocci*, *labeones dicti*. Gloss. vetus: *Bronchus*, ὁ τὸ ἄνω χεῖλος ᾠδηκώς. Nonius Marcellus: *Bronci sunt producto ore & dentibus prominentibus*. Festus: *Chilo dicitur cognomento à magnitudine labrorum*. Velius Grammaticus: *Chilones*, *improbioribus labris homines*, *à Græco*, παρὰ τὰ χείλη. Arnobio lib. III *labeones* dicuntur. Lucretio lib. IV *labiosa* dicitur virgo, cujus formam enormia labra extinguunt: dumque ibi ineptias amantium salse ridet, etiam hoc addit:

Simula, *Silena ac Satyra est*: *labiosa*, *philema*.

Εὔστομον, ἀπὸ μέρους ὑπεξόσωπον, Hesychius. Ἀρχιχείλης, ὑπερέχων τοῖς χείλεσιν, ὑπόμακρος, Idem. Κεράχειλοι, οἱ ἐπικαμπῆ ἔχοντες τὰ χείλη, Idem. Χελωνίδης, ὁ τὴν χελύνην μεγάλην ἔχων· χελύνη γὰρ, τὸ περὶ τὸ χεῖλος μέρος τοῦ προσώπου· μύστακα προσηγόρευσαν οἱ Ῥωμαῖοι, Etymol. Χελύνη, τὸ ἄνω χεῖλος, Suidas. Labra vero, ut hîc loquitur Apollinaris, *dilatatis oris angulis ampliata*, videntur efficere vitium oris, quod *sparsum os* dicitur Terentio Heautont. Act. V, Sc. 5:

Rufamne illam virginem, *cæsiam*, *sparso ore*, *adunco naso?*

Subtilitatem labrorum duplex rosarum proprietas declarat: etenim quum folia rosæ mollissima sint, & *flagrantissimi coloris*, ab utraque pulcherrimi floris peculiari quadam dote, pulchritudinis illius, quæ labris insidet, vivam similitudinem probati autores ducendam putaverunt. Tanta certe est rosarum mollities, ut merito Smyndiridem Sybaritarum mollissimum sugillent scriptores, quod repudiata Sardanapali pluma in rosarum foliis recubans somnum ceperit; experrectus tamen queri non dubitaverit, læsa sibi esse latera, quod duplicatis quibusdam rosarum foliis incubuisset: confer Ælianum var. Hist. IX, 24, cum Seneca de Ira lib. II, cap. 25. Quamobrem, cùm rosarum foliis mollius nihil excogitare possent, rosis recte assimilarunt χείλη μαλθακὰ πρὸς τὰ φιλήματα: *Labia mollia ad osculationem*, ut loquitur Achilles Tatius lib. II. Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ, vers. 265:

- - - *Non labra rosæ*, *non colla pruinæ*,
Non crines æquant violæ. - - -

Longus Sophista lib. I Pastoral. χείλη ῥόδων ἁπαλώτερα, καὶ στόμα κηρίων γλυκύτερον: *Labia rosis tenuiora & os ceris suavius*. Philostrat. Iconum lib. II, in Rhodogyne: Στόμα

μα ἁπαλὸν, καὶ ἀνάμεστον ὀπώρας ἐρωτικῆς· φιλῆσαι μὲν ἥδιστον· ἀπαγγεῖλαι δὲ, οὐ ῥᾴδιον: *Os molle fructuque venereo refertum, osculatu quidem suavissimum, enuntiatu vero difficile.* Hanc tamen mollitiem infimo labro maxime adscribit Lactant. de Opific. Dei, cap. 10: *Labrum superius*, inquit, *sub ipsa medietate narium, lacuna quadam levi, quasi valle, signavit Deus: inferius, honestatis gratia, foras molliter explicavit.* Vitium tamen hic est, si nimium promineant atque propendeant labia: quod senio confectis usu venit. Terentius Eunucho, Actu II, Scen. 3:

Incurvus, tremulus, labiis demissis, gemens.

Mineus deinde fulgentium rosarum color occasionem quoque præbuit scriptoribus, ut acrem illum pulchri oris ruborem rosis æquipararent. Martialis lib. IV, Epigr. 42:

Pæstanis rubeant æmula labra rosis.

Philostratus Iconum lib. II, in Rhodogyne: χείλη ἀνθηρὰ καὶ ἴσα, *labia florida & æqualia.* Eustathius de Amorib. Ism. Ἄμφω τὰ χείλη φοινίσσεται· εἴποις ἰδὼν ῥόδον ἐκθλίψαι τὴν κόρην τοῖς χείλεσι: *Utraque labia erant purpurea; diceres utique, si eam vidisses, virginem labiis suis rosam expressisse.* Achilles Tatius lib. II: Ἐδόκουν τὸ ῥόδον ἐπὶ τῶν χειλῶν αὐτῆς, εἴ τις τῆς κάλυκος τὸ περιφερὲς εἰς τὴν τοῦ στόματος ἔκλεισε μορφήν: *Rosam repræsentabant ejus labia, siquis calycis circumferentiam oris formæ accommodâsset.* Opponuntur vero *labris roseis* apud Ovid. VIII Metamorph. vers. 806:

Labra incana situ. - - -

Theocritus Idyllio XX, vers. 9:

Χείλεά τοι νοσέοντι, χέρες δέ τοι ἐντὶ μέλαιναι.
Labia tibi sunt ægroto similia, manus vero sunt tibi nigræ.

Os modicum tangit Ovid. I Metamorph. vers. 499;

- - - *Videt oscula, quæ non*
Est vidisse satis. - - -

Arbiter in descriptione formosæ, notavit in ea *Osculum, quale Praxiteles Dianam habere credidit.* Apulejus X Metamorph. *Labias modicas ambrosio rore purpurantes* dixit. Plautus Pœnulo, Actu V, Scen. *Ain' tu dixe*, &c.

Specie venusta, ore parvo, atque oculis pernigris.

Στόμα σύμμετρον, καὶ παραφθεγγόμενον τὴν εὐχήν: *Os modestum & preces accinens*, in Rhodogyne notat Philostrat. Iconum lib. II. Varro apud Nonium in *Rictum ferarum*, &c.

At rictus oris candidi parvissimus,
Ut refrænato risu roseo. - - -

Videtur hîc Varro risum leniorem, & in sola lætioris vultus diffusione conspicuum describere voluisse. Γέλως, παρὰ τὸ γένειον εἱλεῖν, ὅ ἐστι συστρέφειν· περὶ γὰρ τὸ γένειον μύες τινὲς κινούμενοι, ποιοῦσι τὸν γέλωτα, Etymol. magnum. *Homini infra malas hilaritatem risumque indicantes buccæ*, Plin. XI, 37. Μειδίαμα ἐστηκὸς καὶ οὐ μετατρεπόμενον, Themist. Orat. de Amicitia. Γαληνὸν μειδίαμα, Idem ibidem. Mamertinus Paneg. Juliano Imp. dicto: *Maximus Imp. serenum renidens.* Arbiter: *Delectata illa risit tam blandum, ut videretur mihi plenum os extra nubem Luna proferre.* Theocritus Idyll. VII, vers. 20:

Ὄμματι μειδιόωντι· γέλως δέ οἱ εἴχετο χείλευς
Oculo arridenti: nam risus illi hærebat in labris.

Lucretius lib. IV:

- - - *In voltuque videt vestigia risus.*

§. 15. SI CASU DENTIUM SERIES ORDINATA PROMINEAT, NIVEUM PROTINUS REPRÆSENTAT IPSA COLOREM. Dentes commendat hîc Sidonius à *candore & apta collocatione.* Dentes.

Candorem commendat Theocritus Idyllio VI, vers. 37:

- - - Τῶν δέ τ' ὀδόντων
Λευκοτέραν αὐγὰν Παρίας ὑπέφαινε λίθοιο.

- - - *Dentium vero*
Nitorem candidiorem, quàm Parius lapis est ostendebat.

Longus Sophista lib. IV Pastoral. Τὸ μὲν πρόσωπον ἐρυθήματος μεστὸν, τὸ δὲ στόμα λευκῶν ὀδόντων, ὥσπερ ἐλέφαντος: *Facies quidem rubore plena, os vero albis dentibus, instar elephantis.*

phantis. Ælianus var. Hiſt. lib. XII, cap. I, in deſcriptione Aſpaſiæ: Οἱ ὀδόντες λευκότεροι χιόνος ἦσαν: *Dentes candidiores nive erant.* Σχῖνον διατρώγειν· εἰώθασι τὴν σχῖνον τρώγειν οἱ καλλωπιζόμενοι, ἕνεκα τοῦ λευκαίνειν τοὺς ὀδόντας, Heſychius: vide quoque Etymolog. in Σχῖνον; quemadmodum & Suidam in Σχῖνον διατρώγειν. Ἀργιόδοντος, λευκοὺς ὀδόντας ἔχοντος, Heſychius. Ἀργιόδοντα, λευκὸν, ἢ ὀξυόδοντα, Suidas. Ἀργιόδους, ὁ μεγαλόδους, Magnum Etymologicum.

Apta collocatio, & ſi quid amplius dentes commendat, elegantiſſime deſcribitur à Luciano in Imaginibus, ubi Panthiam deſcribens: Μειδιάσασά γε, inquit, ὀδόντας ἐξέφηνε, πῶς ἂν εἴποιμί σοι, ὅπως μὲν λευκοὺς, ὅπως δὲ συμμέτρους, καὶ πρὸς ἀλλήλους συνηρμοσμένους, εἴπου κάλλιστον ὅρμον εἶδες ἐκ τῶν στιλπνοτάτων καὶ ἰσομεγέθων μαργαριτῶν, οὕτως ἐπὶ στίχου ἐπεφύκεσαν. ἐκοσμοῦντο δὲ μάλιστα τῷ τῶν χειλέων ἐρυθήματι. ὑπεφαίνοντο γοῦν αὐτοῦ δὴ τοῦ τοῦ Ὁμήρου ἐλέφαντι τῷ πριστῷ ὅμοιοι· οὐχ οἱ μὲν πλατύτεροι αὐτῶν, οἱ δὲ προέχοντες ἢ διεστηκότες, οἷοι τῶν πλείστων, ἀλλά τις πάντων ἰσοτιμία, καὶ ὁμόχροια, καὶ μέγεθος ἓν, καὶ προσεχεῖς ὁμοίως· καὶ ὅλως μέγα τι θαῦμα καὶ θέαμα, πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην εὐμορφίαν ὑπερπεπαικός: *Ridendo dentes oſtendebat, Dii boni, quàm albos, quàm juſtæ magnitudinis & inter ſe coaptatos. Sicubi monile pulcherrimum vidiſti, & ex ſplendidiſſimis ac magnitudine paribus margaritis compoſitum, adeo concinna ſerie erant nati. Plurimum vero decoris ex rubore labiorum illis accedebat. Itaque ſerrato illi Homerico ebori ſimiles apparebant. Neque ex illis alii latiores erant, alii eminentiores, alii diſtantiores, quales pleriſque ſunt: ſed una omnibus pretii æqualitas erat, idem color, eadem magnitudo, ſimilis continuitas. Denique magnam hoc ſpectaculum pariebat admirationem, quod omnem humanam ſpeciem ſuperaret.* Χαυλιόδοντα, τὸν ἐπικαχαλασμένους ἔχοντα τοὺς ὀδόντας ἔξω τῶν ἄλλων ὀδόντων καὶ τοῦ στόματος. οἱ δὲ ἀμφόδοντα, Heſychius: Etymologicus in Χαυλιόδων. Suetonius in Auguſto, cap. 79, teſtatur Auguſtum male dentatum fuiſſe; notatque in ejus dentibus tria vitia: *Habuit*, inquit, dentes *raros*, & *exiguos*, & *ſcabros*. Ovidius quoque tria nonnihil ab his diverſa vitia complectitur III de Arte, verſ. 279:

Si niger, aut ingens, aut non erit ordine natus
Dens tibi; ridendo maxima damna feres.

Dens ater, vitium ſenile. Horat. Epodon, Ode 8.

Obſcuri dentes ætate provectiorum, Juvenalis Satyra VI, verſ. 145.

Luridi dentes vetularum proprii, Horat. Carm. lib. IV, Ode 13.

Picei buxeique dentes, Martialis lib. II, Epigramm. 41:

Ovid. III de Arte, verſ. 197:

- - - *Ne fuſcet inertia dentes.*

Ovid. VIII Metamorph. verſ. 806:

Scabri rubigine dentes.

Putridi dentes, Cicero in L. Calpurnium Piſonem.

Rari dentes, Ovid. VIII Metamorph. verſ. 804. Νωδὸς, ὁ ὀδόντας οὐκ ἔχων, Heſychius. Ὁ μὴ ἔχων ὀδόντας ὑπὸ γήρως, Scholia in Acharnenſes Ariſtophanis. Qui grandiuſculos habent dentes, *dentati* nuncupantur Plauto in Pſeudolo, Actu IV, Scen. *Ne plora*, &c.

Non ego te ad illum duco dentatum virum.

Qui nullos dentes habet, *edentulus* dicitur apud Plautum Caſina, Act. III, Scen. *Ut properarem*, &c. *Aliqui vice dentium continuo oſſe gignuntur, ſicuti Pruſiæ regis filius, ſuperna parte oris*, Plinius nat. Hiſt. libro VII, cap. 16. *Monodos appellatus eſt Pruſiæ filius, qui unum os habuit dentium loco. Similiter habuit & Pyrrhus rex Epirotarum*, Feſtus. Πολλοὺς ὀδόντας οὐκ εἶχεν ὁ Πύῤῥος, ἀλλ' ἓν ὀστέον συνεχὲς ἦν ἄνωθεν, οἷον λεπταῖς ἀμυχαῖς τὰς διαφυὰς ὑπογεγραμμένων τῶν ὀδόντων: *Multos dentes non habebat Pyrrhus, ſed unum os ſuperiori parte erat, tanquam tenuibus tuberculis intervalla dentium diſtinctis*, Plutarch. in Pyrrho; vide quoque Valerium Maximum lib. I, cap. 8, Exemplo externo 12 & 13; Jul. Pollucem lib. II, cap. IV, §. 21; Tzetzem denique Chil. III, Hiſtoria 115.

Pili infra & intra nares fruticantes.

§. 16. PILIS INFRA NARIUM ANTRA FRUTICANTIBUS, QUOTIDIANA SUCCISIO. Idem quoque de pilis infra narium antra fruticantibus præcipit Ovid. I de Arte, verſ. 522:

Inque cava nullus ſtet tibi nare pilus.

Vibriſſæ, pili in naribus hominum dicti, quod his evulſis caput vibratur, Feſtus. *Vibrucæ*, τρίχες ῥινός, Gloſſæ vett. Quod vero Sidonius hîc refert de quotidiana ſucciſione pilorum

pilorum infra narium antra fruticantium, ex more gentis aut sæculi istius consuetudine Theodericus Rex fecisse videtur.

§. 17. Barba concavis hirta temporibus. De totius comæ ac barbæ tonsura præcipit Ovid. 1 de Arte, vers. 519: Barba.

Nec male deformet rigidos tonsura capillos;
Sit coma, sit docta barba resecta manu.

Barbam tamen alere volentibus, imprimis curandum est, ut commendetur ea *colore*, *mollitie*.

Colorem commendat Theocritus Idyll. 11, vers. 78:

Τοῖς δ' ἦν ξανθοτέρα μὲν ἑλιχρύσοιο γενειάς.
His erat helichryso flavior barbæ lanugo.

Mollitiem videtur attigisse Plutarchus in ipso statim initio vitæ Lysandri, ubi testatur, Delphis Iconicam ejus statuam spectari solitam, εὖ μάλα κομῶντος ἐπὶ τῷ παλαιῷ, καὶ πώγωνα καθειμένου γενναῖον: *Veteri more comati ac barba promissa insignis.* Nihil enim aliud hic dixeris πώγωνα γενναῖον, quàm barbam nullo pedore, nullis sordibus asperatam & squallidam, sed modico cultu nitentem & quasi emollitam. Servius ad vers. 300 sexti Æn. *Veteres non solum comam ornabant, sed etiam barbam; ut nonnullas videmus statuas.* Adversatur autem huic munditiei fœdus neglectæ barbæ horror. Ita Philoctetes Philostrato Juniori describitur, τὴν γενειάδα ὑπανεστηκὼς καὶ φρίττων: *Barba adsurgens & inhorrescens.* Livius lib. 11 ab U. C. *Promissa barba & capilli efferaverant speciem oris.* T. Calphurnius Siculus Ecloga VI, quæ inscribitur Litigium:

- - - *Hirsuta spinosior histrice barba.*

Apulejus in Floridis: *Marsyas vultu ferino trux, hispidus, illutibarbus, spinis & pilis obsitus.* Epicrates Orator barba prope ad pubem usque porrecta σακεσφόρος dictus est, quod promissam barbam, haud aliter ac clypeum quendam, obtenderet pectori: vide *Scholia in Concionantes Aristophanis.* Improbatur quoque hîc σφηνοπώγων, qui Polluci exponitur ὀξυγένειος, cujus nempe barba in summo latior, in imo strictior est, & cuneatim descendit, in modum barbæ hircinæ. Plautus Pseudolo Actu IV, Scena *Minus malum*, &c.

Heus tu, qui cum hirquina adstas barba, responde quod rogo.

Apulejus XI Metamorph. *Nec ille deerat, qui pallio, baculoque, & buxeis, & hircino barbitio philosophum fingeret.* Quamquam hoc de Cynicis intelligendum videtur; reliquis enim Philosophis barbas bene densas fuisse, cùm alibi discimus, tum præcipue ex Arnob. lib. VI adv. Gent. ubi barbam uberem *philosophicæ densitatis barbam* vocat: *Quid Æsculapii gravitatem*, inquit, *ab Dionysio esse commemorem risam? quem cùm barba spoliaret amplissima, boni ponderis, & philosophicæ densitatis, facinus esse dicebat indignum, ex Apolline procreatum, patre lævi & glabro, simillimoque impuberi, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter eorum pater sit, uter filius, imo an sint generis & cognationis unius.*

§. 18. Mentum. Menti non obesi, sed succulenti, lacteam cutem requirit hîc Sidonius. Apulejus quoque in descriptione Bathylli, *modico mento facies.* Anacreon in pictura amicæ postulat τρυφερὸν γένειον, *delicatum ac molle mentum.* Eleganter Lactantius de Opificio Dei, capite 10: *Deductum clementer à genis mentum, & ita inferius conclusum, ut acumen ejus extremum signare videatur leviter impressa divisio.* Varro apud Nonium in *Mollitudinem*: Mentum.

Sigilla in mento impressa amoris digitulo,
Vestigio demonstrant mollitudinem.

Arnobio libro III adv. Gent. *mentones* dicuntur, quibus mentum plus justo prominet: contra vero Nemesianus *breve mentum* supra tribuit Sileno.

§. 19. Guttur. Gutturis quoque succulenti magis, quàm obesi, lacteam cutem requirit hîc Sidonius. Philostratus Iconum lib. 1, in Ariadne, tribuit ἁπαλὴν φάρυγγα, *molle guttur.* Χλάνος, τὸ περὶ τοὺς τραχήλους δάσος, Hesychius. At, *Ingluvies, sunt tori circa gulam, qui propter pinguedinem fiunt, atque interjectas habent rugas*, Varro lib. XXIII de L. L. apud Junium Philargyr. in III Georg. Vitiosum hîc etiam est *tumidum guttur*, quale incolis Alpium tribuit Juvenalis Satyra XIII, vers. 162: Guttur.

Quis tumidum guttur miratur in Alpibus? aut quis
In Meroë crasso majorem infante mamillam?

Plin. XI, 37: *Guttur homini tantum & suibus intumescit, aquarum quæ potantur plerumque*

rumque vitio. Vitruvius lib. VIII de Architectura, cap. 3: *Equiculis in Italia, & in Alpibus natione Medullorum est genus aquæ, quam qui bibunt, efficiuntur turgidis gutturibus.*

Collum. §. 20. COLLI NON OBESI, SED SUCCULENTI, LACTEA CUTIS. Structuræ quoque corporis gratiam addit singularem *rigidum ac teres collum, & scapulæ velut mollibus jugis à cervice demissæ*, ut loquitur Lactant. de opif. Dei, cap. 10. Phœbo itaque ac Baccho, numinibus formosis, præcipua formæ commendatio à collo petebatur. Seneca Hippol. vers. 800:

Phœbo colla licet splendida compares.

Claudianus Paneg. de VI Conf. Honorii:

Et fortes humeros, & certatura Lyæo,
Inter Erythræos surgentia colla lacertos.

Commendant collum *proceritas, candor, succulentia. Proceritatem* laudat Varro apud Nonium in *Regilla vestis*, &c.

Collum procerum, fictum lævi marmore.

Contrarium brevis atque in humeros quasi demersi colli vitium Thersiten fecit notabilem: vide Homerum Iliad. B, vers. 217. Vitiosum quoque hîc est *longum invalidi collum*, Juvenal. Satyra III, vers. 88. Prælongo denique ac gracili collo fœdus γολιαύχλω olim dicebatur. Unde Suidas γολιαύχενας interpretatur τȣ̀ς μακροτραχήλȣς, *longum collum habentes.* Vide Suidam suo loco, & in Εὐφεράδες: vide quoque Scholia in Aristophanis Εἰρλώλω.

Candorem commendat hîc Sidonius, cùm disertis verbis pulchro collo *lacteam cutem* tribuit. Statius quoque II Sylv. Epicedio in Glauciam Melioris, vers. 50, *lactea colla* dixit. Ovid. IV Metamorph. vers. 355:

- - - *Jamque manus ad eburnea colla ferenti.*

Ἐλεφάντινος τράχηλος, Anacreon in descriptione Bathylli. Λύγδινος τράχηλος, Idem in pictura amicæ. Claudianus de nuptiis Honorii & Mariæ, vers. 265:

- - - *Non labra rosæ, non colla pruinæ,*
Non crines æquant violæ. - - -

Quod vero per colla pruinarum æmula intelligi debeat collum nitido candore præfulgens, discimus ex ejusdem Claud. lib. III de Raptu, vers. 89:

Flammeus oris honos, & non cessura pruinis
Membra colorantur picei caligine regni.

Quemadmodum & ex Paneg. de VI Conf. Honorii, vers. 476, ubi de equis Rhesi agit, quorum

Impetus excessit Zephyros, candorque pruinas.

Postulatur interim hîc *plenus candor* colli, prout eum à *fusco* distinguit Propertius lib. II, Eleg. 25:

Vidistis pleno teneram candore puellam;
Vidistis fusco: ducit uterque color.

Candoris pleni exemplum habes apud Martialem lib. I, Epigr. 116:

Quædam me cupit, invide Procille,
Tota candidior puella cygno,
Argento, nive, lilio, ligustro:
Sed quandam volo nocte nigriorem,
*Formica, pice, graccul*o*, cicada.*

Idem lib. V, Epigr. 37:

Puella senibus dulcior mihi cygnis,
Agna Galesi mollior Phalantini,
Concha Lucrini delicatior stagni;
Cui nec lapillos præferas Erythræos,
Nec modo politum pecudis Indicæ dentem,
Nivesque primas, liliumque non tactum;
Cui comparatus indecens erat pavo,
Inamabilis sciurus, & frequens phœnix.

Succulentia

Succulentia ἁβρότης dicitur Ariſtæneto lib. I, epiſt. I; ubi eximiam Laïdis ſuæ formam deſcribens, Τράχηλος λευκός τι, inquit, καὶ σύμμετρος προσώπῳ· κἂν ἀκόσμητος ᾖ, δι' ἁβρότητα τεθάῤῥηκεν ἑαυτῷ: *Cervix alba, & faciei congruens; & inornata licet; ſatis teneris ſuis deliciis ferox.* *Collum læve* dixit Propert. lib. II, Eleg. 2:

Nec de more comæ per lævia colla fluentes.

Niſi forte malis hæc Propertii verba intelligere de tali collo, cui *obſeſſam ſetis cervicem* opponit Seneca *Quòd in ſap. non cad. inj. cap.* 18: additque Cajum Imperatorem hujuſmodi cervicem habuiſſe. Atque hoc eſt ſucculentum illud, quod collo tantam ſemper addit gratiam, ut in hac florida teretis colli ſoliditate videantur iſtæ emicare gratiæ, quas Anacreon amicæ ſuæ collum pervolitantes finxit. Vitioſum hîc eſt *collum inflatum*, de quo Tullius in Vatinium: nec non Τράχηλος λεπτὸς, καὶ ἐπίσημοι ἐν αὐτῷ αἱ φλέβες: *Cervix tenuis, & manifeſtæ in ipſa venæ*, ut loquitur Lucianus in Dial. meretriciis. Succulentiam tamen hanc non putamus conſiſtere in cute diſtenta nimiæque pinguedinis mole gravata. Κακοὶ γὰρ ὄγκοι ἐπὶ σωμάτων: *Vitioſi enim ſunt tumores in corporibus*, ut ſupra cap. 2 hujus libri tertii, §. 4, ex Dionyſio Longino didicimus. Lacedæmonii certe, veræ pulchritudinis ſtudioſiſſimi, ſaluberrimis legibus nimiam inflati corporis ſaginam conati ſunt reprimere; qua de re vide Ælianum *var. Hiſt.* XIV, 7: plenius tamen Athenæum *lib.* XII, *cap.* 12. Athenienſes quoque Heraclidem à portentoſa uberrimi corporis obeſitate, non Ponticum amplius, ſed pompicum appellavere, teſte Laërtio *lib.* v. Ælianus denique var. Hiſt. XIII, I, ubi formam Atalantæ deſcribit: Τὸ ὑπέρογκον, inquit, τοῦ σώματος, οὐδὲ τοῦτο εἶχε· καὶ μάλα γε εἰκότως: ἅτε ἐν τοῖς κυνηγεσίοις, καὶ περὶ αὐτὰ τὰ γυμνάσια τὸ πᾶν σῶμα ἐκτελοῦσα: *Abundantia corporis prædita non erat; & merito quidem, utpote quæ venationibus, & aliis exercitationibus, corpus omne confecerat.* Quin potius ſucculentam illam, de qua hîc agitur, lacteæ cutis teneritudinem optime videtur expreſſiſſe Achilles Tatius lib. II, cùm ὑγρὸν σῶμα dixit corpus ſucci plenum. Terent. Eunucho, Act. II, Sc. 3:

Color verus, corpus ſolidum & ſucci plenum.

De his principis Comici verbis vide Petrum Victorium *var. Lect.* XIV, 9. Apulejus in Apologia: *En, vide quàm facies ejus decora & ſucci palæſtrici plena ſit.* Arnob. lib. v: *Quam cùm Juppiter bene validam, floridam, & ſucci eſſe conſpiceret plenioris.* Scite quoque τὸ τοῦ σώματος ὑγρὸν, *liquoris fœminei laxitatem* vocat Arnobius lib. VI: *Liber membris cùm mollibus fingitur*, inquit, *& liquoris fœminei diſſolutiſſimus laxitate.* Martialis lib. VI, Epigr. 13:

Et placido fulget vivus in ore liquor.

Claudianus quoque lib. I de Raptu, verſ. 272, *liquidas genas* dixit. Dio Chryſoſt. Orat. IV de Regno, τὸ ὑγρὸν καὶ μαλθακὸν εἶδος opponit, τῷ ἀῤῥενωπῷ καὶ σεμνῷ: Ἆρ' οὖν, inquit, ἀῤῥενωπόν τι καὶ σεμνὸν εἶδος τῷ τοιούτῳ δαίμονι πρέπει, ἢ μᾶλλον ὑγρόν τε καὶ μαλθακόν: *Igitur quod habet virilem vultum & gravitatis quandam ſpeciem, iſtiuſmodi dæmonem decet potius, quàm delicatum & molle.* Egregie quoque ὑγρότητα hanc expreſſit Ariſtænetus lib. I, epiſt. I: Οὕτω μὲν τοι σύμμετρα, inquit, καὶ τρυφερὰ τῆς Λαΐδος τὰ μέλη, ὡς ὑγροφυῶς αὐτῆς λυγίζεσθαι τὰ ὀστᾶ τῷ περιλυπουμένῳ δοκεῖν: *Cæterum tam concinna, tam delicata Laïdis membra, ut preſſius adtrectans dicas lenta & ductilia oſſa.* Alia rurſus ſimilitudine, nec minus expreſſa, uſus eſt Plautus Caſina, Act. IV, Sc. *Senſim ſuper-attolle*, &c.

Nebula haud eſt mollis æque, atque hujus cutis eſt.

Martialis lib. VIII, Epigr. 64:

Vincas mollitie tremente plumas,
Aut maſſam modo lactis alligati.

Pari prorſus ratione Apulejus III Metamorph. *plumeam lacteamque cutem* dixit. Idem x Metamorph. *Tam lucida, tamque tenera, & lacte ac melle confecta membra.* Et mox: *Illos teretes ac lacteos puellos diceres tu Cupidines veros.* Succulentis hiſce corporibus opponitur *exſuccum corpus*, Seneca epiſt. 30: quemadmodum & *arida facies* apud Senecam lib. II de Clem. cap. 6: *corpora ſicciora cornu* apud Catullum Carm. 23:

Atqui corpora ſicciora cornu,
Aut ſi quid magis aridum eſt, habetis
Sole, & frigore, & eſuritione.

Plin. nat. Hiſt. XXXI, 9: *Totis corporibus nihil eſſe utilius ſale & ſole dicunt. Itaque cor-*

 nea

nea videmus piscatorum corpora. Terentius Eunucho Actu II, Scena 3, *juncea corpora* dixit:

> *Si qua est habitior paulo, pugilem esse ajunt; deducunt cibum,*
> *Tametsi bona est natura, reddunt curatura junceas.*

Ubi Donatus *junceas* exponit *tenues & pallidas.* Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἰσχνὸς ἦν, ὑπομήκης, μελάγχρως· ὅθεν τις αὐτὸν εἶπεν Αἰγυπτίαν κληματίδα: *Zeno Cittieus macer erat, oblongus, ac niger; unde quidam ipsum vocabat Ægyptiam climatidem*, Laërt. lib. VII, in Zenone. Vide quoque Suidam in Αἰγυπτία κληματίς. *Considium, ut grandi macie torridum, Romæ contemptum atque abjectum videbamus*, Cicero Orat. II de Lege agraria. *Sarmentus seu Publius Blessus Junium hominem nigrum, & macrum, & pandum, fibulam ferream dixit*, Quintil. lib. VI Orat. institut. cap. 4. Dionysius dictus est ascalaphus, quòd longitudine, tenuitate, ac pallore ascalaphum avem referret. Vide Etymologicum in Διονύσιος ὁ ἀσκάλαφος. Non incommode quoque ex Appendice Virgil. huc referas illud Poëtæ:

> *Uvis aridior puella passis.*

Prorsus quemadmodum & Græci, homines exsuccos atque exsangues ἀσταφίδας vocant, ut est in proverb. Ἀνδρὸς γέροντος ἀσταφὶς τὸ κρανίον: *Viri senis exsuccum cranium.* Lucilius quoque *passos senes* dixit apud Nonium in *Passum*, quos Persius Satyra V, vers. 179, *apricos* vocat. Lucretius lib. IV de insanis amantium ineptiis agens:

> *Cæsia, Palladion; nervosa & lignea, Dorcas;*
> *Ischnon eromenion tum fit, cùm vivere non quit*
> *Præ macie; rhadine vero est, jam mortua tussi.*

Habitiori ac succulentæ opponit hîc Poëta *nervosam* & *ligneam*, qualem amantes amentiæ suæ indulgentes adsimilant dorcadi. Nervosa est, in qua temperatus ac bonus sanguis deficiens, non sinit impleri membra, torisque exsurgere, ipsos quoque nervos rubore tegi & decore commendari; nullam enim veram pulchritudinem sine hac pleni corporis soliditate dari posse, supra cap. II hujus lib. tertii, §. 4, ostendimus. *Ligneam* deinde pari modo dixit virginem aridi atque exsucci corporis fœditate notabilem. Plane quemadmodum Catullus Carm. 23:

> *Est pulchre tibi cùm tuo parente,*
> *Et cum conjuge lignea parentis.*

Ξυλοκύμβη, teste Eustathio in Iliados E, pag. 584, 27 edit. Romanæ, scommate dicitur, ἐπὶ γυναικῶν αἷς οὔτε κάλλος ἐπανθεῖ, οὔτε σύμμετρον μέγεθος: *De mulieribus quas neque pulchritudo commendat, neque congrua magnitudo.* Alexis quoque apud Athenæum lib. IX, cap. 8, de hominibus summa sui parte pinguibus ac nitidis, reliquo vero corpore aridis:

> Ἀκρολίπαροι· τὸ δ' ἄλλο σῶμ' ὑπόξυλον.
> *Superiori parte pingues, reliqua vero parte corporis aridi.*

Neque aliunde est, quod graciles ac macilentos, à ligno ad quod cereæ finguntur imagines, κανάβους Græci vocant. Κάναβοι, τὰ ξύλα περὶ ἃ τὸ πρῶτον οἱ πλάσται τὸν κηρὸν τιθέασιν· ὅθεν καὶ οἱ λεπτοὶ καὶ ἄσαρκοι κάναβοι λέγονται: *Canabi ligna sunt circa quæ primum fictores ceram collocant. Unde & tenues ac macilenti Canabi dicuntur*, Hesychius. Vide Pollucem lib. X, cap. 52. *Monogrammi dicti sunt homines macie pertenues ac decolores. Tractum à pictura, quæ prius quàm coloribus corporatur, umbra fingitur*, Nonius. *Pellio*, βυρσεὺς, ἀπότροφος, Gloss. vet. restituente B. Vulcanio. Γογγυλόσκελος, στρογγύλον τὸ σῶμα ἔχων, Etymologicus, Hesychius. Ὑπέρλινον ἄνδρα λέγομεν τὸν σφόδρα λεπτὸν καὶ κενόσαρκον, Etymologicus. Σκληφροὶ, οἱ ἰσχνοὶ καὶ λεπτοὶ τοῖς σώμασι, Hesychius. Σκληφρὸς, ὁ σκληρὸς καὶ παρηβηκώς· ὁ τὰ σκληρὰ φέρειν δυνάμενος, Suidas. Ἡ φίβαλις genus ficuum siccari aptum: unde homines graciles dicti sunt φιβαλέας, Scholia in Acharnenses Aristophanis; Suidas. Σφηκώδεις, οἱ κάτισχνοι τοῖς σώμασι· καὶ γὰρ οἱ σφῆκες τὴν κοιλίαν ἐπισυνηγμένην ἔχουσι, Etymologicus; Scholia in Plutum Aristophanis. Σφηκοὶ, οὐ κεχυμένοι τῇ σαρκώσει, ἀλλὰ συνεσφιγμένοι· ἔνιοι δὲ ῥωμαλέους, Hesychius. Vide eundem in σφηκίσκος; quemadmodum & Suidam in σφηκώδεις. Plautus Capt. Act. I, Sc. *Advorte animum*, &c.

> *Ossa atque pellis sum miser à macritudine.*

Ovid. lib. IV de Tristib. Eleg. 42:

> *Vix habeo tenuem, quæ tegat ossa, cutem.*

Scutilum tenue & macrum dicitur ex Græco: ut cùm dicimus ſcutilum hominem, exilem aliquem demonſtramus, in quo pellicula tantum, Feſtus. *Cracentes, graciles,* Feſtus; Gloſſæ Iſidori. *Veſculi, male curati & graciles homines,* Feſtus. *Veſces, veſcus;* ὀλιγόσιτος, ὀλιγοδεής, Gloſſ. vet. Vide multa veſculorum exempla apud Ælianum var. Hiſt. lib. x, cap. 6.

§. 21. JUVENILI RUBORE SUFFUNDITUR. Juvenilis iſte rubor Terentio in Eunucho Actu II, Scen. 3, *color verus* dicitur. Horatius quoque Carminum libro IV, Ode 10: Juvenilis rubor.

- - - *Color eſt puniceæ flore prior roſæ.*

Valerius Flaccus V Argonaut. verſ. 30:

Mole nova & roſeæ perfudit luce juventæ.

Hæc roſei coloris bonitas in corpore habitiore, τὸ ῥοδαρὸν τοῦ σώματος dicitur Joſepho in Judaïcis antiquitat. Contrarium ejus habet Horat. Epodon, Ode 17:

Fugit Juventas, & verecundus color
Reliquit oſſa pelle amicta lurida.

Atque hic eſt *color exſanguis*, quem Catilinæ tribuit Salluſtius. Terentius Eunucho, Actu IV, Scen. 4, *colorem muſtellinum* vocat:

Hic eſt vetus, vietus, & veternoſus ſenex,
Colore muſtellino. - - -

Ubi vide Donatum; vide quoque Turnebi Adverſ. XII, 10. Minime hîc prætereundus *color ſervilis*, quem L. Calpurnio Piſoni tribuit Cicero in ipſo ſtatim initio Orat. in Piſonem; ubi etiam paulo poſt explicat quid per hunc colorem deſignet: *Obrepſiſti ad honores*, inquit, *errore hominum, commendatione fumoſarum imaginum; quarum ſimile habes nihil, præter colorem.*

§. 22. HUNC ILLI CREBRO COLOREM, NON IRA, SED VERECUNDIA FACIT. *Verecundia potiſſimum & venuſtatem ingerit, & auget gratiam,* D. Bernardus Serm. XL ſuper Cantica. Quamobrem etiam Demades pudorem verecundum apposite admodum arcem pulchritudinis, τοῦ κάλλους ἀκρόπολιν, appellavit: *Stobæus Serm. de Nuptialibus præceptis.* Pythias quoque Ariſtotelis Philoſophi filia interrogata, quiſnam eſſet color pulcherrimus, Qui hominibus, inquit, ingenuis ex pudore innaſcitur: *Stobæus Serm. de Verecundia.* Fuit certe Domitiano, *In ore impudentia multo rubore ſuffuſa*, ut teſtis eſt Plinius in Paneg. Tacitus quoque in vita Agricolæ, cap. 45, de eodem Domitiano: *Denotandis tot hominum palloribus ſuffecit ſævus ille vultus, & rubor, quo ſe contra pudorem muniebat.* Alius longe fuit Trajanus Cæſar, de quo Plinius Gratiarum actione: *Vidimus humeſcentes oculos tuos, demiſſumque gaudio vultum; tantumque ſanguinis in ore, quantum in animo pudoris.* Talis quoque Theodericus Rex, cujus non vultum modo, ſed ipſum quoque collum ſubinde verecundus inficiebat rubor. Talis Aurora *pudoricolor* dicta Levio apud A. Gellium lib. XIX noctium Attic. cap. 7. Multa huc pertinentia habet Stephani Theſaurus linguæ Græcæ, ubi exponit Auroræ epitheton Homero perfamiliare, ῥοδοδάκτυλος ἠώς. Talem deſcribit Laviniam Virgil. XII Æneïd. Verecundus rubor.

Accepit vocem lachrymis Lavinia matris
Flagranteis perfuſa genas; cui plurimus ignem
Subjecit rubor, & calefacta per oſſa cucurrit:
Indum ſanguineo veluti violaverit oſtro
Si quis ebur, vel miſta rubent ubi lilia multa
Alba roſa; taleis virgo dabat ore colores.

Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ, verſ. 268:

- - - *Miſcet quam juſta pudorem*
Temperies! nimio nec ſanguine candor abundat.

Idem lib. I de Raptu, verſ. 271:

- - - *Niveos infecit purpura vultus*
Per liquidas ſuccenſa genas, caſtique pudoris
Illuxere faces. Non ſic decus ardet eburnum,
Lydia Sidonio quod fœmina tinxerit oſtro.

Juvenalis Satyra X, verſ. 300:

Præterea caſtum ingenium, vultumque modeſto
Sanguine ferventem tribuat natura benigna

Larga manu. Quid enim puero conferre potest plus
Custode & cura Natura potentior omni?

Idem Satyra XI, verſ. 154:

Ingenui vultus puer, ingenuique pudoris.

Ingenuo pudori opponitur malus ille ac minime decorus, qui *ſubruſticus pudor* dicitur Ciceroni Epiſt. famil. V, 12. Recte itaque apud Ovid. Heroïd. epiſt. XIX, verſ. 59, in Cydippe laudatur:

Et decor, & vultus ſine ruſticitate pudentes.

Humeri. §. 23. TERETES HUMERI. Humeros quoque plurimum ad formam conferre, diſcas ex Homero, quum Odyſſ. Z, verſ. 232, caput atque humeros Ulyſſis gratia quadam ſingulari Minervam perfudiſſe teſtatur:

Ὡς δ' ὅτε τις χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ
Ἴδρις, ὃν Ἥφαιστος δέδαεν καὶ Παλλὰς Ἀθήνη
Τέχνην παντοίην, χαρίεντα δὲ ἔργα τελείει·
Ὡς ἄρα τῷ κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις.

Quemadmodum cum quis aurum circumfudit argento vir
Solers, quem Vulcanus docuit & Pallas Minerva
Artem omnifariam, glorioſa vero opera perfecit: -
Sic huic infudit gratiam capitique & humeris.

Videmus igitur, ut certus quidam inſit *humeris honor*; ut loquitur Sidonius lib. III, epiſt. 13. Virgilius quoque Æneam ab humerorum decore commendat, Æneid. I:

Os humeroſque Deo ſimilis. - - -

De Therſite vero agens Homerus Iliad. B, verſ. 217:

- - - Τὼ δέ οἱ ὤμω
Κυρτὼ ἐπὶ στῆθος συνοχωκότε. - - -
- - - *Humeri curvi*
Et in pectus contracti. - - -

Humeros Apollinis præcipue laudat Valerius Flaccus lib. II Argon. verſ. 492. Diana quoque ab humeris laudatur apud Claudianum de Nupt. Honorii & Mariæ, verſ. 270. Commendantur autem humeri *candidi*, *lati*, *teretes*, *celſi*.

Candidos humeros probat Horatius II Carminum, Ode 5:

- - - *Albo ſic humero nitens*
Ut pura nocturno renidet
Luna mari, Cnidiusve Gyges.

Candentes quoque humeros Apollini tribuit Idem lib. I Carminum, Ode 2: quemadmodum & Lydiæ, lib. I Carm. Ode 13.

Latos humeros Ulyſſi tribuit Homerus Odyſſ. Z, verſu 226. Æneæ, Virgilius II Æneïd. verſ. 721. Ὠμίας, ὁ μεγάλους ὤμους ἔχων, ὁ εὐρύστερνος, Heſychius. *Plato ab humerorum dictus eſt latitudine: athleta enim fuit; qui poſt omnium victoriam philoſophiæ ſeſe dedit*, Servius ad verſum 668 ſexti Æneïdos.

Teretes humeros hic in Theoderico rege laudat Sidonius. Νεῦρα εὔτονα, ὦμοι καρτεροί, *nervi bene tenſi, humeri validi*, Lucianus in Dial. mortuorum.

Celſos humeros Hectori tribuit Seneca Troadibus, verſ. 466:

- - - *Talis inceſſu fuit*
Habituque talis. Sic tulit fortes manus.
Sic celſus humeris. - - -

Meleagro quoque apud Philoſtratum Juniorem, tribuuntur Ὦμοι πρὸς αὐχένα ἐρρωμένον ξυναπτόντες, καὶ βάσιν αὐτῷ διδόντες: *Humeri validæ cervici coaptati, & baſim ipſi præbentes.* Virginibus tamen *altæ ſcapulæ* turpes: Ovidius III de Arte, verſ. 273. Magis vero in iis laudabantur *humeri demiſſi.* Terent. Eun. Act. II, Scen. 3:

Haud ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum; quas matres ſtudent
Demiſſis humeris eſſe, vincto pectore, ut graciles ſient.

Ad quæ verba Donatus: *Antiqui Græci etiam virginibus ſuis præbebant palæſtram, ad componenda corpora.* De qua priſcorum conſuetudine vide Apollonium Rhodium libro

libro IV. Maxime tamen eam Lacedæmoniis tribuunt, cùm alii multi ſcriptores, tum præcipue Propertius lib. III, Eleg. 13:

Multa tuæ, Sparte, miramur jura palæſtræ,
Sed mage virginei tot bona gymnaſii;
Quod non infames exercet corpore ludos
Inter luctantes nuda puella viros, &c.

Euripides tamen Andromacha non γυμνὰς, *nudas*, ſed γυμνοῖσι μηροῖς, *nudis femoribus*, palæſtricis eas exercitiis interfuiſſe teſtatur; quod δωριάζειν dicebant. Vide Etymologicum, Heſychium, Suidam in Δωριάζειν.

§. 24. Validi lacerti. Nunc ab humeris deſcendit Sidonius ad lacertos, brachia, manus: quæ tria, inverſo tamen ordine, in Daphne quoque ſua laudat Apollo apud Ovidium I Metamorph. verſ. 50: Lacerti.

- - - *Laudat digitosque manusque*
Brachiaque, & nudos media plus parte lacertos.

Non erat certe prætereundum, *Toris inſignibus extentum lacertorum ingens robur; utilis ac decens flexura cubitorum*, ut loquitur Lactantius de Opific. Dei, cap. 10: præſertim cùm præcipua Herculis commendatio à lacertis ejus petatur, ut Apollinis à coma, juxta illud ex Appendice Virgilii:

Phœbus comoſus, Hercules lacertoſus.

De Tydeo quoque Statius VI Thebaïdos, verſ. 840:

- - - *Quamquam ipſe videri*
Exiguus, gravia oſſa tamen, nodisque lacerti
Difficiles. - - -

Sed hæc forte athletici ſint roboris: certe pulchritudinis eſt illud Virgilii VIII Æneïdos, verſ. 387, Veneri *niveos lacertos* tribuentis: & illud Senecæ in Hippolyto, verſ. 653:

Inerant lacertis mollibus fortes tori.

Molliter toroſis lacertis opponuntur *fluidi* & *mortui* lacerti. Ovidius XV Metamorph. verſ. 229:

- - - *Fletque Milon ſenior, quum ſpectat inanes*
Illos, qui fuerant ſolidarum morte ferarum
Herculeis ſimiles, fluidos pendere lacertos.

Tullius de Senectute: *Milo Crotoniates, quum jam ſenex athletas ſe exercentes in curriculo videret, aſpexiſſe lacertos ſuos dicitur, illachrymansque dixiſſe, at hi quidem mortui jam ſunt.*

§. 25. Dura brachia. *Valida & ſubſtricta nervis ad fortitudinem brachia*, ut loquitur Lactantius de Opific. Dei, cap. 10. Nonnihil tamen mollitiei habeant neceſſe eſt, ut paulo ante Seneca mollibus lacertis fortes toros tribuit. Arbiter: *Implicitum me brachiis mollioribus pluma, deduxit in terram vario gramine indutam.* Horat. quoque Carm. lib. I, Ode 13, *cerea Telephi brachia* dixit. Præcipue vero à candore commendari ſolent brachia. Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 7: Brachia.

Illa quidem noſtro ſubjecit eburnea collo
Brachia Sithonia candidiora nive.

Albinovanus Elegia de obitu Mecænatis, verſ. 62:

Brachia purpurea candidiora nive.

Tantum denique ad juſtæ formæ ſpeciem brachia candida momentum afferre putabant, ut Juno apud Homerum Iliad. A, verſ. 55, & paſſim alibi, ab ulnarum candore λευκώλενος Ἥρη dicatur. *Reginam numinum*, inquit Arnobius libro IV, *commendant nobilitas, facies, oris dignitas, & ulnarum nivei marmoreique candores.* Περσεφόνη λευκώλενος, Heſiodus Theogonia, verſu 913. Helena quoque λευκώλενος dicitur Iliad. Γ, verſ. 121. Andromache, Iliad. Z, verſ. 371. Nauſicaa, Odyſſ. Z, verſ. 101. Παρθένοι ῥοδοπήχεις, *Virgines roſeis cubitis*, Philoſtratus Iconum libro II, in Venere. Eſt præterea hic βραχίων ξυνὼν ἁπλότητι σφυγμῶν: *Brachium cohærens ſimplicitati pulſuum*, Philoſtr. Junior in Hyacintho. βραχίων διηρθρωμένος: *Brachium articulis nexum*, Idem in Meleagro. Ancus, rex Romanorum quartus, dictus eſt ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, id eſt, à cubito, quem incurvum habuiſſe dicitur: *Servius ad verſ. 815 ſexti Æneïd. Ancus appellatur, qui aduncum brachium habet, ut exporrigi non poſſit*, Feſtus. *Ancus*,

Mancus, κυλλὸς, λορδός, Gloss. vet. Videtur autem Græcis γαλιαγκὼν dici, qui Latine *Ancus*. Γαλιαγκὼν, ὁ τὸν βραχίονα ἐλάττω ἔχων: *Brachium alterum minus habens*, Etymologicus; Hesychius.

Manus. §. 26. PATULÆ MANUS. *Manus sollertissimus artifex plano ac modice concavo sinu fictas, ut si quid tenendum sit, apte possit insidere, in digitos terminavit: in quibus difficile est expedire, utrumne species an utilitas major sit. Nam & numerus perfectus ac plenus, & ordo ac gradus decentissimus, & articulorum parium curvatura flexibilis, & forma unguium rotunda concavis tegminibus digitorum fastigia comprehendens ac firmans, ne mollitudo carnis in tenendo cederet, magnum præbet ornamentum*, Lactantius de Opific. Dei, cap. 10: vide locum. Plutarchus circa initium libelli de Fraterno Amore: Ἡ φύσις σχίσασα τὰς χεῖρας εἰς πολλοὺς καὶ ἀνίσους δακτύλους, πάντων ὀργάνων ἐμμελέστατα καὶ τεχνικώτατα παρέσχεν, ὥστε Ἀναξαγόραν τὸν παλαιὸν ἐν ταῖς χερσὶ τὴν αἰτίαν τίθεσθαι τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ συνέσεως: *Natura diffindens manus in multos atque inæquales digitos, usque adeo accommodate atque artificiose fecit eas, ut priscus ille Anaxagoras præcipuam humanæ sapientiæ sollertiæque caussam in manibus collocaverit.* Optime Aristænetus lib. 1, epist. 16: Εἶδον χεῖρας ἄκρας καὶ πόδας, τὰ λαμπρὰ τοῦ κάλλους γνωρίσματα: *Vidi summas manus ac pedes, splendida formæ indicia.* Laudantur igitur *manus patulæ*, ut ex Lactantio liquere potest. *Teneras* quoque ac nonnihil *proceras* facit Apulejus Bathylli manus, *Manus ejus teneræ*, inquit, *procerula læva distantibus digitis nervos molitur.* Ovidius quoque Amorum lib. 1, Eleg. 4, vers. 24, non videtur *molles manus* improbare. Mollibus ac teneris manibus opponuntur

- - - Vellere Tusco
Vexatæ duræque manus. - - -

Juvenal. Satyra VI, vers. 290. Idem Satyra V, vers. 57:

- - - Nigri manus ossea Mauri.

Longas manus laudat Propert. lib. II, Eleg. 2:

Fulva coma est, longæque manus, & maxima toto
Corpore, & incedit vel Jove digna soror.

Candidarum manuum decorem attingit Martialis lib. VIII, Epigr. 56:

Adstabat domini mensis pulcherrimus ille,
Marmorea fundens nigra Falerna manu.

Barbaræ mulieres gypso pingebant manus, ut candidiores viderentur. Unde Cicero ad famil. lib. VII, epist. 6, Medeæ tribuit *gypsatissimas manus*: & Valerius Flaccus lib. II Argonaut. de eadem Medea agens:

Picta manus, ustoque placet, sed barbara mento.

Candidis tamen manibus rosei ruboris aliquid suffundatur. Apulejus lib. II Metamorph. *Glabellum feminal rosea palmula obumbrans.* In digitis tamen locum maxime id habet, atque inde est quod Homero Iliad. Α, vers. 477, & passim alibi, ῥοδοδάκτυλος, *roseis digitis* dicatur Aurora. Claudianus de Nuptiis Honorii & Mariæ, vers. 270. Cæterum non Auroræ modo pulchros tribuebant digitos, sed Baccho quoque. Ovid. III Metamorph. *

Et dignos Baccho digitos, & Apolline crines.

Dianæ, in Catalectis vett. Poëtarum:

O digitos, quales pueri, vel virginis esse,
Vel potius credas virginis esse Deæ.

Pulchros adhæc esse *digitos longos*, docet nos Catullus Carm. 44. Philostratus Iconum lib. II, in Melete: Ἁπαλοὶ οἱ δάκτυλοι καὶ εὐμήκεις, καὶ λευκοὶ κατὰ τὴν ὠλένην: *Molles digiti & oblongi, ac circa ulnam candidi.*

Teretes digitos commendat Ovidius I de Arte, vers. 624. Χειρῶν ἄκρα, καὶ καρπῶν τὸ εὔρυθμον, καὶ δακτύλων τὸ εὐάγωγον ἐς λεπτὸν ἀπολῆγον: *Manuum summitates, eorumque cum brachio concinna connexio, & digitorum mobilitas in tenue excedentium*, Lucianus in Imaginibus. Teretibus digitis opponuntur pingues digiti apud Ovidium lib. III de Arte, vers. 275:

Exiguo signet gestu quodcunque loquetur,
Cui digiti pingues, & scaber unguis erit.

* *Vers. 421, ubi tamen aliqui codices:* Et dignos Baccho, dignos & Apolline crines.

Quemadmodum igitur manum digitus, ita digitum unguis minime scaber decorat. Ovidius I de Arte, vers. 521:

Et nihil emineant, & sint sine sordibus ungues.

Propert. lib. III, Eleg. 7:

Et mea formosis unguibus ora notet.

Πάρις ὁ Πριάμου ἔστιλβε καὶ τοὺς ὄνυχας τῶν χειρῶν: *Paris Priami micabat etiam unguibus digitorum*, Philostrat. in Heroïcis. *Ungulatos ungues, magnos atque asperos Cato appellavit*, Festus, sive potius Paulus Diaconus. Sed longe verisimilius est duo verba excidisse, scribique oportere, *qui haberent ungues magnos atque asperos.* Huic sententiæ favet ἀναλογία: ut secundum quàm *ungulati* dicantur, quibus ungulæ verius sint, quàm ungues.

§. 27. Pectus accedens. *Pectoris latitudo sublimis & exposita oculis, mirabilem præfert habitus sui dignitatem*, Lactant. de opif. Dei, cap. 10. Præsertim, si recedente ventre, pectus nonnihil accedat; quemadmodum hîc loquitur Sidonius. Στέρνα τὸ μέτριον προσηκκείμενα, dixit Philostratus Junior in Meleagro. In pectore præcipue commendantur *latitudo* & *candor*. Pectus.

Latum pectus tribuitur Palladi; unde eam εὐρύστερνον Ἀθάναν dixit Theocritus Idyllio XVIII, vers. 36. Neptuno quoque, lib. VII Anthol. Epigr.

Ἐγγύθι δ' εὐρύστερνος ἐφαίνετο κυανοχαίτης.
Prope vero lato pectore apparebat cæruleas comas habens.

Valer. Flaccus lib. II Argonaut. vers. 490:

\- - - *Neque enim tam lata videbam*
Pectora, Neptunus muros cum jungeret astris.

Homerus Iliad. Β, vers. 478, de Agamemnone:

Ὄμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διὶ τερπικεραύνῳ,
Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.
Oculis & capite similis Jovi gaudenti fulmine,
Marti autem balteo, pectore autem Neptuno.

Marti denique latum fuit pectus. Seneca Hippolyto, vers. 807:

Æquas Herculeos jam juvenis toros,
Martis belligeri pectore latior.

In Append. quoque Virgilii:

Nemo est feroci pectorosior Marte.

Heliod. lib. VII, in descript. Theagenis: Εὐρὺς ἦν τὰ στέρνα καὶ τοὺς ὤμους: *Latus erat humeris & pectore.* Seneca epist. LVIII: *Platoni nomen latitudo pectoris fecerat.* Διὰ τὸ πλατὺς εἶναι τὸ στέρνον, Πλάτων ἐπωνομάσθη, Suidas in Πλάτων. Neanthes tamen apud Laërtium in Platone sic appellatum tradit, ὅτι πλατὺς ἦν τὸ μέτωπον. Hesychius Milesius utrumque agnoscit: πλατὺς γὰρ ὢν τὰ στέρνα ἢ τὸ μέτωπον, Πλάτων προσηγορεύθη. Opponitur autem lato pectori *angustum pectus*, quod in virginibus ut vitiosum traducit Ovidius III de Arte, vers. 274. Magis autem volebant eas esse *vincto pectore*, ut loquitur Terentius Eunucho, Act. II, Sc. 3:

Haud similis virgo'st virginum nostrarum; quas matres student
Demissis humeris esse, vincto pectore, ut graciles sient.

Ubi Donatus *vincto pectore* exponit, *castigato ac tenui, & velut vincto.*

Candidum pectus Helenæ tribuit Ovid. in epist. Paridis ad Helenam, vers. 251:

Pectora vel puris nivibus, vel lacte, tuamque
Complexo matrem candidiora Jove.

Στήθεα στίλβοντα, *pectora splendentia*, Theocritus Idyllio II, vers. 79. Στήθεα ἱμερόεντα, *pectora desiderabilia*, Homerus Iliad. Γ, vers. 397. Achilles Tatius lib. I Europam tauro insidentem describens, pectoris pariter & papillarum egregie meminit, Τὸ στέρνον εἰς ὀξὺ καταβαῖνον ηὐρύνετο· μαζοὶ τοῦ στέρνου ἠρέμα προκύπτοντες: *Pectus in acutum descendens dilatabatur; papillæ è pectore leviter prominebant.* Sic, *papillæ leviter eminentes*, inquit Lactant. de opif. Dei, cap. 10, *& fuscioribus ac parvis orbibus coronatæ, nonnihil addunt venustatis: fœminis ad alendos fœtus datæ: maribus ad solum decus; ne informe pectus,*

pectus, & quasi mutilum videretur. Juven. Satyra VI, verſ. 122, de Meſſallina Claudii Cæſaris conjuge:

- - - Tunc nuda papillis
Conſtitit auratis, titulum mentita Lyciſcæ.

Lucilii locus citatur à Nonio ex libro XIX:

Hic corpus ſolidum invenias, hic ſtare papillas
Pectore marmoreo. - - -

Οἱ μαζοὶ ὀρθοὶ ὑπαυγάζουσι: *Papillæ rectæ enitent*, Philoſtr. Iconum lib. II, in Melete. Οἱ μαζοὶ μικρὸν τῆς ὁρμῆς παραφαίνουσιν, ὥσπερ ἐν μειρακίῳ ἁπαλῷ: *Mamillæ, ut in adoleſcentulo molli, parum extare videntur*, Idem ibidem, in Palæſtra. Et rurſus in Cyclope, ubi deſcribit formam Galateæ, μαζὸς ὑπανίσταται, *mamilla eminet*, inquit. Martialis lib. VIII, Epigr. 64:

Et talis tumor excitet papillas,
Quales cruda viro puella ſervat.

Tales papillas *horridulas* dixit Plautus Pſeudolo:

Papillularum horridularum oppreſſiunculæ.

Opponuntur iis *mammæ putres*, apud Horat. Epodon, Ode 8:

Sed incitat me pectus, & mammæ putres
Equina quales ubera.

Inclinatæ mammæ. Propertius lib. II, Eleg. 15:

Nondum inclinatæ prohibent te ludere mammæ.

Anthologia Græc. epigr. lib. VII, de vetula:

Μαζὸς ὑπεκλίνθη, πέσον ὄφρυες, ὄμμα τέτηκται,
Χείλεα βαμβαίνει φθέγματι γηραλέῳ.

Cl. Hugo Grotius vertit:

Frontis honor cecidit, ſubſidunt ubera, marcent
Lumina, dant tremulos arida labra ſonos.

Martialis lib. III, Epigr. 72, videtur *pannoſas mammas* dixiſſe flaccidas rugoſaſque, & pannucei inſtar de putri pectore dependentes:

Aut tibi pannoſæ pendent à pectore mammæ,
Aut ſulcos uteri prodere nuda times.

Fratrare puerorum mammæ dicuntur, inquit Feſtus, *cùm primum tumeſcunt, quod velut fratres pares oriantur.* Et rurſus: *Sororiare mammæ dicuntur puellarum, cùm primum tumeſcunt, ut fraterculare puerorum. Plautus in Frivolaria: - - Tunc papillæ primitus Fraterculabant; illud volui dicere; Sororiabant, quid opus eſt verbis?* Καὶ μαζὸς ἀκμῆς ἄγγελος κυδωνιᾷ: *Et mamma, pubertatis nuncia, imitatur malum cydonium*, Anthol. Græc. Epigramm. lib. IV, cap. 12. Ariſtænetus quoque lib. I, epiſtol. I: Οἱ μαστοὶ τὴν ἀμπεχόνην ἐξωθοῦσι βιαίως: *Magno luctamine ſtrophium impellunt ſororiantes papillæ.* Atque has papillas Ovidius Amorum libro I, Eleg. 4, *habiles papillas* dixit. Unde etiam proxime ſequenti Elegia:

Forma papillarum quàm fuit apta premi!

Contrario laborant vitio:

- - - Quarum omne papillæ
Pectus habent. - - -

Ut eſt apud Ovidium lib. I de Remed. Amoris, verſ. 337. Cererem olim pingebant fingebantque *mammoſam*, teſte Arnobio lib. III & VI, quod almæ videlicet matris inſtar omnia nutriat. Unde Lucret. libro IV, ubi ſtolidos amantes amicarum turpitudini lenioribus nominibus patrocinantes irridet:

At Lamia & mammoſa, Ceres eſt ipſa ab Iaccho.

Venter. §. 28. Recedente alvo. *Pectori ſubdita eſt planities ventris; quam mediam fere umbilicus non indecenti nota ſignat*, Lactantius de opificio Dei, capite 10. Laudatur itaque hîc γαστὴρ ἀπέριττος, qualem Junior Philoſtrat. tribuit Meleagro. Anacreon

creon ventrem Bathylli ad exemplum Bacchi vult pingi: vide locum. Præcipuum tamen in ventre, ut ſit *planus*. Ovidius Amorum lib. 1, Eleg. 5:

Quàm caſtigato planus ſub pectore venter.

Theon pulcher deſcribitur *plana junceus alvo*, Auſonio epiſt. IV. Achilles Tatius lib. 1, ubi deſcribit Europam tauro inſidentem, βαθὺς ὀμφαλὸς, γαστὴρ τεταμένη: *Profundus umbilicus, planus venter.* Turpis eſt hîc *mollis venter*, Horatius Epodon Ode 8.

§. 29. AREAM DORSI HUMILIOR INTER EXCREMENTA COSTARUM SPINA DISCRIMINAT. Dorſum. Ab hac veræ pulchritudinis norma quàm longiſſime receſſerunt, quibus *tuber adſtructum eſt gibberum*, ut loquitur Mæcenas apud Senec. epiſtola 101.

- - - *Utero pariter gibboque tumentes,*

ut loquitur Juvenal. Satyr. x, verſ. 309. Maxime interim laudabant *candidum dorſum.* Ovidius x Metamorph. verſ. 592, de Atalanta:

Tergaque jactantur crines per eburnea. - - -

§. 30. TUBEROSUM EST UTRUMQUE MUSCULIS PROMINENTIBUS LATUS. Latus. Philoſtratus Junior, præter πλευρὰν βαθεῖαν, *latus profundum*, tribuit Meleagro ἰσχίον, οἷον διδόναι θαρσεῖν, ὡς οὐκ ἀνατραπησομένου ὑπὸ τοῦ συὸς ἐμβολῆς τοῦ νεανίου: *Coxendicem, ut fiduciam præbeat adoleſcentem apri impetu non ſubverſum iri.* Hyacintho quoque ab eodem Philoſtrato tribuitur, ἰσχίον ἀνέχον τὸ λοιπὸν σῶμα, πλευρά τε ἔμπνουν ἀπορθοῦσα τὸ στέρνον: *Coxa ſuſtinens reliquum corpus: latus, ſpiritus plenum pectus concinnans.* Opponitur valido huic robuſtoque lateri *laneum latuſculum* apud Catull. Carm. 25. Laudabant alioqui *longum latus.* Ovid. III de Arte, verſ. 780:

Fœmina per longum conſpicienda latus.

Idem Amorum lib. 1, Eleg. 5:

Quantum & quale latus! - - -

Contra Horat. lib. 1, Satyra 2:

Depygis, naſuta, brevi latere, ac pede longo eſt.

§. 31. IN SUCCINCTIS REGNAT VIGOR ILIBUS. Achilles Tatius lib. 1, Ilia. ubi deſcribit Europam tauro inſidentem: βαθὺς ὀμφαλὸς, inquit, γαστὴρ τεταμένη, λαπάραι στενοί: *Profundus umbilicus, planus venter, & anguſta ilia.* Sidonius Panegyr. Anthemio Aug. bis Coſ. dicto:

Inſignes humeri, ſuccincta ſub ilibus alvus.

Cingulos appellabant homines, qui in his locis, ubi cingi ſolet, ſatis ſunt tenues, Feſt. *Lumbago, vitium & debilitas lumborum,* Idem.

§. 32. CARNEUM FEMUR. Sequitur *Feminum deducta & latioribus toris valida longitudo, quam paulatim deficientem in anguſtum genua determinant,* Femur. Lactantius de Opificio Dei, cap. 13. Philoſtrato tamen Juniori in Hyacintho laudantur μηροὶ ἀπέριττοι: Ovidius Amorum lib. 1, Eleg. 5, & libro III de Arte, verſ. 781, commendat *juvenile femur.* Horatius lib. 1, Sat. 2, *tenerum femur.* Adonidi candidum femur, μηρὸν λευκὸν, tribuit Bion Idyllio prim. Theoni tribuit *teretes feminum gyros* Auſonius epiſt. IV. Vitioſum vero hîc eſt,

- - - *Femur tumentibus*
Exile ſuris additum. - - - Horatius Epodon, Ode 8.

§. 33. INTERNODIA POPLITUM BENE MASCULA: MAXIMUS IN MINIME RUGOSIS GENIBUS HONOR. Genua. Deſcribuntur hîc *genuum decentes nodi,* ut loquitur Lactantius de Opificio Dei, cap. 13. Plinius lib. XI nat. Hiſt. cap. 45: *Hominis genubus quædam & religio ineſt, obſervatione gentium. Hæc ſupplices attingunt; ad hæc manus tendunt; hæc, ut aras, adorant; fortaſſis quia ineſt iis vitalitas.* Ἀλέξανδρος ἰδών τινα τῶν γερόντων βαπτόμενον τὰς τρίχας εἶπε· Μὴ τὰς τρίχας βάπτου, ἀλλὰ τὰ γόνατα: *Alexander videns aliquem è ſenioribus inficientem capillos, Noli, inquit, medicare capillos, ſed genua,* Maximus Serm. 263. Γόνυ, παρὰ τὸ γονῶ τὸ ἐνεργῶ, Etymol. magnum. Γόνυ χλωρὸν, *genu viride,* dixit Theocritus Idyll. XIV, verſu ultimo:

- - - Ποιεῖν τι δεῖ οἷς γόνυ χλωρόν.
Gerere aliquid oportet, quibus eſt genu viride.

Similiter Horatius Epodon Ode 13:

> \- - - *Rapiamus amici*
> *Occasionem de die:*
> *Dumque virent genua,*
> *Et decet, obducta solvatur fronte senectus.*

Viride etiamnum habentibus genu, opponuntur *tardigenuli senio oppressi*, ut loquitur Levius apud A. Gellium lib. XIX, cap. 7. Philostratus Iconum libro II picturam Cyclopis describens, in Galatea annotat: ὅτι οὐδὲ τὴν ἐπιγουνίδα ἐκλείπει ἡ ὥρα: *Quod neque ipsius genu musculus sua careat pulchritudine.* Quemadmodum & Philostrato Juniori in pictura Hyacinthi laudatur Ἐπιγουνὶς ἐλαφρὰ ὑπὲρ κνήμης: *Musculus genu levis super tibia.* Festus: *Compernes nominantur homines genibus plus justo conjunctis.* Ἐπιγουνὶς dicitur inferior multa carne distenti femoris pars, quæ solet in robustis validisque corporibus indubitatum bonæ constitutionis indicium exhibere. Ἐπιγουνίδα, τὸ ἐπάνω τοῦ γόνατος, λήγει δὲ τὸν μηρὸν, ἀφ᾽ οὗ ἐκδεκτέον τὴν τοῦ σώματος δεξίαν, Hesychius. Ἐπιγονατὶς, τὸ περὶ τοῦ γόνατος ἄνωθεν σαρκῶδες τοῦ μηροῦ· ἔνιοι τὴν ἐπωμίδα· παρὰ οὖν τὸ γόνυ γίνεται ἐπιγουνὶς καὶ ἐπιγουνατὶς, ὁ περὶ τὰ γόνατα μῦς· ὡς δ᾽ ἄλλοι φασὶν, ἡ διὰ δεξίαν ἐπιτραφεῖσα σὰρξ τῷ γόνατι, Etymol. magnum. Γονύκροτοι, βλαισοί, Hesychius. Ῥαμφὰ γόνατα, βλαισὰ γόνατα. τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ῥαιβά, Hesychius.

Crura. §. 34. CRURA SURIS FULTA TURGENTIBUS. *Crura non æquali modo ducta, ne indecens habitudo deformaret pedes; sed teretibus suris clementer exstantibus sensimque tenuatis, & firma sunt & ornata*, Lactant. de Opificio Dei, cap. 13. Diana præcipue à cruribus commendat Ovid. Amorum lib. III, Eleg. 2, vers. 31:

> *Talis pinguntur succinctæ crura Dianæ,*
> *Cùm sequitur fortes, fortior ipsa, feras.*

Κοῦφος ἡ κνήμη, καὶ τὸ σῶμα σύμμετρον ἐς ῥᾳστώνην τοῦ δρόμου: *Levis est tibia, & congruens ad cursus facilitatem est corpus*, ut loquitur Philostratus Iconum lib. II, de Antilocho. Philostratus quoque Junior in pictura Hyacinthi: Σφυρὸν μὲν αὐτῷ κοῦφον, ἐπ᾽ εὐθείᾳ τῇ κνήμῃ· καὶ ἐπιγουνὶς αὕτη ἐλαφρὰ, ὑπὲρ κνήμης: *Talus certe ipsi levis in recta tibia; & musculus genu levis super tibia.* Idem in Meleagro: Κνῆμαι αὐτῷ εὐπαγεῖς, καὶ ὀρθαί· φέρειν τε ἔντε τοῖς δρόμοις ἱκαναὶ, καὶ ὑφίστασθαι τὸν ἐκ χειρὸς ἀγῶνα, φύλακες ἀγαθαί· μηρός τε ξυνὼν ἐπιγουνίδι ὁμολογῶν τοῖς κάτω: *Tibiæ ipsi bene compactæ ac rectæ; atque in curriculis ad ferendum idoneæ, & in certamine inito cominus sustinendo, bonæ custodes, & femur junctum toris genuum inferiori tibiæ respondet.* Videmus igitur hîc non tantùm laudari crus *agile*, verum etiam *rectum*. Aristænetus lib. I, epist. 28, κνήμην ἰθυτενῆ; Horatius lib. I, Satyra 2, vers. 81, *crus rectum* laudat. Consummant denique recti cruris decorem *suræ teretes*, Horat. Carm. lib. II, Ode 4: quibus opponuntur *suræ tumentes*, apud eundem Epodon Ode 8. *Crocotilum, valde exile. Plautus: Extortis talis, cum crocotilis crusculis*, Festus. *Petilam suram, siccam & substrictam vulgo interpretantur*, Idem. Vide quoque Nonium Marcellum. Anaxilas apud Athenæum lib. XIII, cap. I, κοψίχου σκέλη dixit. *Todella crouscula*, Plautus. Vide Vossii Etymologicum in *Succrotilus*. *Persilis*, μακροσκελής, Gloss. vet. *Valgos Opilius Aurelius, aliique complures ajunt dici, qui diversas suras habent. E contrario vari dicuntur, incurva crura habentes*, Festus. *Vari dicuntur obtortis plantis: nam & varices inde dicuntur venæ in suris inflexæ vel obtortæ*, Non. Marcellus. Vitiosa quoque sunt hîc λεπτὰ σκέλη, *tenuia crura*, Lucian. in Dial. meretr. *Arida crura* vocat Ovid. III de Arte, vers. 272. *Nero fuit gracillimis cruribus*, Sueton. cap. 51. *Domitianum gracilitas crurum deformabat; quæ tamen ei valetudine longa remacruerant*, Idem cap. 18. In Cajo Imp. *exilitatem crurum* notat Seneca, Quòd in sap. non cad. injuria, cap. 18. *Gracilitatem crurum* Suetonius in Cajo, cap. 50. Unde rursus in ejusdem Caligulæ vita, cap. 3, de Germanico agens: *Formæ minus congruebat gracilitas crurum; sed ea quoque paullatim repleta assidua equi vectatione post cibum.* Sic in Aristotele olim notatum est, quòd esset ἰσχνοσκελής: vide *Laërtium Diogenem lib.* V. Præcipue tamen fœda sunt *distorta crura*, Horat. lib. I, Satyra 3, vers. 47. Ῥαιβοὺς καλοῦσιν, οἷς καμπύλα εἰς τὸ ἔνδον τὰ σκέλη· βλαισοὺς δὲ, οἷς τὸ ἀπὸ τῶν γονάτων εἰς τὸ ἔξω ἀπέστραπται: *Varos vocant, quibus curva introrsum crura: valgos vero, quibus à genibus extrorsum obtorta sunt*, Pollux Onomastici sui lib. II. Vide Etymol. & Suidam in Ῥαιβός. Γονύκροτοι, βλαισοί, Hesychius. Ἠρύγμην, αἱ καμπυλότητες τῶν σκελῶν, Idem. Λαισποδίαν, τῶν δρεπανώδεις πόδας ἐχόντων, Idem. Κνήμαργος, qui crassas tibias habet, Idem. Martialis lib. II, Epigr. 35:

> *Cùm sint crura tibi simulent quæ cornua Lunæ,*
> *In rhytio poteras, Phœbe, lavare pedes.*

§. 35. QUI MAGNA SUSTENTAT MEMBRA, PES MODICUS. Laudat hîc Sidonius Πόδα λεπτόν τε καὶ εὔρυθμον: *Pedem tenuem & bene congruentem*, ut loquitur Aristænetus lib. 1, epist. 28. Antiqui certe putaverunt pedes pulchros præcipuam dignitatem addere formæ: unde & ἀργυρόπεζα Θέτις, *Thetis argenteis pedibus prædita* dicta est Homero Iliad. A, vers. 538. Κούρα χλιδανόσφυρος Anacreonti quoque dicta est Virgo pulchra, à delicatis mollibusque pedum malleolis. Εὔσφυρος Ἀμφιτρίτη, Hesiodus Theogonia, vers. 254. Εὔσφυρος Μήδεια, Hesiod. Theogon. vers. 961. Καλλίσφυρος Ἀλκμήνη, Hesiod. Theogonia, vers. 950. Καλλίσφυρος Δανάη, Homerus Iliad. Ξ, vers. 319. Ælian. var. Hist. XII, 1, ubi Aspasiæ formam describit: Ἦν δὲ καὶ τὰ σφυρὰ ἀγαθὴ, καὶ οἵας Ὅμηρος λέγει τὰς ὡραιοτάτας γυναῖκας κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φωνὴν, καλλισφύρους ὀνομάζων: *Habebat vero pedes pulcherrimos, quales Homerus describit, pulcherrimas mulieres sua lingua* καλλισφύρους, *id est, pulchris pedum malleolis præditas appellans.* Cur vero ab hac potissimum corporis parte pulchritudinis descriptionem petierit Homerus, docet nos Aristænetus lib. 1, epist. 12: φύσει γὰρ ὁ ποῦς εὔπλαστος ὢν, καὶ τὰς ἀκοσμήτους οἶδε κοσμεῖν: *Natura enim pes bene formatus, etiam incultas ornat.* Et rursus epist. 16, eleganter admodum pedes pulchros dixit esse, Λαμπρὰ τοῦ κάλλους γνωρίσματα: *Splendida pulchritudinis indicia.* Τανίσφυρος (nisi malis τανύσφυρος) ὀρθόσφυρος, εὔσφυρος, λεπτόσφυρος, Hesychius. Ἀρτίπους, ἄρτιος τοῖς ποσὶν, ὑγιόπους, Hesychius. Ἀρτίπους, ὑγιεῖς τοὺς πόδας ἔχων, Suidas. Ἀρτίπους, ἄρτιος καὶ ὑγιὴς ποσὶν, ὁλόκληρος, Etymologicus. *Rectus* dicitur Juvenali Satyra 11, cùm ait: Pes.

Loripedem rectus derideat, Æthiopem albus.

Mercurio certe pulchræ plantæ tribuuntur in Appendice Virgiliana:

Habet decentes nuntius Deûm plantas.

Ovid. Heroïdum epist. XIX, vers. 60:

Et Thetidis quales vix reor esse pedes.

Quemadmodum autem Thetidi Homerus atque Ovidius pulchros tribuunt pedes: ita quoque Martialis libro 11, Epigr. 14, à filio Thetidis *Achilleos pedes* dixit pedes pulchros. *Candidus pes* laudatur Horatio lib. IV Carm. Ode 1; quemadmodum & Ovidio lib. 11 Amorum, Eleg. 11, vers. 15:

Littora marmoreis pedibus signate puellæ:
Hactenus est tutum: cætera cæca via est.

Exiguus pes, Ovid. 1 de Arte, vers. 623:

Nec faciem, nec te pigeat laudare capillos,
Et teretes digitos, exiguumque pedem.

Idem Amorum lib. III, Eleg. 3:

Pes erat exiguus; pedis est aptissima forma.

Contra Horatius lib. 1, Satyra 2:

- - - *Brevi latere ac pede longo est.*

In Cajo Imp. *enormitatem pedum* notat Seneca *Quòd in sap. non cadat injuria, cap.* 18. Sueton. in Othone, cap. 12: *Fuisse traditur male pedatus scambusque.* Σκαμβὸς, ὁ μὴ ὀρθῶς βαδίζων, Etymolog. in Σκαιός. Γαυσὸν, σκαμβὸν, στρεβλόν, Hesychius, Etymologicus. In Glossis Cyrilli βλεσόπους exponitur *scaurus.* At in Glossis Philoxeni legas, Σκαμβὸς, σκελλὸς, στρεβλόπους. Isidori Glossæ; *Talax, scaurus.* Videtur itaque olim *Talax* dictus, cui tali perversi. Horatius lib. 1, Satyra 3:

- - - *Varum distortis cruribus; illum*
Balbutit Scaurum, pravis fultum male talis.

Huic ille contrarius, de quo Persius Satyra 5:

- - - *Tibi recto vivere talo*
Ars dedit. - - -

Sed hoc ad animum transfertur. In pedum denique consideratione minime prætereundi sunt digiti: *Speciem magis quàm usum præferentes, ideoque & juncti, & breves, & gradatim compositi: quorum qui est maximus, quoniam illum sicut in manu discerni à cæteris opus non erat, ita in ordinem redactus est, ut tamen ab aliis magnitudine ac modico intervallo distare videatur. Hæc eorum speciosa germanitas, non levi adjumento nisum pedum firmat: concitari enim ad cursum non possumus, nisi digitis in humum pressis,*

 soloque

soloque nitentibus, impetum saltumque capiamus, Lactantius de opificio Dei, cap. 13. Suetonius in Domitiano, cap. 18: *Pulcher ac decens fuit, maxime in juventa, & quidem toto corpore; exceptis pedibus, quorum digitos restrictiores habebat.* Τὸν Πιτῖακὸν Ἀλκαῖος Σαρᾶποδα μὲν καὶ Σάραπον ἀποκαλεῖ, διὰ τὸ πλατύπουν εἶναι, καὶ ἐπισύρειν τὼ πόδε· χειροπόδην δὲ, διὰ τὰς ἐν τοῖς ποσὶ ῥαγάδας, ἃς χειράδας ἐκάλουν: *Pittacum Alcæus* Σαρᾶποδα *&* Σάραπον *appellat, quòd & pedes traheret & latos haberet;* χειροπόδην *autem propter pedum rimas, quas* χειράδας *vocabant*, Laërt. lib. I. Μαραίπους ὁ τοὺς πόδας μεμαρασμένος, Hesychius. *Ploti primum, postea vero Plauti sunt appellati, qui planis erant pedibus*: vide Festum. *Falcones dicuntur, quorum digiti pollices in pedibus intro sunt curvati, à similitudine falcis*, Festus suo loco, & in *Capuam*; Servius ad vers. 145 decimi Æneïd. *Falcones*, δάκτυλοι ποδῶν ἔσω βλέποντες, Gloss. vet. Idem pene Isidorus in Glossis. *Hallus, pollex pedis scandens supra proximum digitum*: vide Festum in *Allus* & *Hallus*. Gloss. vet. *Hallus*, ποδὸς μέγας δάκτυλος. Glossæ Isidori: *Allex, pollex in pede. Gemursa, sub minimo digito pedis tuberculum; quod gemere faciat eum, qui id gerat*, Festus. Vide Plinium lib. XXVI, cap. I. *Attæ appellantur, qui propter vitium crurum aut pedum plantis vix insistunt, & attingunt magis terram, quàm ambulant; quod cognomen Quintio poëtæ adhæsit*, Festus. *Atta*, ὁ τοῖς ποσὶν ἀχθόμενος πελιπτων, Gloss. vet. emendante Bon. Vulcanio. Martialis lib. VII, Epigr. 38:

- - - *Inceditque gradu laborioso.*

CAPUT X.

Despicatissimi cujusdam gnathonis fœditas in exemplum deformitatis assumitur.

Fœdissimi gnathonis descriptio.

HActenus prosecuti sumus ea, quæ in conspicua speciosissimorum corporum forma Sidonius Apollinaris, atque alii quoque Scriptores, observarunt. Restat nunc, ut hanc exactioris formæ imaginem contrario deformitatis exemplo nonnihil illustremus: neque id longe petendum est, cùm idem ille Sidonius lib. III, epist. 13, gnathonem quendam dirum ore, & non tralatitia deformitate insignitum, ipsoque corporis deridiculo despiciendum, ad vivum quasi delineaverit. *Elegans videlicet* (1) *homo*, inquit, *pervenustusque, & cujus sit spectabilis* (2) *persona visentibus. Enimvero illa sordidior* (3) *est atque deformior cadavere* (4) *rogali, quod facibus admotis semicombustum, moxque sidente strue torrium devolutum, reddere pyræ jam fastidiosus pollinctor exhorret. Præter hæc lumina gerit idem lumine* (5) *carentia; quæ Stygiæ vice paludis volvunt lachrymas*

(1) *Ipse materia risus benignissima*, ut loquitur Seneca *Quòd in sap. non cadat injuria, cap.* 18.

(2) Ovid. IV de Ponto, Elegia 13:

Tam mala Thersiten prohibebat forma latere,
Quàm pulchra Nireus conspiciendus erat.

Ζέρκων, vide Suidam. Σίπαλος, ὁ εἰδεχθὴς καὶ ἄμορφος, Hesychius, Etymologus, Suidas. Σιφλὸς, εἰδεχθής, Etymol.

(3) *Corpus illuvie æternisque sordibus squallidum*, Q. Curtius lib. IV, cap. I. Recte Heraclitus apud Athenæum lib. IV Deipnosoph. cap. I: Δεῖ τὸν χαρίεντα μήτε ῥυπᾶν, μήτε αὐχμεῖν, μήτε βορβόρῳ χαίρειν: *Elegantis est neque sordere, neque squallere, neque cœno delectari.* Squarrosi dicuntur Latinis quorum cutis exurgit ob assiduam illuviem. Vide Festum.

(4) Hinc deformis vultus apud Terent. Hecyra Actu III, Sc. 4, *cadaverosa facies* vocatur. Νεκρώδης Græcis. Ἀϊδοφόλοι, οἱ λεπτοὶ καὶ ἰσχνοὶ καὶ ἐγγὺς θανάτου ὄντες, Hesychius. Apulejo libro I Metam. *larvale simulachrum* vocatur. Plaut. Persa Act. II, Sc. *Pensum meum*, &c. *morticinum* dixit.

(5) Martialis lib. III, Epigramm. 92:

Videasque quantum noctuæ vident mane.

Idem lib. VIII, Epigramm. 49:

Adspicis hunc uno contentum lumine, cujus
Lippa sub attrita fronte lacuna patet.

Græcis uno contentus lumine Φορκὶς dicitur. Ἀυλωφορκὶς, μονόφθαλμος, Hesychius. Λειοκόρης πίας, κοιλόφθαλμος, Hesychius. Λειοκαυμένος (nisi malis λειψοκόρης) ὁ τελείως ἐκκεκαυμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔχων, Hesychius. Sextus Clodius Rhetor *male oculatus* fuit, teste Suetonio de Claris Rhetoribus. Inter oculorum vitia referendi quoque sunt *oculi eminentes*, Cicero in Vatinium: quibus opponuntur *cava lumina* apud Ovidium VIII Metamorph. vers. 805:

Hirtus erat crinis, cava lumina, pallor in ore.

Sidonius Apollinaris Carm. 2:

- - - *Geminis sub fronte cavernis*
Visus adest oculis absentibus. Acta cerebri
In cameram, vix ad refugos lux pervenit orbes;

Non

mas (6) *per tenebras. Gerit & aures immanitate barrinas, quarum fistulam biforem pellis ulcerosa* (7) *circumvenit, saxeis nodis & tophosis humore verrucis per marginem curvum protuberantibus. Portat & nasum, qui cùm sit amplus in foraminibus,* (8) *& strictus in spina, sic patescit horrori, quod angustatur olfactui. Prætendit os etiam labris plumbeum* (9), *rictu ferinum* (10), *gingivis purulentum* (11), *dentibus buxeum* (12), *quod spurcat frequenter exhalatus è concavo molarium computrescentium mephiticus odor* (13), *quem supercumulat esculenta* (14) *ructatio de dapibus hesternis & redundantium sentina cœnarum. Promit & frontem, quæ fœdissimo gestu cutem* (15) *plicat, supercilia distendit. Nutrit & barbam, quæ jam senectute canescens, fit ta-*

Non tamen & clausos; nam fornice non spatioso,
Magna vident spatia; & majoris luminis usu
Perspicua in puteis compensant puncta profundis. - - -

(6) Atque hoc est illud

- - - *Acre malum semper plorantis ocelli*,

memoratum Juvenali Satyra VI, vers. 109.

(7) Tacit. lib. IV Annal. cap. 57, inquirens in causas quæ Tiberium, ut ab Urbe abscederet, impulerant: *Erant qui crederent*, inquit, *in senectute quoque corporis habitum pudori fuisse, quippe illi prægracilis & incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies, ac plerumque medicaminibus interstincta.*

(8) Arnob. lib. III & VI, *displosas nares* dixit.

(9) *Χείλη πελιδνὰ καὶ νεκρικὰ* dixit Lucianus in Dialogis meretriciis.

(10) Martial. lib. III, Epigramm. 92:

Cum comparata rictibus tuis ora
Niliacus habeat crocodilus angusta.

(11) Catullus Carm. 40:

Dentem atque russam defricare gingivam.

(12) Ovid. II Metam. vers. 777:

- - - *Livent rubigine dentes.*

(13) Persius Satyra III, vers. 89:

- - - *Ægris*
Faucibus exsuperat gravis halitus. - - -

Et mox vers. 99:

Gutture sulphureas lente exhalante mephites.

Quamobrem etiam recte præcipit Ovid. I de Arte, vers. 523:

Nec male odorati sit tristis anhelitus oris.

Aliud in ista observa, de qua Aristænetus lib. I, epist. 12: Ὁ τράχηλος αὐτῆς ἀμβροσίας ὄδωδε· καὶ τὸ ἆσθμα ἡδὺ μήλων ἢ ῥόδων πόμασι συμμιγνύζων ἀπόζειν φιλήσας ἐρεῖς: *Collum ejus ambrosiam spirat, suavis anima; dicas, cum pangis basia, sentire te mixta poculis poma vel rosas.* Martialis lib. III, Epigramm. 64:

Quod spirat tenera malum mordente puella;
Quod de Corycio quæ venit aura croco:
Vinea quod primis floret cum cana racemis:
Gramina quod redolent, quæ modo carpsit ovis:
Quod myrtus, quod messor Arabs, quod succina trita,
Pallidus Eoo thure quod ignis olet:
Gleba quod æstivo leviter cum spargitur imbre:
Quod madidas nardo sparsa corona comas:
Hoc tua, sæve puer Diadymene, basia fragrant.
Quid? si tota dares illa sine invidia.

Idem lib. V, Epigramm. 37:

Fragravit ore, quod rosarium Pæsti:
Quod Atticarum prima mella cerarum:
Quod succinorum rapta de manu gleba:

(14) Cicero Philippica secunda: *In cœtu populi Romani negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit.* Seneca epist. XCV: *Quàm fœdi atque pestilentes ructus sunt, quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem? Scias putrescere sumpta, non concoqui.*

(15) Martialis lib. III, Epigramm. 92:

Rugosiorem cum geras stola frontem.

Claudianus lib. I in Eutropium, vers. 110:

Jamque ævo laxata cutis, sulcisque genarum
Corruerat passa facies rugosior uva.
Flava minus presso finduntur vomere rura,
Nec vento sic vela tremunt. - - -

Juvenal. Satyr. X, vers. 192:

- - - *Deformem pro cute pellem,*
Pendenteisque genas, & tales aspice rugas,
Quales, umbriferos ubi pandit Tabraca saltus,
In vetula scalpit jam mater simia bucca.

Cossi dicebantur ab antiquis, inquit Festus, *natura rugosi corporis homines, à similitudine vermium ligno editorum, qui cossi dicebantur.*

men morbo nigra (16) *Syllano. Tota denique est misero facies ita* (17) *pallida, veluti per*

(16) Barbam pediculis oppletam intelligit. Constat enim ex Plutarcho atque aliis, Syllam phthiriasi absumptum. Qui talem barbam habet, Martiali lib. XII, Epig. 59, dicitur *menti dominus pediculosi*. Phanostrata, scortum Atheniense, vulgari convitio Φθειροπύλη dicebatur: Ἐπειδήπερ ἐπὶ τῆς θύρας ἑστῶσα ἐφθειρίζετο: *Quoniam stans pro foribus pediculos quæritabat*, Athenæus lib. XIII; Harpocration in Φανοστράτη.

(17) Non fuit hoc *fœmineus pallor*, quem Plin. in Panegyr. tribuit Domitiano: *Superbia in fronte*, inquit, *ira in oculis, fœmineus pallor in corpore*. Neque etiam talis fuit hic pallor, qualem describit Hor. Carm. lib. III, Ode 10:

Nec tinctus viola pallor amantium.

Et Nemesianus Ecloga II:

Pallidior buxo, violæque simillimus erro.

Quin potius intelligendus est hîc pallor is, qui Horatio Epodon Ode 10, *pallor luteus* dicitur. *Sulfureus color*, Martial. lib. XII, Epigr. 48:

Mullorum, leporumque, & suminis exitus hic est,
Sulfureusque color, carnificesque pedes.

Quemadmodum & *buxeus pallor* Apulejo lib. I Metamorph. *Pallore buxeo deficientem video*, inquit, *sic denique eum vitalis color turbaverat, ut præ metu nocturnas etiam Furias imaginanti*. Idem lib. VIII Metamorph. *At ille buxanti pallore trepidus, mira super conservo suo renuntiat.* Lib. denique IX: *Mulier lurore buxeo macieque fœdata.* Ovidius IV Metam. vers. 134; Martialis lib. XII, Epigr. 32:

Et non recenti pallidus magis buxo.

Græci quoque pari prorsus ratione τοὺς ὠχροὺς vocant πυξίνους. Chærephon sodalis Socratis propter gracilitatem palloremque à sæculi sui hominibus dicebatur πύξινος. *Scholia in Nubes Aristophan.* Notabiliter semper palluit Chærephon, unde fuit in Parœmia, Οὐδὲν διοίσεις Χαιρεφῶντος: *Nihil differs à Chærephonte*. Vide Suidam in Χαιρεφῶν, & in Διοίσεις. Cajo Cæsari summa *palloris insaniam testantis fœditas fuit*, teste Seneca, *Quòd in sap. non cadat injuria, cap.* 18. Constantium Imperat. successorem Cæsaris Diocletiani, patrem vero M. Constantini, χλωρὸν cognominârunt, διὰ τὴν ὠχρότητα τοῦ προσώπου, Cedrenus. *Pullus Jovis dicebatur Qu. Fabius, cui Eburno nomen erat propter candorem, quod ejus natis fulmine icta erat*, Festus. Ἐνερόχρωτες, νεκρόχρωτες· νεκροῦ χροιὰν ἔχοντες, Etymolog. Cuminum pallorem bibentibus gignit, ita certe ferunt assectatores Porcii Latronis, clari inter magistros dicendi, similitudinem coloris, quem ille pervigili studio contraxerat, imitatos: paullo etiam ante Julium Vindicem, adsertorem illum à Nerone libertatis, in captatione testamenti sic lenocinatum esse tradunt. Vide *Plinium lib.* XX *nat. Hist. sub finem capitis* 14. Huc spectat illud Horatii lib. I, epist. 19:

- - - *Biberent exsangue cuminum.*

Quemadmodum & illud Persii Sat. V:

- - - *Pallentis grana cumini.*

Caprini quoque sanguinis haustu pallorem sibi quidam conciliâsse deprehenduntur; *Drusus tribunus plebis traditur caprinum sanguinem bibisse*, inquit Plin. lib. XXVIII, cap. 9, *cùm pallore & invidia veneni sibi dati insimulare Q. Cæpionem inimicum vellet*. Ab alia quoque similitudine pallidi hominis descriptionem mutuatus est Catullus Carm. 82:

Hospes inaurata pallidior statua.

Ovidius I de Ponto, Eleg. ult.

Parvus in exiles succus mihi pervenit artus,
Membraque sunt cera pallidiora nova.

Ovid. VI Metam. vers. 304:

In vultu color est sine sanguine: lumina mœstis
Stant immota genis; nihil est in imagine vivum.

Sidonius Carm. V:

Ipsi autem color exsanguis, quem crapula vexat,
Et pallens pinguedo tenet, ganeaque perenni
Pressus acescentem stomachus non explicat auram.

Silius Italicus lib. XII:

Solvitur omne decus letho, niveosque per artus
It Stygius color, & formæ populatur honores.

Varro autor est, Titium quendam, prætura functum, marmorei signi faciem habuisse, propter vitiligines, Plinius nat. Hist. libro XXXI, cap. 2. Lentigo enim non minus quàm pallor nimius formæ venustatem corrumpit. Q. Seren. de Re med. Carm. 12:

Invida si maculat faciem lentigo decoram.

Sylla turpiter maculosam habuit faciem, unde & nomen traxit: vide *Plutarchum in Sylla*. Περκώματα, τὰ ἐπὶ τοῦ προσώπου ποικίλματα, Hesychius. Ἐφήλιδες, πάθος ἐπὶ προσώπου τραχύτης. Ἔφηλος, ἐφήλιδας ὡς ἥλους ἔχων εἰς τὴν ὄψιν, Hesychius.

per horas umbris mœstificata (18) *larvalibus. Taceo reliquam sui molem, vinctam podagra, pinguedine* (19) *solutam. Taceo cerebrum crebra* (20) *vibice peraratum: quod parum amplius tegi constat capillis,* (21) *quàm cicatricibus. Taceo pro brevitate cervicis occipiti supinato* (22) *scapularum adhærere confinia. Taceo quia decidit honor humeris, decor brachiis, robur* (23) *lacertis. Taceo chiragricas* (24) *manus, unctis cataplasmatum pannis, tanquam cestibus, involutas. Taceo quod alarum specubus hircosis* (25) *atque acescentibus latera captiva vallatus, nares circumsedentium ventilata duplicis Amsancti* (26) *peste funestat. Taceo fractas jacere mammas pondere arvinæ;*

(18) Ἐλεπεδαίμων, ὁ ὑπὸ νόσου καὶ ἐσκληκὼς καὶ κακόχροις ὑπὸ δαιμόνων, Hesychius. Ita domum nocturno phasmate infamem inhabitantibus, *Tristes diræque noctes per metum vigilabantur: vigiliam morbus, & crescente formidine mors sequebatur. Nam interdiu quoque, quamquam abscesserat imago, memoria imaginis oculis inerrabat: longiorisque caussa timoris timor erat,* Plinius lib. VII, epist. 27.

(19) Martial. lib. XI, Epigr. 101:

Habere amicam nolo, Flacce, subtilem,
Cujus lacertos annuli mei cingant.
Sed idem amicam nolo mille librarum.
Carnarius sum, pinguiarius non sum.

(20) *Vibices, plagæ verberum in corpore humano dictæ, quod vi fiunt,* Festus. *Vibices,* μώλωπες ἀπὸ πληγῶν, Gloss. vet. Livius libro II ab U. C. *Ostentare tergum fœdum recentibus vestigiis verberum.* Δρυφάδες, τὰ ἀπὸ τῶν πληγῶν πελειώματα, Hesychius. Πελίωμα, τὸ μέλαν, Etymologicus. Ῥώδιγγες, πληγαὶ ὕφαιμοι διακεκομμέναι· οἱ δὲ μώλωπες, Hesychius. Ῥώιγγες, Idem. Σμώδιγξ, σμῶδιξ ὕφαιμος μώλωψ, ὁ τῆς πληγῆς τύπος, Hesychius. Φλέψ, μώλωψ, Hesychius.

(21) Martialis lib. X, Epigr. 83:

Calvo turpius est nihil comato.

Vide locum; quemadmodum & Epigram. 50 libri quinti. Arbiter Satyrico:

Infelix, modo crinibus nitebas
Phœbo pulchrior & sorore Phœbi,
At nunc lævior ære, vel rotundo
Horti tubere quod creavit unda,
Ridentes fugis & times puellas.
Ut mortem citius venire credas,
Scito jam capitis perisse partem.

Claudian. lib. I in Eutrop. vers. 113:

- - - Miserabile turpes
Exedere caput tineæ. Deserta patebant
Intervalla comæ, qualis sitientibus arvis
Arida jejunæ seges interlucet aristæ:
Vel qualis gelidis pluma labente pruinis
Arboris immoritur trunco brumalis hirundo.

Myconii carentes capillo gignuntur, sicut in Cauno lienosi, Plinius nat. Hist. lib. XI, cap. 37; vide Stephanum de Urbib. quemadmodum & Eustathium ad vers. 526 Dionisii τοῦ περιηγητοῦ; Strabonem libro X Geogr. Cajo Cæsari *deformitatem capitis destituti & emendicatis capillis aspersi* tribuit Seneca *Quòd in sap. non cad. inj. cap.* 18.

(22) *Scapulas altas* dixit Ovid. III de Arte, vers. 273.

(23) Claudianus de bello Gildonico, vers. 22:

- - - Jejuna lacertos
Exedit macies. - - -

(24) Sulp. Servastus Junior in Catalog. vet. Poët.

Discolor in manibus species. - - -

(25) Horatius Epodon XII:

- - - Gravis hirsutis cubat hircus in alis.

Ubi Commentator vetus: *Hircus est odor axillarum, instar hircorum fœtens: qui putor in libidinosis, ex sudore pilis alarum inhærente, gravis percipitur.* Martiali libro XI, Epigr. 23, *tragos* dicitur. Græcis enim τράγος accipitur pro odore, qui aliàs γράσος. Unde etiam τραγομάσχαλος vel hircosus γράζων nominatur, teste Suida in τράγος; vide quoque Etymol. & Pollucem lib. II Onomastici, §. περὶ ῥινὸς καὶ ὀσφρήσεως, ubi γράσος & κινάβρα idem significare testatur. Scholiasti vero in Plutum Aristophanis κινάβρα dicitur ἡ δυσωδία τῶν μασχαλῶν. Arbiter: *Numquid te osculum meum offendit? numquid spiritus jejunio macer? numquid alarum negligens sudor?* Ovidius I de Arte, vers. 523:

Nec male odorati sit tristis anhelitus oris:
Nec lædat nares virque paterque gregis.

Idem III de Arte, vers. 193; Martial. libro III, Epigram. 92; Catullus denique Carm. 40:

Lædit te quædam mala fabula; qua tibi fertur
Valle sub alarum trux habitare caper.
Hunc metuunt omnes: neque mirum: nam mala valde est
Bestia. - - -

(26) Virgilius VII Æneïdos:

Est locus, Italiæ in medio, sub montibus altis,
Nobilis & fama multis memoratus in oris,
Amsancti

næ (27); *quasque fœdum esset in pectore virili vel prominere, has ut ubera materna* (28) *cecidisse. Taceo ventris inflexi pendulos* (29) *casses, partium genitalium; quia debilibus pudendæ turpitudinis rugis turpius præbuere velamen. Jam quid hîc tergum* (30) *spinamque commemorem? de cujus licet internodiorum fomitibus erumpens aream pectoris texat curvatura costarum, tota nihilominus hæc ossium* (31) *ramosa compago, sub uno velut exundantis* (32) *abdominis pelago latet. Taceo lumborum corpulentiam, cluniumque* (33), *cui crassitudini comparata censetur alvus exilis. Taceo femur aridum & pandum*

Amsancti valles. Densis hunc frondibus atrum
Urget utrumque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis & toto vertice torrens.
Hic specus horrendum, & sævi spiracula Ditis
Monstrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces. - - -

Plinius lib. 11 nat. Hist. cap. 93.

(27) *Arbilla, arvina; id est, pinguedo corporis*, Festus. Quamquam *arbinæ* nomine non intelligimus qualemcumque corporis pinguedinem, sed sevum tantum. Glossæ vet. *Arvina*, λίπος ἄνευ σαρκός. Est autem Siculum verbum: ἀρβίνη, κρέας, Σικελοί, Hesychius. Ubi tamen Jos. Scaliger στέαρ legendum putat, non κρέας. *Arvina, secundum Suetonium in lib. de vitiis corporalibus, est pingue durum, quod est inter cutem & viscus*, Servius ad vers. 727 septimi Æneïd.

(28) Propert. lib. 11, Eleg. 15:

Necdum inclinatæ prohibent te ludere mammæ;
Viderit hoc, si quis jam peperisse putet.

(29) De mammis ita loquitur Martialis lib. 111, Epigr. 92:

Rugosiorem cum geras stola frontem,
Et aranearum cassibus pares mammas.

Ῥυσσαὶ, ῥυτίδας ἔχουσαι, Hesychius in ῥῦσαι. Ῥυσσὸς, ὁ συνελκυσμένος τὴν σάρκα καὶ ῥυτιδῶν. Ῥυσαὶ, αἱ ἀπογεγηρακυῖαι, καὶ ῥυτίδας ἔχουσαι. Ῥυτίδες δὲ καλοῦνται αἱ ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ δέρματος συστροφαί. vide Etymol. Ῥυσά, ἡ μάρανσις, ἡ γήρασις· λέγεται καὶ ῥυσή. Ῥυσαὶ, ῥυτίδας ἔχουσαι· ῥυσσήματα, τὰ ἐπὶ τῶν ὄψεων τῶν γεγηρακότων σπιλώματα, Suidas. Ῥυσίλλας, τὰς ῥυτίδας. Ῥυσσοῖσι, ῥερυσσωκόσι, γηραιοῖς. Ῥυσσοῦται, γηράσκει, γεγήρακε, Hesychius. Σύφαρ οὐχ ἁπλῶς τὸ γῆρας, ἀλλ' ὡς ἐπίγνωμα γήρως, καὶ τῆς ἐσχάτης ἡλικίας τὸ κατερρυσσωμένον, Etymologicus; vide quoque Hesychium & Suidam.

(30) Martialis lib. xi, Epigr. 101:

Cui serra lumbis eminet.

(31) *Ossea forma*, Ovid. in Ibin, vers. 144. Liv. lib. xxi ab U. C. *Effigies imo umbræ hominum, fame, frigore, illuvie, squallore enecti.* Quintilian. Declam. x11:

Unius deficientis speciem tota civitas habet, cavum macie caput, & conditos penitus oculos, & laxam cutem, nudos labris trementibus dentes, rigentem vultum, & destitutas genas, & inanes faucium sinus, prona est cervix, tergum ossibus inæquale; infernis imaginibus similes, fœda etiam cadavera. Silius Ital. lib. 11, de Saguntinis agens:

Est furtim lento miseris durantia tabo
Viscera, & exurit siccatas sanguine venas
Per longum siccata fames: jam lumina retro
Exesis fugere genis: jam lurida sola
Tecta cute, & venis male juncta trementibus ossa,
Exstant consumptis visu deformia nervis.

(32) *Venter projectus* dicitur Suetonio in Nerone, capite 51; quemadmodum & in Tito, cap. 3. *Conlativum ventrem, magnum & turgidum dixit Plautus, quia in eum omnia edulia congeruntur*, Festus. Locus Plauti est in Curcul. Act. 11, Sc. *Migrare certum est*, &c.

- - - *Quis hic est homo*
Cum collativo ventre, atque oculis herbeis?

Pers. Sat. 1, vers. 57:

Pinguis aqualiculus propenso sesquipede exstat.

Magis avidi ciborum, quibus ab alvo longius spatium. Iidem minus solertes, quibus obesissimus venter, Plin. xi, 37. Plautus Mercat. Actu 111, Scena *Sumne ego*, &c. *ventriosum* dixit.

Canum, varum, ventriosum, bucculentum, breviculum.

Ventrosus, προκοίλιος, προγάστωρ, Glossæ vett. Σωκράτης ὁ τοῦ λιθοξόου, ὁ σιμὸς, ὁ προγάστωρ: *Socrates lapicidæ filius, simus, & ventriosus*, Maximus Tyrius Dissert. xxiii. Τὸν Πιττακὸν Ἀλκαῖος φύσκωνα καὶ Γάστρωνα ἀποκαλεῖ, ὅτι παχὺς ἦν: *Pittacum Alcæus fyskona & Γάστρωνα vocabat, quod crassus esset*, Laërt. lib. 1, in Pittaco. Φορμοσίκων παχὺς, Hesychius. Contrario vitio laborant, qui σφηκώδεις dicuntur Græcis. De quibus aliquanto ante egimus.

(33) Contrario vitio laborat is, qui *depygis* dicitur Horatio lib. 1, Sat. 2. Græcis est λισπόπυγος. Athenienses vero apud Comicos λισπόπυγοι plerumque audiunt; siquidem is populus nauticæ rei passim intentus, depygis ob sedendi assiduitatem reddebatur.

dum, genua (34) *vasta, poplites* (35) *delicatos, crura cornea,* (36) *vitreos talos, parvos digitos, pedes grandes. Quumque distortis horreat ita* (37) *lineamentis, perque multiplicem pestilentiam exsanguis* (38) *semivivusque nec sustentatus* (39) *incedat, verbis* (40) *tamen est ille quàm membris execrabilior.*

debatur. Nisi quis velit eos inde jam à Theseo fuisse λεπτοὺς τὰ ὄπισθα. Jul. Pollux Onomastici lib. II: Οἱ ἐνδεῶς πυγῶν ἔχοντες, λίσποι καὶ ὑπόλισποι καλοῦνται, καὶ λισπόπυγοι ἐφ᾽ ὧ μάλιστα Ἀθηναῖοι κωμῳδοῦνται. Vide quoque Hesychium in Λίσπος; Scholia in Equites Aristophanis.

(34) Sulp. Servastus Junior in Catalectis vet. Poët.

- - - *Vacuo crure tument genua.*

(35) *Vinulus dicitur molliter se gerens, & minime quid viriliter faciens,* Festus. *Vinnicus,* νωχελής, Gloss. vet. ubi tamen cum Vulcanio & Scaligero rectius legas *Vinulus.*

(36) *Vitreos talos* vocat hoc in loco Sidonius talos debiles, infirmos, ac vitri instar veluti fragiles. In genere describit hîc Sidonius *pravis fultum male talis,* ut loquitur Horat. lib. I, Satyra 3. Non absimilem talorum, genuumque turpitudinem depinxit Ovid. VIII Metamorph. vers. 805, in descriptione Famis:

Hirtus erat crinis; cava lumina; pallor in ore;
Labra incana situ; cani rubigine dentes;
Dura cutis, per quam spectari viscera possent;
Ossa sub incurvis exstabant arida lumbis;
Ventris erat pro ventre locus; pendere putares
Pectus, & à spinæ tantummodo crate teneri;
Auxerat articulos macies, genuumque tumebat
Orbis, & immodico prodibant tubere tali.

(37) Erat Julianus Imperator, teste Ammiano Marcellino lib. XXV, *Ab ipso capite usque ad unguium summitates lineamentorum exacta compage, unde viribus valebat & cursu.*

(38) Nullum fere vestigium, nec simulacrum vivi hominis referens, *Sed quandam spirantis mortui effigiem,* ut loquitur Cicero III ad Qu. fratrem.

(39) *Est & in incessu pars non temnenda decoris,* ut loquitur Ovid. III de Arte, vers. 299. Apposite Athenæus libro XIV, cap. 6: Καὶ ἐν ὀρχήσει καὶ πορείᾳ καλὸν μὲν εὐσχημοσύνη καὶ κόσμος, αἰσχρὸν δὲ ἀταξία καὶ φορτικόν: *In saltatione atque incessu pulcher est ordinatus & honestus corporis habitus, contra vero turpis est confusio & insolentia.* Vide Casauboni in Athenæum Animadvers. lib. I, cap. 18. Indecens est hîc inconstantia nunc citati, nunc lenti gradus; præterquam quod inquietæ turbatæque mentis indubitata præbet signa. *Non vides,* inquit Seneca epist. 114, *si animus languet, trahi membra & pigre moveri pedes? si ille effœminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum; nec ire, sed ferri?* Græci dicunt θολερῶς προβαίνειν, ut est apud Hesychium, Etymologicum, Suidam. Ita Sallust. de Catilina: *Conscientia mentem excitam vexabat: igitur color exsanguis, fœdi oculi, citus modo, modo tardus incessus; prorsus in facie vultuque vecordia inerat.* Recte Tullius lib. I de Officiis: *Cavendum est, ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut pomparum ferculis similes esse videamur; aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates; quæ cùm fiunt, anhelitus moventur, vultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam.* Seneca epist. 40: *Sapienti viro incessus modestior convenit.* Plautus Pænulo, Act. III, Scena *Ita me Dî,* &c.

Liberos homines per urbem modico magis par est gradu
Ire; servile esse duco festinantem currere.

Lento passu incedere, πλίσσεσθαι Græcis est. Πλίσσεσθαι, τὸ βάδην διαβαίνειν, Etymologicus in Εὐπλίσσοντο. *Incedere proprie est nobilium personarum, hoc est, cum aliqua dignitate ambulare,* Servius ad illa verba primi Æneïdos:

Ast ego, quæ Divûm incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux. - - -

Hanc verbi proprietatem servavit etiam Seneca nat. Quæst. VII, 21: *Tenero & molli ingressu suspendimus gradum; non ambulamus, sed incedimus.* Inconstantem incessum in Tigellio cantore notat Horat. lib. I, Satyra 3:

Nil æquale homini fuit illi: sæpe velut qui
Currebat fugiens hostem; persæpe velut qui
Junonis sacra ferret. - - -

Alius interim incessus virum, alius fœminam decet: *Cicero, quum Piso gener ejus mollius incederet, filia autem concitatius: ait genero, Ambula tanquam fœmina: at filiæ, Ambula tanquam vir,* Macrob. Saturnalium lib. II, cap. 3. Ἀερσίπους, ὁ εἰς ὕψος αἴρων τοὺς πόδας: Ἀερσίπους, *qui in altum tollit pedes,* Suidas. Generalius tamen varios incedendi modos considerantibus

bus, optimus videtur *ſpecioſus*, *ſed immeditatus inceſſus*, ut loquitur Apulejus II Metamorph. Talem inceſſum tribuit Laïdi ſuæ Ariſtænetus lib. I, epiſt. I: Βάδισμα τεταγμένον, βραχὺ μὲν, ὥσπερ κυπάριττος ἢ φοῖνιξ, σειόμενον ἠσυχῆ· ἐπεὶ φύσει τὸ κάλλος ἐστὶν ὑπερήφανον· ἀλλ᾽ ἐκείνους μὲν, οἷα φυτὰ, κινεῖ ζεφύρου πνοή· αὐτὴν δέ πως ὑποσαλεύουσι τῶν ἐρώτων αἱ αὖραι: *Inceſſus compoſitus, ſed brevis, cupreſſi aut palmæ in modum agitatæ modico flamine: nam natura forma ſuperbior eſſe amat. Sed illas plantas quippe, aura Zephyri motat; hanc leves quodammodo ſublevant auræ cupidinum.* Specioſo huic atque immeditato inceſſui opponitur *inceſſus arte compoſitus*. Arbiter: *Quo ſpectat*, inquit, *inceſſus arte compoſitus, & ne veſtigia quidem pedum extra menſuram aberrantia?* Idem in Carmine de Mutatione reipub.

- - - *Fractique enervi corpore greſſus.*

D. Proſper lib. II de Vita contemplativa, cap. 4: *Qui undante lapſabundi corporis motu, defluentibus in talos veſtimentis incedunt, & vagis laterum flexibus quodammodo fluctuantes, animorum diſſolutionem veſtigiis ſinuoſa mobilitate nutantibus produnt.* Σαλεύεσθαι, ἀκριβῶς διαβαίνειν καὶ οἱονεὶ σείεσθαι παρὰ τὸ σάλον, Etymologicus in Διασαλακωνίζων. Ἀκρίζειν eſt ſummis pedibus ingredi. Ἀκρίζων, ἄκροις ποσὶν ἐπιπορευόμενος, Heſychius. Vide quoque Etymologicum in Ἀκρίσιος.

Inceſſus ſerius. A. Gell. lib. IX noct. Attic. cap. 9: *Dido in urbe media ingrediens, inter Tyrios principes, cultu atque inceſſu ſerio.*

Inceſſus erectus. Tacit. I Hiſtor. cap. 53: *Cæcina decora juventa, corpore ingens, animi immodicus, cito ſermone, erecto inceſſu, ſtudia militum allexerat.*

Magnus gradus. Plin. Panegyr. *Quum jam tua vexilla, tuas aquilas magno gradu anteires.* A. Gell. noct. Attic. lib. IX, cap. II: *Dux Gallorum vaſta & ardua proceritate, grandia ingrediens incedebat.* Statius lib. II Achilleïd. verſ. 209:

Imaniſque gradu, ceu protinus Hectora poſcens,
Stat medius trepidante domo. - - -

Idem X Thebaïd. verſ. 640:

- - - *Tamen aſpera produnt*
Ora Deam, nimiique gradus. - - -

Plenus gradus. Quintil. Declam. 3: *Si fors ita tulerit, ibit ad pœnam pleno gradu; tam paratus mori pro pudicitia, quam occidere.* Claudianus de Bello Getico, verſ. 558:

Nec non & Stilico pugnam poſcentia movit
Pleno caſtra gradu, dictiſque inſtigat euntes.

Plautus Pſeudolo, Act. IV, Scena *Ne plora*, &c.

Quin hinc metimur gradibus militariis.

Livius lib. IV ab U. C. *Peditum aciem inſtructam pleno gradu in hoſtem inducit.* Et rurſus lib. IX: *Romani pleno gradu ad caſtra hoſtium tendunt.* Contra lib. XXVIII ab U. C. *Hiſpanos preſſo gradu incedere jubet.* *Grallatorii* ac *teſtudinei gradus* meminit Plautus Amphitr. Act. IV, Scen. *Di voſtram fidem*, &c.

- - - *Abſtine quæſo, non potuimus*
Noſtros grandius grandire gradus. AM.
Sive grallatorius, ſive
Teſtudineus fuerit, certum 'ſt mihi hunc
ſceleſtum perdere.

Idem Aulularia, Act. I, Scen. *Exi, inquam, age exi*, &c.

Si hodie hercle fuſtem cepero, aut ſtimulum
in manum,
Teſtudineum iſtum tibi ego grandibo gradum.

Pari quoque ratione *formicinum gradum* dixit Plautus Menæchmis Act. V, Scen. *Jamne iſti*, &c.

(40) Vocis quoque rationem, in enumerandis veræ pulchritudinis dotibus, habendam putamus; idque ex opinione eorum, qui apud Laërt. lib. VII, in Zenone, adſtruunt Τὴν φωνὴν τοῦ κάλλους ἄνθος εἶναι: *Vocem eſſe florem pulchritudinis.* Recte quoque Athenæus lib. XV Deipnoſ. cap. 5: Τοὺς τὴν ὄψιν ἀμόρφους ἀναπληροῖ ἡ τοῦ λέγειν πιθανότης: *Adſpectu deformes ſupplet ſuavis quædam fandi gratia.* Fieri certe aliter vix poteſt, quin plectrum linguæ modulatum edat ſonum, bene ordinata dentium ſerie labiorumque concinna ſtructura (quæ duo plurimum ad pulchritudinem conferunt) adjutum; quemadmodum contra præcipuam ſemper laudatiſſimæ venuſtatis gratiam imminuit atque exſtinguit inconditus abſonæ vocis horror. Atque hoc eſt illud, quod urget Martial. lib. XI, Epigr. 103:

Non eſt mentitus, qui te mihi dixit habere
Formoſam carnem, Lydia, non faciem.
Eſt ita, ſi taceas; &, ſi tam muta recumbas,
Quam ſilet in cera vultus, & in tabula.
Sed quoties loqueris, carnem quoque Lydia
perdis,
Et ſua plus nulli, quam tibi, lingua nocet.
Audiat Ædilis ne te videatque caveto.
Portentum eſt, quoties cœpit imago loqui.

Quamobrem recte præcipit Tull. lib. I de Offic. *In voce duo ſequamur; ut clara ſit, ut ſuavis: utrumque omnino à natura petendum eſt: verùm alterum, exercitatio augebit: alterum, imitatio preſſe loquentium & leniter.* Baſilius in epiſt. ad Gregorium, ubi pleraque ethica præcepta breviter complectitur: Τόνος φωνῆς ὁ μέσος περιμελέτητος, ὡς

ὡς μήτε διαφεύγειν τὴν ἀκοὴν ὑπὸ σμικρότητος, μήτε φορτικὸν εἶναι τῷ μεγέθει τῆς διατάσεως: *Tonus vocis medius maxime æstimandus, ut non diffugiat auditum præ teneritate, neque sonorus sit nimis ob vehementiam.* Lucianus in Imaginibus: Πᾶς ὁ τόνος τοῦ φθέγματος, οἷος ἀπολωλότος, οὔτε βαρὺς, ὡς εἰς τὸ ἀνδρεῖον ἡρμόσθαι, οὔτε πάνυ λεπτὸς, ὡς θηλυπρεπής τε εἶναι καὶ κομιδῇ ἔκλυτος, ἀλλ' οἷος γένοιτ' ἂν παιδὶ μήπω ἡβάσκοντι, ἡδὺς, καὶ προσηνὴς, καὶ πράως παραδυόμενος εἰς τὴν ἀκοὴν, ὡς καὶ παυσαμένης ἔναυλον εἶναι τὴν βοὴν, καί τι λείψανον ἐνδιατρίβειν καὶ περιβομβεῖν τὰ ὦτα, καθάπερ ἠχώ τινα παρατείνουσαν τὴν ἀκρόασιν, καὶ ἴχνη τῶν λόγων μελιχρὰ ἄττα καὶ πειθοῦς μεστὰ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀπολιμπάνουσαν: *Omnis loquelæ tonus, cujusmodi delicatissimus esse solet, neque nimium gravis, quasi ad virilem vocem informatus sit: neque nimium tenuis, quasi valde effœminatus & ferme fractus sit, sed qualis esse solet pueri nondum pubescentis, dulcis & blandus, comiter & mansuete in auditum semet inserens, ut etiam illa loqui desinente, verba audita jucundo murmure tinniant, ac quædam dulcissimæ vocis reliquiæ aliquantisper perdurent, auresque blando susurro circumsonent: quemadmodum Echo quædam quæ auditum prorogat, ac mellitissima quæpiam verborum vestigia & persuasionis plenissima, in animis audientium relinquit.* Qui plenius quid de natura atque usu vocis requiret, consulat Quintil. lib XI, cap. 3. Atque hæ sunt Sirenes illæ, quas in Laïde sua extollit Aristænetus lib. I, epist. I: Ἡνίκα ἡ Λαῒς φθέγγεται, inquit, βαβαὶ, ὅσαι τῆς ὁμιλίας αὐτῆς αἱ σειρῆνες· ὅσον ἡ γλῶττα στωμύληθρος: *At quando Laïs loquitur, quantæ, o Dii, sermonis ejus dulcedines, quam citata copiosaque est lingua!* Ælianus quoque var. Hist. lib. XII, cap. I, de Aspasia: Φώνημα εἶχεν ἡδὺ καὶ ἁπαλόν· εἶπεν ἄν τις λαλούσης αὐτῆς ἀκούειν Σειρῆνος: *Vocem habebat suavem & teneram: adeo ut, ipsa loquente, diceret quispiam se audire Sirenem.* Sueton. in Jul. capit. 55: *Julius Cæsar pronuntiâsse dicitur voce acuta, ardenti motu gestuque, non sine venustate.* Cleopatram denique ab hac dote præcipue commendat Dio Cassius lib. XLII. Alcibiadem tamen balbutientem cum voluptate quadam audiri solitum, refert Plut. in ejus vita, quod sermoni ejus non levem gratiam vitium oris conciliaret: Τῇ φωνῇ καὶ τὴν τραυλότητα ἐμπρέψαι λέγουσι, καὶ τῷ λάλῳ πιθανότητα παρασχεῖν, χάριν ἐπιτελοῦσαν: *Voci ejus balbutiem decori fuisse dicunt, & loquelæ probabilitatem quandam affuisse, gratiam conciliantem.* Contra vero Suetonius in Vitellio, cap. 6, turpiter balbum *Titubantia oris prope mutum & elinguem* dixit. Cicero Philippica III: *Tuæ conjugis Bambalio quidam pater, homo nullo numero: nihil illo contemptius: qui propter hæsitantiam linguæ, stuporemque cordis, cognomen ex contumelia traxerit.* Seneca Rhetor lib. I Controvers. 7: *Gorgonius Buteonis auditor fuit vocis obtusæ, sed pugnacissimæ; cui Baro scurra rem venustissimam dixit; Centum raucorum vocem habes.* Chærephon sodalis Socratis dicebatur νυκτερὶς, vespertilio; propterea quod niger esset ac tenuissimam haberet vocem: *Scholia in Nubes Aristophanis. Succrotilla vox tenuis dicebatur & alta*, Festus. Vitiosa quoque est hîc *vox infracta*, cujus meminit A. Gellius noct. Attic. lib. III, cap. 5. *Vox angusta*, Juvenalis Satyra III, vers. 90:

Miratur vocem angustam, qua deterius nec
Ille sonat, quo mordetur gallina marito.

Mulier per nares loquens, νανοκάκα Græcis dicebatur: Νανοκάκα, διὰ ῥινῶν λαλοῦσα, Hesychius. Ὑπορίνους, τοὺς ὑπὸ ῥινὶ φθεγγομένους, Idem. Κακχαδίαι, ἰσχνόφωνοι, Idem. Κέκιλος, ἰσχνόφωνος, Idem.

Post hanc bonæ malæque formæ satis copiosam descriptionem, mediocris quoque formæ bonum aliqua ex parte videtur attingendum. Etenim *Inter pulcherrimam fœminam & deformissimam media quædam forma est, quæ à nimiæ pulchritudinis periculo, & à summo deformitatis odio vacat: qualis à Q. Ennio in Menalippa perquam eleganti vocabulo Stata dicitur: quam formam modicam & modestam Favorinus non mehercle inscite appellabat Uxoriam*, Aul. Gell. noct. Attic. lib. V, cap. II. *Temperatam formositatem* dixit Apulejus IV Metamorph. *Duæ majores sorores, quarum temperatam formositatem nulli diffamarunt populi, procis regibus desponsæ. Justam formam* dixit Ovidius II Metamorph. vers. 733:

Nec se dissimulat: tanta est fiducia formæ:
Quæ quamquam justa est, cura tamen adjuvat illam.

Aliis quoque probatis scriptoribus *mediocris, ingenua, liberalis facies*, nec non *honestus modus formæ* vocatur. Ac primum quidem faciei mediocris meminit Apulejus in Apolog. *Non formosa pupilla, sed mediocri facie mater liberorum mihi offeratur.* De facie ingenua vide Martial. lib. III, Epigr. 33. Plin. Junior lib. I, epist. 14: *Est illi facies liberalis; multo sanguine, multo rubore suffusa; est ingenua totius corporis pulchritudo.* A. Gell. noct. Attic. lib. VII, cap. 8: *Delphini pueros forma liberali in naviculis forte aut in vadis littorum conspectos miris & humanis modis arserunt.* Plautus Epidico, Act. I, Scena I: *Forma lepida ac liberali captivam adolescentulam* dixit. Idem Mil. glor. Actu IV, Scen. *Voluptas est quod*, &c. In Persa quoque

Act. I, Sc. *Omnem rem inveni*, &c. Terent. Hecyra, Act. V, Scen. 4:

Perliberalis visa est. - - -

A. Gellius noct. Attic. libro XVIII, cap. I: *Corporis integritas sanitasque, honestus modus formæ, cæteraque omnia corporis & fortunæ bona.* Terentius Eun. Act. I, Scena 2:

Is ubi hancce forma videt honesta virginem.

Propert. lib. II, Eleg. II:

Non ego sum formæ tantum mirator honestæ,
Nec si qua illustres fœmina jactat avos.

CAPUT XI.

§. I. *Artificum opera vere & diligenter inspecturi, considerationem suam non tantum in formam, sed etiam in ipsam intendunt materiam.*

§. 2. *Diversa genera arborum è quibus olim signa fabricarunt Artifices.*

§. 3. *Simulacra ex ære, amurca, argento, aromatibus, auro, cera, cicere, dentibus fluvialis equi, ebore, electro, farina, ferro, figulino opere, fœno, gypso, jaspide, lana, magnete, marmore, milio, montibus, Obsidiano lapide, ossibus camelinis, ossibus humanis, papyro, scirpis, smaragdo, stanno, succino, thure, viminibus, vitro.*

Peritus elegantiarum arbiter non tantum considerat operum formam, verum ipsam quoque materiam non incuriose introspicit.

EXcussimus hactenus, quid in imaginum formis, quas Natura ad certam aliquam legem rationemque alligavit, Artifices atque ii pariter qui de Artificum operibus judicium censuramque facere volunt, observare debeant: restat porro, ut nunc de statuarum materia nonnihil addamus. Quamvis enim Artificibus libera cujusvis materiæ electio relicta esse videatur: deprehendimus tamen, eos sollicite admodum proposito suo aptissimam semper adhibuisse materiam. Ita ferreum fecit Herculem Alcon, inductus nempe laborum Dei patientia: *Plin.* XXXIV, 14. Videmus Apollinem Tuscanicum, dubium ære mirabiliorem, an pulchritudine: *Plin.* 1437. Menestratus Hecaten fecit in magna olim admiratione habitam. Tanta enim radiatio marmoris erat, ut in ejus contemplatione admonerent Æditui parcere oculis: *Plin.* XXXVI, 5. Quinetiam varias quandoque miscebant materias Artifices, cùm unam aliquam ac simplicem destinato operi minus idoneam judicarent; cujus rei exempla lib. III, cap. 4, §. 5, adduximus. Quamobrem, cùm ne quidem in eligenda materia curam suam Artifices claudicare voluerint, liquet etiam opera eorum inspecturis eandem incumbere curam, ne quid in ipsa forte materia notatu dignum oscitanter prætereant. Elegans hujus rei exemplum nobis præbet Plinius Junior in ea, quam supra attulimus, senilis corporis descriptione: *A tergo quoque*, inquit, *eadem ætas, ut à tergo æs ipsum, quantum verus color indicat, vetus & antiquum.* Percensuerat jam summo cum judicio Plinius præcipuas elegantissimi signi virtutes; nec tamen accurationi artis satisfactum putabat, nisi ipsam insuper materiam cum arte ad perficiendum signum consensisse ostenderet. Quæ cùm ita sint, ab instituti operis ratione alienum nemini videri debet, si de multiplici statuarum signorumque materia nonnihil hîc addamus. Statuis enim non levis accedit commendatio ab ipsius lapidis, ex quo factæ sunt, ingenio: *Diodorus Siculus lib.* I, *pag.* 44. Ac primo quidem ostendere conabimur è quot quibusve ligni generibus statuas olim factitarint; præsertim cùm eam primam simulacrorum materiam priscis temporibus fuisse doceat nos Pausanias *lib.* II, *pag.* 118, 24: ibi enim de temporibus Danai agens, Crediderim, inquit, illis temporibus omnia signa fuisse è ligno, imprimis tamen quæ fecerunt Ægyptii. *Ex arbore*, inquit Plinius XII, 1, *simulachra numinum fuere, nondum pretio excogitato belluarum cadaveri. Antequam, ut à Diis nato jure luxuriæ, eodem ebore numinum ora spectarentur, & mensarum pedes.* Ligneas quoque imagines ex maxime durabili materia Diis suis statuebant tenuioris sortis homines, cùm sumptuosiores non possent; peritissimorum interim Artificum opera utebantur, ut materiæ viliori commendationis aliquid ab arte accederet: vide *Esaïæ cap.* XL: 20. Vide quoque *Eusebium lib.* III *de Præpar. Euang.* §. Περὶ τῆς παλαιᾶς τῶν ξοάνων κατασκευῆς καὶ ἱδρύσεως. Sed quoniam, teste Apulejo in Apologia, *Non ex omni ligno, ut Pythagoras dicebat, debet Mercurius exsculpi*, solebant quoque deligere materiam operi suo aptissimam. Τῶν ἑρμογλύφων καὶ ἐπὶ διφρέων τεχνιτῶν τινος ἐκδομένου Ἑρμῆν, ζητεῖ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς μορφῆς ξύλον ἐπιτήδειον: *Cum quis statuarius vel artifex curulis Mercurium vult fingere, in formæ constitutionem quærit lignum sibi accommodum*, Jamblich. de vita Pythagoræ, cap. 34. Pausanias *lib.* VIII, *pag.* 483, 3, enumerat sex diversas ligni species statuis faciendis non incommodas: τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἀρχαῖον, inquit, ὁπόσα καὶ ἡμεῖς καταμαθεῖν ἐδυνήθημεν, τοσάδε ἦν ἀφ' ὧν τὰ ξόανα ἐποιεῖτο· ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ κέδροι, τὰ δρύϊνα, ἡ σμίλαξ, ὁ λωτός: *Hominibus antiquitus, quantum nos cognoscere potuimus, talia erant, unde statuas conficiebant, ebenum, cupressus, cedri, & quercus, & taxi, & lotus.* Variat hîc nonnihil Theophrastus

ſtus lib. v Hiſt. plant. cap. 5: Τὰ ἀγάλματα γλύφουσιν, inquit, ἐκ τῆς κέδρου, κυπαρίττου, λωτοῦ, πύξου· τὰ δὲ ἐλάττω καὶ ἐκ τῶν ἐλαΐνων ῥιζῶν, ἄρραγεῖς γὰρ αὗται, καὶ ὁμαλῶς πως σαρκώδεις: *Simulacra ſculpunt ex cedro, cupreſſo, loto, buxo, minora etiam ex olearum radicibus: rimas enim iſtæ non capiunt, & carnis æqualitate quodammodo conſtare videntur.* Præter has ſeptem aut octo materiæ ſpecies, à Pauſania & Theophraſto recenſitas, pretium operæ videtur ex aliis quoque Scriptoribus oſtendere, quænam olim genera lignorum Artificibus uſitata maxime fuerint. Unum hoc interim ex Theophraſto præmittam, quòd viride ac recens ſuccifum lignum arido ſemper prætulerunt: Εὐπελεκητότερα, καὶ εὐτορνότερα, καὶ εὐξοώτερα τὰ χλωρά· προσιζάνει γὰρ τὸ τορνευτήριον μᾶλλον, καὶ οὐκ ἀποπηδᾷ: *Securi, torno, ſculpturæque faciliora, quæ viridia: quippe cùm ferrum magis inſidat hæreatque, nec quidquam reſiliat*, Theophraſtus lib. v Hiſt. plant. cap. 8. Animo tamen concepti atque ad poſteritatem tranſmittendi operis accuratum ſpecimen argilla plerumque vel cera vel gypſo præfigurabant Artifices. De argilla, Horatius lib. II, epiſtola 2:

- - - Argilla quidvis imitaberis uda.

De cera, Plinius Junior lib. VII, epiſt. 9:

Ut laus eſt ceræ, mollis cedensque ſequatur
Si doctos digitos, juſſaque fingat opus.
Et nunc informet Martem, caſtamque Minervam,
Nunc Venerem effingat, nunc Veneris puerum, &c.

De gypſo ignotum nemini.

§. 2. Sequuntur nunc aliquot arbores, quæ olim Artificibus materiam ſignorum ſuppeditarunt. Variæ arbores faciendis ſignis idoneæ.

ABIES. Ex abiete factus erat equus ille fatalis Ilio, quem Lucretius lib. I, verſ. 477, *durateum* dixit, ſive ligneum. Δόρυ veteribus Græcis lignum erat; unde δούρειος & δουράτεος, ligneus. Propertius tamen non contentus equum hunc ligneum aut durateum dicere, propius materiam ejus tangit cùm *abiegnum* dixit lib. III, Eleg. I:

Nam quis equo pulſas abiegno noſceret arces.

Et rurſus lib. IV, Eleg. I:

Læſerat abiegni venter apertus equi.

Plane videtur reſpexiſſe illud Virgilii lib. II Æneïd.

- - - Sectaquè intexunt abiete coſtas.

Vide Servium. Schol. in Theocritum, ad verſ. 83 Idyllii V: Καρνέα ἑορτή ἐστι Διὸς καρνεία ὀνομαζομένη· παρ' Ἕλλησι δὲ τελεῖται διὰ τὸ τὸν δούρειον ἵππον ἐκ καρνείου εἶναι ξύλου: *Abiegnum feſtum, eſt Jovis abiegna vocata, apud Græcos vero celebratur, quoniam equus ligneus ex abiegno erat ligno.* Vaccam quoque Paſiphaës *abiegnam* dixit idem Propertius libro III, Eleg. 18:

Teſtis, Cretæi faſtus quæ paſſa juvenci,
Induit abiegnæ cornua falſa bovis.

ACER. *Operum elegantia ac ſubtilitate cedro ſecundum*, teſte Plinio libro XVI nat. Hiſt. cap. 15. Vertumnus acernus de ſe apud Propertium lib. IV, Eleg. 2:

Stipes acernus eram, properanti falce dolatus,
Ante Numam grata pauper in urbe Deus.

Ovid. quoque lib. I de Arte, verſ. 325, *vaccam acernam* dixit, quæ Propertio ſupra *abiegna bos* dicebatur. Ovid. denique in Ibin, verſ. 569, *equi acerni* meminit:

Utque loquax in equo eſt eliſus guttura acerno.

BUXUS, refertur à Plinio lib. XVI, cap. 40, inter eas arbores, quæ cariem vetuſtatemque non ſentiunt. Erat in Alti theſaurus Sicyoniorum, atque in eo poſitum fuit buxeum Apollinis ſimulacrum, *Pauſan. lib.* VI, *pag.* 379, 9. In xyſtis quoque atque in hortis vivam virentemque buxum ita nonnunquam contexebant, ut diverſas animantium ſpecies exprimeret. Plin. Junior lib. V, epiſt. 6: *Pulvino beſtiarum effigies invicem adverſas buxus inſcripſit.* Et mox: *Viæ plures intercedentibus buxis dividuntur: alibi pratulum, alibi ipſa buxus intervenit, in formas mille deſcripta: literis interdum, quæ modo nomen domini dicunt, modo artificis. Alternis viticulæ ſurgunt, alternis inſerta ſunt poma: & in opere urbaniſſimo ſubita velut illati ruris imitatio medium in ſpatium brevioribus utrimque platanis adornatur. Poſt has, acanthus hinc inde lubricus* &

& flexuosus; deinde plures figuræ, pluraque nomina. Julius Firmicus Astronomicorum lib. VIII, cap. 10, elegantissima paraphrasi artificem topiarium describit: *Qui,* inquit, *natus fuerit Cratere oriente, erit vinearum & amator & cultor, & qui infœcundis arboribus fœcundos inserat surculos; vel qui buxeas arbores tondens in belluas fingat, aut virides porticus in circulum flexis vitibus faciat.*

Cedrus, refertur inter eas arbores, quæ cariem vetustatemque non sentiunt, quæque rimam fissuramque sponte non capiunt. Vide *Plin. lib.* XVI *nat. Hist. cap.* 40. Scholiastes in Nicandri theriaca: Τοῖς νεκροῖς ἀσήπτοις ποιεῖ ἡ κέδρος, τὸ νοτερὸν καὶ ῥευστικὸν ἐξωθοῦσα· ὅθεν καὶ νεκρῶν ζωὴν ἔνιοι αὐτὴν ἐκάλεσαν: *Mortuos putredinis expertes facit cedrus, quod in iis humidum fluidumque est expellens: unde & nonnulli vocaverunt eam Mortuorum vitam. Nascitur ex cedro oleum,* inquit Vitruvius lib. II, cap. 9, *quod cedrium dicitur; quo reliquæ res cùm sunt unctæ (uti etiam libri) à tineis & à carie non læduntur. Arboris ejus folia sunt similia cupresseæ foliaturæ: materies vena directa. Ephesi in æde simulachrum Dianæ & etiam lacunaria ex ea, & ibi, & in cæteris nobilibus fanis, propter æternitatem sunt facta.* Vide I Regum, cap. VI, vers. 15. Herodes Sophista constituit Atheniensibus theatrum cum laquearibus ex cedro constructis, Ἡ ἡ ὕλη καὶ ἐν ἀγαλματοποιΐαις σπουδαία, ut est apud Philostratum lib. II de vitis Sophist. in Herode. Plinius lib. XIII, cap. 5, de cedro agens: *Materiæ ipsi,* inquit, *æternitas. Itaque & simulachra Deorum ex ea factitaverunt. Cedrinus est Romæ in delubro Apollo Sosianus, Seleucia advectus.* Virgilius VII Æneid. vers. 176, de regia Pici, in qua rex Latinus advenas Trojanos excipiebat:

Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua ex cedro, Italusque paterque Sabinus
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago
Vestibulo adstabant; aliique ab origine Reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.

Apud Lacedæmonios visebatur compeditæ Veneris simulacrum, è cedro. Tyndareum compedes adjecisse fama est, ut vinculorum similitudine uxores admonerentur firmæ erga maritos fidei. Vide *Pausaniam lib.* III, *pag.* 190, 23.

Est in Epidamniorum thesauro Hercules, malus Hesperica, & draco malum illam circumplexu suo involvens; atque hæc omnia è cedro fabricavit Theocles, filius Etyli: *Pausanias lib.* VI, *pag.* 379, 29.

Megarenses in thesauro, quem Alti ædificaverunt, imagunculas è cedro, auro veluti flosculis quibusdam pictas, posuerunt: Herculis nempe cum Acheloo pugnam, adsistentibus Jove & Deianira: Mars Acheloo adest: Minerva Herculi: *Pausanias lib.* VI, *pag.* 380, 4.

Thebis, juxta portam Homoloïdum, Apollinis Ismenii simulacrum fuit è cedro: *Pausan. lib.* IX, *pag.* 557, 11.

Æsculapium è cedro fecit Eetion: vide Theocriti *Epigramma septimum.* In Orchomeniorum denique suburbanis Dianæ simulacrum in magna cedro consecratum est: unde & à cedro Cedreatim nuncupabant. Vide *Pausaniam libro octavo, pag.* 477, 8.

Citrus. Cornutus ad illud Persii Satyra I: - - *Non quicquid denique lectis Scribitur in citreis.* - - *Citrum,* inquit, *Romanis antea pretiosum notabatur & auro comparandum.* Quumque tantum citri pretium esset, non mensas tantum citreas ex hoc ligno faciebant, quarum Lucanus meminit *lib.* IX, *vers.* 430, quarum etiam insana pretia stupentibus refert *Plin.* XIII, 15. Quoniam vero durabilis maxime est materia, ædium quoque sacrarum laquearia ex ea fecerunt, Καὶ ἔτι διαμνημονεύουσιν ὀροφάς τινας τῶν ἀρχαίων ἐκ θύας οὔσας· ἀσηπὲς γὰρ ὅλως τὸ ξύλον: *Atque etiamnum memorant contignationes quasdam vetustissimas thuiæ. Incorruptibile enim omnino hoc lignum,* ut est apud Theophrastum lib. V Hist. plant. cap. 5. Ob eandem denique rationem statuas etiam ex citro factitarunt. Pausanias certe *lib.* VIII, *pag.* 483, 5, testatur in vertice Cyllenes montis fuisse Mercurii Cyllenii templum, atque in eo ipsius Dei simulacrum è citro, octo circiter pedum altitudine.

Cupressus refertur inter eas arbores, quæ cariem vetustatemque non sentiunt, quæque rimam fissuramque non capiunt sponte: vide *Plinium lib.* XVI, *cap.* 40. *Cupressus & pinus,* inquit Vitruvius lib. II, cap. 9, *in vetustatem sine vitiis conservantur: quod is liquor, qui inest penitus in corporibus earum, habet amarum saporem; qui propter acritudinem non patitur penetrare cariem, neque eas bestiolas quæ sunt nocentes. Ideoque quæ ex his generibus opera constituuntur, permanent ad æternam diuturnitatem.* Εὐπινεῖ φυσικῶς ἡ κυπάρισσος, καὶ σπιδόνος ἐστὶν ἀπαράδεκτος, καὶ πρὸς πᾶσαν τεκτονικὴν φιλοτεχνίαν ἐπιτηδείως ἔχει, λεία τε γινομένη, καὶ ἐναρμόνιος, καὶ πρὸς τὰς διὰ τῶν γλυφίδων καλλω-

καλλωπισμοὺς ἐπιτήδειος: *Bene olet naturaliter cupressus, ea ipsa autem nullam admittit putredinem, & est apta ad universum fabrile artificium, ut quæ sit levis & concinna, & ad ea, quæ per cælaturas fiunt ornamenta, apposita*, Greg. Nyssenus Homilia IV in Cant. Canticorum.

Quoniam lignum cupressinum est ἄσηπτον, cadavera eorum, qui bello ceciderant, arcis cupressinis condi solita testis est Thucydides. Autor quoque est Plinius *libro* XVI, *cap.* 40, Vejovis simulacrum, quod ex hoc ligno in Arce erat, ab Urbis conditæ anno DLI, ad sua usque tempora durasse. Atque adeo hinc etiam patet, cur Plato publicas leges & sacrorum ritus tabulis cupressinis inscribi jusserit. Pythagorici tribuunt Jovi sceptrum cupressinum: *Laertius lib.* VIII, *in Pythagora.* Ovidius tamen *lib.* I *Metam. vers.* 178, tribuit ei sceptrum eburnum. Priapus loquitur apud Martialem libro sexto, Epigramm. 49:

Non sum de fragili dolatus ulmo,
Nec quæ stat rigida supina vena
De ligno mihi quolibet columna est:
Sed viva generata de cupresso,
Quæ nec secula centies peracta,
Nec longæ cariem timet senectæ, &c.

Vide quoque ejusdem libri Epigramma 73.

Dianæ signum cupressinum memoratur Xenophonti *libro* V de Cyri minoris expeditione.

M. Antonio, Aulo Posthumio Coss. signa cupressina duo Junoni reginæ posita sunt: *Jul. Obsequens de Prodigiis.*

Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Coss. cupressea simulacra Junonis reginæ posita per virgines viginti septem, quæ urbem lustraverunt: *Idem Obsequens.* Plenius tamen *Livius lib.* XXVII *ab U. C.* Praxidamantis athletæ cupressina statua Olympiæ consecrata erat: vide *Pausaniam lib.* VI, *pag.* 378, 3.

Alexandro Persicum bellum aggressuro, cùm alia Deorum prodigia sunt nuntiata, tum etiam, quod ea ipsa tempestate cupressinum Orphei signum apud Libethra copioso manaverat sudore. Omnibus itaque portentum formidantibus, Aristander bono animo Alexandrum esse jussit, gesturum enim res inclytas & multum sudoris Poëtis ac Musicis decantantibus præbituras: *Plutarch. in Alexandro.*

EBENUS, sive HEBENUS quoque numeratur inter eas arbores, quæ cariem vetustatemque non sentiunt: *Plin.* XVI, 40. *Hebenus est arbor, quæ cæsa durescit in lapidem*, inquit Servius ad illud Virgilii II Georg. vers. 116:

Divisæ arboribus patriæ. Sola India nigrum
Fert hebenum. Solis est thurea virga Sabæis.

Meminit hujus loci Virgiliani Plinius *lib.* XII, *cap.* 4: vide locum. . Solinus quoque cap. 55: *Ut piper sola India*, inquit, *ita & hebenum sola mittit. Indi reges ex eo sceptra sumunt, & quascunque Deorum imagines non nisi ex ebeno habent.* Cum Servii verbis proxime allatis confer quoque locum Pausaniæ *lib.* I, *pag.* 65, 5, ubi testatur sua etiamnum ætate Salamine inter fori ruinas spectatum Ajacis templum cum statua ex ebeno lapide. Ἔστι δὲ ἀγορᾶς τε ἐρείπια, καὶ ναὸς Αἴαντος· ἄγαλμα δὲ ἐξ ἐβένου λίθου.

Dianæ Ephesiæ simulacrum plerique ex ebeno fuisse tradunt, teste Plinio *libro* XVI, *cap.* 40.

Apollo ille, quem Archegeten olim nuncupabant, Ægineticis operibus persimilis est, totusque ex ebeno factus est, inquit Pausanias *lib.* I, *pag.* 79, 12: ubi addit, Cyprium hominem oppido quàm peritum in herbarum generibus ad medelam hominum discernendis, testari solitum, nulla folia gignere ebenum, neque ullum ex hac arbore provenire fructum, immo prorsus eam non spectari sub sole; radices tantum subterraneas esse, eas vero effodere Æthiopes, ut quibus sint homines ebenum invenire gnari.

Argis in æde Castoris & Pollucis fuere simulacra, cùm ipsorum, tum liberorum, Anaxidis & Mnasinoï; atque eorum utriusque matrum, Hilairæ & Phœbes: omnia ex ebeno. Vide *Pausaniam libro secundo*, *pag.* 125, 40.

In æde Limnatidis Dianæ, quæ erat in agro Tegeate, signum Deæ ex ebeno fuit: *Pausan. lib. octavo*, *pag.* 541, 25.

Mercuriolum ex ebeno affabre sculptum habuit Apulejus. Vide ejus *Apologiam.*

FAGUS. Anthologia Græc. Epigrammatum *lib.* I, *cap.* 68, meminit faginei colossi Herculis.

FICUS. Notum est illud Horatii lib. I, Satyra 8:

Olim truncus eram ficulnus, inutile lignum,

Dum

Dum faber incertus, ſcamnum, faceretne Priapum;
Maluit eſſe Deum. - - -

Naxii volunt Bacchum dici Meilichium, propterea quod mortales uſum ficuum docuerit. Ficus enim μείλιχα appellant: unde etiam obtinuit apud eos, ut facies Bacchi, quem Dionyſum vocant, è vite eſſet; illius vero, quem Meilichium nuncupant, è ficu: *Athenæus lib.* III *Deipnoſoph.* & *Euſtathius ad verſum* 339 *Odyſſ.* Ω, *edit. Romanæ pag.* 1964, 16. Συκεάτης, ὁ Διόνυσος, Heſychius.

Rhexibio athletæ poſita fuit Olympiæ ſtatua è ficu: *Pauſan. lib.* VI, *pag.* 378, 2.

HEBENUS. Vide quæ paullo ante diximus in EBENUS.

LOTUS ſupra tam à Pauſania, quàm à Theophraſto, refertur inter arbores ſimulacris faciendis non inidoneas. Vide §. I.

MYRTUS Veneri dicata, ut Jovi eſculus, Apollini laurus, Minervæ olea, Herculi populus: *Plin.* XII, I. Virgil. Ecloga VII:

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo.

Ad quæ verba Servius: *Myrtum ideo dicatam Veneri volunt, quia cùm è mari exiſſet, latuit in myrto, ne nuda conſpiceretur; vel quia fragilis eſt, ut amor inconſtans; vel quia odoris jucundi.* Appoſite itaque Pelopem ferunt in Temno oppido feciſſe ſignum Veneris è virente à radice ſua myrto, ἐκ μυρσίνης τεθηλυίας, *Pauſanias libro quinto, pag.* 311, 53.

OLEA cariem vetuſtatemque non ſentit, nec rimam fiſſuramque capit ſponte: *Plinius* XVI, 40. Quamobrem etiam in fabrica templi Salomonis adhibita: I *Reg.* VI: 23.

Herculis clava ex oleaſtro: Pauſanias lib. ſecundo, pag. 145, 23; vide quoque Anthologiam Græc. Epigr. lib. I, cap. 68. ibi enim clava oleagina memoratur velut peculiare Herculis inſigne, per quod à reliquis Diis dignoſci queat.

Epidauriis oraculum Delphicum conſulentibus de remedio ejus, qua premebantur, ſterilitatis; juſſi ſunt Damiæ & Auxeſiæ ſimulachra ex olea erigere: vide *Herodot. lib.* V, *cap.* 82.

Piſcatores Methymnæi retibus è mari extraxerunt caput ex olea fabricatum; peregrina quidem tractibus iſtis, ſed prorſus divina ſpecie; ſciſcitantibusque, cujus ea vel Deorum vel Dearum eſſet imago, reſpondit oraculum, Bacchum Cephallenum venerarentur: vide *Pauſaniam lib.* X, *pag.* 643, 11.

C. Mario & C. Flacco Coſſ. haruſpicum reſponſo ſigna duo oleagina ſtatuta ſunt armata: *Jul. Obſequens de Prodigiis.* Minutiora ſigilla è radicibus oleæ potiſſimum faciebant, Ἀῤῥαγεῖς γὰρ αὗται, καὶ ὁμαλῶς πως σαρκώδεις: *Rimas enim iſtæ non capiunt, & carnis æqualitate quodammodo conſtare videntur,* ut ſupra ſectione prima loquitur Theophraſtus.

PALMA quoque ſimulachris materiam aliquando præbuit: de quo ſic Theophraſt. lib. V Hiſt. plant. cap. 4: Ὁ φοῖνιξ, κοῦφος καὶ εὔεργος καὶ μαλακὸς, ὥσπερ ὁ φελλός· βελτίων δὲ τοῦ φελλοῦ, ὅτι γλισχρός· ἐκεῖνο δὲ θραυστόν. Διὰ τοῦτο τὰ εἴδωλα νῦν ἐκ τοῦ τῶν φοινίκων ποιοῦσι· τοῦτο δ᾽ ὡς φαῦλον παρήκασι: *Palma levis, tractatu facilis mollisque eſt, quemadmodum ſuber: ſed melior ſubere, quia lenta. Suber enim rigidum eſt. Quapropter ſimulachra nunc ex palmis facere cœperunt, ſpreta ſuberis materia, ut incommoda.*

PERSICA. Theophraſt. lib. IV Hiſt. plant. cap. 2: Ἐν Αἰγύπτῳ ἐστὶ δένδρον περσέα καλούμενον· τῇ ὄψει μέλαν, ὥσπερ ὁ λωτός· ἐξ οὗ καὶ τὰ ἀγάλματα ποιοῦσιν: *In Ægypto eſt arbor Perſica vocata: aſpectu nigra, quemadmodum & lotus; ex qua ſimulachra conficiunt.* Plinius lib. XIII, cap. 9, de Perſica Ægypti: *Materies,* inquit, *bonitate, firmitudine, nigritia quoque nihil differt à loto. Simulachra ex ea factitavere, non eadem gratia, quam fideli materie, ut ex arbore, quam balanum appellavimus, magna ex parte contorta.*

PICEA. Dædalus è picea ſimulachrum Herculis fecit. Vide Apollodorum lib. II de Deorum origin. Statius IV Thebaïd. verſ. 425:

Nec caret umbra Deo. Nemori Latonia cultrix
Additur. Hanc piceæ, cedroque, & robore in omni
Effictam ſanctis occultat ſylva tenebris.

POPULUS. Palladius Novemb. Titulo 15: *Populus utraque, & Salix, & Tilia in ſcalpturis neceſſariæ.*

PYRUS SYLVESTRIS. Junonis vetuſtiſſimum ſignum è pyro ſylveſtri fabricatum memoratur Pauſaniæ lib. II, pag. 115, 13; vide quoque Euſebium de Præparat. Euangelica, cap. 8; quemadmodum & Clementem Alexandrinum in Protreptico.

QUER-

QUERCUS. Prudentius peristeph. in Romani martyris supplicio:

Jam si sub aris ad sigillorum pedes
Jaceatis, infra sectilem quercum siti,
Quid esse vobis æstimem projectius?

Statius Thebaïd. lib. VI, vers. 103:

Situ non expugnabile robur.

Vide Scholiasten Callimachi ad vers. 77 Hymni in Jovem.

SALIX. Palladius Novemb. Titulo 15: *Populus utraque, & Salix, & Tilia in scalpturis necessariæ.*

SMILAX inter eas arbores à Pausania supra refertur, è quibus olim simulacra sculpserunt Artifices.

SUBER. Servius ad vers. 842 septimi Æneïdos: *Recens suberis cortex in quamvis formam tota flectitur facilitate.* Unde etiam prioris ac rudioris ævi homines fecerunt simulacra è subere: postquam vero suberis materiam huic usui minus idoneam deprehendissent; palma successit in locum suberis. Vide quæ supra, ubi de Palma egimus, ex Theophrasto adducuntur.

TILIA. Plinius XVI, 14, de tilia agens: *Materies*, inquit, *teredinem non sentit, proceritate per quam modica, verum utilis:* imo: *Ad mille usus petenda*, ut Idem loquitur lib. XVIII, cap. 28. Quod vero ex ea quoque sculpserint simulacra, discas ex Tertulliano de Idololatria: *Qui de tilia*, inquit, *Martem exsculpit, quanto citius armarium compingit?* Palladius Novemb. Titulo 15: *Populus utraque, & Salix, & Tilia in scalpturis necessariæ.*

VITIS denique sylvestris non est hîc prætereunda: de qua Plinius lib. XIV, cap. 1: *Vites jure apud priscos magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Jovis simulachrum in urbe Populonia ex una conspicimus, tot ævis incorruptum: item Massiliæ pateram: Metaponti templum Junonis vitigineis columnis stetit. Etiam nunc scalis tectum Ephesiæ Dianæ scanditur, ex vite una Cypria, ut fecerunt; quoniam ibi ad præcipuam amplitudinem exeunt. Nec est ligno ulli æternior natura. Verum ista ex sylvestribus facta crediderim: quando hæ vites tonsura annua coërcentur, & vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines.* Idem lib. XVI, cap. 40: *In templo Ephesiæ Dianæ, convenit, tectum ejus esse è cedrinis trabibus; de ipso simulachro Deæ ambigitur. Cæteri ex ebeno esse tradunt. Mucianus ter Consul, ex his qui proxime viso eo scripsere, vitigineum & nunquam mutatum, septies restituto templo.* Apud Naxios facies Bacchi, quem Dionysium vocant, è vite est: illius vero, quem Meilichium nuncupant, è ficu. Diximus paullo ante, ubi de Ficu egimus. Εὐφορίων τὸ ξόανον τῆς μητρὸς τῶν θεῶν φησὶν ἀμπέλινον εἶναι, διὰ τὸ τὴν ἄμπελον ἴσως ἱερὰν εἶναι τῆς Ῥέας: *Euphorion statuam matris deorum ait ex vite esse, quoniam vitis sit Rheæ sacra*, Vetus Scholiastes ad vers. 1117, lib. I Argonaut. Apollonii Rhodii.

Lignea simulacra si rosaceo perunxeris unguento, facile contra omnem materiæ tabem defenderis: vide *Pausaniam sub finem libri* IX. *Legitur in libris antiquis Herculem ad Italiam ingens ligneum poculum attulisse, quo utebantur in sacris; quod ne carie consumeretur, pice oblitum servabatur*, Servius ad vers. 276 octavi Æneïd. Amurcam decoquito ad dimidium; ea ligneam omnem suppellectilem si unges, non putescet; & cùm ea terseris, splendidior fiet: *Cato de Re rustica, cap.* 98. *Cedrus est arboris species*, inquit Acron ad vers. 332 Horatii de Arte poëtica, *cujus resina nigri coloris est, qua quicquid fuerit oblitum, nunquam putrescit: unde nobilium poëtarum chartæ hac oblinebantur, ne corrumperentur à tineis: hac etiam vidimus particulas sanctæ Crucis oblitas, quarum color velut Indicus apparebat.* Vide quoque Servium ad versum 178 septimi Æneïdos.

§. 3. Vidimus nunc è quot quibusve lignorum generibus olim simulacra factitârunt; proximum est, ut reliquam statuarum signorumque materiam pari cura prosequamur. *Simulacra ex ære, argento, auro, ebore, electro, ferro, gypso, marmore, &c.*

ÆS primo loco maxime opportunum fuit visum; tanquam quod cæteris metallis magis esset aut parabile aut tractabile. Κέρμηλος, ἀφ' οὗ χαλκὸς γίνεται, Hesychius. *Vena æris, quo dictum est modo, effoditur igneque perficitur*, inquit Plinius lib. XXXIV, cap. 1. *Fit ex lapide æroso, quem vocant Cadmiam, Celebritas in Asia, & quondam in Campania, nunc in Bergomatium agro, extrema parte Italiæ. Feruntque nuper etiam in Germania provincia repertum.* Præcipue vero variis temporibus ac locis nobilitabatur.

Ægineticum æs; de quo Plinius *lib.* XXXIV *nat. Hist. cap.* 2. Ipsa verba Plinii mox, ubi ad Deliaci æris mentionem perventum erit, adscribemus.

Cordubense æs. Vide quæ mox de Cyprio ære dicimus.

Corinthium æs casus putatur miscuisse; Corintho, cùm ab L. Mummio caperetur, incensa.

incensa. Qua de re sic Florus lib. II, cap. 16: *Quantas opes & abstulerit, & cremaverit, hinc scias: quod quicquid Corinthii æris toto orbe laudatur, incendio superfuisse comperimus. Nam æris notam pretiosiorem opulentissimæ urbis fecit injuria: quia incendio perustis plurimis statuis atque simulachris, æris, auri, argentique venæ in commune fluxere.* Vide quoque Vell. Paterculum lib. I Hist. cap. 13; Orosium lib. V, cap. 3; Isidorum lib. XVI, cap. 19. Quamquam hanc eorum de origine Corinthii æris opinionem multis confutat Plinius lib. XXXIV, cap. 2: *Corinthium æs casus miscuit; Corintho, cùm caperetur, incensa. Miraque circa id multorum affectatio fuit: quippe cùm tradatur non alia de caussa Verrem, quem Cicero damnaverat, proscriptum cum eo ab Antonio, quam quod Corinthiis se ei cessurum negavisset. At mihi major pars eorum simulare eam scientiam videtur, ad segregandos se à cæteris magis, quàm intelligere aliquid ibi subtilius: & hoc paucis docebo. Corinthus capta est Olympiadis* CLVI *anno tertio*, &c. Aliam etiam æris Corinthii originem refert Plutarch. in opere, *Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine, circa operis illius initium*; quod vide. Quinetiam videtur Plin. lib. IX, cap. 40, innuere, suo etiamnum sæculo æs auro argentoque confusum Corinthii æris temperaturam sumpsisse: *Juvat ludere impendio*, inquit, *& luxus geminare miscendo iterum, & ipsa adulterare adulteria naturæ: sicut testudines tingere: argentum auro confundere, ut electra fiant; addere his æra, ut Corinthia.* Auro sane prælatum olim fuisse Corinthium æs, testis est Statius II Sylv. in Surrent. Pollii, vers. 68:

Æraque ab Isthmiacis auro potiora favillis.

Signis, quæ vocant Corinthia, inquit Plinius lib. XXXIV, cap. 8, *plerique in tantum capiuntur, ut secum circumferant: sicut Hortensius orator sphingem Verri reo ablatam. Propter quam Cicero illo judicio in altercatione neganti ei Se ænigmata intelligere, respondit Debere, quoniam sphingem domi haberet. Circumtulit & Nero princeps Amazonem, de qua dicemus. Et paulo ante C. Cestius Consularis signum, quod secum etiam in prælio habuit. Alexandri quoque Magni tabernaculum sustinuisse traduntur solitæ statuæ, ex quibus duæ ante Martis Ultoris ædem dicatæ sunt, totidem ante Regiam.* His etiam accensendum illud Herculis epitrapezii signum, quod Magnus Alexander, Hannibal, Sylla in omnibus expeditionibus circumducebant. Vide quæ supra diximus libri secundi cap. 8, §. 11. Videtur autem raritas præcipue in causa fuisse, cur æris hujus pretia in immensum exarserint: nisi malis auctum ex eo pretium, quod difficulter admodum æruginem traxerit. Cicero certe lib. IV Tuscul. quæst. hanc æri Corinthio tribuit proprietatem: *Inter acutos & hebetes*, inquit, *hoc interest; quod ingeniosi, ut æs Corinthium in æruginem, sic illi in morbum & incidunt tardius, & recreantur ocyus: hebetes non item.* Solebant autem illi, qui volebant videri aliquid hac in parte supra vulgus sapere, sinceritatem æris Corinthii naribus explorare; quod in Mamurra falsè ridet Martialis lib. IX, Epigramm. 60:

Consuluit nares, an olerent æra Corinthum;
Culpavit statuas & Polyclete tuas.

Verisimile tamen est, hos ineptissimæ vanitatis homines tale quid factitâsse exemplo argentariorum, nummos odore explorantium; quam eorum consuetudinem tangit Arriani Epict. lib. I, cap. 20: Ὁρᾶτε ἐπὶ τοῦ νομίσματος, πῶς καὶ τέχνην ἐξευρήκαμεν, καὶ ὅσοις ὁ ἀργυρογνώμων προσχρῆται κατὰ δοκιμασίαν τοῦ νομίσματος· τῇ ὄψει, τῇ ἁφῇ, τῇ ὀσφρασίᾳ, τὰ τελευταῖα τῇ ἀκοῇ: *Videtis, in numismate quo pacto artem invenerimus, & quot rebus argentarius ad ejus explorationem utatur; ut visu, tactu, olfactu, denique, auditu.*

Cyprium æs invenit Cinyra Agriopæ filius: *Plin. lib.* VII, *cap.* 56. Apud Cyprum mons fuit æris ferax, quem Cypricorium vocant: *Serv. ad vers.* III *libri tertii Æn.* *Fit & ex alio lapide, quem Chalcïtin vocant, in Cypro, ubi prima fuit æris inventio, mox vilitas præcipua, reperto in aliis terris præstantiore, maxime orichalco, quod præcipuam bonitatem admirationemque diu obtinuit: nec reperitur longo jam tempore, effœta tellure. Proximum bonitate fuit Sallustianum, in Centronum Alpino tractu, non longi & ipsum ævi. Successit ei Livianum, in Gallia. Utrumque à metallorum dominis appellatum: illud ab amico Divi Augusti, hoc à conjuge, velocis defectus. Livianum quoque certe admodum exiguum invenitur. Summa gloria nunc in Marianum conversa, quod & Cordubense dicitur. Hoc à Liviano cadmiam maxime sorbet, & orichalci bonitatem imitatur in sestertiis dupondiariisque, Cyprio suo assibus contentis. Et hactenus nobilitas in ære naturalis se habet. Reliqua genera artificio constant, quæ suis locis reddentur*, Plinius lib. XXXIV, cap. 2. De æris artificiosi differentia misturaque vide Plinium libro XXXIV, sub finem capitis 8. Ærosam appellaverunt antiqui insulam Cyprum; quod in ea plurimum æris nascatur: *Festus.*

Deliacum æs. Plin. lib. XXXIV, cap. 2: *Antiquissima æris gloria Deliaco fuit, mercatus*

catus in Delo concelebrante toto orbe, & ideo cura officinis tricliniorum pedibus fulcrisque. Ibi prima nobilitas æris. Pervenit deinde ad Deûm simulachra, effigiemque hominum, & aliorum animalium. Proxima laus Æginetico fuit. Insula & ipsa; nec æs gignens, sed officinarum temperatura nobilitata. Bos æreus inde factus in foro boario est Romæ. Hic est exemplar Æginetici æris. Deliaci autem, Jupiter in Capitolio, in Jovis Tonantis æde. Illoque ære Myron usus est, hoc Polycletus, æquales atque condiscipuli. Æmulatio autem & in materia fuit. Hæc Plinius.

Demonnesium æs Vulcanus canem fecit ex Demonnesio ære: vide *Pollucem libro* v, *cap.* 5, §. 2; vide *Hesychium in* Δημοννήσιος χαλκός; vide quoque *Stephanum de Urbibus in* Δημόνησος.

Hepatizon æs, suo colore pretiosum, ad jocineris imaginem vergens: *Plinius libro* XXXIV, *cap.* 2.

Livianum æs, velocis defectus, à conjuge divi Augusti nomen accepit: *Plinius lib.* XXXIV, *cap.* 2. Integrum Plinii locum paullo ante adscripsimus.

Marianum æs, dicitur & Cordubense. *Summa nunc* [æris] *gloria*, inquit Plinius lib. XXXIV, cap. 2, *in Marianum conversa, quod & Cordubense dicitur.* De hoc etiam ære Mariano vide verba Plinii aliquanto ante fusius descripta.

Nigrum æs. Statuarum Pori regis ex ære nigro conflatarum, meminit Philostratus *lib.* II *de vita Apollonii, cap.* II.

Orichalcum. Meminit ejus Plato *in Critia.* Videtur autem duplex statui; nativum nempe, & factitium. Nativum orichalcum præcipuam bonitatem admirationemque diu obtinuit. Nec reperitur, longo jam tempore effœta tellure: *Plin.* XXXIV, 2. Ὀρείχαλκος, εἶδος ὕλης οὕτω καλουμένης, ἥτις νῦν οὐχ εὑρίσκεται. ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι χύμευσίς ἐστι χαλκοῦ τοῦ νῦν εὑρισκομένου λευκοῦ χαλκοῦ· οὗτος γὰρ σκευασίᾳ τινὶ γίνεται λευκὸς φύσει: *Orichalcum species substantiæ sic dictæ, quæ nunc non extat. Alii vero inquiunt, quod sit humor æris quod nunc invenitur, nimirum albi æris. Quippe is sic præparatur, albus ut fiat*, Etymol. magnum. Aurichalcum vel orichalcum, inquit Festus, quidam putant compositum ex ære & auro; sive quod colorem habeat aureum. Orichalcum sane dicitur, quod in montosis locis invenitur. Similia fere tradit Acron *ad vers.* 202 *Horatii de Arte.* Servius quoque *ad vers.* 86 *libri* XII *Æneïd.* Apud majores, inquit, orichalcum pretiosius fuit omnibus metallis. Namque, sicut Lucretius dicit, cùm primùm homines sylvas incendissent, nullarum adhuc rerum periti, terra casu, fertilis omnium, ex incendii calore desudavit metalla: inter quæ orichalcum pretiosius visum est, quod & splendorem auri, & æris duritiem possideret, &c. Lucretii locus, ad quem digitum intendit Servius, est *lib.* V, *vers.* 1240: ubi tamen nullam orichalci facit mentionem, cùm aurum, argentum, æs, ferrum, plumbum, sylvis fortuito igne incensis, primo inventum tradit. Simile quid habet Seneca *epistola* XC. Arbitrantur interim alii totum hoc, quod de nativo orichalco traditur, esse commentitium. Ita Hesychius: Ὀρείχαλκον, τῶν εἰκῇ διαδεδομένων τοὔνομα· οἱ δὲ πλείους ὑπάρχειν αὐτόν. ἔστι δὲ καὶ ὕλη ὁμοία χαλκῷ: *Orichalcum est inter ea, quorum nomen temere disseminatum est. Plurimi vero extare asserunt. Est autem substantia æri similis.* Pollux lib. VII Onomast. cap. 23: Τὸ δὲ ὀρειχάλκου μέταλλον οὐδέπω καὶ νῦν εἰς πίστιν ἥκει βεβαίαν: *Orichalci metallum ne quidem nunc firmam invenit fidem.* Vetus Schol. ad vers. 973 libri IV Argonaut. Apollonii Rhodii: Ὀρείχαλκος, εἶδος χαλκοῦ, ἀπὸ Ὀρείου τινὸς γενομένου εὑρετοῦ ὀνομασμένος. Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τελεταῖς φησὶ μηδὲ ὑπάρχειν τὸ ὄνομα, μηδὲ τὸ τούτου εἶδος· τὸ γὰρ ὀρείχαλκον ἔνιοι ὑπολαμβάνουσι λέγεσθαι μὲν, μὴ εἶναι δέ. τῶν δὲ εἰκῇ διαδεδομένων καὶ τοῦτο. οἱ γὰρ πολυπραγμονέστεροι φασὶν αὐτὸν ὑπάρχειν. μνημονεύει καὶ Στησίχορος, καὶ Βακχυλίδης, καὶ Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς σεσημείωται τοῦτο. ἄλλοι δὲ ἀνδριαντοποιοῦ λέγουσιν ὄνομα, ὡς Σωκράτης καὶ Θεόπομπος ἐν εἰκοστῷ πέμπτῳ: *Orichalcum species æris, ab Oreo quodam inventore sic dictum. Aristoteles vero in libro de initiationibus inquit, neque nomen, neque speciem extare. Nonnulli arbitrati sunt Orichalcum quidem appellari, revera autem non existere. Inter ea itaque quæ nobis frustra tradita sunt & hoc collocandum. Curiosiores vero id esse asserunt. Recenset quoque id Stesichorus, & Bacchylides: etiam ab Aristophane Grammatico id annotatum est. Alii vero dicunt fuisse nomen Statuarii; ut Socrates, & Theopompus libro vigesimo quinto.* Videtur itaque orichalcum illud veteribus memoratum, factitium potius fuisse. Ita Gloss. vet. Aurochalca, κεραμαλκά. Unde recte colligas, orichalcum fuisse κρᾶμά τι, *mixturam quandam*, ex ære atque auro conflatum. Vitellii certe temporibus orichalci materiam jam corruptam eviluisse manifestum est: etenim is *In urbano officio dona atque ornamenta templorum surripuisse, & commutasse quædam, ferebatur; proque auro & argento, stannum & aurichalcum supposuisse*, Suetonius in Vitellio, cap. 5. Ὀρείχαλκος, ὁ διαυγὴς χαλκὸς, ὁ δόκιμος: *Orichalcum æs perspicuum & clarum*, Suidas. *Cadmea terra, quæ in æs conjicitur, ut fiat orichalcum*, Festus. Ἄνδειρα, πόλις· ἐν ᾗ λίθος, ὃς καιόμενος, σίδηρος γίνεται· εἶτα μετὰ γῆς τινὸς καταμιγνυθεὶς, ἀποστάζει ψευδάργυρον.

εἶτα κραθεὶς χαλκῷ, ὀρείχαλκος γίνεται): *Andira, urbs. In qua est lapis, qui si uratur fit ferrum. Dein terra quadam mixtus destillat argentum falsum. Exinde vero mixtus ære fit Orichalcum*, Stephanus de Urbibus, in Ἄνδειρα. Expressit locum Strabonis ex *libro* XIII *Geographiæ, pag.* 610 *edit. Casaubonianæ.*

Sallustianum æs appellatum à metalli domino, qui fuit amicus divi Augusti: *Plinius lib.* XXXIV, *cap.* 2.

Σολοιτύπος, χαλκός τις ἐν Κύπρῳ, Hesychius.

Tartessiacum æs magnam quoque priscis temporibus habuit famam. Vide sis *Pausaniam libro sexto, pag.* 378, 17.

Hippomanes tantas in veneficio vires habet, ut affusum æris misturæ in effigiem equæ Olympiæ, admotos mares equos ad rabiem coitus agat, Plinius lib. XXVIII, cap. 11. Vide Ælianum *lib.* XIV *de Animalibus, cap.* 18. Confer hæc cum iis quæ habet Pausanias *lib.* V, *pag.* 19: qui tamen equum, non equam fuisse tradit. Κερατερώματα, μίξις χαλκοῦ καὶ κασσιτέρου, Hesychius.

Prisci candelabra tantum elaborabant ex ære. Limina etiam ac valvas in templis ex ære factitavere, & cortinas tripodum nomine Delphicas. Transiit deinde ars ubique vulgo ad effigies Deorum: *Plin.* XXXIV, 3. Et mox, *cap.* 4: Romæ simulacrum ex ære factum Cereri primum reperio ex peculio Sp. Cassii, quem regnum affectantem pater ipse interemerat. Transiit & ab Diis ad hominum statuas atque imagines multis modis. Ex quali lapide formæ fiant, in quibus æra funduntur, docet Plinius *lib.* XXXVII, *cap.* 22. Vide quoque *Vitruv. lib.* II, *cap.* 7. Nimium frigus, quemadmodum etiam æstus flagrantior, lædit statuas æreas, maxime tamen novellas. Horat. lib. II, Satyra 5:

> \- - - *Rubra Canicula findet*
> *Infanteis statuas.* - - -

Diod. Siculus Biblioth. lib. III: ὅπου διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ ψύχους χαλκοῖ μὲν ἀνδριάντες ῥήγνυνται: *Ubi ob intentionem frigoris æreæ etiam statuæ franguntur.* Vide Servium ad vers. 363 libri tertii Georgicôn.

Æra extersa rubiginem celerius trahunt, quàm neglecta. Servari ea optime in liquida pice tradunt: *Plin.* XXXIV, 9.

Æramenta contra æruginem, colorisque gratia elegantioris, amurca decocta ungi tradit Plinius *lib.* XV, *cap.* 8. Vide quoque *Catonem de re Rust. cap.* 98.

Valerius Maximus *lib.* I, *cap.* 8, quod est de Miraculis: Possunt & illa miraculorum loco poni, inquit, quòd deusto Sacrario Saliorum, nihil in eo præter lituum Romuli integrum repertum est: quòd Serv. Tullii statua, cùm ædes Fortunæ conflagrasset, inviolata permansit: quòd Q. Claudiæ statua, in vestibulo templi Matris Deûm posita, bis ea æde incendio consumpta, in sua basi flammis intacta stetit. Cæterum non videtur hoc tanta dignum admiratione, quod nos mirari vult Valerius, si quidem verum est, quod *lib.* XXXV, *cap.* 15, tradit Plinius, æramenta bitumine illita igni resistere. Postquam enim multiplicem bituminis usum retulit, *In reliquo usu*, inquit, *æramentis illinitur, firmatque ea contra ignes. Diximus & tingi solitas ex eo statuas & illini.*

In præfectura Stratoniensi sunt lapides, quibus ne ignis quidem nocet. Ex iis & formæ fiunt, in quibus æra funduntur: *Plinius lib.* XXXVI, *cap.* 22. Plenius tamen de hoc lapide Vitruvius *lib.* II, *cap.* 7.

Amurca, ἀμόργη. Est vero amurca, ut loquitur Plinius XV, 3, *sanies olivæ amara.* Varroni lib. I de re Rust. cap. 64, amurca dicitur esse *humor aquatilis ac retrimentum* ex olea expressa. Ἀμόργη, τρυγία ἐλαίου, ἰλύς, Hesychius. Amurcam dicunt eas olei sordes, quæ præcedunt: nam sordes quæ sequuntur oleum, feces vocantur: *Servius ad vers.* 194 *libri primi Georgicôn.* Tzetzes Chil. XII, hist. 430, vocat τρύγα τοῦ ἐλαίου, *fecem olei.* Unde etiam ibidem parœmiam ἀνδριὰς ἀμόργινος, *statua ex amurca*, ad nihili res accommodat. Prorsus ac si quis ex densiore amurca, quæ quasi fex est olei, statuam faciat.

Argenti usum in statuas primum ad honorem divi Augusti in adulationem temporum transisse, falso existimatur. Athenis enim in loco, qui dicebatur Tholus, & curiæ quingentorum proximus erat, argentea aliquot signa, non tamen usque adeo magna, consecrata fuisse refert Pausanias *libro primo, pag.* 8, 37. Triumpho adhæc Magni Pompeji reperimus translatam Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, argenteam statuam; item Mithridatis ejus patris; & currus aureos argentosque: *Plin.* XXXIII, 12. Augustus etiam statuas omnes argenteas olim sibi positas, conflavit; atque ex iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit, teste Suetonio in Augusto, *cap.* 52. At Dio *libro* LIII, in alios usus has statuas ab eo conflatas fuisse tradidit.

Claudius Imp. specimen prælii navalis in Fucino lacu edidit: *Hoc spectaculo classis Sicula & Rhodia concurrerunt, quinquagenarum triremium singulæ, exciente buccina Tritone*

Tritone argenteo, qui è medio lacu per machinam emerſerat, Suetonius in Claudio, cap. 21.

Domitianus non niſi aureas & argenteas ſtatuas in Capitolio poni ſibi permiſit, ac ponderis certi: *Sueton. in Domit. cap.* 13.

Anſer argenteus in Capitolio poſitus fuerat, in honorem illius anſeris, qui Gallorum nuntiaverat adventum: *Servius ad verſ.* 553 *octavi Æneïd.*

Thenſa vehiculum fuit ex argento vel ebore, quo exuviæ Deorum ludicris Circenſibus in circum ad pulvinar vehuntur: *Feſtus.*

Argentum medicatis aquis inficitur, atque etiam afflatu ſalſo, ſicut in mediterraneis Hiſpaniæ, Plinius XXXIII, 12.

ARGILLA. *Lyſiſtratus Sycionius, frater Lyſippi, de ſignis effigiem exprimere invenit. Crevitque res in tantum, ut nulla ſigna ſtatuæve ſine argilla fierent*, Plinius libro XXXV, cap. 12. Etiam pice utebantur olim Artifices typum vel formam alicujus ſtatuæ ſumpturi. Ὁ ἀγοραῖος Ἑρμῆς, ὁ παρὰ τὴν Ποικίλην, inquit Lucianus in Jove tragœdo, πίττης ἀναπέπλησαι, ὁσημέραι ἀναπλαττόμενος ὑπὸ τῶν ἀνδριαντοποιῶν: *Agoræus ille ſive forenſis Mercurius, qui ſtat ad Pœcilen, pice refertus eſt, ſiquidem à ſtatuariis quotidie refingitur.* Ad quæ verba hæc annotat vetus Scholiaſtes: Οἱ πιθῆκες τοὺς ἀνδριάντας καὶ τὰ ἀγάλματα, ἔθος εἶχον περιπλάττειν τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἑρμοῦ πίσσῃ, καὶ οὕτω λαμβάνειν τὸ αὐτοῦ ἐκτύπωμα, ἵνα πρὸς αὐτὸ ποιῶσι.

AROMATUM tantam vim in funere Syllæ à fœminis collatam teſtatur Plutarchus *in Sylla*, ut præter aromata decem & ducentis ferculis illata, ingens quoque ipſius Syllæ ſimulacrum, quemadmodum & lictoris, ex pretioſo thure ac cinnamomo fuerit effectum. Empedocles Acragantinus victoriam in Olympico certamine adeptus equis, quum Pythagoricus eſſet, ac proinde ab animatis abſtinendum ſibi putaret, bovem è myrrha, thure, aliiſque aromatibus pretioſis effictum diſtribuit iis, qui ad ſolemnem hunc totius Græciæ conventum confluxerant: *Athenæus Deipnoſoph. libro* 1, *cap.* 3; *Euſtath. ad verſ.* 8 *Odyſſ.* Γ, *edit. Romanæ pag.* 1454, 21. Laërtius tamen *lib.* VIII, *in Empedocle*, quemadmodum & Philoſtratus *de vita Apollonii lib.* 1, *cap.* 1, bovem hunc ex melle & farina confectum fuiſſe tradunt. De Iſide, quæ ſoror & conjux Oſiridis fuit, ſimile quid refert Diod. Siculus *lib.* 1.

AURUM *Hippocrates* (Scaliger *Hypſicrates* reponit) *medicus de nomine inventoris dictum putat, quem vocitatum ait Aurum*, Feſtus. Aurum optimum in Colophone monte Aſiæ generatur. Meminit Colophonii hujus auri Julianus Imp. *Orat.* 11; Libanius *Orat.* XI; Suidas in Χρυσὸς κολοφώνιος: Apoſtolius quoque & Zenobius parœmiographi. Præcipue tamen Tzetzes *Chiliade* XII, *hiſt.* 402, *&* 404, ubi & alia plura non ignobilis auri genera recenſet. Demoneſium aurum à bonitate commendat Stephanus de Urbibus in Δημόνησος. Φωκαῒς, τὸ κάκιστον χρυσίον, Heſychius: niſi forte petitum hoc ſit ex hiſtoria Phocenſium Delphici Apollinis templum deprædantium; qua de re vide *Juſtinum lib.* VIII. Atque ita ſimilem hujus auri conditionem dixeris cum auro Toloſano, de quo vide *A. Gellium lib.* III *noct. Attic. cap.* 9. Τεῦκρος ὁ Κυζικηνὸς ἔγραψε περὶ χρυσοφόρου γῆς, Suidas. *Aurum quo ſæpius arſit, proficit ad bonitatem. Aurique experimento ignis eſt, ut ſimili colore rubeat quo ignis: atque ipſum obryzum vocant*, Plinius libro XXXIII, cap. 3. Vide Voſſii Etymologicum Latinum, in *Obriſum*: vide quoque annotata noſtra ad Appendicem Alamannici Gloſſarii D, pag. 4, in *Obrizum*.

Aurea ſtatua prima omnium nulla inanitate, & antequam ex ære aliqua illo modo fieret, quam vocant holoſphyraton, in templo Anaïtidis poſita dicitur, numine gentibus illis ſacratiſſimo. Direpta eſt Antonii Parthicis rebus. Scitumque narratur dictum unius veteranorum Bononiæ, hoſpitali divi Auguſti cœna, cùm interrogaretur, Eſſetne verum, eum, qui primus violaſſet hoc numen, oculis membriſque captum exſpiraſſe? reſpondit enim, tum maxime Auguſtum de crure ejus cœnare, ſeque illum eſſe, totumque ſibi cenſum ex ea rapina eſſe: *Plin.* XXXIII, 4. De aurea ſtatua quam Veneri dicavit Aſpaſia, vide Ælianum *var. Hiſt. lib.* XII, *cap.* 1.

Antiochum Cyzicenum ferunt aureum Jovem cubitorum decem ex delubro ſuſtuliſſe, & ex ære bracteolis ſubſtituiſſe fucatum: *Arnobius lib.* VI, ut alia pleraque, ita & hoc hauſit ex Clem. Alexandrini Protreptico.

Apud Babylonios in ſacello quodam templi Beli magnum erat Jovis ſedentis ex auro ſimulacrum, & alia inſuper ſtatua duodecim cubitorum, è ſolido auro: vide *Herodotum lib.* 1, *cap.* 183.

Cypſelum Corinthiorum tyrannum in Olympia conſecraſſe aureum Jovis ſimulacrum ferunt: *Pauſanias lib.* V, *pag.* 290, 3. Apud Strabonem quoque *libro* VIII, in teſtimonium divitiarum Cypſeli refertur, Τὸ Ὀλυμπίασιν ἀνάθημα Κυψέλου, σφυρήλατος χρυσοῦς ἀνδριὰς εὐμεγέθης: *Donum Cypſeli in Olympiis, ſtatua aurea malleo ducta juſtæ magnitudinis*

dinis. Cotho portus erat Carthaginensium, habens nobile templum Apollinis, οὗ τό, τε ἄγαλμα κατάχρυσον ἦν, καὶ δῶμα αὐτῷ χρυσήλατον ἀπὸ χιλίων ταλάντων σταθμοῦ περιέκειτο: *Cujus signum inauratum erat, & tectum auro coopertum, uti ponderis esset mille talentorum.* Vide Appianum de bellis Punicis.

Pompejus Magnus tertio triumpho transtulit signa aurea tria; Minervæ, Martis, & Apollinis: *Plin. lib.* XXXVII, *cap.* 2.

Dianæ Ephesiæ simulacrum aureum: *Xenophon lib.* V *de expedit. Cyri.*

Dianæ Scythicæ simulacrum ab Oreste & Pylade abreptum, è solido fuit auro: vide *Cedrenum pag.* 135 *edit. Regiæ.* Delatum id ab Oreste Ariciam. Sed cùm postea Romanis sacrorum crudelitas displiceret, quamquam servi immolarentur; ad Laconas Diana translata est, ubi sacrificii consuetudo adolescentum verberibus servabatur, qui vocabantur Bomonicæ, quia aris superpositi contendebant, qui plura possent verbera sustinere: *Hyginus fabula* 261. Vide *Pausaniam in Laconicis, pag.* 192, *lin.* 40; *Servium ad vers.* 116 *libri* II *Æneïd.*

Bendis, Anubis, Attis, & Mithres, ὅλοι ὁλόχρυσοι, καὶ βαρεῖς, καὶ πολυτίμητοι ὡς ἀληθῶς: *Toti aurei, & graves, & ut vere venerandi,* Lucian. in Jove tragœdo.

Athenis, teste Plutarcho *in vita Solonis*, in foro erat lapis, ad quem ex lege Solonis, jurabant Thesmothetæ, se legum observantissimos fore: si quam vero violassent, statuam pondere sibi parem ex auro Delphis dedicaturos.

Nabuchodonosor, ut de eo Severus Sulpicius in secundo Historiæ sacræ, *statuam sibi auream immensæ magnitudinis posuit, adorarique eam ut sacram effigiem præcepit.* Vide Caput III Danielis.

Auream quoque statuam & solidam Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit, LXX circiter Olympiade. Tantus erat docendæ oratoriæ artis quæstus: *Plin. lib.* XXXIII, *cap.* 4; *Cicero* III *de Orat. Valerius Maximus lib.* VIII, *cap. ultimo.*

Remo fratri auream statuam oraculi monitu posuit Romulus. Qua de re vide *Cedrenum pag.* 147 *edit. Regiæ.*

Aureis argenteisque piscibus Atergatim Deam placabant, teste Athenæo *libro* VIII *Deipnosoph. cap.* 8.

Aureum Atrei agnum Scriptores Tragœdiarum passim decantant; quem tamen Herodorus Heracleotes phialam argenteam fuisse tradit, in cujus medio aurea fuit agni imaguncula, pluris isthoc sæculo propter auri raritatem æstimata: *Athenæus libro sexto Deipnosoph. cap.* 8.

Hannibalem Cœlius scribit, cùm columnam auream, quæ esset in fano Junonis Laciniæ, auferre vellet, dubitaretque utrum ea solida esset, an extrinsecus inaurata, perterebravisse. Quumque solidam invenisset, statuissetque tollere, secundùm quietem visam esse ei Junonem prædicere, ne id faceret; minitarique, si id fecisset, se curaturam ut eum quoque oculum, quo bene videret, amitteret; idque ab homine acuto non esse neglectum: itaque ex eo auro, quod exterebratum esset, buculam curasse faciendam, & eam in summa columna collocavisse: *Cicero lib.* I *de Divinatione.*

Aquilæ duæ ab Oriente pariter atque Occidente Jovis imperio emissæ, Delphis, in ipso orbis terrarum umbilico, convenerunt: vide *Plutarchum circa initium libri de Defectu oracul.* quemadmodum & *Claudianum in præfat. de Mallii Theodori Cons.* Δείκνυται δ' ἐν καὶ ὀμφαλός τις ἐν τῷ ναῷ τεταινιωμένος, καὶ ἐπ' αὐτῷ αἱ δύο εἰκόνες τοῦ μύθου: *Ostenditur umbilicus quidam in templo Delphico tæniis redimitus, inque eo duæ imagines istius fabulæ*, Strabo lib. IX, pag. 421 edit. Casaubonianæ. Aquilas autem ibi dicatas fuisse aureas discimus ex Scholiis in Sophoclis Oedipum tyrannum, *pag.* 172 *edit. Stephanicæ, anni* 1568.

Aquilam vocabant Romani exiguum sacellum fanum, in quo collocatur aquila aurea. Erigitur autem in omnibus per delectum conscriptis legionibus; neque prius hybernaculis effertur, quàm universus egrediatur exercitus. Movet vero eam unus aliquis hastæ sublimi impositam, cujus inferior pars in acutam cuspidem desinit, ut etiam defigi possit in solum: vide *Dionem Cassium lib.* XL. Plura vide apud Vossium *de Orig. & progr. idololatriæ lib.* III, 76.

Alexandri Macedonis statua aurea posita fuit in templo Apollinis Delphici: *Herodotus lib.* VIII, *cap.* 121.

Phrynes, scorti nobilis, auream statuam Delphis in sublimi columna erexerunt Græci: *Ælianus var. Hist.* IX, 32. Vide quoque Plutarch. in libello *Cur Pythia nunc non reddat oracula carmine.*

Crœsus inter templi Delphici donaria consecravit auream statuam fœminæ panes sibi facientis; propterea quod insidias novercæ venenum privigno miscentis, à capite suo in pessimæ fœminæ liberos averterat: *Plutarch. Cur Pythia nunc non reddat orac. carm.* Herodotus lib. I, cap. 51, Εἴδωλον χρύσεον τρίπηχυ, *Simulacrum aureum tricubitale*, fuisse dicit. Arte-

Artemidoro auream Epheſii ſtatuam in templo poſuere, quod Heracleotidem deſciſcentem Romæ dicta cauſa Epheſiorum eſſe evicit: vide *Strabonem lib.* XIV, *pag.* 624 *edit. Caſaubonianæ.*

Mithridatis coloſſus aureus pedum ſex (χρύσεος ἑξάπους κολοσσός) ab Lucullo triumphante tranſlatus eſt: vide *Plutarch. in Lucullo.*

Ædem Pietatis in foro olitorio dedicavit M. Acilius Glabrio duumvir; ſtatuamque auratam, quæ prima omnium in Italia ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit: *Livius lib.* XL *ab U. C. Valer. Maximus lib.* II, *cap.* 5. Aliquanto aliter Ammianus Marcellinus lib. XIV: *Quidam æternitati ſe poſſe commendari per ſtatuas æſtimantes, eas ardenter adfectant, easque auro curant imbracteari: quod Acilio Glabrioni delatum eſt primo, cùm conſiliis armisque regem ſuperaſſet Antiochum.*

Clearchus Heracleenſis tyrannus, dum ex ſucceſſu continuæ felicitatis obliviſcitur ſe hominem, interdum Jovis ſe filium dixit; euntique per publicum, aurea aquila (velut argumentum generis) præferebatur: *Juſtin. lib.* XVI, *cap.* 5.

Caligula templum numini ſuo proprium, & ſacerdotes, & excogitatiſſimas hoſtias inſtituit. In templo ſimulacrum ſtabat aureum iconicum, amiciebaturque quotidie veſte, quali ipſe uteretur: *Sueton. in Calig. cap.* 22.

L. Vitellius Narciſſi & Pallantis imagines aureas inter Lares coluit: *Suetonius in Vitellio, cap.* 2.

Britannico ſtatuam auream in Palatio poſuit Titus Imperator: vide *Suetonium in Tito, cap.* 2.

Nero Pompeji theatrum operuit in auro unum diem, quod Tyridati regi Armeniæ oſtenderet. Et quota pars ea apparatus fuit Aureæ domus, ambientis urbem? Plinius libro XXXIII, cap. 3. Et rurſus lib. XXXVI, cap. 15: *Bis vidimus totam Urbem cingi domibus principum Caji & Neronis; & hujus quidem, ne quid deeſſet, auream.* Hujus Aureæ domus meminit Suetonius in vita Neronis, cap. 31: *Non in alia re damnoſior, quàm in ædificando. Domum à Palatio Eſquilias uſque fecit; quam primo Tranſitoriam; mox, incendio abſumptam reſtitutamque, Auream nominavit: de cujus ſpatio atque cultu ſufficerit hoc retuliſſe. Veſtibulum ejus fuit, in quo Coloſſus centum viginti pedum ſtaret ipſius effigie: tanta laxitas, ut porticus triplices milliarias haberet: item ſtagnum maris inſtar, circumſeptum ædificiis, ad urbium ſpeciem. Rura inſuper arvis atque vinetis & paſcuis ſilvisque varia, cum multitudine omnis generis pecudum ac ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, diſtincta gemmis unionumque conchis erant. Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis verſatilibus, ut flores: fiſtulatæ, ut unguenta deſuper ſpargerentur. Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus ac noctibus vice mundi circumageretur: balineæ marinis & Albulis fluentes aquis. Ejuſmodi domum cùm abſolutam dedicaret, hactenus comprobavit, ut ſe diceret Quaſi hominem tandem habitare cœpiſſe.* In hac domo aurea non modo præſtantiſſima vett. Artificum opera congeſſerat Nero Imp. verum etiam exquiſitiſſimos Artifices paſſim conquiſitos ibi ceu incarceratos detinuit. De primo agit Plinius *lib.* XXXIV, *cap.* 8, ubi teſtatur clariſſima quæque maximorum Artificum opera *violentia Neronis in Urbem convecta, & in ſellariis domus aureæ diſpoſita.* Alterum habet idem Plinius *lib.* XXXV, *ſub finem capitis decimi.* Locum, à propinquo meo Iſaaco Voſſio è codd. MSS. emendatum, exhibet Catalogus Artificum in *Amulius* Pictor. Meminit & hujus aureæ domus Neronis Imp. Dio Chryſoſtomus *Orat.* XLVII.

Domitianus nonniſi aureas & argenteas ſtatuas in Capitolio poni ſibi permiſit, ac ponderis certi: *Suetonius in Domitiano, cap.* 13. Injuncti ponderis rationem videtur expreſſiſſe Statius Papinius *lib.* v *Sylv.* ea quæ inſcribitur, Abaſcantii in Priſcillam pietas, verſ. 191:

Da Capitolinis æternum ſedibus aurum,
Quo niteant ſacri centeno pondere vultus
Cæſaris. - - -

Hujus tamen ipſius Domitiani, à conjuratis poſtmodum dilaniati, nulla uſpiam in univerſo orbe Romano reliqua fuit ſtatua præter unam æream, quam uxor ei poſt mortem indulgente Senatu erexit: vide Procopii *Hiſtoriam arcanam, cap.* VIII. Niſi forte malis recurrere ad librum ſecundum, cap. 8, ſect. 7; ubi hæc omnia plenius ex Procopio adſcripſimus.

Pavonem ex auro & fulgidis lapidibus Junoni dedicavit Adrianus Imp. teſte Pauſania *lib.* II, *pag.* 115, 21.

M. Antoninum Philoſophum Imp. mortuum Senatus, ut memoriam tantarum virtutum grate proſequeretur, aurea ſtatua dignum judicavit: vide *Cedrenum pag.* 251 *editionis Regiæ.*

Claudio

Claudio Imp. successori Valeriani & Galieni Impp. populus Rom. in Capitol. auream posuit statuam, quod Gothos Illyricum Macedoniamque per quindecim annos vastantes incredibili strage deleverat: *Eusebius in Chron. ad annum Domini* CCLXXII; *Isidorus Chron. Gothorum, Era* CCXCIII; *Jornandes de Regn. success.*

Leonem aureum decem talentorum pondo Apollini Delphico sacravit Crœsus: vide *Herodotum lib.* I, *cap.* 50.

Buculas aureas, Crœsi donum, habuit Ephesus: *Herodotus lib.* I, *cap.* 92.

Cercopithecum aureum pro numine colebant incolæ Thebarum Ægyptiarum. Juvenalis Satyra XV:

Effigies sacri nitet aurea cercopitheci,
Dimidio magicæ resonant ubi Memnone chordæ,
Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis.

Aureus currus Solis ornabat fastigium porticus ab Augusto Cæsare Apollini sacratæ: vide *Propertium lib.* II, *Eleg.* 31.

Molam auream sex talentorum pondo Xerxes Megabyzo Babylonis expugnatori præter alia multa donavit. Quod munus apud Persas omnium regiorum munerum præstantissimum judicatur: *Ctesias in Persicis apud Photium.*

Crassus dives primus argento auroque folia imitatus, ludis suis coronas dedit, Plin. lib. XXI, cap. 3. *Taurorum felle aureus ducitur color*, Idem lib. XI, cap. 37. *Inter omnia communia animalium, vel præstantissimi effectus fel est. Taurino præcipua potentia, etiam in ære pellibusque colore aureo inducendo*, Idem lib. XXXVIII, 9. De auro alia multa habet Plin. in prooemio libri XXXIII, & ejusdem libri quatuor primis capp. Præcipue tamen cap. 3: *Super omnia*, inquit, *netur* [aurum] *ac texitur, lanæ modo, & sine lana. Tunica aurea triumphâsse Tarquinium Priscum Verrius tradit. Nos vidimus Agrippinam Claudii principis, edente eo navalis prælii spectaculum, assidentem ei indutam paludamento ex auro textili, sine alia materie.*

Platanum auream atque auream vitem inter reliquam supellectilis regiæ pompam circumvehebant Reges Persarum. Ac vitem quidem in regio cubiculo distendi volebant. Quandoque etiam sub ea legatos audiebant, ac jus dicebant; non tam ab ipsa forte platano ac vite majorem majestati suæ venerationem accessuram sperantes, quam à smaragdis, carbunculis Indicis, aliisque gemmis uvas repræsentantibus: vide *Athenæum libro* XII, *cap.* 2, & 9. Meminit quoque aureæ hujus platani Xenophon ἑλληνικῶν *lib.* VII; quemadmodum & Dio Chrysostomus *Orat.* LVIII. Quod vero Darium Pythius Lydus aurea hac platano simul ac vite donaverit, discimus ex Herodoti *lib.* VII, *cap.* 27; vide quoque *Plinium lib.* XXXIII, *cap.* 10; *Photium in excerptis ex Himerii Orat. propemptica ad Ampelium:* ubi Theodorum Samium vitem hanc Artaxerxi elaborâsse testatur. De Xerxis aurea platano vide *Eustath. ad vers.* 307 *Iliad.* B, *edit. Roman. pag.* 226, 10. Ne tamen arbitremur Persarum Reges Pythio isti tantùm debuisse platanum hanc vitemque, observandum hîc est quod tradit Plinius lib. XXXIII, cap. 3: *Jam Cyrus devicta Asia*, inquit, *auri pondo* XXXIV *millia invenerat, præter vasa aurea, aurumque factum, & in eo folia ac platanum vitemque.* Præterquam quòd Priamus etiam pluribus ante Cyrum annis vitem auream misisse traditur Astyochæ matri Eurypyli: vide *brevia Scholia ad vers.* 520 *Odyss.* Λ; vide tamen & *Eustath. ad eundem Homeri locum, editionis Roman. pag.* 1697, 32. Posteriora quoque sæcula ab insanis hisce luxuriæ impensis minime abhorruisse constat: quandoquidem Pompejus tertio triumpho, quem de piratis, Asia, Ponto, gentibusque & regibus egit, transtulit inter alia, *Montem aureum quadratum, cum cervis, & leonibus, & pomis omnis generis, circumdatis vite aurea*, Plinius XXXVII, 2. Michaël denique Imp. exhausta per libidines omni gaza imperatoria, non gryphes modo aureos conflavit, verum etiam auream illam platanum, quæ non tantum auri splendore spectantium oculos tenebat, sed & cantillantium avicularum prope vivis vocibus aures demulcebat: vide *Cedrenum edit. Regiæ, pag.* 544; nec non Constantini Manassis *Annales.*

Valvæ auro atque ebore magnificæ: vide *Ciceronem lib.* IV *in Verrem.*

CEREAS majorum imagines in atriis ostentabant adprime nobiles; homines vero novi, suas tantum; ignobiles denique, nullas: vide Plinii & Valerii Maximi de hac re verba, *lib.* II, *cap.* 8, §. 7, à nobis allata. Quibus adde Diodori Siculi verba, prout ea descripsit Photius in Excerptis ex lib. XXXI. Ovidius I Fastorum, vers. 591:

Perlege dispositas cinerosa per atria ceras:
Contigerant nulli nomina tanta viro.

Idem Amorum lib. I, Eleg. 8:

Nec te decipiant veteri cincta atria cera.

Imagines has aperire, & quasi in publicum proferre solebant, si quando grave aliquod crimen spectatæ probatæque innocentiæ testimonio publice diluissent. Tullius pro P. Sylla: *Nam ipse quidem*, inquit, *si erit vestro judicio liberatus, quæ habet ornamenta, quæ solatia reliquæ vitæ, quibus lætari & perfrui possit? Domus erit, credo, exornata; aperientur majorum imagines; ipse ornatum ac vestitum recuperabit.* In publicis quoque solemnitatibus non modo aperiebant; verum etiam studiose exornabant eas, ταύτας δὲ τὰς εἰκόνας ἔν τε ταῖς δημοτελέσι θυσίαις ἀνοίγοντες κοσμοῦσι φιλοτίμως; vide Polybium libro VI. De cereis Imperatorum Rom. imaginibus earumque in Cæsarum exequiis usu, vide *Herodianum circa initium libri quarti.* Quinetiam plerique alii antiquæ nobilitatis insignibus clari, majorum suorum imagines in pompa funebri passim producebant; suppressis tantum imaginibus eorum, qui hostes reip. fuisse videbantur. Ita Plutarchus in Julio Cæsare veluti insolens quid notat, quod non tantum uxorem Marii Juliam, amitam suam, defunctam eximie laudavit in foro; verum etiam, quod ausus est imagines Marii in funere ejus præferre. Etenim eæ tum primum post Syllæ dominatum conspectæ fuerunt; ex quo nempe Marius fuerit hostis judicatus. Tacitus quoque *sub finem libri tertii Annal.* notat, quod in funere Juliæ, C. Cassii uxoris, viginti clarissimarum familiarum imagines antelatæ sunt, Manlii, Quinctii, aliaque ejusdem nobilitatis nomina: *Sed præfulgebant*, inquit, *Cassius atque Brutus; eo ipso, quod effigies eorum non visebantur.*

Magi quoque cereas fingunt eorum imagines, propter quos carmen instituunt. Ovidius Heroïdum epist. VI, quæ Hypsipyles ad Jasonem, vers. 91:

Devovet absentes simulachraque cerea fingit,
Et medium tenues in jecur urget acus.

Idem Amorum lib. III, Eleg. 6:

Sagaque Phœnicea defigit nomina cera,
Et medium tenues in jecur urget acus.

Vide Eundem Fastorum lib. II, vers. 577; quemadmodum & Horat. lib. I, Sat. VIII. Plenissime Servius ad illud Virgilii, Ecloga VIII:

Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit
Uno eodemque igni; sic nostro Daphnis amore.

Fecerat illa duas imagines, inquit Servius, alteram ex limo, qui igne fit durior; alteram ex cera, quæ igne solvitur. Ut videlicet mens amatoris ita duresceret ad illam, quam tunc amabat, omnesque alias, sicut ad ignem limus; & ad se ita molliretur & solveretur amore, ut cera ad ignem liquescit.

CICER. Ἐρεβίνθινος Διόνυσος, ἐπὶ τῶν μηδενὸς ἀξίων: *Bacchus ex cicere de iis dicimus, qui nullius sunt momenti*, Hesychius; Suidas. Eodem plane usu, quo supra fuit ἀνδελὰς ἀμόργινος: vide quæ diximus in *Amurca.*

CORNUA. Hybernæ coronæ, cùm terra flores negat, fiunt ramento è cornibus tincto: *Plin. lib.* XXI, *cap.* I. Urorum cornibus barbari septentrionales potant, urnasque binas capitis unius cornua implent. Alii præfixa hastilia cuspidant. Apud nos in laminas secta translucent, atque etiam lumen inclusum latius fundunt: multasque alias ad delicias conferuntur, nunc tincta, nunc sublita, nunc quæ cerostrota picturæ generе dicuntur: *idem Plinius lib.* XI, *cap.* 37.

DENTES FLUVIALIS EQUI, deficiente ebore, signis faciendis ab Artificibus quandoque adhibiti. Cyziceni certe cum Proconnesios bello adegissent, ut sibi fierent inquilini, Dindymenæ matris signum è Proconneso asportârunt; aureum illud fuit: facies, quum deesset ebur, è fluvialium equorum dentibus est fabricata. Τὸ πρόσωπον, ἀντὶ ἐλέφαντος, ἵππων τῶν ποταμίων ὀδόντες εἰσὶν εἰργασμένοι, Pausanias lib. VIII, pag. 530, 6.

EBUR. *Dentibus elephantorum ingens pretium*, inquit Plinius VIII, 10, *& Deorum simulachris laudatissima ex iis materia.* Athenienses certe Phidiam tulerunt, quamdiu is marmore potius, quàm ebore, Minervam fieri debere dicebat, quod diutius nitor esset mansurus: sed ut adjecit, & vilius; tacere jusserunt: *Valerius Maximus lib.* I, *capite* I, *Exemplo ext.* 7. Φασὶ διὰ πολλὴν πυκνότητα καὶ στερρότητα τὸ τοιοῦτον ὀστέον ἄφθορον διαμένειν, ἐφ' ὅτι μήκιστον μηδεμίαν ἐκ χρόνου βλάβην παραδεχόμενον: *Dicunt ob magnam crassitiem & soliditatem os hujusmodi incorruptibile permanere, quoniam cum sit longissimum, nullam ex tempore noxam recipit*, Gregor. Nyssenus Homil. XIV in Cant. Canticorum. Optimum hîc est Adulicum ebur, de quo vide *Arrianum in Periplo maris Erythræi.*

Minervæ Aleæ signum, unà cum dentibus apri Calydonii, Augustus Cæsar, victo Antonio, Tegeatibus eripuit. Ac Aleæ quidem Minervæ signum Romæ conspicieba-

tur in aditu fori ab Augusto consecrati. Est vero signum id ex ebore totum: ars autem Endii. τοῦτο μὲν δὴ ἐνταῦθα ἀνάκειται ἐλέφαντος διὰ παντὸς πεποιημένον· τέχνη δὲ Ἐνδίου, Pausanias lib. VIII, pag. 529, 32.

Alalcomenæ modicus in Bœotia vicus fuit, habuitque in proximo ædem Minervæ, cum antiquissimo ejusdem Deæ signo ex ebore. Eripuit illud Sylla: *Pausanias lib.* IX, *pag.* 593, 8.

Jovem eburneum fecit Prasiteles in Metelli æde, quà campus petitur: *Plin.* XXXVI, 5.

Agrigentini cognominem urbi fluvium speciosi pueri forma ex ebore fecerunt; atque eburneæ huic statuæ Delphis consecratæ, ipsius fluvii nomen inscripserunt: *Ælianus var. Hist.* II, 33.

Herodis Sophistæ stadium Panathenaïcum habuit fanum Fortunæ cum eburneo Deæ signo: *Philostr. lib.* II *de vit. Sophist. in Herode.*

Apollo eboreus spectabatur Romæ in foro Augusti: *Plin. lib.* VII, *cap.* 53.

Nicomedis Bithyniæ regis simulacrum ex ebore conspiciebatur Romæ in foro Trajani: *Pausanias lib.* V, *pag.* 310, 6.

Britannico equestrem statuam ex ebore posuit Titus: vide *Suetonium in Tito, cap.* 2.

Cæsar Caligula ita fuit addictus & deditus Prasinæ factioni, ut cœnaret in stabulo assidue & maneret. Cythico agitatori equile marmoreum & præsepe eburneum dedit. *Suetonius in vita Caligulæ, cap.* 55.

Nero ab ineunte ætate equorum atque aurigandi studio præter cæteros flagrans, inter initia principatus eburneis quotidie quadrigis in abaco ludere solebat: *Suet. in Ner. cap.* 22.

De regali throno, quem sibi ex ebore fecit Solomon, vide 2 *Chron. cap.* IX, *vers.* 17 *& seqq.*

Domum eburneam ædificavit Rex Achab: 1 *Reg.* XXII, 39; *Amos* III, *in fine.*

Tensa vehiculum fuit ex argento vel ebore, quo exuviæ Deorum ludicris Circensibus in Circum ad pulvinar vehuntur: *Festus.*

De emolliendi eboris ratione, ut quovis flecti possit, elegans est Plutarchi locus in libello *An vitiositas ad infelicitatem sufficiat.* Fortuna non perficit infelicitatem, inquit, nisi à pravitate adjuta. Sicut enim ossa finduntur filo, postquam aceto & cinere sunt perhumectata: quemadmodum etiam ebur zytho emollitum atque laxatum flectunt, inque varias formas fingunt; aliter vero non possunt: sic Fortuna, quod ex se male affectum mollitumque est vitiis, superveniens vulnerat atque pertundit.

Quali glutino artifices, qui circa ebur versantur, soleant uti, docet Ælianus *lib.* XII *de Animalibus, cap.* 32. Vide locum.

Raphani ebora poliunt: *Plinius lib.* XIX, *cap.* 5.

Sulphur (θεῖον) adhibuit Phidias Olympium faciens Jovem, ut eboris materiam durabiliorem faceret: *Dio Chrysost. Orat.* XII, *quæ est de Cognitione Dei.* Vide locum.

Altis in Olympia maxime palustris est locus: quamobrem etiam Jovis Olympii eburneum signum, ibi consecratum, oleo ab aquosi soli injuria defenditur: *Pausanias lib.* V, *pag.* 308, 17, *&* 23. Existimatur oleum ebori vindicando à carie utile esse. Certe simulacrum Saturni Romæ intus oleo repletum est: *Plin. lib.* XV, *cap.* 7. Methodius quoque apud Photium in *Excerptis ex Orat. de Resurrectione*, testatur Phidiam, cùm Pisæam statuam ex ebore formasset, imperasse ut oleum interius infusum semper è simulacro promanaret, ut illi immortalem vim hoc modo conciliaret. Prope Pellenen est Minervæ templum, atque in eo signum Deæ ex ebore: testanturque Pellenæi sub ipsa basi Minervæ alte descendere adytum, atque ex eo humidum halitum efflari, qui sit ebori tuendo peridoneus: *Pausan. lib.* VII, *pag.* 453, 9. In Atheniensium arce, eminenti scilicet & saxoso loco, eburneum Minervæ simulacrum adspersu aquæ à siccioris loci incommodis vindicatur. Epidauri vero solium ipsum, cui eburneum Æsculapii signum insidebat, puteo imminens factum fuisse traditur: vide *Pausan. lib.* V, *pag.* 308, 30.

Ajunt Democritum invenisse quemadmodum ebur poliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum converteretur, qua hodieque coctura inventi lapides coctiles colorantur: *Seneca epist.* XC. Aspera squatinæ cute lignum & ebora poliri tradit Plinius *lib.* IX *nat. Hist. cap.* 12.

Tiburtino cœlo tale dicitur fuisse temperamentum, ut rebus plerisque, præcipue tamen ebori præstiterit candorem. Martial. lib. IV, Epigr. 62:

Tibur in Herculeum migravit nigra Lycoris,
Omnia dum fieri candida credit ibi.

Idem lib. VIII, Epigramm. 28:

Lilia tu vincis, nec adhuc delapsa ligustra,
Et Tiburtino monte quod albet ebur.

Silius

Silius Italicus lib. XII:

Quale micat, semperque novum est, quod Tiburis aura
Pascit ebur. - - -

Propert. lib. IV, Eleg. 7:

- - - *Herculeo numine pallet ebur.*

ELECTRUM, si Poëtis fides habenda est, nihil aliud esse credemus, quàm

- - - *Ab arbore lapsas Heliadum lachrymas*, - - -

ut loquitur Ovid. x Metamorph. vers. 262. Sed hanc opinionem jam olim explosit Lucianus in opusculo *de Electro*, ac præter eum plures alii. Pausanias *lib.* V, *pag.* 310, 5, tradit, electrum quidem in Padi fluminis arenis reperiri nonnunquam; pretiosissimum autem id genus electri judicari, quod nonnisi raro inveniatur: testatur adhæc, Augusto Cæsari statuam ex hoc electri genere positam fuisse Romæ in foro Trajani. Τὸ δὲ ἄλλο ἤλεκτρον, inquit, ἀναμεμιγμένος ἐστὶν ἀργύρῳ χρυσός: *Aliud vero electrum est aurum argento mixtum.* Recte itaque Tertullianus adversus Hermogenem: *Electrum, licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo, sed electrum: à cujus habitu qui divertit, pariter & à vocatu ejus recedit, appellationis, sicut & conditionis proprietate.* Plinius denique lib. XXXIII nat. Hist. cap. 4, fusius aliquanto electri naturam explicans, nativum à factitio non obscure distinguit: *Omni auro*, inquit, *inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octava parte. In uno tantum Galliæ metallo, quod vocant Albicratense*, XXXVI *portio invenitur, ideoque cæteris præest. Ubicunque quinta argenti portio est, electrum vocatur. Scrobes eæ reperiuntur in Canaleiensi. Fit & cura electrum, argento addito. Quod si quintam portionem excessit, incudibus non resistit. Et electro autoritas, Homero teste; qui Menelai regiam auro, electro, argento, ebore, fulgere tradit. Minervæ templum habet Lindos, insula Rhodiorum, in quo Helena sacravit calicem ex electro. Adjicit historia, mammæ suæ mensura. Electri natura est, ad lucernarum lumina clarius argento splendere. Quod est nativum, & venena deprehendit: namque discurrunt in calicibus arcus cœlestibus similes, cùm igneo stridore, & gemina ratione prædicunt.* Postremum hoc etiam Serenus confirmat, 62 præcepto med.

Produnt electri variantia pocula virus.

Vide Servium ad vers. 400 lib. octavi Æneïd. Liquet igitur, Electrum nihil aliud olim fuisse, quàm argentum auro vel natura vel arte confusum. Postea tamen amissa miscendorum metallorum scientia, aliarum quoque rerum cum auro argentoque commixtionem pro electro habuerunt, vitri puta lapillorumque splendicantium. Ἤλεκτρον, ἀλλότυπον χρυσίον, μεμιγμένον ὕελῳ καὶ λιθείᾳ· οἵας ἐστὶ κατασκευῆς ἡ τῆς ἁγίας σοφίας τράπεζα: *Electrum, aurum ex alieno genere conflatum, vitro, & lapillis mixtum, cujusmodi structuræ est sanctæ Sophiæ mensa*, Suidas in ἤλεκτρον, & in χαλκολίβανον: quam mensam ex electro Suidas fuisse testatur. De ea sic Cedrenus: Τότε ποιεῖ Ἰουστινιανὸς καὶ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἔργον ἀμίμητον. ἀπό τε γὰρ χρυσοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ λίθου παντοίου, καὶ ξύλου, καὶ μετάλλου, καὶ εἴδους ἄλλου, ὅσα τε γῆ φέρει, καὶ θάλασσα, καὶ πᾶς ὁ κόσμος, ἐκ πάντων συνάξας τὰ μὲν κρείττονα καὶ τιμιώτερα πλείονα, τὰ δὲ ἐλάττω ἐνδεέστερα, τὰ τηκτὰ τήξας, τὰ ξηρὰ ἐπέβαλε, καὶ οὕτως εἰς τύπον ἐπιχέας ἀνεπλήρωσεν αὐτήν· ὅθεν καὶ ποικίλη φαινομένη, θάμβος παρέχει τοῖς εἰς αὐτὴν ἀτενίζουσιν: *Sacram quoque mensam tum fecit, opus imitatione nulla æquandum. Constabat auro, argento, omnis generis lapidibus, lignis, metallis, omnibusque rebus quas terra fert, & mare, & totus mundus. Ex omni materia pretiosiora plura, viliora pauciora collegerat, liquatisque iis quæ fluunt, sicca illis immiserat, atque ita mensam formæ infusam absolverat. Itaque varium illud opus contuentibus stuporem injiciebat.* Vide quoque Codinum de Originibus Constantinopolitanis. Deficiente denique & hac arte, succinis electri nomen, teste Eustathio ad versum 293 Dionysii τοῦ περιηγητοῦ, videtur attributum: Ἤλεκτρος νῦν, inquit, οὐχὶ τὸ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου κέραμα· λίθος δέ τις χρυσοειδὴς, ἐξ οὗ καὶ λαβαὶ μαχαίραις γίνονται, ἀχύρων ἐφελκυστικαὶ, ὡς ἡ μαγνῆτις σιδήρου: *Electrum nunc non est auri & argenti mixtura: sed lapis auro similis, ex quo etiam gladiorum manubria fiunt, quæ paleas attrahunt sicuti magnetes ferrum.*

EUSEBES. *Lapis est ex quo traditur imago Herculis in Tyri templo facta: sed & sedes ex qua difficile surgebant.* Ita enim, præeuntibus vett. libris Vossianis, restituenda videntur hæc verba Plinii lib. XXXVII, cap. 10.

FARINA. Apud Athenienses extra urbem celebrantur Diasia. Ita vocant festum Jovi Meilichio sacrum; atque in eo Πανδημεὶ θύουσι πολλοὶ, οὐχ ἱερεῖα, ἀλλὰ θύματα ἐπιχώρια: *Immolant multi non veras, sed ex farinæ subactæ massa victimas ad verarum similitudinem factas, quibus indigenæ uti solebant*, Thucyd. libro 1; ubi vetus Scholiastes

θύματα exponit τινὰ πέμματα εἰς ζώων μορφὰς τετυπωμένα, *bellaria quædam in animalium formam efficta.* Dicitur Jupiter Proserpinæ Cyzicum urbem in dotem dedisse, quam propterea Cizyceni summo studio venerantur, eique quotannis atram bovem immolant; quod cùm stato solemnitatis illius tempore præstare non possent, eò quod à Mithridate obsessi ad omnium rerum extremas angustias erant adducti, bovem quendam ex opere pistorio finxerunt. Vide *Appianum de bello Mithridatico.* Pythagoras bovem ex farina confectum, ut accuratiores affirmant, immolavit; quum reperisset latus subtensum trianguli rectanguli æquivalere cruribus: Ἐβουθύτησε δέ ποτε σταίτινον, ὥς φασι, βοῦν, οἱ ἀκριβέστεροι, ἐξευρὼν τοῦ ὀρθογωνίου τὴν ὑποτείνουσαν ἴσον δυναμένην ταῖς περιεχούσαις, Porphyrius de vita Pythagoræ.

Θύανοι, τὴν θυάνην, πέμμα δέ ἐστιν ἀντὶ βοός, Hesychius.

Πέλανοι, vide Pollucem Onomast. lib. VI. cap. 11; quemadmodum & Hesychium & Suidam in βοῦς ἕβδομος.

In veneficarum incantationibus, ut cerea imago supra fuit, ita quandoque etiam adhibebatur Πέμμα στεάτινον εἰς ἀνδρὸς μίμημα πεπλασμένον: *Farina cocta & in hominis formam efficta*, Heliodorus lib. V Æthiop.

Maniæ, turpes deformesque personæ. Manias Ælius Stilo dici ait ficta quædam ex farina in hominum figuras, quia turpes fiant; quas alii Maniolas appellant: *Festus.* Vide quoque *Macrob. lib. I Saturn. cap. 7.*

Panem quoque pistores in varias effingebant formas. Manilius lib. V Astronom. in genitura pistoris:

Atque unum genus in multas variare figuras.

Vide Athenæum lib. IV Deipnosoph. cap. 8. Priapi certe siliginei meminit Martialis libro XIV, Epigramm. 69:

Si vis esse satur, nostrum potes esse Priapum;
Ipsa licet rodas inguina, purus eris.

Atque hoc est illud, quod Idem ibidem Apophor. 222 dicit:

Mille tibi dulces operum manus ista figuras
Exstruit: huic uni parca laborat apis.

Vide Casauboni Animadversiones in Suetonii Augustum, cap. 4. Ἑρμῆς, πέμματος εἶδος κηρυκοειδές, Hesychius. Σελλώας, πόπανον, τῷ ἄστρῳ ὅμοιον πέμμά τι, Idem.

FERRUM quoque statuis olim præbuit materiam; quemadmodum supra §. 1, mentio injecta est Herculis ferrei, quem fecit Alcon; & alibi quoque meminimus Athamantis è ferro. Quod vero difficilis admodum ac valde laboriosa res sit è ferro signa facere, discimus ex Pausania *libro* X, *pag.* 642, 23. Theodorus Samius ferrum primus fudit, ac simulacra ex eo fecit, sicuti testatur idem Pausanias *lib.* III, *pag.* 183, 40.

Epaminondæ ferrea effigie apud Messenios Æsculapii fanum adornatum fuit, teste Pausania *lib.* IV, *pag.* 276, 21.

In Apollinis Delphici templo visebatur Herculis cum hydra conflictus; è ferro tam Hercules est, quàm hydra. Spectantur etiam cum admiratione Pergami leonis & apri capita, & ipsa ferrea: *Pausanias lib.* X, *pag.* 642, 23. Integrum locum exhibet Catalogus Artificum in *Tisagoras.*

Anastasii regum rapacissimi ac violentissimi statua fuit è ferro. Anthologia Græc. Epigr. lib. secundo, cap. 50:

Εἰκόνα σοὶ βασιλεῦ κοσμοφθόρε τήνδε σιδήρου
 Ἄνθεσαν, ὡς χαλκοῦ πολλὸν ἀτιμοτέρην,
Ἀντὶ φόνου, πενίης τ' ὀλοῆς, λιμοῦ τε, καὶ ὀργῆς,
 Οἷς πάντας φθείρεις ἐκ φιλοχρημοσύνης.

Cl. Hugo Grotius vertit:

Effigiem ferro populus tibi, pessime regum,
 Hanc locat, (ære foret nam pretiosa nimis,)
Sanguine pro fuso, pro paupertate, fameque,
 Quæ mala cuncta tuæ debet avaritiæ.

Οἱ μαλθακὸν εἶναι βουλόμενοι τὸν σίδηρον, ἐλαίῳ βάπτουσιν· οἱ δὲ σκληρὸν, ὕδατι, Suidas in Σιδηρέαν ψυχήν.

Ferreus Cupido in Dianæ templo sine aliqua alligatione pendens memoratur Cassiodoro *Variarum* 1, 45.

Ferreum Martem, teste Claudiano *Epigramm.* 14, Veneris statua ex magnete fabricata ad se attrahens, quibusdam quasi occultis illecebris ad se perlicere videtur.

Vidimus & Romæ scyphos è ferro dicatos in templo Martis Ultoris: *Plin. lib.* XXXIV, *cap.* 14.

Ferrum

Ferrum aceto & alumine illitum fit æri simile. A rubigine vindicatur cerussa, & gypso, & liquida pice. Hæc est temperatura à Græcis antiodes dicta. Ferunt quidam & religione quadam id fieri; & extare ferream catenam apud Euphratem amnem, in urbe quæ Zeugma appellatur, qua Alexander Magnus ibi vinxerat pontem; cujus annulos, qui refecti sunt, rubigine infestari, carentibus ea prioribus: *Plin. lib.* XXXIV, *cap.* 15.

Figulini operis bovem immolavit Pythagoras, cùm professionis suæ instituto verum bovem mactare prohibitus esset: vide *Greg. Nazianzenum epist.* 183.

M. Varro tradit Turianum à Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priscus effigiem Jovis in Capitolio dicandam. Fictilem eum fuisse, & ideo miniari solitum: fictiles in fastigio templi ejus quadrigas. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in Urbe retinet. Hæ enim tum effigies Deûm erant laudatissimæ. Nec pœnitet nos illorum, qui tales coluere; aurum enim & argentum, ne Diis quidem conficiebant. Durant etiam nunc plerisque in locis talia simulachra. Fastigia quidem templorum etiam in Urbe crebra & municipiis; mira cælatura, & arte, ævique firmitate certiora auro, certe innocentiora, Plin. lib. XXXV, cap. 12. Juvenalis Satyra XI, vers. 115:

Hanc rebus Latiis curam præstare solebat
Fictilis, & nullo violatus Juppiter auro.

Ovid. lib. I Fastorum, vers. 202:

Juppiter angusta vix totus stabat in æde,
Inque Jovis dextra fictile fulmen erat.

Athenis non longe à Bacchi fano in cella quadam visebantur aliquammultæ statuæ fictiles; quibus expressus erat Atheniensium rex Amphictyon, cum alios Deos, tum Liberum patrem convivio excipiens: vide *Pausaniam lib.* I, *pag.* 4, 30.

In Ceramico, via urbis Atheniensis, porticus erat qui Regis dicebatur. Præter Ceramum Heroëm in hac porticu simulacra sunt è terra cocta, Theseus Scironem in mare abjiciens, & Aurora Cephalum rapiens: *Pausanias lib.* I, *pag.* 5, 10.

Tritia, urbs Achæorum, fanum habuit quod Maximorum Deorum vocatur. Simulacra fictilia sunt: *Pausan. lib.* VII, *pag.* 441, 55.

Fœnum. Simulacra effigiesque hominum è fœno fieri solebant, quibus objectis ad spectaculum præbendum tauri irritarentur: *Asc. Pedianus in Orat. Ciceronis pro C. Cornelio.* Vide quoque Scaligerum in Festum, ad vocem *Pilæ.*

Gypsum. *Cognata calci res gypsum est*, inquit Plinius lib. XXXVI, cap. 24: vide locum. *Hominis imaginem gypso è facie ipsa primus omnium expressit, ceraque in eam formam gypsi infusa emendare instituit Lysistratus Sicyonius frater Lysippi. Hic & similitudinem reddere instituit; ante eum quàm pulcherrimas facere studebant. Idem & de signis effigiem exprimere invenit. Crevitque res in tantum, ut nulla signa statuæve sine argilla fierent*, Plin. XXXV, 12.

Stymphali vetusta est ædes Stymphaliæ Dianæ. Sub ejus templi lacunaribus positæ sunt aves Stymphalides: cæterum non est facile internoscere, ligneæne eæ sint, an gypseæ: vide *Pausaniam lib.* VIII, *pag.* 448, 55.

Gypseum Liberi patris simulacrum, pictura illuminatum, quod erat Creuside, supra retulimus *lib.* II, *cap.* 8, §. 10.

Jaspis. *Magnitudinem Jaspidis undecim unciarum vidimus; formatamque inde effigiem Neronis thoracatam*, Plin. XXXVII, 9. Quin vero & alia plura minutula ex Jaspide fecerint ornamenta, dubitare non poterit, qui ex eodem Plinii loco didicerit, *totum Orientem pro amuletis eam gestasse.* Qua de re sic Dionysius ὁ περιηγητής, vers. 724, ubi agit de mari Caspio:

φύει δ᾽ ἢ κρύσταλλον, ἰδ᾽ ἠερόεσσαν ἴασπιν,
Ἐχθρὴν ἐμπούσῃσι, καὶ ἄλλοις εἰδώλοισι.
Gignit autem crystallum & aërii coloris Jaspim,
Infestam Empusis, & aliis spectris.

Ad quæ verba vide quæ annotavit Eustathius.

Laneæ effigies. Compitalibus noctu dabantur ad compita: *Fest.* Vide Eundem in *Pilæ.* Veneficæ quoque præter eas, quas supra memoravimus imagunculas è cera aut farina, laneas quoque nefandis sacris effigies adhibere solebant; ut ex Horatio *lib.* I, *Sat.* 8, discere est.

Magnes apud Theophrastum de Lapidibus refertur inter lapides tornatiles. Claudianus certe Epigr. 14, meminit Veneris è magnete fabricatæ, quæ ferreum Martis simulacrum, sacerdote nuptialis festi solemnia quasi celebrante, ad se sponte rapiat, visque complexibus implicatum arctissime alliget: vide locum. Pari prorsus impostura malignum spiritum Alexandriæ in templo Serapis venerationem Idolis suis apud imperitiores

tiores quæsivisse, testis est D. Prosper *de Promissionib. & prædictionib. Dei, parte* III, *promiss.* 38: vide locum. Vide quoque Cedrenum *ad annum undecimum imperii Theodosiani, pag.* 325 *edit. Regiæ.* Nonnulla quoque huc pertinentia habet Vossius *libro* I *de Orig. & progr. Idolol. cap.* 31.

MARGARITÆ. Cn. Pompejus tertio triumpho, quem de piratis, Asia, Ponto, gentibusque & regibus egit, imaginem suam è margaritis transtulit: *Plin.* XXXVII, 2. Vide locum lectu dignissimum.

MARMOR. *Marmorum genera & colores non attinet dicere, in tanta notitia: nec facile est enumerare, in tanta multitudine. Quoto quoque enim loco non suum marmor invenitur?* Plinius lib. XXXVI, cap. 7.

Calor de lignis oleæ, cum sit corporibus salutaris, perniciosus est balneis, & ad dissolvendas juncturas marmorum efficaciter noxius, Macrob. lib. VII Saturnal. cap. 16.

Marmorarii juncturas unguibus probant, Servius ad vers. 276 lib. II Georg.

Κατορύττουσιν οἱ τεχνῖται τοὺς ἐργασίμους λίθους, ὥσπερ ἐκπεπαινομένους ὑπὸ τῆς θερμότητος· οἱ δ' ὕπαιθροι καὶ γυμνοὶ διὰ ψῦχος ἀντίτυποι καὶ δυσμετάβλητοι καὶ ἀτέραμνοι ἀπαντῶσι τοῖς ἔργοις: *Fabri lapides operi habiles defodiunt sub terram, tanquam maturandos & coquendos à calore: qui sub dio nudique jacent, frigore rigidi & intractabiles redduntur, operique resistunt,* Plutarch. Sympos. problem. VII, 2.

Σμιρίς, ἄμμου εἶδος, ᾗ σμήχονται οἱ σκληροὶ τῶν λίθων, Hesychius. Rationem aliquam signa marmorea nuda curandi tangit Vitruvius *lib.* VII, *cap.* 9.

MILIUM torno elaboravit Myrmecides: *Julianus Imp. Orat.* II.

MONTES. Vide quæ de Dinocrate architecto in proœmio libri secundi retulit Vitruvius. Ipsa Vitruvii verba habet Catalogus Artificum, in *Dinocrates.* Sesostris quoque Ægypti Rex, pluribus domitis nationibus, suam passim imaginem, in monumentum victoriæ, solidis petris curavit insculpi: vide *Herodotum lib.* II, *cap.* 106.

OBSIDIANUS LAPIS. *In genere vitri & Obsidiana numerantur,* inquit Plinius lib. XXXVI, cap. 26, *ad similitudinem lapidis, quem in Æthiopia invenit Obsidius, nigerrimi coloris, aliquando & translucidi, crassiore visu, atque in speculis parietum pro imagine umbras reddente. Gemmas multi ex eo faciunt: vidimusque & solidas imagines Divi Augusti, capti materia hujus crassitudinis: dicavitque ipse pro miraculo in templo Concordiæ Obsidianos quatuor elephantos. Remisit & Tiberius Cæsar Heliopolitarum ceremoniis repertam ibi in hæreditate ejus, qui præfuerat Ægypto, Obsidianam imaginem Menelai. Ex quo apparet antiquior materiæ origo, nunc vitri similitudine interpolatæ. Xenocrates Obsidianum lapidem in India, & in Samnio Italiæ, & ad Oceanum in Hispania nasci tradit. Fit & tincturæ genere,* &c. Fortasse quoque huc pertinet illud Pausaniæ *lib.* VIII, *pag.* 493, 30: Nilo, ut qui per Æthiopiam in mare labitur, nigro lapide statuas fabricari arbitrantur. Sicuti & illud ejusdem *lib.* X, *pag.* 682, 9: Signum Dianæ cognomento Dictynnææ, est Æginææ artis, è nigro lapide.

OSSA CAMELINA. Arnob. advers. Gentes: *Simulachra ista quæ vos terrent,* inquit, *ossa, lapides, æra sunt, argentum, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso, ex ornatibus fortasse meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus, aut ex Indici animalis dente congesta, conflata in has species ducta sunt.*

OSSA HUMANA. Palladium certe ex ossibus Pelopis factum fuisse tradit Jul. Firmicus *de Erroribus profanæ religionis.* Clemens Alexandrinus in Protreptico: Πολλοὶ δ' ἂν τάχα που θαυμάσειαν, εἰ μάθοιεν τὸ Παλλάδιον, τὸ διοπετὲς καλούμενον, ἐκ τῶν Πέλοπος ὀστῶν κατεσκευάσθαι, καὶ δὴ τὸν ἱστοροῦντα Διονύσιον ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει τοῦ κύκλου παρίημι: *Multi autem fortasse admirabuntur, si didicerint Palladium quod appellatur Diopetes, Pelopis ex ossibus factum esse. Atque Dionysium hujus rei auctorem in quinta Cycli parte afferre possum.* Lapideum fuisse simulacrum vult Procopius *lib.* I *de Bello Gotthico, cap.* 15; ubi & alia multa refert de isthoc Palladio unde urbis Trojanæ fatum olim pependisse memorant.

PAPYRACEUM CAPUT. Lucianus *de Syria Dea.* Vide *Jo. Seldenum de Dis Syris, Syntagm.* II, *cap.* II.

PHELLATES LAPIS. Morychi Dionysi simulacrum Athenis ex hoc lapide exsculptum. Vide Catalogum Artificum, in *Simon* Sculptor.

PLUMBUM. Statuam Mamurii plumbeam in urbis Rom. regione VI collocat P. Victor.

SCIRPI. Argeos vocabant scirpeas effigies, quæ per virgines Vestales annis singulis jaciebantur in Tiberim: *Festus.* Vide Eundem in *Sexagenarios.* Vide quoque Plutarch. *Problem. Rom.* 32; Dionys. Halicarnass. *Antiqu. Rom. lib.* I; Varronem *lib.* VI *de L. L.* Ovidium denique *Fastorum lib.* V, *vers.* 621.

SILIGINEUS PRIAPUS. Vide quæ supra diximus in *Farina.*

SMARAGDUS. *Apion cognominatus Plistonices, paulo ante scriptum reliquit,* inquit Plinius XXXVII, 5, *esse etiam nunc in labyrintho Ægypti colosseum Serapim è smaragdo*

ragdo novem cubitorum. Tradit Idem ibidem, *Leoni marmoreo inditos fuisse oculos ex smaragdis ita radiantibus etiam in gurgitem, ut territi refugerent thynni, diu mirantibus novitatem piscatoribus, donec mutavere oculis gemmas.* Circa tempora Theodosii Imp. conspiciebatur Constantinopoli simulacrum Minervæ Lindiæ è smaragdo; altum cubitos quatuor: Sesostris rex Ægypti Cleobulo Lindio quondam miserat illud: vide *Cedrenum pag.* 322 *edit. Regiæ.*

Stannum. Aristoteles περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων meminit stannei simulacri à Dædalo fabricati. Vide locum.

Succinum. Succinum est flavus cereique coloris arborum succus, ex pineis arboribus desudans, ac paullatim indurescens; ut docet Isidorus *lib.* xvi, *cap.* 8. Plinius lib. xxxvii, cap. 3, de succino: *Taxatio in deliciis tanta, ut hominis quamvis parva effigies, vivorum hominum vigentiumque pretia superet.* Vide Vossii Etymologicum in *Succinum* & *Electrum:* vide quoque quæ nos diximus de Electro aliquanto ante.

Terebinthus admodum spissa est & nigra, inquit Theophrastus *lib.* v, *cap.* 4, ac circa Syriam quidem affirmant eam esse nigriorem ebeno; capulos quoque pugionum ex ea fieri, & pocula Thericlea tornari quæ à fictilibus secerni non possunt, &c. Vide quæ ad hunc Theophrasti locum annotat Jo. Bodæus.

Thus. Anthol. Græcorum Epigr. lib. 1, cap. xxvi:

Τοξοβόλον τὸν Ἔρωτα τίς ἔξεσεν ἐκ λιβανωτοῦ,
  Τὸν ποτὲ μηδ' αὐτοῦ Ζηνὸς ἀποσχόμενον;
Ὀψέ ποθ' Ἡφαίστῳ κεῖται σκοπὸς, ὃν καθορᾶσθαι
  Ἔπρεπεν οὐκ ἄλλως ἢ πυρὶ φλεγόμενον.

Cl. Hugo Grotius transtulit:

Quis de thure pio nobis effinxit amorem,
  De quo multa queri Juppiter ipse potest?
Sed bene Vulcano quod jam datur ille, videri
  Qui puer in solo debuit igne rogi.

Topazius. *Inde factam statuam Arsinoë Ptolemæi Philadelphi uxori, quatuor cubitorum, sacratam in delubro quod aureum cognominabatur,* tradit Plinius xxxvii, 8.

Vimina. De Gallorum Colossis è viminibus contextis egimus lib. ii, cap. 8, §. i.

Vitrum. *Vitrum aliud flatu figuratur,* inquit Plinius lib. xxxvi, cap. 26, *aliud torno teritur, aliud argenti modo cælatur. Nec est alia nunc materia sequacior, aut etiam picturæ accommodatior.* Seneca epist. xc: *Possum vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur.* Apulej. lib. ii Metamorph. *Hîc vitrum fabre sigillatum, ibi crystallum compunctum.* De vitro cælato est illud Achillis Tatii de amorib. Clitophontis & Leucippes: Κρατῆρα παρέθηκεν μετὰ τὸν Γλαύκου τοῦ Χίου δεύτερον· ὑάλου μὲν τὸ πᾶν ἔργον ὀρωρυγμένης· κύκλῳ δὲ αὐτὸν ἄμπελοι περιέστεφον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κρατῆρος πεφυτευμέναι, οἱ βότρυες πάντη περικρεμάμενοι, ὄμφαξ μὲν αὐτῶν ἕκαστος ὅσον ἦν κενὸς ὁ κρατήρ· ἐὰν δὲ ἐγχέῃς οἶνον, κατὰ μικρὸν ὁ βότρυς ὑποπερκάζεται, καὶ σταφυλὴν τὴν ὄμφακα ποιεῖ. Διόνυσός τε ἐντετύπωται τῶν βοτρύων, ἵνα τὴν ἄμπελον γεωργῇ: *A Glauci Chii cratere secundum poculum adhibuit. E cælato id vitro erat; ejusque oram vites in eo ipso natæ coronabant, à quibus racemi passim pendebant, sicco omnes poculo acerbi; immisso autem vino, paullatim rubentes & maturi. Inter racemos autem Dionysus effictus erat, ut vitem coleret.* Juvenalis Satyra ii, vers. 95:

- - - *Vitreo bibit ille Priapo.*

Ubi vetus Commentator: *In vitreum penem, quos appellant drilopotas.* Vide Salmasium in Scriptt. historiæ Augustæ, pag. 129. Vitrei gemmeive, discolores tamen milites in ludo calculorum sive latrunculorum castra & instructam utrimque aciem repræsentabant. Ac *tabulam* quidem *lusoriam* sic describit Martialis lib. xiv, Epigr. 17:

Hic mihi bis seno numeratur tessera puncto;
  Calculus hic gemino discolor hoste perit.

Gemmei vero *militis* meminit Idem ejusdem libri Epigr. 20:

Insidiosorum si ludis bella latronum,
  Gemmeus iste tibi miles & hostis erit.

Idem quoque lib. vii, Epigr. 71, meminit *vitrei latronis:* quemadmodum *vitrei militis* Ovidius ii de Arte, vers. 208. Ecloga M. Annæi Lucani, ad Calp. Pisonem:

Te si forte juvat studiorum pondere fessum,
Non languere tamen, lususque movere per artem,
Callidiore modo tabula variatur aperta

Calculus

Calculus, & vitreo peraguntur milite bella;
Ut niveus nigros, nunc & niger alliget albos, &c.

Ad quem locum vide quæ annotavit Joſephus Scaliger.

Proſecutus ſum hactenus, lector benevole, generalia quædam de Artium imitatricium primordiis, progreſſu, conſummatione; ipſe Artium harum tam ignarus, quàm qui maxime: adjeci adhæc nonnulla quæ ſanum de Artibus hiſce judicium adjuvare poſſint. Utinam cum poëta vere de me ipſo teſtari liceat:

- - - *Fungor vice cotis, acutum*
Reddere quæ ferrum valet, exſors ipſa ſecandi.

Quod an aliqua ex parte ſim aſſecutus, aliorum eſto judicium.

Si quis autem exiſtimet omnia tam brevi à me potuiſſe exponi, vehementer errat; neque ſolùm inſcitiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. Equidem Artificibus, reliquiſque harum deliciarum ſtudioſis, fontes tantummodo unde haurirent, atque itinera ipſa quæ tenerent, ita putavi eſſe demonſtranda, non ut ipſe dux eſſem, (quod ut infinitum, ita arrogantiæ plenum) ſed ut commonſtrarem tantùm viam, &, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem. Non inficior aliqua me hîc præteriiſſe, quæ paſſim de rebus hiſce vetuſtiora litterarum monumenta prodiderunt: licet enim profiterer maximarum Artium præcepta, non tamen aſſeveravi cuncta me dicturum, quæ vaſtitas ejus ſcientiæ contineret, ſed plurima: nam illud in hominis unius induſtriam cadere non poterat. Neque enim eſt ulla diſciplina aut ars, quæ ſingulari conſummata ſit ingenio. Alius alio plura forte invenit, nemo omnia. Quapropter ut in magna ſylva boni venatoris eſt indaganter feras quàm plurimas capere; nec cuiquam culpæ fuit, non omnes cepiſſe: ita mihi ſatis abundeque eſt, tam diffuſæ, quam ſuſcepimus, materiæ magnam partem tradidiſſe; præſertim quum in ſylva, ubi hæc captanda, tenebræ ſint non mediocres; neque ſemita trita eò quò pervenire volumus, ferri liceat; ſed in ipſis tramitibus plurima paſſim objiciantur, quæ curſum noſtrum demorari ac tantùm non retinere valeant. Abſint ergo male curioſi, quos noſter hic minime nobis injucundus labor offendet. Etenim ſi delectamur, cùm hæc ſcribimus; quis eſt tam invidus, ut ab eo nos abducat? Sin autem laboramus ac ſudamus; quis eſt qui alienæ modum ſtatuat induſtriæ? Quiſquis autem operam noſtram elevari poſſe putabit, quod nonnulla Tullii, Horatii, Quintiliani verba mutatione levicula ab Oratoria & Poëtica arte ad Picturam deflexerim; næ ille profecto parum intelligens adfinitatis illius, quæ artes has mutuo ſibi alligavit. Cæterum hi pauciores forte futuri ſunt, ac facile patientur ſibi ſatisfieri. Illorum clamoribus magis obnoxius erit hic noſter qualiſcunque labor, qui poſt prima imperfectæ adhuc artis rudimenta vana quadam artis perſuaſione tumentes, omnem eruditæ antiquitatis mentionem reformidant; tanquam quæ deſidiæ ſuæ indormientes importune moleſta excitet, atque operam male collocatam veluti exprobret. At quam hic tandem noſtris conatibus aſſignabunt culpam? quod crimen invenient? ex limpidis nempe incorruptæ antiquitatis fontibus hiſtorica fide primi tyrocinii gradus ſummis olim Artificibus cum cura calcatos, & à præcipiti noſtrorum hominum feſtinatione plurimum remotos recenſeo; ſi forte aliqui reperiantur, qui ſaniora conſilia admittere, ac veſtigiis eorum inſiſtere tanti putent. Pueros certe per delicias pedes male ponentes, ac vacias imitantes, jamque in conſuetudine ambulandi vacias factos, corrigi oportere omnes conſentiunt; alligant itaque iis ſerperaſtra in geniculis, ut eorum depravata corrigant crura, eoſque è longinqua mala conſuetudine in meliorem traducant: quamobrem neque reprehenſionem videtur mereri, qui Picturam, propter malam conſuetudinem minus valentem, ad meliora traducere conatur. Pleriſque vero hoc meum inſtitutum improbari, mirandum non eſt. Τίς γὰρ τὸν ἄτεχνον πείθῃ ὑπὲρ τῶν κατὰ τὴν τέχνην, Maximus Tyrius Diſſertat. XXXIX. *Magna ars eſt, contra artifices loqui; & apud illos aliquid agere, qui ſe putant omnia prævidere*, Caſſiod. Variarum II, 6. Non habeo itaque propoſitum plura verba incaſſum apud ſurdas aures effundendi. Totam rem in pauca conferam. Quiſquis errantium conſenſu nondum victus, cum reliquis elegantiſſimæ antiquitatis cultoribus qualicunque adhuc bonæ mentis amore capitur, illud imprimis curare ſemper debet, ut actiones eorum ſerio imitetur, quorum gloriam ſuſpicit; putetque auribus ſuis nunquam non inſuſurrari illud Iſocratis ad Nicoclem: ὧν τὰς δόξας ζηλοῖς, μιμοῦ τὰς πράξεις: *Quorum gloriam affectas, eorum opera imitare.*

FINIS.

INDEX

INDEX
RERUM ET VERBORUM.

A.

G.

Guttur

K.

L.

M.

N.

Phry-

R.

S.

To-

X.

Z.

FINIS.

FRANCISCI